

ద్రుతప్రకృతికావలొకనము

ద్రుతవిషయసామగ్రి - ద్వితియభాగము

ఆంబడిపూడి నాగభూషణం

డిసెంబరు - 1985

ప్రతులు : 500

రూ. 30 లు

ప్రకాశకులు :

అంబడిపూడి రామకృష్ణమూర్తి

అంబడిపూడి నాగభూషణం

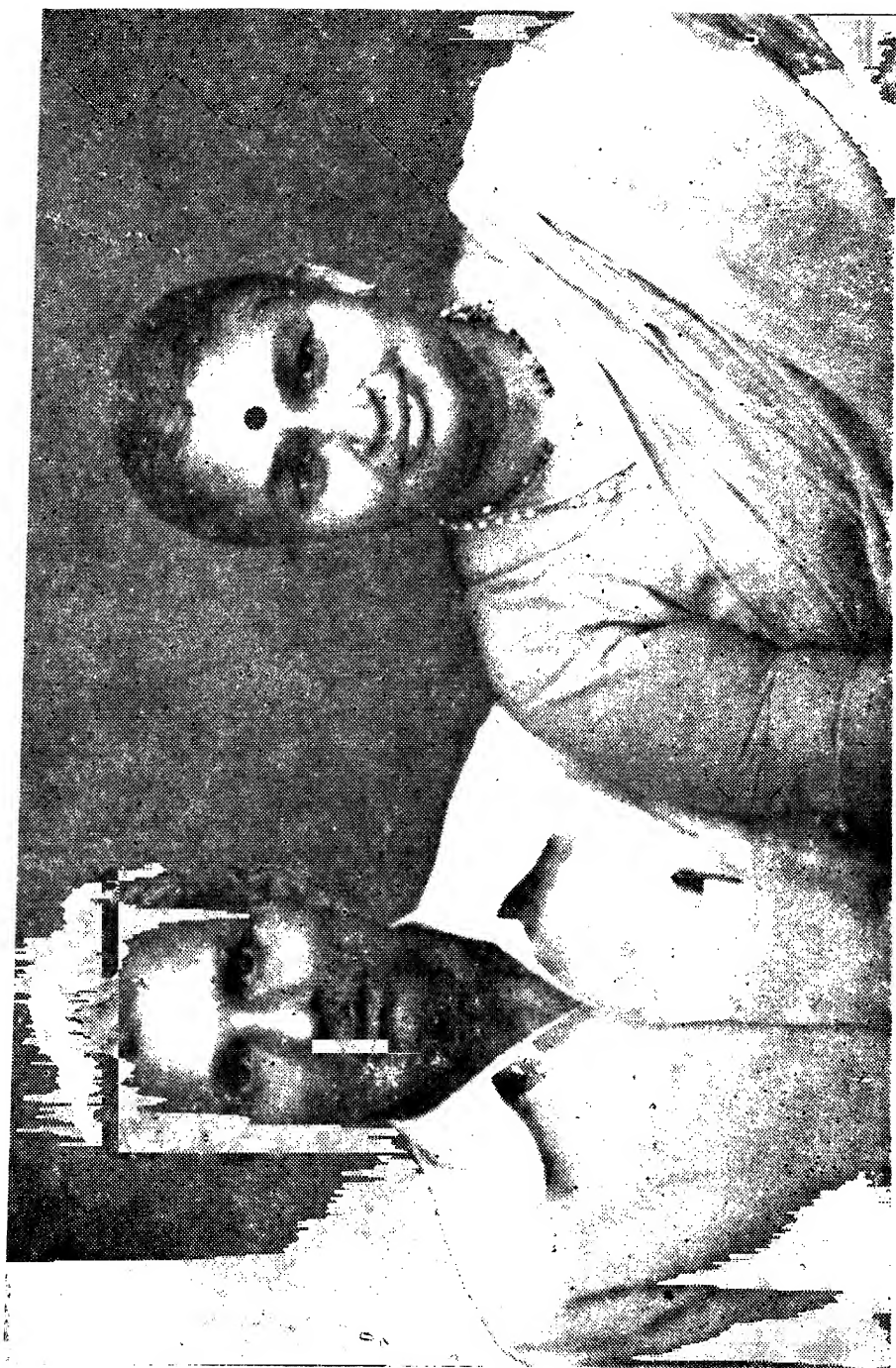
డా. కె. వి. కె. సంస్కృతకళాల,

3/3. అరండల్ పేట,

గుంటూరు - 2.

స్వరాజ్య లక్షి ప్రెస్,

లాల్ పేట, గుంటూరు - 3.

[illegible]

అర్చనః కైవ యేదా యాదెతి నః ముని

తాచితమార్గమునఁబుఁ ద్రోష్ణహింస

పలుకఁ దెలియైనఁ బాటింపర ప్రవాస

మంజుగు వావమ్ము నెరిపి మోడు

నంతరంబ యరయఁ దెంచుసాహస

మృనురోక యౌచిత్య మావరించు

నేర్పినబుల్కులఁ గూర్చి నపర్యల

శేముపివిధిప మే మేమొ రలఁచు

నభ్యుదయపరంపరల నిర్దేశికముగ

నెప్పు డాకాంతి నేయునహృదయు లగుట

వగిలి యాగ్రంథ ముర్చింపు వల్లదంఢ్రు

లాదిలక్ష్మీప్రసాదుల కనికభక్తి.

ఆ మో ద ము

*

‘వ్యాక్రియస్తే శబ్దాః అనేనేతి వ్యాకరణమ్’

ఏకశబ్దస్వరూప్యజ్ఞాత సుస్పష్టప్రయుక్త స్వస్వర్గే లోకే కామగుగ్భవతి-
తస్మాదధ్యయం వ్యాకరణమ్’ —

ఈ విధముగ వ్యాకరణస్వరూపమును ప్రయోజనమున
పెన్దలు కటాక్షించియున్నాము. ఇది త్రికాలాబాధిత మైననత్వము.
వ్యాకరణశాస్త్రమువలన ప్రయోజనము లేన్నియో అన్నింటిని పరి-
జలిముని మహాభాష్యమున పేర్కొనియున్నాడు. బాలవ్యాకరణ-
మును అతివ్యాప్తి అవ్యాప్తి దోషములు లేకుండ పరస్కారిము
చేయుచు కావించేడిపాఠప్రవచనపద్ధతి నేడు కనబడుట లేదు.
బాలవ్యాకరణముననే ఇంత అలసతి చూపు మనకు మహా భాష్య-
సిద్ధాంతరహస్యము లనగతము లగుట యెట్లు? ఏభాషయం దైనను
ఉత్పవించిన శాస్త్రగ్రంథ మాభాషాసంప్రదాయమునబట్టి బ్రదుకు
చుండును. ఆస్వరూపము సమగ్రముగ అనగాహనము కాకున్నచో
విషయము ఒంటు బల్లును. అందును కొన్నికొన్ని ఘట్టములు నీన్ని
నేడు యేమి అనిభేదము లేకుండ మేధావులబుద్ధులకు పడును పెట్టు
చునే యున్నవి.

ఈసంవర్ధమున ముఖ్యముగా నునవి చేయవలసినవిషయ
మొకం దున్నది. భాషాచారిత్రకవ్యాకరణసిద్ధాంతములు ప్రాచీన
పద్ధతికి భేదములుగా నున్నవి. విషయభేద మున్నది. చారిత్రక
వ్యాకరణగ్రంథములు శబ్దోత్పత్తిహేతువునను ఆంగ్లసంప్రదానానా
సారముగా పేవరించుచున్నవి. సంస్కృతాంధ్రవ్యాకరణములు లోక
వ్యవహారమున సిద్ధము లేనరూపములను పరామర్శించి ప్రకృతి
ప్రత్యయవిభాగము చేసినవి. చారిత్రకవ్యాకరణ లీరూప మిట్లు లోక
వ్యవహారమున రూఢ మగుటకుం గలహేతువులను ప్రవర్ణించుచు
ఆంగ్లభాషాప్రచురముగ వారిఅభిప్రాయములను తెల్పిరి. చిత్ర హే

మనఁగా ఆమార్గము లోనివారు ఈ ప్రాచీనసంప్రదాయమార్గములోని వారు కూడ దానినే మెచ్చుచున్నారు. నాచిన్నతనమున ఈ భాషా శాస్త్రగ్రంథములను ప్రమాణములుగ స్వీకరించెడువారు కారు. పోగా ఇవి ఆభాసము లని మామనసుల కెక్కఁ బలికెడివారు. వారికిని వీరికిని వివాద ముపుడు మునుచు పాకమునఁ బడియెడిది. భాషా నియమము లేనియూరోజులలో వ్యాకరణశబ్దము వినబడుట గాని సహించుట గాని అంతరించిపోవుచున్న సమయమున ఇట్టి యింతటి గ్రంథమును వ్రాయఁబూనుట యాశ్చర్యమే.

లక్షణ మెప్పుడును లక్ష్యానురోధిగా ఊడవలెను. ఆలక్ష్యము శిష్టప్రయోగరూఢ మైయుండవలెను. పాఠభేదములను గమనించి ఏపాఠ మర్థవంతమో ప్రకృతమున కెంత ఉపకరించునో దానిసమ స్వయప్రకార మెట్లో ఇన్ని ఆలోచించుకొని లక్షణముతో నేక వాక్యత కుదుర్పవలెను. ఈలక్షణగ్రంథానుశీలనమునందుఁ గాని వ్యాఖ్యానమునందుఁ గాని యిన్నిరకము లైనచిక్కలున్నవి. అంతటి శ్రమకోర్చి యిట్టిగ్రంథరచన చేయుటలోనికష్ట మనుభవైకవేద్యము.

తెలుఁగువ్యాకరణమునందు సంస్కృతవ్యాకరణన్యాయ ములు కొన్నిచోట్ల సాధకము లగును గాని కొన్నిచోట్ల బాధకములు గూడ సగును. లక్షణగ్రంథములను పాఠము చెప్పవారు చాలమంది సాధకము లైనఆద్యవ్యాకరణపరిభాషలను న్యాయములను స్వీకరించి బాధకము లైనవానిని విడిచిపెట్టుచున్నారు. ఈవిమర్శగ్రంథమునందు ఆంధ్రలక్షణగ్రంథములసమన్వయమార్గమున ఈతనిగ్రంథాభినివేశము ముచ్చట గొల్పును.

ఆంధ్రవ్యాకరణమునకు ఆద్యగ్రంథము సన్నయభట్టారక విరచిత మైనఆంధ్రశబ్దచింతామణి. ఈచింతామణిలో — చింతామణిలో నేమి! తెలుఁగువ్యాకరణగ్రంథములలో ద్రుతము ద్రుతప్రకృతికములు ద్రుతకార్యములు తన్నిర్ణయములు కొంచెము చికాకును పెట్టుచునే

యన్నవి. చునను పెట్టి చదువువారికి పాఠము చెప్పువారికి కొంత క్లిష్ట ననుభవ లగుచున్నవి. ఆసలములయందు వారికి సంబంధించినబుద్ధి బలముతో వారు వారు సమీక్షాధానములు చెప్పుచున్నారు. ఎవరి ప్రణాళిక వారిది.

ఆయవ్యంతుడు ఈనాగభూషణం కేవలము ద్రుతము ద్రు.ప్ర.లు తత్కార్యములకు సంబంధించినవిషయములను బహువిధ పరిశీలనముతో ద్రుతస్వరూపాన్వేషణము ద్రుతిప్రకృతికావలొకనము ద్రుతికార్యానుశీలనము అనుమూడురూపములలో భగీరథప్రయత్నముతో వేసుచుటలకు పైగా విస్తరించి మతభేదములతో పూర్వ వైయాకరణసిద్ధాంతపరిశీలనము కాపించియున్నాడు.

ఇంతవఱకు కేవలము ద్రుతమునకు సంబంధించి నిష్పాక్షికముగ సమగ్ర మైనసమీక్షితో వినుర్వనగ్రంథ మిట్టిది బుట్టినే లేవనచూసినా.

మిత్రులు శ్రీరామబ్రహ్మంగారు సెల విచ్చివెల్లు ఎవరు ఎంత గుంజినను వారిఅంధ్రన్యాకరణపీఠాధిపత్యమునకు కించి త్తయిన లోనము రానివచ్చువారి న్యాసం.న.సిద్ధాంతముఃను ఆమూలచూడముగ పరిశీలించి గుణదోషములు విశ్లేషించునీతినిసామన్యముః మోవలసివారి కావంగమే కొలుపుచున్నది.

ద్రుతిప్రకృతి - ద్రుతిప్రకృతికము - ఈరెండింటి పరిస్పరభిన్నములా? ఏకావోధికముః తైలపర్యాయపదములా? ఈపదమున బ్రహ్మశ్రీ కాకేభల్ల కృష్ణరాయశాస్త్రిగారి వినుర్వనమును చక్కగా అనుసరించి అంబలిజోగాములను సూపపన్నములు చేసినాఁడీగ్రంథకర్త. పనిలోపనిగా వీనింగూర్చి తాత్పర్యపలుకులను కావనరానిపదతీలో నికెతిముగా అనతోకించి ఒకవిధారణము చేయుట మెచ్చదగిన యంశము. పూర్వు లీయాలోచనము లేనినారా? అన్నసందేహము నాకే కాదు. ఈగ్రంథమును చదివినవారికి తప్పక

కలిగితిరు నని నావిశ్వాసము. 'ప్రమాదో ధియతా మపి' అన్న పెద్దల నూట నిరర్థకముకాదు గదా.

ద్రు.ప్ర.స్వరూపాదినిర్ణయమే కాక వైకల్పికద్రు.ప్ర.లు కళలద్రు.ప్ర.త్వము మొ॥ సంశయములమీద చక్కనిసూచనలు చేసినాడు. ఇవి సూచన లనుటకంటె సిద్ధాంతము లనుటయే యథార్థము. ద్రు.ప్ర.విభాగ మీరీతిగా ఇప్పటికీ నాచదివిన వ్యాఖ్యానములందుఁ గాని విమర్శనములందుఁ గాని కానరాలేదు. ఇట్టిరచనకు అనుశీలన ముతోపాటు ఒకఅపూర్వ మైనవ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యము ఉండవలె. యథాశ్రుతిగ్రాహిత్యము పనికిరాదు. అందుచేతనే యిది సిద్ధాంత గ్రంథ మగుచున్నది.

తాను నేనుపదములవిషయములో వజ్రులవాసు భారతప్రయోగము నొకదాని నుదాహరించుచు కళ లనుచున్నారు. అది యేను-విదప. ద్రుతాంత మైనచో గనడదవాదేశము కుదురదు. కాక సరళాదేశము చేసిన ఏను బిదప నని యై ప్రాస తప్పను. భారతప్రతులలో ఏన విదప నని కానవచ్చుచున్నది. మఱియొకపాత మేఁ దివియెదనన్నది. ఈఅన్ని పాఠములును ప్రకృతార్థమునకు భంగము కల్గింపనివే. ఈపాఠములలో - మూలమునందు పశ్చాత్ అని ప్రయోగింపబడియుండుటచేత ఏను వెనుక అనుపాతమే సమంజస మేమో. ఏఁ దివియెదను అనుట తిక్కనపలుకుబడిపద్ధతియే కాని వేరు కాదు.

సాధారణముగా గ్రంథనామములకును కృతవిభాగములకును వానిశ్చేరికలకును ప్రతిష్ఠాప్రమాణవిషయమునకును అనుస్యౌతత అంతగా కుదురదు. ఈ - అన్వేషణ - అవలోకన - అనుశీలనములయందు ఈమూఁడింటికిని ఐక్యము కుదురుట గమనింపవచ్చును.

విమర్శించునప్పటియీతని వాగ్విదగ్ధత మెచ్చదగియున్నది. వారిసిద్ధాంతము సనువదించి అం దసమ్మతము లైనఅంశములను

ప్రమాణములతో నిరూపించి - మరల వారికి పక్షస్థాపన మొనరించు
కొనుటకు యుక్తుల నందించి ఆయుక్తులను వునః పూర్వపక్షాశంక
లేకుండునట్లు ఖండించి స్వపక్షమును స్థాపించుంతవరకు వారికి తమ
వాదము లోగిపోయిన దని తెలియదు. దీనిని వైదగ్య మందురు.
ఈతనిశరీరమువలె గాక దుర్బలము కానియూవాన్వైదగ్యము ఈతని
పూర్వజన్మసంస్థారముచే నేర్పడినదే కాని శాస్త్రసమాలోచనముచే
నేర్పడునది కాదు.

చిత్ర మే మనఁగా ఈతనికి సందిగ్ధము లైన అంశములవట్టున
ఇంకను విచారించి తెలిసికొనవలయు నని పరహంకారముగా వినయ
ముతో జెప్పెను. తనకు తెలియని అంశమును సందిగ్ధ మైన అంశమును
తెలిసినట్లు వారించి నిరూపించుకొనద మన్నచురాశి యీతనికి లేదు.

నావిన్నవించిన అంశముల కిన్నింటికిని గ్రంథమే ప్రమాణము.
ఇంకను విడివిడిగా పట్టించి చెప్పవలసినవిషయము లెన్నియో
యున్నవి. గ్రంథస్వరూపమును దీక్షాశ్రమముగా సూచించుటయే
ముఖ్యోద్దేశము కావున ఇట్లు మనవి చేయుచున్నాను.

ఆంధ్రవ్యాకరణపరిశేషముత్సాహియైన ఈతఁడే బాలవ్యాకర
ణమునకు నిష్కృష్ట మైన పరిష్కారములతో నమగ్ర మైనవ్యాఖ్యా
నము చేయుట అవశ్యజీయము.

లోకమునందు బహుగ్రంథపరిచయపరికలనములతో జ్ఞానము
సుష్టుగా నేర్పడినప్పటికి ఈతని చేయవచ్చును అవని చేయవచ్చు
ననుకొనువారు చివరి కేమియు చేయఁజాలక హరి యనుచున్నారు.
ఇట్టిమంచిపనులకు జ్ఞానమే కాని నయోనియమ మనావశ్యకము. పెద్దలు
చెప్పనే చెప్పుచున్నారు.

“గుణాః పూజాస్థానం గుణేషు న చ లింగం న చ వయః.”

కోగంటి సీతారామాచార్యులు

ముందు మాట :

అందఱకు సభివందనములు !

ద్రుతవిషయనామగ్రీలో ద్వితీయభాగ మగుద్రుతప్రకృతి కావలొకనము పెక్కులు చిక్కులకు లో నయి యెట్లై బూర్తి యైనది. అచ్చుతప్పులు నిం దధికముగనే చోటు చేసికొనుట పాఠకులను గొంత చిక్కువెట్టునదే యైనను సహృదయు లడు సహింపఁ గల రని నమ్మిక.

ఈగ్రంథముద్రణమునకై ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వసాంస్కృతిక వ్యవహారాలశాఖ నాధికారహాయము కోర ప్రభుత్వము నియమించిన సంఘ మిగ్రంథ మంచు కనర్తముగా నిర్ణయింప సట్టిసహాయమునకుఁ దీరస్కరింపఁబడినది. అట్టితిరస్కారము నొకప్రత్యేకతగా ప్రమాఖముగ గుర్తించుచు సమర్థ మైనలాక్షణికబోధము నిర్ణాయకి మని భగవత్కృపావలంబముతో నిది ముద్రణ ముండినది.

నిష్పాఠీకముగాఁ దమగ్రంథము నుపై తమ పరామర్శించుటలోఁ బ్రోత్సహించినమామూర్తిగృహవిద్యులు శ్రీ శేతవోలు రామబ్రహ్మం గారికి విసమ్రముగా నమస్కరింతును

ఈగ్రంథమునకుఁ దమయామోదమును దెల్పినపూజ్యగురువులు శ్రీమాన్ కోగంటి సీతారామాచార్యులుగారి కెంతయుఁ గృతజ్ఞతలతో నమస్కరించుచున్నాఁడను.

మద్రణముపనిలో నెంతయు సహకరించిన మావిద్యార్థులు చిరంజీవులు కె. శ్రీరామమూర్తి, ధనకుధరం శ్రీనివాసాచార్యులు ప్రభృతు లంసఘశ్రమను బ్రత్యేకముగ గుర్తింతును.

సిద్ధాంతప్రింట్స్, అరండల్ పేట, గుంటూరువారు, చెప్పకొనవలసినయాలస్యముతో నడపి నడుమనే తనువలనఁ గా దన్న యిగ్రంథముద్రణమును సాధ్య మైనంతత్యరలో పూర్తి చేసిన స్వరాజ్య లక్ష్మీప్రింట్స్, లాలాపేట వారికిఁ గృతజ్ఞతలు.

అంబడిపూడి నాగభూషణం

ముఖ్యసంకేతవివరణము

*

ఆం.కా.(సం.) ఆంధ్రకౌముది (P.R.1246 వ్రాతప్రతి.O.R.I
తిరుపతి.) మండలక్షీప్తసృసింహకవి.

ఆం.భా.సి. ఆంధ్రమహాభారతనిఘంటువు.

ఆం.సా.ప ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

గాణ. గాణపతవివరణము. చల్ల గణపతిశాస్త్రి.

తి.ప.కో. తిక్కనపదప్రయోగకోశము.

తె.ప్ర. తెలుగువ్యాకరణాలపై సంస్కృతపాక్షితవ్యాకర
ణాలప్రభావం. మాపూజ్యగురువర్యలు, జేత
నోలు రామబ్రహ్మంగారు.

త్రీ.శ. త్రిలింగశబ్దానుశాసనమ్ (D 1245. వ్రాతప్రతి.
గవర్నమెంట్ ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్ట్లైబ్రరీ,
మద్రాస్.) అభర్వణుడు.

ద్రు. ద్రుతిత్వసూపాన్వేషణము, అంబడిపూడి నాగ

ద్రు.కా. ద్రుతకార్యానుశీలనము, " [భూషణం

భా.వి. భాతిజవిశేషణము.

సం.ము. ఆంధ్రమహాభారతము, సంశోధితముద్రణము
ఉస్మానియాయూనివర్సిటీముద్రణ.

సా.త్రీ.శ. సారస్వతత్రిలింగశబ్దానుశాసనమ్ (D. 1223. వ్రాత
ప్రతి. గవర్నమెంట్ మాన్యుస్క్రిప్ట్లైబ్రరీ,
మద్రాస్.) మండలక్షీప్తసృసింహకవి.

ఇతరములకు: చూ. ముఖ్యసంకేతవివరణము, ద్రు., ద్రు.కా.

—*—

ద్రుతప్రకృతికావలోకనవిషయసూచిక

1. ద్రుతప్రకృతి - ద్రుతప్రకృతికము భిన్నముగా ?	1
2. ద్రుతప్రకృతి(క)శబ్దాన్తము	15
3. ద్రుతప్రకృతికస్వరూపము	21
4. ద్రుతప్రకృతికములు - ద్రుతాంతములు	32
5. వైకల్పికద్రుతప్రకృతికాలు	58
6. కళిలద్రుతప్రకృతికత్వము	56
7. ద్రుతాంతపదము - ప్రకృతి	67
8. ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ యావశ్యకమా ?	74
9. ద్రుతోపజీవులు	82
10. ద్రుతప్రకృతికములు - ద్రుతిము	105
11. ద్రుతప్రకృతికములు	152
12. తానునేనులు కళిలా ?	162
13. ఏను విదప	165
14. ఏని గళ యగునా ?	204
15. ధాతుజవిశేషణములు	233
16. " స్త్రీణములూ	234
17. " ద్రుతప్రకృతికములూ ?	255
18. (గుణ) విశేషణములు "	264

అనుబంధము :

షష్ఠిక ద్వితీయాతుల్యత 300

తాంత్రికశక్తి 304

సమాసకము - షష్ఠిక ద్వితీయాతుల్యత 325

ద్రుత ప్రకృతికావలోకనము

అన్యే ద్రుత ప్రకృతయో యే స్యుర్వ్యనుజీవితద్రుతా నిత్య' మ్మనుసూత్ర ముచేఁ జింతామణి ద్రుత ప్రకృతిసంజ్ఞ సుచ్చరించియున్నది. దీదప ద్రుతమున కగుకార్యములు చెప్పునందర్భమున 'పరుషాః ద్రుత ప్రకృతికా త్వరణ' యని ద్రుత ప్రకృతిక మని పేర్కొన్నది. దానినుండియే యాసంజ్ఞలు ప్రసిద్ధము లైన వనవచ్చును.

ద్రుత ప్రకృతి-ద్రుత ప్రకృతికము భిన్నములూ ?

'ద్రుతాంతము లైనవనములు ద్రుత ప్రకృతికములు, ద్రుత ప్రకృతులు గాని శబ్దములు కళ లనంబడు' ననుచు మారి యారెంటిని సమానార్థములుగానే ప్రయోగించెను. భిన్నార్థము లగుట కిం దాధారమును గానరాదు.

కాని శ్రీకాశీభట్ల కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు ద్రుత ప్రకృతు లని సంజ్ఞాపరిచ్ఛేద ములోఁ జెప్పి సంధిలో ద్రుత ప్రకృతికము లని వాదె ననునంశము ప్రధానము చేసి "ద్రుత ప్రకృతికములు ద్రుత ప్రకృతిమాత్రములు గా వని యర్థము సేయవలయును" (47.పుట. ఆం.సా.ప. జ్యేష్ఠాషాఢ 1934) అనిరి సువలయుట కాధారము మూల మగు చింతామణియం దిట్లు భావింపఁబడినది. 'వాత్మాస్మదోః' అనుసూత్రము ననుసరించి చింతామణిలోఁ దానునేనులు ద్రుతాంతములే యని యర్థ మయినది. ఇవి ద్రుత ప్రకృతికములే యైన లుగ్వా ద్రుత ప్రకృతికాత్తనుదానిచేత నాకార్యము సిద్ధింపను. అని శంకించి సిద్ధాంతముగా "తానునేనులు ద్రుత ప్రకృతు లగును గాని ద్రుత ప్రకృతికములు గావు. ద్రుత ప్రకృతిద్రుత ప్రకృతికసామాన్యవిధి చేయునపుడు ద్రుత ప్రకృతిక మనియు విశేషముగఁ జెప్పవలసివచ్చుచో ద్రుత ప్రకృతి యనియుఁ జెప్పును. కావుననే "వాత్మాస్మదోః" అనుసూత్రము ప్రారంభించెను." (47) ఇత్యాదిగాఁ బేర్కొనిరి. కాని యిది విశ్వసింపఁదగినదిగా లేదు. తాను నేనులు ద్రుతాంతములు

తములే యని యంగీకరించినపుడు ద్రుతప్రకృతికము లనక తప్పదు. ద్రుతప్రకృతులే కాని ద్రుతప్రకృతికములు గా వనుటకుఁ జిం.లో నాధార మేది? అవుఁ గాక. ద్రుతప్రకృతిక మని ప్రయోగించినస్థలములందు ద్రుతప్రకృతిమాత్రమే గ్రహింపఁబడదన్నయితఃపూర్వపువీరివచనము ననుసరించియే లుగ్వా యనుఁ జూత్రము ద్రుతప్రకృతులయెడ వర్తించును. “ద్రుతప్రకృతిమాత్రమే గ్రహింపఁబడ” దనుచోట ద్రుతప్రకృతు లన్నపుడు ద్రుతప్రకృతికశబ్దము ద్రుతప్రకృతులను చొదింపఁగల్గినపుడు దానునేనులయెడ లుగ్వా సూత్ర మేల వర్తింపదు? ద్రుతప్రకృతికశబ్దము ద్రుతప్రకృతులను గూడ గ్రహింసఁగల్గినపు డనలు తాను నేనులు ద్రుతప్రకృతులే కాని ద్రుతప్రకృతికములు గా వని చెప్పట యెట్లు గుదురును? ఇట్టి భేదమును గుదుర్పవలె నన్న ద్రుతకార్యములను ద్రుతప్రకృతులందే చెప్పి తాను నేనులు ద్రుతప్రకృతికములే కాని ద్రుతప్రకృతులు గా వనియు ద్రుతప్రకృతికశబ్దము ద్రుతప్రకృతికములను గ్రహింపఁజాల దనియుఁ జెప్పవలె నేమో. (లేదా ద్రుతప్రకృతికశబ్దము ద్రుతప్రకృతులను గ్రహింపఁజాల దనవలె.)

కాక వీరివాక్యములలో ‘ద్రుతప్రకృతికములు ద్రుతప్రకృతిమాత్రములుగా’ వన ద్రు త ప్ర కృ తు లు మా త్ర మే ద్రు త ప్ర కృ తి క ము లు గా వనియు ద్రుతప్రకృతీతరము తెల్ల ద్రుతప్రకృతికశబ్దముచే గ్రహింపఁబడు ననియుఁ జెప్పవలెనా? అది వారియధిప్రాయము గాకపోవచ్చు. రాముఁడిత్యాది కళలును ద్రుతప్రకృతికములు గావలసివచ్చుట విచిత్రము. ద్రుతాంతము పైన రామునిన్ ఇత్యాదులు అన్యే యనుదానిచే ద్రుతప్రకృతులు గాకతప్పదు. ఈ ద్రుతప్రకృతులు ద్రుతప్రకృతికములు గా వని యేమి ననదు గదా. ఇం తేల? ప్రస్తుతస్థలముననే ద్రుతప్రకృతి, ద్రుతప్రకృతిసామాన్యవిధి చేయునపుడు ద్రుతప్రకృతిక మని చెప్పు ననియు విశేషవిధిస్థలములలోనే ద్రుతప్రకృతికశబ్దమును వాడు ననియుఁ జెప్పిరే కదా. ఇది ద్రుతాంతము పైనవాని తెల్ల సమానముగనే చెల్లు నని చెప్పవలె. దానింబట్టి ‘లుగ్వా’ యని చెప్పఁబడినకార్యము తానునే నను ద్రుతాంతములయెడఁ జెల్లుట కవరోధము లేదు గదా. ద్రుతాంతము తెల్ల

వానికి (సామాన్యముగా వర్తింపక) కొన్నింటి మాత్రమే (విశేషముగా) వర్తింబుచో నట్టివిశేషస్థలములయందే ద్రుతప్రకృతికి మని యపయోగింపఁబడు ననుట యుచితముగనే యున్నది. కాని యట్టివిశేషస్థల మేదియో కానరాకున్నది. ద్రుతము నకు జెప్పఁబడినయాకార్యములు ద్రుతాంతము లగుశబ్దములు కొన్నికొన్నింటి కొక్కొక్కవిధముగాఁ బ్రవర్తింబుట లే దనియే చెప్పవలె. బహుశః అందుచే ద్రుతప్రకృతులకు మాత్రమే యని ద్రుతకార్యమును విశేషముగాఁ జెప్పవలసిన యవసరము లేదు నట్లు ద్రుతప్రకృతుల కొకకార్యమును విశేషముగాఁ జెప్పినది కాదు. సంధిసరిచ్చేదమునం దెల్లయెడల ద్రుతప్రకృతిశబ్దమునే చిం. ఉపయోగించి యుండుటను వారే స్పష్టము చేసిరి. ద్రుతప్రకృతులకుఁ జెల్లవిశేషవిధిని బ్రత్యేకముగాఁ జెప్పు నని యందుకు 'దాత్తాస్మదోః' అనున దారంభింపఁబడినట్లు పేర్కొనిరి. స్పష్టపఱచుటకై పేర్కొన్నయందులో ద్రుతప్రకృతిశబ్దము ప్రయుక్తము కాదు. అది ద్రుతప్రకృతులే యనుట కాధార మేమి? ద్రుతప్రకృతిశబ్దముచే గ్రహింపఁబడిన వేది: ద్రుతప్రకృతికము లేవి? వీరు సుమాద్యాగమములు గల ప్రాతిపదికములు ద్రుతప్రకృతికము లగును. అట్లు గాకున్న గజడదబాదేశము కాదు గదా. సర్వత్ర లు కృమాసేష అనుసూత్రము ప్రకృతి(పదము) ద్రుతమున లను వర్తింబును (47) అని చెప్పిరి. ప్రాతిపదికముచివర ద్రుతమున్న ద్రుతప్రకృతికమును ద్రుతము పదముచుది నున్నపుడు ద్రుతప్రకృతియు నవునా? చిగురు కైదువు అనురీతిస్థలమున సుమాగమ మైనపుడు ద్రుతప్రకృతికమే యవు నని యుత్తిప్రాయమే గదా. దీనికిఁ బ్రాతిపదికసంక్షిప్తోపాటు పదసంక్షయము నుండు. ద్రుతాంతము లయినపదములను గదా సూరి ద్రుతప్రకృతికము అని చెప్పెను. మది చిం.లో సుమాగమాంతము కాఁగా ద్రు.ప్ర.సంక్షయముండరాదా? సుమాద్యాగమములు గలప్రాతిపదికలు ద్రుతప్రకృతికము లనియు సర్వత్ర యున్నది ద్రుతప్రకృతులయందే (పదము) ప్రవర్తింబు ననుటయు సుమాద్యాగమముల గజడదబాదేశము గలదు గదా యనుటంబట్టియుఁ జూడ చిగురుంగైదు విత్యాదుల సర్వత్ర యని లోపము రాకుండుట సాధించుట ద్రుతప్రకృతికత్వకల్పనఫల మేమో యనిపించును. అది యట్లే యైన ననవసరము. చిగురున్ (గైదువు) అనుచో నది

పద మై ద్రుతప్రకృతి యనఁదగియుంట నప్పక్షమున నెట్లును సర్వత్ర యని లోపము రాకతప్పనా? కాకయుఁ బ్రత్యేకముగా విహిత మైయున్ననుమాగమ ద్రుతము సర్వత్ర యని లోపించుచో నుమాగమవిధానము వ్యర్థము కాలేదా? అందుకే గదా సూరి విధానసామర్థ్యముచే నాద్రుతమునకు లోపము లేమిని స్పష్టము చేసెను. కాని నందుకయి పైరీతి సమన్వయ మనవసరము. అపలు పైరీతిభేద రల్పనమునకు లక్షణమున నాధారము లేమి యెట్లునున్నది. ప్రకృతిపయి నుమాగమ మవునది (విష్టువునుగూర్చి) జ్ఞానమునుబట్టి భుజింపఁగలఁడు భుజింపఁబడును అనురీతిస్థలములలో ననఁగాఁ గూర్చి, పట్టి, కల, పడు, పరకస్థలములలో మాత్రమే యని నిశ్చయింపవచ్చు. వీనికి ద్రుతప్రకృతికము లని విశేషసంజ్ఞను గల్పింప వలెనా? ద్యుతప్రకృతికము లగునివ్యానిని ద్యుతప్రకృతు లనియు ననఁదగు నన్న నయ్యది సామాన్యసంజ్ఞ యనియు ద్యుతప్రకృతిక మన్నది విశేషసంజ్ఞ యనియుఁ జెప్ప వలెను. అయిదుద్యుతకార్యములు ద్యుతప్రకృతికములకుఁ జెప్పిన వగుటంజేసి యట విశేషసంజ్ఞోపయోగమువలన ద్యుతప్రకృతు లగువాని తెల్ల నాకార్యములు రా వన్నమాట. అందుకే ద్రుతప్రకృతికములు గాక ద్రుతప్రకృతులు మాత్రమే మైనకానునేనులవిషయమునఁ బ్రక్రియ ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁబడినది. అయిన భాషలో నేనుదాసులు రెండే (ద్రుతప్రకృతికములు గాక) కేవలద్రుతప్రకృతులావి ద్రుతప్రకృతులద్యుతమున కగువిశేషకార్యములు విశేషముగాఁ జెప్ప నన్ను. నాత్మాస్మచ్ఛబ్దములకే గదా యిం. చెప్పినది.

ఇంక ద్రుతప్రకృతు లేవి? అట్టివానిని వీ రిం కొక్కటి చూపలేదు. అయి నను సర్వత్ర లు క్రిహాసేషు అనుమాత్రముచే ద్రుతము లోపించుట ద్రుత ప్రకృతులయందే (పదము) యనిరి. కాఁగా రామునియొక్క.... అట్టి రామునిన్ + అట్టి అనుచో ద్రుతము లోపింపవలయును గదా. లేకున్న రామునియొక్క యనునిష్ఠ రూపము గాకపోఁగా రామునినొక్క యని కావలసియుండును. కాన సర్వత్ర యను దానిచేతనే ద్రుతము లోపింపవలె. ప్రస్తుత సూత్రము లోపము చెప్పనది ద్రుత ప్రకృతులందు. ఎల్ల న్ + పాపములు-ఎల్ల పాపము లనుచో ఎల్లన్ ము న్నుగున

ద్రుతప్రకృతులే. ద్రుతప్రకృతులకు ద్రుతప్రకృతిక మనునంజ్ఞ యుండునా ? ద్రుతప్రకృతిక మనునది సామాన్యసంజ్ఞ యనియు (సమాసమువలె) ద్రుతప్రకృతి యనునది విశేషసంజ్ఞ యనియు (సమాసకమువలె) జెప్పినపుడు ద్రుతప్రకృతియును ద్రుతప్రకృతిక మగును (సమాసకమును సమాసమే యైనట్లుగా)గాని ద్రుతప్రకృతికము ద్రుతప్రకృతిమాత్రమే కాదు. అసంగ ద్రుతప్రకృతిక జెప్పినకార్యములు ద్రుత ప్రకృతికముల కెల్ల రావు. సమాసకమున జెప్పినవిభక్త్యాదిలోపము సాధ్యమిశ్ర సమాసములందు గాదు గదా. ఇటు సామాసికద్రుతలోపము ద్రుతప్రకృతులందే యనె గావున నీద్రుతప్రకృతికములలో రాలే దనుట కొకయాధార మున్నదా : చిగురుంగైదు వనురీతి వన్యథాసిద్ధము లగుట స్పష్టము. అట్టియెడల నిది ద్రుత ప్రకృతులందే యనుటలో జ్యాయోజనములే వనియే చెప్పవచ్చు. ద్రుతప్రకృతికే ఖోటలుత్సంశ్లేషా నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లి క్షిహాసేష అను సూత్రములో బూర్వము ద్రుతప్రకృతికశబ్దము పర్యయైక్త మగుట ద్రుతప్రకృతికములద్రుత మునకు సమాసమున లోప ముట సాధార మగు గాని ద్రుతప్రకృతికముకంటె విశిష్ట ముగా జెప్పుచో ద్రుతప్రకృతి యనుదాని నిట బ్రస్తావించుట కాధార మేది :

కాట ద్రుతప్రకృతి యన్నది సామాన్యసంజ్ఞ యనియు ద్రుతప్రకృతిక మన్నది విశేష మనియు జెప్పనపునా ? ఇట్లయిన ద్రుతాంతము కెల్ల సాధారణముగా ద్రుతప్రకృతులే యగును. అన్యే ద్రుతప్రకృతయ యని చిం. ముందుగా బ్రస్తావించిన విదియే. ద్రుతాంతము లవుట ననుసరించి కానునేనులు ద్రుతప్రకృతు లగు గాని ద్రుతప్రకృతికములు గా వని వీరు చెప్పుటలో నధిపాయ మిది కావలసియుండును. కాని యిట్టి యెడల ద్రుతప్రకృతి యను దానిచేత ద్రుతప్రకృతికము గ్రహింపఁబడు నవకాశము గలదు గాని వీ రింటకు ముందు చెప్పినట్లు ద్రుతప్రకృతిక మనుదానిచే (ద్రుతప్రకృతిమాత్రమే గ్రహింపఁ బడ దని) ద్రుతప్రకృతియు గ్రహింపఁబడుట కుదురదు. పైగా సామాన్యముగా జెప్పఁదలచిన ద్రుతప్రకృతిక మనియు విశేషముగా జెప్పఁదలచిన ద్రుతప్రకృతి యనియు జెప్పు ననిరి. దీనింబట్టి ద్రుతప్రకృతిక మనునదే సామాన్య మనియు

ప్రకృతి దుర్మతి యనునదే విశేష మనియుఁ దై యధిపాయమును దిద్ది చెప్పవలెను. అప్పుడు దుర్మతప్రకృతికములందుఁ జెప్పఁబడిన దుర్మతార్థములు దుర్మతప్రకృతుల యందు నుండును. కావున ఎల్లన్, రామునిన్ అనురీతివి దుర్మతప్రకృతు లని చెప్పి నను దుర్మతప్రకృతికత్వముచే గ్రహింపఁబడి దుర్మతార్థముల నందును. కాని యట్లు దుర్మతప్రకృతిక మనుచున్నచే దుర్మతప్రకృతియును గ్రహింపఁబడనట్లు ఎల్లన్ మున్నగునవి యట్లు గ్రహింపఁ బడుచున్నట్లు తానునెనులు మార్చి మట్లే యేల గ్రహింపఁబడవు. గ్రహింపఁబడ వని చెప్పటకు నాధారమును లేదు గదా. గ్రహింపఁ బడిన వాత్మాన్నదోఁ అనునారంభమునకుఁ బ్రయోజనాంతరము వెదకుకొనవలసి యుండుఁ గాని ద్రుతార్థము లప్రాప్తములుగా విధించె ననుట యెప్పుడు.

జ్ఞానముంబట్టి మున్నగువాని ననుసరించి ప్రకృతుల (నామములు, భావములును) కయినదుర్మతమునకును దుర్మతార్థములు గలవు గావున నద్వానియందును దుర్మతప్రకృతికత్వమును నెట్లే గుర్తించుట యెప్పుడు. 'దుర్మతప్రకృతి (వచము)' అనుపీరివివరణము ననుసరించి దుర్మతాంతము పై నవదములు దుర్మతప్రకృతు లని తెలియవచ్చును. ద్రుతాంతము పై నవద, ప్రకృతులు రెండును ద్రుతప్రకృతికము లవును. ఇట్లు నిర్ణయించుటకుఁ జిం.రో నాధార మేది? ఇంతఁ బ్రయోగములం దట్టిదో దుర్మతార్థములయనికినిట్టియే యట్లు నిర్ణయించుకొనవలసియుండును. లక్ష చేసినను దుర్మతప్రకృతి యన్న విశేషసంజ్ఞవలన ప్రయోజన మొచ్చుట నే నున్నదా?

ద్రుతాంత మగువచముతోపాటు ప్రకృతియును ద్రుతప్రకృతికము పై యేట దుర్మతార్థము లవుచుండఁగా దుర్మతప్రకృతికములస్థలమున రాను, నేను అనునవి గ్రహింపఁబడకుండు తెట్లు? అట నీయవి గ్రహింపఁబడకుండవలె నన్న నిం కొరియనర్థము కొనితెచ్చుకోవలయును. దుర్మతాంతము లయినప్రకృతులు దుర్మత ప్రకృతికము లనియు దుర్మతాంతము పై నవదములు దుర్మతప్రకృతు లనియుఁ జెప్పిన దుర్మతప్రకృతికస్థలమునఁ దాను నే నను దుర్మతప్రకృతికస్థలమునఁ దాను నే నను దుర్మతాంతము పై నవదములు గ్రహింపఁబడుటకు యనునంశము సిద్ధించును. కాని రాముని గొప్పను ఇత్యాదులలో దుర్మతమునకు ద్రుతార్థములు సిద్ధించు తెట్లు?

సృష్ట్యాజన మల్పము కాగా నన్తర్థము యధిక మైనది. అందుకే ద్రుతప్రకృతిక మనుచున్నది ద్రుతప్రకృతిమాత్రమే కాక (ద్రుతాంతము లగునదములు) యంతరము లను (ద్రుతాంతము లగునకృతములును) గ్రహింపబడు నని పేరు చెప్పబడినది. కాని తానునేనులు ద్రుతప్రకృతికమే కాని ద్రుతప్రకృతికములు గా వనుటకుఁ జింతింపబడు నాచారము లేకుండ పీరి వివరణము ననుసరించియు పీలు లేకున్నది. సుమా ద్యాగమాంతములు ద్రుతప్రకృతికము లనుటలోఁ జిగుటంగైదుపువంటివికూడ నుద్దేశించియున్నయెడల నయ్యది ప్రామాదిక మని స్పష్టము. సామాసికసుమాగ మాంతములు ద్రుతాంతము లగునదములే యగుట ద్రుతప్రకృతిక లవుటలో వారి వివరణము ననుసరించిన బాధ లేదు. కాగా ద్రుతప్రకృతిక లనరాక కేవలము ద్రుతప్రకృతికములే యన వలసినవి ద్రుతాంతము లగు ప్రకృతికలు మాత్రమే. ఇవి ద్రుతప్రకృతికలు గా వని సాధించినప్రయోజన మేమి: సర్వత్ర యని లోపము రావలయునా: జ్ఞానమును (బట్టి) రాముని (గూర్చి) కొలువన్ (గలడు) పడయన్ (గలడు) ఇచ్చాములు సమాసగలము లై యున్నఁ గదా సమాసమునందుఁ జెప్పిన పయిలోపమునకుఁ బ్రసక్తి మేర్పడునది: కావున ద్రుతాంతము లగు ప్రకృతికలను ద్రుతప్రకృతికలే యగుటలో నిబ్బందిలేదు.

సర్వత్రలు క్షమాపేషు అనుచున్నచేతఁ బదాంతమునందలిద్రుతము లోపించి ఎల్లన్ + పాపములు—ఎల్ల పాపములు అని యగును. అవికారగతే యనుమాత్ర మున కిటుఁ బ్రసక్తి లేదు. అది ద్రుతప్రకృతికసామాన్యము. ఇది పదము, ఇది ప్రాతిపదికము ననునిర్భయజ్ఞాన మాండ్రమున నుపేక్షింపబడుటచే నిన్నియప చూర్ణములు త్రొక్కుచున్నామి” (48) అని పేర్కొనితి వీరు. ఎల్లన్ అనునది పదము. ద్రుతలోపానంతర మది పదము గాకపోదు గదా. ద్రుతప్రకృతి మైనది ద్రుతాంత మగునది మగుటచే సమాసమున ద్రుతము లోపించినమాత్రమున నయ్యది యపదము గాదు గావున ద్రుతప్రకృతిమే యవును. ‘అవికారగతే’ అనుచున్నది కిటుఁ బ్రసక్తి లేకుండుటకును ద్రుతప్రకృతిజ్ఞానము లేకుంట రారణ మగు పెద్దో యన నీ రెంటికి సంబంధ మేమియో స్పష్ట మగుట లేదు. ద్రుత

ప్రకృతియే యైన అవికారగతే యన్నది ద్రుతప్రకృతికసామాన్యము కాగా ద్రుతప్రకృతియు గ్రహింపబడుట గావున ఎల్లపాపము లనుచో అవికారగతే యనుదానిప్రసక్తి యేల లేదు. అవికారగతే యనునదిట ద్రుతప్రకృతికసామాన్యము (పాపములు) ద్రుతప్రకృతికము గా దనవలె. అది ద్రుతప్రకృతికసామాన్యమనిరి గదా. అనగా నిది ద్రుతప్రకృతియే అవికారగతే యనుచో గ్రహింపరాదా? అనగా ద్రుతప్రకృతికశబ్దముచే ద్రుతాంతము లగుపదములను గ్రహింపరాదా? అందులకే కానునేనులు ద్రుతాంతము లయ్యు ద్రుతప్రకృతిలే యగును గాని ద్రుతప్రకృతికములు గా వని వీరు చెప్పిరా? అట్టియపుడు ద్రుతాంతము లగుపదము లను ద్రుతప్రకృతి లనిమాత్రమే చెప్పవలె ననియు ద్రుతాంతము లగుప్రకృతులు ద్రుతప్రకృతి లనిమాత్రమే చెప్పవలె ననియు నధిప్రాయ మగుచున్నది. అనగా ద్రుతప్రకృతిక మనునది ద్రుతప్రకృతికంబు నే యైన దన్నమాట. అనగా ద్రుతప్రకృతికశబ్దముచే ద్రుతప్రకృతిగ్రహింపబడుటయు (ద్రుతప్రకృతికశబ్దముచే ద్రుతప్రకృతికము గ్రహింపబడుటవలె) కుదుర దని నిశ్చయింపవలసియున్నది. అది పీరిపైవివరణమునకును భాషకును విబద్ధము యని స్పష్టమే. రాముంగూర్చి జ్ఞానముంబట్టి యనురీతి నాలుగుచోట్ల దప్ప ననగా ద్రుతప్రకృతికమునకు దప్ప ద్రుతప్రకృతికములందు జెప్పిన కార్యము నితరస్థలముల ననగా జదాంత ద్రుతమునకు రా వనవలె. అనగా జరిసిద్ధము లై యున్నద్రుతప్రకృతికములయెడ ద్రుతకార్యములు చింతామణివిబద్ధము లనవలసినదే యన్నమాట. పీరే గజదదబా చేశము గలదు గదా యన్న చిగులంబైదు విత్వాదు లెట్లు?

కళలను జెప్పి యనే యద్రుతప్రకృతియ యన్నచిం. లో ద్రుతాంతములైనవి ద్రుతప్రకృతి లనుట యొప్పును. ద్రుతాంతము లైనప్రకృతులు ద్రుతప్రకృతికము లని ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ విశిష్ట మైనఁ జిం. దానినేల వివరింపలేదు? సంజ్ఞలో ద్రుతప్రకృతిక మనియే యెల్లఁడఁ జియోగించినదే. అట్టియెడల ద్రుతప్రకృతిని జెప్పుటల కంటే సంజ్ఞలోనే ద్రుతప్రకృతికమును బేర్కొనుట యవసరము కాదా? కాకి సంజ్ఞలో ద్రుతప్రకృతి లన్నవానికి వేనికిని నాయాకార్యములు రాకుండుటకే సంధిలో ద్రుతప్రకృతి యనక ద్రుతప్రకృతిక మన్నదా?

అసలు ద్రుతాంతము పై నప్రకృతులగు ద్రుతాంతము పై నపదములకంటె భిన్నముగా గుర్తింపవలయునా? వీరు ద్రుతప్రకృతిశబ్దార్థమును వివరించుచు “ద్రుతస్య యా ప్రకృతిః స్వభావః సా యస్య సః ద్రుతప్రకృతిః అని యర్థము ద్రుతప్రకార మెల్ల నేపదమున ననువర్తించు చున్నదో యది ద్రుతప్రకృతి” (48) అనిరి. ఇందుఁ బదము అన్నది వివరణమందలివిశేషము. ద్రుతప్రకార మెల్ల నేపదమున ననువర్తించుచున్నదో అని వివరించిన నన్యవి విరుద్ధము గాదు. పదము నుటవలనఁ బ్రకృతి గ్రహింపఁబడక ద్రుతాంతము లగుపదము లొందు తెందు ద్రుతప్రకృతులు గాకుండఁట యనునిట్లొకటి యాపక్షమున నుండదు. (ద్రుతాంతము పై నపదములు ద్రుతప్రకృతికము అని సూరియుఁ జెప్పె నట్లాదిం గూర్చి పైని యిరియినట్లు) అని నదప్రకృతిజ్ఞానము కొరవడిటచేతనే సూరి యిటు ద్రుతప్రకృతికమునను ద్రుతాంతము లగు ప్రకృతులుగాఁ గాక పదములుగాఁ జెప్పె ననుచొనఁచగలదు. ద్రుతముగనువాని మెల్ల నాయాదిండ్వాదికార్యము లపుచున్నవి గాన ద్రుతాంతము లగుప్రకృతులు ద్రుతప్రకృతి లగుట యొప్పు. అప్పుడు ద్రుత ప్రకృతి ద్రుతప్రకృతికత్వములు సమాన్వితములే యపుట స్పష్టము.

ఇది గాని యిటుగ వీరు యాచనయాధార మొకటి ‘వాత్సాస్మదోః’ అనునది కానిస్వరూపమును జూపించి, ‘లుగ్వా’ అనుబానిచేతనే కానునేనులయందును వైకల్పికద్రుత లోపము నిర్ధించుచుండ వాత్సాస్మదోః అని యిటుల లోపము చెప్పు యేల యని వీరు సహో.వరెనె యనుమానించిరి. (47) అట నహో. బిందు సంశ్లేషములు వారింజట పునర్విధానమునకుఁ బ్రయోజన మని చెప్పుట తర్క చ్యుతముగా గా దని వీరు దానిని ఖండించును నిట్లనిరి. ‘కృత్విత్కేచి త్తనువద ములే సర్థములు (బిందుసంశ్లేషము వారింజటకు?) సుఖయు బిందు వనఁగ సర్థబిందు వనియు నర్థ మగును. దీర్ఘముల కార్యము గా దని కృత్విత్పదమునఁ దెలిపెను. కాన్ + కాన్ కాన్ కాన్ కాన్ అను ననిష్టరూపములు సంభవించును. దీర్ఘ సర్వద్రుతకార్యములు సామాన్యముగ లుగ్వా యనుచోటఁ దెల్పినట్లే యగును (47) ఇది యింతను చెక్కుచివాచములకు దారిదీయుచున్నది.

అహో. యవ్యా లగ్వేతి సూత్రేణ వా లుకః ప్రాస్తా వపి బిందుసంశ్లేషయో
 రనిష్టత్వేన తన్నివారణార్థ మిదం సూత్ర త్కృతం. (కవిశి. 331) ఇందు బిందు
 వనిష్ట మయ్యును ప్రత్యేకముగా వారింప నక్కర లేదు. తానునేనుల ద్రుతము
 దీర్ఘముపై నున్నది. దీర్ఘాచ్చే త్తండ ఏవ యనుక్షణము ననుసరించి దీర్ఘముపైఁ
 యార్జము లేదు గానఁ దాం ఘనుఁ డనురీతిరూపము బుండవు. బిందుం
 ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచి త్తనుసూత్రము భార్య బిందువునుసూత్రమే చెప్పుచున్న
 దనకలప్పడు. కాన నిట నర్థబిందుప్రసక్తి లేనే లేదు. అందులకే వినా
 ద్వితీయం స్యా దన్యవార్థానోః అని వి.వి. సంశ్లేషమును సూత్రము వారింపట
 యొప్పుచున్నది. దీర్ఘముపైఁ బూర్ణబిందు పెట్టును (అదేశసరళపరకతయందును)
 వారింపఁబడియున్నది కావునను తాఁబడివె నిత్యాదుల ఖండబిందుస్థితి సాదురే
 కావునను సంశ్లేషమాత్రనిషేధ ముచేరినది. వి.వి.వచనము ప్రాచూన్యముగా
 హల్వురకస్థితి నుద్దేశించిన దవుట బిందువు నిషేధింప నవకారము లేదు. అయిన
 నిట నహో. బిందుసంశ్లేషములు రెండు వారింపఁబడుట నేల చెప్పె ననవచ్చును.
 నాన్మాన్మతోః అనుసూత్రము సరళస్థిరపరకస్థలములకే యుద్దేశించి యారంభింపఁ
 బడిన బ్లాతఁడును స్పష్టము చేసెను. (సరళపరకలలో లోప సంగీతార్యమా?)
 సరళస్థిరపరకలలో ద్రుతమునకుఁ బూర్ణబిందులే కాని ఖండబిందువు లేదు. తానే
 ననునవి దీర్ఘము లవుటచే వానివయఁ బూర్ణబిందు పెట్టును నుండదు. కాఁగా సరళ
 స్థిరపరకలలో తానేనులద్రుతమునకు బిందు వసరే లే దన్నమాట. అందురే
 బిందువు లేమిని జెప్పవచ్చు. అనఁగా వాను + భునుఁ డనురీతిస్థలములందు బిస్తుం
 ప్రవదన్తి యని బిందువు ప్రాప్తింపఁగా దీర్ఘాచ్చే త్తని వారింపఁబడిన దని చెప్పు
 కొనవలసినయవసరమును లేకుండునట్లుగాఁ జనర్విధానముచే బిందువును
 వారింపఁబడిన దనుట ప్రయోజనవంతమై యుండు గుర్తింపవచ్చును. సంశ్లేష
 పెట్టును వారింపవలసియున్నది. అనఁగా లుగ్వా సూత్రము ననుసరించి వికల్ప
 మయినపుడు లోపాభావస్థితిలో 'అలుక చ' యని రావలసినసంశ్లేషము వారింప
 నపుడు బిందుం ప్రవదన్తి యని ప్రాప్తింపబిందువును వారింపఁ బడు నని
 (ప్రాప్తించినను దీర్ఘము గావున ఓనివయి లే దనుటకంటె) చెప్పుట సక్రమమై

యై యున్నది. కాగాఁ జనర్విధానమునకు బిందుసంశ్లేషములచారణము ప్రయోజనముగా నహో మేర్పానుట కర్తవ్యమౌదయమే యనఁదగు. లేకున్న నది వ్యర్థమే యనవలె.

బిందువారణమును గూర్చి ప్రస్తావించి పేరు క్లిచ్చిక్రేంచి త్రనుపదములే యందుకు సమర్థము లనిరి. అందు కన బిందువును వారించుటకా? లేక బిందు సంశ్లేషములను రెంటిని వారించుటకా? క్లిచ్చిక్రేంచి త్రనుపదముల ప్రస్తావనమును జట్టి యిట దిద్దుం ప్రవచనాన్ని తం క్లిచ్చిక్రేంచి త్రనుమాత్రమే యుద్దిష్టమని స్పష్టము అనూత్రము బిందువునుమాత్రమే విధించుచున్నది గావునఁ గృచి త్రనుపదములే రా దనుకొన్నచో సయ్యది బిందువుమాత్రమే యగును. బిందువును జెప్పసీలక్షణ ములే సంశ్లేషము గూడ వారిం పుగు డెట్లు? కాగాఁ గృచిక్రేంచి త్రనుపదములు సంశ్లేషమును వారించుటకు సమర్థములు గా వని స్పష్టము.

ఇట పేరు బిందువురేమని బేర్కొనుచో నొకనియటులు గావించిరి. దీర్ఘమున కాకార్యము లే వని క్లిచ్చిల్పదముచెప్పుచున్న వనియుఁ గాబుననే కాన్ + కాన్ కాన్గాన్, కాంగాన్ అను ననిష్టరూపములు వారించఁబడు ననియుఁ జెప్పిరి. ఇది ముసంగం పుగుట స్పష్టమే. బిందుం ప్రవచనాన్ని యన్నది సరళస్థిరపరకత్వమునఁ గదా బిందువును జెప్పినది. కాన్ + కాన్ అనుచోఁ బర మైనది పరుషము. తద్దుర్లభ్య దిద్దు స్వాస్య త్రనుదానిలే నిట బిందువు గావలె. అందు బిందువు వారించఁబడుట కాధార మున్నదా? బిందువు ప్రాప్తించుచునే యున్నది. కాని రానే లు దీర్ఘము లట్టటంచేసి దీర్ఘాచ్చే త్తండ ఏవ యని ఖండబిందువుమాత్రమే వచ్చి కాఁజెప్పె నిర్యాదిగ నవును. రాంజెప్పె ననురీతిని మార్చి బిందువు దీర్ఘాచ్చే త్తండ ఏవ యగుదానిలేతనే వారించఁబడుచున్న వని గ్రహింపఁదగును. కాంగాన్ అనుచో బిందువు “బిందుం” అనుదానిలే వారిం పువు ననుట పొరపాటు. కాన్గాన్ అనుచో నాదేశసరళపరకత్వమున నైన సంశ్లేషము. సరళస్థిరపరకతలోనే సంశ్లేషమును బిందు మ్మనుమాత్రము వారించఁజాలదు స్పష్టము. దీర్ఘమువయి ద్రుతమునకు సంశ్లేషము లే వనుట (తానునెను భిన్నస్థలముల) ఇంకను విచార్య మైయున్నది.

వాత్సాస్యదోః అనువిధానమువలన చిందువును వారింపఁబడిన దని యచో. పంచుటను విమర్శించుచో చిందు వనఁగా నర్థచిందు వనియును నర్థ మగు ననుటలో నచో. చిందువు వారింపఁటవలనఁ దాఁ జెప్పె ననురీతిరూపములు పైఁట మిసాదువు లగుచున్న వని యభిప్రాయపడిన ట్లున్నది పేరు. కాని యదియు సంగతము గాదు. చిన్దుం ప్రవదన్తి యన్నది సరళస్థిరపరకరతయందలిచిందువును బ్రస్తావించిన దిగుట చేతను వాత్సాస్యదోః అను సూత్రమును సరళస్థిరపరకరతలములనుగూర్చియే ప్రారంభింపఁబడినట్లు నిరూపించుట సమసరించియు సరళస్థిరపరకరతలో ద్రులము నకు ఁండచిందువు లేదు (ప్రాప్తింపదును) గావునను పేరు చేసినయూపిమర్శనము పైఁటము సరి గాదు.

కాన్గన్, కాంగన్ అనునవి యనిష్టరూపము లని ప్రతిపాదించినచెందునె డీర్ఘపరద్రులతార్యములు సామాన్యముగా యగ్వా యనుచోటఁ దెల్పినట్లే లగు ననుట విశేషము. దీని కాధార మేమి? పట నే నానిష్ఠము చ్ఛాపము చేయఁబడినచోఁ కాంగన్ అని యింటకు ముందు డీర్ఘపరద్రులమును బుడకపరక మయిన వానిం జూపిరి. డీర్ఘపరద్రులమునకు యగ్వా యన్నదిమాత్రమే వర్తల్లు సనఁబడుచు నరకరయందును నదియే వర్తల్లునా? అయినఁ దాఁజెప్పె నని యింటనా? ఇంట నిట ద్రులము రోపించినను అవికారగతే యనునూద్రమునె మిఁదపడుచుండును సరళము లగు నన్న రాజెప్పె నని యింటను కాని యాదేశసరళములకు ముందు ద్రులము ఁండచిందురూపమున నే నుండఁటం లక్షణమగుటమా? యగ్వా యన్నదే ప్రవర్తించు నన నర్థ మేమి? అపు నని యట్లే చెప్పిన చిందుం ప్రవ దన్తి యనుచోటఁ గృతీత్వదముచే డీర్ఘముపైని చిందువు లే దంటము. ఁండ చిందువు నుండదా? అట్లు గా దని సరళస్థిరపరకరతలములందుమాత్రమే డీర్ఘపర ద్రులములకు యగ్వా యన్నదిమాత్రమే వర్తించునందము. (అట్లు పాట న్నష్టముగాఁ జెప్పియుండవలసినది.) అయినఁ బుడక పరకరతలమున యథాశాస్త్రము క్విచిదిత్యాదులు లేమి చిందువులు గావలసినదే. అనఁగాఁ గాన్ + కాన్ అనుచోఁ బుడకము పర మైనదిగావున కాన్గన్ త్యాదు లపుట నుట్టుండి లే దనవలె. కాని యది పీరి కష్టము గాదే. పీరివివరణము పెక్కుండఁబాట్లకు లో నై నది.

మొత్తమును చూచుచు నచో, అట్లప్రకృతిని భరించుటకు దురాచారములను పూర్వముగా పాటించుకొనిన దెల్ల సనత్కుటుంబము ననుసరించుట నై యుండుటలేదు నచో. చేసినయర్థవిజ్ఞులను మెలకువ నుంచుకొనుట అత్యంతవివాదానికగుటయు నై యుండునట్టియు గ్రాహ్యమని వేయవచ్చును. కాగా లుగ్ధాదుని పైకిల్పక లోనము నిద్ధిండునున్నది లోపాధానావస్థలో. అయితే, పిమ్మట ప్రపంచ నియమములను బిందువును ప్రాకారముల వారంతయు ప్రయోగముగా వాక్యాన్నితో, అనుమానముల ప్రారంభించుటకును సమర్థము. కావున, వాసుదేవులు ముద్రప్రకృతినిములు గా వనియు నిందువలననే లుగ్ధాదునిమాత్రము ప్రపంచమున ప్రకృతినిములనుగాదు, అయినచానునీనుల నాకారములను నిర్ధారించుట, వాక్యాన్నితో, అన్నది ప్రారంభించుటకు సమర్థము. అట్లు చెప్పుట మాన్యు నీమాత్రమును వాక్యాన్నితో, అనుచో ముద్రప్రకృతిశబ్దము ప్రయుక్తము గాదు. ఇది ముద్రప్రకృతిలే గాని ముద్రప్రకృతినిములు గా వనుట నేమియోచుకొనుట లేదు. కాగా ముద్రప్రకృతి-ముద్రప్రకృతినిములను నిర్ధిస్తుములుగా చెప్పుటకు 'నీవాక్యాన్నితో' అనులక్షణ మెందుమాత్రమును నాధారము గాజాల అని నిర్ణయించుకొనుట.

ఇంక మరొకమాత్రమును నిర్ణయించుకొనుటకు ముద్రప్రకృతి అనియు నిర్ధిపరచుకొనుటకు ముద్రప్రకృతినిములనుగాదు ప్రయోగించుట. ఇట్టిప్రయోగమును బుద్ధివ్యాపకముగా చేసెయినను, తంకిత ముద్రప్రకృతినిములను ముద్రప్రకృతినిములను ప్రకృతినిములగా చెప్పుటయునుగా; ముద్రప్రకృతినిములను చెప్పుటయును ముద్రప్రకృతినిములను చేసి చెప్పవలయు. అనిగా నిర్ధిపరచుకొనుటలో ముద్రప్రకృతినిములను నిర్ణయించుకొనుటకు యోగముకర్యములు నిర్ధిపరచుకొనుట నాకారములు చేనిప్రకారములను నిర్ణయించుట లేదు గావున 'అనేక ముద్రప్రకృతినిముల' అని యుండుట మంచి చేసిని ముద్రప్రకృతి శబ్దములుగా వాచించెనో యది యది ముద్రప్రకృతినిములను గ్రహించుటకు సమర్థము. అట్లు ముద్రప్రకృతినిములను చేసి చేసి గ్రహించుటకు సమర్థము (ముద్రప్రకృతినిములను

ప్రకృతు లనియే యందము. వాని కైనను) ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ సిద్ధించుటకుఁ గాని యాయయి ద్రుతకార్యము లవుటకుఁ గాని యవకాశము లేదు. ద్రుతాంతము లగుప్రకృతులు ద్రుతప్రకృతికములే యగు ననియు ద్రుతప్రకృతులు గా వనియుఁ జెప్పుటకు నెట్టియాధారమును లేదు. ప్రకృతులు ద్రుతాంతము లగుటను జిం. స్పష్టముగాఁ జెప్పియు నుండలేదు. వనమునుగూర్చి విత్తాదులలో ను మోచుట యనుదానిచేతను వెడలఁగలఁడు ఇత్తాదులలోఁ బునరాగమః త్రియాణా మ్మను దానిచేతను సుమ్మును జేయ వీ లున్నది. సుమంతము ద్రుతప్రకృతిక మని చెప్పవలెను. ఇట లక్ష్యము లనఁదగిన చిగురుంగైదు విత్తాదులలో సుమంత మునకు వనమును(గూర్చి) అనుదానిని దద్దీన్ని (ద్రుతప్రకృతిక) మనుటకు నాధార మే మున్నది:

సంజ్ఞలో ద్రుతప్రకృతి యనియు సంధిలో ద్రుతప్రకృతిక మనియుఁ జిం ప్రయోగించుటనుబట్టి యవి భిన్నము లని భ్రమింపరా దని సూచించుట సూరి యుద్దేశించెనో లేదో కాని యట్టిది భ్రాంతియే యని మాత్రము సూరివచనముల వలన గ్రహింపవచ్చును. ద్రుతాంతము లైనపదములు ద్రుతప్రకృతికములు అనుచో ద్రుతప్రకృతికము లని పేర్కొన్న సూరి యా వెంటనే ద్రుతప్రకృతులు గానిశబ్దములు కళ లని సూత్రించుటలో ద్రుతప్రకృతిశబ్దమును ప్రయోగించి యవి యభిన్నములుగా స్పష్టము చేసెను.

మొత్తముమీఁద ద్రుతప్రకృతి, ద్రుతప్రకృతికము నన్నవి భిన్నము లనుటకుఁ బైని వీలు చూపినయాధార మేదియును సరి యైన దని చెప్ప వీలు లేమి నంగీకారయోగ్యముగా లేదు.

కాఁగా ద్రుతాంతము లైనశబ్దములకు ద్రుతప్రకృతి లేదా ద్రుతప్రకృతిక మన్నది సంజ్ఞ యని గుర్తింపఁదగును. సారాంశముగా ద్రుతప్రకృతి, ద్రుత ప్రకృతికము నన్నవి భిన్నములు గా వనియు నట్లు చెప్పుటకుఁ జింతాపిత్వాదు లగునేవ్యాకరణములందును నాధారము లే దనియు నింక నట్లు చెప్పుట యస్థము లనే కల్పించు ననియు స్పష్ట మగుచున్నది.

ద్రుతప్రకృతి (క) శబ్దార్థము :-

(స్వార్థమునందు) కప్రత్యయము చేరుటయు, జేరకపోవుటయు ద్వారాన నేర్పడిన ద్రుతప్రకృతిక, ద్రుతప్రకృతిశబ్దము లభిన్నములు. అన్యే ద్రుత ప్రకృతయ యని చిం. ముందుగా ద్రుతప్రకృతిని బేర్కొన్నది. పిదప ద్రుత ప్రకృతిక మనియుఁ జెప్పినది. ద్రుతప్రకృతికస్వరూపనిర్ణయమునకు నీశబ్దము యొక్క యర్థవిచారము గూడఁ గొంత వివాదము రేపినది. శ్రీ చర్ల గణపతి శాస్త్రిగారు 'ద్రుతమునకుఁ బ్రకృతి యైనది ద్రుతప్రకృతిక మనఁబడు' నని (అం.సా.ప. ప్రజోత్పత్తి వ్రావణ, భాద్రపద 129) పేర్కొనియున్నారు. కాని యిది సరి గా దని యితరులు స్పష్టము చేసియున్నారు. (తె.ప్ర.74) అదే విధముగా తె.వ్యా.వి. 'ప్రథనూచార్యుఁడు అవయవికము కాని యిట్టినకారము ద్రుత మనియు సునకారమునకుఁ బ్రకృతు పైనపదములను ద్రుతప్రకృతికము లనియు సంజ్ఞలను కల్పించె' (357) ననుటతో ప్రకృతు పైనపదము లనుటయందలి అసానుంజన్యమును తె.ప్ర. స్పష్టము చేసినది. ఇంకను తె.వ్యా.వి. వివరణమున నావయవికము గానిన కరమే ద్రుత మని చిం. చెప్పినట్లు వివరించుటయు విచార్యము. చిం., వి.వి.ల నితమున నావయవికనకారము ద్రుతము గాదు. కాని యట్టిది ద్రుతము గా దని 'ద్రుతాభ్యోనః' అనుద్రుతనిరూపకలక్షణము చెప్పుచున్న దనుటలో నాధారము గానరాదు. అవయవికనకారము ద్రుతము గామి నన్యత్ర గుర్తింపఁదగు.

ఏ చే మైనను నీవివరణములో ద్రుతము చేరుటకు మూలరూప మేదో యది ద్రుతప్రకృతిక మని చెప్పుట గానవచ్చును. ఇదియు సరి గాదు. జ్ఞానమును బట్టి యిత్యాదులలోఁ బ్రకృతులే ద్రుతాంశము లవుట గలదు. యదాగమన్యాయము ననుసరించి యీద్రుతము ప్రకృతి కవయ మై జ్ఞానమును అనుభాగ మెల్లఁ బ్రకృతియే యవును గాక. సుప్రకృతికిని ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ చెప్పఁదలంచి నప్పటికి ద్రుతముతోఁ గలిది మొత్తమునే ద్రుతప్రకృతికముగా గుర్తింపవలసియున్నది.

అంతే గాని ద్రుతము చేరుగాఁ దన్నూల మగుశబ్దముమాద్రము ద్రుతప్రకృతికము గాఁ జెప్పట సరి గాదు గదా. ఇంకను నిట్టివానిని ద్రుతప్రకృతికములుగాఁ జెప్పకయే ఇతరదలినకారమునకు ద్రుతకార్యములు సాధించుకొనుట సువిసమ్యత మగు మార్గ మేమో యనిపించుచున్నది. లేదా యట ద్రుతప్రకృతికత్వము జ్ఞాపితము చేసికొన్నను నిప్పొది లేదు. ఇటఁ బ్రకృతిపదమున కవతముగా ననఁగా నామమో ఛాతువో యనురీతిగాఁ గాక, ద్రుతము చేరుటకు మూల మైనరూపము అని మాత్రమే గ్రహించుట గాక, అట్లయ్యు రామునిచేతను అనునది ద్రుతప్రకృతిక మగుట యొప్పును గాని అట్లు గాక ద్రుతము చేరుటకు మూల మైన రామునిచేత అనునది ద్రుతప్రకృతిక మగుట యెట్లు? ఇంక నీ ద్రుతము నిత్యముగాఁ జేయన దగుటచేతను కిత్తు గావున సంత్యావహివముగాఁ జేయను గావునను రామునిచేత అనునది గాక రామునిచేతను అన్నదే ద్రుతప్రకృతిక మగు నని సహస్వయింప నవతాకము చేకపోయెను. కాని అట్టియెడల నేనుభక్తుడను, (భక్తుడను) అనుచో నువ్వట్లు చేరుటకు అనఁగా ద్రుతముచేరుట కర్హ మయినది గావున భక్తుడను అను నని ద్రుతప్రకృతిక మనవలెను. తోత పైతి అత్యాదిగా నీనువర్ణము కొన్నియెడల రాకుండ వచ్చును. అయ్యు నట్టిది ప్రభుమాంభ మగుసమ్యక్త్యేషణ మయి (నువర్ణము) ద్రుతము చేరుట కర్హ మయియే యున్నది గాన ద్రుతప్రకృతికము గాక రిప్పుడు, రాములు రాములందు మొదలగుస్థలములందాత్మము రాకు అనునది దుమించును కాకుండఁ దోడు గదా. ఇట్లే రాముడును మొదలగు స్థలముల సయితము, కాఁగా ద్రుతప్రకృతికము నిట్లు పేర్కొనుట సరి కాదు.

చింతాచిహ్నియై ధ్యోతినీవ్యాఖ్య చేసి ప్రకృతిలోన ద్రుతము తప్పక యుండునో యని ద్రుతప్రకృతికము అని యాప్రకృతిపదమహిమచేతఁ గొన్ని కళలు ప్రత్యయముచే ద్రుతాంతములయ్యును నవి ద్రుతప్రకృతికములు గాఁజాలవు (29-30) అని పేర్కొన్నది. ఈ యధిప్రాయమును విమర్శించుచు తె.వ్యా.వి ఇట్లు పేర్కొనుచున్నది. ఉద్ధ్యోతినీవ్యాఖ్యాత ప్రకృతిపదమహిమచేతఁ గొన్ని కళలు ప్రత్యయముచే ద్రుతాంతమునవి ద్రుతప్రకృతికములు గాఁజాల వని చెప్పెను. ఇట ప్రత్యయముచే నడుట దొనఁగెను. ఏ అన రాముడు కళ.

రాముచేన్ ప్రత్యయముచే ద్రుతాంత మైనది. ఇది యేకపదమే కాని రెండు పదములు కావు. ప్రకృతులను బ్రత్యయములను విడదీసి కళాద్రుతప్రకృతిక విభాగము జరుగవలయు నన్నచో నవ్యయములలో నాంతము లైనవానినే ద్రు.ప్ర. లనవలసి యుండును. ఈ పద్ధతి శాస్త్రవిరుద్ధము (388) ద్రుతము ప్రకృతియందుఁ గల శబ్దములు ద్రుతప్రకృతికము లని యన్నచో నవ్యయమాత్రములై ద్రుతప్రకృతి కము లని యర్థ మగు (అంధ్రీ- తద్విశిష్టత. అం.సా.ప. జ్యేష్ఠాషాఢ.)

ఈ విమర్శనము సరి కాదు. రాముఁడు అన్నది కళయై. కాని ప్రత్యయ ముచే ద్రుతాంత మగుట యనఁగా రాముచేన్ అని యుదాహరించుట సంగతము కాదు. రాముఁడు అనువంటికళాపదము ప్రత్యయముచే ననఁగా సముచ్చయ్యాద్యర్థకను వర్ణకముచే ద్రుతాంతమైనపు డది ద్రు. ప్ర. గాదు. ద్రుతాంత మగును. అని యుద్ద్యోతినియభిప్రాయ మై యుండవచ్చు. కళ ప్రత్యయముచే ద్రుతాంత మగు చుండఁగా నని తద్వ్యాఖ్యాత పేర్కొనుచుండఁగా రాముఁడు అనుకళను జూపి నపుడు దానిపై నే దేని బ్రత్యయమును జేసి ద్రుతాంతతను దెల్పవలయుఁ గాని యస లాపదమున వదలి ప్రాతిపదికమాత్రమును గ్రహించి దానిపైఁ బ్రత్యయము చేసి చూపు తెట్లు గుదురును? ప్రకృతిపదము ననుసరించి రాముఁడు అనుస్థలమున సయితము రామ అనుప్రాతిపదికనే చూపియుండవలసినదే.

ప్రకృతిలో ద్రుత ముండుట యనఁగా శబ్దగతమ యై ద్రుత ముండవలయు నని తె.వ్యా.వి అభిప్రాయపడినట్లు స్పష్టము. రాముచేన్ అనురీతివి ద్రు.ప్ర.లు గా వనియే యుద్ద్యోతిని తలచినదా? ఈవ్యాఖ్యాతయే పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్రనుసూత్రవివరణమున ప్రత్యయముచేతఁ గాక ప్రకృతియందే నాస్తశబ్దము ద్రుతప్రకృతిక(44)మని యిచ్చోటవలెనే వివరించి ముదముతోఁ గొనుచును, తనరఁ జేయుచును ఎల్లఁ బ్రోచుచు నని యుదాహరించె నిందు నాగమము ప్రత్యయము నైనద్రుత మంతమందుఁ గలవానిని ద్రు.ప్ర.లుగనే భావించె నని చెప్పక తప్పుదు గదా. తానునేనులలో నువర్ణము ప్రత్యయమే. ద్రు.ప్ర. లనియే

పేర్కొనె (47)కాగాఁ గళలు ప్రత్యయముచే ద్రుతాంతము లైన అనువివరణ మునుబట్టి ప్రకృతియందు ద్రుత మనగాఁ దద్వాఙ్మత్యమతమున వలె నిత్యాదులే కాక రామునిచేన్ ము న్నగునవి గూడ గ్రాహ్యములే యని స్పష్టము. ఇంకఁ బ్రకృతిలోనే యనుటలోఁ బ్రకృతిశబ్ద ముద్దిష్టార్థము నీయఁజాలకున్న దనవచ్చును రామునిచేన్ ము న్నగునవి ప్రకృతు లనలేము గదా. ప్రకృతి ప్రాతిపదిక(ధాతు) మాత్రబోధక మగుటచేఁ బ్రకృతిలో ననుట పొసఁగ దనఁదగు. ప్రత్యయముచే ననుటలోఁ బొసఁగమి లేదు. ఈనుశబ్దమును వి.వి. యువర్ణక స్యాద్యన్తాత్తు నువర్ణక ఉతో భవే త్తని వర్ణకమనియే వ్యవహరించె. కావున దాని ననుసరించిన నిటఁ బ్రత్యయముచే ననుట పొసఁగు.

ఇట్లు ప్రత్యయాంతము లైనకళలు (లేకను అనురీతి వనవచ్చు) ద్రుతాంతము లైనను ద్రు.ప్ర.లు గా వనుటలో లేకను అనురీతివి ద్రుతాంతములె కాని ద్రుత ప్రకృతికము లని బ్రమయరా దనువాక్యములప్రభావమే గల దని తోచుచున్నది. కావున నీయుద్ధోక్తినియందు ద్రు.ప్ర. లనఁగాఁ బ్రత్యయాగమద్రుత మంతమందుఁ గల వని గుర్తింపవచ్చును.

తె.ప్ర. ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞలోనిప్రకృతిశబ్దమును బ్రాతిపదికార్థమునఁ గాక స్వభావార్థకముగా మాత్రమే స్వీకరింపవలె ననుచు “ద్రుతము ప్రకృతిగా కలిగినది ద్రుతప్రకృతికము. ద్రుతః ప్రకృతిః స్వభావః యస్య సః ద్రుత ప్రకృతిః” స్వభావసిద్ధముగా ద్రుతము అంతమందుఁ గలిగినవి ద్రుతప్రకృతు (75)లని పేర్కొన్నది. ద్రుతప్రకృతికశబ్దార్థము నిట్లు వివరించుట లక్ష్యసంగ్రహణమునఁ గొంతవఱ కుపయోగించుచు సమంజసమ యై యున్నది. ద్రుతస్య యా ప్రకృతిః స్వభావః సా యస్య సః ద్రుతప్రకృతిః ద్రుతప్రకార మెల్ల నేపద మున ననువర్తించుచున్నదో అది ద్రుతప్రకృతి. (అం.సా.ప. భేష్టాషాఢ.1934 పుట 48) అని కాశీభట్టకృష్ణరాయశాస్త్రిగారు తెల్పిరి. సహజముగా ద్రుతము గలవి యని పేటికాదివ్యాఖ్యలు పేర్కొన్నవి.

ద్రుతప్రకృతికశబ్దమునర్థము చెప్పవలసినచో నిట్లు చెప్పవలయుఁ గాక. కాని యాసంజ్ఞ లేర్పఱచినలక్షణకర్త దానిచేత నేయవి సంగ్రహింపఁదలఁచెనో వాని నెల్ల ద్రుతప్రకృతికశబ్దము నిరూపింపఁగలదా?

రాముఁడును భక్తుఁడను ఇత్యాదులందలి ద్రుతము స్వాభావికము గా దనియు నయ్యవి యట్టి ద్రు.ప్ర. లు గా వనియే యెంచిచూతము. ద్రు.ప్ర. శబ్దముచే రాముఁడు ఇత్యాదులు గ్రహింపఁబడవలెను గదా. ఇవి యెప్పుడును ద్రు.ప్ర.తె యైయుండును గాని యొకప్పుడును గళలు గావు. పై యర్థము వీనిని ద్రు.ప్ర.లుగా నిరూపించునా? ఈనువర్ణ మన్యే యనుశాస్త్రముచే సిద్ధించునది. అయినను శబ్దమున ద్రుత ముండుట సహజము కాఁగాఁ బ్రకృతిప్రత్యయాదివిభాగము చేసి చూపులక్షణ గ్రంథ మాద్రుతమును బ్రత్యేకముగ విధించినను నది కృతకము గా దనియు స్వాభావికమే యనియుఁ దలంపవచ్చు ననుట పరిశీలంపవలసియే యున్నది. రాములడు అనుచో డువర్ణమును గాని పూర్ణబిందువును గాని సహజసిద్ధ మందుమా? అటు బిందువు సాధ్య మయినట్లుగా నిటు నీద్రుతమును సాధ్యమే. అయ్యు దీన నెప్పుడు ద్రుత ముండు నని యిది యెప్పుడుఁ గళ గా దనియుఁ గావున ద్రుత ముండుట యీశబ్దముస్వభావ మనియు గుర్తించి యిట్టివాని నెల్ల ద్రు.ప్ర.లే యందము.

నుమాగమాంతములు ద్రు.ప్ర. లవునా? చిగురు + కయిదువు చిగురున్ + కయిదు వగుచోఁ జిగురున్ అన్నది ద్రుతప్రకృతికమా? అగుట కిందు సమాస మున నాగమముగాఁ జేరినద్రుత మాశబ్దమున స్వాభావిక మనఁగలమా? అనఁగా రాముఁడును అనురీతి వానితోపాటు సామాసికనుమాగమాంతములు నీ ద్రు.ప్ర. శబ్దమునర్థముచే సంగ్రహింపఁబడుట లే దన్నమాట.

అయిన లక్షణకర్త రాముఁడును, చిగురున్(కైదువు) అనురీతివానిని ద్రు.ప్ర.లుగాఁ దలంపలేదా? ద్రు.ప్ర.శబ్దముచే నాతఁ డుద్దేశించిన దేమి? ఈ సంజ్ఞను సూరియుఁ జిం.నుండియే గ్రహించె ననవచ్చును. అయ్యును అనుదాని నాతఁడు ద్రు.ప్ర.గానే చూపెనే. అనఁగా స్వాభావిక మైనద్రుతము గలదానినే

కాక యస్వాభావిక మైన ద్రుతము గల దైనను నన లాద్రుత మెట్టి దనుదానితో సంబంధము లేక ద్రుతాంత మగుపదము నెల్ల ద్రి.ప్ర.గా సూరి నిర్ణయించె నన్నమాట. అయిన నాద్యుఁ డగుచిం.కర్తమాత్రము ద్రి.ప్ర. యనుదానిచే నిట్టి ద్రితాంతము లెల్లఁ జెప్పఁదలఁపలేదా? అది తెలియుటకుఁ జిం.కర్త చెప్పిన లక్షణము నెన్నవలయును. అది అన్యే ద్రితప్రకృతయో యే సుస్వర్యనుజీవిత ద్రితా నిత్య మ్మనునది. ద్రి.ప్ర.స్వరూపమును వర్ణించుదశ మీసూత్రమందు అనుజీవిత ద్రితాః అనునది. స్వాభావిక మైనద్రితము గల దనురీతియర్థము నది యిచ్చునా? బాలసరస్వతి మొదలుకొని వ్యాఖ్యాత లెవ్వరును దీని కిట్టియర్థ మును జెప్పినట్లు గానరాదు.

ఇట వ్యాఖ్యాత లందఱయందును నొకయధిప్రాయము సమానముగా గు ర్తింపవచ్చును. ద్రితప్రకృతిక మనుశబ్దమున కర్థ మేదియో యది యాసంజ్ఞ చే సంగ్రహింపఁబడు నట్టివానిని జెప్పవలయు ననవలయునా? ప్రక్రియాదులందు లాఘవాదిప్రయోజనముల నుద్దేశించి లక్షణకర్త సంజ్ఞల నేర్పఱచుకొనును. అట్టి యపుడు ప్రయత్న మగుశబ్దముచే నేయర్థము లభ్య మగుచున్నదో యదే యర్థ మాసంజ్ఞ కుండవలె నని నియమము లేదు గదా. కర్మప్రవచనీయాదు లెట్టివి? ఇట ద్రి.ప్ర.సంజ్ఞ య స్లేర్పఱుపఁబడినట్లు గు ర్తింపఁదగును గదా. దానియర్థ మును నిరూపింప యత్నింప నేల? అవకాశము లేనిచోటఁ దప్పదు. పదముతుది నున్నద్రితము స్వాభావిక మైనను నస్వాభావిక మైనను బ్రియోజనము సమా నము. అట్టియెడల ననవసరభేదము నేల కల్పింపవలె? ద్రితప్రకృతి యను శబ్దమును ద్రుతాంత మైనశబ్ద మనునర్థమున లక్షణకర్త సంజ్ఞగా నేర్పఱుపఁగా నాశబ్దము స్వాభావికద్రుతాంతములను బోధించున దగుటచే ద్రు.ప్ర. లన నవియే యని చెప్పుట యొప్పునా? ద్రు.ప్ర.శబ్ద మె స్లేర్పడినదో దానికి సహజముగా నర్థ మేదియో యది యప్రస్తుతము. లక్షణకర్త యెట్టివానిని బోధించుట కది సంజ్ఞగా నుపయోగించెనో యది యట్టివానిని బోధింపఁగలదు. కావున ద్రు.ప్ర. శబ్దమున కర్థము వెదకుట యవసరము కాదు. ఇంక లక్షణకర్త దృష్టితో (వేనికి దీనిని సంజ్ఞగా నిర్ణయించెనో యట్టి) ద్రు.ప్ర.ల స్వరూపము చూతము.

ద్రుతప్రకృతికస్వరూపము :-

చింతామణి “తిజ్జధ్యశేషషష్ఠీ” యనుము న్నగుసూత్రముచే గళలను బేర్కొని వెంటనే యన్యే ద్రుతప్రకృతయ యని ద్రుతప్రకృతికములను బేర్కొన్నది. ఈసూత్రము ననుసరించి ద్రు.ప్ర.లుగా వేనిని గుర్తింపవలె: సహజముగా ద్రుతము గలది స్వభావసిద్ధ మైనద్రుతము గలది యనుద్రు.ప్ర. శబ్దము వర్తము నాశ్రయించి నిర్ణయించినచో రాముడును, కవిని మొదలగునవి ద్రు.ప్ర. లని చెప్ప వీలులేదు. వీనఁ జివర ద్రుత మున్నను నది స్వాభావికము గాక యర్థ విశేషమునం దయినది గదా. కాఁగాఁ బదములు ద్రుతాంతాలు, ద్రుతాంతాలు కానివి యని విభాగింపఁగా నందు ద్రుతాంతాలు మఱల స్వాభావికద్రుతాంతాలు, అస్వాభావిక ద్రుతాంతాలు అని రెండురకా లై మొత్తము తెలుగుపదాలు మూడు విధా లై యున్నట్లు చెప్పవలె. స్వాభావికద్రుతాంతాలు ద్రు.ప్ర.లు కాఁగా నస్వాభావికద్రుతాంతాలు కళ లగునా? అగుటకు వీలు లేదు. చిం. ద్రు.ప్ర.లను బేర్కొని యవి కానివి కళ లనక కళలనే పేర్కొని యితరములు ద్రు.ప్ర. లన్నది. “తిజ్జధ్యశేషషష్ఠీ” ఇత్యాదిగాఁ గళలను బేర్కొనుచోఁ జిం. ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తని వివరించి నది. (ఏషా మ్మనుపాఠ మొక్కచోఁ గానవచ్చినను యేషా మ్మనునచే ప్రచురము.) కాఁగా వేనికిఁ జివర ద్రుతము లేదో యాతిజ్జధ్యశేషషష్ఠీత్యాదులు కళ లని యాసూత్రమునభిప్రాయము స్పష్టము. తిజ్జధ్యాదులు గూడ ద్రుతము లేనివే కళలు, ఏ కారణమున నే నవి ద్రుతాంతము లై వినఁడును గానఁడు నిత్యాదిగా నున్నపుడు ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తనుదాని చేఁ గళలుమాత్రము గా వని గుర్తింపకతప్పదు. కాఁగా ద్రుతాంతము లైన తిజ్జధ్యాదులును ద్రుతాంతములగు) తిజ్జధ్యాదిభిన్నములును కళలు గావు. ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తనుదానిచే నీయర్థ మిట స్పష్టము. కాబట్టి యాసూత్రమునకు యే స్యుర్వ్యనుజీవితద్రుతాః అనుతరువాతిసూత్రముతో నపేక్ష యున్న దనియు, అనుజీవితద్రుతాః అనుస్థలమున నున్న ‘అనుజీవిత’ అనుపూర్వావయవము మాత్రము నీకళలసూత్రములోని కపకర్షించుకొని యన్వయింపఁజేయవలయు

ననియు మొదలుగా (తె.ప్ర.79) జేర్కొనవలసిన యవసరము గానరాకున్నది. పైగా నిట్టియన్వయము తెలుగున నెచ్చటను లే దనియే చెప్పదగియున్నది. (రాహు)దేహము (ప్రాథ.సమా.34) విలాససంపదన్ వంచితపంచబాణుడు (ప్రాథ.సమా.35) అనురీతివానియందలియన్వయమునకును ద్రుతో న యేషాం స్యాత్ అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యు ర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్య మ్మనుచో అనుజీవితద్రుతో న యేషాం స్యా త్తనునన్వయమునకు సామ్యమును గానరాదు. ఇంకిఁ దైవానిలోఁ జేరని తద్విలక్షణ మగువిశేషస్థలముగా నీయన్వయమును గుర్తింపవలసియుండు. ఇందుఁ గలవ్యవధానము సైతము విశేషమే యనక తప్పదు. ఇట్టి దెచ్చటనేఁ గల దేమో పరిశీలంపవలసి యున్నది. ఇట్టియన్వయ మార్గము నుపేక్షించి యనుజీవితశబ్దము నపకర్షించుకొనుటలో పైరుధ్యము లేకపోవచ్చు నేమో కాని యట్టి యవసరము లే దని గుర్తింపవచ్చును.

తె.ప్ర. అనుజీవితశబ్దము నపకర్షించి అనుజీవితద్రుతః యేషాం న స్యాత్ తే కళాః అని (78-80) యన్వయించినది. ఈపక్షమున స్వాభావిక ద్రుతాంతాలు (ద్రు.ప్ర.లును)గానివి కళ లని యర్థ మగుచున్నది. (అనుజీవిత శబ్దమునకు తె.ప్ర. స్వాభావిక మని యర్థము చెప్పినది.) కాగా రాముడును అనునది ద్రుతాంత మయ్యును నాద్రుతము స్వాభావికము గామింజేసి స్వాభావిక ద్రుతాంతము గాదు గావున (అనుజీవితద్రుతము గామి)నీశబ్దము కళయే యని నిర్ణయింపవలసియున్నది. అనుజీవిత (స్వాభావిక) ద్రుతాంతాలు ద్రు.ప్ర.లు. అనుజీవితద్రుతాంతాలు కానివి కళలు. అనగా అనుజీవిత (అస్వాభావిక) ద్రుతాంతాలును గళలే యపు ననియే గదా యర్థ మగుచున్నది. దీనినిబట్టి రాముడును భక్తుడను ఇత్యాదులు కళలే యనవలె. అట్టియెడల నస్వాభావిక మని యే నానకారమును ద్రుతముగాఁ జెప్పుటవలనఁ బ్రయోజన మేమియు లే దనవలె. చిం. ద్రుతమున కాయాకార్యములు విధించునపుడు ద్రుతప్రకృతిక శబ్దము నుచ్చరించి యందలిద్రుతమున కిని చెప్పుట గమనింపవచ్చును. పేను ఇత్యాదులలో నువర్ణము ద్రుతము గా దన్నను రాముడును అనుచో నువర్ణము (అస్వాభావిక మైన)ద్రుత మన్నను ఫలిత మొక్కపే యవుచున్నది. ద్రుతకార్యములు వర్తింపవు.

అయిన నస్వాభావికద్రుతాంతాలు కళలు గా వని తె.ప్ర. కొన్నియాధారములను బ్రస్తావించినది. అనుజీవితద్రుతాః యేషాం తే నిర్భ్యం ద్రుతప్రకృతయః అన్నట్లుగా అనుజీవితద్రుతః యేషాం న తే కళాః అనుచో నిర్భ్యం కళాః అనలేదు గాబట్టి తిజ్ఞాభ్యాదు తెప్పుడును గళలే కావరె ననునియమము లేదు. కాబట్టి రాముడునుఇత్యాదిగా ద్రుతాంతాలు కళలు కా వనుట యొకటి. అనుజీవితద్రుతాంతాలు కానివి కళ లనఁగా నిర్భ్యముగాఁ గళ లనలేదు గావునఁ గళలు గాకుండ నుండనపు ననుట యుచితముగాఁ గానరాకున్నది. అట్ల యన్న వినఁడు అనునది యనుజీవితద్రుతాంతము గాదు గాబట్టి కళ కాని నిర్భ్యముగా ననలేదు గాబట్టి కళ కాకపోవు నవకాళ మున్నది. అనఁగా వినఁడు అనునచే కళ యవుటతోపా బొక్కొక్కచోఁ గళేతరము నపు ననవరె. వినఁడును అనురీతిగ నస్వాభావికముగ నైవను ద్రుతాంత మయినప్పుచే కళ కాకుండు నని నిర్ణయింప నాధార మేమి? నిర్భ్యం కళాః అనకపోవుటకును నస్వాభావికద్రుతాంత మయినఁ గళ గా దనుటకు సంబంధము గానరాదు. దీనికె క్లే ద్రుతప్రకృతికత్వము సాధించుకొనఁగల్గు నెడలఁ గళ గా దని చెప్ప నక్కిట లేదు. ఇంతకును నిత్య మ్మనకుంట ద్రుతప్రకృతికత్వనిరూపకము గాఁజాల దనక తప్పకున్నది. అట్లే వినఁడు అనుదాని పయి (నర్థదిశేషమున) నువ్వుకము చేరి వినఁడును అని యైనది. ఇది యస్వాభావికద్రుతాంతము. అనుజీవితద్రుతాంతము గాదు. కావునఁ గళ యవును. కాని నిర్భ్యం కళాః అనలేదు గాబట్టి నిర్భ్యముగాఁ గళ గాదు. కళేతరము నపును. వినఁడును అన్నది కళయు నపు నని చెప్పుట లజ్ఞెనుగుణమా? వినఁడు అనునది యొప్పుడును గళేతరము గాదు. వినఁడును అనునది యొప్పుడును గళ గాదు. అనఁగా ద్రుతాంత మయినపుడు కళ యవుట లేదు. ద్రుతాంతము కానపుడు కళ గాకుండుటయు లేదు. కాఁగా నస్వాభావికమ యైనను ద్రుతము చివర నున్న నయ్యది నిర్భ్యముగా ద్రు.ప్ర.యే యనకతప్పదు.

పోనీ నిత్యం కళా యనలేదు గాబట్టి వినఁడు అనునది యెప్పుడును గళయే యనియు వినఁడును అని ద్రితాంత మైనపుడు కళ గానేర దనియుఁ జెప్పుదము. అంతమాత్రమున నీయది ద్రి.ప్ర.యే యపుట కవకాశ మేది? అన్యే ద్రిత ప్రకృతయః అనుస్థలమున అనుజీవితద్రితాః యే తే నిత్యం ద్రితప్రకృతయః అని యన్వయించుట (తె.ప్ర.) ననుసరించి యస్వాభావికద్రితాంతములు నిత్య ద్రితప్రకృతికములును గా వని స్పష్టము. అనఁగా వినఁడును అనునది నిత్య ద్రితప్రకృతికము కా దన్నమాట.

నిత్యద్రి.ప్ర. లనుస్థలమున నిత్యశబ్దమునకుఁ బ్రయోజన మిట్లు విపరింపఁ బడినది. వాటిచివరిద్రితం కనిపించినా లోపించినాకూడా అవ్వి ద్రితప్రకృతిక సంజ్ఞకు అర్హాలే. ఇది నిత్యతలోనిసార్థక్యం. (తె.పు.77) ద్రి.ప్ర.లయొక్క నిత్యతలోని యీసార్థక్య మస్వాభావికద్రితాంతాలయందు నున్నట్లు గుర్తింప వచ్చును. హరియును శ్రీయును అనునవి యస్వాభావికద్రితాంతములు. హరియు శ్రీయు అనురీతిగా నాద్రితము కారణాంతరములచే లోపించినది. ఇపు డీవి ద్రి.ప్ర.లు గా వనియే చెప్పవలెనా? నే భక్తుఁడ వచ్చితి ననుచోను భక్తుఁడ ననునది యస్వాభావికద్రితాంతమే. ద్రితము లోపించినను నిది కళ యనుట యెప్పునా? (ద్రితము పోయినను ముం దత్వము నిల్చియే యున్నది.) వీని సామ్యమున రాముఁడు లక్ష్మణుఁడును వచ్చిరి. నేఁ గవి వచ్చితి నిత్యాదిస్థలము లందును ద్రితము లోపించుటను గుర్తింపనపును. అపుడు నవి ద్రి.ప్ర.లే కదా. కాఁగాఁ గారణాంతరాలవలన ద్రితము లోపించినను (దదంతమగు) నా శబ్దము ద్రితప్రకృతియే యగుట యన్నలక్షణ మస్వాభావికద్రితాంతములయెడఁ గూడఁ జెల్లును. కాబట్టి నిత్య మ్మునుదళము స్వాభావికద్రితాంతాలవిషయమునందు వలెనే యస్వాభావికద్రితాంతాల విషయమునను (సమానమైనప్రయోజనము గల్గి చరితార్థ మగుచున్నది. అట్టియెడల స్వాభావికద్రితాంతాలుమాత్రమే నిత్య ద్రి.ప్ర లని యస్వాభావికద్రితాంతముల నటఁ బరిహరించు పేరి? ఇంక “అర్థవిశే షాలలో ద్రితాంతతను బొందినకళలు నిత్యద్రితప్రకృతికాలు కావు. వీటిచివరి ద్రితం కనిపించుతున్నంతవఱకూ ఇవి ద్రితప్రకృతికాలు కనిపించనప్పుడు కళలు

మాత్రమే (తె.ప్ర.77) అని చెప్పవలసిన హరియు శ్రీయు, భక్తుడ వచ్చితి ఇత్యాదిస్థలములందు లోపించినద్యుతము కనిపించదు గావున నవి కళలే యనవలసి వచ్చు. అది సమంజసమా? కాబట్టి స్వాభావికాస్వాభావికవివక్ష లేకుండ ద్యుతము తుదిఁ గల వెల్ల నిత్యద్యు.ప్ర.లే యని చెప్పవలె.

స్వాభావికద్యుతాంతము లనఁబడువానికిని నస్వాభావిక ద్యుతాంతము లనఁ బడువానికిని భేదము స్పష్టమే. రామునికామో॥ ఎప్పుడును ద్రు.ప్ర.లు మాత్రమే యగును. రాముడు అనునది కళ, ఇది యర్థవిశేషమున ద్రుతమును బొందినపుడే ద్రుతప్రకృతిక మగును. నువర్ణకము చేర నపుడు అర్థవిశేష మున్నను లేకున్నను నిది ద్రు.ప్ర.కాదు. కాన నెప్పుడును ద్రుతాంతము లై యుండునవి మాత్రము నిత్యద్రు.ప్ర. లనియు ద్రుతము చేరినకళలు నిత్యద్రు.ప్ర.లు కా వనియుఁ జెప్పుట చిం.అభిప్రాయమా?(ద్రు.ప్ర.లపైఁ గూడ నర్థవిశేషములఁ గాకున్వరము చేరివ' (నీచేతనాఇత్యాది)దదంతమును ద్రు.ప్ర. కాదు)అట్లు యనుకొందము. అపుడు నిత్యకల్పమునకు ద్రుతము లోపించినను నది ద్రు.ప్ర.యే యవుట ప్రయోజనముగా నెన్నరా దనిగుర్తింపవలయును.

అయినఁ గళలు ద్రుతాంతము లయినప్పుడు వాని నే మనవలె? "క్షీణశక్తిక మయిననిత్యమ్ అనేమాట యిక్కడకు (కళలసూత్రములోనికి) అన్వయించదు కాబట్టి ఇటువంటివాటికికూడా కళాత్వాన్నికల్పించే అవకాశం లేదు గాబట్టి ఇవి ద్రుతప్రకృతికలే అవుతాయి(తె.ప్ర.77)అనుటకు నవకాశము చాల కున్నది. వ్యాకర్తలు కళలను జెప్పినవారు తక్కిన వన్నియు ద్రు.ప్ర. లనియు ద్రు.ప్ర.లను జెప్పినవారు తక్కినవి కళ లనియుఁ జెప్పుటనుబట్టి 'భాషలోనిపదా లన్నీ ఈరెండువిభాగాల్లోనూ చేనిలోనో ఒకదానిలో చేరి తీరాలి'(తె.ప్ర.77) అనియే చెప్పవలె. అట్టియెడలఁ గళలను జెప్పినచిం. తక్కిన వన్నియు ద్రు.ప్ర. లని చెప్పిన దన్నమాటయే. అట్టియపుడు అన్యే ద్రుతప్రకృతయః కళలు గానివి ద్రు.ప్ర. లన్నసరిపోవుదానికి నిత్యద్రు.ప్ర. లని యేల చెప్పెను. దీనివలనఁ గళలును నిత్యద్రు.ప్ర.లును గాక యిం కొకవిభాగ మనిత్యద్రుతప్రకృతికా లన్నవి

మూడవది గల దని చెప్పవలసివచ్చునున్నది. ఇయ్యది చిం.లోమాత్రమే ప్రస్తావింపఁబడినప్రయోజనహీన మగుప్రత్యేకాంశ మన్నమాట.

అస్వాభావికద్రుతాంతా లైనవానికిఁగూడఁ గళాత్వము కల్పించునవకాశము లే దనుటయుఁ గుదురునది గాదు. తరువాతిసూత్రమునుండి యపకర్షింపఁబడినయను జీవితశబ్దమువలన స్వాభావికద్రుతాంతాలు గానివి కళ లని యర్థము సిద్ధము. కాఁబట్టి (తిజ్మధ్యాదులు) ద్రుతాంతాలేఁ యైనను నాచివర నున్నద్రుత మస్వాభావిక మయిన నది కళ గావుటకు లక్షణము ననుసరించి యవకాశ ముండనే యున్నది. అనఁగా ద్రుతాంతములు గానివియు నస్వాభావికద్రుతాంతము లైనవియు నై నశబ్దము లు కళ లని సారాంశ మగు. కాఁగా నస్వాభావికద్రుతాంతా లైన సరాముఁడును అనురీతి వెల్ల లక్షణము ననుసరించి కళలే యవు నని నిశ్చయింపవలసియున్నది.

ఇది యనర్థ మనక తీరదు. ఇట్టి యనర్థ అనుజీవితశబ్దము నపకర్షించు కొనుటవలన నేర్పడిన దని చెప్పవచ్చును. అపకర్షవలననే అనుజీవితద్రుతః యేషాం న స్యాత్ తే కళా యనునన్వయముతో స్వాభావిక మైనద్రుతము లేనివి కళ లని యర్థ మయి యస్వాభావికద్రుతాంతములు గళలు గావలసివచ్చె. అనుజీవిత శబ్దము నపకర్షింపకుండము. ద్రుతః యేషాం న స్యాత్ తే కళా యను నన్వయ ముతో ద్రుతము లేని తిజ్మధ్యాదులు కళ లగు నని యర్థ మగును. ద్రుతము లేని వన నాద్రుతము స్వాభావికమా యస్వాభావికమా యనువివక్ష యుండదు గాన నెట్టి దైనను(అస్వాభావికమ యైనను)ద్రుత ముండరాదు. ఉన్న నది కళ గాదు. రాముఁ డును అనుచో నస్వాభావికమ యగుఁ గాక ద్రుత మున్నది గదా. కావున నది కళ గాదు. కాఁగా ననుజీవితశబ్దము నపకర్షించుకొన్నపు డస్వాభావికద్రుతాంతములు కళలు గాక తప్ప దనియు నట్లపకర్షింపకొనకున్నపుడు యే కళలు గావలసిన యనర్థ ముండ దనియు గుర్తింపవచ్చు. అనఁగా నట్టియపకర్షణయత్నము సరి గా దనక తప్పకున్నది'

నిత్యశబ్దము నిచ్చట కపకర్షింపకున్నందువలనఁ బ్రయోజన విశేషము గల దా: “వీటికళాత్వానికి నిత్యత లేదు గాఁబట్టి అస్వాభావికద్రుతాంతతను బొందినపుడు కళాత్వాన్నిఁకొల్పోయి ద్రుతప్రకృతికాలతో సాదృశ్యం పొందుతాయనీ, తాత్పర్యా

ర్థం లభిస్తుంది. అనునుజీవితః ద్రుతః యేషాం తే న కళాః స్యుః కిం తు ద్రుత ప్రకృతిః ఏవ.' (తె.ప్ర.77) అని చెప్పట కవకాశము చాలదు. స్వాభావిక మైన ద్రుతము చివర లేనివి కళ లని చెప్పినచోట నిత్యముగాఁ గళ లని చెప్పవలసిన యవసరము గాని యట్లు చెప్పకుండుటవలన నవి కళలు గాకుండుటకుఁ గాని యవకాశ మేది? నిత్యం ద్రుతప్రకృతికా యనుచోట నిత్యశబ్దమునకు నేరీతి ప్రయోజనము వివరింపఁబడినదో యట్టిప్రయోజనము కళలవిషయమునఁ గుదురునది కాదు. వచ్చె(ను)వాఁడనుచో ద్రుతము లోపించివను(నది కళ కాక?) ద్రు.ప్ర.యే యపు ననుటకు నిత్యశబ్దము ప్రయుక్త మైన దందురు. కళలపక్షమున వాని కకాత్వము ననుమానింపవలసినయవకాశ మేది? నిత్యముగాఁ గళలే యగు ననుటకు; అర్థవిశేషాదులలో నీకళాపదములపయిని ద్రుతము చేరి (యస్వాభావిక) ద్రుతాంతము లపు నపుడు ద్రుతాంతతచే (స్వాభావికద్రుతాంతము లైన) ద్రు.ప్ర. లతో సాదృశ్య మేర్పడినది. ఇది కళయా కాదా యని యనుమాన మున్నదా? ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తనుదానిచేఁ గళలు గానేరవు గదా. (ఇట ననుజీవిత శబ్దమును దెచ్చుకొన్న నవి కళలే కాకతప్పదు కాన నాపక్షమునను సందేహమున కవకాశము లేదు. ఇంకఁ గళ లవుట విరుద్ధ మగుటయే యన్తర్థము. దానిని నిత్య మున్నది యున్నను వారింపఁజాలదు. స్వాభావికద్రుతాంతములు గానివే నిత్యముగా, గళ లన్న నస్వాభావికద్రుతాంతములు కళలే యపును గాని యపునా కాదా యని సందేహము గల్గునా?

అయినఁ గళలమీఁద నేకారణముచే నయినను ద్రుతము చేరి యవి ద్రు.ప్ర. లతో సాదృశ్యమును బొందుచున్నమాట వాస్తవమే. అంతమాత్రమున కళాః న స్యుః ద్రుతప్రకృతికా ఏవయని నిర్ణయించు పెట్టు? ద్రుతప్రకృతికము లైన తానునేను(లేదా తాన్,నేన్) అనువానితో మేను,మీను(లేదా మేన్, మీన్)అనుకొన్ని సదృశము లైయున్నవి. అయిన నివి ద్రు.ప్ర.లా? అట్ల రాముఁడు అనునది ప్రథమాంత మవుటంజేసి కళ. దానిమీఁద నువర్ణకము చేరి రాముఁడును అని కాఁగా స్వాభావికద్రుతాంతము కానియిది కళ. కాకుండుటయు ద్రు.ప్ర. యవుటయు లక్షణముచే సరిపడునవి కావు.

నిత్యం కళాః అనమింజేసి యస్వాభావికద్రుతాంతములు కళలు గాక స్వాభావిక ద్రుతాంతాలు గామి నిత్యద్రు.ప్ర.లును గాక యస్వాభావికద్రుతాంతము లేమవు. అనిత్యద్రుతప్రకృతికము లపు నన్నమాట. రాముడును అనునది యనిత్యద్రుతప్రకృతికము. కాని నిత్యద్రుతప్రకృతికములందువలె నిట నిత్యశబ్దము సార్థకమవుటంజేసి యివియు నిత్యద్రు.ప్ర.లే యనవలె ననుట ముందే స్పష్టము. అనఁగా. స్వాభావికమయైనను ద్రుతము చివర లేనిది కళ యపుచున్నట్లే స్వాభావికయైనను లేదా యస్వాభావికమై యైనను ద్రుతము చివరఁ గలది ద్రు.ప్ర.లే యగుచున్నవి. అనఁగా స్వాభావికద్రుతాంతములు గానివి కళ లని చెప్పటకువలెనె స్వాభావికద్రుతాంతములైనవి ద్రు.ప్ర. లని చెప్పటయుఁ గుదురునది కా దని గుర్తింపవచ్చు

ఇంకను “బ్రత్యయాగమావ్యయాత్మక మయినద్రుతాంతత కల వన్నీ అను జీవితద్రుతాః నిత్యం ద్రుతప్రకృతయః అనే భావం లభిస్తుంది, (తె.ప్ర.77) అనుటయు సముచితముగా లేదు. ఇందులో అవ్యయాత్మక మైనద్రుత మంతమందుఁగలవి యనఁగా రాముడును అనుమొదలగునవి యనవచ్చును. ఇవి యస్వాభావికద్రుతాంతా లని గదా చెప్పఁబడుచున్నది. కాఁగా తె.ప్ర. ఇంతకుముందు చేసిన సమన్వయము ననుసరించియవ్యయాత్మకద్రుతాంతాలు నిత్యద్రు.ప్ర. లనుటకు పీలు లేదు. వలెప్రభృత్యవ్యయములలో ద్రుత మంతమందున్నది కాని యది యవ్యయావయవమై కాని యవ్యయాత్మక మయినది గాదు. నువర్ణ మొక్కటి యవ్యయము కాదు గదా. కాఁగా నిత్యద్రు.ప్ర.లను బ్రస్తావించునందర్భమునఁ బ్రత్యయాగమములు రెండే ప్రస్తావింపఁదగినవి. అందును బండితుఁడను అనుచో నువర్ణము వ్రత్యయమ యన్న నది స్వాభావికద్రుతాంతము కాదు. చిగురున్ (కయిదువు) ఇత్యాదులలో నాగమాంతములు స్వాభావికద్రుతాంతము లను బెట్లు? మొత్తముమీఁద నీసమన్వయము ననుసరించి రాముడును అనురీతి యస్వాభావికద్రుతాంతములు ద్రు.ప్ర.లగుట యటించి కళలే కావలసివచ్చుచున్నది.

కళలసూత్రములోనికి ననుజీవితశబ్దము నవకర్షింపకయు ద్రుతో స యేషాం స్యా త్తని చెప్పుచో నాద్రుతము స్వాభావికమా యస్వాభావికమా యనువివక్ష

లేక యే దైనను ద్రుతము నిది కళ యని యర్థ మగును. వేనికి ద్రుతములే లేదో యాతిజ్ఞాధ్యదులు కళ లని యర్థము. విన రనునది తిజ్ఞాధ్యము. ఇందు ద్రుతము లేదు గాన నిది కళయే. వినరును, అనుచోను నయ్యది తిజ్ఞాధ్యమే కాని ద్రుత మున్నది. ద్రుతము లేనితిజ్ఞాధ్యదులే కళ లనుటవలన ద్రుత మున్న తిజ్ఞాధ్యదులు కళలు గావు. అనఁగా నీరీతియర్థముతో నస్వాభావికద్రుతాంతాలు కళలు గానేర వని విస్పష్ట మవుచున్నది. కళలు గాకున్న నివి ద్రు.ప్ర. లగునా? స్వాభావికద్రుతాంతాలే ద్రు.ప్ర. లని చెప్పిన నివి (కళలతోపాటు)ద్రు.ప్ర. లును గానేర వని నిశ్చయింపవలెను.

కాని యసలు ద్రు.ప్ర. లన స్వాభావికద్రుతాంతాలే యని నిర్ణయింపనగునా? ద్రుతము చివర లేనితిజ్ఞాధ్యదులు కళలు. అన్యే ద్రుతప్రకృతయ యని చిం. చెప్పు చున్నది. ఇటు నన్యశబ్దము పూర్వోక్తము గాని దెల్ల గ్రహింపవలెను గదా. పూర్వసూత్రము ద్రుతాంతములు గానితిజ్ఞాధ్యదులను బ్రస్తావించి యవి కళ లన్నది. కాఁగా దద్భిన్నములే యిచ్చోటియన్యములు. అనఁగా ద్రుతాంతము లైనతిజ్ఞాధ్యదులు తిజ్ఞాధ్యదిభిన్నములు నీయన్యశబ్దముచే సంగ్రహింపఁబడు. అనఁగా వినడు కళ కాఁగా నిది ద్రుతాంత మయి వినఁడును అని యైనపుడు ద్రు.ప్ర. అగు నని యర్థము. ద్రుతాంతము లైనతిజ్ఞాధ్యదులన స్వాభావిక ద్రుతాంతాలు. తిజ్ఞాధ్యదిభిన్నము లన స్వాభావికద్రుతాంతాలు. అనఁగా నన్యే ద్రుతప్రకృతయ యనుసూత్రమునందలి యన్యశబ్దము స్వాభావికాస్వాభావిక ద్రుతాంతములు రెంటిని బోధించుచున్న దని స్పష్టము. అట్టియెడ స్వాభావిక ద్రుతాంతాలే ద్రు.ప్ర లను పెట్టు? తిజ్ఞాధ్యదిభిన్నములనుసూత్రమే యుద్దేశించి ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ విధింపఁబడుచో ద్రుతాంతములు గానివి కళ లని చెప్పినవాఁడు స్వాభావికద్రుతాంతములు ద్రు.ప్ర.లని చెప్పినసరిపోవుదానికి అన్యే యని యేల పేర్కొనెను. అప్పుదము సూత్రమున లేకున్న నెట్టియిచ్చుంది లేదు నిష్పక్షమున నది వ్యర్థ మ న వ లె ను. కళాద్రుతప్రకృతికలక్షణక్రమమునుబట్టి చూచినను ద్రుతాంతములు గానివి కళలు. ద్రుతాంతములైనవి ద్రు.ప్ర. లని సాధారణముగాఁ జెప్పుటయే సూత్రకృదభిప్రాయముగా స్పష్టము. ఇంతకంటెను ద్రుతప్రకృతి

సూత్రమునం దున్నయనుజీవితశబ్దము నటఁ దొలఁగించి ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తన్నస్థలమున నుండుట కొంతవఱ కే నొప్పును గదా.

వజ్జలవారు కూడ 'ప్రకృతిసిద్ధ మగుద్రుతము తుదిని గల పని తాత్పర్య' (వ్యా.సం.స.84) మని చెప్పియున్నారు. ప్రకృతిసిద్ధము లేదా స్వాభావికము నై నద్రుత మేయది? అవ్యయాత్మక మయిన ద్రుతమును దొలఁగింపవలసియున్నది గానఁ (వలెప్రభృతులందలిదియు) బ్రత్యయాగమాత్మక మైననకారము స్వాభావిక మనవచ్చునా? చిగురు + కయిదు వన్నపుడు నుమ్మ రాఁగా చిగురున్ (కయిదువు) అని యగు. చిగురున్ అనునది ద్రు.ప్ర. అయిననే" 'పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్తనుము స్సగులక్షణములచే ద్రుతకార్యము లగును. మఱి యిది ద్రు.ప్ర. అగు టెట్లు? సామాసిక మైనయాయాగమమును బ్రకృతిసిద్ధ మనవచ్చునా? అనఁగా సామాసికద్రుతాంతాలును ద్రుతోపజీవులో మఱి యేవియో కావలసినదే గాని దుర్జ.ప్ర.లు గావు. అనఁగా నాగమనకారము స్వాభావికద్రుత మగుట యెల్లెడలకఁ గుదుటనది కాదు.

నిజమున కాయాదుర్జ.ప్ర.లకు నాగమముగా వచ్చిననుకొను నకారము మాత్రము ప్రకృతిసిద్ధమే యను టెట్లు? సీతనున్, రామునికొఱకున్ అను రీతిగా నివి ద్రు.ప్ర. లని వజ్జలవారు పేర్కొన్నారు. అయావిభక్తులు ప్రకృతివికారాలు వ్యాకరణము సాధించియున్నది. ఇవి యెల్లఁ గాక చివరిద్రుతము ప్రకృతిసిద్ధ మగు టెట్లు? సీతనున్ రామునికొఱకున్ మొద లగునీద్రు.ప్ర.పదములప్రక్రియను లక్షణ గ్రంథము చెప్పుకున్నపుడు వలెప్రభృతులలోవలె నివ్యానియందలి ద్రుతమును బ్రకృతిసిద్ధముగా గుర్తింప నవకాశ ముండును. వజ్జలవా రీద్రుతమును గూడ "ననేయ" యన్నసూత్రము ననుసరించి యపు నట్లు స్పష్టము చేసియున్నారు. ఇ ట్లిద్రుతమును లక్షణముచే సాధింపఁబడుచు సాధ్య మయి యుండఁగాఁ బ్రకృతిసిద్ధ మనుట యెట్లు? చిగురున్(కయిదువు) అనుచోట నుమాగమ మెట్టిదో యీద్రుతము నట్టిదే కాఁగా నాగమ మగునది వ్యాకరణముచే సాధింపఁబడున దగుటచే దదంతము స్వాభావికద్రుతాంత మయి ద్రు.ప్ర. అగు దొప్పదు. ఇదే విధముగాఁ బ్రత్యయము నయితము ప్రకృతిసిద్ధ మనుట గుదుటనది గాదు.

సూరిగారిప్రణాళిక ననుసరించి భక్తుడు అనుప్రథమాంతవిశేషణముమీద నువర్ణ మంతాగమముగా వచ్చును. అనఁగా నినియుఁ బ్రకృతిసిద్ధ మగుద్రుత మంతమందుఁ గలది గాదు. దీనిపై నువర్ణ మంతాగమముగా నెట్లు చెప్పఁబడినదో యట్లే తృతీయాదులకుఁ జెప్పిన నునాగమము పైత మని స్పష్టము. అపు డీది ప్రకృతిసిద్ధ మని నిర్ణయించుట బొనఁగునా?

కాఁగా నాగమ మైనద్రుతమునకువలెనె ఘటించును (చిం.లో భక్తుడను అనురీతివి పైతము) మొస్తలములందలి ప్రత్యయ మైనద్రుతము పైతము ప్రకృతిసిద్ధము గా దని గుర్తింపఁదగు. కాఁబట్టి ప్రత్యయాగమద్రుతాంతాలు ద్రు.ప్ర. లనుట కవకాశము లేదు.

ప్రకృతిసిద్ధద్రుతాంతాలు లేదా స్వాభావికద్రుతాంతా లనఁగా నిత మిగులు నవి వలెప్రభృతులే యని చెప్పవలె. వలెను అనుచోట నున్న ద్రుతము శబ్దమున సహజముగా నున్నది. దీని నేశాస్త్రమును సాధించుట లేదు. కావున లాక్షణికుల ప్రణాళిక ననుసరించియు నివ్యానియందలిద్రుతము ప్రకృతిసిద్ధమే కాని లక్షణ సాధ్యము కాదు. అనఁగా వీరినిర్వచనాల ననుసరించి వలెప్రభృతులే (నిత్య) ద్రుతప్రకృతికా లవును. బా.సా.పే. పేర్కొన్నట్లు వలెప్రభృతులే సహజ ద్రుతాంతాలు. ఇట్టియభిప్రాయము సూత్రకర్త కున్నట్లు చెప్ప వీలు లేదు గదా.

ఇటఁ బేటిక యాయాప్రత్యయములమూలమునను అర్థవిశేషప్రకాశక మై చేరెడు నువర్ణముమూలమునను నా గ మ ను వ ర్ణ ము ల మూ ల ము న ను ద్రు త ప్ర కృ తి క ము ల గు మ ం డు ట ం జే సి యు శబ్దసహజము లగు నకారములకు ద్రుతసంజ్ఞ సిద్ధింపమింజేసియు వ్యాకరణసిద్ధద్రుతాంతములకే సూరి ద్రు త ప్ర కృ తి క ము ను బర్యాయముగఁ జే సె ను. చిం తా మ జి ప్రణాళికలో ని ట్లాయావానికి వేర్వేరుద్రుతవిధానములు లేకుండుచేకాక “అన్యే ద్రుతప్రకృతయః అనుదానిచేఁ గళలు గానివాని కెల్ల నకారము నిత్యముగ నగుట నందలిద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ సార్థకము. ఇం దిట్టిప్రక్రియ లేమి ద్రుత

ప్రకృతికము లనుట నేతిబీరకాయను బోలె (20) అనుచున్నది. చింతామణిని జిన్నయమతమునకును భేద మున్నట్లుగా నీవ్యాఖ్య పేర్కొనుచున్నది. కాని యిది నిరాధార మనక తీరదు.

సూరి శబ్దసహజ మగునకారమునకు ద్రుతత్వము చెప్పలే దనుట పొర పాటు. పోలెప్రభృతులే సూరిమతమున ద్రు.ప్ర లవు చున్నవని యీపేటికయే పేర్కొన్నది కదా. పోలెను ద్రు.ప్ర.లో సువర్ణము ద్రుతమే. ఇది యే సూత్రముచే సిద్ధించుచున్నది? ఏసూత్రముచే నైన సిద్ధించుచో నయ్యది వ్యాకరణ ముచే సాధింపఁబడినదే యవును గాని సహజ మనరామిఁ బోలెప్రభృతులను మాత్రము ద్రు.ప్ర. లని చెప్పట యెట్లు గుదురును? వ్యాకరణముచే నాగమాదు లుగా సిద్ధించుటనుబట్టియే గదా పోలెప్రభృతులుమాత్రమే ద్రు.ప్ర. లవు నని సూరిసూత్రసందర్భమునఁ జేర్కొనిరి. ఈ పోలె ననుదానిని సూరి వలెప్రభృతు లలోఁ జేర్చి చూపినాడు. కాఁగా వలెప్రభృతు లనుచోటిద్రు.ప్ర.లలోనిద్రుతము శబ్దసహజమే యవుటంజేసి శబ్దసహజ మగునకారమునకుఁ గొందొకచో ద్రుత సంజ్ఞ యుండుట గమనార్హము.

ద్రుతప్రకృతికములు-ద్రుతాంతములు :-

సహజముగా ద్రుతము గలవి కావున వలెప్రభృతులే ద్రు.ప్ర. లనుచున్న పేటిక “తక్కుంగలవి ద్రుతాంతములు”గాఁ జేర్కొన్నది. అనఁ గా రామునిన్ మొద లగునవి (చింతామతమున ద్రు.ప్ర.లు గాఁగా) చిన్నయ ప్రణాళిక, ననుసరించి ద్రుతాంతములే యవుఁ గాని ద్రు.ప్ర లనరాదని యభిప్రాయము. దీనివలన ద్రుతప్రకృతికము ద్రుతాంతము నన్నవి భిన్నము లగుచున్నవి. లేకను అన్నది ద్రు.ప్ర. యని బ్రమయరా దనియు నయ్యది ద్రుతాంతమే యనియుఁ జెప్పినప్రౌఢ వ్యాకర్తృవచనముల ప్రకార మిం దుండియుండవచ్చును. ప్రౌఢ. అభిప్రాయము స్థలాంతరమున స్పష్టము (త్రి.శే.) అది యట్లుండఁగా ద్రుతాంత మని యంగీకరించినపు డది ద్రు.ప్ర. గా దని చెప్పు బెట్లు గుదురు? సూరి ద్రుతాంతము లైన

పదములు ద్రుతప్రకృతు లని సూత్రించెను. రామునిన్ మున్నగునివి ద్రుతాంతము లనుట విస్పష్టమే. అట్టియపుడు ద్రుతాంతము లగునిప్పదములు ద్వి.ప్ర. లేవుట లక్షణానుగుణము కదా. ఇవి ద్వి.ప్ర.లు గా వనుట కట లక్షణవివరణము లేవియుఁ దోడ్పడవు. కాఁగా ద్వి.ప్ర.లు ద్వి.ప్ర.లే కావున ద్వి.ప్ర.భిన్నము లై ద్వి.ప్ర.లు లనునవి వేరగుట వని చెప్పట కవకాశము గానరాదు.

ఇంకను నట్లు నిర్ణయించుచో ద్రుతాంతము లగుప్రకృతులను ద్రుతాంతము లనఁదగుఁ గాని ద్రు.ప్ర. లనరా దనిచెప్పినఁ జెప్పవచ్చును. వండి గలఁ డిత్యాదుల వండన్ అనునది పదము గామింజేసియు 'ద్రుతకార్యంబు' అని ప్రత్యేకముగా ద్రుతకార్యములను సూచించుటనుబట్టి యట ద్రుతకార్యము లయినను నాశబ్దము ద్రు. ప్ర. అనరా దన్న నవవచ్చును. రామునిన్ మున్నగువానిని ద్రు.ప్ర. లనరా దనుట లక్షణవిరుద్ధము.

ద్రు.ప్ర.శబ్దమువ్యుత్పత్తి ననుసరించి యట్లు సహజద్రుతాంతము లన రామి రామునిన్ ఇత్యాదులను ద్రు.ప్ర. లనరా దని చెప్పవచ్చును. కాని యట్టి యర్థము లక్షణకర్త పేర్కొన్నలక్షణమునకే విరుద్ధ మయినప్పు డాసంజ్ఞకు వ్యుత్పత్తిర్థమును జెప్పట సూత్రకృత్యతవిరుద్ధ మగును. అట్టియపుడు వ్యుత్పత్తిని జెప్పరా దని గుర్తింపవలయును. శాస్త్రీకర్త యేర్పఱచినసంజ్ఞ కర్థము చెప్పు కొనుచు దానివలన నాశాస్త్రీముననె యసామంజస్యమును నిలుపుట సక్రమము గాదు గదా. అయ్యది యవ్యుత్పన్న మయినసంజ్ఞగా గ్రహింపఁదగును గదా.

కాఁగా సూత్రకర్త ద్రుతాంతము లై నపదముల కన్నింటికిని ద్రు.ప్ర. అను సంజ్ఞ నేర్పఱచెను. కావునఁ బ్రకృతిసిద్ధద్రుతాంతాలై ద్రు.ప్ర. లనియుఁ దద్భిన్నము లైనద్రుతాంతములు ద్రు.ప్ర.లు గాక ద్రుతాంతములుమాత్రమ యవు ననియుఁ జెప్పట సంగతము గాదు. కాఁగా ద్రు.ప్ర.లు గాకుండ ద్రుతాంతము లనుచు నొకవర్గము వేరుగా లే దనియు నాద్రుత మెట్టి దైనను ద్రుతాంతము లగునట్టి పదము లెల్లను ద్రు.ప్ర.లే యనియు లక్షణానుగుణముగా గుర్తింపఁదగు.

కళాపదమున కట నేయర్థముతో నాసంజ్ఞను స్వీకరించిరి, ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ నేతీరీరకాయను చోలుటకు?

ఈ ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ చింతామణియందు సార్థక మనుటమాత్రము కుదురునా? వ్యాకరణముప్రకారము సాధింపబడినద్రుతము గలపదములు ద్రుప్ర.లు గా వనునప్పుడు చిం.లోఁ గూడ రామునిన్ అను మొదలగునవి ద్రు.ప్ర.లు గా వనియే చెప్పవలసియున్నది. కశేతరా లైనశబ్దములకుఁ జివరనుండుద్రుతమును 'అన్యే' యనుసూత్రము నిత్యముగా సాధించుచున్నట్లు పేటిక స్పష్టము చేసినది. అట్లు అన్యే యను సూత్రముచే వచ్చుచున్నపు డాద్రుతముమాత్రము వ్యాకరణముప్రకారము సాధింపబడినది కాదా? సూరి యాయాద్రు.ప్ర.లద్రుతమును వేర్వేలుసూత్రములచే సాధింపఁగాఁ జిం. యొకేసూత్రముచేత సాధించియుండవచ్చును. అంతమాత్రమున వ్యాకరణము(నొకేసూత్రము)ప్రకారము సాధింపబడినయాద్రుతము ప్రకృతిసిద్ధమో సహజమో యనుకొనుట యెట్లు? రామునిచేతన్ అన్నపుడు చేతప్రత్యయమును నివర్ణాగమమును వ్యాకరణము సాధించుచున్నది గదా. పైని ద్రుతము నట్ల వ్యాకరణసాధ్య మనకతప్పదు. అ దొక్కటి ప్రకృతిసిద్ధ మనుట యెట్లు? ఇంకఁ జిం.లో పోలెనుప్రభృతులందలిద్రుతము గూడ 'అన్యే' యనుసూత్రముచేతనే సిద్ధించునా? అట్లే యయిన పోలెప్రభృతు లేని ద్రుతప్రకృతికము లగుట చిన్నయ ప్రత్యాశిక ననుసరించి కుదురును గాని చిం. మతమున ద్రుతప్రకృతికము లనఁ దగిన వేవియు లే వనవలసివచ్చును. ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ యెంతమాత్రమును సార్థకము గాకపోవుట చింతామణియందుఁ జెప్పవలసియుండును.

కాఁగా రామునిని అనుమొదలైనవి చిం.మతమున ద్రు.ప్ర. లగు నన్నచో నదే విధముగాఁ జిన్నయమతమునందును గాకతప్పదు. ఇం దొకదాన నెచ్చును నిం కొకదాన లొచ్చును లేదు. కావునఁ జిం.లోనివి యెల్ల ద్రు.ప్ర.లు కాఁగాఁ జిన్నయమతమున పోలెప్రభృతులుమాత్రమే ద్వి.ప్ర. లగు నని చెప్పుటకు వీలు లేదు.

రామునిన్ మొదలగుచోట్ల ద్వి.ప్ర.లద్రుతము చిం.లోను నాగమముగాఁ జేరున దని ప్రౌఢవ్యాకర్తయు భావించెను. ప్రౌఢవ్యాకర్త 'నన్నును' అనుచోట నువర్ణము నాగమద్రుతముగాఁ జెప్పుట గమనింపవచ్చును. దానిన్, వానిన్

మొదలగుచోట్ల ద్వితీయపయ దుర్జిత మాగమముగాఁ జేయు చిం.అభిప్రాయమున కనుగుణము. సూరి తృతీయాదులకుఁ గదా నుగాగమము చెప్పెను. (తి.శే) దీనినిబట్టి దుర్జ.ప్ర.లకు దుర్జితము చిం.లో నాగమమే యని స్పష్టము.

ప్రత్యయాగమవ్యయాత్మక మైననువర్ణము దుర్జిత మగుటయుఁ జిం.సమ్మత ముగనే ప్రాథవ్యాకర్త యుద్దేశించినట్లు స్పష్టము. అట్టియెడల 'వలెనిత్యాదు ల వ్యయము లగుట వానితుదిని దుర్జితము నవ్యయరూప మగు' నన్నది. కాని యది సమంజసముగాఁ గనబడదు. 'వలెను'అనునది మొత్త మవ్యయ మైనపు డందలి నువర్ణము అవ్యయావయవ మగును గాని యవ్యయ మగుట యెట్లు? వలె అనునదే యసలు శబ్ద మనియు వీనికిఁ బైని అన్యే ద్రుతప్రకృతయః అని ద్రుతము చేరిన దని చెప్పుట కవకాశము చాలదు. ఇటఁ బ్రాథవ్యాకర్తయభిప్రాయ మేమియో తెలిసికొనుటకు నాతఁ డవ్యయాత్మక మైనదుర్జితము నుదాహరించుటలో రెండులక్ష్య ములందును నుశబ్దమునే చూపియుండెను గాని వలెప్రభృతులలోనిది యనఁగా నవ్యయావయవ మగుదుర్జితము గలదాని నొక్కటిని జూపియుండలేదు.

దుర్జితాంతము లైనపదములు దుర్జితప్రకృతికము లనుసూరిలక్షణమునుబట్టి (ఇట శబ్దవయవ మైనను నువర్ణము దుర్జిత మనియు)ఇవి దుర్జ.ప్ర. లని గుర్తించు చున్నమార్గములోనే చిం.లోను వీని ద్రు.ప్ర.త్వమును దదనుగుణముగా నావయవిత మగునువర్ణమునందు ద్రుతత్వమును గుర్తించుట యుచిత మగుమార్గము.

ఇట్లే చిం.లో “వరేషాం తు, అనివిధింపబడిననువర్ణము, ప్రత్యయము (భక్తుడను కొలుతును మొ॥) వ్యాకరణముచేత సాధింపబడినదే కద.

ప్రత్యయాగమములు పోఁగా సూరిమతసందర్భమున పేటిక అర్థవిశేష ములో నువర్ణము వచ్చుటయు ద్రుతాంత మగుటయుఁ బ్రస్తావించినది. చిం. ప్రకార మీనువర్ణాంతాలు ద్రు.ప్ర.లే యగునా? చిం. వీనిని విధించియుండలేదు. అట్లని యవి ద్రు.ప్ర.లు గా వన్న నాద్రుతమునకు ద్రుతకార్యము లేవియు రా వని గమనింపవలసియున్నది. అన్యే అనుసూత్రముప్రకారము కళలు కాని వాని కెల్ల నకారము నిత్యముగా వచ్చుచున్నట్లు పేటిక పేర్కొన్నది. వినరు అనునది

తిజ్ఞు ధ్యేత్యాదిసూత్రము ననుసరించి కళ కదా. దాని పయి నన్యే యనుసూత్రము చేత ద్రుతము చేరునా? చేరినచో నిత్యముగాఁ గదా చేరు నని పేటిక పెక్కొన్నది. అనఁగా వినరును అనురూపమే కాని వినరు అనురూప ముండదా? కళలు గాని వానికి నిత్యముగా నకారము చేరు ననుట ననుసరించి యంతకు ముందు ప్రస్తావింపఁబడినస్వాభావికద్రుతాంతములే ద్రు.ప్ర.లుగాఁ జిం.కూడఁ జెప్పినట్లయినది. ఏ దే మైనను రాముఁడును అనురీతిస్థలములలో (కళ యైనదానిపయిని ద్రుత మనిత్యముగాఁ జేరున దవుటచేతనుమాత్రమే కాక) ద్రుతము ప్రకృతి సిద్ధ మనుట కెంతమాత్రమును వీలు లేదు గావున నట్టివి ద్రు.ప్ర.లు గావు. వి.వి. మవర్ణక ఉతో భవే త్తని దీనిని బ్రత్యయముగా విధించినది. రామునిన్ ఇత్యాదులలోనిద్రుతము బాల.ప్రణాళిక ననుసరించి ప్రకృతిసిద్ధము కాదు గావున ద్రు.ప్ర.కాక ద్రుతాంతమే యగు ననిరి కదా. అట్టిది చిం.లో సైతము ప్రకృతి సిద్ధ మనరామి ద్రుతాంతమే కాని ద్రుతప్రకృతికము కా దనవలసియుండు. అట్టి యెడల ద్రుతప్రకృతిసంజ్ఞ చిం.లో సార్థకముగాఁ జెప్పునపుడు సూరిమతమున ద్రితాంతములలో నుశబ్దాంతములను బ్రస్తావించియు నట్టివానింగూర్చి చిం.మత మెట్టిదో వివరింపవలదా?

మొత్తము మీద ద్రి.ప్ర.ల విషయమునఁ జిం.యొక్కయుఁ జిన్నయ యొక్కయు నభిప్రాయములు భిన్నములుగాఁ జెప్ప వీలు లేదు. ప్రకృతిసిద్ధ మైనద్రుత మంతమందుఁ గలపె ద్రి.ప్ర.లని యర్థము చేయునపు డానంజ్ఞ ప్యుత్పత్యర్థము లక్ష్యసంగ్రహకము కాకుంట చిన్నయమతమునవలెనే చిం.మత మునను సమానమే యనియు నీసంజ్ఞ నప్యుత్పన్నముగనే గ్రహింపఁదగు ననియు న్నష్టము. కాఁగా స్వాభావికద్రితాంతములే ద్రి.ప్ర. లనరాదు.

సూరి కూడ ద్రితాంతములయినపదములు ద్రితప్రకృతికము లని పెక్కొన్నాఁడు గదా. ఇటు ద్రితాంతము తైనపదము లన నేమి? పదముచివర ద్రిత ముండవలె. ఆద్రితము పదమున నవయవ మైయుండవలెనా? లేక పదము వై నుండవలెనా? అనఁగాఁ జివర ద్రిత మున్నపుడు ద్రితమునకు ముందఱభాగము పదము గావలెనా? లేక ద్రితముతోడిదే పదము గావలెనా? వచ్చెదను అనుపదములో

ను అనుద్యుతము చేరినపిదపనే యిది మొత్తము పద మగును. సునువర్ణము లేకుండ (దానికిముం దున్న) వచ్చెన అనుదానికిఁ బదత్వముండదు. అసలు సువర్ణము పద మైనపుడే వచ్చెద(ను) అనురూపము నేర్పడును. అనఁగా నిందు ద్యుతము తోనే పదత్వము సిద్ధ మవును. రాముఁడు అనునది ప్రథమాంత మయి పద మైనది. దీనిమీఁద సముచ్చయార్థ్యర్థవిశేషాలలో సువర్ణము చేరిన రాముఁడును అని యగును. ఇందు ద్యుత మున్నను నది చేరకముం దున్నశబ్దము పదము. ఇటు ద్రుతము పదము పైనే చేరినది. అర్థవిశేష మున్నను సువర్ణము చేరికపో వచ్చును. సువర్ణము చేరినను జేరకున్నను రాముఁడు అనునది పదమే యగును. ఇట్లే భక్తుఁడను అనురీతిస్థలములందును గమనింపవచ్చును. వచ్చెదను, భక్తుఁడను అనునవి రెండును ద్రుతాంతములై యైనను వీనితీరులో భేద మున్నది. ద్రుతాంతా లైనపదా లనఁగా నిం దేతీరునది గ్రహింపవలె:

అనఁగా రెండును గ్రహింపవలసినదే. వచ్చెదను అనునదియు భక్తుఁడను అనునదియు రెండును ద్రుత మంతముం దున్నపదములై యనుటతో విప్రతిపత్తి లేదు గదా. పదమున నొకభాగ మైయుండుటయు పదము పైని ద్రుతము చేరుటయు ననునట్టిభేదము వివక్షింపఁబడలే దీలక్షణమున. ద్రుతాంతము లగుపదము లగుట యన్నది రెండింటి సమానమే. కాబట్టి ద్రుతాంతా లైనపదా లనఁగా నిట్టి వన్నియు గ్రహింపఁబడుచునే యుండును. అందులకే సూరి అయ్యున్ ఎంతయున్ అనుదానిని గూడ నిట (ద్రుతప్రకృతిక) లక్ష్యములుగాఁ జూపియున్నాడు. కాఁగా ద్రు.ప్ర. అనఁగాఁ జివర ద్రుత మున్నపదము అంతే. ఆద్రుతము స్వాభావికమా లేక యర్థవిశేషాదులలోఁ జేరిన దై యస్వాభావికమా? అనుప్రశ్నకుఁ దావు లేదు. ఎట్టి దైనను ద్రుతము చివర నుంటయే ద్రు.ప్ర.లక్షణము. అనఁగా స్వాభావిక ద్రుతాంతాలు అస్వాభావికద్రుతాంతాలు అనురెంటికి ద్రుతప్రకృతికము అనునది సామాన్యముగా సంజ్ఞగా నేర్పఱుపఁబడినది.

ఇందువలననే పద్యాంధ్రవ్యాకరణములోఁ గూడఁ జిన్నయసూరి “వలసినచోఁ గడ ద్రుతములు తల చూపనిపదము లెల్లఁ గళ లన లాఁతులు దనరు ద్రుతప్రకృతి కములు నా మంగామనోబ్బపూష సువేషా” అని సేర్కొనెను. ఇందు వలసినచో

ననుచానికిఁ బ్రత్యేకప్రయోజన మేమియుఁ గనఁబడుట లేదు. మొత్తముమీఁదఁ జివర ద్రుతము లేనిచోఁ గళ లనియు ద్రుత మున్నచో ద్రు.ప్ర. లనియు స్పష్టము. చివర నుండుద్రుతము స్వాభావికమా? అస్వాభావికమా యనువిషయము లే దని ఏ దైన ద్రుత మున్న ద్రుతప్రకృతికమే యగు నని యీపద్యాంధ్రవ్యాకరణము నందు సూరియధిప్రాయము బాలవ్యాకరణమున నున్నట్లే యున్నది.

చిన్నయసూరికి ముందప్పకవి గూడఁ గొంతవఱ కిట్లే చెప్పియున్నాఁడు. వలసినచోఁ దుది ద్రుతములు తలచూపెడుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతు లనన్ వెలయు నని వొడచుకుందెడుపదములు కళాప్రదేశము లయ్యెన్. కాని యప్పకవి పదప థాత థాతను అనుమొద లగురీతిగా ద్రుతము లిట్లు లోపము గ్గాంచి వలయుపట్టఁ గనుపట్టునని ద్రుతప్రకృతు లని(౧.23) పెర్చొన్నాఁడు. దీనినిబట్టి చివర నున్న ద్రుత మున్నను గారణాంతరములవలన లోపించినను నయ్యది ద్రుతప్రకృతికమే యవు నని యప్పకవియధిప్రాయము గావచ్చును.

వైకల్పికద్రుతప్రకృతికాలు :-

అయిన నప్పకవి యిం కొకభేదమును బ్రస్తావించెను. పదము చివర నున్నద్రుత మున్నను లోపించినను ద్రు.ప్ర.యే యగు నని కొన్ని. (ఇవి నిత్యద్రుత ప్రకృతులనవచ్చు. మఱి కొన్నింటికిఁ జివర ద్రుత ముండుటయు లేకుండుటయుఁ గలదు. అనఁగా నప్పదము తుదిని ద్రుతము లోపించుట గాక పక్షాంతరమున నస లుండదు. ద్రుత ముండుట లేకపోవుట (కలుగకుండుట యనుస్థితి కలవి వైకల్పికద్రుతప్రకృతికములు. అప్పకవి అనాదిషు విభక్తి షూతో వా' యనుసూత్రమును వివరించుచు సంది వికల్ప మనుటకు బదులుగా వికల్పంబువలన ద్రుతప్రకృతికత్వంబు గలుగుచుండు నన్నాఁడు. చోర్వా స్యా త్తనుసూత్రసందర్భమున వికల్పమున ద్రుతప్రకృతి యగు(౧-78) నన్నాఁడు. వికల్పముగా ద్రు.ప్ర. లవు ననఁగా ద్రు.ప్ర.త్వాభావపక్షములో నవి యే

మగును? చూచుచున్ అన్నపు డది ద్రు.ప్ర. చూచుచు అనియు నుండవచ్చు. అది కళ యవునా? అట్లు గాక ద్రు.ప్ర.త్వము వికల్ప మనగాఁ జివరనకార ముండుట వికల్ప మనునభిప్రాయము మాత్రమే యనియు వీనికిఁ జివరనకారము లేనిపక్షమునను వీనిని గళ లనుట యష్పకవియభిప్రాయము కా దని చెప్పవచ్చునా?

కాని ద్రు.ప్ర.త్వాభావపక్షమునం దద్దానిని కళ యనుటయే యష్ప. యుద్దేశ మేమో యనిపించును. తారు చహంకృతిన్ అనురీతిగా సంధి యగురూపము కొఱకే యష్ప. వికల్పముగా ద్రు.ప్ర.యవు నని చెప్పె ననుట స్పష్టమే. అనగా ద్రు.ప్ర.పక్షమున నాంతతచేతఁ దారుచు నహంకృతి నని యవును. వికల్పతచే ద్రు.ప్ర. కానిపక్షమున తారుచు + అహంకృతి అని యుండ సంధి యై తారు చహం కృతి అని యవు నన్నమాట. తారుచు అని ద్రుతము చివర లేనిపదము చూడ ద్రు.ప్ర. యే యవు పెట్టు? అష్ప. ద్రు.ప్ర.త్వ మనునది సంధి లేమిఁగి ఐర్యాయ ముగాఁ జెప్పుట గుర్తింపవచ్చు. ద్రుతప్రకృతి గాన నుత్తమైకోక్తిఁ దక్క.... సంధి చెందు(5-70) అనెను. సంధి వికల్ప మనుటకు ద్రు.ప్ర.త్వము వికల్ప మని యిక్కడను జెప్పెను గదా. ఇక్కడ వికల్పతచేత ద్రు.ప్ర. త్వాభావ స్థితిలో నకార ముండ దంతియ. కాని యది ద్రు.ప్ర.యే యగు నని యెంచునప్పుడు ద్రు.ప్ర. గావున సంధి లే దని చెప్పెడివాడు గా దనవచ్చును. ద్రుతము లేన పుడు ద్రు.ప్ర.కు సంధి చెప్పనవునే కదా. అష్ప. యెక్కడను ద్రు.ప్ర.లకు సంధిని జేర్కొనువాడు గాదు. ఇంకఁ బైఁగా తిజ్యధ్యములతోడ నెన్నుకతనఁ బ్రాణసంధి (5-62) తిజ్యధ్యకములు గానఁ గొమ్ములను ప్రాణసంధులు గూర్చు బొప్పు (5-72) అనురీతిగాఁ దిజ్యధ్యములు గాఁబట్టి సంధి యవు ననుటనుబట్టి చూడఁగాఁ గళ యయిననే సంధి యవు నని యష్ప. యభిప్రాయపడినట్లు హింపఁదగియున్నది. “ధరణి ద్రుతప్రకృతులపై స్వరపూర్వపదములు గదిసి సంధి గలయుచో నర కాసురదమన ద్రుతాక్షరములు లోపములు గాక నిలుచున్ (5-48) అని చెప్పుటను బట్టి చూడఁగా సంధి జరుగునప్పుడు ద్రుతమునకు లోపము వచ్చుటకు వీలు లేదు గాఁబట్టి “తారు చహంకృతిన్” ఇత్యాదులలో ద్రుత ముండి లోపింపలే దనియు ననగా సహజముగానే చివర ద్రుతము లే దని చెప్పవలసియున్నది.

ద్రుతము లోపింపకపోవుటచేత ద్రు.ప్ర. లకు సంధి వచ్చుట కవకాశము లేకపోవుటనుబట్టి గూడ అప్పు. ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి జరుగునందర్భములో నాశ్వాము ద్రు.ప్ర. గాకుండ కళయే యవు నని భావించినట్లు చెప్పటకు వీలున్నది. సంధిని జేర్కొనుస్థలములలో మొదటిపదము కళాత్వమును జ్ఞాపకము చేయుటను బట్టి యిక్కడ వికల్పముగా ద్రు.ప్ర అవు నని చెప్పి పక్షంతరములో సంధిని జూపించుటనుబట్టి చూడఁగా వికల్పముగా ద్రు.ప్ర. అవు ననఁగా ద్రు.ప్ర. కానిపక్షములోఁ గళయే యవు నని యప్పు. యభిప్రాయముగాఁ జెప్పటలోఁ దప్పు లేదు. కాఁగా వైకల్పికద్రుతప్రకృతికము లనగా నొకేశబ్దము ద్రుతాంత మయి ద్రు.ప్ర. యవుటయు ద్రుతాంతము గాక కళ యవుటయు ననురేం డవస్థలును గల్గియుండు నన్నమాట.

ఇక్కడనే యప్పు. తాటక నొకకోల, సుబాహు ను క్కడంచె, మౌనుల నానందమగుల, శౌరిచే నందె, జనకునిచేత నర్చనములు మొదలగువానిం జూపి “ఇవి విభక్తులు పదియును ధరణి ద్రుతప్రకృతికలు (ఇది చరిత్రాదులలోఁ జేర్చవలె నన్నమాట.) నిత్యముగ నగును” (5-80) అని నిత్యద్రుతప్రకృతులను జేర్కొన్నాఁడు.

అనఁగా అనాదిషు, చోర్వా యనుసూత్రస్థలములందలివి వైకల్పిక ద్రు.ప్ర. అని పేర్కొన్నవాఁ డాదంభమునందే “అవి (ద్రుతములు) పొడమకుండెడు తెలుగుపదంబులు కళాప్రదేశము లయ్యె (5-22) ననియు నకారము వలయుచోఁ గొనలఁ బొడము ద్రుతప్రకృతు లనుటనుబట్టి చూడఁగా నప్పు. యీద్రుతపరకస్వర సంధిని దృష్టిలో నుంచుకొని న న్నేలుకొను మనురీతి రూపములకొఱకై ద్రుతము పొడముట పొడమకుండెడు యనుస్థితులను బ్రతిపాదించె నని తోచుచున్నది. కొనల ద్రుతము పొడమగా ద్రు.ప్ర. యయి నిన్ను నెఱుంగంగ నని యవును. ద్రుతము పొడమకున్న న న్నేలుకొను మని సంధి యవు నన్నమాట. ఇటు వంటిసంధిప్రసక్తి లేనిస్థలాలలోనివానిని నిత్యద్రుతప్రకృతు లనుటనుబట్టియు నిట వైకల్పికద్రుతప్రకృతు లనఁగా ద్రు.ప్ర.త్వాభావపక్షమున నయ్యది కళయే

యవు నని భావించెనా? వలసినచోఁ దుది ద్రుతములు తలచూపెడుకబ్బములు ద్రుత ప్రకృతులనుచోటఁ దలచూపుట యనఁగా గనఁబడుట. ద్రుతము నిల్చియుండుట యని (ద్రుతము నిల్చియున్నపుడే యవి ద్రుతప్రకృతికము లగు నని) యర్థము చేయ వీలు లేదు. అవి వొడమకుండెడుతెలుఁగుపదంబులు కళాప్రదేశము లయ్యె ననుతరువాతివాక్యము ననుసరించి తలచూపుట యనఁగాఁ బొడముట కలుగుట యని యర్థము చేయవలె. వలసినచోఁ దుదిద్రుతములు పొడమినకబ్బాలు ద్రు.ప్ర. లనఁగా నవసర మయినపు డాశబ్దముచివర ద్రుతము వొడమదు. అనఁగాఁ జివర ద్రుత ముండుటయు లేకుండుటయు ననుభేదము గలదు. ఇవి రెండును ద్రు.ప్ర. లన వీలు లేదు. పూర్వోత్తరసందర్భమునుబట్టి ద్రుతము పొడమినకబ్బాలు ద్రు.ప్ర.లు గాఁగాఁ బొడమనికబ్బాలు కళలే యవును. అనఁగా నన్నున్ ద్రు.ప్ర. నన్ను కళ. ఇట్టివానితోపాటు ద్రుత మెప్పుడును బొడమనిరాముఁడు ఇత్యాదులును గళలే యవును. ఇట్లు తనసంధిప్రకాశికను దృష్టియం దిడుకొని వలయుచో వలసి నచో నని యప్పకవి ప్రయోజనాపేక్షతోనే ప్రయోగించె నని గుర్తింపఁదగు. ఇట్టి పృథ్వీము కళాద్రుతప్రకృతికములను బేర్కొనఁగాఁ బిదప ద్రు.ప్ర.లను నాపిదపఁ గళలను గ్రమముగా వివరించినాఁడు.

ధాత ధాతను అనుతరువాతిపద్యములో ద్రుతము లోపము ల్గాంచి వలయు పట్లఁ గనుపట్టుచో నది ద్రుతప్రకృతియే యనెను. తుది ద్రుతము లోపించినను నిది ద్రు.ప్ర.యే. ధాత (ధాతను) అనుచో నున్నద్రుతము లోపించుట గల దది ద్రు.ప్ర.యే. నన్ను (నన్నున్) అనుచో ద్రుతము లోపించుట గాదు. అసలు ద్రుతము కలుగలేదు. కావున నది ద్రు.ప్ర. కాదు. కళ యవు నని యారెండింటి భేదమును గుర్తింపఁదగును. ఇంక 'లోపము ల్గాంచి'నట్లు చెప్పినస్థలములం దిం కొకవిశేషమును గమనార్హము. ధాత ధాతను (తాటక నొకకోల) భూపతి ధరణి పతిని, జనకు జనకుని (సుబాహు నుక్కడంచె) (కనియెఁ గన్నొనియె ననుచు) అని చూపిన వెల్ల నిత్యద్రుతప్రకృతికములే యగుట గమనింపవచ్చు. ఇవి వైకల్పికద్రు.ప్ర. లన్న జన కడిగె ననియుఁ గావలసియుండును గదా. మఱి యివి నిత్యద్రు.ప్ర. లయినపుడు వీనికిఁ జివరఁ గొన్నియెడల ద్రుతము కన్పించుట

లేదు గదా. ధాత (ను) మొ॥ తారుచు ఇత్యాదులు వికల్పముగా ద్రు.ప్ర. లపు ననుటచేతఁ జివర ద్రుతము లేకుండుట పొసఁగినది. ఇవి నిత్యద్రు.ప్ర.లు గదా. ద్రుతము లేకుండు పెట్టు? అనఁగా లోపము ల్గొంచి యన్నాఁడు. అనఁగా నిత్య ద్రు.ప్ర. లయినశబ్దములలోఁ జివర ద్రుతము లోపించిన నవి ద్రు.ప్ర.లే యపు ననియు వైకల్పిక ద్రు.ప్ర.లలో ద్రుతము కలుగుటయే లేనివక్ష మది యనియుఁ దత్పక్షమున నయ్యవి కళలే యనియు నప్ప. యభిప్రాయము ననుసంధిపఁదగును. వైకల్పికద్రు.ప్ర. లన్నచోటునకును లోపము ల్గొంచి యనుచోటు నకును బై రీతి నర్థనిర్ణయమున బాధ లే దని తాత్పర్యము.

సంధిసందర్భమునకయి వైకల్పికద్రు.ప్ర.త్వమును బ్రస్తావించినయప్ప. సందర్భానుసారముగ నిత్యద్రు.ప్ర. లని కొన్నింటిని బేర్కొన్నట్లు గుర్తింపవచ్చు. నిత్యద్రు.ప్ర.లని పేర్కొన్నయస్థలమున ద్రుతపూర్వస్వరమునకు సంధి లేకుండుటను జూపుటయు నప్పకవి యుద్దేశించినప్రయోజన మనవచ్చును.

మొత్తము మీఁద నప్ప.మతమున నిత్య ద్రు.ప్ర. లని వైకల్పికద్రు.ప్ర. లనియు నియ్యవి రెండువిధము లైయున్న వని గుర్తింపవచ్చును. కాని యట్టి విభాగమునకుఁ జిం.లో నేమియు నాధారము గానరాకున్నది. చిం. నన్నయ కర్తృకము గా దనుట యథార్థమై న నింకను నట్టియభిప్రాయమును దిరస్కరించె ననియుఁ జెప్పవలసియున్నది.

త్రి.శ. “ప్రథమా శేషషష్ఠీ చ మధ్యమస్థితౌ యదా తదా తూష్ఠీంకి మేవ సంతాపక్వా కిలాది స్తథా కళాః,కాదయః సంకీర్ణాః స్వః, పరే నాంతా ద్రుత ప్రకృతికా మతాః (1.కాం.) అని కళాద్రుతప్రకృతికములతోపాటు సంకీర్ణములను బేర్కొన్నది. సా.త్రి.శ. కించిత్సృధమా శేషషష్ఠీ కిమేవసంతాపతిజ్జుధ్యకిలక్వా తూష్ఠీం కర్మప్రవచనీయజయదాతదేదానీం పృశంసనాద్భుతాద్యాః కళాః-ఇత్యాద్యాః కళాసంజ్ఞాస్వః, న దుగ్రతమ్-కళానాం దుగ్రతసంజ్ఞం న స్యాత్ అని కళలను, ద్వితీయాద్యుత్తమలడకాంగనంతాదయస్సంకీర్ణాః అని సంకీర్ణములను దుగ్రత ప్రకృతయోఽన్యే- కళాసంకీర్ణేతరా నాంతాశ్చబ్దాః దుగ్రతప్రకృతికసంజ్ఞాస్వః,

ద్యుతినో నిత్యమ్- యే నిత్యమనుజీవిత ద్యుతాః తే ద్యుతప్రకృతికా ఇతి బోధ్య వ్యాః అని ద్యు.ప్ర.లను వివరించినది. సంకీర్ణములను వివరించుచో సా.త్రి.శ. ని న్నందురు నిన్ను నందురు, నీచే తేమి నీచేత నేమి--చేయ కేమి చేయక నేమి అనురీతిగాఁ జేర్కొన్నది. ని న్నందు రని సంధి యైనస్థలమును నిన్ను నందు రని ద్యుతము నిల్పినస్థలమునుబట్టి నిన్ను నిన్నున్ అనురీతిగా వికల్పముగా ద్యుతాంత మగుట సంకీర్ణములలక్షణ మని గుర్తింపవచ్చును. చేతవలనాదుల విషయమున భిన్న మైనను నప్పకవి పేర్కొన్న వైకల్పిక ద్యు.ప్ర.లవంటివె యీసంకీర్ణము లని గ్రహింపవచ్చు. సంధిసందర్భముననే వికల్పమువలన ద్యుతప్రకృతికము లవు ననునప్పు.అభిప్రాయమే సంకీర్ణముల నుదాహరించుచో సా.త్రి.శ.లోఁ గమనింపఁదగును. వై.చం.లో అప్ప.అభిప్రాయము స్పష్టముగాఁ గాననపు. కళాద్యు.ప్ర.సంజ్ఞలను జేర్కొననివై.చం. ద్రుతం సద్రుతాత్- సద్రు తాద్ద్యుతం స్యా దచి. గదచేత నడచి, అందుకికుచుకావా- అందుఁ జమాదేశౌ కికూచ వర్తమానే చువర్ణకశ్చ క్త్వాదేశః కశ్చ సద్రుతసంజ్ఞా వా స్యుః (సంధి.8,9) అన్నది, సద్రుతమనఁగా ద్రు.ప్ర.యే యనవచ్చును. అంద్యాదులు వికల్పముగా సద్రుతములగు ననఁగా వికల్పమువలన ద్రు.ప్ర.లవు ననుటయే కదా.

వై.చం.ప్రణాళికలోఁ బెక్కువివాదము లున్నవి. సద్రుతములకు ద్రుతం సద్రుతా త్తని ద్రుతము చెప్పఁగా దానివృత్తి యచ్చరకత్వముననే వివరించినది. దీనివలన హలవసానపరకతలో సద్యుతములకు ద్యుతము చేరునవకాశమే లేదు. అపుడు ద్యుతా త్వరణాః పరుషాణామ్, స్థిరసరళయోద్ధృతస్య ఇత్యాదిగా ద్యుత కార్యములవిధానము సందర్భపడునదిగా లేదు. ఇక్కడ వై.గ. ద్యుతం సద్యుతా త్తనుసూత్రమునకు విభక్తిప్రత్యయగతా లయినస్వరాలకు సంధి రా దని సామాన్యముగా విధించుటయే ప్రయోజనముగా (Liv.పుట) వివరించెఁ గాని హలవ సానపరకతలో ద్యుతము చేరుట లే దన్నది విశేష మగుననర్థము గదా.

పిదప అందుకికుచుకా వా యనుసూత్రమునకు వృత్తి చేయుచో నవి సద్యుతసంజ్ఞా వా స్యుః అన్నది. పూర్వస్థలమునఁ జెప్పిన ట్లి చట నచి యని చేర్చుకుంట విశేషము. దీనినిబట్టి ద్యుతం సద్యుతా త్తనుచో వృత్తియం దచి

యన్నది చేర్పక సామాన్యముగా నెల్లెడల సదృతములకు దృతము చేరు నని చెప్పఁదగు. అపు డంద్వాదులు వైకల్పికసదృతము లగుటయు నచ్చరకతయందే కాక యెల్లెడల నగు. కాని యీపక్షమున నీయందు కాంచె (నీయందుఁ గాంచె) ననురీతి హల్పరకత్వమున నిబ్బంది యేర్పడుచున్నది.

వృత్తినిబట్టి చూచిన అందుకుచుకా వా యను సూత్రవృత్తిలో నచి యన కున్నను బూర్వ మగుఁగిసూత్రవృత్తి ననుసరించియు గదచేత నడచి యనునచోట లక్ష్యము వనుసరించియు నిటఁ గూడ నచ్చరకతలోనె సద్రుతసంజ్ఞ వికల్ప మనుట దానియభిప్రాయ మనవచ్చు. అట్టియెడల సద్రుతసామాన్యమునకువలెనె యీ వైకల్పికసద్రుతములకును హలవసానపరకతయందు ద్రుతస్థితి యసాధ్య మగును. కావున నీయందు కాంచె ననురీతియపరూపముల కీపక్షమునను నవకాశము తప్ప కున్నది. (కావుననె ద్రుతం సద్రుతా తనుచో నది యచ్చరకతయం దనకుంటయే కొంతవట కేని యుక్త మనిపించు.)

అస లచ్చరకతలో నై నను సద్రుతత్వవికల్పవిధాన మేలః సంధిసందర్భము నకే. సద్రుతము లగుట గదచేత నడచి యని యట ద్రుత ముండుట తప్పదు. వికల్పముగా సద్రుత మగు ననుట నిట సద్రుతత్వపక్షమున ద్రుతము చేరి నీయందు నుండె ననియుఁ దదభావపక్షమున ఉతోఽతద్ధర్మే (సంధి.15) యని యుక్తు లోపించి నీయం దుండె ననియు నవును. కాన వైకల్పికసద్రుతత్వము చెప్పచో నీయంద్వాదులకు వైకల్పికసంధి (పూర్వస్వరలోపము) చెప్ప నవసరము లేదు. కాని వై.చం. అనున స్ఫుటో వా, క్యపితక్కి-మామితః ఇత్యాదిగా స్వరలోపము చెప్పియేయున్నది.

నీయందు + ఉండె నని యుండఁగా సద్రుతత్వపక్షమున (ఉతోఽతద్ధర్మే యని రావలసినయుక్తోపము) న సద్రుతా త్తని నిషేధింపఁబడినది గావున స్వర లోపము రాక ద్రుతం సద్రుతా త్తని ద్రుతము చేరి నీయందు నుండె నని యవు. కానఁ దదభావపక్షముననే స్వరలోపము (సంధి యందము) రావలె. అపుడు అనున స్ఫుటో వా యని సంధి వికల్పము గావున సంధి యైన నీయం దుండె నని కాఁగా

సంధి లేనిపక్షమున లఘుర్యోచోఽచ యని యకారము వచ్చి నీయందు యుండె నని కావలయు. అది లక్ష్యవిరుద్ధము గదా.

ఇట వై.గ. అందుకీకుచుకా వా అనేసూత్రంచేత సద్రుతసంజ్ఞ రానపుడు అనున స్ఫుటో వా అనేసూత్రం వర్తించి సంధిభావరూపం ఏర్పడుతుం దని ద్రుత మున్నపుడు వినంధిరూపం ఏర్పడుతుం దని గ్రహించాలి (Liv పుట) అన్నది. ద్రుత మున్నపుడు వినంధిరూపం ఏర్పడు ననుట కుదురదు. సద్రుత సంజ్ఞ యున్నపుడు నసద్రుతాత్తని సంధి లేకపోగా వినంధిగా మున్నపుడు ద్రుతం న సద్రుతాత్తని ద్రుతము చేరు నని చెప్పుటొప్పును. వై.గ. అంతకుముందు కూడ ఈ ప్రత్యయాలు ద్రుతసహితా లయినపుడు వీటికి సంధి రా దనుట (Liv పుట) యక్రమము. సద్రుతత్వపక్షమున ఈప్రత్యయాలకు సంధి లేక ద్రుతసహితా లగు ననుట సక్రమము. ద్రుతం సద్రుతాత్ అనే సూత్రంచేత అచ్చు పర మౌతుంటే విభక్తిప్రత్యయానికి ద్రుతం వుంటుంది అని వృత్తి కనుగుణముగనే యర్థము చెప్పిన వై.గ. ననుసరించియు నచ్చరకతయందే (స్వరలోపము లేనపుడే) కదా ద్రుతము చేరునది. ముందే ద్రుతము చేరియున్నట్లు చెప్పు తెట్లు గుదురును: ఏ మైనను సద్రుతత్వాభావపక్షముననే కదా (అనున స్ఫుటో వా యని) సంధి వచ్చునది. అట్టియెడల సంధి రానిపక్షమున సద్రుతరూపం ఏర్పడు నను తెట్లు? అద్రుతత్వపక్షముననే సంధి చెప్పనప్పు డాపక్షమున నీయం దుండె ననురీతి సంధి యవుటమాత్రమే కలదు. నీయందు నుండె నన్నది సంధ్యభావ పక్షమందలిరూపమ యైనను నది న సద్రుతానా మ్మనుదానిచే సంధి వారిత మయిన స్థలము గాని యనున స్ఫుటో వా యనుచోటివాశబ్దముచే సాధింపఁ బడినది కాదు గదా. అనఁగా అద్రుతములకె సంధి యన్నపు డనున స్ఫుటః అన్నఁ జాలును. వికల్ప మనరాదు. అయిన నీయం దుండె నని సంధి యవుటయె గాని లేకుండు తెట్లు? అనఁగా నంద్విత్వాదిసూత్రముచే నిది వికల్పముగా సద్రుత మగును గాన సద్రుతపక్షమున సంధి నిషిద్ధము గాన నీయందు నుండె నను రూపము నిర్వాధమై యగును గదా. కాఁగా వృత్తియం దిట రామునికొఱకు నభివాద మని యుదాహరించుట పొరపాటు. ఇంక క్యపితక్తి-మామితః అనుచో

రామునికి యభివాద మని చూపినట్లుగా రామునికొరకు యభివాద మని చూపవలె. కృపితత్కిమామిత యనుచో 'కి'లో నిల్లోపము వికల్పముగాఁ జెప్పుట నిది వైకల్పికసద్రుత మైనను సద్రుతత్వపక్షమున లోప మనలు లేదు గావునఁ దదభావ పక్షముననే గుర్తింపవలె. కాననే యిట రాముని కభివాదము, రామునికి యభివాదము నని యకారముతో నుదాహరణము లక్షణానుగుణ మైనది. అది లక్ష్యనుగుణము గామి స్పష్టమె.

కాని వై.గ. రామునికి యభివాద మని యుదాహరించుటనే విమర్శించినది. వై.గ. అద్రుతత్వపక్షముననే సంధి యని గుర్తించియు నప్పక్షమున 'వా' యని చెప్పుట నేల సమన్వయింపదు? అద్రుతత్వపక్షమున సంధి నిత్యము కాదా? సంధి వికల్ప మనుచుండ సంధి లేనిపక్షముననే సద్రుతసంజ్ఞ గల్గు నని చెప్పు బెట్లు? సద్రుతత్వమువలన సంధి లేదా? సంధి లేమివలన సద్రుతత్వ మగునా? వై.గ. సద్రుతసంజ్ఞ పున్నపుడు ఇత్వలోపం జరగక, సద్రుతసంజ్ఞ లేనపుడు ఇత్వలోపం జరిగి సంధ్యభావసంధిభావరూపాలు ఏర్పడతాయి. (LVపుట) అని వివరించినప్పుడు సంధ్యభావదశను సాధించున దిక్కడి 'వా' శబ్దమా? లేక యందుకికుచుకా వా యనుచోటి(సద్రుతత్వమును గల్పించుపక్షమా?) వాశబ్దమా? సద్రుతత్వపక్షమున సంధి లే దనుట నంద్వాదిసూత్రమందలివాశబ్దమే సాధించు. సంధ్యభావస్థితికై మఱి యిట వా యన నేల? "సద్రుతసంజ్ఞ రానప్పుడు కృపిత త్కిమా మితః అనేసూత్రంచేత రామునికి + అభివాదము అన్నప్పుడు ఇత్తునకు లోపం (LV) వచ్చు నని యెంచుచో నప్పక్షమున నిల్లోపము నిత్యముగనే విధింపవలెఁ గాని వికల్ప మన నేల? కాఁగా వై.గ. సూత్రకారునికి సమగ్ర నిశితదృక్పథ ముండఁగ వృత్తికారున కది లే దనురీతిఁ జేర్కొనుట సరి గాదు. అట్లే చెప్పవలసిన వృత్తికారుఁడు రామునికొరకు నభివాద మని చూపుటలోఁ బొరవడినను సంధిప్రకాశికలోఁ బ్రమాదము ముఖ్యముగా సూత్రకర్తదే యని నిశ్చయింపదగును.

ఇం తేల? వైకల్పికసద్రుతత్వము (లేదా ద్రు.ప్ర.త్వము) చెప్పనివారే వికల్పసంధి నిటఁ జెప్పవలె నని చింతామణ్యాదులనుబట్టి గ్రహింపవచ్చును. చిం.

కాని చిన్నయ గాని వైకల్పికద్రు.ప్ర.లను బేర్కొన్నారా? పేర్కొన్న వికల్ప సంధివిధానము వ్యర్థ మయ్యెడిది. వికల్పసంధిని జెప్పనివారే వైకల్పికద్రు.ప్ర. తయో యట్టియింకనొకటో చెప్పవలె. అప్పుకవి వికల్పమువలన ద్రు.ప్ర. లగుటను బేర్కొనె నట సంధి వికల్ప మనియుండలేదు గదా.

కాగాఁ బాక్షికసద్రుతములనునైతము సద్రుతములుమాత్రమె యని చెప్పునపుడే యీసంధివిధానములు (కొ న్నేని) సార్థకము లగును. (నిత్య) సద్రుత తచే లోపము లేక ద్రుతము చేరవలసియుండఁగా వికల్పవిధానముచే నదిదుత్తు లట లోపించుటయుఁ దదభావపక్షమున సామాన్యశాస్త్రానుగుణముగ లోపింపక పయి ద్రుతము చేరుటయు సముచితముగా సరిపడును.

ఉత్తరతద్ధర్మే యనుచో నతద్ధర్మే యని పర్యుదాసము చేయఁబడినది. తద్ధర్మార్థక విట వివక్షితము సద్రుతమె యనియె ట్లయినఁ జెప్పకతప్పదు. దానిని బరిహరింప నేల? ఉతః అని మాత్రమె చెప్పిన వెలయు + అతః డనుచో నుత్తు లోపించునా? న సద్రుతానామ్- సద్రుతానా మదిదుతాం లోపో న యని లోపము రాదు. ఇంక ద్రుతం సద్రుతా త్తని ద్రుతము చేరును. అతద్ధర్మే యన నేల? ఇది సద్రుతమే కా దన్న వెలయు నతః డని వృత్తిలో ద్రుతము చూపుట సంగత మగుటెట్లు? కాగా నిట నతద్ధర్మే యనుపర్యుదాసము సార్థకము గా దనకతప్పదు గదా. ఇంక నిది వ్యర్థ మై యిఁకాదుల స్వరలోపమును జ్ఞాపకము చేయు నను టొకమార్గము. (చూ.ద్రు.కా.ద్రుతపూర్వస్వరసంధి.)

మొత్తముపై నచ్చరకతయం దేని వైకల్పికద్రు.ప్ర.తాల్పనము ప్రయోజనవంతము గా దనక తప్పదు. అయిన వికల్పసంధిని జెప్పక వైకల్పికద్రు.ప్ర. త్వమును మాత్రము చెప్పినయప్ప.మతము ననుసరించి వైకల్పికద్రు.ప్ర.ల నంగీకరింపవచ్చునా? హల్పరకతలో సామాన్యముగా ద్రుతలోపము చెప్పి పరుష పరకతలోను ద్రుతలోప మంగీకరించు పక్షమున నివ్యానిని (సంకీర్ణము లన్నను) వైకల్పికద్రు.ప్ర. లన్నను నిబ్బంది లేదు. కాని పరుషపరక ద్రుతలోప మంగీకరింపనియప్ప.ప్రభృతులు వైకల్పికద్రు.ప్ర.లను బేర్కొనుట పొసఁగదు గదా.

ఇట్లే పరుషపరకద్రుతలోపమును దిరస్కరించినసా.త్రి.శ. సంకీర్ణములను బేర్కొనుటయు సంగతము గాదు. ఏ మైనను పరుషపరకతలో ద్రుతలోపము సరళస్థిర పరకతయందువలె సంగీకరింపఁదగినది కా దనుట లాక్షణికసమ్మతమును లక్ష్యము గుణము నవుట వైకల్పికద్రు.ప్ర.తాంగీకార మేపక్షమునను బొసఁగకున్నది.

ద్రుతప్రకృతికసంకీర్ణాదృహలం సంధిలక్షణ మ్మన్నత్రి.శ. పిదప సంబోధ నైకాఙ్కర్యదంతద్వీచాం ద్రుతినాం చ న యని ద్రు.ప్ర.లకు సంధి యనలు లే దన్నది. ద్రు.ప్ర.ను ద్రుతి యను టిట విశేషము.

లుక్సంశ్లేషా నాచి ద్రుతస్య యని రాము నాశ్రయింతు మున్నుగాఁ జూపిన సా.త్రి.శ. విభాషా సంకీర్ణాత్-సంకీర్ణా దచి పరే సంధి ర్వా స్యాత్, న న్నేలు నన్ను నేలు మిత్యాదిగాఁ బేర్కొన్నది. (సంధి.) నన్ను, నన్నున్ అని రెండు తీరులుగ నుండుపక్షమున వైకల్పికసంధి విధానము వ్యర్థమై యని పైని స్పష్టము. కళాపక్షమున సంధి యవుటయు ద్రుతాంతతాపక్షమున సంధి లేక ద్రుత మట్ల యుండుటయు సామాన్యము. ద్వైరూప్య మట్ల సిద్ధము. వై.చం.లో వైకల్పిక సద్రుతతాకల్పనమువలె సా.త్రి.శ.లో సంకీర్ణములను బేర్కొనుటయు నిరర్థకమే.

అట్టిలోపమును గుర్తించియే కావచ్చును, సా.త్రి.శ. కళాసంకీర్ణేతరములు ద్రు.ప్ర. లని చెప్పినను అం.కౌ.(సం) కళాద్రు.ప్ర.లను రెంటినె పేర్కొన్నది. (గ్రంథస్థపదములనుబట్టి సా.త్రి.శ.కును అం.కౌ.(సం)కును గర్త యొక్కరే. గ్రంథసామ్యము నధికము.) కించిత్రప్రథమాశేషషష్ఠికిమేవసంతాపతిజ్యుధ్యకింతూష్టిం యథాత్వాయదాతదాప్రళంసాద్భుతాద్యాకళాః, న ద్రుతమ్, ద్రుతప్రకృతయో న్యే (అం.కౌ.(సం).భాషా-58-58). దీనింబట్టి కళేతరము లై నశబ్దములు ద్రు.ప్ర. లవుచున్నవి. చిం. ఇట్లే అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యేష్యుర్న్యనుజీవితద్రుతా విత్య మ్మవి కళేతరములను ద్రు.ప్ర. లని చెప్పె. కాఁగా సంకీర్ణము (లేదా వైకల్పికద్రు.ప్ర.) లనురీతివిభాగమును జిం. తిరస్కరించిన దని చెప్పవచ్చును. అట్లనరా దన్నను వట్టిసంకీర్ణము (లేదా వైకల్పికద్రు.ప్ర.)లను గుర్తించు టకుఁ జిం.లో నాధారము లే దనిమాత్రము చెప్పకతప్పదు.

అప్పకవి కళాద్రుతప్రకృతికములను బేర్కొనుచున్న చిం. సూత్రములు రెంటిని గలిపి వ్యాఖ్యానించుట స్పష్టము. అప్పకవికి ముందు బాలసరస్వతియు నీ రెండింటిని గలిపియే చూపెను, అప్పు. కందములో (9-21) మొదటియర్థము. ద్రు. ప్ర. లయు రెండవయర్థము కళలయు (ద్రుతో న యేషాం స్యాత్) స్వరూపమున వర్ణించుచున్నది. పిదపఁ జెప్పిన ద్రు. ప్ర.లనుగూర్చి ముందుగను ముందే చెప్పబడిన కళలనుగూర్చి పిదపను నప్పు. వివరించెను.

అయినఁ జిం. “యే స్యుర్వ్యను జీవిత ద్రుతాః నిత్యమ్మని చెప్పుచుండఁగా నప్పు. వలసినచో నని చెప్పు తెట్లు ? ఒకవేళ టా. స. వలె) నిత్య మను జీవిత ద్రుతాః అని యర్థము చేయుట తగ దనియు తె. ప్ర. పేర్కొన్నట్లుగా అను జీవితద్రుతాః నిత్యం ద్రుతప్రకృతయః అనియే యన్వయింపవలయు ననియు నప్పకవియు నెంచెనా ? ఒకవేళ నట్టి యభిప్రాయమే యప్పకవికి నున్న స్వాభావిక మైనద్రుతము గలవి లేక ప్రకృతి సిద్ధమైనద్రుతము కలవి విత్యముగా ద్రు. ప్ర. లని యర్థము చెప్పవలయును గదా. వలసినచో ద్రుత మున్నది ద్రు. ప్ర. యనుమాటలో టా.స. చేసినయన్వయముమాత్రమే కాక తె. ప్ర. చూపినయన్వయమార్గము సయితము గవ్యుద్దిష్టము గా దనిపింపజేయు.

“క్షితి సముచ్చయములఁ దక్క ద్రుతము గానఁబడదు గావున నవి పల్కఁ బడుఁ గళ లని (9-28) అన్నాఁ డప్పకవి. అనఁగా సముచ్చయముల ద్రుతము గానఁబడినపు డది యే మగును ? వలసినచో సముచ్చయాద్యర్థవిశేషములను వివక్షింపఁగా ద్రుతము చేరి యివి ద్రు. ప్ర.లే యవును. (లేకున్న ?) అట్లు ద్రుతము పొడమకున్న నయ్యది కళయ యవు నని చెప్పనవును. ఇట్టియభిప్రాయమునే చిం.మతమున తె. ప్ర. నిరూపించినది. కానీ తె. ప్ర. చేసిన సమన్వయదృష్టి యప్పకవికి లే దనియే గుర్తింపవలె. స్వాభావిక ద్రుతాంతాలు నిత్యద్రు. ప్ర. లనియు నస్వాభావికద్రుతాంతా లనిత్య ద్రు. ప్ర. లనియు తె. ప్ర. భావించిన. అప్పు. కూడ నిత్యద్రు.ప్ర.లను వైకల్పికద్రు.ప్ర.లను బేర్కొనెను. కాని వానికిని తె. ప్ర. నిరూపించినవిత్కానిత్యద్రు. ప్ర. లకును

సామ్యము లేదు. నిత్యుడు. ప్ర. లుగా తె.ప్ర. చెప్పిన వెల్ల నప్ప. సమన్వయమున నిత్యుడు. ప్ర.లు కావు. నాకును ద్రు. ప్ర. నాకుకళ. ఇది వైకల్పిక ద్రు. ప్ర. అని అప్ప. ఇట్టివాని ననిత్యుడు. ప్ర.లుగా తె. ప్ర. చెప్పదు. స్వాభావికద్రుతాంతము లవుటచే నివి నిత్యుడు. ప్ర. లని తె. ప్ర. అభిప్రాయము. అప్ప. ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధి గలసందర్భము లందు మాత్రమే వైకల్పిక ద్రు. ప్ర.లని పేర్కొనుట గమనింపవచ్చును. ప్రథమేతరవిభక్తి శత్రువువర్ణములు స్వాభావికద్రుతాంతము లయి తె. ప్ర. ననుసరించి నిత్యుడు. ప్ర. లు కాగా నవ్వానినే యప్ప. వైకల్పిక ద్రు. ప్ర. లుగా బేర్కొనెను.

ఇంక అస్వాభావికద్రుతాంతాలను రాముడును అనురీతిగా ద్రుతాంతములైన కళల ననిత్యుడు. ప్ర.లుగా తె.ప్ర. పేర్కొన్నది. వీనిని వైకల్పిక ద్రు. ప్ర. లని యప్ప. యెచ్చటను బేర్కొనలేదు. అపక్షమన పండితుడన్ అనియె, పండితుడ ననియె ననియే కాని పండితుఁ డనియె నని యుండదు, గావున నిది నిత్యుడు. ప్ర. యనియే యప్ప. మతముగా నెన్నవచ్చును. కోడలైతి అను రీతిస్థలముల నైనను కోడలు ఐతి అను విభాగమే కాని కోడల ఐతి అను విభాగము కాదు. గావున వైకల్పిక ద్రు. ప్ర. యనుటకు వీ లప్ప. మతాన లేదు.

తె. ప్ర. పేర్కొన్నయనిత్యుడు .ప్ర. లతీరునకు (రాముడుఁడ రాముడును) నప్ప. చూపినవైకల్పికద్రు. ప్ర. లతీరునకు (నాకు, నాకున్) స్వరూపమునను భేదము గలదు. కాగా తె. ప్ర. నిరూపించిననిత్యానిత్యుడు, ప్ర.లవిపరమునకు నప్పకవీయమున నెట్టియాధారమును లేదని గుర్తింపవచ్చును.

అందువలననే యప్ప. ద్రు. ప్ర. లను బేర్కొనుచున్నసూత్రమును వ్యాఖ్యానించుసందర్భమున నీత్యవైకల్పిక ద్రు. ప్ర. లను బ్రస్తావింపనేలేదు అనుజీవితద్రుతాః యే తే నిత్యం ద్రుతప్రకృతయః అను నన్వయమునే యుద్దేశించినపక్షమున నిక్కడనే నిత్యుడు. ప్ర.లను బ్రస్తావింపవలసియున్నది. సంధిసందర్భమునఁ జేయుటయే యది ప్రయోజనాంతరాపేక్షతోఁ గల్పింపఁబడినదే కాని సూత్రసిద్ధము గా దని స్పష్టము చేయఁజాలుచున్నది.

ఇంకను నస్వాభావికద్రుతాంతము లైన- రాముడును, అనురీతి వనిత్య ద్రు. ప్ర. లనునర్థమునే యుద్దేశించినయెడలఁ గళాపదములను వివరించుచో 'క్షితిని సముచ్చయ.... ఇత్యాదిగాఁ ద్రుతప్రకృతి కలిగినప్పు డేని వివరింపఁదా : పైఁగా నిత్యద్రు. ప్ర. లను బేర్కొన్నస్థలమునను వీయస్వాభావికద్రుతాంతముల నేపక్షమునను బేర్కొన్నవాఁడు గాదు. దీనింబట్టి నిత్యం ద్రుతప్రకృతయః అనుసమన్వయము నప్ప. యుద్దేశింపలే దని గుర్తింపవచ్చును. స్థలాంతరమున వికల్పద్రు. ప్ర. లను వివరించుచో నిత్యద్రు. ప్ర. లను వివరించుచో (దానికిఁ బ్రయోజనము లేమి) నున్న 'నిత్య' శబ్దముతో ఘటాక్షరన్యాయమున సామ్యము నందినది. కాని సూత్రమందిలనిత్యశబ్దము నుద్దేశించి యట్లు వివరింపలే దని గమనింపఁదగియున్నది.

ఇంక వైకల్పికద్రు. ప్ర. లనువాని సంగీకరింపవలెనా యని యాలోచింప వలసియున్నది. స్వరపరకతలో ద్రుతాక్షరము లోపింపక నిల్చియుండవలె నను భావముతోనే యప్ప.- (సంధికయి) వైకల్పికద్రుతప్రకృతికములను బేర్కొని యుండెను. హల్పరకత్వమున వీనికి ద్రు. ప్ర. త్వము వికల్ప మగుట ప్రస్తా వింపఁబడకుండుటయు గమనార్హము. కానీ సంధిసందర్భమున నై నను ద్రు. ప్ర. త్వము లేకపోవుటను జెప్పుకొనుటకంటె స్వరపరకతలో సంధి యగునపుడు ద్రుతలోపమును జెప్పికొన్న ఖాగుండెడిది. దానివలన వికల్పద్రు. ప్ర. ల ప్రస్తావన గాని తన్ములమున నిత్యద్రు. ప్ర. ల ప్రస్తావన గాని యుండెడిదే కా దనవచ్చును. ఇంక ద్రుతాంతము లైనయట్టి వన్నియు ద్రు. ప్ర. లె. అద్రుత మున్నను లోపించి నను ద్రు. ప్ర. త్వమునకు భంగము లేదు. అయిన నిది నిత్యం ద్రుతప్రకృతయః అనుచోట నిత్యశబ్దమునకుఁ బ్రయోజనముగా నప్ప. తలఁచినట్లు చెప్ప వీలు లేదు. లోపము ల్గాంచి వలయుపట్లను గనుపట్టనవి ద్రుతప్రకృతు లని చెప్పినచోట ద్రు. ప్ర. త్వనిత్యతను బ్రస్తావింపనేలేదు గదా. అక్కడఁ జూపిన వప్ప. మతానుగుణముగా నిత్యద్రు. ప్ర. లే. కాని నిత్యతను నిట నాఁడు పేర్కొన లేదే. దానికిఁ బ్రయోజన మదియే యని యెంచిన నిత్యత నిటఁ బ్రస్తావింప కుండునా? ఇంక నిత్యద్రు. ప్ర. లను బ్రస్తావించినస్థలములలో నీద్రుతము లోపించు

ఁను గూర్చినప్రస్తావనయే లేదు. అక్కడిసందర్భము ననుసరించి చూడఁగా తాటక నొకకోల, మిథిలలోపల నుద్వాహవిధిని అనురీతి చూపుటలో స్వరపర కత్వమునందు (ద్రుతపరకస్వరమునకు సంధిలే దని) ద్రుతము నిలిచియుండుట, అనఁగా నవి యెప్పుడును ద్రు.ప్ర.లె యైయుండుటయే చెప్పఁదలఁచినట్లు గుర్తింప వచ్చును. అనఁగా నప్ప. నిత్యద్రు.ప్ర.లను జెప్పుటలో ద్రుతము నిలిచియుండుటనె ప్రయోజనముగా నుద్దేశించె ననవచ్చు. సరళాదిపరకత్వములో నయిన ద్రుతమునకు లోప మగును గావున నక్కడ ద్రుతము లేకుండుట యనుదానిం బట్టి నిత్యద్రు.ప్ర.ను వైకల్పికద్రు.ప్ర.గా నిర్ణయింప వీలు లేదు. అట్టియవకాశ మున్నది స్వరపరకతలో మాత్రమే. స్వరపరకతలో ద్రుతాక్షరము లోపము గాక నిలిచియుండవలెను. కాబట్టి యక్కడ ద్రుతము కన్పింపకున్న లోపించిన దని చెప్పుటకు వీలు లేదు. కాబట్టి పూర్వశబ్దముచివర ద్రుత మనలే లే దనవలె. నా కిచ్చె(నాకు నిచ్చె) అనువానింబట్టి యది వికల్పద్రు.ప్ర. తాటక నొకకోల ననుచో తాటకొకకోల యనురూపము లేదు. కాబట్టి యిక్కడ ద్రుత మెప్పుడు నుండుఁ గాన నిది నిత్య ద్రు. ప్ర. కాఁగా నిత్య ద్రు. ప్ర. లనుటలో నప్ప. యుద్దేశించిన ప్రయోజనము వేఱు. అయ్యది తనసంధిప్రణాళిక కనుగుణముగా నప్ప. స్వతంత్రముగాఁ జెప్పుకొననే కాని దానికిఁ జిం. లో నాధారములేదు.

‘వలసినచో’ అనుపదము నప్ప. చూపుటకుఁ జిం.లో నాధారము లే దన నట్టి నీగ్రంథమున నపూర్వ మనియుఁ జెప్ప వీలు లేదు. చిం. సూత్రమును జూపుచునే దానితో సంబంధము లేకుండ స్వతంత్రమార్గములో వివరించుట యప్పకవీయమునఁ బెక్కుస్థలములందు గమనింపవచ్చును. ఉదాహరణమునకు న స్యా త్తద్ధర్మోత్తః అను సూత్రమును జూపి యప్ప. ఉర్విఁ దద్ధర్మమునఁ బ్రథమోత్తమాఖ్యపురుష ముల నేకవచనముల్ పోవవిడిచి కడమపదములు తిజ్జ్యధ్యములు గానఁ గొమ్మ లను బ్రాణసంధులు గూర్చు బొప్పు (ఐ.78) నని వివరించినాఁడు. ఈపద్యము నకుఁ జిం.సూత్ర మెంతవఱకు మూలమో వేఱు చెప్ప నక్కర లేదు గదా. అనాదిషు, చోర్వా మొదలగుసూత్రములవ్యాఖ్యానములోను నప్ప. స్వతంత్ర మార్గము స్పష్టము. సూత్రములు సంధిని జెప్పుచుండఁగా బా.స. యు సంధిగనే

వ్యాఖ్యానించియు నుండఁగా నప్ప. ద్రు. ప్ర. త్వమును బ్రస్తావించు పెట్టు? అప్ప చూచిన చిం. తో పాటు బా. స. కూడ నేటిగ్రంథములకు భిన్నము లగునా ?

అదే తీరుగా నిచట నయితము గూను ఇత్యాదులు ద్రు. ప్ర. లుగా వనుట మొదలగువివరణము సూత్రానుసారము గాఁజేసె ననుట కప్ప. వచనములో నాధారము లేదు. అట్లు చిం.లోని కళాద్రు. ప్ర.లక్షణముల నాధారము చేసికొని తన (సంధి) ప్రకాశిక కనుగుణ మైనమార్గములో స్వతంత్రముగనే 'వలసినచో' అను దశమును వివరణమున నిల్పె నని యెంచఁదగును. దీనికి నాధార మేమియు మూలమున లే దని స్పష్టము.

స్వరపరకతలో ద్రుతమునకు లోపము లే దనియు లోప మైన గ్రామ్య మగు వనియు భావించుటచేత నప్పకవి ద్రు. ప్ర.లకు సంధి యెక్కడను బేర్కొనలే దని గుర్తింపఁదగును. ఇంకను ద్రు.ప్ర. లకుబ్రాణసంధి లే దనియు నప్ప. నిశ్చయించినట్లు తెలియవచ్చును. అందువలననే ద్రు. ప్ర. ల విషయమున సంధి వికల్ప మనుటకు ద్రు. ప్ర.త్వము వికల్ప మనుటయు సంధి లే దనుటకుఁ దదర్థమున (నిత్య) ద్రు.ప్ర. యగుటను బ్రస్తావించుటయు నప్పకవి వచనములలో గమనింపవచ్చును. ఇంకను, దిజ్ఞుధ్యకములు గాన సంధి, యనురీతిస్థలముల ననుసరించియు నప్ప. కళలకే సంధి యని చెప్పుట స్పష్టము. కాఁగా ద్రు. ప్ర. యైన సంధి లే దనియే యప్ప. సిద్ధాంతము.

అయిన నీయప్ప. మార్గము సరికాదు. స్వరపరకతలో ద్రుతము లోపింప వీలు లేకున్న విశేషముగా లోపమును విధించుకొనుటయే యుచితము. అందుకయి యొకేకబ్దిము (వికల్పముగా ద్రు. ప్ర. యగు ననఁగా) ద్రు. ప్ర.యును గళయు నపు నని చెప్పనేల? ఈ వికల్పద్రు. ప్ర.లకు సరళాదిపరకతలో ద్రుతలోప మవసరమా? చూచుచు వచ్చెను. అనుచో నది యెట్లును వైకల్పిక ద్రు. ప్ర. యగుటచే ద్రుతాంతము గావికబ్దిమునే స్వీకరింపవచ్చును. అప్పుడు ద్రుతము లోపించుప్రసక్తి లేదు. ద్రు. ప్ర.త్వమును బరుషపరకస్థలమును నిర్ణయింపఁగలదు. చూచుచు పోయెను అనురీతిరూపము లుండునా? వైకల్పిక

ద్రు. ప్ర. లన్నవు డిట్టిరూపములకు నవకాళము గల్గుచున్నది. కాగా స్వరపర కతలో మాత్రమే వైకల్పిక ద్రు. ప్ర. యగు ననియు సంధికయి ద్రు. ప్ర. కళ యవు ననియుఁ జెప్పట యనవసరము. ఒకేశబ్దము కళయు ద్రు. ప్ర. యు నవు ననుటలో నిబ్బందులు స్పష్టమే. కావున భాషలో నప్ప. చెప్పినతీరులో వైకల్పిక ద్రు. ప్ర. ల నంగీకరింపఁ బని లేదు.

వజ్జులవారు అప్ప. చెప్పినవానికంటె భిన్నస్థలములలోఁ గొన్నియెడల ఒకే శబ్దము ద్రుతప్రకృతికమును గళయు గావుట యన్నది యసంభవము కా దన్నారు. అనఁగా నివి వైకల్పిక ద్రు. ప్ర. లనియే చెప్పనవును. కాని వారే యాపిదప నటువంటిస్థితి లక్షణవిరుద్ధ మని నిరూపించి యంతకు ముందు వైకల్పిక ద్రు. ప్ర. లని తాము భావించినవాని ద్వైరూప్యమును మార్గాంతరమున సమన్వయించిరి, ఈ విషయము విపులముగాఁ 'పరుషపరకద్రుతలోపము'లో స్పష్టము (చూ ద్రు. కా.)

కాగా వైకల్పిక ద్రు. ప్ర. లన్నవి యప్ప. చెప్పిన చోట్లనే కాక యితరస్థలములందును భాషయం దసలు లే వని సారాంశమైనది.

మొత్తము మీఁదఁ బ్రకృతిసిద్ధ మైనద్రుతము గలిగినవే ద్రు. ప్ర.లు. ఇతరాలు ద్రుతాంతలే కాని ద్రు. ప్ర.లు గా వని కాని, యస్వాభావికద్రుతాంతా లనిత్య ద్రు. ప్ర. లని కాని టా. స. ప్రభృతివ్యాఖ్యాత లూహింప లేదని స్పష్టము.

ఇట సందర్భమునుబట్టి యొకవిషయంతరము.

అప్ప. యనుసరించిన యీ సంధిప్రణాళిక కొంతవఱకు సూరికి మార్గ దర్శక మైయున్నట్లు, చెప్పవచ్చు. అప్ప. ద్రుతస్వత్వమును 'ను,ని' వర్ణము లుగాఁ జూపుట స్పష్టము. హల్పరకతలోను నవసానమునను సస్వర మయి యుండఁగా స్వరపరకతలో నట్ల యుండవలదా? స్వరపరకతలో ద్రుతాక్షరము లోపింపక నిల్చియుండును గదా. భరియించెను + ఉపేంద్రుడు, భరియించె నుపేంద్రుఁ డని యెట్లగును? భరియించెను అనుచోట ద్రుతమున నున్నస్వరము

నకు లోపము చేసి నకారమును మీడియచ్చుతోఁ గలుపఁగా నారూప మేర్పడును ? అప్పు. 'పూర్వపదాంతహల్లుతోడఁ గూడినట్టిస్వరము లోపముగ నొనర్చి యాహ్లతో మీడియక్షరంబు గూర్చ నయ్యె సంధి (5-37) యని పేర్కొన్న సంధి స్వరూపము ననుసరించి పైవి సంధి యైనరూపములుగాఁ జెప్పవచ్చును. ఒప్పుగు, పేరెద యనురీతి (5-54) సంధి యైనస్థలములవంటిదే గదా భరియించె నుపేంద్రుఁ డనునది కూడ. కాన దీవించి రఱు, వీలితి వఱు మొద లైనవానిని సంధి యయిన రూపాలుగాఁ జూపుచున్న యప్పు. భరియించె నుపేంద్రుఁ డనువానిని సంధి యయినరూపముగనే చెప్పవలెను గదా.

కాని 'ఉత్తమపురుషైకవచనమునను దక్క....సంధులు ఘటించు (5-81) నని యుత్తమపురుషైకవచనమునకు సంధి లే దని చెప్పెను. (5-82). పద్యము నీవిషయమునే స్పష్టము చేయుచున్నది.) బ్రదికితి ననఁగన్ భరియించె నుపేంద్రుఁ డనునవి సంధి రానిరూపము లన్న మాట. ఇట్లు చెప్పుటను సూరి యనుసరించెను. ద్రు.ప్ర.లవిషయమున సంధి యనఁగా ద్రుతపరకస్వరమున కనియు (ద్రుతవ్య వధాసమువల్ల ద్రుతపరక స్వరమునకు సంధి వచ్చుటకు వీలులేదు గాఁబట్టి?) ద్రు.ప్ర. యైన నందు సంధి లే దని యప్పు. మతములో సారాంశముగా గ్రహింపవచ్చును. వికల్పముగా ద్రు.ప్ర. లవును మొద లగురీతిసందర్భములందు నప్పు. యభిప్రాయ మిదియే. అప్పు. వలెనె సూరి ద్రుతమును సస్వరముగ భావించియును ఉండెడి నతఁడు మొద లైనవి సంధి రానిరూపము లనుటయు, ఇకాదులకుఁ దప్ప ద్రుతప్రకృతి కములకు సంధి లే దనుచోట ద్రు.ప్ర.లయెడ సంధి యనఁగా నది ద్రుతపరక స్వరమునకె యని స్పష్టము చేయుటయు గమనింపవచ్చును. అనఁగా నప్పు. యభి ప్రాయసారమునే సూరి యించుమించుగా ననుసరించె నని గుర్తింపవచ్చును.

అప్పు. వీనిని విభాగించి చూపలేదు గాని భరియించెను + ఉపేంద్రుఁ డని (హల్పరకతయందువలె) ద్రుతమును సస్వరముగాఁ జూపఁదలఁచిన నది సంధి యైనరూప మని యాతనివివరణమునుబట్టియే చెప్పవలసియుండె. అది సంధి కాని

రూప మని చెప్పుటనుబట్టి భరియించెన్ + ఉపేంద్రుఁ డని స్వరపరకతలో ద్రుతము పొల్లుగామాత్రమే నిల్చు నని యెంచె నన వవకాళము గలదు. సూరి యిట్లు స్పష్టముగాఁ జూపెను. నన్నున్ (ను) + అడిగి, హరికిన్ (ని) + ఇచ్చె ఉండెడిన్ (వి) + అతఁ డని ద్రుతమును స్వరరహితముగనె చూపె. పూచెను + కలువ లనురీతి హల్పరకతలో ద్రుతము సస్వరముగనె చూపె. కాఁగా సూరి స్వరపరకతలో ద్రుతస్వరలోపమును స్పష్టముగా బాలి. లోఁ జెప్పకున్నను నది తదభిమత మని స్పష్టము. అవసానంబునందు ద్రుతస్వరంబునకేని ద్రుతంబున కేని ననుసూత్రమందలిబహుళపదముచే స్వరపరకతలో ద్రుతస్వరలోపము ప్రాయిక మని (అదియును నిట్లనియె) గ్రహింపవచ్చును. స్వరపరకతలో ద్రుతము స్వరరహితమై యుండుటను నిర్ణయించుటలోను సూరిమత మప్ప. మతానుగుణమ యనఁదగును.

అయినను సూరి సంధి యవునందర్భమున నవ్యానియందు ద్రు. ప్ర. త్యాభావమును జెప్పక సంధివిధానసామర్థ్యముచేతనె ద్రుతలోపమును సాధించుట యుచితముగ నున్నది. అప్ప.కవియు నదేమార్గము నెన్నిన బాగుండెడిది.

కళలద్రుతప్రకృతికత్వము :

ద్రుతాంతము లైనపదములు ద్రుతప్రకృతికము లను సూరిలక్షణమునుబట్టి ద్రుతాంతము లైనకళలు ద్రు.ప్ర.లే. అయ్యున్ ఎంతయున్ అని సూరి యటఁ జూపిన లక్ష్యము లాయంశమును స్పష్టము చేయుచున్నవి. మఱి చిం.మతము తద్భిన్న మన నాధార మున్నదా ?

అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే మ్య ర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్య మ్మను చిం. లక్షణమున అన్యే అనుజీవితద్రుతాః (నిత్యమ్) అన్నవి ద్రు.ప్ర.లను నిర్ణయించు నవి. తిజ్ఞధ్యశేషషష్ఠి ఇత్యాదిగాఁ గళలను నిరూపించి యేషాం ద్రుతో న స్యా త్తవి చివర ద్రుతము లేకుండుట యన్నది కళాపదలక్షణముగా నిరూపించినట్లుగా నిక్కడ అన్యే ద్రుతప్రకృతయః అని తద్భిన్నము లన్నియు ద్రు.ప్ర. లని

చెప్పుచు యే సుఖ ర్హసుజీవితద్రుతా నిత్య మ్యుని ద్రు. ప్ర. లక్షణమును వర్ణించె. అనఁగాఁ జివర ద్రుతములే కుంట కళాలక్షణము కాఁగాఁ జివర ద్రుత ముండుట ద్రు.ప్ర. లక్షణముగా గుర్తింపనగును. అనఁగాఁ జిన్నయమతము ననుసరించి రాముఁడును అనురీతి ద్రుతాంతములును జిం.లోను ద్రు.ప్ర. లనకతప్పదు.

అన్యే అనుచింశబ్దముచే నేవి గ్రహింపవలె? పూర్వసూత్రము ద్రుతము వేనికిఁ జివర లేదో యతిజ్యుధ్యాదులు కళ లనుచున్నది. కాఁగాఁ దద్భిన్నము లన్యములు. అనఁగా ద్రుతము లేని తిజ్యుధ్యాదులకంటె నితరములు. అవి తిజ్యుధ్యాదిభిన్నములు, ద్రుతాంతా లైనతిజ్యుధ్యము లనురెండును. ఇంతకు ముందు కళలుగాఁ బరిగణింపఁబడిన వన్నియుఁ గాకున్నను జాలశ్చదు లర్థవిశేషాదులలో ద్రుతము చేడటద్వారాన ద్రుతాంతము లగుచున్నవి. తిజ్యుధ్య-వినఁడును, శేషషష్ఠి-దుగ్ముఖనియును, సుస్-రాములును, కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః-హరింగూర్చియును, కించిత్-ఇంచుకయును యదా - ఎప్పుడును, తదా - అప్పుడును. కిమ్-ఏమియును, త్వ-అయ్యును, లేకను, మొ. ద్రుతాంతము లవుచున్నవి ప్రళంసాదుభతసంతాప-ఏవ కిల శూష్టిమాద్యర్థకాలు కొన్ని ద్రుతాంతము లవుట గానరాదు. తిజ్యుధ్యాదులు ద్రుతాంతములైన (ద్రుతాంతములు) కావి తిజ్యుధ్యాదులే కళ లనుటచేతఁ గళలలోఁ జేరవు కాఁబట్టి యిచ్చోటితిజ్యుధ్యశబ్దముచేతఁ బరిగ్రహింపఁబడి ద్రు. ప్ర. లే కావలసియున్నది.

ఇట్లు ద్రుతాంతము లైనకళలును నన్యశబ్దముచేఁ బరిగ్రహింపఁబడి అన్యే ద్రుతప్రకృతయ యనుదానిచేతనే ద్రు.ప్ర. లవుచుండఁగా ప్రకృతిసిద్ధ ద్రుతాంతములే ద్రు. ప్ర. లని చెప్పు పెట్లు గుదురును?

దీనిని నిర్ణయింపవలసినది సూత్రమునందలి అనుజీవితద్రుతాః అనునది దీనియర్థ మేమి? ఇట తె. ప్ర. అనుజీవితశబ్దమునకు స్వాభావిక మని యర్థము చేసి అనుజీవిః ద్రుతః యేషాం తే నిత్యం ద్రుతప్రకృతయః అనునన్వయముతో

స్వాభావికద్రుతాంతాలు నిత్యద్రు.ప్ర. లనియు సస్వాభావికద్రుతాంతాలు (రాముడును) అనురీతివి అనిత్య ద్రు. ప్ర. లనియుఁ బేర్కొన్నది.

నిత్యద్రుతప్రకృతికాలవిషయమున నిత్యశబ్దమునకుఁ గలప్రయోజన మస్వాభావికద్రుతాంతములయెడను గలదు గావున నిత్యానిత్యవిభేదకల్పనము వలనఁ జ్యయోజనము లేమి యింతకు ముందు స్పష్టము. ఇట్టిభేద మేర్పడుటకుఁ గారణ మనుజీవితశబ్దమునకు స్వాభావిక మని యర్థము చేయుటయే యని గ్రహింప వచ్చును. కాని యనుజీవితశబ్దమునకు స్వాభావిక మని యర్థము చేయుటకుఁ దగినయాధారము గానరాలేదు. చిం.వ్యాఖ్యాత లందఱు ననుజీవితశబ్దము నకు ననుసృత మనియే యర్థము చేసిరి. అనుసరించి జీపించి యుండునది, అనుసరించి యుండునది, అశ్రితము, ఉన్నది, విద్యమానము అని దీనియర్థమును గుర్తింపఁ దగు. (అశ్రిత మని నిఘంటువులు చూపుచున్నవి.) కాఁగా నేశబ్దములు (అను సరించి) ఉన్నద్రుతము గలవో యవి ద్రు. ప్ర. లని యర్థ మగుచున్నది. ద్రుతో వ యేషాం స్యా త్తని కళలను వర్ణించినస్థలమునవలెనె యిచ్చాట యేషాం ద్రుతః స్యాత్తను నర్థముననే అనుజీవితద్రుతాః అని చెప్పె ననుటసక్రమము నై యుండును.

ద్రుతము కలవి ద్రు. ప్ర. లని యర్థము గల్గి గా నాద్రుతము స్వాభావిక మా? అస్వాభావికమా యను వివక్ష లేదు. ఎట్టి దైనను ద్రుత మున్నఁ జాలు నయ్యది ద్రు. ప్ర. యే యగును. అనఁగా ద్రుతాంతము లైనవదములు ద్రుతప్రకృతి కము లను సూరియభిప్రాయమే యిటఁ జిం.లోను గల దని గుర్తింపవచ్చును.

అట్టియపుడు ద్రుతము లేనివి కళ లన్నట్లుగా ద్రుతము కలవి ద్రి. ప్ర. లనినఁ జాలును గదా. సూత్రములో నిత్యశబ్ద మేల? అని సందేహము దీనికి విశేష మైనప్రయోజనము గానరాదు. వాఖ్యాతలు తుదిద్రుతము లోపించి నను నయ్యవి ద్రు. ప్ర. లే యవు నని పేర్కొనిరి.

నిత్యపదము లే దనుకొందము. రామునియందు భక్తుడ అనుచోట ద్రుత ము లోపించినది. దీనఁ జివర ద్రుతము కనిపింపని మాత్రమున నివి కళ లవు నన

వలెనా? (ద్రుతము లేని) తిజ్మధ్యాదులు గదా కళలు. రామునియందు అనునది తిజ్మధ్యాదులలోఁ జేరునా? కాబట్టి కళ యనరాదు. భక్తుడగు అన్నది ప్రథమాంతము. చివరిద్రుతము లోపించినది కాన ద్రుతము లేనియాప్రథమాంతము కళ యగునా? చివర ద్రుతమున్నది ద్వి.ప్ర. అనఁగా (ఉన్న ద్రుతము లోపించుట మూలమున) జివర ద్రుతము లేనిది ద్వి. ప్ర. అవునా? అట్టియనుమానము వారించుటకుఁ జివర నున్నద్రుతమున్నను లోపించి లేకున్నను నది ద్వి.ప్ర.యే యవు నని స్పష్టము చేయుట నిత్యశబ్దమునకుఁ బ్రయోజన మనవచ్చు. అనఁగా దానిఁ బ్రయోజనము స్పష్టతయే యున్నమాట.

అనఁగా ద్రుతము లోపించినను నయ్యది ద్వి.ప్ర.లు గాకుండు నని గాని లేదా కళ అవు నని గాని భావింపరా దనియుఁ గళేతరము లైనశబ్దము అనఁగా దిజ్మధ్యాదిభిన్నములును ద్రుతాంతము లైనతిజ్మధ్యాదులు నెప్పుడును ద్వి.ప్ర.లే యవు నని స్పష్టతకయి నిత్య మ్మని చెప్పఁబడిన దనవలె.

అనేక ద్రుతప్రకృతయ యనుదాని కనుగుణముగనె చిన్నయ ద్రుతాంతము లైనపదములు ద్వి.ప్ర. లని చెప్పెఁ గాని నిత్యశబ్దమును జేర్పలేదు. అయినను వచ్చె అయ్య అనురీతివి ద్రుతము లోపించిన వై నను ద్వి.ప్ర.లు గాకపోయినవా? సూరిమతాన నివి కళ లందుమా? ఇదే విధముగాఁ జిం.లోను గుర్తింపవచ్చుఁ గదా. కావునఁ బై ప్రయోజనము నుద్దేశించుట యనఁగాఁ జిం. నిత్యశబ్దమును బ్రయోగించుట స్పష్టతకుమాత్రమే యని చెప్పక తప్పదు.

కాఁగా నిత్య మనుజీవితద్రుతాః ద్రుతప్రకృతయః అను నన్వయమునను అనుజీవితద్రుతాః నిత్యం ద్రుతప్రకృతయః అన్నను నిత్యశబ్దము స్పష్టతకు మాత్రమే యనవలసి యున్నది. నిత్యం ద్రుతప్రకృతయః అని యన్వయించిన తె.ప్ర. కూడ నిత్యశబ్దమునకు నహోబలాదులవలెనే ప్రయోజనమును వివరించి నది గదా.

పేటిక కళలు గానివాని కెల్ల నిత్యముగా నకారము వచ్చు నిత్య మనుజీవి తాః) నన్నది కళలు కాని వనియు నిత్యముగా నకార మగు ననియుఁ జెప్పటచే రాముఁడును అనురీతినుశబ్దాంతాలు దుర్జి.ప్ర.లు కా వనవలె. వీనియెడ ద్రుతము చేరుటవలన నివి దుర్జి.ప్ర. లైన వనవలెఁ గాని కళలు గామి దుర్జి.ప్ర. లగుటచే నిత్య ముగా ద్రుతము చేరి (రామునిన్ అనురీతివానివలె) రాముఁడున్ అను దుర్జి.ప్ర. యైన దనవీలు లేదు గదా. అసఁగాఁ జేటిక ననుసరించి కళలు (ద్రుతాంతము లయి) దుర్జి.ప్ర. లగుటకు వీలు లేదు. పేటిక ద్రుతాంతము లగుతిజ్ఞాధ్యాదులనుగూర్చి ప్రస్తావించక పోవుటచే నివి (రాముఁడున్, భక్త్యుడన్) మొ॥ యే మగునో పేటికాభి ప్రాయము నిశ్చయముగా గుర్తింప వీలు లేకున్నది. ఇంకను రామునిని ఇత్యాదు లలో సూరి ద్రుతమును నిత్యముగనె విధించినను నవి ద్రుతాంతములే కాని, దుర్జి.ప్ర.లు కా వనుచున్న దీపేటిక.

నిత్య మనుజీవితద్రుతాః అనుచోఁ జిం.కూడ నిట్లే భావించిన దన్న కళలకు (ద్రుతాంతతలో నైనను) ద్రు.ప్ర.త్వము సిద్ధింపదు. అఁట దిజ్ఞాధ్యాదులపై ద్రుతము చేరుట యున్నను నిత్యముగా (రామునిన్ అనురీతివానియందువలె) ముండదు గదా, రాముఁడున్ అనుచో అర్థవిశేషము(ఉన్నను)లేకున్న రాముడు అని ద్రుతాంతము కాని రూపముండుఁ గాని రామునిన్ ఇత్యాదితిజ్ఞాధ్యాదీతరములకు ద్రుతము లేనిరూప ముండదు గదా.

నిత్య మనుజీవితద్రుతాః అనుసృతాంతనకారాః స్యుర్నిభవేయ్యుర్ని (కవిశి. 255) యహో. వివరించెను. అయిన నహో. ద్రుతాంతము లైనకళలు ద్రు.ప్ర.లగు ననియే భావించెను.

ప్రథమాంతములు కళ లయ్యును ద్రుతాంతము లగుచోఁ బ్రథమాంతములును ద్రు.ప్ర.లే యగు నని యహో, యెంచుట తాన్, నేన్ల ద్రు.ప్ర. త్వ నిరూపణమున స్పష్టము. న చ తత్ర పరుషేష వికల్పోఽభిమతిః తాను నెప్పై నిత్యాది రూపస్య ప్రయోగాభావా (కవిశి. 478) త్తనుచోఁ దాను నెప్పై ననురీతిని లే వనుట నంగీ

కరించెను. అందువలననే తాఁ జెప్పె నిత్యాదౌ వ్యవస్థితవిభాషా సమాశ్రితా యని మొదలుగాఁ జెప్పుటలో తానునేనుల నుల్లోపము నిత్యముగ సాధించెను. అనఁగా నిత్యముగా నుత్తు లోపించినఁ దాఁజెప్పె నని ద్రుతకార్యముల యగు. ఉల్లోపము లేనిపక్షమునఁ దాను నెన్నె నని సాదేశము (గనడదదాదేశము) రావలె. అనఁగా నుత్తు లోపించిన నది ద్రు.ప్ర. యే యగును. ఉల్లోపము లేకున్న ద్వి.ప్ర. కాదు. (కళ యగు నన్నమాట) ప్రథమాంతతచే మీఁదిపరుషములకు గనడదవలు వచ్చును. దీనింబట్టి కళ లయ్యును ద్రుతాంతము లగుచో ద్వి.ప్ర.లే యపు నని యహో.సిద్ధాంతము స్పష్ట మగుచున్నది.

పరుషపరకలలో నుల్లోపమున వికల్పత యనిభిమత మని సరళస్థిరావసాస పరకలలో వికల్పత యనిభిమత మనవలె. అట్టియప్పు డుల్లోప మైన తాన్ ఘనుఁడు, నుల్లోపమే లేకున్నను తాను ఘనుఁడు నని యపు. ఇంక వాత్మాన్మదోద్భృతస్య స్యా ల్లక్కుని లోపము వికల్పముగాఁ జెప్పనేల? నిత్యమే యనవచ్చుఁ గదా. ద్వి. ప్ర. త్వపక్షమున తాన్ ఘనుఁ డనుచో ద్వి.ప్ర.తము నిత్యముగా లోపించి తా ఘనుఁ డని యగు. ఇటు సంశ్లేషము లే దని యహో. కూడ స్పష్టము చేసెఁ గదా. ద్వి.ప్ర.త్వాభావపక్షమున (ఉల్లోపము లేకున్న ద్వి.ప్ర. కాదని పైని గమనించితిమి కదా) తాను ఘనుఁ డని యుండు. కాన వైకల్పికలోపవిధానమును వినా ద్వితీయ మ్మను వి.వి. లక్షణమును వ్యర్థములే యగు. అహో. చెప్పినట్లే పరుషపరకత్వమునఁ దాను చెప్పె నని కాని (కవిశి. 331) తాను నెన్నె నని కాని (కవిశి. 419) యుండకపోవచ్చు. కాని తాను అనురూపమే యుండదా? అపుడు తాను జెప్పె నని యే నుండ వలదా? ఉల్లోపప్రసంగ మనవసర మని చెప్పఁదగును.

స్థలాంతరమువ కిం చ నువర్ణకేఽవ్యుల్లోపే ద్రుతప్రకృతికత్వం సిద్ధ్యతి తేన కళాసంజ్ఞికానాం సర్వేషా ముదంతానాం విశేషార్థే విహితేన నువర్ణకేన ద్రుత ప్రకృతికత్వం సిద్ధమే అనుతాం యువర్ణాస్తత్వ మేవ తదుపరి నువర్ణక ఇతి వివేకః (కవిశి. 332) అని యుదంతానుదంతము లగుకళాశబ్దము లెల్ల సముచ్చయాద్యర్థవిశేషములం దగునువర్ణకముచే ద్రు.ప్ర. లగుటను స్పష్టము చేసె.

అయినఁ దాన్, నేన్, అనువానియు నీనువర్ణకాంతములయు ద్రు.ప్ర.త్వము రామునిన్ అనురీతివానివలె సాధారణముగాఁ జెప్పలే దనియు వీనిద్రు.ప్ర.త్వ మాయావిదులచే జ్ఞాపిత మవుట విశేషస్థలము లనియుఁ జెప్పనవునా? అనఁగా వాత్సా స్యదోః వినా ద్వితీయ మ్మనురీతివానిచేఁ దాన్నేన్లయందును నోరన్యస్యాపి యను వానిచే నీనువర్ణకాంతములయు ద్రు.ప్ర.త్వము జ్ఞాపకము చేసెఁ గావున నివి యన్యే యనుసూత్రముచే గుర్తింపఁబడుద్రు.ప్ర.లు గా వనియు నన్యే సూత్రముచేఁ బేటికి చెప్పినట్లుగా నిత్యముగా ద్రుతము చేరుతిజ్ఞుధ్యాదిభిన్నములె గుర్తింపవలె నని యహో.కూడ నెంచె ననియుఁజెప్పవలె ననఁదగునా? అన్న నది కుదురదు. అపిశబ్దార్థ స్వేత యనుసూత్రము ప్యర్థము కాకుండుటకై యటఁ జెప్పినయిల్లోపమునకుఁ బ్రయోజనము రామునే సీతనేఁగొల్తు ననురీతివానిస్థియని యహో.పేర్కొనె అనఁగా నిల్లోపముపలన నట ద్రు.ప్ర.త్వము సిద్ధ మైనదన్నిమాట. ఇటద్రుతకార్యవిధానము లచేఁ దత్పిత్తికై (ద్రుతము పొల్లనకార మని యెంచెఁ గాన) స్వరలోపము వచ్చుటయె యుద్దేశించెఁ గాని ద్రు.ప్ర.త్వము కల్గుట గాదు. అట్ల యయిన నిల్లోపమాత్రముచే ఏనిశబ్దమునకు ద్రు.ప్ర.త్వ మెట్లు గల్గును? కాఁగాఁ దిజ్ఞుధ్యాదుల యైనను బొల్లనకార మున్న నది ద్రు.ప్ర.యే. అనఁగా ద్రుతాంతము లైనచోఁ దిజ్ఞుధ్యాదులు(కళలు?) ద్రు.ప్ర.లే యగు నని యహో. తలచె ననుట తప్పదు.

మఱి వీనియందు ద్రుతాంతత నిత్యమా? నిత్యముగా నకార మనుసరించి యుండునా?

అహో. నిత్య మనుజీవితద్రుతాః అనుసృతాంతనకారాః భవేయుః అనుటనే పేటిక కళలు గాని వాని కెల్ల నకారము నిత్యముగాఁ జేర్చు నని భావించియుండును. పయియహో. సిద్ధాంతమునుబట్టి యహో.మత మది గా దని తోచుచున్నది. ఏకబ్ద ములు నిత్యముగా ననుసరించి యుండునకారముగలవో యట్టికళేతరములు ద్రు.ప్ర. లని యహో.యభిప్రాయ మనఁదగు. దీనివలన రామునిన్ అనురీతివె కాక రాము, డున్ అనురీతివి గూడ ద్రు.ప్ర. లగునవకాశ మేర్పడుచున్నది. ద్రుతాంతము లగు తిజ్ఞుధ్యాదులును ద్రు.ప్ర.లే యనుచోఁ గళలకు నిత్యముగా ద్రుతము చేర నక్కర లేదు. ఇంకను నహో.యర్థవిశేష మున్నపుడు నువర్ణకము రాకుండుటను వజ్రలవారి

వలెఁ బ్రస్తావించకుండుటయు కోడలైతి ననురీతివియు నసాదువులే యని యెంచుటయు గమనార్హము. కళలపై ద్రుతము నిత్యముగాఁ జేరదు కాని చేరునపుడుమాత్ర మది నిత్యముగనె యుండు నని యహో. తలచె నన్నమాట. కాఁగా శాస్త్రమహిమ్నా లోపాదేశప్రాప్తావస్థాదా ద్రుతాంతత్వేన స్థితిరితి ప్రసిద్ధేతి తాత్పర్య (కవిశి. 250) మని శాస్త్రమహిమచే లోపాదేశములు ప్రాప్తించినను వంతకుముందు ద్రుతము తప్ప కుండుటయే నిత్యశబ్దప్రయోజనముగాఁ జెప్పుట కుదురుపడుచు అయ్యున్ ఎంతయున్ అన్నవి ద్రు.ప్ర.లుగాఁ జూపిన సూరిమత మహోబలుఁడు సుద్దేశించె నని తేలును.

మొత్తముమీఁదఁ గళలును ద్రుతాంతము లగుచో ద్రు.ప్ర.లే యగు ననుట యహోబలాదులుఁ జేర్కొని రని సృష్ట మగుచున్నది.

ఏ మైనను ద్రుత మంతమందుఁ గలవి ద్రు.ప్ర.లను టుచితము. కాని నిత్య ముగా ద్రుతము గలవి ద్రు.ప్ర. లనుట యవసరమా? అతిమానుష మత్యద్భుతము కోడలైతి ననురీతి వాని నంగీకరించి యట ద్రుతము చేరమి నొప్పికొనవలెను. అయ్యును ద్రుతము చేరనియప్పక్షమున నవి కళలే యగుఁ గాని ద్రు.ప్ర.లు గావు గదా. కాన నిత్యముగా ద్రుతము గలవి ద్రు.ప్ర. లనుటలో ననర్థము లేకపోవచ్చుఁ గాని నిత్య మనకున్న నిబ్బంది లేమి సృష్టము.

పైఁగా నిత్య మనుకుంటయె యుచిత మనఁదగు. నిత్య మున్నను శాస్త్ర మహిమచే దానికి లోపాదేశములు వచ్చుచునే యున్నవి గదా. వచ్చె గోవులు, పూచెం గలువ లనురీతి ద్రుత మెప్పుడును దురీతప్రకృతి ననుసరించియున్నదా? లోపించుటయో బింద్వాదులు నందుటయో మూలమున దురీత మట్లు నిలిచియుంట లేదు గదా, అట్టియెడల దురీతము నిత్యముగా నుండు నను టెట్లు? అందులకె లోపా దులు గల్గినను నారంభావస్థలో దురీత ముండు నని వ్యాఖ్యాతలు చెప్పుకొనిరి. కాని మొదట నున్నను బిదపఁ నిలువనిదానింగూర్చి నిత్య మనె ననుట విశ్వసనీయము గాకున్నది. ఇంక నిత్యశబ్దము వలన నట్టిలోపాదులు ప్రాప్తించినను గలుగక

ద్రుత మట్లు నిల్చియుండు ననవలె. అపు డాద్రుతకార్యవిధానములె వ్యర్థము లగు.

నిత్యశబ్దమునకు నహో. (బా.స.ననుసరించి) చెప్పినప్రయోజనము సాధించుట కేని నిత్యమనుజీవితదుర్మాతాః ద్రుతప్రకృతయః అని బా.స.ప్రభృతులు చేసిన యన్వయముకంటె అనుజీవితదుర్మాతాః నిత్యం దుర్మాతప్రకృతయః అని తె.ప్ర. చూపిన సమన్వయమే సముచితముగా నున్న దనవచ్చును. నిత్యం ద్రుతప్రకృతయః అనుటలో (నిత్యద్రు.ప్ర.లు) ననిత్య ద్రు.ప్ర, లనుచు వేటొకవర్గము వంగి కరింపరాదు. అనుజీవితశబ్దమునకు తె.ప్ర.వలె స్వాభావిక మని కాక విద్యమాన మని యర్థము గ్రహింపవలయును. కావున (నెట్టి దైనను) ద్రుతము తుదిని గల వెల్ల ద్రు.ప్ర.లె. అవి ద్రు.ప్ర. లగుట నిత్యమే. అనగా శాస్త్రమహిమచే లోపాదేశముల నందినను నాశబ్దము ద్రు.ప్ర. యగుట నిత్యమే యున్నమాట. ఏవక్షమందైనను నిత్యశబ్దము స్పష్టతయే యని మొదటనే యనుకొంటిమి. కాగా బా.స. ప్రభృతులుద్దేశించినప్రయోజనమును వారీయన్వయమునఁ గాక తె.ప్ర. చేసినసమన్వయములోనే బాగుగాఁ గుదురువడుచున్న దని మాత్రమే యిటు గమనింపదగును. ద్రుత ముంట గాక ద్రు.ప్ర.లకు ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ యుంట నిత్య మని యీయన్వయమునఁ జెప్పఁబడుటచే లోపాధికార్యము లందినను ద్రుత మట్లు నిలువకున్నను ద్రు.ప్ర, సంజ్ఞయుంట సముచితమే యగుట సీసమన్వయమున నిం కొకయిబ్బందియుఁ దొలఁగుచున్నది గదా.

కశేతరములకు ద్రుతము నిత్యముగాఁ జేరు ననుటకంటె ద్రు.ప్ర.ల ద్రుతము నిత్యముగా నుండు ననుటకంటె లేదా నిత్యముగా దుర్మాత ముండునవి దుర్మా.ప్ర.లగు ననుటకంటె దుర్మాతము గలవి నిత్యదుర్మా.ప్ర.లగు ననుట కొం తేని సమంజసము గదా. పిదప లోపాదులైనను నాద్యవస్థయందు దుర్మాత ముండుట యన్నది దుర్మా.ప్ర, లక్షణముగా నహో. చేసినవివరణము దుర్మాతము గలవి నిత్య ద్రు.ప్ర.లనుతె.ప్ర.చేసినసమన్వయమునఁ గుదురువడినట్లు నిత్యముగా దుర్మాతము గలవి దుర్మా.ప్ర.లను నహో. యన్వయమునఁ గుదురువడమి తె.ప్ర.సమన్వయమే

యిప్పక్షమున నంగీకార్య మైయున్న దని సారాంశము. తిజ్మధ్యాదిభిన్నములకు ద్వితాంతము లగుతిజ్మధ్యాదులకు ద్వి.ప్ర.త్వము నిత్యము గాఁగా నాద్వితము నిత్యముగా నుండవలసినయవసరము లేమి అనుజీవితద్వితాః నిత్యం ద్విత ప్రకృతయః యనుతె.ప్ర.సమన్వయములోనివిశేషము.

ఈవక్షమునను గళలు ద్వితాంతములు గాఁగా వానికి ద్వి.ప్ర.సంజ్ఞ సిద్ధిం చుటలో నిత్యశబ్ద మెంతమాత్రము నడ్డము గాకుండును.

సా.త్రి.శ. కళలతోపాటు సంకీర్ణములను బేర్కొన్నది. సంకీర్ణము లనఁగా ద్వితాంతత గల్గుటయు లేకుంటయుఁగల్గినవి. అనఁగా ద్విత మసలు లేనివి కొన్ని (కళలు)ద్వితము పాక్షికముగా నుండునవి కొన్ని (సంకీర్ణములు)గలవు గావునఁ దద్భిన్నములుగా ద్వి.ప్ర.లను నిరూపించునపుడు ద్వితినో నిత్య మ్మని నిత్యము గా ద్విత ముండునవే ద్వి.ప్ర. లని చెప్పచో నిత్యశబ్ద మవసర మయినది. చిం. లో నేలః కాని అం.కౌ.(సం).సంకీర్ణములను బరిహరించి కళాద్వి.ప్ర.లను రెంటినే పేర్కొనుచుఁ గూడ ద్వితినో నిత్య మ్మని సా.త్రి.శ.లోవలె నిత్యశబ్దమును బ్రయోగించియున్నది. చిం.లో నట్ల యనవచ్చును.

యే నిత్య మనుజీవితద్వితాః తే ద్వితప్రకృతికసంజ్ఞాస్యః అనురీతిగా సా.త్రి.శ. లో నుంట ననుసరించి చూచిన అనుజీవితద్వితాః నిత్యం ద్వితప్రకృత యః అనుతె.ప్ర. అన్వయము తత్కర్తృచే నుద్దిష్టము కాలే దని తోచును. సా.త్రి. శ.లో 'నన్నయభట్టారకచింతామణి' సమాత్రముగఁ బెక్కుచోట్లఁ బ్రస్తావించఁ బడియుంట దానింబట్టి దీనియర్థ మూహింపరాదు. ఇంక సీమాత్రమునభిప్రాయ మును సా.త్రి.శ.కర్తయును బా.స. ప్రభృతులవలెనె యెంచె ననవలెను.

కళలు గాని వెల్ల నెప్పుడు ద్విత మంతమందుఁ గలిగి ద్వి.ప్ర.లే యగుఁ గాని ద్విత ముండుట లేమి గలిగి సంకీర్ణము లగుట లేనే లే దని సంకీర్ణము లను దిరస్కరించునుద్దేశముతో నిత్య మ్మని చిం. పేర్కొన్నదా? సా.త్రి.శ.లోఁ జిం. ప్రస్తుతము గానవచ్చుటంబట్టి చిం. యాధునిక మన్నను నధర్వణని త్రి.శ.లోఁ

గానవచ్చునరికీర్ణములపొస్తావనమె చిం.లో దిరస్కరింపబడినదనవలసియుండె.
 ఏ మైనను నీవిషయమున త్రి.శ.,సా.త్రి.శ. మొదలగువానికి గలసంబంధ
 మును వానికి మూలము లైనకాణ్యాదివ్యాకరణములును దొరకినఁ గాని నిర్వ్యం
 ద్యముగా నిర్ణయ మేర్పఱచుట కుడురదు. ఇంకను గ్రంథాంతరముల సంకీర్ణముల
 పోసక్తి యున్నను జిం.లో లేమి అనుజీవితదృతాః నిత్యమ్ దృతప్రకృతయ
 యనుటయే యుచితము. (అయినఁ దత్కర్తయుద్దేశ మిదియే యని నిశ్చయ
 ముగాఁ జెప్ప లే మనుటలో మొగమోటమి యక్కర లేదు).

మొత్తముమీఁద ననుజీవితద్రుతాః అనుదళము దృత ముండుటను మాత్ర
 మే చెప్పటచే నెల్లవిధము లగుదృతాంతములును దృ.ప్ర.లే. యవును. అనఁగాఁ
 దిజ్మధ్యాదిభిన్నములతోపాటు ద్రుతాంతము లగుతిజ్మధ్యాదులును సామాన్యముగనే
 ద్రు.ప్ర. లగుటచిం.యుద్దిష్టము. కాన ద్రుతాంతము లైనశబ్దములు(నిత్య)ద్రుత
 ప్రకృతికము లనుచిం.యభిప్రాయము దాదాపుగా సూరిలక్షణమువంటిదె యని
 గుర్తింపవచ్చును.

రామునిన్ అనురీతిదృతాంతములకును రాముఁడున్ అనురీతిదృతాంతము
 లకు స్వభావమునఁ గొంతభేద ముండుట గమనింపవచ్చును. తిజ్మధ్యాదిభిన్నము
 లెప్పుడు దృతాంతము లై దృ.ప్ర.లే. యగుచుండఁగాఁ (రామునిన్మొ॥) దిజ్మధ్యా
 దు లనఁగాఁ గళ లర్థవిశేషాదిపర్యేకావస్థలయందె దృతాంతము లయి దృ.ప్ర.
 లవుచున్నవి.(రాముఁడున్ భక్తుఁడన్ మొ॥) వీనినడిమిభేదమును నహో. గాని
 యింక నితరలాక్షణీకులు గాని పోస్తావింపకుండుట స్పష్టమే. లక్ష్యములం జూపిన
 సూరి యాయంశము నింకను స్పష్టము చేసెను. వీనిని భిన్నములుగాఁ జెప్పవలెనాః
 స్వాభావికదృతాంతములును నస్వాభావికదృతాంతములును భిన్నములుగా వేరుచేసి
 చెప్పటవలన నెట్టిప్రయోజనమును లేదు. ద్రుతమునకు ద్రు.ప్ర.లందుఁ జెప్పిన
 యాయాకార్యములు రెండింటి సమానముగనె వర్తించుచున్నవి. ద్రుతము లేకున్న
 నట్టివాని ప్రసక్తి యెట్లు నుండదు. వానిస్వభావము(చరిత్ర)తోశబ్దాత్తమున కెట్టి

యవసరమును లేదు. ఈసంజ్ఞ నేర్పఱచుటలో శాస్త్ర మే ప్రయోజనము నుద్దేశించినదో యది సిద్ధించుట కీభేదకల్పన మవసరము గాదు. స్వాభావిక మగుద్రుతమునకంటె భిన్నముగా నస్వాభావికద్రుతమున కగుకార్య మేమి? కళలు ద్రుతాంతము లైన ద్రు.ప్ర. లగుటయు ద్రుతాంతములు గాకున్నఁ గళలే యగుటయు నస్వాభావిక ద్రుతాంతము లనిత్యద్రు.ప్ర. లన కున్నను సిద్ధించున్నదే గదా. బాల.లో నిట్లు గాదా? కాపునఁ ద్రుతాంతము లై యుండుతిజ్ఞుఢ్యాదిభిన్నముల కంటె ద్రుతాంతము లగుతిజ్ఞుఢ్యదులను వేఱు చేయ నక్కఱ లేదు. (చూ. ద్రుతోపణీవులు) అందువలననే లాక్షణికులు (నాంతములు) ద్రు.ప్ర.లు మున్నగు రీతిగా నెల్లద్రుతాంతముల నొకేతీరుగా వ్యవహరించిరి.

కాఁగాఁ గళలు వైతము ద్రుతాంతము లగుచో ద్రు.ప్ర. లగుట(అద్రుతము) నకు ద్రు.ప్ర.లద్రుతమున కగుకార్యములు సామాన్యముగా (నగుట) సర్వలాక్షణిక సమ్మతము. సంకీర్ణములను బ్రస్తావించినలక్షణగ్రంథము లేని ద్రుతాంతము లగు కళలను ద్రు.ప్ర.లకంటె వేఱు చేయలేదు గదా.

ద్రుతాంతపదము - ప్రకృతి

చిన్నయలక్షణమునం దిం కొకభేదము పొడసూపినది. ద్రుతాంతము లైన పదములు ద్రుతప్రకృతికము లనుటలో ద్రుతాంతము లైనట్టిమెవి పదములుమాత్రమే ద్రు.ప్ర. లగునా? జ్ఞానమునుబట్టి మొదలగుచోట్లఁ బ్రకృతులు గదా ద్రుతాంతము లయినవి. సూరి పదము లని చెప్పినను గు.ప్ర., పేటిక ప్రభృతివ్యాఖ్యలు 'శబ్దము' లని వివరించినవి. శబ్దము లనఁ బదములును గావచ్చును గాని పద ములుమాత్రమే శబ్దములుగా వ్యవహరింపఁబడవు. పద మనియే యర్థము చేసిన నీప్రకృతులును గ్రహింపఁబడి యవియు ద్రు.ప్ర. లగును.

ఇందలిపద మనుదానికి సు ప్రిజంత మైనది యనునర్థమును భావించి రమ. వండఁగలఁడు, వండఁబడును మున్నగువానిలో వండన్ అనునది పదము గామి

ద్రు.ప్ర.గా దనియుఁ గాఁగా ద్రుతకార్యములు ప్రాప్తింపవు గావుననే సూరి యట ద్రుతకార్యంబు అని ప్రత్యేకముగా సూచించె ననియుఁ బేర్కొన్నది. (180). కాని దీనిని అం.వ్యా.వి. అంగీకరింపలేదు. అందుకు “ద్రుతప్రకృతులు గాని శబ్దములు అని తరువాతసూత్రమున శబ్దము లనుటచే నిటఁ బదములు అనునదియు శబ్దము అనునర్థమునందే వాడఁబడిన” దని మొదటిహేతువు చూపినది. కాని యిది సరి యైనయుక్తి కాదు. ఇటఁ బదము లని తరువాత సూత్రములో శబ్దము లనుటలో వైరుధ్య మే మే నున్నదా? ఇంకను బూర్వసూత్రమునఁ బదము లని చెప్పెను గావునఁ దరువాతసూత్రములో శబ్దము లన్నను బదములను గ్రహింప నవకాశము గల దనవచ్చు.

అం.వ్యా.వి. సూరి ‘ఉండి’ని మున్ను పదముగాఁ బేర్కొని పిదప శబ్ద మనుటను బ్రస్తావించినది. కాని యిది విరుద్ధప్రయోజక మవుచున్నది. సూరి మొదట ‘ఉండి’ని బద మనియే చెప్పెను. ఇది ఉండుభాతువుత్వార్థకరూప మయి పదమే యగును గదా. పిదప దానినే శబ్ద మనెను. శబ్దమునకుఁ బద మని యర్థము చేయుట దోషము కాదు గదా. కాన నట నుండిశబ్ద మన్నను నుండిపద మని యర్థ మగుట సహజమే. ఇంక నట్లే యిటఁ గూడ ద్రుతాంతము లైనపదము లను దాని ననుసరించి ద్రుతప్రకృతులు గానిశబ్దము లనుచో శబ్దము లనుదానికిఁ బదము లని యర్థము చేయఁదగును. పద మనుదానికి నర్థ మేల చెప్పవలె! ‘ఉండిపద’ మనుస్థలమున నయ్యది పదము కాక పోలేదు గదా.

పదము కానిదానిని బదముగా సూరి యెచ్చట నేని బ్రయోగించియున్న నది ప్రస్తుతాంశమున యుక్తి కాఁగలదు. అందుకే అం.వ్యా.వి. అట్టియాధారము నిట్లు చూపినది. ‘అంతే కాదు. ఎల్ల యెడల భాతుజవిశేషణంబుల కట్టియనుపదంబు విభాష ననుప్రయుక్తం బగు ననుసూత్రమునందు ‘అట్టి’ కూడఁ బదముగాఁ బేర్కొనఁబడియున్నది. కళలుగా నాతఁ డుదాహరించిన వన్నియుఁ బదములే. అట్టిమాత్ర మట్టిది గాదు’ (186) ఈ హేతువును సముచితముగాఁ గానరాదు. అట్టియనునది

పదమె కా దనుట యెట్లు ? ఇయ్యది స్వతంత్రముగాఁ బ్రయోగింపఁబడనిమాట యథార్థము. కాని యయ్యది స్త్రీసమముగా నుండునట్లంగీకరింపఁదగు. కోశములు అట్టి, ఇట్టి, ఎట్టియనువానిని విశేషణములుగాఁ గాని యపదములుగాఁ గాని చెప్పలేదు. తెలుఁగున విశేషణంబులు సామాన్యముగ నవిభక్తికంబు లగుటచే అట్టివాఁడు ఇత్యాదిగాఁ దచ్చబ్బిముతో సమసించియే ప్రయుక్త మగుచుండును. సూరి నల్లాదులను బ్రథమైకవచనాంతములను స్త్రీసమములుగా నిర్దేశించి చూపెను. పుల్ల తియ్య ఇత్యాదులు విడిగాఁ బ్రయుక్త మగుచున్నట్లు గానరాదు. వీనిని స్త్రీసమములుగా నంగీకరించిననే తియ్యన ఇత్యాదిరూపములు సిద్ధింపఁగలవు. తియ్యనిది మొదలుగా సంబధార్థమునఁ దచ్చబ్బిముతో సమసించినరూపములే ప్రయుక్తము లవుచున్నవి. కాని యట్టిసమాసము సిద్ధించుటకు వీలుగా వీనిని స్త్రీసమములుగా నంగీకరింపఁదగును. తియ్య ఇత్యాదులను బ్రథమైకవచనాంతముల తద్ధితనవర్ణకవిధానస్థలమునఁ జూపె ననకతప్పదు. ఎల్లయెడలఁ బ్రథమాంతములఁ జూపినవాఁ డాసూత్రమునొద్దమాత్రము ప్రాతిపదికలను జూపె ననుట సక్రమము గాదు. కాఁగా నట్లే యట్టి యనుదానిని బదముగనే సూరి నిర్ణయించె ననియు నందువలననే యట్టిపద మని బేర్కొనె ననియు గుర్తింపఁదగును. కాఁగా నట్టి నపద మని చెప్ప నక్కర లేదు.

సుప్తిజంత మనునర్థమునఁ బద మనునది శబ్దశాస్త్రమునఁ బేర్కొనఁబడియుండుటచేతఁ దద్విన్నార్థమున సూత్రతర్క ప్రయోగించె నని చెప్పుట యుచితము గాదు. (ఇంకను సూరి “అపదము” మొదలుగాఁ గూడఁ బ్రయోగించుట స్పష్టము.

ద్రు.ప్ర.లను వివరించుస్థలమున ప్రథమాకయివట్టియొక్కేతరము లయిన విభక్తు లనఁగా విభక్త్యంతములకే గ్రహణ మనుట స్పష్టము కదా. ఇట్లే ఇతరస్థలము లను తానునేనుపదంబులును అని వివరణమునను బదములను బేర్కొనె. లక్ష్మములు గాఁ జూపిన వెల్ల పదములే యవుట విస్పష్టమే. ఇట్లే ప్రథమాకయివట్టియొక్క విభక్తులు ద్రు.ప్ర.భిన్నము లయి కళ లగు ననఁగాఁ దత్తద్విభక్త్యంతములే యనుట

స్పష్టమే కద. ఇట్లు లక్షణములు రెంటి సూరి పదములనే విస్పష్టము చేయుట గుర్తింపవచ్చును.

పదము లనుచో నుప్తిజంత మని యర్థము చేయుచో జ్ఞానముఁబట్టి యగు పెట్టు (288) అనుఅం.వ్యా.వి.యాక్షేపము ప్రవానముగా గమనింపఁదగియున్నది. ఇట జ్ఞానమున్(బట్టి) అనునది ప్రాతిపదికయే గాని పదము గాదు. ప్రకృతులు ద్రుతాంతము లయి యట ద్రుతకార్యము లవుట (కూర్చి) పట్టి, కల, పడు అనునవి పరమైవస్పదుమాత్రమే గానవచ్చు. తదితరస్థలములఁ బ్రకృతులు ద్రుతాంతము లనవకాశమే లేదు.

ఇట ద్రుతాంతము లగుప్రకృతులనె ద్రు.ప్ర.లుగా గుర్తింపవలెనా? శాబ్దికులు ద్రుతాంతము లగుప్రకృతులను ద్రు.ప్ర.లుగానె యెంచిరా యన్న దాలో చింపవలసియున్నది.

సూరి కలజీపడుజులపరికల్పమున నుగాగమమును జెప్పి ద్రుతకార్యం బని విశేషముగాఁ జేర్కొనుట ననుసరించి ద్రుతకార్యము ప్రత్యేకముగా సూచింపఁబడినది. దీనివలననే యీప్రకృతులకు ద్రు.ప్ర.త్వము జ్ఞాపకము చేయఁబడినదనవచ్చును. లేదా ద్రు.ప్ర.త్వము లేకయె ద్రుతకార్యము నందుట విశేషముగావున నట్లు సూచింపఁబడిన దని యెంచవచ్చును. అనఁగా వండను (కల) వండను (పడు) అనురీతిస్థలములలో నయ్యవి ద్రు.ప్ర.లు గావు. అయ్యును ద్రుతకార్య మనుసూచనము ననుసరించి యానుగాగమమునకు ద్రుతకార్యములగుట విశేషముగా గుర్తింపవచ్చును. రాముని-గూర్చి యనురీతిచోట్లఁ బ్రకృతి ద్రుతప్రకృతిక మగుట యనుప్రసక్తి చిన్నయమతమున లేదు. సూరి కూర్చిని ద్వితీయగాఁ జెప్ప కుండఁగా. బ్రౌఠ. ద్వితీయకు కూర్చి (గుఱిచి మొ॥)-అనుప్రయుక్తమగు ననెను. జ్ఞానముఁబట్టి యనురీతి పట్టిపరకస్థలములలో ద్రుతము చేరుటకు సూరి బాల.లో లక్షణము చేయలేదు. ఒకవేళ లక్షణమును జేసియున్న వండఁగలఁడనురీతిస్థలములందువలె నిటఁ గూడ ద్రుతకార్యమును విశేషముగా సూచించియుండె

దువాఁ డేమో ఇంక జ్ఞానముఁబట్టి యనురీతి లక్ష్యములసామర్థ్యము ననుసరించి నుగాగమమును జ్ఞాపకము చేసికొన్నఁ దదనుసారముగనే ద్రుతకార్యమును జ్ఞాపితము చేసికొననవును. నుకృష్టవిభక్తౌ యని మొదలుగా సూత్రాంధ్రాదులగునితర వ్యాకరణములందు సూరి యిచ్చోటినుగాగమమును బ్రస్తావించెను. పదంబు ద్రుతాంతంబు ద్రుతప్రకృతికకం బనురీతిగా నాగ్రంథములందును జెప్పియున్నను బట్టిపరకనుగంతమునుగూర్చి విశేషముగా నేమియుఁ జెప్పలేదు. ఇట్టిచోట్ల ద్రు.ప్ర.త్వమును జ్ఞాపకము చేసికొనుటకంటె ద్రుతకార్యములను మాత్రమే విశేష ముగ సాధించుకొనుట యుచితముగ నుండు నేమో. కల,పడు,పట్టి, పరకప్రకృతు లను వలెప్రభృతులలోఁ జేర్చికొని వానిద్రు.ప్ర.త్వమును గుర్తించినయెడల కలపడుపరకస్థలముల సూరి ద్రుతకార్యం బనుట స్పష్టతకే యనఁదగియుండును. కాని ద్రుతాంతము లైనపదము లనుసూత్రవివరణమున ద్రుతాంతము లైనప్రకృ తులను జేర్చుకొనుట యుక్తముగాఁ గానరాదు. సూరి యట్టివాని నటఁ జేర్చొనియు నుండలేదు.

ప్రకృతులకుఁ గళాద్రుతప్రకృతికత్వములను వచించుట సంప్రదాయవిరుద్ధ ము. కళాద్రుతప్రకృతికత్వములు పదత్వముతో సంభవించున (వ్యా.సం.స.182)వని వజ్రులవారు పేర్కొనుట గమనార్హము. అయిన వీరు జ్ఞానముంబట్టి యనురీతివానిం గూర్చి యిటుఁ బ్రస్తావించలేదు.

సూరిలక్షణమునందలిపద మనుదానికి సుప్తిజంత మనునర్థము చేయరా దను ఆం.వ్యా.వి. యభిప్రాయము సమంజసము గా లే దని నిర్ణయింపనగును. జ్ఞానమున్ (బట్టి) అనురీతిస్థలములలో ద్రుతకార్యసిద్ధికయి వీనికి ద్రు.ప్ర.త్వము సిద్ధింపవలె నని యెంచో సూత్రమునఁ బదము లని ప్రయోగించుట సరికా దింక ద్రుతాంతము లయినశబ్దము లని చెప్పఁజే నుచితము కాని పద మనుదానికి వే అర్థము చేయుట యుచితము గాదు. అయ్యును ద్రుతకార్యములకయి వీనికి ద్రు.ప్ర.త్వమే కావలె నని చెప్ప నక్కర లేదు. ద్రుతాంతము లగుప్రకృతు లొండు రెండే

యవుటంజేసి విశేషముగా ద్రు.ప్ర.త్వము లేకయె యానువర్ణమునకు ద్రుతకార్యములు చెప్పుకొనుట యొప్పునే గదా.

'ద్రుతకార్యం' బనుటలో నట కలపడువరకతలో నువర్ణము రాఁగాఁ దదంతము ద్రు.ప్ర. కాకయు నానువర్ణమునకు ద్రుతకార్యము లగు నని గుర్తించుట దుష్టము గాదు. అట్టిది యపూర్వమును గాదు. వినా ద్వితీయం స్యా దస్మదాత్మనో స్వస్త్వయో రపి యను వి.వి.వచనమునఁ దానునేనులు ద్రు.ప్ర.లు గాకున్నను నువర్ణమున కాయాద్రుతకార్యములు చెప్పఁబడె ననుట స్వస్త్వయో రపి యనుదానిచే గుర్తింపవచ్చును.

ఇంకను ద్రుతకార్యం బనుటలో నానువర్ణము ద్రుతము గాకయె ద్రుతకార్యముల నందు నని చెప్పుటయు విరుద్ధము గానేరదు. అనఁగా ద్రుతకార్యం బనుటచే నానువర్ణాంతమునందు ద్రు.ప్ర.త్వమును గాని యానువర్ణమునందు ద్రుతత్వమును గాని జ్ఞాపకము చేసికొనకయె ద్రుతకార్యములు చేసికొనవచ్చును. అట నాగమ మైననువర్ణము ద్రుతము గాకున్నను ద్రుతకార్యం బని విశేషముగాఁ జేర్కొనుట ననునరించి యది ద్రుతకార్యముల నందు ననుట యొప్పునే గదా. అన్యంబులకునహిత మిక్కార్యంబులు గానంబడియెడి ననుటవలనఁ బ్రాతాదులలో లేనివానికిని ప్రాతాదులఁ జెప్పినకార్యము లవుట లేదా? (ఇది ద్రుతమే కా దనట నీనువర్ణాంతములు ద్రుతాంతము లయ్యు ద్రు. ప్ర.లు గా వని చెప్పవలసినయవసరము నుండదు.)

ఇంకను నిట్లు గా దని యాయాగమనువర్ణమునందు ద్రుతత్వమును దదంత మగుప్రకృతియందు ద్రు.ప్ర.త్వమును జ్ఞాపకము చేసికొన్నప్పటికి ద్రుతాంతము లైనపదములు ద్రుతప్రకృతికము లనుచోఁ బద మనఁగా సుప్తిజంత మని యర్థము చేయ రా దన నక్కరలేదు. ద్రుతాంతము లైనసుప్తిజంతములే ద్రు.ప్ర.లగును విశేషముగాఁ దత్త్వస్థలమున జ్ఞాపకసిద్ధ మగుటచే నవి ద్రు.ప్ర. లగుట కీసూత్ర మందుఁ బదము లనుటకు వైరుధ్య ముండదు గదా.

కాన నెట్లు చూచినను సూరిసూత్రమందలిపదము లనుదానికి సుప్తిజంతము లనురీతిగా శాస్త్రప్రసిద్ధ మగునర్థమునే గ్రహింపలయు నని నిశ్చయింపఁదగును.

కాని యివియుఁ బ్రకృతులు గాక పదములే యనఁదగియు నున్నవి. పడయఁ గఁగలడు, పొందఁగాఁబడు అనురీతివ్యవహారము ననుసరించి పడయఁగలఁడు, పొందఁబడు ఇత్యాదులలో కల,పడు, అనువానికిఁ బూర్వమునఁ గాన్పించుచున్న పడయన్, పొందన్ అనురీతివి నుజ్యంతము లై నయవ్యయపదములే యనఁదగియున్నవి. చదువ నున్నాఁడు, చదువలయు నిత్యాదిగా నీనుజ్యంతావ్యయప్రయోగము తెలుగున విస్తారముగా విభిన్నార్థములఁ గానవచ్చును. కాన కలపడుపరకస్థలము ప్రకృతి కాక నుజ్యంతావ్యయపదమ యనవచ్చు. రామునిగూర్చి యనురీతి కూర్చిపరకస్థలము న నున్నది ద్వితీయాంత మని ప్రౌఢవ్యాకరణమునుబట్టియు స్పష్టము. ద్వితీయకే కూర్చి నను ప్రయుక్తము చేసెం గదా. చిన్నఁగూర్చి మమ్ముఁగూర్చి యనురీతిస్థలము లాయంశమును బ్రమాణీకరించు. (ఇట్టివానిం దృష్టియం దిడుకొనఁగా న్నుమ్ము లమ్ముస్థల కాదేశము లని కాక ప్రకృతి కాగమము లనుటయె యుచిత మనవలె.) ఇట్లె జ్ఞానము నుబట్టి యనురీతిస్థలములందును బట్టుదాతువుయొక్క క్త్వార్థకరూప మగుపట్టిపదము. దానితోడియన్వయమువలనఁ బూర్వశబ్దము కర్మగా ద్వితీయాంత మయినట్లుగా గుర్తింపవచ్చు. కాఁగాఁగూర్చిపట్టిపరకస్థలములందలిద్రుతాంత మగుప్రకృతినయితము ద్వితీయాంత మగుపద మని గ్రహింపవచ్చును. కాఁబట్టి పదము లెల్ల ద్రుతాంతములు ద్రుతాంతములు గానివి యని రెండుగాఁ జెప్పవచ్చును. కాని శాబ్దికులు వీనిని (కల,పడు,పట్టిపరకస్థలములు) బ్రకృతులుగానే నిర్వహించిరి.

వీనియెడలఁ జిం.యభిప్రాయ మేమి? హరింగూర్చి వచ్చుటంబట్టి యనుస్థలములందును నుమోత యనియె నుమ్ము చేయుదమా? హరినిగూర్చి(వచ్చుటనుబట్టి) యని యపుఁబెట్లుఁ ఘటింపఁగలఁ డిత్యాదులలో నుమాగమము పునరాగమః క్రియాజామ్మని చేయనపును. ఏమైనను ద్రుతాంతము లైనప్రకృతులను జిం.స్పష్టముగాఁ బ్రస్తావింపలే దనకతప్పదు. అయ్యును జిం. చిన్నయవలె ద్రుతాంతము లైన‘పదములు’

అని పేర్కొనియుండలేదు. అట్టియెడల ననేక ద్రుతప్రకృతయ యనుచోట ద్రుతాంతము లైన శబ్దములు ద్రుతప్రకృతు లని యర్థము చేసికొనవచ్చును. ప్రయోగానుసారముగా వనము నుగూర్చి యిత్యాదులలో ద్రుతకార్యములు గాననవుటంజేసి కూర్చి పట్టికల పడు పరకప్రకృతులును ద్రు.ప్ర. లయియుండు నని గుర్తింపదగును. ఇట్లు ద్రుతాంతము లగుప్రకృతులును ద్రు.ప్ర.లే యవుట చిం.సిద్ధ మగుచున్నది.

కాఁగాఁ జివర నున్నద్రుతము స్వాభావికమా యస్వాభావికమా యని కాని (ప్రకృతి సిద్ధమా కాద యని కాని) ద్రుతాంత మగునయ్యది పదమా ప్రకృతియాయని కాని భేదములను వివక్షింపక ద్రుతాంతము లగుశబ్దముల నెల్ల ద్రు.ప్ర.లుగాఁ జిం. లోగుర్తింపనవు. (ఇట్ల వి.వి.లోను.)

పట్టిపరకస్థల(నువర్ణమును) ద్రుతకార్యములను సూరి ప్రస్తావింపనట్లే ప్రకృతిదుంయ నువర్ణమును చిం.యెచ్చటను బ్రస్తావింపలేదు. ప్రస్తావించియున్నసూరి తల పడు పరకస్థలమునఁ జెప్పినట్లే ద్రుతము (గాని యట్టిప్రకృతులకు ద్రు.ప్ర.త్వమును లేకయె) ద్రుతకార్యములు చెప్పెడివాఁ డేమో యనుట విశ్వసనీయముగాఁ దలచినఁ జిం.లోను ద్రుతాంతము లగుప్రకృతులే యుండవు. కాన నందును ద్రుతాంతము లగుపదములే ద్రు.ప్ర.లని యవుడు నిర్ణయించుకొనవచ్చును.

సూరిలక్షణమున ద్రుత మెట్టి దైనను జివర నున్నపదము ద్రు.ప్ర.యే. ప్రకృతులు ద్రుతాంతము లై ద్రు.ప్ర. లగుట సూరిసమ్మతము గా దనఁదగి యున్నది. వండఁగలఁ డిత్యాదులఁ బ్రకృతులనే ద్రుతకార్యములు గాన నైనను నట్టినుగాగమాంతప్రకృతులు ద్రు.ప్ర.లుగాని యానుగాగమము ద్రుతము గాని కాకయె నువర్ణమునకుఁ బ్రత్యేకముగా బేర్కొనుట ననుసరించి ద్రుతమున కగు కార్యములే యగు నని గుర్తింపదగును.

ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ యావశ్యకమా :

అస లీద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ నేర్పఱువనలసివయవసర మున్నదా యని సందేహము. చిం.సూత్రమందు ద్రు.ప్ర.శబ్దమును బ్రయోగించి వానిలోని

ద్రుతమునకె యాయాకార్యములను విధించియున్నది. కాని వి.వి.మాత్రము ద్రుతస్య హలి బిస్తు స్ఫ్యా త్తని మొదలుగా ద్రుతమున కని చెప్పినదే కాని యెవ్వరిను ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ నుపయోగింపలేదు. దీనింబట్టి యస శీసంజ్ఞ లేకపోయి నమాత్రము వ్యాకరణమునఁ గల్గినప్ప మేమి యనిపించుట సహజము. శబ్దము నకుఁ జివర ద్రుత మున్న నయ్యది ద్రు.ప్ర. గాకతప్పదు. అట్టియప్పుడు బింద్వాదు లగుట కానకారమందు ద్రుతత్వము గుర్తింపబడినఁజాలు. ద్రు.ప్ర. యగుట యమదాని కందలిద్రుతమున కాయాకార్యములు జరుగుట తప్ప శాస్త్రమందుఁ బ్రయోజనాంతరము గానరాదు. అయిన కను, చేను ఇత్యాదులలోనినువర్ణము ద్రుత మగునా? మొదలై ననందేహము లుండును. అట్టివి వారింపబడునట్లుగా ద్రుతముయొక్క స్వరూపమును విస్పష్టముగా నిర్ణయింపఁదగును. ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ యవసరము గా దనవచ్చు. అప్పుడు (ద్రుతంబునకు సరళస్థిరంబులు పరంబు లగువపు డన్నట్లుగనె) ద్రుతంబుమీడివరుషములకు సరళము లగు ననురీతిగాఁ జెప్పనవును. వి.వి.లోవలెనె చిం.లోను ద్రు.ప్ర.శబ్దము నుపయోగింపకున్నను నష్టము లేదు. కాని చిం. మొదలుకొని లక్షణగ్రంథములు దాదాపుగా నెల్లవి ద్రుత మును స్పష్టముగా నిర్ణయింపక యది ద్రు.ప్ర.లవలనఁ దెలియఁదగినదిగాఁ జేసిరి. (ప్రౌఢవ్యాకర్త మాత్ర మేతద్భిన్నముగా ద్రుతస్వరూపమును వివరించెను.)

అప్పుకవి ద్రుతప్రకృతికశబ్దమును బ్రత్యేకప్రయోజనముతో నుపయోగించు కొనుట గమనింపవచ్చు. నకారమును సామాన్యముగా (పదమున నెక్కడ నున్నను) ద్రుతముగనె యప్ప. తలఁచెను. దానివలన నకారాంతము లన్నియు ద్రు.ప్ర.లే యవలంబియున్నది. అయిన ద్రు.ప్ర.లను వివరించునప్పుడు 'గూను, నెమ్మేను.....భువి నకారాంబుతోఁ గూడఁ బట్టుకబ్బములు ద్రుతప్రకృ తులు గావు (5-25) అన్ను..... జడ్డలు నకారములకుఁ దుదిని దనరుపదములు గావు ద్రుతప్రకృతులు (5-26) తన్ను..... జడ్డ లుండుఁ బోవుఁ జర్చింప నిది ద్రుతప్రకృతు లెపుడుఁ గావు(5-27) అని యాయాశబ్దములు ద్రు.ప్ర.లు గావనెను. ఇట్లు నిర్ణయించుటకు సూత్రమున నాధారము లేదు. అయినను నప్ప. స్వాభావి

కనుగనె తాఁ జెప్పఁదలచినయంశమును సూత్రమున మూలము లేకున్నను జెప్పును. ఎల్లచోట్లను న్ననకారమును ద్రుతముగా వ్యవహరించియుండెను గాన గూను ఇత్యాదులలోను జీవర నున్ననకారమును ద్రుతము గా దనుటకు వీలు లేక పోయెను. అనఁగాఁ జీవర నున్నయానకారము ద్రుతమే యవును గాని యీశబ్దము ద్రు.ప్ర. కా దన్నమాట. ఇట్టివి ద్రు.ప్ర.లు గా వనుటవలన నీనకారము ద్రుతమే యైనను దానికి ద్రుతకార్యము లేవియు రావు. 'పరుషాః ద్రుతప్రకృతికాత్' ఇత్యాదిగా ద్రుతమున కాయాకార్యములు చెప్పనపుడు ద్రు.ప్ర.లద్రుతమున కని చెప్పుచుండుటవలన గూను ఇత్యాదులలో నకారము ద్రుత మైనను నా శబ్దములు ద్రు.ప్ర.లు గాకుండుటంజేసి ద్రు.ప్ర.యందలిద్రుతము కానేరదు గాన నద్దానికి ద్రుతకార్యము లేవియు రావు.

ద్రుతాఖ్యో న యనిచెప్పుటనుబట్టి నకార మెక్కడ నున్నను ద్రుతమే యవు ననియు గూను ఇత్యాదులు సుసంతము లగుటచేతఁ గళ లవును గావున వానిలోని నకారము ద్రుత మైన నవి (ద్రుతాంతములె యైనను) ద్రు.ప్ర.లు గా వనియుఁ జెప్పుట కేవలము త్రోసివేయఁదగినదిగాఁ గూడ లేదు. ద్రుతకార్యములను విధించు చోట్ల నెల్ల ద్రు.ప్ర.శబ్దమును బ్రయోగించుటచేఁ జిం.కర్తకు నిట్టియభిప్రాయమే కల దేమో (తదనుగుణముగఁ జిన్నయకును గల దేమో) యని పందేహించుటకు నవకాశ మున్నది.

గూను ఇత్యాదులు ద్రు.ప్ర.లు గా వనుటలో నప్ప. వానిప్రథమాంతతను బ్రస్తావించలేదు. శబ్దమున సహజముగా నకారము గలయివి ద్రు.ప్ర.లు గా వని చెప్పెను. తన్ను మొదలగుద్వితీయాంతములును ద్రు.ప్ర.లు గా వని చెప్పుటలోఁ బైనవి ప్రథమాంతము లగుటఁ గళ లవుటచే ద్రు.ప్ర. లనరా దనునభిప్రాయ ముప్పకవికి లే దనియే చెప్పవలసియున్నది.

అయినఁ జిం.కర్త కున్నదా? ద్రుతాఖ్యోన యని సామాన్యముగఁ జెప్పుట ననుసరించి నకార మెల్లయెడల ద్రుతమే యగు నని యప్ప.వలె భావింపఁగా

గూను ఇత్యాదులలోను నావయవిక మగునకారము దుగ్రతము గాకతీరదు గదా. ఇది దుగ్రతాంతమే కాని దుగ్ర.ప్ర. గా దన్నమాట. అట్లు చెప్పు బెట్లు? శాస్త్రమునుబట్టి వీనిని దుగ్ర.ప్ర. లనియే చెప్పవలె. కళలను వివరించునప్పుడు దుగ్రతో న యేషాం స్యా త్తన్నాడు గనుక గూను ఇత్యాదులలోనినకారము దుగ్రతమే గావునను' దుగ్రతము లేనితిజ్ఞాధ్యాదులే కళలను లక్షణము ననుసరించి సుసంతము లైన నివి దుగ్రతాంతము లవుటచే గళలు గావు. కాఁగా నన్యశబ్దముచే బరిగ్రహింపఁబడి యన్యే ద్రుతప్రకృతయ యనులక్షణము ననుసరించి ద్రు.ప్ర.లే యవును గదా. (బహుళః అందుకు నప్ప. యివి సుసంతము లగుటఁ గళ లవును గాన ద్రు.ప్ర.లు గావని శాస్త్రసిద్ధముగాఁ జెప్పినట్లు గాక ద్రుతాంతతవలన ద్రు.ప్ర.లే కావలసియున్నను గాకుండుట యన్నది విశేషముగాఁ జెప్పె ననియు నందువలననే వీనిసుసంతతను బ్రస్తావింపలే దనియు నెంచుటకు వీలు గలదు.)

ఇంకను నీయవి ద్రుతాంతములే కాని ద్రు.ప్ర.లు కా వని చెప్పుటయు సక్రమము గాదు. కాన నప్పకవియొక్క ప్రైతియభిప్రాయము చిం.కర్తకు లే దని నిశ్చయింపవచ్చు.

కాఁగా గూను ఇత్యాదులు ద్రుతాంతము లన్న చిం. ననుసరించి ద్రు.ప్ర.లు గాకతప్పదు. కా వనుట నిరాధారము. అప్ప.మతము ననుసరించి గూను ఇత్యాదులలో ద్రుత మగుటయే యివి ద్రు.ప్ర. లనవలసినయిట్టిదికిఁ గారణ మని స్పష్టము. ఇది ద్రుతము కా దన్న ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తనులక్షణముప్రకార మివి కళలు గాఁగలవు. గూను అనుమొద లగుచోట్ల నకారము ద్రుతము గా దనవలె ననఁగా నకార మెక్కడ నున్నను ద్రుతమే యగు ననరా దన్నమాట. పదాంతమున నకారము ద్రుతము గా దని యెక్కడ నైనను జెప్పుట యేర్పడినఁ దదనుగుణముగనె పదాంతేతరస్థలములలో నకారమునకు ద్రుతత్వము వారించు కొనుట సమంజసమ యవును గదా. ద్రుతాభ్యోన యనునది సామాన్యముగా నకారము ద్రుత మని చెప్పుచున్నను గళలను బేర్కొనునప్పుడు ద్రుతో న యేషాం స్యా

త్తమట నాధారముగా జేసికొని పైయర్థము నింతకు ముందు గ్రహించియున్నారము (చూ.ద్రు.) బాల.లోను ద్రుతప్రకృతికనిరూపణము ద్రుతత్వమును నియమించు నదిగా గ్రహింపవచ్చు. అనఁగాద్రు.ప్ర.లనుబట్టియో కళలనుబట్టియో దుగ్రహస్వరూపము నియమింపఁబడుచున్నట్లు గ్రహింపవలయు నన్నమాట.

అయిన ద్రుతస్వరూపమును స్పష్టముగా నిర్ణయించి చెప్పచోఁ దన్నియమ మునకయి కళాద్రు.ప్ర.లయేర్పాటవసరము గా దనిపించును.

ద్రుతస్వరూపాన్వేషణములోఁ బరామర్శించినదానినిబట్టి సూరి ద్రుతమును నువర్ణ మనియుఁ జిం. నకార మనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇంక నట్టి నకారము ప్రత్యయము నాగమము నవ్యయము నై నదియు వలెప్రభృతులందలిదియు ద్రుత మగు నని గ్రహింపవచ్చును. చిం. అవ్యయ మైననువర్ణ మును బ్రస్తావింపలేదు. దానిని విధించినవి. వి. యువర్ణకస్యాద్యనైత్తు నువర్ణక ఉతో భవే త్తని దీనిని బ్రత్యయ ముగనె విధించినది. చిం. మత మది యగు నన్న నవ్యయమును బ్రత్యేకముగా నిటఁ బ్రస్తావింపనక్కరలేదు. కాని యువర్ణకః అనులక్షణ మహో.కృత మగు నేమో యని సందేహము. అహో.వర్ణవర్ణకభేదము పాటించినట్లు చాలచోట్లఁగానరాదు. 'సు' ప్రత్యేక మగునవ్యయశబ్ద మనుటయ యుచిత మనిపించు. కానఁ బ్రస్తావింపని చిం.మతమున నట్ల గ్రహింతము,

ద్రుత మేదో స్పష్టముగా నిర్ణయించుటయే ప్రయోజనవంతము నగు నని పించు. ఆయాద్రుతకార్యములు విధించిస్థలమున ద్రుతమున కని చెప్పినఁ జాలు. ద్రు.ప్ర.లందలిద్రుతమున కని చెప్పు చేల? ద్రుత మున్నది ద్రు.ప్ర. కాకుండుట కవకాశ మేది?

ద్రుతస్వరూపము నిర్ణయింపఁబడఁగా గూను ఇత్యాదులలోనినకారము ద్రుతమే కాదు గావున ద్రుతమునకుఁ జెప్పినయాయయికార్యము లిట్టి నకారమునకు వచ్చునవకాశము లేదు.

ఇంక ద్రు.ప్ర.లసందర్భమున నేడు గన్పించు(ననవసరమై నను) వివాదములకు నవకాళమే యుండదు. అనఁగా బ్రకృతిసిద్ధ మైననకార మంతమందుఁ గలవా? లేక నస్వాభావికద్రుతాంతములునా? అట్లే ద్రుతాంతము లైనపదములే యగునా? ప్రకృతులునా? మొదలగుస్రశ్చలకుఁ దా వేది? రామునిన్ అనుచో నున్న నకారము ద్రుత మెట్లో యట్లే రాముడున్ అనుచోను. అగమనకారము ద్రుత మనుటచేత వండన్-గలఁడు, జ్ఞానమును-బట్టి మొదలగుస్థలములలో నకార మాగమ మగుట ద్రుతమే యవును గావున ద్రుతకార్యములను విశేషముగాఁ బేర్కొన నక్కఱయు లేదు.

ఇట్లే చిగురును-గైదువు ఇత్యాదిస్థలములందు సామాసిక మైనయాగమనకారమునకు ద్రుతత్వము స్పష్టము. ద్రు.ప్ర.లనుబట్టి ద్రుతమును గుర్తింపవలసిన సందర్భమున బాల.లో నిట్టిసామాసికనుగంతములద్రు.ప్ర.త్వము స్పష్టము గామి నింతకుముందు గమనించియుంటిమి.

ఇంకను ద్రుతత్వమును స్పష్టముగా నిరూపించినయెడల ద్రు.ప్ర.లమూలమున ద్రుత మేదియో యనఁగా నెచ్చట నెచ్చట నున్ననకారము ద్రుతమో తెలియ వలసినక్రేతము నుండదు.

అయిదిద్రుతకార్యము లగుటకు ద్రుతత్వముప్రధానము గాని యాద్రుతము చేరియున్నశబ్దము కాని యాద్రుతముయొక్క చరిత్ర కాని కాదు. కావునఁ గళాద్రు.ప్ర.లవిరూపణమునకంటె ద్రుతవిరూపణముననే ప్రయోజన మధికము గదా.

లాక్షకులు గొందఱు నాంతమునకారమునకు బింద్వాదికార్యములను జెప్పియుఁ గళలను బేర్కొనకుంట గమనింపనగును, నాంతములవిషయమునను బ్రధానము తుదివకారమే (ద్యుతమే) కావున నకారము ద్యుత మగుట యొక్కడనో గుర్తించి నఁజాలును. అది చివరఁ గలపదమును బ్రత్యేకముగాఁ బ్రస్తావించవలసినయవసరము గానరాదు. (ద్యుతస్వరూపమును నిరూపించినప్రౌఢవ్యాకర్త యవసరము గలుగక యే యగు నేమో కాని ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ నుపయోగింపలేదు లక్షణమున.

ఉదాహరణమునకుఁ దానునేనులు ప్రథమాంతములు గావున మీఁదిపరుషములకు గనడదవలు గావలె. అయ్యును బ్రత్యయమైననకారము ద్రుత మని నిర్ణయింపఁగా నీనువర్ణము ప్రథమ మైనను బ్రత్యయ మగుటచే ద్రుతంబుమీఁది పరుషములకు సరళము లగు నని మీఁదిపరుషములు సరళముల యగును. ఇట్లే గనడదవాదేశ సందర్భమున నీకార్యము క్రియాపదములమీఁద సహితము గానంబడి యెడి నని కళ లగుట యనువిశేషమును బ్రస్తావించుకొన్నను ద్రుతాంతము లగు క్రియాపదముల పైని బిరుషములకు గనడదవలు గాక సరళములే యగును.

ఇట్లు పరిశీలింపఁగాఁ గళాద్రు.ప్ర.సంజ్ఞలను గల్పింపకున్నను శాస్త్రమున నెట్టిలోపమును గలుగ దనియే నిశ్చయింపఁదగియున్నది. కాని ప్రసిద్ధము లగువ్యాకరణములు పెక్కు రీసంజ్ఞను బేర్కొన్నను జిం. మొదలగునాగ్రంథముల నాసంజ్ఞనుపయోగించుట గానకున్నది. అట్టియవసరము గలుగక పోవుటయే కారణము గావచ్చు నై నను సంఘవలన నాసంజ్ఞ గల్పింపకున్న నష్ట మేమి యనిపించుట సహజమే కదా.

కకారము పరుష మన్నటువంటిదే నకారంబు ద్రుతం బనుటయు నన్న నకార మెక్కడ నున్నను ద్రుతమే యగు ననవలె. త్రి.శ. మొ॥ లక్షణము లిట్లు వ్యవహరించుట గమనించితిమి. అట్టియెడల ద్రుతప్రకృతీసంజ్ఞ యావశ్యకమగును. శబ్దమున నెక్కడ నున్నను నకారము ద్రుత మయ్యును ద్రుతప్రకృతి శబ్దోచ్చారణమునుబట్టి పదాంతమునందలి నకారమునకే యాయాసూత్రములచే జెప్పబడిన ద్రుతకార్యము లగు ననవచ్చు. అట్టియెడల శబ్దమున నాదిమధ్యస్థలముల నున్ననకారమునకు (ద్రుతమునకు) ద్రుతకార్యములను వారించుచు ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ ప్రయోజనవంత మగును గావున నది యావశ్యకమే. అనఁగా నకారమెల్లెడల ద్రుతమే యని చెప్పవచ్చును ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞను బేర్కొనుటయు నాయయిద్రుతకార్యవిచారస్థలములందు ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ నుపయోగించుటయు నావశ్యకముల యవును. శబ్దమునం దాదీతరస్థలములనున్న కకారాదులకుఁ బిరుషసంజ్ఞవలెనే పదాంతేతర స్థలముల

నున్ననకారములకు ద్రుతసంజ్ఞ యుంటవలనఁ బ్రయోజనము గానరాకున్నను నది యవరోధము గానేరదు.

కాని యిప్పక్షమున నిబ్బిందు లభికము. అందు నకారమువకు స్థిరసంజ్ఞ సిద్ధి పకపోవుట మొదటియనర్థము. మెచ్చె నలినాక్షుఁ డిత్యాదులు (సులభః సాధ్యములు గానేరవు చిం.పక్షమున.

తానునేనులవయి గనడదవాదేశనిషేధవిధివలనఁ దదితరస్థలములఁ బ్రథమాంతాదిశబ్దములకుది నున్ననకారమునకు ద్రుతకార్యములు వారింపఁ బడుటవలన ననర్థ ముండదు. కాని యెల్లెడల నకారము ద్రుతమె యని యెంచు నపుడు ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తని కళాశబ్దములకు ద్రుత మనఁగా నకార ముండ దని సామాన్యముగాఁ జేర్కొనుటలో వైరుధ్యము తప్పదు.

శబ్దమున నెచ్చట నున్నను నకారము ద్రుతమె యనుట యొప్పు దను నంశము 'ఏక్కడిది ద్రుతము' అనుచో గమనింపదగును. (చూ.ద్రు.25) కాన నకార మె ల్లెడల ద్రుత మని నిర్ణయించి ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ యావశ్యక మనరాదు. కకారమును సామాన్యముగాఁ బరిశీలనమువలన నిబ్బంది లేదు గాని పదాంతే తరస్థలముల నకారమునకు ద్రుతత్వమును జెప్పినఁ బ్రయోజనము లేకుంటయె కాక యిబ్బందులును గలిమి నట్లు చెప్పక ద్రుతమును స్పష్టముగా నిర్వహింపఁ దగును గదా.

ద్రుతస్వరూపమును స్పష్టముగా నిర్ణయించినను వాదాపుగా నెల్లెడలను ద్రుతము పదాంతమునంద యుండున దగుటచేతను దీనివలన బాషయందలిపదము లెల్ల ద్రుతాంతము లైనవి, ద్రుతాంతములు గానివి యని రెండు విధము లై యుంట, నాభేదమును బ్రధానము చేసి ద్రు.ప్ర.,కళ యనుసంజ్ఞలను లాక్షణికు లేర్పఱచియుందురు. భాషాస్వరూపావిష్కరణము కాని శాస్త్రమునందుఁ బ్రత్యేకప్రయోజనము నుద్దేశించి యివి యేర్పఱుపఁబడలే దేమొ యనితాఁచు.

కళాద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞల నేర్పఱచుటలో శాస్త్రప్రణాళికలో నెది యేని విశేషప్రయోజనమున్న దేమో యిప్పటికి స్పష్టము గాకున్నది. భావిపరిశోధనములం దేలంగల దని యాశీతము.

ద్రుతోపజీవులు :

కళాద్రు.ప్ర. సంజ్ఞల యేర్పాటి యపసరమా యనిపించుచుండగా ద్రుతోపజీవిన శృద్ధా? కేది తుక్కువినమ్మతా? అని వి.వి. ద్రుతోపజీవు లనునింకొక భేదమును బ్రస్తావించినది.

ద్వి.అ. ద్రుతప్రకృతు లనుసంజ్ఞ సుపయోగింపలేదు. ఇతఁడు ద్రుతోపజీవినశృద్ధము లని యొక్కస్థలమునందుమాత్రమే వ్రాసెను. (381) అని తె.వ్యా.వి. ద్రుతోపజీవినశృద్ధము లనుపదమును గ్రొత్తగాఁ బరిచయము చేసినది. ఇది పైకారిక ననుసరించి చెప్పఁబడిన దనుట స్పష్టము. కొన్నిశబ్దములు ద్రుతోపజీవనములే (381) అని యచ్చటనే యింకొకకొత్తదనము చూపినది. కారికయందలి 'ద్రుతోపజీవినః' అనునది తత్సమముగా నిట్లయిన రన్నమాట. ఇది సరి కాదు. ద్రుతోపజీవినః అనుచో ద్రుతోపజీవిన్ అనునది ప్రాతిపదిక మది నకారాంతము. దీనికిఁ దెలుఁన ద్రుతోపజీవి యని యేకవచనమునను ద్రుతోపజీవు లని బహువచనమునను దత్సమరూపములు ప్రథమయం దేర్పడును. వయులవారు కొన్నిశబ్దములు ద్రుతోపజీవిశబ్దములే (389) అనుటను బేర్కొనుచుండియు తె.వ్యా.వి ద్రుతోపజీవినశృద్ధములు, ద్రుతోపజీవనము లని వింతగాఁ బ్రయోగించుట యచ్చుపొరపాటనరాక ప్రామాదికమ యనఁదగియున్నది.

ఈ ద్రుతోపజీవులలక్షణ మేమో వి.వి. స్పష్టము చేయుట లేదు. ద్రుతప్రకృతిక మనుదానికంటె ద్రుతోపజీవి భిన్నమా?

వజ్జలవా రిది భిన్నము లని భేదము నిట్లు పేర్కొనిరి. 'సముచ్చయాద్యర్థవిశేషబోధక మగుద్రుతరూపసున్ శబ్దము (సున్ అనుటయు నది ద్రుతరూప మను

టయు విశేషము.)తోఁ గలిపి ప్రయత్న మిగుచున్నవే ద్రుతోపజీవులు' (వ్యా. సం.స.88) ఈ యథిప్రాయముతోనే వీరు నే నెప్పుడుఁ గొల్పెద నిత్యాదౌ సదా పర్యాయో ద్రుతప్రకృతినంజ్ఞికః ఈ వ్రాత ప్రామాదిక(వ్యా.సం.స.88)మని యహో.ప్రమాదమును బేర్కొనిరి. కాని యాయహోబలుఁడే ప్రస్తుతకారికా వివరణసందర్భమునందు మిక్కిలిన్ అప్పుడున్ ఎప్పుడున్ ఇత్యాదయశ్శబ్దః ద్రుతో పజీవినః కివిశిశిరి)అని యెప్పుడున్ అనుదానిని ద్రుతోపజీవి యనియుఁ బేర్కొనెను. అహో.యిట నుదాహరించిన-క్రక్కుఱన్ మొద లగువానిని బేర్కొని వజ్రలవాఁడు విమర్శించియున్నారే కాని యంతకుముందు ద్రు.ప్ర. యన్నయెప్పుడున్ అనుదానిని నిట ద్రుతోపజీవి యనుటను బ్రస్తావింపరైరి. యదాఽదర్థా ఎప్పుడు అప్పుడు ఇత్యేతా శబ్దౌ, నే నెప్పుడుఁ గొల్పెద నిత్యాదౌ సదా పర్యాయః (కవిశి.254) అను టలో నహో. ఎప్పుడున్ అనుదానిని యదార్థక మైనయెప్పు డనుదానికంటె ధిన్నఁ మగుప్రత్యేకశబ్దముగనె భావించె నేమో. ఎప్పుడు-ఎప్పుడున్ అనువాని కర్థమున గలభేద (యదా-సదా) మిందుకుఁ గారణము గానోపును. అహో. దీనితోపాటు మిక్కిలిన్ అనుదానింగూడ నుదాహరించెను. మిక్కిలిన్ అనుచోట ద్రుతము సముచ్చయాద్యర్థకనువర్ణకసంబంధి గాదు. యుప్రత్యయము రాకుంట గాని వచ్చి లోపించుట గాని యహో.సమ్మతము గాదు గదా. ఇంకను గృచిత్రప్రత్యయ యోగేఽపి తథాత్వ మధిధీయతే యనుకారికయొద్ద మిక్కిలియుస్ అని యుదాహరిం చినఁ డహో. (అవాం సన్ధాయనుపూర్వార్థము ననుసరించి) ప్రత్యయయోగమున ద్రుతము లోపించుట కట నిది లక్ష్యము, కావున మిక్కిలిన్ అనునది సహజముగనె ద్రుతాంత మనియు యుప్రత్యయయోగమున నాద్రుతము లోపించిన దనియు (పౌరపాఠం దైనను) నహో.యథిప్రాయము. ఎప్పుడున్ అనునదియు నిట్ల సహజ ద్రుతాంతమగు యదార్థకశబ్దధిన్నముగాఁ దలఁచె నన పీలు లేకపోలేదు. కాని యిచ టనే యుదాహరించిన-అప్పుడున్ అనుదానిలోనిద్రుతము సముచ్చయాద్యర్థకనువర్ణ సంబంధియై యనకతప్పదు. దీనింబట్టి దానిచెంట నుదాహరించిన ఎప్పుడున్ అను చోను ద్రుతము విశేషార్థకనువర్ణ సంబంధి యన నవకాశ మేర్పడియున్నది.

వి.వి.లోఁ దరువాత — ‘సంబంధ స్తిబ్జబంతాభ్యాం పూర్వత్ర చ పరత్ర
చ యనుభాగమున కర్థము చేయుచు నహో. తద్దయు వేడ్కన్, వేడ్కచేఁ దద్ద
యున్ తద్దయు నూఁదెన్, ఇత్యాదిక మన్వయ ఉదాహరణ (కవిశి-509) మ్మని
యన్వయసందర్భమున నన్నియు విశేషార్థక (యు) నువర్ణకాంతములనె యుదాహ
రించెను. దీనినిబట్టి యాత దీవి ద్రుతోపజీవులుగా నెంచుట స్పష్టము. పూర్వము
ద్రు.ప్ర. సంజ్ఞ వివరించునపుడు గూడ వీని నుదాహరించుట గమనింపవచ్చును.
ఇట్లులె యెప్పుడున్ అనునది నైతము సముచ్చయాద్యర్థకప్రత్యయాంతమె యని
యాతఁ డెంచె ననుట కవకాశము లేకపోలేదు. క్షవిదర్భవిశేషే స్యుః అని
చెప్పఁబడుటంజేసి యదార్థక మైన యెప్పుడు ఈ నువర్ణకముచేరికచే సదార్థక మగుట
యసంభవము గాదు గదా. నిజము సంతియ.

ఏ మైనను మిగులన్(మిక్కిలిన్)మున్నగుద్రు.ప్ర.లతోపాటు అప్పుడున్
మొ॥ సముచ్చయాద్యర్థకనువర్ణకాంతాలనుగూడ ద్రుతోపజీవులుగా నిట నుదాహ
రించినయహో. ద్రు.ప్ర.ద్రుతోపజీవులను భిన్నములుగాఁ దలఁపలే దనిమాత్రము
స్పష్ట మగుచున్నది. ఇంక నెప్పు డనుదానిపై నర్థవిశేషమున నీద్రుతము రాఁగా
నేర్పడినఎప్పుడున్ అనునది ద్రుతోపజీవి యనియు నహో. ద్రు.ప్ర. యనుట ప్ర
మాద మనుటంబట్టియు నివి రెండు పేర్వే అనియు ద్రుతోపజీవులు ద్రు.ప్ర.లు గా
నేర వనియు వజ్జులవారు తలఁచినట్లు స్పష్టము, ఇంకను స్పష్టముగా ద్రుతో
పజీవినశ్శబ్దాః అను నధర్వణవచనము సరయక సూరి ఎంతయున్
అయ్యున్ అనువానిని ద్రుతప్రకృతికములుగా నుదాహరించెను. అవి ద్రుతోపజీవి
శబ్దములే కాని ద్రు.ప్ర.లు గా (వ్యా.సం.స. 89) వని సూరిమతమును విమర్శిం
చిరి. అధర్వణవచనములయభిప్రాయము వజ్జులవారివలె సూరికి ముం దెవ్వరును
జెప్పకుంటయు సూరికిని వరులవారికివలెఁ దోఁపకుంటయుఁ గారణ మనవచ్చు.
అయినను సూరిమతము చిం.సమ్మతమ.

వరులవారికిఁ గల యీభేదాభిప్రాయ మహోబలునకు లేదు. సముచ్చ
యాద్యర్థకనువర్ణకాంతములను ద్రు.ప్ర. అని స్పష్టముగా నాతఁడిట్లు పేర్కొ

నెను. కిం చ నువర్ణకే ౭ పుష్కలోపే ద్రుతప్రకృతికత్వం సిద్ధ్యతి. తేన కళా సంజ్ఞికానాం సర్వేషా ముదన్తానాం విశేషార్థే విహితేన నువర్ణకేన ద్రుతప్రకృతి కత్వం సిద్ధమ్ అనుతాం యువర్ణాస్తత్వ మేవ తదుపరి నువర్ణక ఇతి వివేకః (కవిశి. ౪73) నువర్ణకమునం దుల్లోపము రాఁ దదంతము లెల్ల ద్రు.ప్ర. లవు నని స్పష్టముగాఁ జేర్కొనెను. కాఁగా నిట్టినువర్ణకాంతములే ద్రుతోపజీవు లని యహో. భావింపలేదు గాని ద్రుతోపజీవు లని వజ్జులవారు పేర్కొనుచున్నయివా నిని ద్రు.ప్ర. లనియుఁ దలఁచుట స్పష్టము.

కాని పరిశీలంపఁగా స్పష్టముగాఁ జెప్పని యహో. మతమందే యీయర్థ విశేషదనువర్ణకాంతములను ద్రుతోపజీవు లనుట కవహాశము గలదు. కాని స్పష్టముగాఁ జెప్పిన వజ్జులవారి మతమునం దీయవి ద్రుతోపజీవు లయ్యెడునవ కాశము లేదు.

విశేషార్థకప్రత్యయములు వజ్జులవారిమతమున ఉన్న అనునవి. వీనిపై వీరు మఱల ననేక ద్రుతప్రకృతయ యనుసూత్రముచే ద్రుతము చేయుదురు. కావుననే ద్రుతోపజీశబ్దార్థవివరణమున “సముచ్చయాద్యర్థవిశేషబోధక ద్రుతరూపసన్” తోఁ గలసి “అనిరి. సున్ అన్నప్పటి నకార మనేక సూత్రముచేత నయినదే. అనేక ద్రుతప్రకృతయ యనునది కళాభిన్నము లగు ద్రు.ప్ర.లనుగూర్చి గదా చెప్పుచున్నది. అట్లు ద్రు.ప్ర. లై నశబ్దములకే యా సూత్రము ద్రుతమును జేర్చుచున్నది. వజ్జులవారు నిది యంగీకరించియే యుండిరి. అట్టి యెడల ద్రు.ప్ర.లపై నాసూత్రముచే వచ్చెడుద్రుతము గలిగినశబ్దములకు ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞ లేకుండట యెట్లు ? ద్రు.ప్ర. యయినఁ గాని చివర ద్రుతము చేరదు గదా!

వరులవారు ఁః ఉను శబ్దములు చార్థకావ్యయములు. అనేక ద్రుతప్రకృత యః అను చొప్పున ద్రుతప్రకృతికములు. ఉ వర్ణకశ్చాద్యాస్త్రా అను చొప్పున

వచ్చిన ఉను వర్ణకములు ద్రుతప్రకృతికములు (వ్యా.సం.స. 300) అనిరి. అనగా ద్రుత మంతమందుఁ జేరునది ఉ.ను.లకు. కావున నీయవి ద్రు.ప్ర.లే. ఇట్టి ద్రు.ప్ర. లైన ఉన్-నున్ అనునవి యంతమందుఁగల (అన్నయున్ తమ్ముఁ డునున్ మొ॥) యవి ద్రుతోపజీవు లన్నమాట. ఇది కొంతవఱ కేని నయమే. కాని వీ రింతకు మున్ను ద్రుతరూపనున్ శబ్దముతో గలసి యని పేర్కొనిరి. ద్రుత రూపనున్ శబ్ద మన నేమి? నున్ అనునది మొత్తమును ద్రుతమే యగునా? రాముడునున్ కృష్ణుడునున్ అనుచో నున్ అనుద్రుతమునకు బిందువు రా రాముఁడుఁ గృష్ణుఁడునున్ అని యవునా? సముచ్చయాద్యర్థక బోధకమగునది నువర్ణకము కాఁగా సముచ్చయాద్యర్థవిశేషబోధక మగుశబ్దము నున్ అనునది ద్రుతరూప మనుట సమంజసముగా లేదు.

అయిన ద్రుతాంతము ద్రు.ప్ర. గాఁగా ద్రుతప్రకృతికాంతము(నున్)ద్రుతోప జీవి యగు నన్నమాట. కానీ వరులవారియభేదకల్పనమును సమచితముగా లేదు. యువర్ణక స్వాద్యన్తాత్తు నువర్ణక ఉతో భనే త్తని వి.వి. యునులను వర కములుగాఁ జేర్కొన్నది. ఇవి ప్రత్యయము లవుటచే నపదములు గదా. ప్రత్య యములను ద్రు.ప్ర. లనుట యొప్పునా? అందుకే కాఁబోలును వారు వర్ణకశబ్దము నకు శబ్ద మని యర్థము చేసియుండుట. అది సరి గా దని స్థలాంతరమున స్పష్ట మగును. నువర్ణమే ద్రుత మనియు నీయది ద్రుతాంతము గానేర దనియు నట స్పష్టము. కాఁగా నువర్ణమేద్రుత మవుటంజేసి తదంతమును ద్రుతాంతమే.

పైఁగా వృజ్జులవాట తమయథిప్రాయమును బాల.లో సయితము సమన్వ యింపఁ జూచుట వింత. సముచ్చయాద్యర్థకనుశబ్దము ద్రుతప్రకృతికము. కాని దానికిఁ బ్రత్యేకప్రయోగము లేమింజేసి ఎంత_అయి_ అనువానితో జోడించి (89) అని వ్రాసిరి. నుశబ్దము ద్రుతప్రకృతిక మనునథిప్రాయము చిన్నయ కును నున్న దని చెప్పఁబూనుట సత్యము గాదు. ను అనునదే ద్రు.ప్ర. యయిన యెడల సూరి దివంబునుబోలె ననుచో ద్రుతముమీఁద సకార మయ్యె ననుట

నేల యుదాహరించెను ? నుశ్బమే ద్రు.ప్ర. యగుటంజేసి దివంబునును అనియే మొదట నుండును గదా. దీనిపై నిం కొకనకారము వచ్చిన దివంబునునుం బోతె నని కావతె. కావున వరులవారు పేర్కొన్నట్లు నుశ్బము ప్రత్యేకముగాఁ బ్రయుక్త మవుట లేదు గాన నెంత అయి యనువానిపయిఁ జేర్చిచూపె ననుటయు నొప్పుదు. నువర్ణమే ద్రు.ప్ర. యనునభిప్రాయము సూరి? లేదు. ఇంక నీనువ ర్ణమే ద్రుతము గావునఁ దదంతము లైనపదములు ద్రు.ప్ర. లవుటకు ఎంత యున్ అనురీతిగాఁ జూపఁదగియున్నది. అది ద్రుతమే గాని ద్రుతాంత మగుపదము గాదు గావున ద్రు.ప్ర.లను జూపుస్థలమున దీని నొక్కదానినే చూపుట తెల్లుసు వీలు లేదు.

కానీ యిదే సమన్వయమార్గమును సహో.పక్షమున నేల గుదుర్పరాదు? వి.వి.పక్షమునను నుశ్బము ప్రత్యేకముగాఁ బ్రయుక్తము గాదు గదా. (పైగా వి.వి. ప్రత్యయ పనియుఁ జేర్కొన్నది.) కావున నెప్పుడు అనుదానిపైఁ జేర్చి యెప్పుడున్ అనునది ద్రు.ప్ర.గాఁ దలచిన స్థల చెప్పరాదు.

ఇంకఁ బొరపాడు యైనను వజ్జిలవారిమతమున ఉనులు ద్రు.ప్ర. లవుటంజేసి ద్రుతప్రకృతికాంతము లగునీయవి ద్రుతోపజీవు లగుటలో వైవిధ్యము గలదా యనవచ్చును. వారిమతముం దయినను ద్రు.ప్ర.లగుటకు ద్రుతోపజీవులను జేర్కొన్న వి.వి. యనులు వర్ణకములుగాఁ జెప్పఁగా నయ్యవి స్వతంత్రముగాఁ బ్రయోగింపఁబడుకొన్నను బ్రత్యేకపదము లనుట యెట్లు? అర్థవిశేషములందు విధింపఁ బడినయావర్ణకములు ముందు చేసి పిదప (అన్నయు- తమ్ముడును) వానిపయి అన్యే ద్రుతప్రకృతయ యని ద్రుతమును జేయవలయును. అప్పు డీయవి ద్రు.ప్ర. లవుటయే యొప్పును. ఇంక ఉనులు ప్రత్యేకపదములుగాఁ జెప్పి వి.వి. పేర్కొన్న ద్రుతోపజీవులకు విశేషార్థము కల్పింపవలయు నన్న వి.వి. పేర్కొన్న యనువర్ణకవిధానమును మార్పు చేసికొనవలసియుండును. కాఁగా వరులవారి సమన్వయము సరిగా లే దనకతప్పదు.

ఇంక నహో. స్పష్టముగాఁ జెప్పకున్నను నాతనిమతమున నిట్టినువర్ణకాంతములు ద్రుతోపజీవులు గూడ నయ్యెడునవకాశ మున్నది కొంతవఱకు. అహో. వజ్రులవారివలె వీనిపై ద్రుతము చేరు నని భావించియుండలేదు. స్వరలోపానంతరము నువర్ణకమునందలిసకారమే ద్రుత మగు నన్నాఁడు. ఈతనిమతమున అన్నయున్ రాముఁడున్ మొదలగుచోట్ల నున్నద్రుత మన్యే యనుసూత్రముచే నైనది కాదు గాఁబట్టి ద్రు.ప్ర.లనియే కాక ద్రుతోపజీవు లన్నను నంతగాఁ దప్పులేదనవచ్చును. అట్టియెడల ద్రుతాంతము లైనతిజ్ఞుధ్యాదులు ద్రు.ప్ర.పంజ్ఞతోపాటు ద్రుతోపజీవినంజ్ఞ నందు ననవలయు.

కానీ యిట నన్యే సూత్రముచేత నైనద్రుతము గాదు గావున నీయది ద్రుతోపజీవు లనవచ్చు నన్నచో నొకయిబ్బంది గల్గును. చేయుదును, కొలిచితిని మొదలగుచోట్ల (వర్ణులవా రన్నట్లు) నన్యే యనుసూత్రముచేత ద్రుత మగుట లేదు గావుననే తదంతములు (ఉత్తమైకవచననువర్ణకాంతములు) గూడ ద్రుతోపజీవులే కావలయు నేమో యనవచ్చును. కానీ యన్యే యని ద్రుతమును జేసినను జేయకున్నను నియ్యవి కళలపట్టికలోఁ బరించియుండకపోవుటచేత ద్రు.ప్ర.లే యగును. ఇంక శబ్దగతనకారము ద్రుత మని భావించువారిపక్షమున ఏన్, కన్ ఇత్యాదులలోని నకారము శబ్దగత మైయుండుటయు సుసంత మగుటచేఁ గళలు గావునను నిట్టివానిని ద్రుతోపజీవు లని చెప్పవలసియుండు. కాని వజ్రులవారు వీని నేలకో ద్రుతోపజీవులసందర్భమునఁ బ్రస్తావించియుండలేదు. పైగా ద్రు.ప్ర.లే యనిరి. అట్టియెడ వీరు ద్రుతోపజీవులను నిర్ణయించినదాని కాధార ముండదు. అహో. ఏన్ ద్రు.ప్ర. యనె నన్న నాఁడు అదియున్ అనురీతిగా వజ్రులవారు ద్రుతోపజీవు లన్నవానింగూడ ద్రు.ప్ర. లనియే పేర్కొనె.

ప్రస్తుతస్థలమున నహో. యిచ్చినపాఠము ననుసరించి యుసూ సున్యేవ యనులక్షణమునుబట్టి సుసంతములపై రావలయు. సుసంతములు తిజ్ఞధ్యేత్యాదు

సూత్రముచే గళలు. దానిపై నీప్రత్యయములు చేరినమాత్రము దానినుసంతత్యమునకును దగ్దులమునఁ గళాత్వమునకును భంగ మగునవకాశము లేదు. అందువలననే విని ద్వితీయం.....స్వ స్తయో రపి నోఽన్యస్యాపి యనుచో నన్యనువర్జస్థలముగా నిద్దానిని నహో. వివరించి కళ లెల్ల దీనిచే ద్రు.ప్ర. లగుటను బేర్కొనెను. కాఁగా సాధారణము లైనద్రు.ప్ర.లకంటె నించుకనిశేషలక్షణము గలిగినద్రుతాంతము లగుతిజ్యువ్యాదులను (ద్రు.ప్ర. లనుటతోపాటు) ద్రుతోపజీవులనియుఁ జెప్ప దొసఁగు లే దనవచ్చును.

చెప్పనియహో.మతమున వజ్జులవారిసమన్వయ మతుకు నేమో కాని వారి గ్రంథము ననుసరించి కుదురుట లేదు. వీరే కవిభల్లటసూత్రమునొద్ద 'అదియును-అదియున్ మున్నగున వెల్ల దీనికె లక్ష్యము లగు నని యెఱుంగునది (వ్యా.సం. స. 788)యనిరి. ఇది యహో. యనుసరించినప్రక్రియయే. ఇంక వీకపద్ధతిలో అదియున్ + ఉన్ అదియును అని కాఁగా సంత్యద్రుతలోపము నువర్జ్యోత్వలోపములచే నగునా? లేక అదియును అనుచోట నువర్జ్యమే యన్యే యనుసూత్రముచే నైనద్రుతమా? వా రిట్ల గొంత పొరవడిరి.

వజ్జులవారు ద్రుతోపజీవులను బ్రస్తావించునెల్లయెడల సముచ్చయ్యాద్యర్థక మకబ్ధాంతము లని మాత్రమే పేర్కొనిరి. కాని యిట్టివే యనఁదగిన విం కొకతీరునవి గలవు. అశ్మద్యుష్మద్వాచ్యా దేకత్వఇతో నివీ పరేషాం తు ధర్మోత్తమమధ్యమవ త్తనుచిం.లక్షణములు ప్రథమాంతము లగు నస్మద్విశేషణముల కేరిత్యమున నినులను బేర్కొనుచున్నవి. కినిని, భక్తుడను మొ॥ ఇట నినులు రాకముందటి కవి-భక్తుఁడు అనునవి కళ లనుట స్పష్టమే. ఈయవి ప్రథమాంతములే కదా. నినులు చేర్చినమాత్రమున వీనిప్రథమాంతతకు ఊతి లే దనకతప్పదు. సూరి ప్రథమాంతముల కంతాగమములుగా స్పష్టముగాఁ జెప్పెను. అగమములుగాఁ జెప్పకున్నను నీనినువర్ణాంతము లైనపుడు

ద్రు.ప్ర. లవుచున్నవి. ఇవి రామునిన్ మొ॥ లగువానివంటివిగాఁ జెప్పలేము. నముచ్చయాద్యర్థకనుశబ్దాంతములు ద్రుతోపజీవు లని చెప్పునపు డీనినువర్ణాంతము లగునస్మద్విశేషణములును ద్రుతోపజీవు లనియే పేర్కొనవలసియన్నది. కాని వజ్రులవా రిట్టివాని నేలకో ప్రస్తావింపలేదు.

అనఁగాఁ దిజ్మధ్యాదిభిన్నములు ద్రు.ప్ర.లే యెప్పుడును. దానికి భిన్నావస్థ లేదు. కాని అన్నయును భక్తుఁడను అనురీతిస్థలము లట్టివి గావు. అవి సహజముగాఁ గలలు. అవియే విశేషసందర్భములందు ద్రుతాంతము లవుట ననుసరించి యపుడు ద్రు.ప్ర. లగును. వీనియన్నింటి నొకతీయగా గుర్తించుటే లని యెల్లప్పుడు ద్రుతాంతములై యుండునవి ద్రు.ప్ర. లనియు (స్వాభావికద్రుతాంతములు?) కొన్ని విశేషసందర్భములందుమాత్రమే ద్రుతాంతము లగునపు డట్టివి ద్రుతోపజీవు లని యుఁ జెప్పినఁ జెప్పవచ్చును. అనఁగాఁ దిజ్మధ్యాదిభిన్నములు ద్రు.ప్ర.లు కాఁగా ద్రుతాంతము లగుతిజ్మధ్యాదులు ద్రుతోపజీవు లగు నన్నమాట. లేకను అన్నది ద్రుతాంతమే కాని ద్రుతప్రకృతికము గా దనుటలోఁ బ్రాథ.యధిప్రాయము నిదియ కావచ్చును. అనఁగా ద్రు.ప్ర. కా దని ప్రాథ. పేర్కొన్నద్రుతాంతమే యీద్రుతోపజీవి యన్నమాట.

అయినను ద్రుతోపజీవులు ద్రు.ప్ర.లు కా వనరాదు. అనఁగా ద్రుతోపజీవు లకు ద్రు.ప్ర.త్వము సంగీకరింపకతప్పదు. ద్రుతోపజీవులు ద్రు.ప్ర.లకంటె భిన్నము అనురీతివజ్రులవారియధిప్రాయము ననుసరించిన వానిద్రుతోపజీవిత్వమే వ్యర్థమగును.

చిం. ద్రుతోపజీవులను బేర్కొనలేదు. ఇంత పరుషా ద్రుతప్రకృతికాత్పరణాః లుగ్వా ద్రుతప్రకృతికాత్పరతః మున్నగురీతి నాయావిధానములయందు ద్రు.ప్ర. శబ్దము నుచ్చరించుటచే నాయయిద్రుతకార్యములు ద్రు.ప్ర.లయందలిద్రుతమునకే విధింపఁబడియున్నవి. ద్రుతప్రకృతికేభోక్త లుక్సంశ్లేషా నాచి యనురీతివిభాగముతో వజ్రులవారు చేసినసమన్వయము ననుసరించి యచ్చరకతలో నగుకార్యము గూడ

ద్రు.ప్ర.లకే చెప్పబడినట్లయినది. ద్రుతోపజీవులు ద్రు.ప్ర.లు గా దన్నపుడు ద్రు.ప్ర.ద్రుతకార్యములు ద్రుతోపజీవులకు సిద్ధింపనేరవు గదా. మఱియచ్చో, జీవరి నకారమునకు ద్రుతత్వము సంగీకరించినఁ బ్రయోజన మేమి? వజ్రులవా రచ్చో ననేయే ద్రుతప్రకృతయ యని ద్రుతము చేసినను నున్ అనునది ద్రుతప్రకృతికమే యన్నను దదంతము ద్రుతప్రకృతికభిన్న మనుటవలనఁ బ్రయోజనము లే దనియే చెప్పవలసియున్నది. నున్ అనుదానిద్రు.ప్ర.త్వమునుమాత్రమే యాశ్రయించి ద్రుత కార్యములు చేయుట యొప్పునా? కొన్నియెడల ను అన్నదే చాద్యర్థకముగాఁ జెప్పిరి. ఇంకను నది ద్రుతరూప మనుటయు గమనించితిమి. యునులు రోపించుటయుఁ గల దనిరి. అట్టిచో ననేయ-సూత్రముచే నైనద్రుతమే మిగిలియుండును. అట నదియే ద్రు.ప్ర. యనవలెనా?

కాఁగా నహో. ఎప్పుడున్ అనుదానిని ద్రుతోపజీవి యని చెప్పనప్పటికిని ద్రు.ప్ర. యనియుఁ జెప్పుట ప్రయోజనంతమే యవుచున్నది.

ఇంకఁ జిన్నయయు ద్రుతోపజీవు లనుసంజ్ఞనే స్వీకరింపలేదు. చిం.పేర్కొన్నసమానక మనుసంజ్ఞను [జాల.లో]వలె దీనిని బరిహరించెను. సముచ్చయాద్యర్థక సుశబ్దాంతములు ద్రుతోపజీవు లని ద్రు.ప్ర.లకంటె భిన్నముగాఁ బేర్కొనుటవలనఁ బ్రయోజనము లేదు. ద్రు.ప్ర.ల ద్రుతమున కాయాకార్యములు విధించువట్టున ద్రుతోపజీవులను గూడఁ బ్రత్యేకముగాఁ బేర్కొనవలసినగౌరవమే కలుగును. ఇంక నవియు ద్రు.ప్ర. లని యంగీకరించుటలో లాభుప మున్నపుడు ద్రుతోపజీవి సంజ్ఞవలన శాస్త్రమునఁ బ్రయోజన మేమి? కాఁగా ద్రుతోపజీవులనుగూడఁ [జిం.మతానుసారముగా] ద్రు.ప్ర.లని యంగీకరింపకతప్పదు గావుననే వి.వి.లక్షణమును బరిశీలించియే ద్రుతోపజీవిసంజ్ఞాకల్పనమువలనఁ బ్రయోజనము లేమి దానిని సూరి విడిచిపెట్టె నని యంగీకరింపదగును. కాన వజ్రులవా రహోబలసూరి ప్రభృతుల నాక్షేపించుట సమంజసము గా దని స్పష్టము.

చిం. కళలను బేర్కొని యన్యములు ద్రు.ప్ర.లన్నది. ద్రు.ప్ర.లకంటె భిన్నము లనుచో సీద్రుతోపజీవులు చిం.మతమునఁ గళలు గావలసివచ్చును. చిం. ద్రుతోపజీవులను బేర్కొనలేదు. కావున వి.వి. ద్రుతోపజీవు లని పేర్కొన్నవి సయితము చిం.మతమున ద్రు.ప్ర.లే యనకతప్పదు. అనఁగా ద్రుతాంతము లే నతిష్ఠాధ్యాదులును [ద్యుతోపజీవులు?] ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తనులక్షణముచేఁ గళలు గాక యన్యే యని ద్రు.ప్ర.లే యగు. కళలనుగూర్చి వివరించుచు వజ్రుల వారు కళ యనఁగా తుదిని సహజ మగుపొల్లునకారము లేనిది. ద్రుతప్రకృతికము గానిది [84]యని పేర్కొనిరి. కాఁగా ద్రుతోపజీవులు ద్రు.ప్ర.లు గా వనువీరి సిద్ధాంతము ననుసరించి ద్రు.ప్ర. గానియది [ద్యుతోపజీవి యగుట యట్లుంచి] కళ కాక తప్పనా? ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తనుదాని ననుసరించి యివి కళలు గా వన నేమి? బహుశః అందుకే వీ రిటు కళ యనఁగా సహజ మగుపొల్లు నకారము లేనిది యని చెప్పియుండుట. ద్రుతప్రకృతికము కానిది యనుతరువాతి వాక్యమునుబట్టి ద్రుతప్రకృతిక మనఁగా సహజ మగుపొల్లునకారము తుదిని గలది యని యర్థ మయినది. ద్రుతోపజీవులతదినకారము సహజము గాదు కృతకము కావున నయ్యది కళ గాదు, ద్రు.ప్ర.యును గా దన్నమాట. మఱి చిం.మతమున మూఁడవవిధాగమే లేదే. అయినఁ గళ గావలె. కళాభిన్నమైన ద్రు.ప్ర.యే కావలె. ద్రుతోపజీవులు కళలలోను ద్రు.ప్ర.లలోను జేర వన్నవారిసిద్ధాంతమును జిం.లో సమన్వయించుట లేదు. అద్దానింగూర్చి వీ రిటు నేమియుఁ బ్రస్తావించరైరి. ఇట్లే భక్తుడన్ అనురీతివానిఁ గూర్చియు.

సహజముగా నుండుట యన్నది యెట్లు? ను [కను] ని [ఏని] న [చక్క-న] వర్ణములందలిస్వరములు లోపింపఁగా మిగిలిననకారము ద్యుతమే యనియుఁ దదంతములు ద్యు.ప్ర.లే యనియు వీరిసిద్ధాంతము. కమ్మనితేనె కమ్మన్తేనె అనుచో నివర్ణకస్యా త్తని నివర్ణకము విహితము. అది శబ్దమున సహజమా? చక్కన్ అనుచో చుండలినవర్ణము సహజమా? చేయుదును కొలిచితిని అనుచో ను,ని అనునవి సహజములా? ఇవి కృతకములే యైనపుడు చేయుదును మున్నగునవి

మాత్రము ద్వి.ప్ర.లె ట్లయినవి. సీతనున్ అనుమొదలగుచోట్ల ద్వితము అన్యే అనుసూత్రముచే నవునది. అసూత్రముచే నవునది సహజమా? అట్టియెడ కను కన్ అనుచో శబ్దగతనకారము సహజమా? కృతకమా? సహజ మగునకారము గలది యను వాక్యము విరుద్ధముగా లేదు. ఏ దే మైనను అన్నయున్ అనుచోట నకారము సహజము గాదు గావున నది కళయు ద్వి.ప్ర.యును గాక ద్వితోపజీవి యగు నందురా? కమ్మన్ + తేనె చక్కన్ + కన్, చేయుదున్ మొద. గుళబ్బములును ద్వితోపజీవులే కావలయునే కాని ద్వి.ప్ర.లు గావు. మఱి వీనిని వజ్రలవారు ద్వితోపజీవులుగాఁ బేర్కొనక ద్వి.ప్ర. లని యెట్లు పలచిరి? పీరివివరణము నరి కాదు.

ద్వితో న యేషాం స్యా త్తసుదాని ననుసరించి కళాశబ్దములె యైనను జీవర ద్వితము గల్గినచో నవి ద్వి.ప్ర. లగు నని చిం.యధిప్రాయము. ఇట్లు [వి.వి.పేర్కొన్న] ద్వితోపజీవులు ద్వి.ప్ర.లే యవుచున్నవి. సారాంశముగా ద్వితాంతము లైనపదము లెల్ల ద్వి.ప్ర. లని చిం.యధిప్రాయముగాఁ జేలినది.

ఈయధిప్రాయము ననుసరించి సూరి ద్వితాంతము లైనపదములు ద్విత పృథ్వికము లని సాధారణముగాఁ జెప్పెను. దీనివలననే నుశబ్దరూపద్వితాంత ములును సూరి ద్వితపృథ్వికతులలో నుదాహరించెను. పైఁగా సూరి ద్వి.ప్ర.లు గానివి కళ లనుపద్ధతి ననుసరింతుటచే నర్థవిశేషాదులందు నుశబ్దాంత మయినపుడు ద్వి.ప్ర. యగుటయు నట్లు గానపుడు ద్వితాంత మగుపదము గామి కళ యవుటయు సుకరముగా సిద్ధించినది. కాఁగా సూరి ద్వితోపజీవు లనువిభాగము చేయక ఎంత యున్ అయున్ అనువానిని ద్వి.ప్ర.లలోఁ జేర్చుట చిం.మతానుసారముగా విస్తృతపరిశీలనామూలకమే యని స్పష్టమగుచున్నది.

వి.వి. ద్రు.ప్ర.సంక్ష. గుపయోగింపలేదు. ద్రుతోపజీవులనె యొక్కచో విశే షముగాఁ బ్రస్తావించినది. చిం. ద్రు.ప్ర. ద్రుతమాన కని యాయావిధులు చేయ

వి.వి. మాత్రము ద్రుతస్య హరి బిష్టుస్సృత త్తనుమున్నగువిధముగా ద్రుతమున కని సామాన్యముగాఁ జేర్కొన్నది. ఈపక్షమున ద్రు.ప్ర.కన్న ద్రుతోపజీవి భిన్న మన్ననిబ్బంది లేదు. కాని యాభేదము గుర్తించుట కాధారమే గానరాకున్నది. వజ్జుల వారు ద్రుతోపజీవులుగాఁ జేర్కొన్నవి చిం.మతమున ద్రు.ప్ర.లు గాక తప్పదు. వి.వి కర్తయథిప్రాయ మదియ నైనఁ జిం.వానిని ద్రు.ప్ర.లుగాఁ జేర్కొనుట సరి గా దనియు ద్రుతోపజీవు లనియె చెప్పవలె ననియుఁ జిం.మతమును విరోధించినట్లు చెప్పవలసియుండును.

ద్రుతోపజీవినశ్శబ్దాః కేచి త్తనుట వి.వి. ననుసరించి ద్రుతోపజీవు లనువానిని గుర్తింపకతప్పదు. అవి యేవి? అవి ద్రు.ప్ర.(కళ)లకుభిన్నములా? వి.వి. ద్రుతో పజీవినంజ్ఞ నేర్పఱచుటచే నుద్దేశించినప్రయోజన మేదో తెలిసిన దానింబట్టి ద్రుతో పజీవులను గుర్తింపవచ్చును.

ద్రుతోపజీవులను జేర్కొన్నవి.వి. వానిలక్షణములను సంబంధ స్తిజ్ఞులైన భాగం పూర్వత్ర చ పరత్ర చ యని చెప్పిదానియర్థ మిటఁ దెలియవలసియున్నది. దీని కహో.చేసినయర్థమునే తదనంతరద్యాభ్యాస లింఛమించుగా స్వీకరించిరి. ఇటు వజ్జు లవారితీరు నట్టిదే. అదిచూతము.

“తిజ్జేనుబ్బన్తాభ్యామ్ తిజ న్తనుబ్బన్తపదములతో, పూర్వత్ర చ పరత్ర చ పూర్వ మందును దరమందును (సంబంధః) అదుర్బాసాకావలీకనముల కన్వయము సమ్మత మగును. పూర్వత్రాన్వయ- ఎంతయున్ దనరు ఇదియు మొదలుగాన్ పరత్రాన్వయ వివాహ మయ్యెదమున్ వినఁడును గానఁడు న్మతీయు” [వ్యా.సం.స.88] పూర్వపర ములయం దన్వయ మనఁగా వీ రిచ్చినప్రయోగములతీరుంబట్టి తిజంతములకు సుబంతములకు రెండింటికిని రెండువిధము లైనయన్వయ మన్నమాట పూర్వమునం దన్వయ మనఁగా నాదుర్బాసాకావలీకన మేకశబ్దముతో నన్వయించునో దానికిఁ బూర్వ మునందు వాక్యముననే ప్రయోగింపబడవలయునా? లేక యెచ్చటఁ బ్రయోగింపఁ బడినను నన్వయసందర్భమునమాత్రము పూర్వమునం దుండి యర్థము పొసఁగునా?

ఎంతయున్ దనరు వివాహ మయ్యెదమున్ అనురీతిగా వజ్ర లహరీ చూపినలక్ష్యము లనుబట్టి పూర్వత్రాన్వయసందర్భమునఁ బూర్వమునందే ద్రుతోపజీవిశబ్దము ప్రయోగింపఁబడవలె ననియు నట్లే పరత్రాన్వయసందర్భమునఁ బరమునందే ప్రయోగింపఁబడవలె ననియు భావించినట్లు తోచుచున్నది. అహో.వివరణమును నారా.వివరణమును బైయంశమునే సూచించుచున్నవి. కానీ యది సముచితమా? ఎంతయున్ దనరు అనుచోఁ దనరు నెంతయున్ అని ప్రయోగించిన నాయర్థ ముండదదనఁదగునా? వినఁడును గానఁడు నృతీయు ససురీతిస్థలమున మఱియు ననుదానిలోని కన్వయమో మఱియు ననుదానికే తటవాతిదానితోని కన్వయమో యాసంబంధ మెట్టిదో స్పష్ట మగుట లేదు.

ఇదియు మొదలుగాన్ అనులక్ష్యస్థలమున మొదలుగా నిదియు అని పరత్రాన్వయము (అన్వయము పూర్వమునందుండియే) గల దనలేము. కాని యిట్టియెడల నీద్రుతోపజీవిశబ్ద మే కాదు నుశబ్దాంతముగాని యిదిశబ్దముమాత్రమే ప్రయోగింపఁబడినచో మొదలుగా నిది యని యుండవచ్చునా? అట్టియెడల నుశబ్దాంత మగుద్రుతోపజీవిశబ్దమై లక్షణ్య మేమి? (మొదలుగా నిది యని యుండవచ్చునన్న మొదలుగా నిదియు నని యున్నను నిబ్బంది లే దనుట స్పష్టమే.)

దీనింబట్టి చూడఁగా ద్రుతోపజీవిశబ్దము ప్రయోగమువిషయమున నీనియమము లే దనవలె. అనఁగా బూర్వమునం దుండి తిజ్ఞబంతములతో నన్వయించు ద్రుతోపజీవిశబ్ద మవ్వనికీఁ బరమునందునై తము ప్రయోగింపఁబడవచ్చు. ఇట్లే యయ్యెదము న్వివాహ మన్నను నిబ్బంది లేదు. వాక్యమునందు శబ్దప్రయోగమునందలిక్రమమునుగూర్చి చెప్పుట యిం దసమగ్రము నగును. అన్వయవిధానసందర్భమున శబ్దక్రమమునుగూర్చి విమర్శింపఁ బని లే దనియు నిర్ణయించికొని యిది యన్వయమాత్రవర్జన మని యెంచుదము.

కాని శబ్దప్రయోగక్రమమును నియమించునది గానిచో నిట్టియన్వయమును సయితము చెప్పవలసినయవసర మున్నదా?

వాక్యమునం దాయాపదములు క్రమనిరపేక్షముగాఁ బ్రయుక్తము లవు నని యన్వయమును నశ్లే యుండునా? వీచెను గాలి చల్లగా ననుచో శబ్దములెట్లు ప్రయుక్తము లైనను నన్వయము గాలి చల్లగా వీచె ననియే. అన్వయానుగుణ మైనక్రమములో శబ్దములు ప్రయోగింపవలసినయక్కర పెక్కుచోట్ల లే దన్నమాట. భవజ్ఞనకుఁ బరీక్షితున్ భుజగజాల్ముఁ డసహ్యవిప్రోగ్రహామకేతనహతిఁజేసి చేసె నతిదాంతు కృతాంతనికేతనాతిథిన్ అనుచో శబ్దక్రమమునుబట్టియే యన్వయింపము గదా. అట్టియెడల ద్రుతోపజీవిశబ్దములకుమాత్ర మిట్టిదాని నేల చెప్పవలసివచ్చినది?

అయిన నిట్టియన్వయమువిధానము ద్రుతోపజీవు లగుశబ్దములకుమాత్రమే యగునా? రాముఁడు చంపినరావణుఁడు అనురీతిస్థలములలో రాముఁ డనుకర్తృపదము పూర్వమునందే యుండి ధాతుజవిశేషణముతోనే యన్వయము గలిగియున్నది. ఏని మున్నగునవి పరముగామాత్రమే ప్రయుక్తము లవుచు నిటఁ జెప్పినపరత్రాన్వయ మనుదానివంటినే యనుదగియున్నవే. రామునేని సీతనేని గంపె, దేసి మొ॥

ఇంక ద్రుతోపజీవులయెడ నిట్టియన్వయము విశేష మైనపుడు చాద్యర్థక సువర్ణకాంతముల కెల్ల నిట్టియన్వయవిశేషము గలదా? అయిన వ్యాఖ్యాత లెల్లరును ఎంతయును మున్నగువానిని జూపుచేలో? వజ్జులవారు తాము చూపినలక్ష్యములం దన్వయమునుగూర్చి వివరించిన బాగుండెడిది.

అస నిట్టియన్వయవిధానములో విశేష మేమి? సుంబంతములు తిజంతములు రెండును జెప్పబడినవి (ముందుండి) తరువాతిసుప్తిజంతములతో నన్వయించు ముం దున్నసుప్తిజంతములతో నన్వయించుఁబాషలో నేయొక్కపదమున కేని నిట్టి లక్షణము లేకుండునా? అయిన నిట నొక యనుమానము. దేనితో నన్వయము గల్గి యున్నదో దానిఁ బూర్వముననో పరముననో యీద్రుతోపజీవి యవ్యవధానముతో

నుండవలయు నని యభిప్రాయమా? అట్టిది మైని బేర్కొన్నదా.వి.ప్రభృతులకుఁ గలదు. ధా.వి.తో నన్వయము గల్గునవి పూర్వమునందే యవ్యవహితముగాఁ బ్రయోగింపబడుట సమాసములందునయితము గానవచ్చు. ద్రుతోపజీవులవై శిష్టశిష్య మేమి? అన లివి యవ్యవహితముగనే యుండునా? సుబంతములు తిజంతములు రెండును బేర్కొనబడుటంజేసి యవ్యవహితము లగుట గుదురు నని తలంపరాదు. వచ్చెను రాముడున్ అనుచో వచ్చె నంతట రాముడున్ అని ప్రయుక్త మైన దనుకొందము. అంతట రాముడును వచ్చెను అనియే గదా యన్వయము. రాముడున్ అనుద్రుతోపజీవిశిష్టమునకు వచ్చెను అనుతిజంతముతో నన్వయము. కాని నదిమి యంతట ననుదానితో వ్యవధానము లేదా?

వి.వి.కర్త యిదేయర్థము నుద్దేశించెనా? అయిన నది వ్యర్థము. అసలు ద్రుతోపజీవిశిష్టమునకు సముచ్చయార్థకనువర్తకాంత మనియే తత్కర్త భావించె ననుట విశ్వసించుటకుఁ దగినప్రమాణము లభ్యము గాకున్నది. ద్రుతోపజీవిశిష్ట ర్థము సంబంధః అనునీకారికచేత గుర్తింపవలసియున్నది. ద్రుతోపజీవు లనుదానికి నుకట్టంతము లనురీతిగా వజ్జులవారు చేసినయర్థము ననుసరించి ద్రుతోపజీవులకి సంబంధః అనునీకారిక యన్వయమును విధించుటలో వానియందలివై లక్షణ్య మేని నీయన్వయమునందలివై శిష్ట్య మేని స్పష్టము గాదు. కారికార్థము నింకను విస్తరించి వివరింపక యహోబలాదులవలె లక్ష్యప్రదర్శనముతో నాగిపోవుటచే పీరు దీనిం గూర్చి విశేషముగాఁ బరిశీలించలే దనిపించుచున్నది.

ఒకనేత తిజ్జుబంతాభ్యాం పూర్వత్ర చ పరత్ర చ అనుచో యథాక్రమ మైన యన్వయము నుద్దేశించి తిజంతములకుఁ బూర్వమునను సుబంతములకుఁబరముగను నుండుట యనుసంబంధమును జెప్పఁదలచెనా? పూర్వత్ర పరత్ర యనురెంటిని తిజ్జుబంతములను బ్రత్యేకముగా నన్వయించుటలో విశేషము గానరాకున్నది గావున నిట్లర్థము చేయఁదగు నేమో యని యనుమానము. (చక్షుములు పాదపూరణార్థ కము లగుట నింద్యము గాదు గదా.) అట్టియెడల దీనిలక్ష్యముల నిట్లు గుర్తింప వచ్చును వలయాదిక్రియలకుం గర్తయగుభావంబునందు నుజియై యేర్పడినచూడ

లేదు మున్నగునవి తిజంతములకుఁ బూర్వ మున్నవానికి సరిపడును. ఇటు లేదు చూడ ననుతీరుగా నుండదు గదా. పలయును జూడ ననుచో నర్థమునుఁ జూడ పలయు ననుదానికంటె నించుక భిన్నక్రమమును గమనింపవచ్చును.

ఇంక సుబంతములకుఁ బరముగా నుండి మాత్రమే యన్వయించున వేవి? ఇవార్థకము లైనవలె, పోలె, బలె లెప్పుడును సుబంతములకుఁ బరముగనె ప్రయుక్త మగుచు నన్వయించుచున్నవి. కామునివలెన్ చంద్రుండుబలె మొ॥ ఏని ద్రు.ప్ర. యని నిర్ణయింప నగుపక్షమున నిట్టివానితో జేర్పఁదగినది. ఏని వలెప్రభృతులలో. దగు నన్నమాట. కాని యీపక్షమునను వంటి, ఏని మున్నగునని కొన్నియితరములు గానవచ్చు. అయిన నీపక్షమున లక్షణము చాలవఱకు సార్థకము గాఁగలదని తోచుచున్నది.

కాఁగా ద్రుతోపజీవు లనఁగా వలె, సుబంతములు మొ॥ ఇవి ద్రు.ప్ర.లే యగును. ద్రు.ప్ర.లలోనె కొన్నింటిని ద్రుతోపజీవు లని వి.వి. పేర్కొని వాని ప్రయోగమందలివిశేషమును వివరించిన దనపలయును.

వరులవా రిటు ద్రుత (ఉపజీవినః) సముచ్చయాద్యర్థవిశేషబోధక మగుద్రుత రూపనున్ శబ్దముతోఁ గలిసియే ప్రయుక్తము లగుచున్న- కేచిత్ శబ్దాః కొన్నిశబ్దములు సుకవినమృతాః (గీగీ) అని యర్థము చేసిరి. ద్రుతోపజీవి యనున దన్వయించుటకుఁ గాఁబోలు వీరు నున్ శబ్దము ద్రుతరూప మని యిటు ననిరి. కాని వీరే సముచ్చయాద్యర్థకసుశబ్దము ద్రుతప్రకృతిక మనుట మఱచు పెట్టు? నున్-ద్రుత ప్రకృతిక మన్నఁ దదంతములు ద్రుతోపజీవులు గాక ద్రుతప్రకృతికోపజీవు లగును గాన నిటు నున్ శబ్దము ద్రుతరూప మని రనవచ్చు. సుశబ్దవిషయమున వజ్జుల వారు విభిన్నములుగాఁ జేర్కొనుట స్థలాంతరమున స్పష్టము. (చూ. ద్రు.)

ద్రు.ప్ర. ద్రుతానుజీవి. ఇది ద్రుతోపజీవి. కావున నెప్పుడు ద్రుతాంతము లై యుండునని ద్రుతానుజీవులు, ద్రు.ప్ర.లు కాఁగా నర్థవిశేషాదిప్రత్యేకావస్థలందు మాత్రమే ద్రుతము గల్గియుండునని ద్రుతోపజీవు లనియు ననఁగా ద్రుతాంతము

లగుతిజ్ఞాధ్యాయులు ద్రుతోపజీవులును తిజ్ఞాధ్యాయులును ద్రుతానుజీవులు ద్రు. ప్ర. లనియు భేదము నూహింపఁ జూచును గురురకున్నది. సంబంధ స్తిజ్ఞాబద్ధాభ్యామ్యనుదానిచే సంబంధవిశేషలక్షణము గుఱిసపుడె యెవి యేని ద్రుతోపజీవు లనవలసియుండె. ద్రుతాంతము లగుతిజ్ఞాధ్యాయులయెడ నీసంబంధవిశేషము సమన్వయించునా? (ఇది ద్రు. ప్ర. లకంటె భిన్నము లనుట యనర్థక మగుట తప్ప దిప్పక్షమున)

చూడరాదు నన్నువలె మున్నగురీతివె సంబంధః మున్నగుకారితచే నుద్దిష్టని. లని యంగీకరింపఁదగు నేమో. తగ దన్నను సంబంధః అనుకారితచే నిర్దిష్టమగు నర్థము నెయ్యది తత్కర్త యుద్దేశించెనో నిర్ణయింపరాకున్నది. ఇంకను నిశితముగాఁ బరిశీలించఁదగును. అట్లయ్య నుశబ్దాంతము లనురీతి నుర్థము సమచితముగా సరిపడకుండుటంజేసి సంబంధః మున్నగునిక్కార్థిక ననుసరించియు నట్లు నిర్ణయింపకుండుటయే యుచితము. కాఁగా నహోబలాదుల సమన్వయమార్గము చింత్యము.

అనుజీవిశ్చమునకువలె నుపజీవిశ్చమునకు నాశ్రిత మని యర్థము. కాఁగా ద్రుత మున్నవి ద్రు. ప్ర. లన్నట్లే ద్రుతోపజీవు లనఁదగు. ఇది సంజ్ఞ గాఁగా దీని యర్థము చెప్పకతప్పదు లేదు గాని చిం. అనుజీవితద్రుతాః అని వివరింపఁగా వి. వి. ద్రుతోపజీవు లనుట ననుసరించి యర్థము నెన్నుటయె. ఇంక సారాంశముగాఁ గొన్నిశబ్దములకు ద్రుతోపజీవి యనుసంజ్ఞ గలదు. సమాసములలో నాచ్చికసమాసములకు సమాసక మనువిశేషసంజ్ఞవలె హల్లులలోఁ బుష్పాదులవలె ద్రు. ప్ర. లలో, గొన్నింటిలో ద్రుతోపజీవి యన్నది విశేషసంజ్ఞ. ఎట్టిద్రు. ప్ర. లు ద్రుతోపజీవు లగునో లక్షణమున స్పష్టముగా నిర్ణయించి చెప్పఁబడలేదు గావున సంబంధ స్తిజ్ఞాబద్ధాభ్యామ్యని చెప్పినద్రుతోపజీవులలక్షణమునుబట్టి ద్రు. ప్ర. లలో నేకొన్ని ద్రుతోపజీవు లవునో గుర్తింపవలెను. అట్టియెడల వలెప్రభృతు లని గుర్తించుట యొప్పు. (చూడన్ ఇత్యాదినుజ్యంతముల ద్రుతము విశేష మైనను వలె నిత్యాదుల ద్రుతము శబ్దమున నహజ మైయుంట విశేషము.) ఇది యంగీకార్యము గా దన్నను సంబంధః ఇత్యాదికార్థము నిర్ణయించి దానింబట్టి ద్రు. ప్ర. లలో నేవి ద్రుతోపజీవులో గ్రహింపవలసియున్న దనుట తప్పదు.

ఏ యర్థముతో నైనను ద్రుతోపజీవు లనురీతి ప్రత్యేకవిభాగమువలన నీకాత్ర మునం దెట్టిప్రయోజనమును లేదు. చిం. ప్రస్తావించలేదు. ప్రయోజనహైన్యము ననుసరించియే సూరిప్రభృతులు ద్రుతోపజీవు లనువిభాగమును బరిహరించి ద్రు.ప్ర. లనుమాత్రమే పేర్కొనుట జరిగినది. అదియే యుక్తము గూడ.

ద్రుతోపజీవు లనురీతివిభాగమె యిట్లనవసర మనఁదగియుండఁగా తె.వ్యా.వి. ఈ భాషలోనినదములను నాలుగువిధములుగా విభజించుచు నిట్లు పేర్కొన్నది. 1. ద్రుతప్రకృతికములు (శబ్దవయవద్రుతము కలవి.) 2. ద్రుతాంతములు (లేకను కాఁబోలును) 3. ద్రుతోపజీవిశబ్దములు (అర్థవిశేషబోధకనుశబ్దముతోఁ గూడినవి.) 4. కళలు (370) ఈవిభాగములోఁ గొంతయసామంజస్య మున్నది.

పైవానిలో మొదటిమూఁటిలో నొకేవర్గముగా సూరిప్రభృతులు పేర్కొని రని గుర్తించుచుబాట (ii (iii) యొ (ఈయభాగ మనుచ్చరపాటు గావచ్చును) కే అర్థసూచకముగా నేర్పడినవి. (371) యనిరి. అస లీరెంటిని వేఱు చేసినవా రెవరో స్పష్టము కాలేదు. ద్రుతోపజీవు లన నర్థవిశేషబోధకనుశబ్దముతోఁ గూడిన వని, తె.వ్యా.వి.యే పేర్కొన్నదాని ననుసరించి ప్రౌఢ. పేర్కొన్న ద్రుతాంతములు వి.వి. పేర్కొన్న ద్రుతోపజీవులు నొక్కచే గాని వేఱు గావు. ప్రౌఢ. లేకను అనునది ద్రుతాంత మనియు ద్రుతప్రకృతిక మని భ్రమింపరా దనియుఁ బేర్కొన్నది. అయ్యది ప్రౌఢ. శబ్ద. 118 కే నైననుశబ్దమే కాని వేఱు కాదు. (తె.వ్యా.వి. 368) ఇచ్చటిను సముచ్చయము.ఇది ద్రుతము (364) కాఁగా సముచ్చయద్యర్థకనుశబ్ద మంతమందుఁ గలదానినే ప్రౌఢ. ద్రుతాంత మనెను. (ఉద్వ్యోతినివ్యాఖ్యానిప్రాయము నిదియ) అనఁగా లేకను అన్నది యిట్లు ద్రుతోప జీవియే యవుచుండఁగా నద్దానిని ద్రుతోపజీవులనుండి వేఱు చేసి ద్రుతాంత మనుట యెట్లు గుడుచును? ఎద్దానికి ద్రుతవిరహితముగాఁ బ్రయోగ ముండదో యది ద్రుత ప్రకృతిక మనియు నెయ్యది ద్రుతవిరహిత మైయుండి యర్థవిశేషబోధక మగు నుశబ్దముతోఁ జేరుటచే ద్రుతాంత మగుచు నుండునో యది ద్రుతప్రకృతిక మని పించుకొనక ద్రుతాంత మనిపించుకొను ననియు గ్రహింపవలెను (వ్యా.సం.స.92)

తె.వ్యా.వి. దుశ్శాంతముగా నిం కొకయుదాహృతి చూపియున్నది. అది కాబోలును అనునది. కాబోలును అనుదానిలోనినువర్ణము సముచ్చయద్యర్థకము గాదు. కావున దుశ్శాంతోపజీవి కాదు. కాని ద్రు.ప్ర.యే. పోలును అనునది తద్ధర్మా ద్యర్థక ప్రథమపుటపైకవచనరూపము. (కాన్-నుజ్యంత మగునగుధాతువురూపము) లాట్టుడుజ్జనకు నాదేశ మైనయీనువర్ణకముచే నీయది దుశ్శా.ప్ర.యే గదా యవునది.

దుశ్శా.ప్ర. లనగా శబ్దవయవచ్యుతము గలవి యని పేర్కొనుటచే తె.వ్యా.వి. ప్రత్యయాగమాత్మక మైననువర్ణాంతము దుశ్శా.ప్ర. కాక దుశ్శాంత మవు ననియు, నవ్యయాత్మకముశబ్ద మంతమందుఁ గలవి ద్రుతోపజీవు లనియు భేదము పాటించినదా? అట్లు స్పష్టముగనే చెప్పవచ్చును గదా. పేటిక పోలె నిత్యాదులు (శబ్దవయవద్రుతము కలవి) ద్రుతప్రకృతులు దక్కుం గలయవి ద్రుశాంతములు నయ్యెడి (19, 20) నకె. కాని తె.వ్యా.వి. ఈ యభిప్రాయమును దిరస్కరించి నది (383, 389) అయినను నిట్టియభిప్రాయము శబ్దశాస్త్రకర్తల కున్నదా? అట్లయ్యును నుశబ్దాంత మగులేకను అనుదానిం గూడ నిటఁ జూపుటచే నట్టియభిప్రాయ మిట గ్రంథకర్తకు లే దనవలె. లేకను అనున దొక్కటి ద్రుశాంతములలోను ద్రుతోప జీవులలోను రెండువర్గములలో నెట్లుచేరు? కాఁగా ద్రుశాంతములు ద్రుతోపజీవు లను వానిని వేరు చేయరాదు, (ద్రుతోపజీవు లనుదానికి తె.వ్యా.వి. అంగీకరించిన యర్థము ననుసరించియు.)

అసలు ద్రుశాంతము లనునది తత్స్వరూపకథనమే కాని ప్రత్యేక మగునొక సంజ్ఞగా నంగీకరింపవలెనా? వలెను అనుచో నున్నద్రుతము శబ్దవయవమే. అయిన నందు ద్రుత మంతమందే యున్నది. ద్రుశాంత మనరాదా? తాను తనచేతను అనుచోఁ జివరనే ద్రుత మున్నది. లేకను అనునది ద్రుశాంత మనియే తె.వ్యా.వి. పేర్కొన్నదే గద. కాఁగా నివి యెల్ల ద్రుశాంతములె. ద్రుశాంతము లైనపదము లనుచో సూరిలిక్షణమునఁ బ్రత్యయాగమావ్యయాత్మక మైననువర్ణకాంతములు సహజద్రుశాంతములు నెల్ల గ్రహింపఁబడినవే కదా. ఇంక లేకను అనునది

ద్రుతాంత మనియు ద్రు.ప్ర. యని భ్రమింపరాదనియుఁ జెప్పటలోఁ బ్రౌఢ.యభి ప్రాయములోను నయ్యది సంజ్ఞగా గ్రహింపఁ బని లేదు. లేకను అనుచోఁజివర ద్రుతము గలిగి యది ద్రుతాంత మైనపద మయినది గదా యని ద్రు.ప్ర.యే యను కొందు రేమో, ద్రుత మంతమం దున్నమాత్రమున నది యనఁగా కజ్యంతము సహజముగా ద్రు.ప్ర. యనుకొనరా దనియు లేక యనుకళయె యట ద్యుతాంత మైన దనియుఁ జెప్పటయే పౌఢ.యభిప్రాయముగా గుర్తింపఁదగును.

నిజమునకు ద్రుతాంతము లైనపదములు ద్రు.ప్ర. లనులక్షణము ననుసరించి ద్రుతాంతము వేటును ద్రు.ప్ర. వేటు నని చెప్ప వీలు లేదు. అయినను తె.వ్యా.వి.వ్యతిరేకక్తార్థకరూపమునువైకల్పికద్రు.ప్ర.యనుటను దిరస్కరించుటకై ప్రౌఢ. యిట్లు చెప్పియుండవచ్చు. (చూ. త్రి.శే.) వై.చం.అందుకీకుచుకా వా (సంధి) అనికవర్ణాంతము వికల్పముగా సద్రుత మనెను. అందుఁ జూడేశో కీకూచ వర్తమానే చువర్ణకళ్య క్త్యగేళః కళ్య సద్రుతసంజ్ఞా వా స్యుః అని వృత్తి. అందుకీకుచులను వైకల్పికసద్రుత మనుట సంధి(స్వరలోపము)ప్రయోజనము నుద్దేశించి యని గుర్తింపఁదగును. అనఁగా నాయం దాశ్చనాయందు నాశ యనురీతిగా లేకుండె, లేక నుండె నని యపుటనే యుద్దేశించి ననవలె. ఇందలిఅందు,కీ,కు,చువర్ణకాంతములు ద్రు.ప్ర.లే యపుట యితరలక్షణగ్రంథములనుబట్టి స్పష్టము. తదనుగుణముగాఁ గవర్ణకాంతము ద్రు.ప్ర. కావలె. అది సరి గా దనుట ప్రౌఢ.యభిప్రాయము. లేక కళయె లే కుండె, లేక యుండె నని యపు. లేక నుండె నన్నది విశేషార్థమున ద్రుతము చేరుట నేర్పడినది. అది విశేషస్థలము. అట్లు ద్రుతము చేరుపక్షమున లేక నుండె ననియె కాని లేకన్ + ఉండె లే కుండె నని కాదు.

తె.వ్యా.వి.పివరణమునుబట్టి ద్రుతాంతము ద్రుతోపజీవి యొక్కటియ యవుచున్నది. (కాఁబోలును అనుద్రు.ప్ర.ను దద్భిన్నముగాఁ జూపు పెట్టును ప్రమాదమె.) ప్రౌఢ. లేకను అన్నది ద్రుతాంత మనె. సముచ్చయార్థకనుకజ్ఞాంతములె ద్రుతోపజీవు లని వజ్ఞులవారు నితరులవలెఁ బ్రౌఢవ్యాకర్త యెంచినచో నీట లేకను

ద్రుతాంత మనక వి.వి.నుండి ప్రసిద్ధ మైనద్రుతోపజీవి యనియే చెప్పనగును గదా. అనగా ద్రుతోపజీవులన సముచ్చయద్యర్థకనుశబ్దాంతములె యని ప్రౌఢ.కూడ భావింపలే దన్నమాట. సంబంధ స్తిజ్ఞుబన్తాభ్యా మ్మనునునది యీనుశబ్దాంతముల యెడ సముచితముగా నన్వయింపకుంటుంజిట్టియుఁ బ్రౌఢ. యట్లు తలంపకుంట కాధారము గావచ్చును. ఇంతమాత్రమున తె.వ్యా.వి.పేర్కొన్నట్లుద్రుతాంతద్రుతో పజీవులను భిన్నము లనరాదు. అట్టిప్రత్యేకత యున్న ద్రుతాంతములను బేర్కొన్నప్రౌఢవ్యాకర్త ద్రుతోపజీవులను బ్రస్తావింపఁడా? అది చిం.లో(బాల.లో) ననుక్తాంశమే కదా. వి.వి.నుండి పెక్కంశములు సంగ్రహించినప్రౌఢ. ద్రుతోపజీవులను బేర్కొనమి దానిని సంగ్రహింపవలసివయవనరము లే దనియు ననగా ద్రుతోపజీవినంజ్ఞవలనఁ బ్రయోజనము లే దనియు బాల.వలెనే తలచె నన్నమాట.

ఏ మైనను ద్రుతప్రకృతికము ద్రుతోపజీవి కళ యని మూఁడే భేదము లుండె ననుట యొకచూర్ణము. అందును ద్రుతోపజీవులస్వరూపమును వానిపై లక్షణ్యమును బ్రత్యేకముగా నిప్పటి కింకను గుర్తింపరాకున్నది. అనగాఁ బ్రయోజనము గానరాదు. ఈఅపొంతరసంజ్ఞాకల్పనము గౌరవమే (తె.వ్యా.వి.371)కానఁ ప్రియోజనవంతము కాకుండుటచేతనే సూరికి ముందు చిం.యును ద్రుతోపజీవులను బేర్కొనక ద్వి. ప్రి.లు కళలు ననురీతిగా రెండుగానే తెలుఁగుపదములను విభజించుట జరిగినది. అయ్యది యుక్తమే.

లేకను ద్రుతాంతమే కాని ద్వి.ప్రి. యని బ్రమయరా దనుప్రౌఢ.వచనము సముచ్చయద్యర్థకనుశబ్దాంతములు ద్రుతోపజీవు లనువజ్ఞులవారినిర్ణయమునకుఁ గొంతవఱ కాధార మయ్యెడునవకాళ మున్నది. అంతకుముం దుద్ద్యోతినీవివరణము నను నీప్రౌఢవ్యాకర్తృవచనములప్రభావము పొడఁగట్టుట స్పష్టమే.

అయ్యది వ్యా.సం.స.లో స్పష్ట మైనస్వరూపము నందియుండవచ్చును. ప్రౌఢ.కుముం దె వ్విరును ద్రుతోపజీవుల కిట్టియర్థమును నిర్ణయించినట్లు గానరాదు.

ప్రొద్ద. యేని నర్థవిశేషమునం దైననుశబ్దము మంతమందుఁ గలయవియే ద్రుతోపజీవు లని యభిప్రాయపడియున్నట్లు నిర్ణయింప నాదనువు లేదు. వి.వి.వచ నమున కాతఁ డట్టియర్థము గల దని యెఱింగినఁ బ్రిస్తుతస్థలమున లేకను ఇత్యాదులు ద్రుతాంతము లని సామాన్యముగా నిర్దేశింపక ద్రుతోపజీవు లనియే చెప్పి డివాఁ డనవచ్చు. (దాని నెఱుంగమి యనుసూరిలోపమును స్పష్టము చేసినప్రయోజనము సిద్ధించుట కే నట్లు చేసెడివాఁ డనవచ్చు.) అట్లు పేర్కొనమింజేసి ప్రొద్ద వ్యాకర్తకు నట్టియభిప్రాయము ద్రుతోపజీవిశబ్దమునెడల లే దని నిర్ణయింపవచ్చు. కాఁగా దీనిని ప్రొద్ద. ఆధారముగా వజ్రులవారే యాహించి యుండు రననగు. అది సరిగా లే దని స్పష్టమే.

ఇంక నిట్లవ్యయాత్మకనుశబ్ద మంతమందుఁగలవి ద్రుతాంతములో ద్రుతోపజీవులో యని వేఱు చేయఁబడఁగా మిగిలినద్రుతాంతములను గూడఁబేటికశబ్దావయవద్రుతము కలవి. ప్రత్యయాగమములుగ నైన వని విభజించినది. అయ్యది లాక్షణీకులమతమే కా దనుట స్పష్టము.

ఇంకఁ జివర నున్నద్రుతము శబ్దగర్భమా? ప్రత్యయమా? అగమమా? అవ్యయమా? అనురీతివివక్షవలనఁ జరిత్ర కే మేని బ్రయోజన ముండు నేమో. శబ్దశాస్త్రమున కేమియు లేదు. ద్రుతప్రకృతికముసంజ్ఞ వ్యుత్పత్తితోఁబని లేదు. అందుకే ద్రుతాంతము లైనపదములు ద్రుతప్రకృతికము లని చిం.సారమును సూరి సూత్రించు టెంతయు సుచితముగా నున్నది.

ద్రుత ప్రకృతికములు-ద్రుతము

అవాంతరభేద మెది యేని సంగీకరించినను సంగీకరింపకున్నను ద్రుత మంత మందుఁ గలశబ్దము లన్నియు ద్రు ప్ర. లగు నని గుర్తింపకతప్పదు. ఇట్లు ద్రు. ప్ర.త్యమునకు మూల మైన (ద్రుతాంత)తుదిద్రుత మెట్లు గలుగునో పరిశీలింపఁ దగియున్నది.

కశేతరము లగునాయయిపదములు ద్రు.ప్ర.లనుచో నవ్యానిద్రుతమును బ్ర త్యేకముగా నెల్ల యెడలఁ జిం. విధించియుండలేదు. సూరి ప్రత్యయాదులుగా నుద్రు తమును బ్రత్యేకముగా నెల్ల యెడలఁ జెప్పెను. చింతామణిని వ్యాఖ్యానించుచో బా.స రాముని రాము రామునికి ఇత్యాదిగాఁ గొన్నియెడలఁ జివర ద్రుతము లేకుండఁగనే చూపెను. కాని కంఠేన్యారాదా దేః అనుసూత్రమునొద్ద కంఠప్రత్యయమును ద్రు తాంతముగా నుదాహరించెను. అనాదిపు సూత్రమునొద్ద ద్రుతప్రకృతికము గనుక నకారము నిల్చినది యనెను. మఱి యాద్రుత మెట్లు చేరినదో చెప్పలేదు.

ఒకానొకచో నాయావిభక్త్యంతముల నుదాహరించు చప్పకవి అతివతోడను మున్నగురీతిగ ద్రుతమును ను(ని)స్వరూపముతోఁ జూపియున్నాఁడు. కాని విభక్త్యం తములపక్కయను నిరూపించుపక్కరణ మప్పకవీయమునందు లేకుండుటచే (ఇట నా ద్యుత మెట్లు చేరినదో నిరూపింపవలసినయవసరము లేకుండుటచేతను) నాచివరిద్యుత మేకాత్తమువలన వచ్చి చేరినదో స్పష్టము చేయబడలేదు. అహో. అమ్మునకు నివర్ణము వచ్చు నన్నస్థలమున రామునిన్ అనురీతిగా నివర్ణకముపై ద్యుతమును గూడఁ జూ పెను. ఇట్లే యితరస్థలములందును. అయిన నహో.యును జివర ద్యుతమును జూపెనే కాని యెట్లు వచ్చినదో పేర్కొనలేదు.

ద్యు.ప్ర.లకుఁ జివర ద్యుత ముండు నని యే స్ఫుర్త్యనుజీవితద్యుతాః అను దానిచే స్పష్టము. కాని యది యెట్లు గు నన్నది మాత్రము చిం.వి.వి.లలో నస్పష్టము.

వజ్జులవారు సీతను అనుద్వితీయాంతము కళాభిన్నము గావున అన్యే దుర్జితప్రకృతయ యనుదానిచొప్పున దుర్జితప్రకృతికము కావలయుటంబట్టి యీసూత్రముచేతనే దానితుదిని బొల్లునకారముచేసి (వ్యా.సం.స గీ)ననిరి. ఇట్లే దుర్జ.ప్ర.లన్నింటికిదుర్జితమన్యే దుర్జితప్రకృతయ యనులక్షణముచేతనే యపు నని వివరించియున్నారు. నిజమునకు దుర్జితమును బ్రత్యేకముగా విధింపనిస్థలములందుఁ జిం.తో సీసూత్రముకంటె నిం కొకయాధారము లే దాదుర్జితమును సాధించుటకు. దుర్జ.ప్ర. లన్నింటికి సాధారణముగ నన్యే యని దుర్జితము చేరు నన్నఁ బై రీతిని గొన్నియెడల బ్రయోజనమును గొన్నియెడల నిబ్బందియును గలదు.

సుబంతములయెడ నాయావిభక్తులుమాత్రమే చిం. పేర్కొన్నది. రామునిచేత రామునికొఱకు అనురీతిగామాత్రమే సాధింపఁజుటచే నన్యే యని ద్రుతము చేయక తీరదు. లేనిచో రామునిచేతన్ ఇత్యాదులు చిం. చే నసాధ్యముల యనవలె. ఇట్లే క్రియాపదములలో భూతతద్ధర్మాద్యర్థకప్రథమపురుషైకవచనాంతరూపములయెడను జిం. తర్వచనలోపమునుమాత్రమే విధించినది. ఘటించె, ఘటించు అనురీతిగ మాత్రమే యట రూపము లగును. వానిచివరిద్రుతమును సాధించుట యీమార్గమునకుఁ బ్రయోజనము. (లేక ఘటంపఁగలఁ దిత్వాదువలెనే పునరాగమఃక్రియాణా మ్మని యిటఁ గూడ ద్రుతము చేసినఁ దప్పు గాకపోవచ్చును.) కాఁగా ద్రు.ప్ర.లచివర ద్రుతము సాధింపఁజుట యొకటి ప్రయోజనము.

కాని దీనివలన ననర్థము నేర్పడియున్నది. చిం. ఉత్తమపురుషైకవచనముగా నువర్ణమును బేర్కొన్నది, 'ఉత్వయుతో వనకారో స్యాతా మధ్యమోత్తమైకవచనానామ్-ఘటించును భూతాదుతాం పరేషా మిత్-ఘటించితిని. తిజ్మధ్యాదీ తరము లగునీయుత్తమపురుషైకవచనాంతములు ద్రు.ప్ర.లే కావున 'నన్యే' యని చివర నిం కొకద్రుతము చేరకతప్పదు. అట్టియెడల ఓడుడునున్, కొలిచితినిన్ అనురీతిఁ గావలసియున్నది. వజ్జులవారు తమప్రణాళిక కనుగుణముగ నిట్టిరూపములే చిం. సాధించుచున్నట్లు స్పష్టము చేసిరికూడ. కాని యిట్లు సాధార

జముగ సాధింపఁగోడినయీరూపములు భాషయందు మిక్కిలియసాధారణముగ మాత్రమే యున్నవి. అంటిని నిండఱ కనురీతివి (అపియునుం గాకేత్యాదులకంటె గూడ) విరళములు. ఇట్టివి విరళముగ మాత్రమే యుండు నని వజ్రులవారును స్పష్టము చేసిరి. (వ్యా.సం.స. 283) బుటి యంటినిన్ అనురీతిరూపములు సాధారణము లను పెట్టు?.

ఇది యిట్లుండ స్వరపరకతలో నిం కొకయిచ్చింది గలదు. నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియాస్విత యన్నసూత్రమున వేఱుచేయఁగోడినయుత్తమపురుషక్రియల నహో.వలె వజ్రులవారును గిమాదులలోఁ బఠించిరి. (వ్యా.సం.స. 283) అప్పుడు సంధి ప్రాయికముగనె యవును గాఁబట్టి అంటిని నిండఱ కనురీతినంధిరానిరూపములు విరళములుగా నుండుట సరిపడుచునే యున్నది. కాని వజ్రులవారిచివరణమున వైరుధ్యము గలదు. మానిత్వముచేతనే తదాదులసంధియు సిద్ధింప వీలుండఁగా తద్య త్తనుసూత్రము స్పష్టతకే యన్నయహో.యథిప్రాయమును దిరస్కరించుచు వజ్రులవారు తదాదులకు వైకల్పికమును గిమాదులకుఁ బ్రాయికము నని భేదమును స్పష్టము చేసిరి అయ్యును వీరిచట “ఉత్తమపురుషక్రియలు కిమాదులలోనివి గావున వానికి సంధి వైకల్పిక (284) మనిరి. దీనివలనఁ దదాదులసంధితోఁ గిమాదులసంధి కింతకుముందు చెప్పినభేదము తొలఁగి యహో.యథిప్రాయము సమంజస మని స్పష్టము కాఁగా నహో.యథిప్రాయమును వజ్రులవారు విమర్శించినతీరు సముచితము గాదని వాడివల్కులవలననే విడిత మగుచున్నది. ఉత్తమపురుషక్రియేకారమునకు సంధి వైకల్పిక మన్నవీరు మఱల నిట నట్టియెడల సంధి రానిరూపములు విరళము లనుట విరుద్ధము. ఉత్తమపురుషబహువచనస్థలములయందు సంధి వైకల్పిక మనకతప్పదు. కొలిచితినిన్ అనురీతిగనె యుత్తమపురుషైక వచనరూపములను స్వీకరించుచో నట సంధి ప్రాయిక మనకతప్పదు. నిజమున కహో.బలుని విమర్శించుటకయి తదాదిసంధిని గిమాదిసంధికిని వజ్రులవారు చూపిన భేదము చివరివఱకు నిర్వహించియున్నయెడల ననఁగాఁదద్విరుద్ధముగాఁ జేర్కొనకున్న వారు చూపినభేదము సనుసరించి యుత్తమపురుషబహువచనాంతములు

దాదులలోను నేకవచనాంతములు కిమాదులలోను జేయ నని చెప్పకొనియుండెడివారే యనవచ్చును. అట్లే చెప్పవలసియున్నది కూడ. అయిన వి.వి. ప్రథమే చోత్తమే చైవ క్రియేతో వా భవేచ్ఛ్యుతిః అని సామాన్యముగనె వాళ్లముతోనె విధించుట వజ్జులవారు వికల్ప మని వివరించుట కొకకారణ మయియుండవచ్చును.

అయిన నిట కొలిచితిన్ అనురూప ముండును. కొలిచితినిన్ అనునదే సంధి సందర్భమున గ్రహింపవలె ననియు కొలిచితిన్ అనురూపము గ్రహింపరా దనియు వజ్జులవారు నిరాధారముగా నియమింపవలసినయవసర మేర్పడుటయును గొలిచితినిన్ అనురూపము నేర్పఱచుటచేతనె గల్గిన దని గుర్తింపవచ్చును. ప్రాయికవైకల్పికము లనుచో స్వవచోవ్యాఘాత మేర్పడుటయు నిందువలననే. (చూ. ద్రు.కా. ద్రుత పూర్వస్వరసంధి)

ఇట్లే చేయుదునున్ + అని చేయుదు నని యనురీతిస్థలములును సహజములు గావు. వజ్జులవారు చెప్పినట్లుగాఁ బ్రత్యయోకార మైన దని న స్యా త్తనుసూత్ర ముచే సంధినిషేధము లేక యనుత యని సంధి నిత్యముగనె యపు ననవలె. అయ్యును న స్యా త్తనుచో చేయుదున్ అనునదిమాత్రము గ్రహింపకతప్ప దనియు ద్రుతివర్ణకౌ క్రమాత్ స్తః అని చెప్పఁబడినదుప్రత్యయోకారమునకుమాత్రము సంధి నిషేధము తప్ప దనియుఁ జెప్పట సక్రమ మనఁగలమా?

వి.వి. ప్రథమశ్చోత్తమశ్చైవ యనుకారికచే ను త్తమపురుషైకవచనమునందును సంధినిషేధము చెప్పినది. వి.వి.కర్తృమతమునను జేయుదునున్ అనునదే సాధారణముగ నగురూప మయిన నందలియుకారమునకే సంధి నిషిద్ధము గావలె. చేయుదు ననియె ననురూప మెట్లు? చేయుదున్ + అనియె ననుచోఁ జేయుదు ననియె నని యపు. అయిన నట్టిరూప మె ధ్లేని సాదువె యగుచుండ సంధినిషేధ మేల; చేయు దనియె నని కాకుండుటకన్న చేయుదునున్-చేయుదున్ అని చూపినట్లే చేయుదున్ చేయుదు + అనియె నన్నఁ జేయు దనియె ననురూపము వజ్జులవారిప్ర క్రియామూర్ఖముతోఁ దప్పదు గదా.

ఇట్టినువర్ణమునందలియత్వమునకే భూతాదుతాం పరేషా మి త్తని యిత్వము రాగా కొలిచితిని(న్) అనురీతిరూపము లవును. అట్టియెడ (న స్యాత్తనుచో) ప్రథమశ్చోత్తమశ్చైవ యనుచో కొలుచుదున్ అన్నదిమాత్రమే గ్రహింపవలె ననియు (గిమాదులలో) ప్రథమేచోత్తమే చైవ యనుచో కొలిచితినిన్ అన్నదిమాత్రమే గ్రహింపవలె ననియుఁ జెప్పట సక్రమము గా దనకతప్పదు.

ప్రథమపురుషైకవచనస్థలమున కొలుచున్ కొలిచెన్ అని యుండు ననియు నుత్తమపురుషైకవచనమందుఁ గొలుచునున్ గొలిచితినిన్ అనురీతిగా నుండు ననియుఁ గల్పించినభేదమునకుఁ బ్రయోజన మేమి? ఇదేపద్ధతితో చేయుచున్నానున్, చేయఁగలనున్ అనురీతివర్తమానభవిష్యదర్థములందు రూపము లేర్పడుఁ గదా. అట్టి వున్నవా? ఉత్తమపురుషైకవచనస్థలమున భూతతద్ధర్మార్థములందుమాత్రమే నువర్ణకముపై ద్రుతము చేరు ననియు భవిష్యదర్థకాదిస్థలముల నట్లు ద్రుతము చేరదనియుఁ జెప్ప వీలున్నదా? ఉత్తమపురుషైకవచనము లెల్ల యర్థములందును ద్రు.ప్ర.లే గదా. కాగా ఉత్తమపురుషైకవచనము (నిను)పై నిం కొకిద్రుతము చేరు ననుట యనర్థమే యనకతప్పదు.

ఇట్టిసందర్భమున నప్ప.యథిప్రాయ ముచితముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. 'కూర్చి విడచి ద్వితీయఁ బల్కు-నవి మూడు (ని,ను,ల)నవతలివిభక్తి దెలుపువాక్యములు నాల్గు (చే,చేత,చోడ,తో) వలనఁ గంటె లోపల ననువచనములును బది విభక్తులలో ద్రుతప్రకృతు లయ్యె (అప్ప.9-93)అనుటంబట్టి ని,ను,ల,చేత,చే మొ॥ ద్రు.ప్ర.లని తేలివది. ఇట్లు నుటచేత ల,చేత మొ॥వానిపై ద్రుతము చేరినట్లుగనే (అన్యేయనుసూత్రముచేతనే యనుకొందము. వీనిపై నెట్లే ద్రుతము చేరనిదే ద్రు.ప్ర.లగుట యసంభవము గదా. రాములను మొ॥)ద్వితీయ లైన-ని,ను అనువానిపైఁ గూడ ద్రుతము చేసినా? అహో, వజ్జులవారు నట్లు భావించిరి. కాని యప్ప.యవికారగతే చిస్మి న్నునుసూత్రమును వివరించి 'నమదవిరాదుని జావ మొత్తి, నగరమునకు మహిజాతను గొనివచ్చె (అప్ప.9-142)నని ద్వితీయతో నినులనే ద్రుతముఁలుగాఁ జూపెను. పైపరుషములు సరళములే యగు.బిందువు రానియెడల ద్రుత

నున్న యందు ననుట కివి లక్ష్యములు. అనఁగా నిందలిద్రుతము బిందువికార మందక స్వత్వముతో నున్నది. విరాధుని జావ మొత్తై మహిజాతను గొనివచ్చె ననులక్ష్యములనుబట్టి నినుఁ డ్రుతము లన్నమాటయె. ఇట బింద్వాదివికారములు లేమి చెప్పబడుటంజేసి యీనినులపై ఖండబిందువుండు నని యూహించుటకును వీలు లేదు. అందు మహిజాతను గొనివచ్చె ననునది ప్రాసఘటితము నై యుండుటచే వజ్రుల వారు నిద్దానిని బ్రబలముగా స్వీకరించిరి. కాఁగా నీలక్ష్యము లప్ప. మతమున ద్రుతము స్వరసహితమై యని నిరూపించుటతోపాటు ద్వితీయయందుఁ బ్రత్యయము లైన నినువర్ణములే ద్రుతము లని స్పష్టము చేయుచున్నవి. పంపునను, అతివతోడను మొదలగునితరస్థలముల ననుసరించి యిచటినినులు ద్వితీయావిభక్తులే యని (లుక్చ స్యాత్తనుటచే ద్వితీయాప్రత్యయము లోపింపఁగా దానిపై నుండి మిగిలినద్రుతము గా దనియు) స్పష్టముగా గుర్తింపవచ్చును. దీనింబట్టి ద్వితీయ లై ననినులే ద్రుతము లనిమాత్రమే కాక వానిపై నిం కొకద్రుతము వచ్చి చేర దని యప్ప. భావించె ననవలయునే కద. అహోబలాదులవలె నస్పృకవియు నినులపై ని ద్రుతము చేరు ననియే యెంచి నఁ బై లక్ష్యస్థలములందు నినులపై ద్రుతమునకు వచ్చెడుఖండానుస్వార మే నుండవలె. అట్లనుస్వార మున్న దన్న నవి యవికారగతే యను ప్రస్తుతలక్షణమునకు లక్ష్యములే కాకుండఁబోవును. మిగిలినయచ్చోటిలక్ష్యముల ననుసరించియు నిట నినులు విభక్తులే కాని నినులు లోపింపఁగా మిగిలినయాగమ ద్రుతములు గా వనుట స్పష్టమే. అస లప్పకవీయచిం.లో నష్టైవము చెప్పబడి యున్న దని యాగ్రంథభాగము లభ్యము గామి నిర్ణయింపరాకున్నది.

అయిన విభక్తులలో నీపదియు ద్రు.ప్ర. లగు నన్నయప్ప. ల, చేతప్రభృతులపై ద్రుతమును ప్రత్యేకముగాఁ జేసియు నినులపై న స్థల చేయలేదు:

ఇట్టిస్థితి స్థలాంతరమునను నప్ప.లోఁ గలదు. “గరుడధ్వజ ప్రథమోత్తమపురుషైకవచనము లెల్ల భూతార్థమునన్, ధర నగును ద్రుతప్రకృతులు భరియించె నుపేంద్రుఁ డేను బ్రదికితి ననఁగన్. (౪-౪౩) వజ్రులవారిమతము ననుసరించి యిచ్చుటను ను (ని) వర్ణకముపై నన్యే- యని ద్రుతము చేరవలె. కొలిచితినిన్,

అంటిని అనురీతిగా నిట బ్రదికితిని అని కావలె. బ్రదికితిని + అనగెన్ అనునది బ్రదికితి ననగెన్ అని యవు తెట్లు; వజ్ర లవారు కొలిచితిని + అభిజను కొలిచితి నభిజ ననునదే సంది యైనరూప మని చెప్పిరి. అపద్ధతినిబట్టి చూడ నిట బ్రదికితి ననగెన్ అనునప్పు.లక్ష్యమును సంది జరిగిన స్థలమే యవును.కాని యప్పు. యివి ద్రు.ప్ర.లు గాన సంది లే దనునభిప్రాయముతో నీవాని నుదాహరించెను. భరియించె నుపేంద్రుఁ డన్నది యెట్లు సంది రానిరూపమో బ్రదికితి ననగె నను నదియు నట్లే సంది రానిరూప మని యప్పు.యభిప్రాయము స్పష్టమే. సంది రానిపక్షమున వజ్ర లవారిసమన్వయము ననుసరించి అంటిని నిందఱ కనురీతిగా బ్రదికితిని ననగెన్ అనియే కావలసియుండును. అయిన వజ్ర లవా రసహజము గనె యైనను కొలిచితిన్ + అభిజ అనురీతిస్థలమును గూడ సాధించిరి. తదను గుణముగ నిట బ్రదికితిన్ + అనగెన్ అని యుంచిన బ్రదికితి ననగె అనునది సంది రానిరూపమే యగును. అయిన వజ్ర లవారిమతమునఁ గొలిచితి వభిజ నను నది యొకపక్షమున (ప్రాయిక) సందిజరిగినస్థలము కాఁగా నిం కొకపక్షమున సందియే లేని స్థలము. ఒకేరూపము సంది యైనందులకుఁ గానందులకు లక్ష్య మగు చుండఁగాఁదదనుసారముగా నిర్ణయము చేయు తెట్లు గుదురును? ఏ మైనను సంది లే దన్నయప్పు.మతమునుబట్టి బ్రదికితినిన్ అని యుండ రనుట నిశ్చయము. అట్లుండు ననుకొన్న నప్పకవియు వజ్ర లవారివలెఁ బ్రాయికసందిని జెప్పవలెఁ గాని సంది లే దనుట కుదురదు. ఇంక నీయవి ద్రు.ప్ర.లు గావున సంది లే దని సామాన్యముగా నిర్ణయించుటయు నప్పు.లో గమనార్హము. అప్పు.స్వరసందిసిద్ధాంతము ననుస రించియు ద్రుతపరకస్వరసంది యప్పు.మతము గాదని స్పష్టము. (చూ.ద్రు.కా. ద్రుతపూర్వస్వరసంది) అప్పు. సిద్ధాంతముననుసరించి యిట నాతఁడు సందిని జెప్పఁదలచిన నుత్తమైకవచనము (భూతార్థమున?) వికల్పముగా ద్రు.ప్ర. యగు ననియుండెడివాడు. కాఁగా నప్పు.మతమున నుత్తమైకవచనము లగునినులపై ద్రుతము చేరదు.

అప్ప. స్థలాంతరమున “వదలక తద్ధర్మములను బొదలెడు ప్రథమోత్తమాఖ్య పురుషైకవచఃపదములు ద్రుతప్రకృతు లగుఁ బదరుసు ననఁ దోర్తు నేను బలుమటు ననఁగన్ (1-75) ఓర్తు నేను అనుచో ఓర్తును + ఏను అనియె భావించె. అనఁగా ఓర్తునున్ అని యుత్తమపురుషనువర్ణకముపై ద్రుతము చేరమినే నిరూపించె. కాని ప్రథమైకవచనము ద్రుతాంత మవుటంజేసి సంధి రాకుంటును నిరూపించుటకయి పదరుసు నతఁ డని చూపె. ఇయ్యది యంటిని నిందలు కనుదానివలెఁ గన్పించి నను విశేషస్థలమె కాని వజ్జులవారియభిప్రాయమునకు సాధకము గాదు. ఇది తద్ధర్మార్థకప్రథమపురుషైకవచనము. ప్రథమైకవచనలోప స్తద్ధర్మాతీతయోః క్రియాణాం స్యా త్తని చిం. ప్రథమైకవచనమునకు లోపము చెప్పినదే కాని సువర్ణమును విధింపలేదు. కావున విహిత మగుసువర్ణముపై ద్రుతము చేయుట యనుప్రసక్తి లేదు. ఇంక నప్ప.చిం.లోఁ బ్రథమైకవచనలోపము గాక సువర్ణమే విధింపఁబడిన దేమో యని యనుమానింపవచ్చు నాచిం.భాగ మిప్ప.లో లభ్యము గాలేదు గనుక, కాని యట్టియెడలఁ దద్ధర్మార్థముతోపాటు భూతార్థమునందును బ్రథమైకవచనలోప ము గాక సువర్ణక మయి దానివయి ద్రుతము చేరవలయును గదా. ఇంతకుమున్ను భరియించె నుపేంద్రుఁ డనుస్థలమున భరియించెను నుపేంద్రుం డని యీవలదాః తద్ధర్మప్రథమైకవచనస్థలమందే ప్రథమైకవచనలోపము గాక సువర్ణము చెప్పఁబడె ననియు భూతార్థమునం బ్రథమైకవచనలోపమె చెప్పఁబడె ననియుఁ నూహించుట సక్రమము గాదు గదా. ఇంతకును బా.స.చిం. ననుసరించి సువర్ణకము చెప్పఁబడిన దని నిర్ణయింపఁదగినచోట నాను(ని)వర్ణముపై నప్ప.ద్రుత మీలేదు. అప్ప.చిం.లో సుత్తమైకవచనలోప మెల్లెడలఁజెప్పఁబడె ననవలెనా? మైనను నిర్మూలక మగుచర్య యెట్టిసిద్ధాంతమును గాని నిశ్చయపఱువఁజాలదు. కాఁగాఁ దై విషయము ననుసరించి పదరుసునతఁడనుప్రస్తుతస్థలముననే యప్ప.కవి యొకజేత బదరు నతం డనియె ప్రయోగించియుండె నేమో యనియైన ననుమానింపఁదగుఁగాని బ్రదికీతి ననఁగన్ అనుచో బ్రదికీతిని ననన్ అని ప్రయోగించె నేమో యని యనుమానించుటకు నవకాశము లే దని గుర్తింపఁదగును. ఇచ్చటఁ-ఓర్తునేను అనుస్థలమున ఓర్తును నే నని యుండు నని యూహించుట కుదురగు గదా. గణభంగ మగు. కాఁగాఁ బ్రథ

మైకవచనము ద్రు.ప్ర. యగు నన్నయప్ప. పదరును అనునదే ప్రథమైకవచనాంతముగా ద్రుతాంతముగాఁ జివరనువర్ణము ద్రుతముగా నెంచె ననుట సక్రమము.

మొత్తముపై నప్ప. ద్వితీయావిభక్తు లగునినులపైని నుత్తమైకవచనము లగునినులపైని ను తొకద్రుతముగా జేర్పలేదు. అవియే ద్రుతము లగు నని తలచె నని స్పష్టము. కాని ల,చేత మొదలగువానిపై ద్రుతము చేర్చెను. లభ్యమగుచున్నదా.న.చిం. ననుసరించి యిట నప్ప.మతము గుర్తింపవలె. ని,నుప్రభృతులు ద్రు.ప్ర. లని లవర్ణానులపైమాత్రమే ద్రుతమును జేసి నినులపై నట్లు చేయఁ యానినులచేతనె యాశబ్దములు ద్రు.ప్ర. లవును నప్పష్టము చేయఁబడుటబట్టి యప్ప కవినిన మిట్లు తెలియఁగలుగుచున్నది. ద్రు.ప్ర.లుగాఁ జెప్పబడినపదములలో నేవానిఁ దుదిని (ని)నువర్ణములు ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁ దినవో యాశబ్దము లానినులచేతనె ద్రు.ప్ర. లవును. అట్లు విహిత మైననినువర్ణములపై ద్రుతము విశేషముగాఁ జేరదు. అనినులే ద్రుతములు గాదుట్టి విజల ద్రుతము చేర్పవలసినయఁ గ్రము లేకపోవుటచేతఁ గావచ్చును. ద్రు.ప్ర.లుగాఁ జెప్పబడినపదములలోఁ జివర ను(ని) వర్ణము చెప్పఁబడినందర్భములందే యట ద్రుతమును జేర్చుకొనవలెను. లేకున్న నాశబ్దమునకు ద్రుతాంతంబు నిర్దిష్ఠమి ద్రు.ప్ర.త్వము గలుగదు గదా. ద్రుతము చేయఁబడుట నే తొలయాధారము లేమి నన్నే ద్రుతప్రకృతియై యానినుగా నిచేతనె యపు ననుకొనుట యొప్పును. ద్వితీయాయందు నుత్తమైకవచనస్థలమునను ద్రుతము (నినులు) విధింపఁబడుటచే నట ద్రుతముపయి ద్రుతము చేరలేదు. ల,చేత గున్నగుస్థలములలో నట్లు ద్విత్వము [నినులు] సాధింపఁబడలేదు గావున నట నన్నే యని ద్విత్వము చేరినది.

ఋషిః పృథివిస్థాంతః సూరికగతిగా నెన్నవలసినదే. ద్యౌః, పృ.లలోఁ గొన్నింటికే ఋష్యే లాని ద్విత్వము చేరుటయుఁ గొన్నింటిఁ జేరకుండుటయు విశేషము. దా.న.చిం.కంటె ద్యౌః-లిథిన్న మైనవ్యరూపంబు లోగానవచ్చు నప్ప.చిం.లో నిటఁ గూడ భేదము గల దేమో. ల,చేతాదులపై ద్విత్వము విశేషముగా విహితమైన దేమో.

కాగాఁ జిం.యధిప్రాయ మిది యని దొరనియప్ప.చిం.చే నిట్లయింపరాకున్నది. కాని చిం. నట్లుంచి యప్ప.యధిప్రాయమునుమాత్రము గుర్తించుచో వజ్జులవారు సాధించు- చేసితినిన్, చేయుదునున్ రామునిన్ అనురీతిరూపము లాతనికి సమ్మతములు గా వని నిశ్చయింపవచ్చు. (రామునిని అనునొండుస్థానమునఁ దప్ప) సూరిమొలమె యప్ప.మతము నని స్పష్టము. అయప్ప.మతము ను బా.స.చిం కనుగుణముగా సనున్వయించి చూచినఁ దై ని బేర్కొన్నసిద్ధాంత మేర్పడు.

పైయప్ప.యధిప్రాయమునె కొంతవఱకు నహో. కూడ ననుసరించె నని తోచుచున్నది. భూతతద్ధర్మార్థకప్రథమపురుషైకవచనస్థలమున ఘటించె నితఁడని ద్రుత మాగమము చేసిచూపినయితఁడు ఉత్వయంతావనకారా స్యాతా మ్మను సూత్రమునొద్ద చేయఁగలను చేయుదును అని మాత్రమె యుదాహరించుటలో నీ(ని) నులపై ద్రుతము చేయకుంటయె గమనింపవచ్చు. కొలిచి తద్ధిష్ఠి, తింటి నతిమిదురఫలము లనురీతిస్థలాంతరలక్ష్యములనుబట్టియుఁ దైయప్ప.యధిప్రాయ మహో. యనుసరించినట్లు స్పష్ట మగు. కాని యహో.ద్వితీయయందలినినులపైని ద్రుతస్థితి స్పష్టము చేసియున్నాఁడు. అం దొకదైలక్షణ్యము గమనింపవచ్చు.

చిం.కర్త ద్రు.ప్ర.లద్రుతము ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁదలఁపనియొప్పు దెల్లెడల మానక కొన్నియెడలఁ జెప్పుటయుఁ గొన్నియెడల మానుటయు నేలఁ దీనివలనఁ గ్రమత పోవును గదా యనిపించు. చివరిద్రుతమును విధించినచోట నుబంతములయెడ ద్వితీయైకవచనాంతము లొక్కఁడె గానవచ్చు. ఇది మిక్కిలి విలక్షణము నైయుంట గమనార్హము.

నిరమోచుహతాం లుక్చ స్యా త్తనుసూత్రము నివర్ణకముతోపాటు ద్వితీయైకవచనలోపమును గూడఁ జెప్పుచున్నది. దీనిని బా.స. రాము అని ద్రుతము లేకయె యుదాహరించెను. అవసానమున లోపించినదా? అమోపపక్షమునను రాము అని ద్రుతాంతము గాకయె యుండు ననరాదు. కావున నమ్ము లోపించిన స్థితియందు (అన్యే యని) ద్రుతము చేర్చకతప్పదు. అట్టియెడల లోపాభావస్థి

తిలో ననగా నివర్ణక మయినపుడు దానిని బైన ద్రుత మనెడి యని చేరకతప్పు బెట్లు; అమ్ము లోపించినపుడే ద్రుతము చేరు నన్న నానక్షమున రామున్ (ని) అని యవు. నివర్ణక మగుచో ద్రుతము చేర దన్న రాముని(న్) అని యవు. అనగా నివర్ణ మయినను ద్వితీయైకవచనము లోపించినను రూప మొకరీతిగనే యవును. అపుడు నివర్ణమును విధించి దేని అష్టావస్థను జెప్పు దేని వ్యర్థము కాకతప్పదు. సూరి రామునిని అనురీతిగా ఉజుంతములద్వితీయైకవచనరూపమును సాధించుట గణనార్హము. దీనినిట్టి ద్వితీయైకవచనస్థలమున నది లోపించినను నివర్ణ మున్నను ద్రుతము చేరు ననవలె. కాని ద్వితీయయందును గాంతొకచో నిబ్బంది గలదు. అది గమనించు.

చిం. హర్షిలనునయోభేద్ద్వితీయా రు అని నినువర్ణములను రెండిటిని బ్రత్యేకముగా ద్వితీయావిభక్తులుగాఁ బరిగణించినది. నిరమో మహతా మ్యుని నివర్ణమును విధించినది. కాని నువర్ణ మునుమాత్రము చెప్పలేదు. సఃసందర్భమున నహో. మహత్తులకు నివర్ణకవిధానము ననుసరించి అమహద్భ్యః పరస్యామః స్థానే ను రిత్యాది ర్థ స్పీధ్యః (కవిశి. శిశిరి) అని సింహమును వనమును ఇత్యాది యని యుదాహరించె. ఇట సింహమును ఇత్యాదులందలిచివరినువర్ణము ద్వితీయావిభక్తియై. అయిన దీనిపైని (ననేక యని) ద్రుతము చేయవలె గదా. అహో. యింతకు మున్నిటనే నివర్ణక మయిన సందర్భమున రామునిన్ కృష్ణునిన్ అనురీతిగా నివర్ణముపైని ద్రుతమును జూపియున్నాడు మఱి యట్టిదే మైన నువర్ణముపైని ద్రుత మేల చేరలేదో యాతఁడు పేర్కొనలేదా. నువర్ణమును ద్వితీయగాఁ జేర్కొనియున్నచిం. ననుసరించి యెచ్చట నే ద్వితీయలో సుప్రత్య యస్థితిని జూపవలసియేయున్నది. అట్టియెడ సింహమునున్ ఇత్యాదిగాఁ జూప వలసియున్నది. ఆపిదవ నహో. ప్రసయోగాస్తు సర్వత్ర నువర్ణకస్య లుక్త్యేవ బహవః శ్రూయంతే యన్నాడు గనుక సింహమునున్ అని చూపె ననుటకు వీలున్నను నట్టిపాఠ మెందును గానరా దయ్యె. అట్లని ద్వితీయావిభక్తి లోపించిన రూప మందుమా? సింహమునున్ అని పొల్లును జూపక నువర్ణ మెట్లు చూపె:

ఇంకను ననుహింపవలయును నువ్వలకు నువ్వలమె యగు నని చెప్పి యువాహరించినసందర్భము గావున నమ్ము లోపించినరూప మీయఁడు. కావున నహో. సింహమునున్ ఆనురీతిగనె యుంచఁగా విదవఁ బ్రామానికముగనె సింహమును అనురీతి నిల్పుట జరిగినట్లదని కవిః.లయండు గుర్తించవలెను. ఏమైన నహో. నువ్వల మెల్లయెడలఁ దఱుచుగ లోపించియె వినిపించు ననుట గమనార్హము. ఇంక నాతఁడు అచార్య ప్రయోగేష్వపి బహుళో లగేవ ప్రాయతే యన్నాఁడట. సింహమునున్ ఆను రీతిరూపము లప్రసిద్ధము లనుట లక్షణార్థము. సూరియు నిట్టిసందర్భములందు వనమును అనురీతిరూపములుబూర్జమె సాధించుటయు (దృతీయాదులకె సుగా గమము చెప్పుటయు) స్పష్టమై. అయ్యది ప్రయోగానుగుణ మిట్లుంటేసి సింహ మునున్ అనురీతిరూపములను సాధారణములుగా సాధింపవలసినయవసరము లే దనకతప్పదు. అసాధారణముగఁ గన్పించుసింహమునున్ అనురీతివానిని అని యునున్ అనురీతిగా సాధించుకొనుట యుచితము గదా. ప్రత్యక్షముగాఁ జెప్పి యెల్లయెడలఁ దఱుచుగా లోపించు నన నేమి? అట నువ్వలమె ద్వితీయాదిభక్తియై ద్రుతమిచ్చి దానిపై ద్రుతము చేరమింజేసియె సింహమున్ (ను) అనురీతిగమాత్రము నన్నయదులకవ్యములందుఁ బ్రయోగములు వెలసియున్న వని గుర్తించుటయు ముచితము కాదా? సూరిమార్గ మిదియ.

అస లీనువ్వలకము లోపించు పెట్టు? వజ్రులవాఁడు సీతనున్ సీతన్ అనురూ పద్యమును సాధాణముగనె పేర్కొనిరి. అహో. అదాభు నిత్యముగనె నువ్వలము లోపించు నని యెంచె అయ్యలమును మహర్షిమిస్తు నిర్లుక్ స్వాదన్యతస్త్వత్ర ముర్భవేత్ ఇదాదిభక్తిస్తు నిత్యం లగుదస్తాత్తు ర వా భవే త్తనువి.వి.వచనమునందలి వాక్యముచే సాధించెను. వజ్రులవా రీకారిత నింజిక మాత్మ యర్థమున భేద మధిక ముగఁ జూపిరి. అయ్యది పరిశీలించుట ప్రస్తుతమై యైయున్నది.

వజ్రులవా రీకారిత కిర్థము చేయుచు డునుంట ము కారితచందలనుహచ్చు మునకు డునుంట మని చిం.లోవలె నర్థము చేసిరి.కాని చిం.లోను వి.వి.లోను మిమ- త్తనుదానికి డునుంట మని యర్థము చేయుట విరుద్ధమని గ్రంథాంతరమున గమనిం

ప(గలము.)ద్వితీయయైకవచనస్థానమున నివృత్తలోపము లగు ననిరి. ఇట తల్లో ప మనఁగా నవృత్తలోప మని యర్థము. కాని యయ్యైక మని చెప్పరాదు. నివృత్తమును లోపమును అయ్యునకు విధింపఁజూచినది గదా. మహతోఽమస్తు నిట్లుక్ స్యాత్తనుదానియాయర్థము నిరమో మహతాం యక్చ స్యాత్తనుచిం.లక్షణముచే నుక్త మయినదే డుమంతేతరస్థలముల నమ్మునకు నుపన్దిక మగు నని యన్యతస్త్వత్ర ను ర్భవేత్తనుదానియర్థము. అహో.వివరణమునుబట్టి చిం.మూర్త్యునోపై యాయర్థము సిద్ధించున చగుటఁ గాఁకపోయిందలచార్యాప్తము. చింతాః ణి వివరణప్రాయమే యనఁదగును.

ఇవాదిభ్యస్తు నిత్యం లు క్కని యి హో. పోషినపాఠమును పీఠ నిత్యం లు క్కని మార్చి (ఇట్లు మార్పరా వని క.సం.క త్తప్రవృత్తిలగు వీ రట నట విమర్శించుట యిచావరాదుగ) ఇ.లు ఉపర్ణాంతశ్చదులకు నివర్ణము లోపము నగు ననిరి.

అహో. నివర్ణకలోపమును పొధించిన... ఉపంతర్లు న వా భవేత్తనుదానికీ వీ రిట్లర్థము చేసిరి. ఉదంతర్లు-ఉపంతర్లముకింపఁ జరఁగుగ నః-అనివర్ణము వా భవేత్-వికల్పముగా నగును. మహత్త్వంబింగోనంతములకు డుజ్జహత్వదానం బా అనుచోప్పన దుమంతర్వాభావము పాక్షిక మగుటచేసి నివర్ణకము పాక్షికముగా నగు నని తాత్పర్యము. దుమంతర్వపక్షమున నివర్ణకపాక్షికతయు దుమంతర్వాభావపక్షమున అన్యతస్త్వత్ర మర్భవేత్తనుచోప్పన నివర్ణకపాక్షికతయు సంభవించు నని భావ (వ్యా.సం.స. ౪౮)మనిరి.

దుమంతత్వము పాక్షికమగుటచేసి నివర్ణకపాక్షికత యనఁగా దుమంతత్వ పక్షమున నివర్ణక మగుటయు దుమంతర్వాభావపక్షమున నివర్ణకాభావము నని యర్థము గలుగు నేమో యని తాదోలుమడుమంతర్వపక్షమున నివర్ణకము పాక్షిక మని వివరించిరి. అపుఁగాక. దుమంతర్వపక్షమున నివర్ణకపాక్షికత నేఱుగాఁ జెప్ప నేలః మహతోఽమస్తు అనుమొదటివాక్యముచేరిన దుమంతత్వపక్షమున నివర్ణకపాక్షికత సిద్ధించునేయున్నది కదా. మహతోః అనుదానితి దుమంతము లని మూర్త్యు యర్థము

చేసిరి గాని నిత్యడుమంతము అని గాని యదంతేతరము అగుడుమంతము అని గాని చెప్పలేదు. చెప్ప రాదు గూడ. ప్రాతిపదిక మీ దైన నేమి? డుమంత మయినపుడు డుమంతతనుబట్టి పూర్వమె యీకారితచేతనె నివర్తకకల్లోపములు సిద్ధించుచున్నవి. ఉదాత్తమున వా భవే త్తని మఱలఁ జెన్నట వజ్రలవారియర్థవివరణమునుబట్టి వ్యర్థమే యనఁదగియున్నది.

డుమంతత్వాభావపక్షమున అన్యతస్త్యత్ర యనుదానిచేతనె నువర్తక మగు నని వారే చెప్పిరి. అనియు నంతకుమునుపె చెప్పఁబడినది. వారే యన్యతస్త్యత్ర యనుదాని కుదాహరించియుంట గనునార్హము. ఇంక నిట లక్ష్యములలో వదువునున్ వదువున్ అనునది యేల చేర్చిరో యర్థము గాదు. దీనిప్రకార ముదంతములకు నివర్తకము వికల్పముగా నగు నని వీ రింతకు ముం దీకారకాభాగమునకుఁ జేసినయర్థ మిట సమన్వితము గాదు. (డుమంతము గామి)వదువునిన్ అనురీతిని రూప ముండదు గదా. నివర్తకము పాక్షిక మనుచు నువర్తకలక్ష్య మిచ్చు యేల? పైఁగా నుదంతై త్తనుదానికి మహాబ్బుంలింగోదంతముల కనక సామాన్యముగా నుకారాంతశబ్దముల కంటె ననుటచే పీరివివరణము ననుసరించి చేసుని చేసువుని గోవుని రాజుని మొదలైనయనిష్టరూపములప్రసక్తియుఁ గలుగుచున్న దని గుర్తింపవలసియున్నది.

అస రిచ్చతీసః అనుదానిచే నివర్తక మని యర్థము చేయుట యొప్పునా? రిచ్చబ్దము నివర్తకమునే పరామర్శించుచో ఇదాభిప్రాయము నిత్య మ్యనువజ్రలవారిపాఠము ననుసరించి పూర్వవాక్యమునందలియాదిశబ్దముచేతచె యాయుకారము పైతము గ్రహింపఁబడునే కదా. అచ్చోటియాదిశబ్దముచే (ఇ) ఈబలు గ్రహింపఁబడినపుడు ఉకారమునకుపైతము నిత్యమె యవునపుడు నడుమ నున్నయత్వ మాదిశబ్దముచే నేద గ్రహింపఁబడదు. అట్టియెడ నుత్తమమాత్రము చేటు చేసి విశేషముగా నిర్వ మేల చెప్పవలె? శంభునున్, శంభునిన్ అనురెండు రూపములకొఱకా? సారెండువిధములైనరూపములు కారికముందలిపూర్వార్థముచేతనె సంగ్రహింపఁబడుచున్న వని స్పష్టమె. ఇతఃబదంతములు డుమంతములైన గాకున్న నిదాదిభ్యః అని నివర్తమైనట్లుగా నిటఁ గూడ సుదంతములు డుమంతములైన గాకున్నను నిత్యము వికల్ప

ముగా నగు నన్నఁ గొంతసార్థకము కాగల దేమో. కాని డుఁపింతేతరముల కుదంతముల కేని నివర్ణక మగుట గలదా? ఉదంతాత్తు అనువానిచే నివర్ణకమునె చెప్పఁదలచినపుడు ప్రయోగానుగుణముగా డుఁపింతము లైనయదంతములకే యని చెప్పవలసియుండును. అడుపంతములకు నివర్ణము మహతోఽనున్తు అన్నది చెప్పుచునే యున్నది. కాఁగా ఉదంతాత్తు న వా భజే త్తన్నది వ్యర్థమే యని నిర్ణయింపకతప్పదు.

ఇదాదిభ్యః అనుపూర్వస్థలమున హరినిన్ గిరినిన్ అనురీతిగా మహదమహత్తులు రెండును గ్రహింపఁబడుచున్నవి. కావునఁ దదనంతరము చెప్పినఉదంతాత్తు అనుచోఁ గూడఁ దదనుగుణముగా మహదమహత్తులు రెండును గ్రహింపఁబడుట యుక్తము. అందుకే వజ్రులవారు డుఁపింతము లగునకారాంతముల కని కాక సామాన్యముగా నుకారాంతముల కని యర్థము చేసి రేమో. కాని యట్టియొడ ననుహదు దంతములకును నివర్ణము దీనిచే సిద్ధ మయి వదువునిన్ చేనువునిన్ అనురీతిగా నవరూపముల కవకాశము తప్పదు.

కాఁగా వజ్రులవారు చేసినవివరణము సమాంతరము గా దని యేని చెప్పవలెను. లేదా కాలిలో నీ భాగము వ్యర్థ మనవలసియుండును. వీ రహో. సమన్వయమును గూర్చి ప్రస్తావింపలేదు. కాని వీరే చెప్పినట్లుగా వి.వి.కారికల కహో. గ్రంథమే మూలము. తద్భిన్న క గు పాఠమును జూపుట కాధార మేమియు వీరు చెప్పనేలేదు. ఇదాదిభ్యస్తు నిత్యం యక్ అనియే కవిశి.లందుఁ గానవచ్చు. అహో. దీనిని వివరింపలేదు. క.మం.కర్త నిత్యం యక్ అనుపాఠమునే వివరించి యుండుట ననుసరించి (క.మం.౧౧) యహో.పాఠ మనియే యని గుర్తింపవచ్చు ను క.మం.లోఁ గొన్నిపాఠభేదము లున్నను దీని సహో.వివరింపకున్నను కవిశి.లలో నిత్య మ్మనుపాఠ ముంటచే నది యట్లు గ్రహింపఁదగును గదా. కవిశి.లో నేతద్వివరణమున శ్రీరాజేశ్వరశర్మగారు “ఉదంతాదులకు నివర్ణము నిత్యము. దానికి లోపము వచ్చు”(కవిశి.౪౪౭) నని పేర్కొనిరి. కాని నివర్ణము లోపించునపు డది నిత్య మగుట యెట్లు? వికల్ప మనఁదగుఁ గదా. మహర్షులొంగముల

యమ్మునకు నివర్తము పచ్చిటయు లోపించుటయుఁ గలదు గదా. అట నివర్తము నిత్య మనెనా? ఇట్లు నువ్వర్జునును. ఇంక నిత్య మైనదానిచే నివర్తకము నిత్య మనుటయు నొప్పుట లేదు.

అహో. ఇచ్చోటితప్పుబట్టిచే నువ్వర్జులోపమును వ్యాఖ్యానించుటనుబట్టి ఇదాదిభ్యస్తు అనుపూర్వస్థలమున నివర్తము మూడ్రమే ప్రస్తావించఁబడిన ననుట కవకాశమే లేదు. కావున నిత్య మైనపాఠ మహో. యద్దేశింపలే దనియు నిత్యం లుక్ అనునచే అహో. యద్దేశించినపాఠ మనియు నిశ్చయింపవచ్చును. అనఁగా ఇదాద్యంతములపై ముఖానంభవముగా వైసనిమలు నిర్వ్యముగా లోపించు ననియు నుదంతముల పైసవి (నిమిష) వికల్పముగా లోపించు ననియు నహో. యెంచె నన్నమాట

ఇటఁ గ.మం. “ఉకారాంతాశ్చోదంతంబుఁ బరమము నిర్వ్యముగా నివర్తకము లోపించును ఉకారాంతములంబుఁ బరమముఁ దలుచుగా లోపించు (క.మం.55) నన్నవి. అనఁగా ఇదాదిభ్యస్తు నిర్వ్యం లుక్, ఉదంతాత్తు సః (లుక్) వా భద్రే త్తనువిభాగముతోఁ గారితార్థము గ్రాహ్యమని స్పష్టము. (ఇంచు మించుగా నహో. యిట్లు వాన్వయించెను.) సూరియు రామనిని అనురీతిగాఁ గాక యట హరిని, శ్రీని, రైని అనురీతికామూద్రమే రూపములు సాధించియుంట గమనార్హము. కాని క.మం. నిత్యం లుక్కుని వాన్వయించినను నివర్తకము లోపించు ననుట సరిగా లేదు. దీనివలన నుదంతములపైఁ గూడ నివర్తకమే వికల్పముగా లోపించు నని యర్థ మిగుటవలన వనచమున్ సింహమునున్ అను రీతిస్థలముల నువర్జులోపము లే దని నిశ్చయింపవలసియుండును. ఇంక నివర్తము నకు వైకల్పికలోప మని చెప్పి సాధించు రూపములు మహతోఽమస్తు అనుదాని చేతనే సిద్ధించుచున్నవి. ఇట నిశ్చయించిన-సింహమునున్ అనురీతిరూపములు ప్రయోగానుగుణములు గా వనకతప్పదు. కాని క.మం. అన్యతస్త్యత్ర సుర్భదే

త్తనుచో నువర్ణము చేసి రామునిన్ అనుచోటవలె నీనువర్ణముపై ద్రుతము చేయక వనమును శుకమును అని మాత్రమె యదాహరించెను. (క.మం. 55) ఇది యహో.ముద్రితప్రతుల కనుగుణమై యున్నది. కారితకర్త యిట్లే తలచెనా? ఇదంతములపై నివర్ణకము లోపింపగా హరిన్, అనురీతిగా నవుమండగా నివర్ణక మగుస్థలములలో రామునిన్ అనురీతిగా ద్రుతము చేయుచున్నపుడు నువర్ణకము వచ్చిన వనమును, శుక(సింహ)మును అనుచో ద్రుతము చేరకుండుట కాధారమేది :

మహతోఽమస్తు నిర్లుక్, అన్యతస్త్వత్ర నుః అనుక్రమమునుబట్టి చూడగా ఇదాదిభ్యస్తు నిత్యం లుక్ అనుచో ఇదాదులకుఁ దై నున్నద్వితీయైకవచనమునకు ననగా నమ్యిభక్తికే నిత్యముగా లోపము వచ్చు నని చెప్పుటయే యుచిత మనిపించుచున్నది. అహో. నిరయో మహతాం లుక్చ యనుచో నివర్ణమునకే లోపము చేసెను. అటఁ గూడ నమ్మునకే చేయఁదగు ననిపించు. సాధిని అనురీతిగా మాత్రమె సూరి సాధించినరూపములనుబట్టి చూడగా రామునిని అనురీతిగా హరినిని శ్రీనిని పైనిని అనురీతి నుండవు. కావున మహతోఽమస్తు నిర్లు క్కనుదానివలెఁ గాక ఇదాదిభ్యస్తు నిత్యం లు క్కని నిత్యముగా లోపము చెప్పుట సూరిసమ్మతమును ద్రుయోగానుగుణము నై యున్నది. నిజమునకు రమనుజ్ఞును ఇత్యాదిగా నకారముపై నిగూడ నిట్టికార్యము నియంపింపగనై కలదు. రమమును అనురీతిరూపము లుండవు గదా. మొత్తముపై నువర్ణకము మీఁదమాత్రము ద్రుతము చేయుట లే దని నిశ్చయింపఁదగును.

ఇంక వజ్రులవారివలె హరినిన్ అనురీతిరూపము లవు నని చెప్పుచో హరినిన్ అడిగె ననుచో హరిని నడిగె ననియె కదా కావలయును. హరి నడిగె నని యవు తెట్లుఁ బాల. ననుసరించి కిమాదులలోఁ గిషష్ఠిని బరించినవీట నిద్వితీయను బరించినరా? (చూ. ద్రు. కా.)

ఇంకనుదస్తాత్తు స వా భవే త్తనుదానియర్థ మేది? పూర్వవాక్యమున (ఇదాదిభ్యస్తు నిత్యం లుక్) నుక్తమయినది లోపము. కావునఁ దదనుగుణముగా నిటఁ దచ్చుముచే లోపమే పరామర్శింపఁబడును. కావున నుదంతములపై నశబ్దములపైని ద్వితీయైకవచనమునకు వికల్పముగా లోప మిప్పు నని యర్థము. ఇదాదులపై లోపము నిత్యము గాఁగా నుదంతములపై వికల్ప మన్నమాట. ఇటు నుదంతములు మహత్తులు సమహత్తులు నయినశబ్దము తెల్ల గ్రహింపఁబడుట సక్రమమే. అహో. ఎల్ల యెడల నువర్ణమునకు లోపమే తఱుచుగఁ గల దనియు నన్నయప్రయోగములందు నట్లే కనిపించుచున్న దనియుఁ జెప్పచు 'తేనాత్ర వ్యవస్థితా విభాషేతి జ్ఞేయమ్. అత ఏవ రాజన్ శబ్దాదిభ్యో న నివర్ణకత్రుతిశ్చ. (కవిశి. 388) యనెను. నివర్ణకత్రుతి గూడ వాళబ్దములేక నే లే దని వివరించెను. కావున నుదస్తాత్తు అనునది ని, నువర్ణములు రెంటికీ లోపము చెప్పచున్న దని యహో. యెంచె ననఁదగు. నిరమోమహతా మ్మనుదానినుండి యీతఁడు నినుల లోపమునే వ్యాఖ్యానించుచు వచ్చెను. కాఁగా నమైవమును గ్రహింపఁదగును. నిరమోమహతాం లుక్చ స్యా త్తమచో అహః ని స్ఫ్యోర్ అహః లుక్చ స్యాత్ అనుచోప్పన నమైవమే వివరింపఁదగును. మహతోఽమస్తు నిర్లుర్ అనుచోఁ గూడ నిచ్చే. కాఁగా హరి శౌరి యనుమహత్త్వంలింగములపై మహతోఽమస్తు అని నివర్ణమును, గిరి + ను, భీ + ను ము న్నగుచోట్ల నన్యతస్త్వత్ర యని నువర్ణమును, కాఁగా నానినువర్ణములకే యివట లోపము విధింపఁబడిన దని చెప్పవలసిన యవసరము లేదు.

కాఁగా నుదంతములపై నమైవము వికల్పము, ఇటఁ గూడ నుదంతములు మహత్త్వంలింగములే యగుచో మహతోఽమస్తు అనుదానిచేతనె ద్వైరూప్యము సిద్ధించును గాన శంభునిన్ శంభున్ అనురీతి నవు. హరినిన్ శౌరినిన్ అనురీతిరూపములును లేవు గావున ఇదాదిభ్యస్తు అన్నది మహత్త్వంలింగేతరవిషయమే యనరాదనవచ్చు. అనఁగా మహత్త్వంలింగముల తెల్ల మహతోఽమస్తు అని నివర్ణకము నమైవము నగు ననియుఁ దదితరములకు అన్యతస్త్వత్ర యని నువర్ణము కచ్చి

యాయన్యములవిషయమున విశేషవిదులుగా నిదాదిభ్యస్తు ఉదంతాత్తు అని చెప్పె ననుకొనుచో హరినిన్, (హరిన్) అనుగూపము గూడ నవును గదా. హరినిన్ అనురీతిరూపము లంగీకరించుచో ఇదాదిభ్యస్తు ఉదంతాత్తు అన్నవి మహత్పులింగేతరవిషయము లగును. కావున శంభునిన్ శంభున్ అనుచోటిద్వైవిధ్య మిటఁ బునరుక్తము గా లే దనవచ్చు. కాని రామునిన్ అనురీతిగా హరినిన్ అనురీతిరూపములు లేమి నట్లు చెప్పకుంటయె యుచిత మనిపించు. హరినిన్ సాదు వని గిరినిన్ అసాదువుగా నిర్ణయించుటమాత్రము సక్రమమా? అయిన శంభునిన్ శంభున్ అనుచోటిద్వైవిధ్యము పునరుక్త మగుచున్నది గదా యనవచ్చు. మహత్పులింగములకు సామాన్యముగనె నివర్ణకవికల్పస్థితి సిద్ధ మైయుండఁగా జటల నుదంతాత్తు అని మహత్పులింగములకును నల్లైవము వికల్పముగాఁ జెప్పట ననుసరించి యొకయర్థము జ్ఞాపకము చేసికొనవచ్చును. దీనివలన మహత్పులింగముల కుదంతములకుఁ బై నిమాత్రమై యుండు తోపించు ననియు ననుదంతము లై నపు డల్లైవము లే దనియుఁగావున ననుదంతము లగుమహత్పులింగములపై (ఇదంతములుదప్ప) నమ్మునకు నివర్ణము నిత్యముగా నగు నని గ్రహింపఁదగు. సకలశబ్దతుల్యానుకాసనమువలన యుదంతము లై యుండు, విచ్ఛిన్న, సవిత్త, మాంధాత్యశబ్దములు మూటిపైఁగూడ నమ్మునకు మహతోఽమస్తు అని నివర్ణము నల్లైవమును గల్గి ద్వైవిధ్యముంట యవిరుద్ధమగుచున్నది. (దీనివలన నాచ్చికములయెడమాత్రమై యీజ్ఞాపకసిద్ధాంతమువలనఁ బ్రయోజనమును గుర్తింపవచ్చును.) అనుదంత మగునెనుఁగుడుమంతమునకు సూరినిగాగమము నిత్యముగాఁ జెప్పట స్మరింపఁదగును. దీనివలన రాముఁ జూచె నన్నట్లుగా మగఁ జూచె మగ నడిగె నిత్యాదిగ నుండదు. హరినిన్ అనురీతిరూపము లేచ్చట నేఁ గానవచ్చిన నట్టివి అవియుసున్ అనురీతిచానివరె సాధించుకొనుటయుక్తము గాని సాధారణముగనె హరినిన్ అనురీతిరూపములు సాధించిన నొప్పుదు. హరి నడిగె హరిం జూచె హరి మనునిన్ ఇత్యాదిరూపములు గావు. అట్టినిర్ణయము కవిప్రయోగానుగుణము కాదు గదా. కావున ఇదాదిభ్యస్తు మొదలుకొని లక్షణము మహదమహత్సాధారణముగా గుర్తింపఁదగును.

కాఁగా నమహదుదంతములయెడను నిట ద్వైరూప్యము వనమునున్ వనమున్ అనురీతిగా సిద్ధించు. వనమున్ అనురీతి అమైవరూపము అన్యతస్తు అనుదానిచే సిద్ధించునా? అన్యతస్తు అనుదానిచే నువ్వకపాక్షికత గల్గు నని వజ్రులవారు వివరించిరి. కాని యన్యతస్త్వత్ర నుర్భవే త్రనుచో నిర్లుక్ స్యా త్తన్నట్లుగా లోపము చెప్పకుంట గమనింపదగియున్నది. కాఁగా నువ్వకము వచ్చుస్థలముల నమ్మునకు (నువర్ణమునకు) లోపము విహితము గాలేదు గాన నిట నమైవవికల్పత చెప్పుట సార్థకమ యగుచున్నది. అమైవపాథావపక్షమున నన్యతస్తు అని నువ్వక మగు నన్నమాట.

ఉదంతములపైని నులోపము వికల్ప మను యొప్పునా? ఇదంతాదులపైనే లోపము నిత్య మని యుదంతములయెడ వా యనుటచేతనే యహో. ప్రయోగాస్తు సర్వత్ర నువర్ణకస్య లుక్కేవ ఐహావః శ్రూయన్తే (కవిశి.శిరి) యనెను. సర్వత్ర యనుటచే నిదాదులపైనే గాక యుదంతములపైని (నింకను రమను జ్యేను అనురీతిగా నకారాంతములపైఁ గూడ) వా యన్నను నువర్ణకలోపము (అమైవము) తఱుచుగ నగు ననియె యహో. యభిప్రాయమును గుర్తింపవచ్చును. అట్టియెడల ఇదాదిభ్యస్తు నిత్యం లుక్ అనునదియు భంగ్యంతరముగ వివరించినట్లే యవును. ఇట్లే అచార్యప్రయోగేశ్వపి ఐహావో లుగేవ శ్రూయతే యని యుదంతములపైని గూడ నువర్ణము తఱుచుగా లోపించు ననియే చెప్పెను, కి.మం.కూడ తఱు చనియే వివరించుట గమనార్హము. ఐహావః, ఐహాశః అనుటలతో సింహమునున్ అనురీతిరూపములు నుండనపు నని యభిప్రాయము. బాల.లో నువర్ణకముపై నెచ్చటను ద్రుతము చెప్పఁబడలేదు. దీనివలననే రమను ఇత్యాదులందును నువర్ణకముపై ద్రుతము గా నరాదు. రమ నదీగను సీతఁ గొల్పెను ఇత్యాదులు సిద్ధింపవలె నన్న నటఁ గూడ నమైవము నిత్య మని యేని లేదా తఱు చని యేని జెప్పవలె. ఇదాదిభ్యస్తు అను చోటియాదిశబ్దముచే నమహత్స్థలము లెల్ల గ్రహించిన మేలె. ఉదంతాత్త అన్నది కేవలము మహత్పుంలింగముల విషయమే చెప్పన దగు. లేక వా శబ్దముచే నమహదుదంతములపై లోపము నిత్య మనవచ్చు. అప్పుడు ఇదాదిభ్యస్తు అనుచో

నమహత్తు లకారాంతములను గ్రహింపవలెఁ బ్రయోగానుగుణముగ లక్షణమును గుర్తింపవలె నన్ను. సింహమునున్ అనురీతివి అదియునున్ అనురీతివానివలె సాధించుకొనవచ్చు.

ఇట్టియెడల నువ్వము దాదాపుగా నెల్లయెడల లేకుండఁగా నువ్వమును ద్వితీయావిభక్తిగాఁ బరిగణింప నేలఁ కాక లోపము కలు చని చెప్పి సింహమునున్ అనురీతి వరుదుగా నుండఁదగు నని యటనే గ్రహించినను బ్రయోజనము స్వల్పమే యనఁదగియున్నది. అనఁగా నెచ్చట నేని సింహమునున్ అనురీతిప్రయోగ మున్న నది నువ్వకమును ద్వితీయగాఁ జెప్పుటలోని ప్రయోజనముగా నెన్నవలె. చిం. ననుసరించి గ్రహింప మన్న నయ్యది యీనువ్వమును స్పష్టముగాఁ జెప్పియే యుండలేదు. నిరయో మహతాం లుక్ప స్యా త్తనుచో మహత్తులకు నివర్ణకము విధింపఁబడినది గావున సరిశేషన్యాయముచే నమహత్తులకు నివర్ణకమును కల్లోపము నగు నని యహో. వివరించెను. ఇది యెంతవఱకు యథార్థమో చెప్పఁజాలము. (క్రి,కు వర్ణములయెడను నిర, దిక్లు చూచుమానించెను. కాని కు విహిత మయియే యున్నది చిం.లో) మహద్బింబింగము లగునికారాంతములకు నివర్ణమే యవు నని తదితరము లికారాంతము లై నను నువ్వకమే చూగు నని యాటఁ దెంచెనా? లోపాభావపక్షమున గిరినిన్ అని యుండఁనా? కిరినిన్ అనురీతిరూపములును సాధారణములు గావు. అట్లు లే వనియు నన్నయయుఁ బ్రయోగింపలే దనియు నహోనిలుడే యెంచినట్లు గుర్తింపవచ్చును. అట్టివానిని జిం. సాధించె ననుటలో వజ్రులవారు కవిప్రయోగము వెంటనే సాధారణము చేసికొనిరో స్పష్టము గాదు.

కొలిచితినిన్ అట్టి అనుచో సంది రానిరూపములు విరళము లని చెప్పు కొన్నట్లుగనె వనమునున్ ఏగె వనమును నేగె ననురీతి సంది రానిరూపములు విరళములే యనవలె. అనాదిభునూత్రమందలివాశర్థముచే నె క్లే నీయర్థము సాధింపవచ్చుఁగాక. హరినిన్ అడిగె గిరినిన్ ఎక్కె- ననుచో నిబ్బంది లేదా? అచ్చరకత్వమున నెట్లు చెప్పుకొన్నను హచ్చరకత్వమున నిబ్బందులు దప్పవు. వనమునున్ చూచె ననుచో వనమునుం జూచె నిత్యాదిగ నవునె కాని వనముం

జూచె నని యెట్లు? అట సంధి విరళ మని చెప్పినట్లుగా నిట నేమి చెప్పుదురు? నులోపము తఱు చందురా? దానింగూర్చి వారు ప్రస్తావించలేదు. వనమునుజూచె నన్నది వనముం జూచె ననుదానివలె సాధారణ మనఁగలమా? ఇట నెట్లొ నమర్థించి నను షష్టికి ద్వితీయవచ్చునందర్భమునఁదప్పక నువర్ణకలోపముతోడిరూపమే నిలువ వలె. సీతయొక్క + శక్తి సీతనున్ + శక్తి సీతనుశక్తి యని యపరూపము లగు. దానింబట్టి చూచిన సీతనున్ అనురీతిగా నువర్ణముపై ద్రుత ముండుటయే యుచితము గా దని నిశ్చయింపఁదగియున్నది. అహో, ఇట్టియేకారణముచేఁ గాని నువర్ణకలోపము తఱు చని స్పష్టము చేసెను.

ఇట్టియెడలఁ గవిప్రయోగములను సూరిసమ్మతి ననుసరించి వనమును అను రీతిరూపములె యంగీకార్యములు. అహో, చెప్పినట్లు నువర్ణకలోపము చేసిన వనమున్ అనుచో నున్ననకారము ద్వితీయావిభక్తి గాక దాని కై నయాగమమె. ఎల్లయెడల విభక్తి లోపింప దాని కై నయాగమమె నిల్చి యున్న దనుటకంటె నచ్చోఁ జివర నున్నద్రుతము ద్వితీయావిభక్తియే యనియు దీనిపై ద్రుతము చేర దనియుఁ జెప్పట యుచితము గదా. సూరి యట్లే యెంచి నుగాగమము తృతీ యాదులకుఁ జెప్పె. చిం.లోఁ గూడ నట్లే నువర్ణముపై ద్రుతము చేర దని చెప్ప నగునా? అందు నొండు రెం డవరోధము బున్నవి. నిరమో మహతా మ్యనుచో నివర్ణముపై ద్రుతము చేయుచున్నాము. నువర్ణముపైఁ జేయకుంటకుఁ గారణము లేదు. అట్లని నివర్ణముపైఁ గూడ ద్రుతము చేర దందుమా? ద్వితీ యైకవచనము లోపించునందర్భమున నిష్టరూప మేర్పడదు. రాము హరి అనియె యుండవలసివచ్చు. గిరి నెక్కెను రాముఁ జూచె నిత్యాదు లెట్లు? అమ్ము లోపించు నపుడు ద్రుతము చేయకతప్పనిచో లోపింపక నినువర్ణములు వచ్చినపు డేల చేయ రాదు? నినులు ద్రుతములే యని యవి వచ్చునపుడు ద్రుతాంతము లగుఁ గాన ద్రుతము చేయనక్కఱ లే దనియు అమ్ము లోపించునపుడే చివర ద్రుత ముండదు గాన ద్రు.ప్ర.త్వమునకై ద్రుతము చేయవలయు ననియుఁ జెప్పుదుమా? అపుడు అమ్ము లోపించినను(రామునిన్, హరిన్) నినువర్ణములు వచ్చినను నేర్పడురూపము

లోక్కతీరుగ నుంట లోప మొక్కటె యెల్లెడలఁ జెప్పఁజాలియుండ నినులు విధించుట యనవసర మగును. కాఁగా నివర్ణకమువయవలెనె నువర్ణకమువయం గూడ ద్రుతమును జేర్పకతప్పనిస్థితి, వి.వి. స్పష్టముగాఁ జెప్పినయీలోపవిధానమువలన నిశ్చిత మగుచున్నది.

ఉదంతాత్తు స వా యనుటచే నకారాంతము లగుమహత్పులింగములపై నమై పమనలు లే దని గ్రహించితిమి. అట్లే నకారాంతము లగుమహత్పులింగేతర శబ్దములపై నమ్మును లోపింపకుండవలెఁ గదా. అయిన రమనున్ జ్ఞానున్ ఇత్యాదిగనె తప్పక యేర్పడవలసివచ్చుచున్నది. ఏ డ్లేని నిదాదిభ్యస్తు అనుచో నాది శబ్దముచే నదంతములు గ్రహించిన నెల్లశబ్దములపైని ద్వితీయైకవచనము లోపించును. ఉదంతాత్తు స వా అని యుదంతములపై నైన వికల్ప మనవలె. అట్లగుడ నిత్యముగా లోపించు నని వాశబ్దమునకు వ్యవస్థచేసి గ్రహింతుమా? ఇక నన్య తస్త్వత్ర యని నువర్ణకము చెప్పుటయే ప్రయోజనహీనము. అటు వికల్ప మనక తప్పకుండఁగా, సింహమునున్ (శంభువునున్) అనురీతివి మాత్రము ప్రయోగము లనుబట్టి సాధారణములుగా నంగీకరింపఁగలమా?

ఇందలివాశబ్దమునకు వ్యవస్థ చేయవలయు నని యహో.భావించెను. వ్యవస్థ యవసరమ యనఁదగు. రాజు అన్నది మహత్పులింగమ డైనను దీనిపై నమ్మునకు నివర్ణక మగుట లేదు. (నువర్ణకమును లే దనఁదగు) కావున నుదంత మగునాస్థలమున నమై పము నిత్య మని నియమింపఁదగును. అమహాదుదంతముల కెల్ల నమై పము తఱు చని నియమింపవచ్చును. మహత్తులకును వువర్ణక మగుస్థలము లరుదే యగును. సింహమునున్ అనురీతిరూపములను సాధారణముగాఁ బాక్షికముగాఁ గాక యరుదుగ నుండు ననుట యొప్పునే కద. అన్యతః అన్నది ప్రయోజనవంతము నగును.

ఇట్టినిర్ణయమువలన బాలచే ద్రుతముమీద నకారముగా సమన్వయింపఁబడుస్థలములుగా ద్వితీయానువర్ణకముపై నెటు నేని నకారము గన్పించుతావు లిటు

నమ్ము లోపింపక నువర్తక మయినవిగా గ్రహింపవలసియుండును. అట్టిమిక్కిలియల్పము లగుస్థలములుమాత్రమే నువర్తకమును ద్వితీయగా సంగీకరింపవలసినతావులుగా గుర్తింపవలెను.

కాని హరిని నడిగె ననురీతిగా నిదాదులపైని నివర్తకముపై నకారము గన్పించుస్థలము లెట్లు? ఇదాదులపై నమైపము నిత్యముగాఁ జెప్పఁబడుటంజేసి హరిని నడిగె నని కా వీలు లేదు. అట్టియెడల ద్రుతాద్వైత యనుదానిచే ద్రుతము పైని ద్రుత మయిన దనియే చెప్పక తప్పదు. అట్టియెడల దదనుగుణముగా వనమును నేఁగె ననురీతిగా నువర్తకముపై నకార మెట నేని గన్పించుస్థలములందును ద్రుతముపై ద్రుత మైనట్లు గుర్తింపదగును గదా. అట్టియెడల నువర్తకము వచ్చుటకు వీ లయినయందంతములపయి నమ్మునకు లోపము నిర్భయముగా నగు నని వాశస్థము నకు వ్యవస్థ చేయవచ్చు. కాని యపు డన్యతః అన్నది వ్యర్థ మగుఁ గావున నిట్లు చెప్పరా కున్నది. లోపము తఱు చనియె లక్ష్యలక్షణమునుబట్టి చెప్పి సింహమునున్ అనురీతి వరుదుగ నిటనే యేర్పడు నని చెప్పక తప్పదు.

ఈనువర్తకమును జిం. చెప్పలేదు. అయినను నివర్తకమును విధించినచోట లోపము చెప్పబడునుబట్టి నుర్తకముపైఁ గూడ ద్రుతము చేర్చవలసియున్నది. చెప్పినపక్షమున నానువర్తకసందర్భమున లోప మేరీతిగాఁ జెప్పెడిదో, యనుక్తాంశమునుబట్టి సిద్ధాంతము గుదురుదు గదా. ఏ మైనను జిం. నివర్తకము నమైపమును జెప్పినచోట రామునిన్ రామున్ అని ద్వైరూప్యము సాధారణము కాని నువర్తకస్థలమున నువర్తక మైనరూప మసాధారణ మని స్పష్టమె. ఇంత నువర్తకమును జిం ద్వితీయగాఁ జెప్పటయు వి.వి. నువర్తకమును విధించుటయుఁ (గొంతయేని) సార్థకపడవలె నన సింహమునున్ అనురీతిరూపములు క్వాచిత్రముగనే సంగీకరింపకతప్పదు.

కాఁగాఁ జిం., వి.వి.ల ననుసరించి ద్వితీయలో నిసులపైని గూడ(లవర్తకము తోపాటు)ద్రుతము చేరు నని నిర్ణయింపవలసియున్నది.

ఇంక రామున్ (ని) వనమున్ (ను) అనురీతిరూపములు ద్విత్వైకవచనలోపముచే నేర్పడినవే. కాని నినులయందలిస్వరము లోపించుటచేత నేర్పడినవి గావు. కాఁగా ద్విత్వీయవిభక్తులై ననినువర్ణములు ద్రుతములు గా వనవచ్చును. ఇందలి (రామునిని వనమును) నినువర్ణములు ద్రుతములు గానపుడే యన్యే ద్రుతప్రకృతయ యని వానిపై ద్రుతము చేయుట పొసఁగును. కాక యీనినులే ద్రుతము లయినపుడు పీనిచేతనే యేతదంతమునకు ద్రు.ప్ర.త్యము సిద్ధించుచుండ నందులకై ద్రుతము పైని ద్రుతము చేర్చవలసినయవసరము గాని యవకాశము గాని లేదు గదా.

కాఁగా నప్ప. ద్విత్వీయానినులే ద్రుతము లని భావింప నితరు లట్లు భావింపలే దనవచ్చు. సూరి యస్స.యథిప్రాయమునై యనుసరించి రామునిని ఇత్యాదుల నిగాగమము చెప్పు టుచితముగా నున్నది.రాముని గొలిచె, సీతను దొగదె ననురీతి రూపములు వజ్ర లహరిమతమున నసాదువులు. రామునిఁ గొలిచె సీతనుఁ దొగదె నని యానినువర్ణములపైని ద్రుతము ఖండకండురూపము ననే (పెక్కెడల వా రించురు గాని)నుండవలె. అహో. పొల్ల నకారమై ద్రుత మన్నను ద్రుతస్వత్వమును మాత్రము నుస్వరూపముగా భావించియుంటుంటేసీ సీతను దొగదె నన్న దాతనిమతమున సాదువె. ఇదే తీరుగా రాముని జూచె సాదువు కావలె. కాఁగా నహో.ద్విత్వీయా నినులు ద్రుతములు గా వని యెంచియుండు ననవచ్చు.అయ్యు స్వరలోపముచే నందలినకారము ద్రుతము గా స్వత్వస్థితియందుమాత్రము మఱల (ని)ను స్వరూపమందు నహో. మతమున.

అయ్యైకవిధానమునుబట్టియు నీద్విత్వీయానినువర్ణకములు ద్రుతములు గా వని చిం.,వి.వి.లమతము నెన్నవచ్చును. కొలిచితినిన్ అన్నది సాధారణరూప మనువజ్రలహరి చివరిద్రుతమునకు లోపమును బిగవ నివర్ణమున స్వరలోపమునుజేసికొలిచితిన్ (కొలిచితిం గదాధరు) అనురీతిని సాధించురు. అట్టియథిప్రాయమై చిం.,వి.వి.కర్తలకున్న సుత్తనుపురుషైకవచనమువలె నినులనుమాత్రమై చెప్పుదురు గాని యయ్యైక

మేల చెప్పుదురు: అయ్యోపమువలన సాధింపబడునది రామున్ సీతన్ అనురీతివి. కొలిచితిన్-కొలిచితినిన్, చేసెదనున్-చేసెదన్ అయినట్లుగా రామునిన్-రామున్ సీతనున్-సీతన్ అని కావా? అయ్యోపవిధానమే వజ్రులవారిపై ప్రక్రియ సరి కా దని నిరూపించుచున్నది. నినులు ద్రుతములు గానపుడు స్వరలోప మై యందు నకారపుఁ బొల్లయె మిగిలిన నది ద్రుతము గా దని కూడ నిట గమనింపందగియున్నది.

చిం.ప్రత్యాశిక ననుసరించిన ప్రౌఢవ్యాకర్తమత మిటఁ బరిశీలించందగి యున్నది. త్రికములద్వితీయాంతరూపములు సాధించుచోఁ బ్రౌఢ. ద్వితీయైకరూపములకు రెంటిని నివర్ణకంగా (శబ్ద-శీలి)నని చెప్పి దానిన్ దానిన్ ఇత్యాదిగాఁ జూపినది. ఇందు నివర్ణము ద్వితీయావిభక్తి కాఁగా దనిపై నకార మెట్లయినది? సూరి తృతీయాదులకుఁ గదా ముగాగమము చెప్పినది. కాన ద్వితీయపై ద్రుతము చేసె నన్న నది చిం.ప్రత్యాశిక ననుసరించుటచేతనే యనవచ్చును. కాఁగా ద్వితీయా నివర్ణకముపై ద్రుతము చేసెట చిం.మతముగా ప్రౌఢ.యు నెంచినది. నకారం బసాధారణంబు ద్రుతం బనుచో నాగమాత్మక మయినదానికి నన్నును అని చూపె. ఇట నహో.మతము ననుసరించి నువర్ణమును అమ్మున కాదేశము చేసి ద్వితీయకు ద్రుతము చేర్చె నన్నమాట. కాఁగా ద్వితీయాంతములపై నన్యే యని ద్రుతము చేరు నని ప్రౌఢ చిం.మతముగా నెంచుట స్పష్టమే. కాని ప్రౌఢ. నకారం బసాధారణంబు ద్రుతం బనుచో ప్రత్యయాత్మక మయిననకారమునకు ధనమును వనమును అను నవియుఁ జూపెను. ఇట నువర్ణము ద్వితీయాప్రత్యయ మన్నమాట. దానిన్ నన్నును ఇత్యాదులవలె నీద్వితీయానువర్ణకముపై ద్రుత మేల చేరలేదు? ద్వితీయాంతమునకు ద్రుతము చేరునన్న వనమునును అని చూపి దీనినిగూడ నాగమాత్మక మైననకారమున కుదాహరింపవలెఁ గదా.

అనఁగాఁ బ్రత్యయాగమావ్యయాత్మక మైయుత్పత్తిశిష్ట మైననకారమే ద్రుత మని చిం.అభిప్రాయముగా నెంచెను గావున ద్వితీయానువర్ణము ద్రుతమే కాని ద్వితీ యానివర్ణము ద్రుతము గా దన్నమాట. నివర్ణముపై ద్రుతము చేర్చుటయు నువర్ణము (ద్రుతము) పై ద్రుతమును జేర్చుకుండుటనుబట్టి ప్రౌఢ.కూడఁ జిం. ద్రు.ప్ర.లద్రుతము విధింపబడినచోట్ల దానిపై మిటల ద్రుతము చేర దని యెంచె

నని స్పష్ట మగుచున్నది. ఇది యుచితమే కదా. నన్నును అనుచో న్నుప్రత్యయమును దానిన్ అనుచో నిప్రత్యయమును ద్రుతములు గామి ద్రు.ప్ర.త.తై యాశబ్దములపై ద్రుతము చేరఁగా ద్వితీయానువర్ణకముమాత్రము ద్రుత మగుటచే దానిపై ద్రుతము చేర లే దని ప్రౌఢ. సహస్వయము.

అయినఁ జిం. నువర్ణమునుమాత్రమే ద్రుతముగా నెంచె ననుప్రౌఢ. యధిప్రాయ మెంతవఱ కుచితము. నన్నును అనుచో ద్వితీయ తైన్ద్రుతమును నువర్ణముగాఁ జూపినప్రౌఢ. దానిన్ అనుచో నకారపుబొల్లనె యేల చూపినది? పదప దానిచేతన్ అని యిచ్చె. నాచేతను అనురీతిగా దానిచేతన్ అని యుండును గదా. అనఁగా దానిచేతన్ అనుచోవలెనె దానిన్ అనుచోఁ గూడ ద్రుతస్వరలోపముతో నుదాహరింప నన్నమాట. అయిన లోపము చేయకముం దేస్వర మున్నది యచట? నుద్రుతమే చేరు నన్న దానిను అని యుండు. కాని దానిని అని యుండవలె గదా. నకారం బసాధారణంబు ద్రుతం బనుచోఁగూడనాచేతను అనురీతి నువర్ణముండఁదగిన చోట్లే చూపెను. దానికిని రామునిని అనురీతి స్థలముల నివర్ణమే యుండును గదా. అయిన దానిను రామునిను అని యచ్చటను నుద్రుతమే చేరఁగా ఇకారంబుమీది యనునూత్రముచే నిత్వి మయి(బాల.చిం.వ్యాఖ్యానప్రాయము గాన నని తలఁచెనా?) దానిని, రామునిని అని నువర్ణమే నివర్ణ మగు నని చిం.మితమునను ప్రౌఢ. యధిప్రాయవదె ననవచ్చును. అయిన నువర్ణవికృతము గానినివర్ణము ద్రుతము గాదా? అస్మద్యష్టద్యావ్యాదేశత్య ఇతో నివీ యని యేర్పడిన-కవిని ఇత్యాదుల నివర్ణము ద్రుతము గాదా? ఇకారంబు మీదిక్రియావిభక్తులయెడ నుత్వమున కిత్వము వచ్చు నని సూరివలెఁ జిం. కూడ నెంచినను గునుపుల విషయమున నట్లు దలంపలే దని ని, నులు ద్వితీయగాను, కికుల షష్ఠీగాను ఇతో నివీ యనియుఁ జెప్పుటకుబట్టి స్పష్ట మగుచున్నది. కాఁగా నువర్ణవికృతము గాని నివర్ణమును ద్రుత మైయుండుట చిం.లోఁ గలదు.

కావుననే చిం.లో బాల.లోవలె నుత్వవిశిష్ట మైననకారమే ద్రుతమని నిశ్చయింప వీలులేదు. చిం.కూడ బాల.పద్ధతిలోఁ గునుపులయుత్వమున కిత్వ మగు నని భావించె

నన వీలు లేదు. కావున నివర్ణ మెప్పుడును ద్రుతము గాదు గావున ద్వితీయాని వర్ణముపై ద్రుతము చేరు ననియు నువర్ణ ద్రుతము గావున ద్వితీయాను వర్ణముపై ద్రుతము చేర దనియుఁ బ్రౌఢ. తలంచుట చిం. కనుగుణము గాదు. చిం.లో నుత్పవీశిష్ట మైననకారమే ద్రుత మనుటయుఁ గుదురదు. కావున రామునిని హరికిని ఇత్యాదులందుఁ జిం.ననుసరించి నుద్ద్రుతమున నిత్యమైన దన వీలు లేదు. ఇంకనన్నును నాచేతను అనుచో నువర్ణ మెట్లు ద్రుతముగాఁ జేరినదోదానిని రామునిని ఇత్యాదుల నివర్ణమే యట్లు ద్రుతముగాఁ జేరిన దనియు నువర్ణమువలెనె యాయై యెడలఁ బ్రత్యేక మగునివర్ణమును ద్రుతమే యనియుఁ జిం.మతము నెన్నవరె, దానికిఁ బ్రతిలాచారము అస్మద్యుష్మద్వాచ్యాకేకత్వ ఇతో నివీ యనువిధానమే యనవచ్చును.

కాఁగాఁ జిం.లో ద్వితీయానువర్ణ ముత్పవీశిష్ట మగుటంజేసి ద్రుతము గావరె గానదానిపై ద్రుతము చేర దని నిశ్చయింపరాదు. కాఁగాఁ జిం.లో నివర్ణమును నువర్ణమును ప్రత్యేకముగా ద్రుతములై కాని ద్వితీయానినులుమాత్రము ద్రుతములు గా వనవలె. కావున ధనమును వనమును అనుచోట ద్రుతము నన్నును నాచేతను అను చానియందువలె నాగమ్యాక మయినదే కాని ప్రత్యయాత్మక మయినది గా దని గుర్తింవలె.

ఇకారముమీది కునువులకును జిం. ఇత్వము చెప్పియున్నను లేదా కిని అనువానిం బ్రత్యేకముగాఁ బ్రస్తావింపకున్నను జాలవలయుఁ బ్రౌఢవ్యాకర్త యనుసరించినమార్గము చిం.లో నతికెడిదే యనవచ్చును. ప్రౌఢవ్యాకర్త బాల. సాధించిన దని హరికిని ఇత్యాదుల నీషయము నుపేక్షించినను కవిని అన్నవిశేషణ రూపము చిం.లో ద్రు.ప్ర. యగుట కాని లేదా తనగ్రంథమునఁ బ్రస్తావింపఁబడిన దానిన్ అనురూపమువిషయమునఁ గాని కొం తేని వివరించిన బాగుండెడి దేమో. సూరి ద్వితీయకు ద్రుతాగమమును బేర్కొనలేదు గదా.

కాఁగా ద్వితీయానినులు చిం., వి. వి. లమతమున ద్రుతములు గావు. ఇతరము లగునుబంతములయెడను ద్రు.ప్ర. లతుద్ద్రుతమును జిం.యొచ్చుటను బేర్కొనలేదు

ఇంకఁ గ్రియాపదములఁ జూచిన నం దుత్తమైః వచనస్థలమునమాత్రమే చిం. ద్రుతమును బేర్కొన్నది. భూతతద్ధర్మాద్యర్థకప్రథమపుటపైకివచనముల ద్రుతమును విధింపలేదు. ఎదుతల నసలె చెప్పలేదు, శత్రాద్యర్థకములను ద్రు. ప్ర.లద్రుతమును జిం. బేర్కొనలేదు. ఉత్వయుతౌ వనకారౌ స్యాతా మ్మధ్యమోత్తమైకివచనానా మ్మని చిం. యుత్తమైకివచనముగా నువర్ణమును జెప్పినది. భూతాదుతాం పరేషా మి త్తని యిగ్నే నివర్ణ మవును. అయ్యె అగు అనువానిపైవలె దీని పైని గూడ నన్యే యని ద్రుతము చేరు నన్న ఘటించునున్ ఘటించితినిన్ అనురీతిగా రూపములు సిద్ధము లగును. ఇవి యెంతయు సప్రసిద్ధములు. ఇట్టిరూపములు సాధించినఁ జ్ఞలవాంతులమున నేర్పడినయిబ్బందులు స్థలాంతరమున స్పష్టములు. (చూ.ద్రు.కా.) నిజమునకుఁ జిం. భూతతద్ధర్మార్థములందుఁ ద్రుతమైకివచనమునకు రోపము చెప్పి ఘటించె, ఘటించు అని సాధించినట్లై యుత్తమపుటపైకివచనస్థలమున నన్నియట్లములందును రోపము చెప్పి ఘటించితి, ఘటించు అని మూడ్రమై సాధించినఁ జాలును. అన్యే యని ద్రుతమై ఘటించె నిత్యాయుఁవలె ఘటించితినిత్యాదులు నేర్పడఁగలవు. అయిన నువర్ణము నేల విధించె; ఇది ద్రుతము గా దన వీలు లేదు. అట్లై యైన ద్విత్వియైకివచనమునకువలెనై యాయుత్తమైకివచనమునకును రోపము చెప్పఁగదియుండెడిని. లేనిచో రాజున్ అనురీతిగాఁ ద్రుసిద్ధము లై నకొలిచితిన్ అనురీతిరూపము లేర్పడుట మొట్టు; వజ్జలవాట సాధించినపద్ధతి సంగతముగా దని స్పష్టమై. కావున ఘటించితిని ఘటించును అనుచో నినులు ద్రుతములే కావునఁ దదంతములు వీనిద్రుతత్వముచేతనై ద్రుతాంతము లయి ద్రు.ప్ర. లవును. కాఁగా నీ(యుత్తమైకివచన)ద్రుతముపై నన్యే యని ద్రుతము చేర్చినవసరము గాని యవకాశము గాని లేదు. వజ్జలవాట కొలిచితినిన్ అనురీతిగా సాధించుట యసంగతము.

ముత్తమమీదఁ జిం.లో ద్రు.ప్ర.లద్రుతమును సాధించుట యాయుత్తమైకివచనాంతము లొక్కయొడఁ గల దని తేలుచున్నది. ఇతరద్రు.ప్ర.లయొడఁ జెప్పని చిం. యాయుత్తమైకివచనాంతములయొడ నేల ద్రుతమును విధించిన దన్నది ప్రశ్న.

ఘటించితిని అనుచోటినివర్ణమును సాధించుటకై యిట్లు తత్తమైకవచనముగా సాధారణముగ నువర్ణమును జెప్పి యారెంటిని సాధించె నని సమర్థింప నవకాశము లేదు అది యట్లు యైన నివర్ణముగా నుండుస్థలము లెల్ల ను బ్రత్యేకముగాఁ జెప్పవలసి యుండుఁ గదా. [చెప్పినదివ్యతీయైకస్థలమున (నది ద్రుతము గామి) నివర్ణముపై ద్రుతము చేరుచున్నది.] ఇతాం జనః కి స్వా త్తని కివర్ణమును జెప్పెనే కాని కివర్ణ కముపై నివర్ణమును సాధించెనా? ద్రుతము నకారపుఁబొల్లయై హరికిన్ ఇత్యాదిగ నుంటమాత్రమే చిం.మత మనియు హరికిని అనురీతి నుండుట తన్మతమున నసాదు వనియుఁ జెప్పవలెనా? అయిన హరికిన్ అనియె సాధించినను హరికిని అనురీతిరూపము లున్నట్లై కొలిచితిన్ అనియె సాధించినను గొలిచితిని అనియు రూప ముంట లో విశేషము గాని విరోధము గాని యాహింస నక్కఱ లేదు గదా. కొలిచితినికొలుతును అన్నవి సాదువు లనియు (అవసానేతరస్థలములను) రాముని హరికిని అన్నవి యసాదువు లనియుఁ జెప్పట సక్రమమా?

అయినఁ జిం. యీనువర్ణము నేల చెప్పెనో యాహింతము, చిం. యింతకు మున్ను అస్మద్యుష్మద్విశేషణములనుగూర్చి ప్రస్తావించునపుడు పరేషాం తు ధర్మోత్తమమధ్యమవ త్తనియెను, ఉత్తమవ త్తనుటచే నేకత్వమునం దున్నయిష్మద్విశేషణమునకు నువర్ణము వచ్చుట ఉత్వయుతో వసకారౌ యనులక్షణము ననుసరించి గుర్తింపఁబడుచున్నది. అనఁగా నచ్చోట నువర్ణము గ్రహింపఁబడుటకు వీలుగా నిచట నుత్తమైకవచనముగా నువర్ణమును జిం. విధించియుండవచ్చును. ఇట్టిసమన్వయము కుదురునా?

అంద్విందునాస్తు సప్తమి యని చిం. ఇందును సప్తమిగాఁ జేర్కొనెను. దానికీఁ బ్రయోజన మే మవ జే రలి చ యని వచ్చెడు అలి అందుతోపాటు ఇందుకుఁ గూడ వచ్చుట యని యహో. స్పష్టము చేసెను. అలికొఱకై యిందును సప్తమిగాఁ బరిగణించినట్లుగనె పరేషాం తు అనుచో నువర్ణము గ్రహింపఁబడుటకుఁగాను నుత్తమైకవచనముగా నువర్ణము నిటఁ బ్రత్యేకముగా విధించె ననుట చిం.విధానమున

కనుగుణమె కదా. జేరలి చ యని అలి నుందుగనె సంధిప్రకరణముననె చెప్పబడి డాగా అంద్విందునాస్తు అనులక్షణము తరువాత నజంతప్రకరణమునఁ జెప్పబడి నది. అట్లే పరేషాం తు అనులక్షణమె పూర్వమునం దుండఁగా ఉత్వయుతౌ యను లక్షణము పిదప సప్రకరణముగాఁ జెప్పబడుట వింత గాదు. కావునఁ బరేషాం తు అని ప్రసక్త మగుపూర్వస్థలముననె నువర్ణకమును జెప్పి యిట మానవచ్చును గదా యనుసందేహము నక్కఱ లే దని గుర్తింపఁదగును. జేరలి చ యనుచోఁ గూడ అంద్విందుల కలి యవు నని స్పష్టము చేసి యున్న(నట నావిషయము స్పష్ట మగుటయు) ఇందును సప్తమిగాఁ బరిగణింపవలసినయ వసరము లేకుండుటయు దీన(ననౌచిత్యమును దొలఁగుట విశేషము) సిద్ధించెడిది. ఇందును సప్తమిగాఁ జెప్పటకంటెఁ గూడ నువర్ణము నుత్తమైకవచనముగాఁ జెప్పట యుచితము గదా.

ఇంకను జేరలిచ యనుచో జీనిర్దేశము సప్తమికి నుపలక్షకి మనుకొనవలె. లేకున్న భక్తులయందలి కరుణ మొట్టొట్టుఁ సప్తమ్యైకవచనమాత్ర మగునవర్ణకమున న కలి లేనేలేదు. ఇందును సప్తమిగాఁ జెప్పటలో నలీతర మగుప్రయోజనము లేదు అనాదిమసూత్రముచేఁ జెప్పబడినపై కల్పికసంధి యవుట యిం కొకప్రయోజన మన వచ్చు. కాని యట్టియెడ నెందును సప్తమిగాఁ బరిగణింపమింజేసి దానికి అలి లే దన్నయహో. మార్గమునే యనుసరించి యెందులోను సంధి లే దని చెప్పవలసియుం డును. అవు డెందున్నాఁ డిత్యాదు లసాదువురె యనవలె. అందుకే బహుళః అహో. ఇందుగ్రహణప్రయోజనమును వివరించుచో అలినీమాత్రమే పేర్కొనెను గాని సంధినిగూర్చి ప్రస్తావింపలేదు. కాగా ఇందును సప్తమిగాఁ బరిగణించుటలో అలి యవు టొక్కటే ప్రయోజనము. ఇందు పద మైయుండఁ బ్రత్యయముగాఁ జెప్పట యొక్కఁ డనర్థమే కాని ప్రస్తుతము నువర్ణము నుత్తమైకవచనముగాఁ జెప్పటలో ననర్థము లేకుండఁగాఁ దద్ధర్మమునందే గాక యితరార్థములందు నైతము నువర్ణము సంగ్రహింపబడుట విశేషముగాఁ బ్రయోజన మగుచున్నది.

కాగా నె ల్లెడల ద్రు, ప్ర, లద్రుతమును జెప్పకున్నచు స్థలాంతర మందలి ప్రయోజనము నుద్దేశించి యుత్తమైకవచనముగా నుద్రుతమును జిం. సాధించిన దని గుర్తింపదగును.

ఇది ద్రుతమె యని స్థలాంతరమునుబట్టియు గ్రహింపవచ్చును. పరేషాంతు ధర్మోత్తమమధ్యమవ త్తనుచో నస్మద్విశేషణమున కేకత్వమున నువర్ణము వచ్చుచున్నది. భక్తుడను అని యవు. ఎ ఛ్లే నివృద్ధము ద్రు. ప్ర. యవును గదా. భక్తుడ నే ననురీతిగా నుండనవునే కదా. ఇట్లే కవి ననె ననుచో గె విని యనె నని యుండదు. దీనినిబట్టియె యీనినులు ద్రుతము లని స్పష్ట మగుచున్నది. చేసెదనున్ అనురీతిగా నిటఁ గూడ నువర్ణకవివచయి ద్రుతము చేయి నందమా? అపుడు భక్తుడనుం గలను భక్తుడను నేని నిత్యానిగా నుండు. అట్టిప్రయోగము లున్నవా? భక్తుడ నే ననున వెట్లు? వజ్జలవారు (మి, ని, నల 10) స్వరలోపము చేయఁగా నున్ననకార మెల్లయెడల ద్రుతమె యగు నని భావించినవా రగుటచే భక్తుడనున్ భక్తుడను భక్తుడన్ అని సాధింపఁగల . అట్టిప్రక్రియ సరి గామి కవి ప్రయుక్త రూపములసాదువులె యగును. నువర్ణసామ్యమున నిడంకములపై నగునివర్ణము పైని గూడ ద్రుతము చేయఁగాఁ గవిని. ననియే కావలె. కవి ననియె నని యెట్లు? ఈనివ రణకమును గిమాదులలోఁ గాని తదాదులలోఁ గాని చేర్చుకొన్నఁ గొంత సరిపడును అయ్యు హల్పరకత్వమునఁ గవిప్రయుక్తరూపము లేర్పడవు.

వజ్జలవారు నేను, కవిని ప్రథమాంతములు గాన కళలు, నేను పండితుడను అను నవిప్రథమాంతములు గాన కళలు దీనితుదియుకారము కవిభల్లటసూత్రముచొప్పున? వై కల్పికముగా లోపించును-నేన్ బండితుడన్ ఇది వారిమతమున సం శ్లేషము అయ్యును వారిసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధముగా వారే పైవసంశయములకు సరళములు చేసిరి. (చూ. ద్రు. కా.) ఇపు డివి ద్రుతాంతములు (1081) కవిని-కళ. కవిన్-ద్రు. ప్ర. అన్నమాట. అవుఁగాక, కవిని-అనెను అనుచో సంధి నిత్యమా? అట్లని వీ రెచ్చటను జెప్పలేదు. కవిని యనె ననురూపము లేదు గదా. భక్తుడను కళ. భక్తుడను సూర్యె యని యీ

నువర్ణముపై గనడదవాదేశమున్నదా? నినువర్ణాంతాలు ప్రథమాంతములు గానఁ గళ
లని నిశ్చయించి యాపకొనక దానికిఁ గళాత్వమును నిశ్చయించునవిగాఁ బై పరుషము
లకు గనడదవ లై యున్నప్రయోగములు చూపినఁ జక్కగా నుండెడిది. భారతకవులు
గనడదవాదేశమును నిత్యముగనే ప్రయోగించి రనిరి గదా. ఇంకఁ బరుషసరకత్వ
మున నకారపుఁ బొల్లయే (కాని) నినుస్వరూపము భారతమున లేనే లేదా.

సూరిమతమున నువర్ణము ద్రుతమై, కాఁగా కవిని, పండితుడను ద్రు.ప్ర.లు.
సూరిమతమున నివి ద్రు.ప్ర.లు కాఁగా వజ్జులవారి వివరణము ననుసరించి చిం,
మతమున నివి కళలు. నేనుదాసులు గళ లనుటకు ఏను విదప ననుప్రయోగ మొండు
చూపిరి. కాని యీనినువర్ణాంతములు గళ లనుటకు దీనిపై గనడదవాదేశమున కొక
ప్రయోగము నీ లేదే. కవిని, పండితుడను అన్నవి కళ లనియు కవిన్ పండితుడన్
అని యైన ననే ద్రుతాంతము లనియు వీరు చెప్పుటలో ద్రుతము పొల్లునకారమే
యనువీరిసిద్ధాంతమే కారణము గాని యస్యము కానరాదు. ఇంకవీరే బా.ఉ.లో
నువర్ణము ద్రుత మనిరి. అప్పుడు కవిని పండితుడను అనుచో స్వరలోపము చేయ
కున్నను నివి ద్రు.ప్ర.లే యగుచున్నవే. అప్పుడు వీనిపైఁ బరుషములకు గనడదవలు
గాక సరళము గావలె. వజ్జులవారిసిద్ధాంతము మారినఁ గవిప్రయోగము లెట్లు మారును?

స్వరలోపముచేఁ బొల్లునకారముతో ద్రుతాంతత సిద్ధించు నని యెంచినవీరు
చేసెదను చేసితిని అనువానిపై నేల ద్రుతము చేసిరో? వీనియందు స్వరలోపము
చేసిన నివి ద్రు.ప్ర.లే యవుఁ గదా, చేసెదను చేసితిని అని యున్న వానిని గళ లన
వచ్చు. తిజ్యధ్యాదులలో లేకున్నను ఘటించుచున్నఁ డనురీతి ప్రథమైకవపనాంతములు
కళలే గదా. చేసెదను కళ. చేసెదన్ ద్రు.ప్ర. ఇది యెప్పుడును ద్రు.ప్ర.యే యనుటకు
ద్రుతము చేసిరా? అయిన నాద్రుతము లోపించిన నిది ద్రు.ప్ర.యగునా? ద్రు.ప్ర.యే
యున్న వీనిపైఁ బరుషములు సరళములు గావలె. కళ లన్న గనడదవలు వచ్చు.

ఉత్తమైకవచన మగునులపై గనడవలు చూపగలరా? చేసెదఁ దపము అనుచో నంత్యద్రుతలోపమును నువర్ణమున స్వరలోపమును జేయక వీరి కారూప మైనదా (అవసానేతరస్థలముల నిట్టిది కుదురదు కాని వీరు చేయుదురు.) అట్టియపు డంత్య ద్రుతలోపము మాత్రము చేసినఁ జేసెదను అనియె యుండును. దీనిపైఁ బలుషములు గనడవలు గాతున్నను నట్లయే నుండవలదా? అట్టిప్రయోగము లే నున్నవా? లేక యంత్యద్రుతలోపము చేసినచో ముందరినినువర్ణములందును నుత్వలోపము తప్పక చేయవలయునా? ఏ మైనను గవిని బండితుడను అన్నవి ద్రుతాంతములు గా వన్నట్లు చేసెదను చేసితిని అన్నవి ద్రుతాంతములు గా వనఁజాలను గదా నిజమునకు వజ్జులవా రేని నినులు ద్రుతములుగాఁ దలచిన కవిని పండితుడను అను నవియే ద్రు.ప్ర లనియుండును. నినులు ద్రుతములే యని స్పష్టము (చూ.ద్రు.)

భక్తుడను అనుచో సుత్తమైకవచనమువంటిదిగాఁ జెప్పబడిననువర్ణము ద్రుత మైనపు డుత్తమైకవచన మగునువర్ణము ద్రుతమే కదా. క్లీషసమా అమహద్వ త్తని క్లీ ష సనుములకుఁ జెప్పిననుమహత్కార్యము క్లీషములకు రాదా? మిత్రము దైవ మని యవునే కదా. దీనియుత్వమున కిత్వము చెప్పట ద్వారాన సాధింపబడినకొలి చితిని అనురీతిస్థలములందలి నివర్ణము నైత మిట్లే ద్రుత మని గుర్తింపవచ్చును.

ఇట్లీనినులే ద్రుతము లని గుర్తింపఁబడఁగా వీనిపై మఱల ద్రుతము చేయ నక్కర లేదు. రాముల, భుటించె ఇత్యాదులయెడ నవి ద్రు.ప్ర.లు కాఁగా నాద్రుతము చెప్పబడియుండమింటేసి ద్రు.ప్ర. లన్నుక్షణమునుబట్టి ద్రుతము చేసికొనవలసి వచ్చినది. ఇటు సుత్తమైకవచనముచే ననుజీవితద్రుతత్వము కల్గఁగా ద్రు.ప్ర.త సిద్ధింపఁచుండ మఱల ద్రుత మెట్లు చేయుదుము? అన్యే ద్రుతప్రకృతయ యనునది ద్రుతాంతము లైనశబ్దములను ద్రు.ప్ర. లనుచున్నది గాని ద్రుతమును విధించుట లేదు గదా. రాముల, భుటించె ఇత్యాదులు ద్రు.ప్ర. లైనను ద్రుతము విధింపఁబడ లేదు గావున ద్రు.ప్ర.త్యసిద్ధికయ నగతికగతిగా నన్యే యనుద్రు.ప్ర.త్యనిరూపకలక్షణము చేతనే ద్రుతము చేయుచుంటిమి. కాని సూరివలెఁ జిం.కర్తియు ద్రు.ప్ర.లద్రుత మును బ్రత్యేకిముగా సాధించియున్నయెడల దానిపయి నన్యే యని ద్రుతము వచ్చునా?

ఘటింతును అనుచో నువ్వ భట్టు విధింపబడియున్నది. అయ్యది ద్రుతమే యవుట నాశబ్దమున కనుజీవితద్రుతత్వము సిద్ధించియే యున్నది గాన నీయది ద్రు.ప్ర. యవుటలో బాధ లేదు. కాఁగా ద్రు.ప్ర.త్వము సిద్ధ మైయుండ నందుకై ద్రుతము చేయ నవసరము లేమి నుత్తమైకవచనములయెడ (నల్ల భక్తుడనుమొ॥) నన్యే యని ద్రుతము చేయరాదు. కాఁగా ఘటింతును ఘటిచింతిని అనురీతిగనె చిం. యుత్తమై కవచసాంతము లగుద్రు.ప్ర.లను సాధించిన దని గుర్తింపదగును. కావుననే యహో. రానునిన్ అనుచో నివర్ణముపై ద్రుతమును జూపియు (వజ్రలవారు నిట్ల)నీనినువర్ణాంతములపై ద్రుతమును జేర్పలేదు.

దీనివలనఁ జేసెదనున్ అనురీతిగా వజ్రలవారు సాధించుటవలన నేర్పడిన యిద్బంధు రెల్లఁ దొలఁగుచున్నవి. ప్రయోగములం నప్రసిద్ధము లగురూపములనే చిం. సాధించియున్న దన నక్కఱ లేదు గదా. ఇట్లే నినులపై ద్రుతము చేర దనుటం జేసియె చేయుచుచున్నానున్ చేయఁగలనున్ చేయనున్ అనురీతిగా నుత్తమపురుష యం దెల్ల యర్థములను సప్రసిద్ధరూపముకై తప్పకయేర్పడవలసివచ్చుప్రమాదమును దప్పుచున్నది. ద్విత్వీయైకవచనమునకువలె నుత్తమైకవచనమునకు లోపము చెప్పియుం డమింజేసి వజ్రలవారిచుటమున చేసెదం తప మనురీతి ప్రసిద్ధరూపములసాధనమున ననుచితప్రక్రియామార్గము నాశ్రయింపవలసివచ్చినది. అట నంత్యద్రుతలోపము నువర్ణోత్పలోపము చేసి యారూపము వారు సాధించుట. చేసెదన్ అని యైనపిదప మఱి ద్రుతలోపము చేసినచేసెద తప మని యుండవలె. పరుషవరకద్రుతలోప మనిష్ట మని వజ్రలవారు చేసిననిశ్చయమువలన వారిప్రక్రియయం దెట్టిప్రయోజన ము లేక యసాధురూపము రెల్లెడల సాధింపబడును. ఈనినులే ద్రుతము లని వాని పై ద్రుతమును జేర్పనివక్షమున నట్టియిద్బంధు లుండవు.

నిజమునకు అస్మద్యుష్మద్వాద్వాదోకల్పితో నివీ యనుస్థలమునందును నివు లను బ్రత్యేకముగా విధింపవలసినయవసరము గానరాదు. భక్తుడను భక్తుడవు అ నుచో నువు లగు నని చెప్పుటకు మాటుగా ధర్మోత్తమమధ్యమవ త్తనెను గదా. అట్లే యికారాంతములపైని ఘాతో త్తమమధ్యమవ త్తనవచ్చును. కొలిచితిని కొలిచి

తివి అనుచో నివివర్ణకములు నిల్చునట్లుగా నిటఁ గూడఁ గవిని గవిని యని యవును గదా. స్పష్టతకయి యట్లనె నేమో. ఏ మైనను భక్తుఁడను అనుచో నువర్ణము ద్రుత మయినదై కవిని అనుచో నివర్ణము ద్రుత మగును. ఈనివర్ణము నువర్ణవికృతముగాఁ గాక ప్రత్యేకముగా విధించుట గమనింపఁదగియున్నది. ఇంక నీవిధివలన నువర్ణమువలె నివర్ణమును బ్రత్యేక మయినది ద్రుత మగుట యనువిశేషమును జిం.అభిప్రాయముగా గుర్తింపవచ్చును.

కాఁగాఁ జిం.ద్రు.ప్ర.లలో నన్మద్విశేషణముల కేకవచనాంతములకును నుత్తమైకవచనాంతములకునుమాత్రము ద్రుతమును విధించెను. దానిపై నన్యే యని ద్రుతము చేరదు. చింతామణి పదముతుదిని నినులను విధించినచోట్ల ద్వితీయానినులపై మాత్రమే ద్రుతము చేరవచ్చును. ఉత్తమైకవచనముపై ద్రుతము చేరకుండుట కాయది ద్రుత మగుట హేతువు. ద్వితీయానినులపై ద్రుతము చేరకుట కానినులు ద్రుతములు గాకుండుట కారణము. చిం. నినులను విధించినచోట్ల నెచట నవి ద్రుతములో నెచట ద్రుతములు గావో నిర్ణయించుటకుఁ బ్రమాణ మేది? ప్రయోగములే యనకతప్పదు. ద్రుతోఽఖ్యో నః అన్నచిం. యెట్టినకారము ద్రుతమో స్పష్టము చేయమింజేసి ద్వితీయానినులుపై తము ద్రుతములే యన నవసరము లేదు. అయిన నప్ప.మాత్ర మివి ద్రుతములే యని యెంచెను. అదియే యుచిత మగుటయు స్పష్టమే. కాని యది ద్రుతము లని యెంచుపక్షమున నవ్యానిపై ద్రుతము చేరకుట కవకాశ మేది? చేర దన్న నమైప మేల చెప్పెను? ద్వితీయానువర్ణముపై ద్రుతము చేర దన్న నిబ్బంది లేదు. అట్లనుట యుచితము గూడ. నివర్ణమువిషయమునన యిబ్బంది. అమైపపక్షమున బా.న. యదాహరించినట్లు రాము అనురీతిగనె యుండు నన్న రాముకొలిచె నిత్యాద్యపరూపము లవును. చళబ్దముచే నవసానమంద యమైపస్థితియన్న వాక్యాంతగతపదాన్ని యన్నాఁడు గనుక లోపవిధానము ప్రయోజనవంతము గాదు. దీనిసాహచర్యమున నివర్ణమును ననఁగా ద్వితీయానినులు ద్రుతములు గా వనుటయే చిం. ననుసరించి చెప్పవలసియున్నది.

ఎక్కడియెట్టి నకారము ద్రుతమో ప్రయోగములు మొ॥వానింబట్టి నిర్ణయించు కొనవలసినదే. కాఁగాఁ జిం. ద్రుతము విధింపనిచోట్ల నన్యే యని ద్రుతము చేరు కుండుటయు ద్రు.ప్ర.లద్రుతము విధింపనిచోట్ల మాత్ర మన్యే యని ద్రుతము చేరు టయుఁ జిం.మతముగా నెన్నవలెను.

షష్ఠీ ద్వితీయ యనుగ్రంథాంతమునందలియనుబంధమున ద్వితీయానినులు ద్రుతము లగుటకుఁగలయవకాశము గుర్తింపఁదగును.

కళలనుగూర్చి చెప్పచోఁ జిం. ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తన్నది. కాఁగా ద్రుతము లేనితిజ్ఞాధ్యాదులు కళలు అన్యే ద్రుతప్రకృతయః అనుచో ద్రుతము గలతిజ్ఞాధ్యాదులతోపాటు తిజ్ఞాధ్యాదిభిన్నములును ద్రు.ప్ర.లే యవును. అయిన నింతకు ముందు ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తనుటంజేసి యిట నన్యే ద్రుతప్రకృతయః అన్నమాత్రముననె ద్రు.ప్ర.లకు ద్రుత ముండుట యనునంశము స్పష్టమే. మఱియే స్యుర్వ్యానుజీవితద్రుతానిత్య మ్మను యేల? స్పష్టతక యనవచ్చు. ఇట్లు చెప్పటంబట్టి దీనిచే ద్రు.ప్ర.లకు ద్రుతము చేసికొనఁదగు నని తత్కర్తయు నెంచెనా? అనుమానమే. ద్రుతాంతము లైన తిజ్ఞాధ్యాదులు ద్రు.ప్ర. లని స్పష్టము గావునఁ గవిని బండితుఁడను అని యవి ప్రథమాంతము లైనను ద్రుతాంతము లవుట ద్రు.ప్ర.లే యగును. ఇట్లే నేను, తాను, అన్నయును.

ఏ మైనను నహో.ప్రభృతులు ద్రుత మెట్లు చేరినదో స్పష్టము చేయకయే రాములచేతన్ ఇత్యాదిగాఁ జివర ద్రుతమును జూపినచోట్ల నన్యే యనుసూత్రము చేతనె ద్రుత మువు నని వజ్జులవారు చేసిన సమన్వయము సమచితముగ నున్నది. ఇట్టిచోట్ల వి.వి. ప్రైతము ద్రు.ప్ర.లద్రుతమును బ్రత్యేకముగా విధింపకుంట (ఉదాహరణ చ నాస్తకౌ తన్న) గమనింపఁదగును.

బా.స. ద్రుతప్రకృతులు గనుక నకారము నిల్చు నని వివరించెను. కాని యానకార మెట్లు వచ్చినదో చెప్పలేదు. ద్రు.ప్ర. యవుటచే నకారము సహజము గనె యుండు ననియు దానికొ బ్రత్యేకశాస్త్ర మక్కట లే దనియుఁ దలంచినాఁ

ద్రుతమును వివరించునందర్భమున వజ్రలవానిను రామునిన్ ఇత్యాదులందలిసకారము సహజ మనిరి. స్వరలోపముచే నేర్పడినది గా దని యభిప్రాయము గావచ్చును. నకారము సహజ మిన్న శబ్దమున సహజ మై శాస్త్రముచే సాధింప నక్కఱ లేని దని వారియభిప్రాయము గా దనవచ్చును. ఏదే మైనను రాముల రాములచేత అనుము న్నగురీతిగాఁ బ్రాతిపదికవయి నాయావిభక్తులతో వికారములను శాస్త్రము వర్ణించునందర్భమున ద్రుత మొక్కటిమాత్రమే ప్రత్యేకవిధానము లేకయె సహజముగా నిల్చు ననుట యుచితము గా దనకతప్పదు. సూరి యట్లు విధించుట యెంతయు నుచిత మై యున్నది. (దానిని బేటిక విమర్శించుట సరి గా దని స్పష్టము.) కాన బా.స.ప్రభృతులయభిప్రాయ మెట్టిదైనను రామునిన్ మొదలగుచోట్ల నున్నద్రుతము నే దేని శాస్త్రముచే సాధింపదగును. అయ్యది ద్రు.ప్ర. లక్షణముగా ననుజీవితద్రుతత్వమును బేర్కొనుచున్న-అన్యే ద్రుతప్రకృతయః అనున చొక్కఁబ కాననపు. కావున దానిచేతనే ద్రు.ప్ర.లద్రుతమును విధింపని చోట్ల నాశ్చర్యముల ననుజీవితద్రుతములుగాఁ జేయుట యుచితమే.

ఇట్లు ప్రత్యేకముగా ద్రుతము విధింపఁబడిన-యు త్తమైకవచనస్థలములు ౩విని మొ॥ తప్పఁజిం. చోను దద్దర్భప్రథమైకవచనస్థలమున నాంతము లై నడిడులను విధించినచోటఁ దప్ప వి.వి.లోను - ద్రు.ప్ర. లైనదానికి నన్యే ద్రుతప్రకృతయ యనుదానిచేతనే ద్రుతము చేయ నని గమనింపదగు.

ఇట్లు ద్రు.ప్ర.లకుఁ దుది నన్యే యనుసూత్రముచేఁ జేరుద్రుత మెట్టిది యని యనుమానము. చిం., వి.వి.లవివరమున ద్రుతము నకారపుఁబొల్లయె యని భావించిన బా.స.ప్రభృతులును వజ్రలవానిను సీసూత్రముచేఁ బొల్ల నకారమునే చేసియున్నాడు. కాని యింతకుముందు గమనించినదాని ననుసరించి ము,ని,న్ అనునకారములు గలది యపుట స్పష్టము. (చూ.ద్రు.) కావున నన్యే యనుదానిచే నునిద్రుతములె యపు నని గ్రహింపదగును.

నకారపుఁబొల్లె ద్రుత మని యెంచినయహా. ద్రుతస్వత్వమును ముస్వరూపముగాఁ జూపెను. రామునిచేతన్ అనుచో ద్రుతమునకు స్వత్వము గలుగఁగా

రామునిచేతను అని యగు. ద్రుతమునకు ద్రుతస్వత్వమునకును భేదము చూపుటకంటె నిట ద్రుతమును సుస్వరూపముగనె చెప్పుట యుచితమే గదా. అనగా నన్యే యని యగుద్రుతము బొల్ల కాక సువర్ణ మన్న రామునిచేతను అనియె మొదల నుండును. ద్రుత మెట్టినికారము నందక స్వస్వరూపముతోనుండునపుడు రామునిచేతను అని యుండుట సహజముగా నొప్పును. చింతితమునను సువర్ణము ద్రుతమని యెంచిన ప్రాథ. యి క్లేని నన్నును నాచేతను చదువుచును మొ॥చో ద్రుతముగా నువర్ణమునే చేసియుంట స్పష్టము.

రామునిచేతన్ అనుచో రామునిచేతను అన్నది స్వత్వ మైన నన్నపాద్యునిన్ అనుచో స్వత్వస్థితిలో రూపము నన్నపాద్యునిని అని యుండవలె. కాని యహో. యిది యసాదు వలెను. జగద్గేయుల నన్నపాద్యునిని దిక్క-సుధీమణి నెఱ్ఱసత్క-విన్ ఇతి సూరకవిపద్యే నన్నపండితుని నిత్యేవ పాఠః సాదుః (కవిశి.8వో) త్రివిధ్య త్రిసమాచ్ఛేత యని యిట నిశ్రుతి రా దను టుచితమె కాని నన్నపాద్యునిని అసాదు వన నేలః ఇతఁడే యువాహించిన-నన్నపండితునిన్, రామునిన్ అను రూపములవలెనె యిట నన్నపాద్యునిన్ అని యాపు. నన్నపాద్యునిన్ + తిక్క-సుధీమణి అనుచో ద్రుతమునకు స్వత్వము వచ్చిన నే మగును? పరుషపరకత్వమున ద్రుతమునకు స్వత్వము నహో. కూడ సంగీకరించెనే కద. నన్నపాద్యునిన్ దిక్క- అని యుండునా? ఇట నకారస్థం బొల్లట్లే యున్న నయ్యది వర్ణాంతర ముగాఁ బరిగణింపఁబడుట యెట్లు? వర్ణాంతరత్వేన సంవర్ణచేళాయాం పృథక్పరి గణనం తస్య ఫల మ్మిని గదా స్వత్వప్రయోజనము నహో. వివరించినది. అట్టి స్వత్వస్థితి సరళస్థిరపరకతయందే గాని పరుషపరకతయం దుండదా? అటుకీ చ సంశ్లేష యనుసూత్రస్థలమున నహో. యెట్లు వివరించుటంజేసి పరుషపరకతయందు స్వత్వ ముండ దని యున్న నట్లుండ దని యెంచె ననఁదగునా? అయిన నవికార గతే యనుదానికి లక్ష్య మేది? రామున్ దలఁచెద ననియా? అట్లయిన వాత్సాస్య దోర్దుత్సక్త స్యా లు క్క-నుచో సంశ్లేషము నివారించెను. వినా ద్వితీయ మ్మన్నది వి.వి. కూడ. పరుషపరకతలో రామున్ దలఁచెద ననుదానివలె దాన్ జెప్పె నని

యుండునపుడు తాన్నినె ననుసంశ్లేషము నివారించుటలోఁ బ్రయోజన మేమి? అదేశ సరళపరకతలో నహో. యె పైని సంశ్లేష మంగీకరించె. అటఁ దాన్బదివె నన్నది యుండ దని తాన్ జదివె నన్న దుండు నని చెప్పుటలోఁ బ్రయోజనమేమి? తాను ఘనుఁ డనురీతి సరళపరకస్వత్వస్థితివలెనె తాను జదివె నన్నదె యాదేశసరళపరక స్వత్వస్థితి యనవలె. ఇటనే యేలః అవికారగతే యనుసూత్రమునొద్దనే స్వత్వ మధర్వణసమ్మతమె కాని సంశ్లేషము గా దనుచు సంశ్లేషము సమ్మతింప నాధార ములు చూపుచో విజయుం బోలితి నను బిందురూపముతో సామ్యము చెప్పుటకంటె పిజయున్ బోలితి ననుస్వత్వముతో సామ్యము నెంచు టింకను బలీయము గదా. అది యేల యుపేక్షించెను? అధర్వణుడే యైనను రామున్ దలఁచెద ననురీతి స్వత్వము నంగీకరించి రాము స్థలఁచెద ననుసంశ్లేషస్థితి నంగీకరింపకుండుటలో యుక్తి యేమి? అసలు వీనిని వేఱు చేయుటయె యవసరము గదా.

అవికారగతే యనుసూత్రమునొద్ద నహో. వివరణము “సీతను గొల్చెదన్ సీత స్సొల్చెదన్ రాము స్థలఁచెదన్ ఇత్యాద్యుదాహరణ మ్మని (వ్యా.సం.స.285) యున్నట్లు వజ్జిలవా బద్ధరించిరి. (నేడు బొర్రకుముద్రితప్రతులం దిట్లు గానరా కున్నది.) దాని ననుసరించి పరిషత్(అదేశసరళ) పరకతయందును స్వత్వస్థితిలో ద్రుతము నుస్వరూపముతో నుంటయే తదధిపేతముగాఁ దెలియవచ్చును. అది సక్రమము. అవసరము రామింజేసియే కావచ్చుఁ గాని స్థలాంతరమున నాదేశసరళపరకతయు నందు ద్రుతము నుస్వరూపముతో నుంటయు నహో. యుదాహరింప కున్నను నిట నట్లు గ్రహించుట యొప్పును. అహో. తాను నెప్పె నని కాని తాను చెప్పె ననీ కాని యుండ దనెనే తప్పఁ దాను జెప్పె నని యుండ దన కుండుట గమనార్హము. తానునేనుల ద్రుతకార్యమునకై స్వరలోపము నిత్యమ. అయ్యు స్వత్వస్థితిలోఁ దాను నేను అని యుంట యవిరుద్ధమే. తాను ఘనుఁ డన్నచోవలె. (చూ.తానునేనులు కళలా?)

కాని పైని రాము స్థలఁచెద ననుచో వజ్జిలవారును సంశ్లేషరూపమునే చూపిరి గాని స్వత్వము నీ లేదు. అది వారు చూచినప్రతియం దున్నదో లేదో. ఉన్న

రాముని దలచెద నని యుండును. కాని యిటు నన్నపాహ్యునిని అన్నది యసాదు వనుటంబట్టి ద్రుతస్వత్వస్థితి నుస్వరూప మొక్కటె యని తలచెనా? రామును దలచెద నని యుండదు గాన నటు స్వత్వమే లే దనవలెనా? సందర్భమేర్పడకుండుటం బట్టియే గావచ్చును గాని యహో. యాదేశసరళములకే కాక సరళస్థిరములకు ముందు గూడ (అవసానమున సీతఁ డెట్లు సంగీకరింపలేదు,) ద్రుతముస్వత్వమును నివర్ణముగాఁ జూపియుండలేదు. మఱి యహో. ద్రుతస్వత్వమును నిస్వరూపము గలదియెంచలేదా? అప్పకవి నిస్వరూపమును జూపియుండఁగా నహో. యేల సంగీకరింపఁడు? అంగీకరింపఁదగనపుడు దానిని సాధారణముగాఁ దిరస్కరింపవచ్చునే. అట్లనిష్ఠములైనయంశములెల్ల విమర్శించుట యసాధ్య మనియో లేక యనవసర మనియో యుపేక్షించునెడల ద్రుతస్వత్వము నుస్వరూప మొక్కటె యని తలచినపు డాయంశమునే స్పష్టము చేయఁదగునే. వర్ణాంతరత్వేన అని మున్నుగా సామాన్యముగాఁ జెప్ప నేల: స్వత్వము నుస్వరూపమే యన్నపుడు రామున్ + తలచెద, రామును దలచెద నని కావలసివచ్చు నన్న నెట నెట నువర్ణముండునో చెప్పఁదగు. సీతను గొల్చెద నని స్వత్వముండఁగా రామున్దలచెద ననుచో స్వత్వము లేకుండుటకుఁ గారణ మేమి? ద్రుతస్వత్వము నిస్వరూపమున నుండవలసినచోట్లనెల్ల హల్పరకత్వముననైతము స్వత్వముండ దనుట యెప్పునా? ఎన్నను సర్వ-అనురీతిగా రామునిని సర్వగుణారాముని ననరాదా? భక్తుడను బొల్పుగ నన్న నుసంగతమును గవిని జూడఁగ నన్న నసంగతమునా? అహో. యంతకుముందు సమపా ద్రుతప్రకృతికాత్తనుసూత్రమునొద్దరాముఁ గొలిచెద, రాముఁ గొండ్రెగ భావించు, అతనిం బరమపావను భజించు నని యుదాహరించె, ఇందు వికృతి లేనపుడు ద్రుత మెట్లుండు? రాము న్దలచెద ననునొక్కచానినె గ్రహించిన(వజ్రలవారును రాముని దలచెద నని చూపలేదు. గాని ద్రుతము నాదేశసరళమును సంయుక్తములుగఁ జూపిరి.) నటు సంశ్లేషముమాత్రము వచ్చిన దనవలె. అది యహో. మితమున సంశ్లేషమేకద. ద్రుతస్వత్వము నుస్వరూపముతో నుండవలసినచోట్ల సంశ్లేషము, స్వత్వము నుండు ననియు ద్రుతస్వత్వము నిస్వరూపముతో నుండవలసినవచ్చినపుడు సంశ్లేషముమాత్రమే కాని స్వత్వ మున లుండ దన్నమాట. దీని కాధారము లేకపోఁగా నిట్టిప్ర

తిపాదనమునందు యుక్తిగాని ప్రయోగానుగుణ్యము గాని లేదు. అప్పు. ద్రుతస్వత్వమును నివర్ణముగాఁ గూడఁ జూపియుండ నద్దానిని నహో. తిరస్కరించె ననుటయు సమ్మతింపఁదగినదిగా లేదు. (కాఁగా వజ్జులవా రుద్ధరించిస్థలమున) సీతను గొల్పెదఁ, సీత న్గొల్పెద ననురీతిగనె యహో. రాముని దలఁచెద రాము స్థలఁచెద నని స్వత్వ సంక్షేపములు రెంటిని జూపియే యాపిదప నవి యవుటంగూర్చి వివరించె ననుట యుచితముగాఁ దోచుచున్నది. సీతను గొల్పెద నన్నది స్థితిని రాముని దలఁచెద నన్నది నిస్థితికిని రెం డుదాహృతు లిచ్చుట ప్రత్యేకిముగా నుండి యర్థవంత మగును. ఇట్లు నినులు రెండు ద్రుతస్వత్వరూపము లప్రకటింపబడినవి. రామున్ + దలఁచెద ననుచో రాముని దలఁచెద నన్నది స్వత్వము కాఁగా నతనిం బరమపావను ననుచో నతనిని బరమపావను నన్నది స్వత్వస్థితి యగుచున్నది. తదనుగుణముగాఁ బరిశీలింపఁగా నన్నపార్శ్వనిని దిక్కుసుధీమణి నన్నదియు నహో. మతానుసారముగనె నిర్బాధ మగుచున్నది.

త్రియశ్చ త్రీసమాచ్ఛేతః అనుదానిచే దీనిఁ (బులింగ జగుట)చై ద్రుతమునకు నిశ్చయము రాదు. గావున సత్కారికచే నన్నపార్శ్వనిని అని పైన దనరాదు. కానియంత మాత్రమున నది యసాదు వనియు నన్నపండితుని ననియె యుండవలె ననుటయు సరి గాదు. మొదట నన్నపార్శ్వనిన్ (రామునిన్) అనియే యున్నను బిదప నాదేశ సరళపరకతలో ద్రుతమునకు స్వత్వము రాఁగా నన్నపార్శ్వనిని దిక్కుసుధీమణి నని ప్రయోగించుట సుసంగతమే. వ్యాజమునన్ అనుచో స్వత్వమువలనఁ బొల్లనకార రూప మైనద్రుతము వ్యాజమునను అని సుస్వరూప మందినట్లే నన్నపార్శ్వనిన్ + దిక్కుసుధీమణి ననుచో స్వత్వమువలన నాద్రుతము నిస్వరూప మందినది. కాఁగా త్రియశ్చ యనుకాగికచే నిశ్చయము రాలేదు గాని స్వత్వము వచ్చుట వలనినిస్వరూపముతో నన్నపార్శ్వనిని అనుప్రయోగము సాదువె.

రాముని దలఁచెద నని స్వత్వము సంకీర్తించినచో నహో. నన్నపార్శ్వనిని అసాదు వని నన్నపండితుని నని యుండవలె నని చెప్పనా? అని యనుమానము. అహో. యిటఁ బ్రమాదపడియుండును. ప్రమాదో ధీమతా మపి. చనియెన్ అనుచో

(ఇయయే లేకుండగా) నామూత్రవిషహక మగుటచే నేదస్తతా చ నామ్నా మనుదానిచే నెదంతత కలుగ దని సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమునఁ జెప్పినయహో. (కవిశి. 228) యజంతపరిచ్ఛేదమున నేదస్తతా చ యనుసూత్రవివరణమున శ్రీయాస్వపి కదియందె కదెందె (కవిశి. 199) నని పేర్కొనుట నెట స్మరింపదగును.

అహో. మత మ ట్లుండగా హరిం జూచెను హరిని జూచె నిత్యాదిగా ద్రుత స్వత్వము నిస్వరూపమును గల్గియుంట ప్రయోగప్రసేదము. అప్పకవిప్రభృతు లంగీకరించినదియు. కాగా ద్రుతము స్వత్వస్థితిలో నుస్వరూప మందు నని సూత్రమే యహో. యెంచె నన్నును నిస్వరూప మందుట గూడఁ గల దనియు సంగీకరింపవలసియే యున్నది. స్వత్వముచే బొల్లనకారము నువర్ణ మెట్లగును? (అట్లే నివర్ణము నగును) నివర్ణ మెట్లగును? పై స్వర మెట్లు చేరును? ద్రుతము బొల్లు గాఁగా స్వత్వము నునివర్ణము లగు పెట్టు?

ద్రుతము (నకారము) ను, నిస్వరూపముతో నుంట ద్రుతస్వత్వ మని యంగీకరించునపు (ప్రయోగానుగుణముగా నట్లంగీకరింపకలెప్పడు.) డట ద్రుతమే బొల్లుగాఁ గాక ను, నిస్వరూపము గలదిగాఁజెప్పదగును గదా. చెప్పవలయును. అద్రుతమును జిం. చెప్పినచోట్లఁ గవిని, ఘటించును అనురీతిగా నినులుగనె చెప్పినది. ఇంక నట్లు ద్రుతము విధింపనిచోట్ల నన్యే యనుసూత్రముచే నాద్రుతమును సాధించుకొనునపు డా నన్యే యనుసూత్రముచే నగుద్రుతమే ను, నిస్వరూపము గలదిగా గ్రహించుట యొప్పును గదా. ఏ ఛేని ద్రు. ప్ర. చివర ద్రుతము చేచ్చునపు డాద్రుతము ని, నిస్వరూపము గలది చేయుట యుచితము.

అయిన నువర్ణ మగునది యెక్కడ? నివర్ణ మగునది యెక్కడ? ఇయ్యది ప్రయోగానుసారముగనె గుర్తింపవలసియున్న దనకలెప్పడు. అహో. బొల్లనకారమును ద్రుతముగాఁ జూచి దానిస్వరూపావస్థితిని నుస్వరూపముతో నిచ్చునపుడు బొల్లనకారముపై నుత్వ మెచ్చ పెచ్చట నగు నన్నది ప్రయోగానుసారముగా గుర్తింపవలసినదే కద. అట్టియెడ ద్రుతము బొల్లనకార మయ్య స్వరూపావస్థితిలో నద్దానిపైఁ

బ్రయోగానుగుణముగ నుత్పము చేరు ననుటకంటె ద్రు.ప్ర. యగుటఁ దుదిఁ జేరు ద్రుతమే ప్రయోగానుసారముగా నుత్పరూపము గలది యనుట యుచితమే. బింద్యాదులు నుత్పమునకే యవును. అట్టివికారములు లేక ద్రుత ముట్లే యుండునపుడు నుత్ప మట్ల యుండుట సహజ మై ద్రుతస్వరూపమునకు స్వత్వమునకు (స్వరూపావస్థితికి) భేద ముండుట యనునసంగతియుఁ దప్పును. ఇట్లే నివర్ణమునెడలను. రాముని జూచెను, అతనిని బొగడెను అనుచోట్ల నివర్ణ మే ద్రుతస్వత్వ మని గుర్తించి యున్నారము. సీతను గొల్చెద ననుచో నుత్పమును రాముని దలఁచెద ననుచో నిత్వమును నెట్లయిన వన్న నహో. మతమునను బ్రయోగములె యాధారములు. అట్టియెడల స్వరూపావస్థితిలో ద్రుత మేరూపమున నుండు నని ప్రయోగములనుబట్టి గ్రహించుమో యట నన్వేయనుసూత్రముచే నట్టి(ని), నుద్రుతమే చేరును. రాముని + వేడెను రామువేడెను రాము న్వేడెను లోపసంశ్లేషములు రానపుడు రాముని వేడెనని యట్లే యుండు నదియై ద్రుతస్వరూపావస్థితి, స్వత్వము నని గ్రహించు టుచి తమే కదా.

కాఁగాఁ బొట్లనకారమే ద్రుత మయ్యుఁ బ్రయోగానుగుణముగా స్వరూపస్థితిలో నుత్పేత్వములు క్రొత్తగాఁ జేరు ననుటకంటె ద్రు.ప్ర.ల కాయైయెడల నుత్పమును నాయైయెడల నివర్ణమును ద్రుతముగాఁ జేరు నని ప్రయోగములనుబట్టియై) గ్రహింపఁదగు నని యహో. ప్రభృతులసమన్వయమార్గము ననుసరించి యుచితముగా గ్రహింపఁదగును. జైజయంతినవంతుఃవ్యాజమునన్ అనుచో వాక్య స్తగతపదానాచ్చ యని ద్రుతము లోపింపనిపక్షమున స్వత్వ మయి వ్యాజమునను అని యవుననున హో. అప్రాయోచితుకంటె వ్యాజమునను అనియె మొదలనుండ లోపాభావపక్షమున నట్ల యుండు ననుట సక్రమము గదా. ఇట్లే ఖ్యాతాసమసమరవిధికిఁ గరుణాంబుధిన్ అనియె మొదల నుండ నట ద్రుతము లోపింప దన్నఁ జాలు. పద్యభేదావసానేషు శిష్టతా సస్య కథ్యతే యని శిష్టత యేల చెప్పె? కరుణాంబుధికిని అని మొదల నుండ శిష్టతవలనఁ గరుణాంబుధికిన్ అని సాధింపఁబడిన దను ణొప్పును గదా. (చూ. ద్రు.కా.)

భక్తుడను అనుచో నువర్ణము ద్రుతము కాఁగా కవిని అనుచో నివర్ణమే ద్రుతమని పైని స్పష్టము. సూరి దీని నాగమనువర్ణముగాఁ జెప్పి యికారముమీఁద నువర్ణమునుత్పమున కీర్తవముచేసి నివ్యరూపమును సాధించును. కాని చిం.లో నట్లు గాక నువర్ణమువలె నివర్ణమును బ్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁబడినది. కావున నువర్ణవికృతమే కాక ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁబడిన-నివర్ణమును ద్రుతమయినట్లే యిటు నునివర్ణములు ప్రత్యేకములుగా ద్రుతములుగా నాయై శబ్దములకుఁ దుదిన జేసిననుట యవిరుద్ధమగుచున్నది. అహో. నివర్ణమువిషయ మెత్తినట్లు గానరాలేదు గాని నువర్ణమొక్కచో ద్రుతమనుట స్పష్టమే. (చూ. ద్రు.) అట్లే నివర్ణమును అన్నను నఖండ-అనుచో నుద్రుతముపై నకార మైన దన్నయహో. అంటిని నిందఱ కనుచో నిద్రుతముపై ద్రుతము చేరిన దనవలెనె కదా.

ద్రుతము ని.ను(న్)వర్ణములుగా భావించినఁ జిం. చూడ సూరివలె నవసానమున ద్రుతస్వరలోపము చెప్పవలదా యని సందేహింపనక్కరలేదు. (చూ. ద్రు. 54)

చిం. ఘటించును ఘటించితిని అనురీతిగా సాధించుట ననుసరించి ఘటించున్ ఇత్యాదులు స్వరలోపముచే సాధింపఁబడిన వనుట తన్మతముగా గుర్తించవలసియున్నది. కావున ను, లేదా ని అనుద్రుతములు చేరినస్థలముల నెల్లఁ బ్రయోగానుగుణముగాఁ బొల్ల నకారము ననే యనుసూత్రముచే నొకపక్షమునఁ జేసినని బావింపరాదు. హల్వురకతలో సంశ్లేషవిధానము నీయంశమును స్పష్టము చేయుచున్నది. కావున నినులలో స్వరలోపముచేతనె రాముని-రామున్, రాములను-రాములన్ అనురీతిరూపములను సాధించుకొనవలె. (చూ. ద్రు. 61లోపము)

ద్రుతాఖ్యోనః అనుటలో నకారంబు ద్రుతం బనుటలోను లాక్షణికులు ద్రుతమును వర్ణించుటలో నకారముపైని స్వరమునకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినట్లు గానరాదు. ద్రుతము నకారమని వ్యవహరించుచు సస్వరములను జూపునప్పు. వ్యవహారము నీయంశమును స్పష్టము చేయుచున్నది. దీనివలననే ద్రుతము నకారమని వ్యవహరించినచోట్ల చిం., వి. వి. లలో (ప్రయోగానుసారముగ) సస్వరము గ్రహించుట

యొప్పును. తద్ధర్మప్రథమే స్యాదాం డుడివర్ణా చ నాస్తకౌ యనుచోఁగూడ ఘటించె డును ఘటించెడిని అని ప్రయోగానుగుణముగనే గ్రహింపఁదగును. తుమున్నర్థకనా న్నేన మిసమాసః క్వచిచ్ఛవే త్తనుచో వి.వి తుమున్నర్థకనాంత మన్నది. దాని నహోః స్వత్వస్థలమున ఎన్నను పొందను అని నువర్ణాంతముగఁ జూపె. నువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు, డువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు అన్నసూరిలక్షణములందును నకారంబు ద్రుతం బని నకార మెట్టిది కావలె? చదువుచును, చదువుడును అని నువర్ణమే గదా.

ద్రు.ప్ర.లకుఁ దుదిని నినులే చేరు నని నిర్ణయించుటకు వజ్జులవా రవ్వాని పైఁ బరుషములకు సరళము లగుట భారతమున లే దని పేర్కొందురు. కాని బాల. ప్రభావమునకు లోఁబడి రని విమర్శించినచారే (బాల.ప్రభావమునకు లో నై?) ని నులపైఁ బరుషములకు సరళములు చేయుట వారిగ్రంథముననే గమనింపవచ్చును. ఇంతకు బా.ఉ.లో వాడును నువర్ణమే ద్రుత మనిరి. భారతమునఁ బ్రాసేతరస్థలముల నై నను నినులపై నాదేశసరళములస్థితి వజ్జులవా రుద్ధరించినతావులలోనె వ్యా.సం. స.లో గమనింపవచ్చును.

ఇత్తరణిని బరిగ్రహింతము (అది.7.215-1401) బ్రుంగుడుపాడును బొం దఁ జూచి(విరా.2.192.1435) బ్రహ్మచర్యములను బడయఁబడిన (అది.1.71-1495) మాకంటెను గడు హితుఁడవు (అది.8.40-1792) ఎట్టిసాధ్వ్యులకును బుట్టినయిండ్లను (అది.4.81-1205) ఎవ్వరికిని జన్మై (అది.7.207-1415) సర్వాంగంబులందును గలుగుకొన్నెత్తురు (శ్రీ.2.55-1452) ఎందును గలయది (సభా.2.170-1658) ఎల్లను ద్రెసె (అది.5.172.1784) ఉయ్యెలయునుబోలె (అర.2.79-1755) శకటంబుతోపు ను జరణనిహతి (సభా.2.41-1780) ఏమిని జేయఁగ (ఉద్యో.2.13-310) చేయును గాక కర్షకుండు (అర.1.235-1330) డప్పిఁ జెందును గృకునింగా (శాం.1.53.1777) బ్రహ్మ కై నను బోలునె (సభా.2.236-1807) నేను బుత్రులును (విరా.5.348-1091) నేను జూచి(శాం.1.12-1165) నేను జమ్ము(శాం.8.418-1095, 2 సార్లు చూపిరి)తా ను బ్రబోధించెఁ అది.8-పుట.885)

ఉదాహరణమునకుఁ గొన్ని యివి. ఇట్టి వనేకములు వ్యా.సం.స.లో గమనింపవచ్చును. ఇట నాదేశసరళములకు ముందు ఖండబిందు వేని వాట చేర్చియుండలేదు. కావున మీఁదియాదేశసరళములకు మూల మంతకుముందఁబనిపర్చుచులే యనుట నిశ్చయము గదా. ద్రు.ప్ర.లతుది నున్నయయావి యన్యే యనుసూత్రముచే నైనవి.

కాఁగా మొత్తముమీఁదఁ జిం. ద్రు.ప్ర.లద్రుతమును జెప్పనిచోట నన్యే యనుసూత్రముచే నాయాశబ్దములకుఁ జివర నినుద్రుతములు చేరును. ఇ,హ,ఐకారములకుఁ బరముగ ని అనుద్రుతమును నితరములకుఁ బై ని నుద్రుతమును ద్రు.ప్ర.లచివరఁ బ్రయోగానుగుణముగ నన్యే ద్రుతప్రకృతయ యనుసూత్రముచేతఁ జేరునని గ్రహింపదగును.

ద్యుత ప్రకృతికములు

భాషయందలిపదములను గళలు ద్రు.ప్ర.లు నని విభాగించుచుఁ జిం. తిజ్జుధనీ
 శేషషష్ఠీ ము న్నుగుసూత్రముచేఁ గళలను బేర్కొని యున్యే ద్రుతప్రకృతయ
 యని కళలు గానివి ద్రు.ప్ర.లుగాఁ జెప్పినది. ఈశబ్దములు కళలు, ఇవి ద్రు.ప్ర.లు
 నని నిశ్చయించి చెప్పటకు లఘు వై నమార్గము లభింపమింజేసి కాబోలును లాక్ష
 ణీకు లాద్యప్రభృతిశబ్దముల నాశ్రయించిరి. చిం. అద్యా నభిదధతి కళా యని
 యాద్యశబ్దమును బ్రయోగించి యవి మొదలగునవి కళలన్నది. (సూరి ద్రు.ప్ర.ల
 విషయమున వలెప్రభృతు లనెను.) అయాద్యశబ్దముచే నేది గ్రహింపవలయు
 ననువిషయమున స్వహా. నిబంధనేషు ప్రాచాం చేచ్చట్టోఽన్యః పరిదృశ్యతే సూత్ర
 స్థితాదిశబ్దేన గ్రాహ్యస్సంఖ్యావదుత్తమైః అని పేర్కొనెను. దీనివివరణమునఁ
 దద్యాశ్శాత చేచ్చట్ట మనఁగా నేనిశబ్ద మని పేర్కొని దాని నాద్యశబ్దముచేఁ
 గళగా గుర్తింపఁ బేర్కొనిరి. (కవిశి. 209) ఒక్కయేనిశబ్దమునయియే యింతగా
 విస్తరించి చెప్పె ననుట యుక్తముగాఁ దోచుట లేదు. ఇంకను సూత్రమందలి
 యాద్యశబ్ద మొక్కయేని ననుదానినిమాత్రము సంగ్రహించు ననుటయు సందేహ
 స్పద మయియున్నది. కావునఁ బ్రాచాం పిబన్ధనేషు అన్యః శబ్దః (కళగా) పరిదృ
 శ్యతే చేత్ అనురీతియన్వయముతో సూత్రమునఁ బరింపఁబడక కావ్యములం దే
 దేనిశబ్దము కళగాఁ గనఁబడినచో నద్దాని నీసూత్రమందలియాద్యశబ్దముచే గ్రహిం
 పఁదగు నని చెప్పటయే యుక్త మనఁదగును. చనఁడు ఇత్యాదీనాం తిజ్జుధన్యత్వా
 భావేఽపి ప్రథమాసమత్వేన సంగ్రహణమితి జ్ఞేయ మ్మని చెప్పినవెంట నేనిశబ్ద
 ముంగూర్చి ప్రస్తావించకుంటయుంబట్టి యహా. పైరీతిగనె (పరిదృశ్యతే చేత్)
 యర్థము చేసియున్నట్లు గ్రహింపఁదగు. అందులకేయాదిశబ్దేన పట్టి కై ఇతివిభక్తి
 సుమ్ము కదా ఏల ఇప్పుడు మఱి ఇత్యాద్యా గృహ్యంతే (కవిశి. 211) యనియుఁ
 బేర్కొనెను.

ఇందుఁ జుమ్మ (ను మ్మని యిచ్చుటప్రామాదిక మనఁదగు) అనుశబ్దమును గూర్చి వజ్ఞులవారు 'ఇవి చూడుము చూడుడు అనువానిసంక్షేపరూపములు గావున చుమ్ము చూ చూడు మొదలగునవి మధ్యమపురిషక్రియ లగుటచేఁ గళలే యగు ననియు నాదిపదముచే నహోఁబలుఁడు గ్రహించుట ప్రామాదిక మనియు (వ్యా.సం.స.84) వ్రాసిరి. చుద్దేశ్యోఽధ్యమార్థే అనుము న్నగుకారిక పైరూపము లను బ్రస్తావించుచున్నది. చుమ్ముడుజ్జులు గలిగినచుశబ్దము (చుము చుమ్ము చూడు చుండు) మధ్యమార్థమునందుఁజెప్పెను. వీనిని మధ్యమపురిషక్రియాపదము లనుట కవకాశము చాలదు. ఇందు చుమ్ముడుజ్జులు ప్రత్యయము లనుటకె యవకాశము తక్కువ. (చూ.ద్రు.కా.వికృతివివేకోక్తద్రుతకార్యాలు) చుద్దేశ్యః అనుదానింబట్టి యిది చూచుధాతుసంబంధి అని యాహించుట కాధారమై లేదు భాషాచారిత్రకి సంప్రదాయ మెట్టి దైనను(ననఁగా వజ్ఞులవారివివరణము చరిత్రకనుగుణ మైనను) శబ్దశాస్త్రమునుబట్టి చుమ్ము చూడు అనునవి చూడుము చూడుడు అనువానిసంక్షేప రూపములుగాఁ బేర్కొనుటకుమాత్ర మవకాశము లే దనియే చెప్పవలసియున్నది. ఇంకఁ జు అనుదేశ్యశబ్దమై ప్రత్యేకముగా నొకధాతువై గాదు. ఇతరార్థములందును నితరవచనమురూపములు గానరావు గదా. వి.వి. చుము చుమ్ము అనువానివలె ఊదంతాదులను (చూ)బ్రత్యేకముగాఁ జెప్పినది. కాఁగా నీవానిని సూత్రమందలి యాదిశబ్దముచే గ్రహింపఁదగు ననునహో.యధిప్రాయ ముచిఁ మే కాని ప్రామాది కము గానేర దని గ్రహింపఁదగు.

ఈయాదిశబ్దముచేతనే యహో. వించున్నాఁడ, ఘటింపఁగలఁడు అనురీతివి తిజ్ఞాధ్యములు గావు గావునఁ ప్రథమాసమములుగా గ్రహింపఁదగు నని (యప్ప. 5-30 అనుసరించి) స్పష్టము చేసెను. వజ్ఞులవారు నట్లు పేర్కొనుచునే 'ఇవి యిట్లు ఁవాడు వారు అదిఅవి అదు అవు అనువానినుండి సంగ్రహరూపములుగా నేర్పడుట యనుభాషాశాస్త్రదృష్టి ననుసరించి) ప్రథమాసమములు గావునఁ గళలు, అన్నచో నట్లే ఘటించితివి ఘటించితిరి మొ॥ తిజ్ఞాధ్యములు సైతము ప్రథమాసద్యకముల్లా

యగును గదా యని యనుమానించుట యుచితముగా నున్నది. కాని యివి కొంత విచారస్థితిలో నుండుటచేఁ బ్రత్యేకించి చెప్పె నని సమర్థించుట మాత్రము సమంజసముగాఁ గానరాదు. పల్కెడు ఇత్యాదులకంటె నివి విచారస్థితిలో నున్న వనుట విచార్యమే. ఇం కొంచోట తాను నేనులు స్వంతము లగుటచేఁ గళలు. పైచోటవలె నిచ్చుటను భాషాచారిత్రకదృష్టి నవలంబించినచోఁ బైచోట్లఁ జీవరనువర్ణమే యుత్తమపుష్పప్రకృత్యావదనులచివరనువర్ణము. పైచోట్లవలె నిచ్చుట నుత్తమపురుషైకవచనములు గూడఁ గళలే కావలసివచ్చి ననిరి. అయిహ సక్రమమే. కాని యిచ్చుటఁ గూడ నట్టిస్థితి విచారవృత్తిక విగుటచే నవి కళలు గాక దుర్ఘ. పర్వ. లయ్యె ననుట విచార్యము.

పై ననుకొన్నట్లు భాషాచారిత్రకదృష్టి పరిసరింపజేయుట వలననే యీయతి వ్యాప్తియు నవ్యాప్తియు నేర్పడుచున్నవి. మూలగ్రంథకర్త కట్టిదృష్టి లే దనుట దోషము గాదు. అట్టియెడలఁ దర్జిస్తుమైన సహస్వయమాగ్ధము నాశ్రయింపవలసిన యా సరము తర్జివరణమునం దేని? సూత్రమునం దెట్లును నాద్యశబ్ద మున్నది గనుక సూత్రమునందు స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడక పరియోగములలోఁ గళ లై కనుపట్టుకొనినది నీయాద్యశబ్దముచేఁ గళలనుగాఁ బేర్కొనుట సుకరము నిర్దుష్టము నగుమార్గము కావున నమ్యార్గమున నివ్యానిన గళలుగా గ్రహించుట యుచిత మని నిర్ణయింపదగు.

కాఁగాఁ బరియోగమునుబట్టియే యిటఁ బట్టికలోఁజేరనిశ్చయము లాద్యశబ్దముచేఁ గ్రాహ్యము లగుచున్నవి. ఏకశబ్ద మైనఁ గళయో కాదో గుర్తించుట యెట్లు? దుర్ఘతో నయేషాం స్యా త్తగుటచేఁ గళ లై నపదనులచివర దుర్ఘత ముండదు. అన్యే దుర్ఘతప్రకృతయో యే స్యుర్వ్యసజీవితదుర్ఘతా నిత్య మ్మనుసూత్రము దుర్ఘతాంతములు దుర్ఘ. పర్వ. లగు నని పేర్కొన్నది.

తిబ్బధ్య..... అద్యానధిదధతి కళా యని యన్యే దుర్ఘతప్రకృతయ యన్నచిం.లో నితరములు దుర్ఘ. పర్వ. లనఁగా నవి దాదాపు చాలవఱకుఁ బరియోగముల నాశ్రయించియే తెలిసికొనవలసియున్నది. సూరి దుర్ఘ. పర్వ. లనే స్పష్టము చేసి

యితరములు కళ లనె. కళలకంటె ద్రు.ప్ర. తెవొ తెల్పుటయె ప్రయోజనవంత
నునవచ్చును. కళలను బేర్కొన్నచింతింను ద్రు.ప్ర.సంజ్ఞయే లక్షణగ్రంథమున
నామైయెడల నుపయుక్తము. ఈ ద్రు.ప్ర.లయందలివిశేషస్థలములను దిరిగిలింతము.

ప్రథమాకయిపట్టియొక్కేతరము లయినవిభక్తులు ద్రు.ప్ర.లు.కాని యప్ప.
తన్ను నిన్ను నన్ను విన్ను ము న్నామిన్ను చన్ను కిన్ను వెన్నుశబ్దములకు జడ్డ
లుండుఁ దోవుఁ జర్చింప నివి ద్రుతప్రకృతు లెపుడు గా (9-24) వనెను. వీనిలో
విన్ను ము న్నగునవి ప్రథమాంతము లవుట (ద్రుతాంతములు గామి) కళతె. కాని
మొదటఁ బేర్కొన్న తన్ను నిన్ను నన్ను అన్నవి మూడును ద్వితీయాంతములు.
వీనికిఁ దను నిను నను అనియు రూపములు గలవు. ఇవి యెప్పుడును ద్రు.ప్ర.లు
గా వనుట యెట్లు? అప్పుయే వీనిని వైకల్పిక ద్రు.ప్ర.లుగా స్థలాంతరమున
సృష్టము చేసె. అకాదిభుసూత్రమును వివరించుచు ప్రథమ చక్కంగ నితరవిభక్తు
లందుఁ దుదలఁ గొమ్ములు గలవిభక్తులకు షష్ఠిఁ బలుకుకాగుడికిని వికల్పమువలన
ద్రుతప్రకృతికల్పములు గలుగుచుండు (9-30) వనెను. (వీనినే వైకల్పికద్రు.ప్ర.
లనె. సావికల్పిత సంధి సుద్దేశించి కల్పింపఁబడిన దని సృష్టము.) ఇట్లు ప్రథమేత
రవిభక్తుల నుదాహరించుచో మొట్టమొదట ద్వితీయకు 'నిన్ను నెఱుంగఁగ నే నెంత
వాడను న న్నేలుకొను (97) వనెను. అనఁగా నిన్ను నన్ను అన్నవి వైకల్పిక
ద్రు.ప్ర. లని సృష్టము. ఇ ధ్లేర్పడునదే తన్ను అన్నదియు. ద్రు.ప్ర.ఽవ్యసక్ష
మున నిన్ను నెఱుంగఁగ నని ద్రుతము నిర్వియుంటయుఁ గళ యైనపుడు న
న్నేలుకొను మని సంధి యవుటయుఁ గ్రమముగ నుదాహరించెను. నీకొటకు
సంజలి నాకొట కైహికమ్ము, నీకు నాశ్రితులు నా కేడుగడయు, నీనుండు నతిభక్తి
స్వజనులం దర్శిలి, ద్రాపదికి నక్షయ- / సవ్యసాచి కాయోధ్యుఁడయ్యు నని మొదట
ద్రు.ప్ర.పక్షమును బిదప ద్రు.ప్ర.త్యాభావపక్షమును జూపెను. కాఁగా దక్షిణవృత్తి
లక్ష్యముల ననుసరించి మొదటిది (ప్రథమేతర మగు) ద్వితీయాంతము వికల్పము
వలన ద్రు.ప్ర. మయినందులకె యుదాహరింపఁబడిన దని సృష్టము. నిన్ను నే
నెఱుంగంగ నే నెంతవాడ ననుపాఠ (సావిళ్ల-31.) మసంగత మగుటయు సృష్టమె.

నిజమునకు నిన్ను నే నెఱుంగంగ ననుచో నిన్ను నే ననువిభాగమువలన నిన్ను అన్నది ద్రుతాంతము గామి సిద్ధించును. న న్నేలుకొ మ్మన్న దెట్లును ద్రు.ప్ర. త్యాభావపక్షమే. కాఁగా నిన్ను నన్ను తన్ను అన్న వెప్పుడును ద్రు.ప్ర.లు గా వనుపూర్వోక్తాభిప్రాయమున కివి యనుగుణ మైయుండు నని చెప్పవచ్చును. ఇది సక్రమమే కావచ్చుఁ గాని నిన్ను నే నెఱుంగంగ నే నెంతవాడ ననుచో నస్మదర్థ కము రెండుసార్లు ప్రయుక్త మైనది. ఎక్కడి దేని నస్మదర్థకము (ఏని) గా సమర్థింపఁ జూచిన నర్థము సమన్వితము కాదు. తాఁ జెప్పినలక్షణమునకు లక్ష్యముగాఁ జెప్పుచున్న యప్పద్యమున నారంభముననే లక్ష్యవిరహితముగఁ బద్యపూరణమున కన్న స్థల వ్రాయును? లక్ష్యము లిచ్చుట నడుమనే సమాప్త మైనఁ దుదిపాదములు లక్ష్యవిరహితములుగఁ జెప్పుట యొప్పును గాని యారంభమే నిర్లక్ష్యముగఁ జెప్పు నను పెట్లు? ఇంకను ప్రథమేతరవిభక్తులతో ద్వితీయయందు త్తునకు సంధి వచ్చుట యన్నది భాష మొత్తములోనే నన్ను నిన్ను తన్ను మమ్ము మిమ్ము తమ్ము అను నాఁటింబ మాత్రమే. నన్ను నిన్ను తన్ను అన్నవి ద్రు.ప్ర.లు గా వన్నపుడు మమ్ము తమ్ము అన్నవియుఁ గావు. (కాని యప్ప. యిప్పద్యముననే మమ్ము నెప్పు డని మమ్ము ద్రు.ప్ర. యపుటను జెప్పె అయిన నన్ను నిన్ను దన్ను లేల గావు?) కాఁగా నప్ప. మతము ని ట్లని చెప్పచో ద్వితీయయందు వికల్పముగా ద్రు.ప్ర. లపుట యెచ్చటను లే దనవలె. అట్టియెడఁ బ్రథమ దక్కంగ నితరవిభక్తు లన నేల? చతుర్థాదు లనవచ్చునె. కాఁగా మిగిలినపద్యభాగము ననుసరించి ద్వితీయ వికల్పముగా ద్రు.ప్ర. యైనందులకు లక్ష్యము చూపుటతోఁ బద్యము సముచితముగ నారంభ మైన దని గ్రహింపఁదగును. కాఁగా ద్వితీయలో నన్ను ఇత్యాదు లాఱు వికల్పమువలన ద్రు.ప్ర.లని యప్ప. మతము.

ఇట్టివైకల్పికద్రు.ప్ర. త్యకల్పన మున్నచోట్లను (సంధికై) ద్రు.ప్ర. త్యము నిత్యమే యని యింతకు మున్నే గమనించియున్నారము. కావున నప్ప. వైకల్పిక ద్రు.ప్ర. లన్నవి కేవలము ద్రు.ప్ర.లుమాత్రమే. పోనీ వికల్పముగ నేని ద్రు.ప్ర. లని చెప్పఁజొప్పునప్పకవి యివి (నిన్ను మొ॥) ద్రు.ప్ర. లెప్పుడును గా వని చెప్పు పెట్లు గుడు నను?

ఇయ్యది సరి కా దనియె గు.ప్ర. నిగసించినది. దీనిం బేర్కొని బా.క. తన్నునిన్నునన్నులు ద్రుతములతోఁ గూడి తన్నున్ నిన్నున్ నన్నున్ అన్నపు డవి ద్రుతప్రకృతికములు. ద్రుతరహిత మై తన్ను నిన్ను నన్నుగా నున్నపుడు కళలు. ద్వితీయాంతత్వముం దివి పాక్షికముగాఁ గళలే యని యప్పకవిమత (బా.క.31) మన్నది. నన్నున్ అన్నది నన్ను అని యుండనా? అప్పక్షమున నాచేతన్ అన్నది నాచేత అని యుండదా? అయిన ద్వితీయాంతములే యేల తృతీయాద్యంతములును పాక్షికముగాఁ గళలే. నన్నున్ అన్నది నన్ను అని యుండు నని భావించునపు డట్లే ద్రు.ప్ర. తెల్ల ముండును. వచ్చెన్-వచ్చెము॥ అయిన ద్రు.ప్ర. తెల్లఁ బాక్షిగముగతె ద్రు.ప్ర. లనవలె. అప్ప.యభిప్రాయమును బా.క. ఇట్లు భావింపవలసినది. నన్ను-ఇత్యాదులు వికల్పముగా ద్రు.ప్ర.లు కావున ద్రు.ప్ర.త్వపక్షమునఁ జివర ద్రుత ముండును చదభావపక్షమున ద్రుత ముండదు. అది కళ యనుచో (ద్యుతము లే కున్న నది కళ యని యప్ప. యెంచెనా?) నన్ను అని యుండుచోఁ గళ మని కాక కళ యగు ననఁ గాన (వికల్పముగా ద్రు.ప్ర. యగు ననట) కళ యగుపక్షమున నన్ను అని యుండు నని త్రిప్పి చెప్పఁ దగును.

)
అయిన నన్ను అన్నది నన్నున్ అని యుండుటకును (ద్యు.ప్ర.యగుటకును నవకాళ ముండఁగా నది యెప్పుడును ద్రు.ప్ర. కా దగుట యెట్లు?

వై కల్పికద్రు.ప్ర.యగుటకు నన్నున్ అని చూపుచు నన్ను అన్నది యెప్పు డును ద్రు.ప్ర. కా దగుటలో నప్ప.యభిప్రాయ మిట్లు గుర్తింపవచ్చును. పాక్షిక ముగా ద్రు.ప్ర. యగుటంజేసి నన్నున్ అని యున్నపు డది ద్రు.ప్ర.యే చదభావ పక్షమున నన్ను అని యుండును గదా. ఇది మాత్ర మేల ద్రు.ప్ర. కాదు? అప్ప. సామాన్యముగా నెల్లయెడల నకారమును ద్రుతముగాఁ దలచెను. (చూ.ద్యు.) పదమునం దెచ్చట నున్నను నకారము ద్యుతమై ద్యుతి మంతముం దున్నపదములు మాత్రము ద్యు.ప్ర. లగును. తన్ను అనుచోఁ దుదిని నకార (ద్యుత) మున్నది.

దూతాంత మగుటచే నిది దుర్గి.ప్ర. యగును గదా. అందులకే నాంతతనుబట్టి (నకారమును దుర్గిముగా వ్యవహరించుటలో దానిపైనిస్వరమునకుఁ బ్రాధాన్య మీకుండఁట గమనార్హము.) దుర్గి.ప్ర.లే కావలసియున్నను తన్ను తను అనురీతి నెట్లున్నను నిది యెంతమాత్రమును దుర్గి.ప్ర.లు గా వని యప్ప.యభిప్రాయము. తన్నున్ అనుచో నాంత మగుట దుర్గి.ప్ర.యే కాని దుర్గి.ప్ర.త్వాభావపక్షమునఁ దన్ను అని యుండఁగా నిప్పుడును నాంత మనఁగా దుర్గితాంత మవుచుండ దుర్గి.ప్ర. త్వాభావ మెట్లు; తన్ను తను అని యున్న దుర్గి.ప్ర కా దని పైని వివరించెను. తన్ను అన్నదియు దుర్గి.ప్ర.యన్న దుర్గి.ప్ర.మైన సంధి రాదు గావున (నిది యప్ప కవీయప్రణాళిక) త న్నడిగె న న్నేలుకొను మనురీతిరూపములు గానేరవు. కాఁగాఁ దన్ను నన్నునిన్నులు దుర్గి.ప్ర. లెపుడును గావు. త నడిగె నని కావలసివచ్చు నేమో యని యప్ప.యాహించినట్లు లేదు. అందుకే జడ్డ పోయినను నది దుర్గి.ప్ర. కా దనెను? జడ్డ తోపించుపక్షమున నిది దుర్గి.ప్ర. యన్నను నిష్టరూప సిద్ధి కా దప్ప ప్రణాళిక ననుసరించి. కాఁగా ఎల్ల నకారమును దుర్గి. మని భావించుటచే నప్ప. తన్ను ఇత్యాదులు దుర్గి.ప్ర.లు గా వనె. తదనుగుణముగ నట సంధి యవుటను బిదపఁ బ్రవర్తించె న న్నేలుకొను మని. అప్ప.మతవివరణములో బా.క. చూడ నిట్ల తలంచిన నది సమంజసమే.

ఏ మైనను పైకల్పికదుర్గి.ప్ర. కల్పకల్పనము సరి కా దని గ్రహించియుంటిమి. కావున ద్వితీయాంతము లగునస్మద్యుష్మదాత్మార్థకములును మిగిలినద్వితీయాంతముల వలెనే యెప్పుడును దుర్గి.ప్ర.లె. కొఱక్కాదులును. సూరి నన్నున్ నాచేతన్ ఇత్యాదిగ నస్మదర్థకరూపములను దుర్గి.ప్ర.లుగాఁ జూపి (యప్ప.యభిప్రాయము సరి గా దని చెప్పఁదలచె నేమో) పైయంశమును స్పష్టము చేసెను.

సూరి యావశ్యకమునలో షష్ఠియందు మూలోపలన్ అనుబహువచనాంతమును జూపెను. దీనింగూర్చి రమ. లోపల వ్యక్తిబోధకనామవాచకములకు బహువచన ముగానే వచ్చును గావున మూలోపలన్ అని యిచ్చినట్లు పేర్కొన్నది. అయినను సముదాయవాచి కాత్మైయెడల నేకవచనముగా వచ్చుటయుఁ బ్రసిద్ధమే. ఆ యంశ

మును రమ.నూడ నింతకుముందు పోస్తాచించియేయున్నది (223) మనుష్యులలోపల ననుచో బహువచనము కాగా మనుష్యసముదాయములోపల ననుచో నయ్యది యేక వచనమైయుండుట స్పష్టము. ఇట సుపంతముల తస్మదర్థకరూపములు చూప నారంభించెను గావున సప్తహ్యంతమువఱకు నదియె చూపుటలో నొకక్రమముండును లోపలను షష్ఠి కుదాహరింపవలసినవారి డగుటచే మూలోపలన్ అని బహువచన ముగాఁ జూపకతప్పలే దనియే చెప్పవచ్చును. అయినను బిదప మాయందున్ అని యందును సైతము బహువచనముగనే చూపెను. దీనినిఁబట్టి యేకబహువచనములు రెండును ద్రు.ప్ర. లపుట ప్రదర్శింపఁబడిన దని యాహింపవచ్చును.

తానునేను పదములు ద్విగతప్రకృతికము లని సూరి యిట స్పష్టము చేసెను (చూ.తానునేనులు కళలా?)

వలెప్రభృతులను సూరి వలెన్ ఎంతయున్ పోలెన్ అయ్యున్ అనురీతిగా నుదాహరించెను. వలెన్ పోలెన్ అనువానినడుమ రెంతయున్ అన్నది చేయుటలో విశేషాభిప్రాయము గానరాదు. వలెన్ పోలెన్ ఎంతయున్ అయ్యున్ అనుక్రమ మున నుదాహరించియుండఁదగు ననునభిప్రాయము సమచిత్తముగ నున్నది.

ద్రు.ప్ర.లో సూరి యిటఁ జూపిన-ఎంతయున్ అయ్యున్ అన్నవి ద్రు.ప్ర.లు గా వనియు ద్రుతోపజీవు లని యధర్వణుఁడు చెప్పినమాటను సూరి యరయలే దనియు వజ్రులవారు పేర్కొనిరి. ఎంతయు నరసియె సూరి ద్రుతోప జీవివిభాగము దొలఁగించి వానిని ద్రు.ప్ర.లుగనె గుర్తించె (చూ.బా.సూ.) అధర్వణ వచన మరయలే దనుటలో వానిని సూరి చూడలే దనియో లేక చూచినను నది సరిగా నర్థము గాలేదనియో చెప్పట యొప్పునా? అస లాధర్వణవచనమునకు వజ్రులవారు చేసినయర్థము యథార్థమా? ఇంతకుముందు గమనించితిమి.

ఇట వజ్రులవారు పేర్కొన్నయిం కొకపిశేషము, సముచ్చయాద్యర్థకను శబ్దము ద్రుతప్రకృతిక (వ్యా.సం.స.88) మున్నది. ఇది ద్రు.ప్ర. యనుటలో దీనిస్వరూపము నున్ అనురీతిగా నుండు నని యర్థము. ఇదియు సమంజసము

గాదు. చిం. కాని సూరి కాని యిట్టినుశబ్దమునుగూర్చి స్పష్టముగాఁ జేర్కొనలేదు. ప్రౌఢ. అన్నయును, తమ్ముండును అన్నవి యవ్యయాత్మక మైననుశబ్దము ద్రుత మయినందులకు లక్ష్యములుగాఁ జూపెను. ఇది విభక్త్యాగమచార్యో నుద్ధృతః అనుసూరినూత్రాంధ్రలక్షణము ననుసరించినది. కావున నవ్యయ మైన యీనుశబ్దమే ద్రుతము. ఈనుశబ్దమే యనుదంతములనయి యువర్ణపూర్వకముగఁ జేరఁగా ఎంతయున్ అనురూపములు సిద్ధము లైన వనియు గ్రహింపఁదగియున్నది కాఁగా నీనుశబ్దము ద్రు.ప్ర. యనుట సరి గాదు. వీరే బా.ఉ.లో సముచ్చయార్థక నుశబ్దముద్రుతరూప మని యెన్ననగు (16) ననుట గమనింపఁదగు. ఇట్లు వీరి యభిప్రాయము మాటుటతోఁ గవిప్రయోగ మెట్లు మాటునో యర్థము గాదు. నన్నయాధర్వణులమతము ననుసరించి నుశబ్దము ద్రు.ప్ర. యైనపుడు నువర్ణకముపై ద్రుతముండవలయును గదా. నన్నయప్రయోగములం దే నట్లున్నదా? ఉన్న దనుకొందము. బా.ఉ. ననుసరించి నుశబ్దమే ద్రుతము గదా. దీనివయి ద్రుత ముండు బెట్లు? చిం. ననుసరించి యీట నున్నద్రుతము బా.ఉ. ననుసరించి పో వుబెట్లు? లేదా ద్రుతముపై ద్రుతమనుకొనవలెనా? దార్శణికునకై రెండుసార్లు దియేవచ్చుననుచుండవలె. నుశబ్దముద్రు.ప్ర. యనునభిప్రాయమును వజ్ఞులవారె మార్చుకొనిరి. వ్యా.సం.స.లోఁ గూడ నుశబ్దము ద్రుతరూప మనుట గానవచ్చు నదియే యుచితమని గ్రహింపఁదగును. ఆయంశమును నిరూపించునన్న యాదికవిప్రయోగములను వజ్ఞులవా బుద్ధరించినచోట్లనుండియే గ్రహింపవచ్చును. ఎద్దియును జేయఁగా (ఆది.5.88-1495) చంద్రుండును జన్నవాడ (శాం.1.242-1483) ఎవ్వడును జాలఁడు (భీష్మ.7.59-1446) ఎవ్వరికిని జన్మె (ఆది.7.207-1415) నీవునుబట్టినాడవు (విరా.2.50-1353) బాంధవుండును జెలికాడున్ (ఉద్యో.2.-24-1289) ధారాపాతం బునుబోలె (ఆర.2. 5-165) ఇందు సముచ్చయార్థకనుశబ్దముపైఁ బరుషములు సరళములు లైనవి. నడుమ ఖండబిందు వేని లేదు. కాఁగా జాద్యర్థకనుశబ్దమే ద్రుతము. అది ద్రు.ప్ర. గా దని వా బుద్ధరించినభారతప్రయోగములనుబట్టియెస్పష్ట మగుచున్నది.

డా.గు.ప్ర.,డా.సా.పే. వ్యాఖ్యలు మిగులన్ మఱలన్ అనువానిని వల్లెప్రభృతులలోఁ జేర్చుట సరి కా దని వజ్రులపాద సప్తము చేసిరి. మిగులు మఱలు ధాతువులు నుజ్యంతము లై మిగులన్ మఱలన్ అని యేర్పడుట నిజమే. కాని యిటఁ గొంతయర్థవిశేషము గోచరించు నని తద్వ్యాఖ్యలు పీనిని ప్రత్యేకముగా గ్రహించియుండు. నుజ్యంతస్థలములం దిట్టివైశిష్ట్యములు పెక్కుతెఱఁగు లై కాననవుచున్నవి. కావున పీనిని నుజ్యంతము లనుటయే లెస్స. శ.ర.కర్తయు పీనిని ప్రత్యేకముగాఁ జూపకుంట జవి ప్రత్యేకము లైన యవ్యయములుగాఁ బ్రత్యేకపదములుగాఁ గాక మిగులు మఱలు ధాతువుల నుజ్యంతతచే నేర్పడినవిగాఁ దలఁచుటచేతనే యని గుర్తింపవచ్చును.

వల్లెప్రభృతు లనుచో సూరి ప్రభృతిశబ్దమును జేర్చెను. దానివలన సముచ్చయ్యాద్యర్థకనుశబ్దాంతములు పోరెన్ మొ॥ గ్రహింపఁదగు నని యాతఁడు చూపినలక్ష్యములనుబట్టి గ్రహింపవచ్చు. ఐతెన్ మొదలుగా వల్లెప్రభృతులు సామాన్యముగ నవ్యయములును “ను”అవ్యయాంతశబ్దములు నని గ్రహింప వచ్చును.

కందోయి యనుసరీతిస్థలముల నావయవికనకారము ద్రుతముగా నంగీకరింప వలసిన నపు డవియు నీప్రభృతిశబ్దముచే సంగ్రహించుకొనవలసియుండును.

సామాసికనుగాగమాంతములు ద్రు.ప్ర. లగుటకు వాని నిట సూరి ప్రత్యేకముగాఁ బ్రస్తావించలేదు. ఈప్రభృతిశబ్దముచేతనే సంగ్రహించుకొనఁదగు నని యెంచినేమో.

కాఁగా నిట్టిస్థలములు కొన్ని దన్న ద్రు.ప్ర.లను సూరి దాదాపుగా సమగ్రముగనే నిరూపించె నని నిశ్చయింపవచ్చును.

తాను - నేను లు కళలా?

చింతానుజీవక్షమన నేను-తాను మున్నగునవి కళలు (వ్యాసం.సం.స.90) అని వజ్రులవారిసిద్ధాంతము. తానునేను ద్రుతప్రకృతికతుల్యంబులు (అం.శ.శా. సంధి.10) అన్నచిన్నయ బాల.లో స్పష్టముగా నీరెంటిని ద్రుతప్రకృతికములలోఁ బరించెను. చింతక్షమన నీయవి కళలే యనుటకు వజ్రులవాడు కొన్నికారణములు చూపి రవి చూతము.

1. వ్యంజనమునకుఁ బ్రాణము ననగా జీవకళను స్వర మొసంగును. కావున నట్టిస్వరము తుదిని గలశబ్దము కళ యనిపించుకొనును. బాలవ్యాకరణపక్షమున నిట్టిసార్థక్యము పొసఁగదు-(95) ఈయభిప్రాయము చమత్కారయుక్తముగ నున్నది. నేనుతాను అనువానిలో జీవకళ నిచ్చుస్వర మున్నది గనుక ఇవి కళ లని యభిప్రాయము. (ఇట్లే స్వరయుతము లెల్ల) వ్యంజనమునకుఁ బ్రాణము చేరిన జీవకళ కల్గు ననునభిప్రాయ మింకను స్పష్ట మగు నట్లుగా ద్రుతప్రకృతులు గానివానికి లాక్షణికులు జీవకళాసంజ్ఞ నుంచిన బాగుండెడి దేమో. అప్పుఁ గాక. మొదలుగఁ బలువుర్ - అనుచో వ్యంజనముసూత్రము ప్రయుక్తము. జీవకళ నిచ్చుస్వరము లేదు గావున రేఫము తుదిని గలయాశబ్దము కళ యనిపించుకొనదా? (ను)లును మొదలగువానిలోఁ దుదిని స్వరలోపము లవునవి ద్రు.ప్ర.లే యవునా? వ్యంజనము నకుఁ ప్రాణముచేరికచే జీవకళ గలుగును గావునఁ గళ యగునన నేది యావ్యంజనమా? లేక అది గలపదమా? నేను అనుచో నే- అన్న దొక్కటియు ను అన్న దొక్కటియుఁ గళలు రెం డగు నేమో? ఒల్లనియొడ నట నట స్వరాదులు మఱిగిపోవును. అలుక అల్క, అక్కట- అకట. అవి ద్రుతములు గావు గదా. అట్లే లకారాదు లెల్ల ద్రుతములును దదంతములు ద్రు.ప్ర.లును గానక్కర లేదని సమాధానింపవచ్చును కానీ యట్టియొడల నిది యొట్లును సంజ్ఞయే గావున నీరీతిగా నర్థము చెప్పకుంటయే యుత్తమము.

2. ద్రుతనుస్వరూపమునుండికవటతపలకు గజడదబాదేశము వచ్చిప్రప్రాసాదిష్ట లనిబద్ధప్రామాణికప్రయోగముక్కు- పేని కన్నట్టులేదు (95). దీనింగూర్చి ద్రుత స్థలమున స్పష్టము. ఇంక నటనే పొల్లనకారముపైఁ గూడఁ బైనియమములతో (ప్రామాణికము ప్రాసాదిష్టలనిబద్ధము నై) గజడదబలు గానరాలే దని వీరే చెప్పిరి. అట్టియెడల సుత్వలోపానంతరము మాత్రము తాన్,నేన్ అనునవి ద్రు.ప్ర. లగు నని యెట్లు నిర్ణయింతును? ఏ దే మైనఁ దిక్కరాదులు ద్రుతను స్వరూపమును బ్రయోగించుటను వీరే యంగీకరించిరి. కావున సువర్ణము ద్రుతము కాదు కాబట్టి తానునేనులు ద్రు.ప్ర.లు కావు కావునఁ గళ లని చెప్ప వీలు లేదు.

3. ఇంకను నేనుర్బరూపాంతర మగు ఏను శబ్దమునుండిపకారమునకు బాదేశ ప్రయోగము సోమయాజిభారతభాగమునఁ బ్రాసస్థలనిబద్ధ మై కన్నట్టుచున్నది. ఏ-ను విదవ డిగియెద (శల్య2-313)-(95పుట) ఇది ప్రబల మైనకారణ మని యంగీకరింపవచ్చును. తానునేనులు కళ లని పేర్కొనుస్థలములం దెల్ల వజ్జుల వా రీప్రయోగమును జూపుట యిందువలనఁ గావచ్చును. లేదా యిట్టి దింకొకటి మనభాషలో లభ్యము గాకపోవుట నుం గారణము గావచ్చును. ఈప్రయోగముం గూర్చి విదవఁ బరిశీలించుము

తానునేనులు కళలే యని నిర్ణయించుటకుఁ జి. రో. గలయాధార మేమియో ముందుగా గమనింపవలసియున్నది.

దేశ్యాదన్యమ్యష్టచ్చష్టాచ్చుజసోర్నుమా పురూ చ స్తః అనుసూత్రముచే నా(నే) ప్రాతిపదికపై సుస్థానమున సువర్ణమువిహితము. ఇట్లే తాప్రాతిపదికపై ద్వయవద్వచనద్వయేఽన్యయో రాత్మా యని సుస్థానమున సువర్ణ మయి నేనుతాను అనురూపములు చిం.రో నేర్పడుచున్నవి. సువర్ణము సుస్థానమున వచ్చిన దగు టంజేసి యివి స్వంతములు కాఁగాఁ దిష్ఠిధ్యకేశవప్రీతుస్- అనుచున్నగు లక్షణ ముచే నీయవి కళ లగును. ప్రథమాంత (కళా) త్వమునుబట్టి వీనిపైఁ బరమము లకు గసడదబాస్యుః ప్రథమామాత్రా త్తనువానింబట్టి గసడదవలు రావలయు. కాని

యది యాత్మాస్మదోర్విశ్వైవైతే- అని నిషేధింపఁబడినది. మఱి దానిపైఁ బరుషము లేమి కావలయునో, (అట్లే యుండునో?) చిం. స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండలేదు వి.వి.మాత్రము వినా ద్వితీయం సర్వం ప్యాదస్మదాత్మనోస్వస్తయో రపి యని పేర్కొన్నది. స్వస్తయో రపి యనుట గమనార్హము. స్వంతము లవుటచే నీయవి కళలే యైనను నిందలిద్రుతమునకు సంశ్లేషము దప్ప బింద్వాదులు వచ్చు నని చెప్పఁబడినది. అతానునేనులకు సరళస్థిరపరకత్వమున వాత్మాస్మదోద్ధృతిస్య ప్యాల్లు క్కని ద్రుతరోపవిల్పత చెప్పిన పరుషపరకత్వమున నేమియుఁ జెప్పక పోవుట కొంత విచారింపఁదగిన దైనది.

వజ్జులవారు పైగనడదవాదేశవిధానసూత్రమునందలి ఆత్మాస్మచ్ఛబ్దములచేఁ గవిభల్లటసూత్రముచే సుత్వోప మైనపిదపటి తాన్-నేన్ అనురూపములను గ్రహించి వానిఁ గనడదవాదేశము నిషేధింపఁబడిన దని పల్కిరి. కళాసదము లకుదినున్న యిచ్చ లోపించునపుడు పరిశిష్ట మగునకారముపై తము ద్రుతమే (99) యని చిం.యాశయముగాఁ దలచినవా రగుటచేత వజ్జులవారిమతమున. (గనడదవాదేశనిషేధముతో) ద్రుతాంతతవలన సరళానేశాదిక మగుట సంభవించి నది. దీనిని వారే స్పష్టముగా నేనుతానుశబ్దములకుదిస్వరము కవిభల్లటసూత్ర ముచే నేర్పడిన నేనేతాన్ అనునవి ద్రుతప్రకృతికము లగుటంజేసి యవి ప్రథ మాంతము లైనను వానిమిదిపరుషములకు గనడదవాదేశము రా దని యర్థము. ఇంక వానిపై గజడదవాదేశాదిద్రుతసంధికార్యములే వచ్చు నని తాత్పర్యము (100) అని వివరించిరి. తాని యిట నొకయనుమానము. వారిమతము ననుసరించి చిం.లో స్వరలోపానంతరము (శబ్దగత)నకారము ద్రుతమే. కాఁగాఁ దదంతము ద్రు.ప్ర.గవా. అట్టియపుడు తాన్-నేన్-లద్రుతమునకుమాత్రము ద్రుతకార్యము లగు నని చెప్పవలసినయక్కర యేమి? గనడదవాదేశనిషేధ మంతకుముందే యస లేలః స్వరలోపానంతర మెల్లనకారము ద్రుత మనునదే వజ్జులవారు పేర్కొన్నట్లుగాఁ జిం.యాశయ మయియున్నయెడల నీగనడదవాదేశనిషేధమును (వాత్మాస్మచ్ఛబ్దమును) వ్యర్థమే అనవలసియున్నది. పోనీ నాంతములే యైనను బ్రథమాంత

త్వమున్నది గావున గనడదవాదేశమును బ్రాప్తింపుచుండ నిషేధము చేయవలసి వచ్చిన దన్నచో నిం కొక్కచిక్కు వచ్చును. స్వరలోపానంతరము నాంతము లైనకళాశబ్దము లన్నియు ద్రు.ప్ర.లే కాగా వానిలో దాన్నేన్ అనురెండు ప్రథమాంతనాంతశబ్దములకుమాత్రమే గనడదవాదేశనిషేధము చేయుటవలన (చేసి సరళాదేశము సూచించుటవలనను) తాన్నేన్లకు ఏన్నము లయిననాంతప్రథమాంతములు (ఇది ద్రు.ప్ర.లని చిం.యాశయముగా వజ్జులవా ౬నిరి కావున) ద్రు.ప్ర. లైనప్పటికిని బైగున్నపరిషములకు గనడదవాదేశనిషేధము లేకపోగా నిత్యముగా నగుటతోపాటు (గనడదవాదేశ మీనుత్రముచే నిత్య మనిరి గావున) సూచనామాత్రముగ నైన సరళాదేశాదిద్రుతకార్యసిద్ధి లేకుండఁబోయిన దన్నమాట. ఇంక నట్టివానికి ద్రు.ప్ర.త్వము చెప్పకొననేల; తాన్నేన్లకుమాత్రమే సరళాదేశాదిద్రుత కార్యములు స్వరలోపానంతరము సిద్ధించినపు డితరము లగుశబ్దములందు స్వరలోపానంతరము నకారము ద్రుత మగు ననుటవలనఁ బ్రయోజనము లేనపుడు (తాన్నేన్ల నెట్లును బ్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁబడియే యున్నది గావున) స్వరలోపానంతరము నకారముశబ్దగత మయ్యు ద్రుత మగు ననుట నిర్భక్త మగుచున్నది. వీరింకొకచో వినినన్ కావన్ మొదలగువానిఁ బదత్వసిద్ధికయి నువిభక్తి చేయుటయు లోపింపఁ జేయుటయుఁ జేసిన నాప్రథమాంతత్వము కళాత్వసంపాదకము గానేరదు గాన ద్రుతాంతత్వసంపాదకమే యపు (బ్యా సం.స.88, చిం.వి.ప.7) ననిరి. నిజ మట్లు కళాత్వము లేక ద్రుతాంతత్వమే సంపాదించఁబడినను బైవివరణము ననుసరించి మీఁదిపరిషములకు గనడదవాదేశమే గదా రావలసినది. ద్రుతకార్యములు రావీలు లేదు గదా. వినినఁ బఠించిన (1487) మొదలైనప్రయోగములు వారిసమన్వయమునకు విరుద్ధము లగుట లేదా? ఇటు నెట్లు సమన్వయింప వీలు లేదు.

వజ్జులవా రిటు స్వరలోపము చేసినతాన్నేన్లను గ్రహించుట రెండుద్దేశములు గల వనవచ్చు 1.(స్వరలోపానంతరమే) నకారపుచోలై ద్రుతమగుట 2. తానునేనులు కళ లగుట. ఈప్రయోజనములు సిద్ధించుమాట యెట్లున్నను నిచ్చోటివీరిసమన్వ

యనుమూలమున వారే చేసికొన్న శబ్దగతనకారము ద్రుత మనునిం కొకసిద్ధాంతమును వ్యర్థపరచికొన్నారు. కాఁగా స్వరలోపానంతరము శబ్దగతనకారము ద్రుత మగు ననుసిద్ధాంతము నైన విడిచిపుచ్చవలె. లేదా యిటఁ దానునేనుల సుత్వ సహితముల నైన గ్రహింపవలె. అట్లు గ్రహించుచోఁ దై ని బేర్కొన్నవజ్జుల వారియుద్దేశములు తెఱచును నెఱవేరవు. స్వరలోపానంతర మెల్లడల నకారము ద్రుతమే యవు నన్నచోఁ దాన్నేస్తకుఁ జెప్పినయీకార్యములు చిం.లోనే వ్యర్థము లవు. శబ్దగతనకారము ద్రుతము గాకుంట యంతకు మున్ను స్పష్టమే.

శబ్దగతనకార మెల్లయెడల ద్రుతము గానేర దని యంగీకరించిన గనడద వాదేశనిషేధసామర్థ్యమునుబట్టి తాన్నేస్తయందే ద్రుత మగు ననుకొందము. అట్లయ్యును 'వాత్మాస్మదోర్విత్వస్య స్వాల్లు' క్కనుసూత్ర మెంతవఱకు సార్థక మగు నన్నది సందిగ్ధ మైయున్నది.

వజ్జులవా రీసూత్రమునొద్దఁ గూడ వాత్మాస్మచ్ఛబ్దములచే స్వరలోపము చేసిన పిదపటితాన్ నేన్ అనువానినే గ్రహించి వానికే సరళస్థిరపరకత్వమున లోపవికల్పతను సాధించిరి. ఇట వి.వి.లో పైత మిట్లే యర్థము చేయుట వింతయే. వినా ద్విత్వంఁ స్యాదస్మదాత్మనో స్వస్తయో రపినో రన్యస్యాపి ఇత్యాదికారికయందలి మొదటినోఁ అనుపదమునకు సుప్రత్యయసంబంధ మైనద్రుతమున కనఁగా సుత్వలోపవిధ్యనంతరి మున్న నేన్, తాన్ అనువానికీ— సంశ్లేషధిన్నకార్యము లగు ననిరి. నోఁ అనువాని కీయర్థము విశేషమే యనకతప్పదు. పైఁగా నిట్టియర్థ మధర్వణకంతో క్త మునుట (324) మఱియు విశేష మగువంత.

పరిషపరకత్వమున స్వంతతనుబట్టి గనడదవాదేశప్రసక్తి గల్గి నయ్యది నిషేధించుటకుఁగాను “అత్మాస్మదోర్విత్వై వై తే” యనవచ్చుఁ గాక, సరళస్థిరపరకతలో లోపవికల్పతావిధాన మేల?

ఇట నహోబలుడు సయితము (వజ్జులవారివలె?) తానునేనులయుత్పత్తిలోప మునకయు యెంతయుఁ జర్చించెను. కాఁగా నిట నాతనిమతమునను తాన్ తేన్ అనునవే గ్రహింపఁబడ్డది. అట నహోబలుఁ డీవిధాన మేల యని విచారించి లుగ్వాసూత్రముచే లోపాభావపక్షమున నలుకి ఓ యనుసూత్రముచే రావలసిన సంశ్లేషము రాకుండుట తని స్పష్టము చేసెను. కాఁగా తానునేనులద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబు లే దనుటకయియే వాత్సాస్యత్సూత్రప్రసక్తి కలిగె ననఁదగియున్నది. అహో.మతమున ద్రుతము నకారపుఁబొల్ల యైనను (సుకూడ) దానిస్వత్వము మాత్రము ను అనురీతిగా సస్వర మైయుండె. కావున తాన్నికె అనురీతిసంశ్లేషము ను వారించినందువలన తాను వినె అనురీతిస్వత్వముతోడిరూపమువలన నాసమన్వయము ప్రయోజనవంతమై యైనది. తాని వజ్జులవారిమతములో తాన్ వినె అనునది సంశ్లేషమును తాన్నికె- అనునది స్వత్వము నగును. ఇం దొకటి సాధించి యిం దొకటి వారించుకొనుటవలన నెట్టిప్రయోజనమును లేదు. అందుకే వీరు వినా ద్వితీయ మ్మొదెడిసంశ్లేషనిషేధము గల్పింప నక్కర లే(247)దనిరి. కాఁగా దీని ననుసరించి చిం.లోను వాత్సాస్యత్సూత్రమువలన సంశ్లేషనిషేధ ముద్దేశింప బడలే దనియే చెప్పవలసియున్నది. వీరినుతమున ఇట్టియొకల వాత్సాస్యత్సూత్రా రంభము ప్రయోజనహీనమే కదా. వారినమన్వయమున నిం దొకలోపము. అహోబలసూరిప్రభృతులు నిషేధించినతాన్నికె అనురీతిరూపములు సాదువులు చేయుట.

ఇంక నొకవిశేష మిట్లు చెప్పిరి. నకారపుఁబొల్లునుఁదిపరుషమునకు (సరళా దేశము రాదగినచోటులందుమాత్రమే) సంశ్లేషనిషేధ మావశ్యకము. తాన్ చదివె ననురీతిరూపము గల్గ నేరదు. తాన్చదివె నని మాత్రమే యగును (248). వినా ద్వితీయ మ్మనుదానిచే సంధినిషేధ మెల్లెడలఁ గాక పరుషపరకత్వమునందుమాత్రమే యని యర్థ మన్నమాట. (సంశ్లేషము వచ్చిన తాన్చదివె అని యగు. అవికార గతేఽపి యనుసూత్రము ననుసరించి తాన్ జదివె నని చూపుటయే యుచిత మని

పించు. చెప్పకున్నను సంశ్లేషరూప మైనవికార యెట్లును గలదే గదా. వికారము లేనప్పుడును వస్తు నన్ను సరళాదేశము వికారముగల్గినపుడు రాకుండు యెట్లు? కాని దీనితో వజ్రులవారియిం కొకసిద్ధాంతము ముడిపడియున్నది. తాన్-చదివె అని సంశ్లేష మున్న సరళాదేశమునకుఁ బ్రసక్తి లే దని వారిసిద్ధాంతము. అది సరి గా దని యింతకు మున్ను స్పష్టము.)

అసలు పరుషపరకత్వమునందు సంశ్లేషమే లేకపోగా (281) నట సంశ్లేష నిషేధమావశ్యక మగుట యెట్లు? ఇంక సరళాదేశము రాదగిన చోట్లనే సంశ్లేషనిషేధ మావశ్యక మన సరళాదేశము రాదగనిచోట్ల ద్రుతముపై నిట్టిస్థితియు వజ్రులవారిప్రక్రియలో నేర్పడియున్నది) సంశ్లేషనిషేధ మావశ్యకమే యన్నమాట జడి గొన్ కొట్టులు ఇత్యాదులకుఁ గావచ్చును. ఐన నచ్చోటసంశ్లేషమున కే దేని శాస్త్రప్రమాణ మున్నదా? శ్లిష్టత్వం చ క్వచి త్తనుదానిని వీరు చూపిరి. కాని దాని కేమాత్రమును బ్రసక్తిలేదు. ఆర్యే త్యీయే చ క్షపాః అను వి.వి. విశేషలక్షణము ననుసరించి ద్వితీయ మైనశ్లిష్టత పరుషపరకత్వమున సంభవింప నవకాశమే లేదు.

అవుఁ గాక. వినా ద్వితీయ మ్మనుదానిచేఁ దానునేనులయెడనే యిట్టినియమము చేయవలెనా? లేక భాషలో ద్రు.ప్ర. లన్నింటియెడలనా? ద్రు.ప్ర. లన్నింటియెడ నైన నిచటఁ బ్రస్తావింప నేల? పరుషపరకత్వమున ద్రుతమునకు సంశ్లేష మింత కుముందే చెప్పఁబడియుండఁబుంజేసియు నట్టియెడల నిట నిషేధించుటనుబట్టియుఁ జూడ తాన్నేర్లకు భిన్నమైనద్రు.ప్ర.లద్రుతమునకుఁ బరుషపరకత్వమున సంశ్లేషము వచ్చు ననియే యర్థమవుచున్నది. దీనివలన వజ్రులవారు కేర్పొన్నదాని ననుసరించి తాన్ చదివె కనురీతివి వారింపఁబడినను వచ్చెన్ కొడు కనురీతివి సాధింపఁబడుచున్న వనవలసియున్నది. (ఇటఁ గూడ సరళాదేశము తప్పదు గాన వచ్చెన్ గొడు కనురీతివాని నిట్లు స్మరంపఁదగు ననియుఁ దోచుచున్నది. కాని వజ్రులవారిమతము భిన్న మవుటంజేసి వారు సంశ్లేషమును నివారించుకొనకతప్పదు.

అది యిట సాధింపఁబడుచున్న దనకయుఁ దప్పదు) కాఁగా వినా ద్వితీయ మ్మను దానిచేఁ జేయఁబడినసంశ్లేషనిషేధము పరుషవరకత్వమునఁ (బ్రాప్తియే లేదు గావున) గా దనియు సరళస్థిరవరకతయందే అలుకి చ-యని సంశ్లేషము విధింపఁబడియున్నది గావున నటనే నిషేధింపఁబడిన దనియుఁ జెప్పుట యహో. అభిప్రాయమున కనుగుణమును సముచితము నై యుండును. ఇట్టియెడల వినా ద్వితీయ మ్మని సంశ్లేషనిషేధము గల్పింప నక్కర లే దనువరులవారిమతాన నీసూత్రము వ్యర్థ మగుటయు సూరిసమ్మతములు గానితాన్వదివె తాన్, విన అనురీతిరూపము లంగీకరింప వలసివచ్చుటయు ననుననిష్ఠము లేర్పడుచున్నవి.

వజ్రులవారే యిం కొకచో నిట్లు పేర్కొనిరి “తాన్వదివె-నేన్జూచితిని అనురీతిని గాని తాన్ చదివె, నేన్ చూచితి అనురీతిని గాని ప్రామాణికప్రబలప్రయోగములు లభింపలేదు. (ప్రామాణికము లైనను బ్రబలములు గానివియుఁ బ్రబలము లైనను ప్రామాణికములు గానివియు నైనప్రయోగములు లభించియుండవచ్చును.) కాన నీవిషయమున మహాకవులు లాక్షణికులు నగునన్నయాధర్వణులసూత్రము నిర్ణాయకము లని ప్రమాణీకరింపఁదగును(32) ప్రయోగములం దిట్టివి లేమిని గుర్తించియును వీరు అహోబలపండితుఁడను దదనుయాయ సూరియును నన్నయాధర్వణులస్వత్వసంశ్లేషములరూపములను (వీరునిర్ణయించినట్లుగా) డెలిసికొనని వారగుటంజేసి నన్నయాధర్వణసమ్మతము లగుద్రుతము పరస్వరాంగముగాఁ గలస్వత్వరూపము లగు తాన్వదివె-తాన్వినె అనురీతివానిని నిషేధించినవా రైరి(327) అనిరి. వ్యాకరణము ప్రయోగశరణ మైయుండగాఁ బ్రయోగములందు లేనివానిని సూరు లంగీకరింపకుండుట నిందింప నేల? ప్రయోగములు లేమిని వారే స్పష్టము చేసిరి గదా. ఇంక మహాకవులు లాక్షణికులు నైనన్నయాధర్వణులు చెప్పిరి గాన స్వీకరింపవలె నన్నది యున్నది. నన్నయాధర్వణానంతరకపులు నైత మిట్టిప్రయోగములు చేయలే దనుట స్పష్టమే. నన్నయాధర్వణులు సాధించినరూపము లనంతరకపులకును సమ్మతము గాలే దన్నమాట. సూరి సాధించినహనుమానుఁ డిత్యాదులను వీరు ప్రయోగములు లే వనియే తిరస్కరించిరి. సూరి లాక్షణికుఁ

దై నను మహాకవి గాఁ దని యేమో. తరువాతికవులు నెవ్వరుఁ బ్రయోగింపని రూపములు సాధించుటే చిం., వి. వి. లమత మనువజ్జులవారిమత మంగీకార్యమా? నన్నయాదులప్రయోగముల కనుగుణ మైన అహోబలాదులనమన్వయము తిరస్కరింపవలెనా?

వినా ద్వితీయ మిత్యాదిచే సంశ్లేషనిషేధ మనావశ్యక మన్నవజ్జులవారే వాత్మాస్మత్పూత్రమునొద్ద నేన్, తాన్ అనువానికి సరళస్థిరపరకత్వమున లోపము మాత్రము వచ్చు నని నియమించుట కీసూత్ర మారంభింపఁబడె నని వ్యాఖ్య చేయనగును. కాన అటుకి చ సంశ్లేష స్వాత్మ త్తని సంశ్లేషము రా దని తేలుచున్నది. అదేశసరళపరకత్వమున నెందును సంశ్లేషము నన్నయాధర్వణసమ్మతము గా దని యీవఱకె సవిస్తరముగా వ్రాయఁబడెను. ఈవిషయములనె యధర్వణాచార్యుఁడు వినా ద్వితీయ మిత్యాదికారికచే వివరించె (325)ననుట విశేషము. పైని బేర్కొన్నవారిసిద్ధాంతము లన్నిటికి నిది విరుద్ధ మగుట స్పష్టమే. విస్తరింపఁ బని లేదు. దీనిచే నహోబలాదులవ్యాఖ్య యుచిత మని స్పష్టము. నన్నయాధర్వణులయాశయ మిదియే (325) కావచ్చు నేమో గాని తా న్నదివె ననురీతిరూపములు సమ్మతము లనుట యథార్థము గానేర దని మాత్రము స్పష్టము.

అవుఁ గాక. ఇట సంశ్లేషము రా దనిరి. స్వత్వము గలదు గదా. సరళస్థిర పరకత్వమున లోపముమాత్రము వచ్చు నని వివరించినను బిదప లోపస్వత్వము లనియే పేర్కొనిరి. కాఁగా సరళస్థిరపరకత్వమునను సంశ్లేషము లేదు గాని స్వత్వ మున్నది. అనఁగా వజ్జులవారిమతము ననుసరించి తాన్ వినె ననురూపము నిషిద్ధము. కాని తాన్నినె ననురూపము సాధువె. ఈయభిప్రాయమునె యహోబలాదులు తెలియలే దని వజ్జులవారు చెప్పఁబూనినచో వా రట్లు తెలియకుంటయె యెంతయు యుక్తము. తాన్వినె తాన్నినె అనువానికి లేఖనమునఁ దప్ప భేదము లేదు. ఇం దొకటి సాధింపఁబడి వే రొకటి నిషేధింపఁబడుట యక్రమము. అందు లకును నహో. ద్రుతము పొల్ల నకార మని యెంచియు స్వత్వము మాత్రము నుస్య రూపముతోఁ జూపియున్నాఁ దనవచ్చు.

మొత్తముపై నహో. ప్రభృతులు చేసిన సమన్వయము సంగీకరించినను దిరస్కరించినను వజ్రులవారి వివరణమున ఫలము సమానమయైనది. ఇట్లుగుటకుఁ గారణము వజ్రులవారు తాను నేనులను స్వరలోప మయినవానినే గ్రహించుటయని నిర్ణయింపవచ్చును. అస్వరలోపవిషయమునను వారిమతమునఁ గొంతవైరుధ్యము గోచరించుచున్నది.

వినా ద్వితీయ మిత్యాదికారికావివరణమున కళ లగునేనుతానుకబ్ధములతుది యుకారము లోపింపనిచో దానికి ద్రుతత్వమే లేదు గాన నిందు ద్రుతకార్యవిధాన సామర్థ్యముచేతనే కవిభల్లటసూత్రమున నుత్పము లోపించినవే యీకారికకు విషయము (296) లన్నవీరు కవిభల్లటసూత్రముచే నుత్పలోపము రాఁగా మిగిలిన నకారము ద్రుత మగుచున్న దని వినా ద్వితీయం స్యా దిత్యాద్యధర్వణకారికచే ద్రుతత్వము కంతోక్త మగుచునేయున్న (324) దనుట వింతగ నున్నది. ద్రుత కార్యవిధానసామర్థ్యమునుబట్టి యుత్పలోపము చేయుచుండఁగా నుత్పలోపానంతరము నకారము ద్రుత మగు నని యీకారిక కంతోక్తముగాఁ జెప్పుచున్న దనుటెట్లు? వినా ద్వితీయ మనుచో నుత్పలోపము చేయ నేల? తానునేను అనునుత్పసహితములనే గ్రహించి నువర్ణమునకే ద్రుతకార్యములు చేయఁబూనిన నది యవరోధించునా? అనఁగా నకారపుఁబొల్లె ద్రుత మనుస్వసిద్ధాంతము ననుసరించి నువర్ణము ద్రుతము గా వీలు లేదు గావున ద్రుతకార్యములు విధించుటనుబట్టి యుత్పలోపము చేయవలె నని తాత్పర్య మనవచ్చు. కాఁగా నిట నుత్పలోపము చేయుటకు నీకారిక ద్రుతకార్యములను జెప్పుటకంటెఁ గూడఁ బొల్ల నకారమే ద్రుత మనుసిద్ధాంతమే మూల మనక తప్పదు. పోనీ నకారపుఁబొల్లె ద్రుత మందము. ద్రుతకార్యవిధానసామర్థ్యమునుబట్టి ద్రుతత్వమును సాధింప నేల? అన్నియొడల పొల్లునకారమే ద్రుతమైనను తానునేనులలో నువర్ణమునకే ద్రుతకార్యము లుండుటంజేసి విశేషముగాఁ జెప్పఁబడె ననియు నింకను స్వరలోపప్రసక్తి లేమి ద్రుతకార్యవిధానసామర్థ్యమును బట్టియే యిట నువర్ణమునకే యాద్రుతకార్యము లవు నని చెప్పఁదగును గదా.

అస లచ్చే చెప్పవలసియున్న దనియుఁ దోచుచున్నది. వి.వి. స్వస్తయో రపి యనుటచే నుస్థానమున వచ్చిననువర్త మంతమం దున్నప్పటికి ననునర్థము సహజమే కదా. కానీ యిచట నుత్వము లోపించినను స్వంతత యక్షతము గదా యనవచ్చును. (అట్టియెడల నుత్వలోప మయినచే గ్రహింపఁబడుట చెప్పఁదగుఁ గాని స్వస్తతావిశేషవర్జన మేల యనియు ననుమానము గల్గుటయు సహజమే.) కాని అన్యస్యాపి నోః అని యుత్తరార్థమున నోః అనుటయుఁ బూర్వార్థమునఁ దాను నేనులనే గ్రహింపవలసినట్లు స్పష్టము చేయుచున్నది. ఇతర మైననువర్తమునకు నీకార్యములు బహుళముగా నగు ననియు నాత్మాస్మదర్థకము లై నతానునేనులయంద లినువర్తములకు నిత్యము లనియుఁ గదా యర్థ మగుచున్నది. మఱి కవిభల్లటసూ త్రముచే నుత్వలోపము చేసినపిదపనే గ్రహింపవలయు ననుట కీలక్షణమునం దాధార మేది? ఉత్వలోపానంతర మున్ననకారమున కీకారిక ద్రుతత్వమును జెప్పుచున్న దనుట (ఇంకను గంఠోక్తముగాఁ జెప్పుచున్న దని వారియభిప్రాయము) సమంజసము కాదు.

ఇట్లు వి.వి.బట్టియుఁ దానునేనులే యనఁగా నంత్యస్వరము లోపింపనివే చిం.పక్షమునను గ్రహింపవలె నని తెలియవచ్చు. తాన్నేన్లను గ్రహించి వాత్మాస్మ త్సూత్రమును వినా ద్వితీయ మ్మనుకారికను వ్యర్థపరచుట గూడ నుచితము కాదు.

అయినఁ బొల్ల నకారమునే గ్రహించినయహో. సంశ్లేషనిషేధముతో వీనిని సార్థకము చేయలేదా యనవచ్చును. కాని యహో.పక్షమున ద్రుతము పొల్లు కాఁగా స్వత్వము స్వరసహితముగాఁ జూపుట సక్రమము గామి స్పష్టము. (చూ. ద్రు.కా.) తాను + ఘనుఁ డని యుండ నుల్లోపము చేసి తాన్ + ఘనుఁ డని యుంచఁగా లోపము వికల్పము. కాఁగా లోపాభావపక్షమున స్వత్వముతో తాను ఘనుఁ డని యగును. కాని యిట స్వరతోపానంతరమే ద్రుతత్వ మున్నఁ దల్లో పము వికల్పముగాఁ గాక నిత్యముగనె చెప్పఁదగు. స్వరలోపమే యనిత్య మగుట తాను ఘనుఁ డని యుంటుకు బాధ యేది? కావున నహో.మార్గమును గేవల మను సరింపఁదగని దయ్యెను.

ఇట వజ్రులవౌ రసవసరముగా విమర్శించిరి గాని నారా.వాక్యములు కొన్ని యుచితము లయియున్నవి. నకారపుబొల్లే ద్రుత మైనచో వికల్పవిధానము వ్యర్థము. స్వతస్సిద్ధసరళస్థిరములు పర మైనచో నర్థబిందు వుండదు గదా. దీర్ఘముమీద సాధ్యపూర్ణము లేదు గావున నెఱుసున్నయు నుండదు. సంశ్లేషము సకలలాక్షణికసమ్మతము కాదు గదా. ఒక్కలోపరూపమునకు వికల్పవిధానము చేయఁబడ (నారా.87) దను టెంతయు నుచితము గదా. కాని వజ్రులవారు పై గ్రంథమును దత్కర్తకు నన్నయాధర్వణులమతమందలిద్రుతస్వత్వసంశ్లేషల స్వరూపము తెలియకపోవుటయే కారణ మని తిరస్కరించిరి. అది తెలిసినవీరు లక్షణసార్థక్యమునుగూర్చి నన్నయాధర్వణులమతమందలిసంశ్లేషము రాకుండుట కును వారిమతమందలివ్యంజనసకారరూపద్రుతము పరస్వరాంగముగాఁ బల్కఁ బడుటలక్షణముగాఁ గలస్వత్వమున కిందు వైకల్పికత్వ ముపదేశింపఁబడె నని యెఱుంగనగు (వ్యా.సం.స.325) ననిరి. అనఁగా వ్యాఖ్యాత లెల్లరవలెనె వీరును వాత్సా న్మదిత్యాదిలక్షణముచే సంశ్లేషము రాకుండుట ప్రయోజనముగా స్వీకరించి రన్న మాటయే (వినా ద్వితీయ మ్మను వి.పి.లక్షణ మిందులకుఁ గారణ మైనఁ గావచ్చును.) కాఁగా నింక భేద మెల్ల స్వత్వమువద్దనే. మిగిలినవారు తాను ఘనుఁ డని స్వత్వము నుస్వరూపముతో నుండు నన వీరు తా న్నునుఁ డని యిం కొకరీతిగా నుండు నందురు. అవుఁ గాక. వీరు సాధించినస్వత్వమునకును బ్రత్యేకవిధాన మెల్లఁ జేసి నిషేధించిన సంశ్లేషమునకు భేద మేమి ? తా న్నునుఁ డనునది సాధువే కాని తాన్ ఘనుఁ డన్నది యసాధు వనియు దాని నసాధువును జేయుటకుఁగాను నన్న యాధర్వణులు ప్రత్యేకముగా లక్షణము చేయవలసివచ్చిన దని చెప్పటయు సమంజసములుగాఁ గానరాకున్నవి. (ఇంత శ్రమతో వీరు సాధించినస్వత్వరూపములకుఁ బ్రయోగములు దొరకలే దని వారే చెప్పుకొనిరి.) ఇట్టిసామ్యమువలననే గావచ్చు నింతకుఁ బూర్వము వీరు తాన్వినె నేన్ వింటిని మున్నగుచోటులందలిసంశ్లేషము విరుద్ధము కానేరదు(వ్యా.సం.స.297)అనిరి. కాఁగా సంశ్లేష నిషేధము ప్రయోజనముగా నిట నీ సూత్రముల సార్థక పఱచినను (పరుషపరకత్వమున సంశ్లేష

మెట్లును లేదు గాన) నింతకు ముందు పుట.297లో వివరించినదానిబట్టి సరళ స్థిరపరకతలో సంశ్లేష మవిరుద్ధమై యైనది. వాత్సాస్మత్సూత్ర మన లిచ్చటనే కదా లోపము వికల్ప మనుచున్నది. పరుషపరకత్వమున ద్రుత మనలే లోపింపదు గదా. కాఁగా నీవివరణమునుబట్టి వజ్రులవారే సంశ్లేషనిషేధము ప్రయోజనవంతము గా దని స్పష్టము చేసినట్లయినది. కాఁగా గాణపతవివరణకర్త పేర్కొన్నట్లు వాత్సాస్మత్సూత్రమున లోపవికల్పత వ్యర్థమే యైన దన్నమాట. నన్నయాధర్వణులమతమున స్వత్వసంశ్లేషము లన నేమో తెలిసినవజ్రులవారిమతమునను వారివివరణము ననుసరించియే యావిధానము వ్యర్థ మగుట విశేషమే. కావున నింక నీయంశమున గాణపతవివరణ కర్తృభిప్రాయము నింద్య మిటఁ గా దని తెలియవచ్చును.

ఇంక నావివరణకర్త “స్వత్వమును గూడ ద్రుతముగా నంగీకరించిననే గాని వికల్పవిధానమునకు సార్థక్యము కలుగ (గీరిపుట) దనుట విచార్యము. స్వత్వము గూడ ద్రుత మన నేమి? ద్రుతము వేఱును ద్రుత(స్వ)త్వము గలిగినది వేఱును నగునా? రామత్వము గలవాఁడు-రాముఁడును వేఱగుటెట్లు? నువర్ణము వేఱుగను నకారమును వేఱుగను నీవివరణకర్త ద్రుతముగా భావించినట్లు(48)తోఁచుచున్నది. అది యుక్తము గాదు.

ఏది యే మైనను బ్రస్తుతస్థలములందు స్వరతోపము చేసినపిదపటితాన్-నేన్ లనే గ్రహింపవలయు ననుట తెట్టియాధారమును లేకపోఁగా నట్లు గ్రహించుట వలన నావిధానములే వ్యర్థము లవుచున్న వనుట స్పష్టము. ద్రుతము స్వ(త్వ)రూపము నెదిగాఁ జూపుచున్నారో యదియే ద్రుతముగా గ్రహించుటచితము. కావున నహో.మతము ననుసరించి తాను ఘనుఁ డనురీతివి స్వత్వరూపము లని గ్రహింపవలె. కాఁగా లక్షణములందును దానునేనుల నుత్వసహితములనే గ్రహింపవలె. అన్యస్యాపి నోః అను-వి.వి.లక్షణము సువర్ణమునే (తాను నేను) గ్రహింపవలె నని సూచించుచు నదియే చిం.యభిప్రాయము నవు నని సూచించుచున్న దని గ్రహింపదగును.

కాగా నాత్మాస్మదోర్వివా యనుగనడదవాదేశస్థలమునను 'తాను నేను' అను నువర్ణాంతములనే గ్రహింపవలె. కాగా గనడదవాదేశనిషేధము స్వంతముల పైనే జరిగినది.

వాత్మాస్మదోద్భృతస్య స్యా ల్ల క్కన్నపపుడు నిమిత్తములు సరళస్థిరములే గావలయు ననుట స్పష్టమే. అత్మాస్మదోద్భృతస్య అనుటంబట్టి తానునేనులందలి ద్రుత మనగా నువర్ణమునందు ద్రుతత్వ మంగీకృత మని గ్రహింపదగును. ఇట్లు నువర్ణమునందు ద్రుతత్వ మంగీకృత మవుటచేతనే లుగ్వేత్వాదిసూత్రము చేతనే యిట ద్రుతలోపవికల్పిత సిద్ధించుచుండ విధానము సంశ్లేషనిషేధార్థ మనియు స్వత్వ మయి తాను ఘనుఁ డిత్యాదిగ నుండు ననియుఁ జెప్పుట సూరిజన సమ్మతమే కదా. ఇందలిద్రుతశబ్దముచేతనే తానునేనుపదములచివరినువర్ణంబు నందు ద్రుతత్వము చెప్పఁబడిన దనియే సంగీకరించుచో స్వంతతనుబట్టి పైపరుషము లకు రావలసిన గనడదవాదేశనిషేధముద్వారాన సరళాదేశాదులు సిద్ధ మయ్యె ననుటలో నిబ్బంది యేమియును లేదు. అయిన నిట నొకయనుమానము. ద్రుతస్య యనుటచే తానునేనులలోనినువర్ణము ద్రుత మని స్పష్టము. అప్పు డివి ద్రు.ప్ర.లు కదా. ద్రి.ప్ర. లయినపుడు మీఁదిపరుషములకు సరళాదేశము రావల యును. అట్టియెడ గనడదవలను నిషేధింప నేల? అయిన నీయవి ద్రు.ప్ర. లగుటతోపాటు స్వంతము లైనవి. స్వంతములు కళలు గావలె. అందుకే వి.వి.కర్త స్వంతయో రపి యని ప్రత్యేకముగాఁ జేర్కొనియుండె ననవచ్చును. కానీ యిందలిచివరినువర్ణమునకు ద్రుతత్వము చెప్పుటవలన ద్రుతో న యేషాం స్యాత్తని చెప్పినదానింబట్టియు నీయవి కళలు గావు గదా యనవచ్చును. కానీ యిట గనడదవాదేశము చెప్పె నది ప్రథమాంతములపైఁ గాని కళలపై నని కాదు గదా. కావున తానునేనులు కళలు గాకున్నను ప్రథమాంతము లగుటచే గనడదవలు రావలె. ప్రథమాంతములె యైనను చివరినువర్ణము ద్రుత మగుటం జేసి ద్రి.ప్ర. లైనవి. అప్పుడు వానిపైని బరుషములు సరళములు గావలె. మఱి యట్టి స్వంతములై ద్రి.ప్ర. లైన తాను నేనులపైని బరుషములు గనడదవ

లగునా లేక సరళము లగునా? యని సందేహము. 'అత్మాస్మద్దోర్విన్' అని నిషేధించినదానిబట్టి ప్రాప్తిండుచున్నగనడదవాదేశసరళాదేశములలో నొకటి గనడదవలు నివారితము కాఁగా రెండవది యనఁగా సరళాదేశము సాధింపఁబడిన దన్నమాట. ఇట్లు తానునేనులు ద్వి.ప్ర.లె యన్నను గనడదవాదేశము నిషేధము సముచితముగా సార్థక మైనది.

కాఁగా స్వంతము లైన శబ్దములలోఁ దానునేనులకుఁ జేసిన యీప్రత్యేక విధానములవలన నిం కొకవిషయము స్పష్ట మగుచున్నది. అట్టిది స్వంతము లయ్యున్నశబ్దము లిం కే వేని నాంతములె యైనను వానికి ద్వి.ప్ర.త్వము లేదు. అనగాఁ దానునేనులకు భిన్న మైన స్వంతశబ్దమునకు నీరీతిగా ద్రుత కార్యములు సిద్ధింప వన్నమాట. అట్టివానికిఁ బ్రథమాంతతనుబట్టి గనడదవాదేశమే యగు నని గుర్తింపఁదగు. తానునేనులకే చెప్పినయీవిధాన మాయంశమునే స్పష్టము చేయుచున్నది. అందుకే వి.వి. నో రన్యస్యాపి సర్వం స్యాద్భూతాశం సత్ప్రయోగత అని ప్రత్యేకముగఁ జెప్పి యుండు. (ద్వి.)

ఇచ్చట నొకయనుమానము నున్నది. వినా ద్వితీయం.... స్వంతయోరపి -అన్న వి.వి. తానునేనులకు ద్రు.ప్ర.త్వము నంగీకరించినదా. అవి ద్వి.ప్ర.లు గాకయున్నను నువర్ణమునకు ద్రుతకార్యములు (విశేషము కావునను)చెప్పినదా? ద్రుతకార్యములు విధించునాయాసందర్భముల ద్రు.ప్ర. శబ్దము నుచ్చరించినచిం. తానునేనులయెడ ద్రు.ప్ర. వ్యవహారము చేయలేదు. అనవసర మని మానినదా? ద్రుతస్య అనుటచే తానునేనులలో నువర్ణము ద్రుతమే కాని యవి ద్రు.ప్ర.లు కా వనుకొన్నదా? లేక ద్రు.ప్ర.లే యని తలచినదా? ద్రు.ప్ర. లని తలచి యుండవచ్చు. వి.వి. అ ధైరియముండలే దేమో. స్పష్టముగా నిర్ణయింప నవకాశము చాలకున్నది. సూరి పైత మారంభమున తానునేనులు ద్రుతప్రకృతిక తుల్యంబు లనుటలో (శ.ల.సం.)బై రీతియభిప్రాయమునే గల్గియుండె నేమో. ఐనను బాల.లో స్పష్టముగా నివి ద్రు.ప్ర. లని నిర్ణయించెను.

వజ్జులవారిసిద్ధాంతమునే యనుసరించుచు ఘం. ప్రౌఢ. అనుబంధములో నిట్లు పేర్కొనెను. చింతామణిలోను దుదకు సూత్రాంతధ్వ్యాకరణములోను నేను తానులనువర్ణము సుప్రత్యయస్థానమున విధింపఁబడియున్నది. అనఁగా నిది ప్రథమావిభక్తి యన్నమాట. ప్రథమావిభక్తి కళయే కాని ద్రుతప్రకృతికము కాదు గదా. బాలధ్వ్యాకరణమునందును నివి ప్రథమాంతములుగానే నిపతింపఁబడి యున్నవి. శ్రీసమము లన్నపక్షమునం దైనను నివి ప్రథమాంతములు కాక తీరదు. (297) కాఁగాఁ బ్రథమాంతము లవుటచే నీయవి ద్రు.ప్ర. లవుట లక్షణానుగుణము గా దని యభిప్రాయ మన్నమాట. అందులకే సూరి తానునేను పదంబులును అని పీనిని ద్రు.ప్ర.లుగాఁ బ్రత్యేకముగాఁ జేర్కొనెను. కావున నీయవి ద్రు.ప్ర. లవుటలోఁ బ్రథమాంతత్వము బాధకము గానేర దని స్పష్టము. అయినను బ్రథమాంతము లైన ద్రు.ప్ర.లు గానేగా వనవలెనా? ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పినను. అట్లయిన ఘం. వ్యాఖ్యాత తానునేనులోనుమున్నగుశబ్దములం దుత్వ లోప మైనచో నయ్యది ద్రు.ప్ర. లవు రనిరి గదా. (ము.ల.కొ. సంజ్ఞా.18) అట స్వరము లోపించినంతమాత్రాన నాశబ్దములు ప్రథమాంతములు గాకుండఁబోవు గదా. స్వరలోపము చేసినను తాన్ నేన్ ఇత్యాదులు ప్రథమాంతములై యుండఁగా మఱి ద్రు.ప్ర. లెనైనవి. కళలే గదా కావలసియున్నది. స్వరలోపానంతర మీనకారాంతములు ద్రు.ప్ర.లే యవు నని సూత్రించెను గావున నివి ప్రథమాంతము లయ్యును గళలు గాక ద్రు.ప్ర.లే యవు నని చెప్పవలె. అదే విధముగా ప్రథమాకయిపట్టియొక్కేతరములు ద్రు.ప్ర. లనఁ బ్రథమాంతము ద్రు.ప్ర. కాదు. ఐనను తానునేనుపదంబులును అని పీనిని బ్రత్యేకముగాఁ బరిగణించియుండుటంజేసి ప్రథమాంతము లయ్యును ద్రు.ప్ర.లే యవుటలో నవరోధ మేమి? ఉన్న స్వరలోపానంతరమే మైనను నయ్యది ద్రు.ప్ర. లవుట యసంభవమే యగును.

కాఁగా నివి ప్రథమాంతము లవుటంజేసి ద్రు.ప్ర. లవుట లక్షణవిరుద్ధ మనునీహేతువు సరి యైనది గా దని స్పష్టము.

పిదప 'నేనుతానులపై గనడదవాదేశము నుహకవిసమ్మతము. పూర్వ లాక్షణికసమ్మతము నైయున్నది'(297) అత్మాస్మదోర్వివైవైతే వినా ద్వితీయ మ్మనుచిం., వి.వి.లలక్షణము వ్యర్థము కాకుండవలయు నన్న నేనుదానులు ద్రు.ప్ర. లని గ్రహింపవలసియుంటున్నప్పుడు. కాగా నేనుదానులపై గనడదవాదేశము "నన్నయాధర్వణ" సమ్మత మని నిశ్చయించుటకు మాత్రము వీలు లేదనకతప్పదు.

మహాకవిప్రయోగసమ్మత మనుట యొక్కఁడు మిగిలినది. ఏను విదప అనుతిక్కనప్రయోగముంగూర్చి పైని జూతము. అట్లయ్యు "తాను బ్రబోధించె" నని ప్రౌఢవ్యాకర్త నన్నయప్రయోగమునే చూపియుండఁగా నది లాక్షణికుఁడైన నన్నయ సమ్మతింపలే దనియు నింకను వజ్జులవారివ్యాఖ్య ననుసరించిన (అనుసరించుటచేతనే యివి కళ లైన వనఁచును.) గనడదవాదేశమును నిత్యముగాఁ బ్రయోగింపవలసియున్నది కావున తాను బ్రబోధించె నని ప్రౌఢ. చూపుట నన్నయలక్ష్యలక్షణపద్ధతికి విరుద్ధ మనియుఁ దాను ప్రబోధించె ననియే యుండవలయు ననియు నీవ్యాఖ్య యటఁ బేర్కొనవలసియున్నది. కాని యట్లు చెప్పలేదేలకో.

తాను నేనులలోనినువర్ణము సుప్రత్యయముస్థానమున విధింపఁబడియుండుటం జేసియే చిం.కర్తయు వీని ద్రు.ప్ర.త్వముపైఁ బ్రత్యేకదృష్టిని జూపె నని గుర్తింపఁదగును.

చిం. వీనిని స్పష్టముగా ద్రు.ప్ర. లని పేర్కొనలే దని యట్లు వ్యవహరించుటకు మొగమోటుమిఁ జెందినను అత్మాస్మదోద్ధృతస్య అన్నది గనుక నువర్ణము ద్రు.ప్ర. తదంతము ద్రుతాంతమే యగును. ఇట్లు ద్రుతప్రకృతికము నవువీనిపైఁ బుష్కలములకు గనడదవాదేశము రాదు. తానునేనులు ద్రు.ప్ర. లనుట కేని గొం తేని వెనుకాడవచ్చు నేమో కాని అన్యస్యాపి నోః అనురీతి వి.వి. లక్షణము ననుసరించి తానునేనులలోని నువర్ణముపై సరళాదేశమే యుండ

వలె ననుట కెంతమాత్రము సంశయింప నక్కర లేదు. అనగా వీనిపై గనడదవా దేశ ముండరా దన్నమాట.

వజ్జులవా రిట్టియెడల నుత్పలోప మైనతాన్నేన్ల నె గ్రహించిరి గావున నాత్మాస్మదోర్వివా యనునిషేధ మవ్యాన్విపైనె. కాగా నుత్పసహితము లగు తానునేను లీసూత్రమందలియాత్మాస్మచ్ఛబ్దములచే గ్రహింపఁబడవు గాన వానిపై గనడదవాదేశనిషేధము లేదు. 'నేనుతానుశబ్దములు కళలు గావున వానిమీద నీయాదేశము (గనడదవ) నిత్యముగానే వచ్చును. (వ్యాసంస. 267, చిం. వి. ప. 2) అని యాయైచోట్లఁ బేర్కొనిరి. ఆత్మాస్మదోః అనుచోఁ దాన్నేన్లే యేల గ్రహింపఁ బడునో తానునేను లేల గ్రహింపఁబడవో యర్థము కాదు. ఇంతటి సూక్ష్మ మైనభేద మున్నపుడు దానిని స్పష్టము చేయక సూత్రకర్త గూఢముగాఁ గొందఁ జేరి యర్థ మగున స్థల యుంచెనో? ఉత్పలోప మయినతాన్నేన్లే కాని తానునేను లాత్మాస్మద్ధర్మకములు గావా? అయినపు డట నేల గ్రహింపఁబడవు?

ఇంక నివి కళలు గావున గనడదవాదేశము వచ్చు ననుట విశేషము. గనడదవాస్మ్యుః ప్రథమామాత్రా త్తనులక్షణము ప్రథమాంతములపయి గనడ దవలను జెప్పుచున్నది. ప్రథమాంతములు కళ లయ్యును బ్రథమాంతములే కళలు గావు గదా ఇటఁ గళ లనుటలో గనడదవాదేశముకంటెఁ దానునేనుల నువర్ణములు ద్రుతములు గా వనుటలోనె వజ్జులవారితాత్పర్యము గోచరించును. ఇంకఁ దాన్నేన్లే యేల గ్రహింపఁబడునో యీకళ లనుటనుబట్టి యూహింపవచ్చును. ఉత్పలోప మైనపుడు తానేనేనులు ద్రు.ప్ర.లగుఁ గాన వానిపై పరకాదేశమె యగును గనడదవలు రావు. కావున గనడదవలు రా వని చెప్పుచోట నాగనడ దవలు వచ్చుటకు నవకాశము లేని ద్రు.ప్ర. లైనతాన్నేన్లే గ్రహింపవలె. తాను నేను అని యున్న నవి ద్రు.ప్ర.లు గావు. వ్యంజననకారము గదా నన్నయా ధర్మణులమతమున ద్రుతము. అందుచేఁ దానునేను లుదంతములు ద్రు.ప్ర.లు గావు. కావున వానిపై పరకాదేశము రాదు. గనడదవలు రావలె. అందుకయి గనడదవాదేశము నిషేధించుస్థలమున గనడదవలు రావలసియుండుట ననుసరించి

తానునేనులు గ్రహింపబడవు. అనగా నాత్మాత్మదోః అన్నది కేవలము ద్రు.ప్ర. యగుటయుఁ గళ యగుటయు నాధారముగా గ్రహింపవలెనె కాని ఆత్మార్థకమే కదా యని తాను నస్మద్భక్తమే కదా యని నేను ను గ్రహింపరా దని చెప్పఁబూని రన్నమాట.

అట్ల యైన ఆత్మాత్మదోః అని తాన్నేనే యేల గ్రహింపబడు ? ప్రథ మాంతములైనను నివి ద్రు.ప్ర.లు గాన వీనిపై గనడదవలు రారాదు గావున నవి గ్రహింపబడు. ఆత్మాత్మదోః అని ప్రవృత్తుకున్న తాన్నేన్నపైఁ బరుషములు గనడదవలు గా వనకున్న గనడదవలు కావలయునా ? కళ లగుటచే గనడదవ లగుననుచున్నవీరిమతమునుబట్టి ద్రు.ప్ర. లయినపుడు గనడదవ లెట్లును రావు గదా. ఆత్మాత్మదోః ర్వి నా యన నేల ? అన్నాఁడు గనుక కళాపదములవివరినిను వర్ణములందు స్వరము లోపించి పొల్లనకారము మ్రుతమైనఁ దదంతము ద్రు.ప్ర. యైనను నా శబ్దము ప్రథమాంత మగుచోఁ దాన్నేన్నపైనే గనడదవలు రావు. ఇతరములపై రావచ్చు నన్నమాట, ఇంక వానికి ద్రు.ప్ర.త్వ మేల ? వజ్రులవారే స్థలాంతరమున నేను, రవిని అనునవి ప్రథమాంతములు గాన కళలు నేను, పండితుడను అనునవి ప్రథమాంతములు గాన కళలు వీనితుదిస్వరముకవిభల్లట సూత్రముచొప్పున వికల్పముగ లోపించును. నేన్, రవిన్ మొ. ఇవి ద్రుతాంతములు. నేన్ బండితుడన్ ఇపు డివి ద్రుతాంతము (వ్యా.సం.న.1088)లనిరి. నేను + పండితుడను రెండును ప్రథమాంతములె. స్వరము లోపింపగా నేన్ + పండితుడన్ అని యైనది. ఆత్మాత్మదోః ర్వి నా యనుటచే నేన్ అనుదానిపై గనడదవలు రావు గాన సరళమై నేన్ బండితుడన్ అని యైనది. ఇది సంశ్లేష మని బుప్పక్షమున సరళాదేశము రా దని సిద్ధాంతము చేసియును వజ్రులవా రది పాటించలే దనుట కిది యొకయుదాహృతి. స్వరలోపమై ద్రుతాంత మయ్యును బండితుడన్ అన్నది ప్రథమాంతము గదా. నేన్ అను దానిపైవలె పండితుడన్ అనుదానిపై గనడదవాదేశనిషేధము చేయబడలేదు గదా. మఱి కవిన్ పండితుడన్ అనుప్రథమాంతములపైఁ బరుషములకు

గనడదవలు రావలదా? కవిన్ + చుమ్ము పండితుడన్ + చుమ్ము అనుచోఁ గవిన్
 చుమ్ము పండితుడన్ చుమ్ముని యవునా? అట్టిప్రయోగ మొండు చూపఁగలమా?
 అసలు గనడదవాదేశమే యగుచో స్వరలోపానంతర మివి ద్రుతాంతము లననేల?
 ద్రుతత్వమువలనఁ బ్రయోజన మేమి? ద్రుతాంతవలననే సరళాదేశమే వచ్చు
 ననియు కవిఁ జుమ్ము పండితుడఁ జుమ్ము అనియె యగు నందురా? నేన్
 పండితుడన్ అనురెండుప్రథమాంతములలో పండితుడన్ అనుచో ద్రుతాంతత
 చేతనే పైపటషములకు (గనడదవలు రాక) సరళము లగుచుండఁగా నేన్ అను
 ప్రథమాంతమునెడల విశేషముగా గనడదవాదేశనిషేధ మేల చెప్పవలె.

కాఁగాఁ గళలు గావునఁ దానునేనులపై గనడదవలగు నింక ద్రు.ప్ర.
 గావునఁ దాన్నేన్లపై నె దనడదవాదేశము నిషిద్ధ మనియు నందుకై యత్నా
 స్మదోః వినా యని పర్యదాసము చేయఁబడె నయుఁ జెప్పవచ్చు లవారియధిప్రా
 యము సమంజసము గానేర దని నిశ్చయింపఁదగియున్నది.

అహో. చూడఁ దానునేనులలో నుత్పత్తిపము చేసియే ద్రుతకార్యములను
 బ్రవర్తింపఁజేసెను. దానింగూర్చి వచ్చులవాట అహోబలపండితుడైనైతము
 తానునేనుకల్పములు కళ లనియె యధిప్రాయపడె (వా.సం.స.గీ.)ననిరి. అనఁగా
 నహో. చూడఁ దమసిద్ధాంతమే కల్గియుండె నని వీరి యధిప్రాయము.

అహో. చేసినయత్వతోప్రసంగమునుగూర్చి పరిశీలించుము. తాను
 నేనులలో సత్తోత్పత్తి యనుసూత్రముచే నుత్పత్తిలోప మవుటను జెప్పినయహో.
 పక్షింతరము నిట్లు చెప్పెను. లుగ్విధి-పర్యదాసయో స్సామర్థ్యాద్వా భవ
 త్యుల్లోప ఇతి సువచమ్. న పర్యదాసస్య తాను చెప్పె, నేను చదివెతి, నితి
 రూపద్వయసంపాదన ఏవోపక్షీణకత్తికత్వ మితి వాచ్యమ్. తాదృశప్రయోగస్య
 కుత్రచిదవ్యభావాత్ (కవిశి.గీ.1) వాత్సాస్యదోర్బ్రుతస్య యనునది లుగ్విధి. దానికిఁ
 బ్రయోజనాంతరము కల్పింపఁబడినది. (బిందుసంశ్లేషవారణము) పర్యదాస మన
 గనడదవాదేశవిధానస్థలమున అత్మాస్మదోర్వి నా యనుట. దానిచే నై నను నుత్ప

లోప మగు నని చెప్పెదగు నన్నాడు. గసడదవాదేశనిషేధ మేమి? ఉత్పలోప మగు టేమి?

అనఁగా గసడదవాదేశమును వారించుటమాత్రమే యటఁ బ్రయోజన మైనయెడల తాను చెప్పె నేను చదివితీ అనురీతిగాఁ బరుషము లట్లే యుండ వలయును. అట్టిప్రయోగము లెచ్చటను లేనేలే వని యహో. స్పష్టము చేయు చున్నాడు.

కాన నాత్మాస్మదో ర్వి నా యనుదానికిఁ దాను చెప్పె నని సాధించుట ప్రయోజనము కాదు. మఱి తాఁ జెప్పె నని సాధించుట. అనఁగా ద్రుతకార్యము లగుట. ద్రుతకార్యములగుటకై పర్యుదాసము చేయఁబడెఁ గానఁ బర్యుదాసము చేతనే ద్రుతత్వము గల్గును. అహో. కూడఁ బొల్లనకారమే ద్రుత మని భావించెను. గావున ద్రుతకార్యజ్ఞాపనముచే ద్రుతత్వము అనఁగాఁ బొల్లనకారమే యుండుట యనఁగాఁ దానునేనులలో నుత్తులోపించి పొల్లయే యుండుట పర్యుదాసమువలననే కలుగు నని సిద్ధాంత మన్నమాట. కావుననే పర్యుదాసముచేతనే యుల్లోప మగు ననె.

కాని పిదప సలోలోశ్చ యనుదానిచేతనే యుల్లోప మగు నని వివరించుచు నట లోపము వికల్ప మగుటను బ్రస్తావించుచు న చ తత్ర పరుషేష వికల్పోఽభి మతః తాను నెప్పె నిత్యాదిరూపస్య ప్రయోగాభావా (కవిశి.479) తని తాను నెప్పె ననురీతిని లేమి నంగీకరించెను. అనఁగా సలోలోశ్చ యని లోపము వికల్ప మగుటచే నుత్తు లోపింపనివక్షమునందుఁ దానునేనులు ద్రు.ప్ర. లుగామి స్వంతతచే మీఁదిపరుషములకు గసడదవలు గావలసివచ్చు. అప్పుడు తాను నెప్పె నని కావలయును. అనఁగా నుల్లోపాభావపక్షమున ద్రు.ప్ర. గామి దాను నేనులపై గసడదవాదేశము రావలయు నని వజ్ఞులవారివలెనే యహో. కూడఁ దలంచె నన్నమాట. కాని భేద మే మన దానునేనులపైఁ బరుషములు గసడదవ లగుట కవిప్రయోగములందు లేదు. తాను నెప్పె నిత్యాదు లసాదువులే యనెను.

అందువలననే తాఁ జెప్పి నిత్యాదౌ వ్యవస్థితవిభాషా సమాశ్రితా (కవిశి.479)యని వ్యవస్థితవిభాషచేఁ బరుషపరకత్వమున నుల్లోపము నిత్య మని నియమించెను. అనఁగాఁ బరుషపరకతలో నిది తప్పక ద్రు.ప్ర.యే యగు నని యహో. నిర్ణయించె నన్నమాటయే. పరుషపరకతయం దనెనే కాని సరళస్థిరపరకతయందు మాత్ర మక్కఱ లేదా? సరళస్థిరపరకతయం దుల్లోపము లేకున్నఁ దాను ఘనుఁ డిత్యాదిగనె యుండు. అయ్యది లక్ష్యవిరుద్ధము గామింజేసి సరళస్థిరపరకతలో నుల్లోపవికల్పత యనిష్టము గా దని తలఁచె నన్నమాట. అట్టియెడల నుల్లోప మై ద్రు.ప్ర. యగుపక్షమున తాన్ + ఘనుఁ డనియుండ అత్యాస్మదోద్భృతస్య స్యా ల్లు క్కని లోపమును నిత్యముగనె చెప్పవచ్చును గదా. బిందు సంశ్లేషము లిష్టములు గావు. స్వత్వముచే నగుతానుఘనుఁ డనురీతిరూపము లుల్లోపాభావపక్షమువలన ననఁగా ద్రు.ప్ర.త్వాభావపక్షమున నేర్పడును. కాఁగా ద్రు.ప్ర.త్వపక్షమునఁ నగునది. తా ఘనుఁ డనురీతి లోపరూప మొక్కటి. అట్టి యెడ వా యన నేల? పౌత్యాస్మదోః అనుసూత్రవివరణమున వా లుక్ స్యా త్వరశే స్థిరే చ పరే. తాను ఘనుఁడు తా ఘనుఁ డిత్యాదిగఁజూపెను. (కవిశి.311) అనఁగాఁ దాను ఘనుఁ డన్నది వైకల్పిక మగుద్రుతలోపము రానిపక్షమందలి రూపము. అనఁగా స్వత్వస్థితి. పిదపఁ జనన్విధానముచే బిందుసంశ్లేషములు రెండే రా వనుటయు స్వత్వము రా దనకుండుటయుంబట్టి యది స్వత్వస్థితి యనక తప్పదు. లోపవికల్పతవలన ద్రు.ప్ర.త్వాభావపక్షమునను దాను ఘనుఁ డని సిద్ధించుచుండఁగా నట్టిస్వత్వస్థితికయి లోపము వికల్ప మన నేల? నిత్య మన్న నిది పునర్విధి యగు నవకాశమును లేక బిందు సంశ్లేష స్వత్వముల కవకాశము స్పష్టముగా వారింపఁబడు గదా. కాఁగాఁ బరుషపరకతయంగే గాక పుష్కరపరకతయందు నివి ద్రు.ప్ర. లనుటయే యుచితము ద్రు.ప్ర.త్వమునకుఁ బ్రబల మైననిరూపకస్థల మగు పరుషపరకస్థితిలో నివి యెప్పుడును ద్రు.ప్ర.లే యనఁగా నీయవి కేవలము ద్రు.ప్ర.లే యని స్పష్టము గదా.

అహో. (వజ్రలవారివలె) పొల్లనకారమే ద్రుత మని భావించినవాడు కాని ద్రుతస్వత్వము విషయమున నహో. సిద్ధాంతము వజ్రలవారివంటిది కాదు. ద్రుతము నకారపుఁ బొల్లె యైనను స్వత్వముమాత్రము ను(ని) అనురీతిగా స్వర సహితముగా నుండు నని భావించినవాడు కావున తాన్ నేన్ అనువాని పైనే గసడదవాదేశము నాతఁడు నిషేధించును గాక 'అవికారగతేఽపి' యను సూత్రముచే స్వత్వము వచ్చిన దన్నపుడు తాను జదివె నని యుదాహరించుట యహో. సిద్ధాంతమున కనుగుణమే. అందుకే వర్ణులవాడు పేర్కొన్న ట్లెట నెంతయు శ్రమించి యుత్వరోపము సాధించినయహో. లోపాభావపక్షమున (సంక్షేపమును వాదించికొని) స్వత్వమును జూపునపుడు తాను ఘనుఁ డనురీతిగా నువర్ణమునే చూపియుండెను. కాఁగా ద్రుతత్వమునకై యుత్వరోపము చేయ వచ్చును గాక కాని తానునేనులపై గసడదవాదేశమే యుండు నని వజ్రల వారివలె నహో. భావించలేదు. స్వత్వమున తాను జదివె ననురీతి నపును గావున నహో. మతానఁ దానునేనుల నుదంతములపైఁ బరిక్షములు సరళములై యై యానువర్ణము ద్రుతస్వత్వము కాఁగలదు.

అహో. అత్మాస్మదోర్విన్యా యనుచోట 'తాజెప్పె నేజదివితీ నిత్యేవ (కవిశి. 303) యనుటలోఁ దాను జెప్పె నని స్వత్వము నుండఁ దని యెంచెనా? తాను నెప్పె, తాను చెప్పె, తాను జెప్పె, ననువానింట నేయొక్కరూపము నుండ దను బెట్లు? అప్పకవీయమునుబట్టి ఖండబిందుఘటితరూప మొండ యుండు నని తలచెనా? (అప్ప. మతము పైని గమనింతము.) అయినఁ బరిక్షపరకత్వ మున తాను నేను అని యుత్వ మన లుండదా? తాను ఘనుఁడు నేను వింటిని అని సరళస్థిరపరకతయం దున్నస్థితి పరిక్షపరకతయం దుండ దనుట సక్ర మమా? ఉల్లోపము పరిక్షపరకతలో నిత్య మన్నను దాను జెప్పె నని యుండ దని యహో. తలంచె ననరాదు. ఉల్లోపముచే ద్రుత మైనయాసకా రమునకు నవికారగతే యనుసూత్రముచే స్వత్వము రాఁగాఁ దాను జెప్పె నని యుండనవు. ద్రుతమున కై నబిందువుపై నెట్లు సరళమున్నదో యట్లే ద్రుతమున

తైన స్వత్వముపైనిగూడ సరళ ముండును. ఉత్వలోపము లే దన్నపక్షమున గనడదవాదేశప్రసక్తి కల్గును గాని ఉత్వలోపముచే ద్రుత మైనపిదప దానికీ (బిందువువలెఁ జెప్పఁబడిన) స్వత్వమువలన నుస్వరూపము గల్గుచో నది కళ గాదు గాన దానిపై గనడదవాదేశప్రసక్తి లేదు. ఇంకను సరళా వీవ సన్ని తే పరత యని సరళములే యగును. తాను చెప్పె తాను సెప్పె ననురీతిరూప ములు లే వన్న యహో. యెచ్చటను దాను జెప్పె ననురూప ముండ దనలేదు గదా. తాఁ జెప్పె నేఁ జదివితి నిత్యేవ యనుచో నేవకారము తానునేనులపై గనడదవాదేశము గాని యాపయషము లట్ల యుండుట గాని లేక సరళాదేశాదులు మాత్రమే యగు నని చెప్పుటనే యద్దేశించిన దని గ్రహింపవచ్చును.

కాఁగా నహో. తానునేనులు కళ లనియె భావించినను బరుషపరకతలో నిత్యముగా నుల్లోపము సాధించుకొని ద్రు.ప్ర.బుగా నిరూపింపఁగాఁ దాను సెప్పె ననురీతిరూపములు లే వని నిర్ణయించియుండఁగా నీయహో. సిద్ధాంతము వజ్జుల వారి సిద్ధాంతముల కెంతవఱ కునబలకము గాఁగలదు?

మొత్తముపై నీలాక్షణికులవిధానముల ననుసరించి తానునేనులపై గనడ దవాదేశ ముండుట కవకాశమే లేదు. ఎట నే నున్న నది యీలాక్షణికు లంగీ కరింపనిదే యని నిశ్చయింపకతప్పదు. అట్టియెడల వజ్జులవారు తానునేనులపై గనడదవాదేశమే నిత్యముగ వగు ననుట లక్షణానుగుణ మగుట లేదు. ఇంక నయ్యది లక్ష్యనుగుణ మేమో పరిశీలింపఁదగియున్నది. తానునేనులు కళలే యనియు వానిపై గనడదవాదేశమే యగు ననియుఁ బ్రస్తావించునెల్లయెడల వజ్జులవారొక్కప్రయోగమును దప్పక చూపుచుండుట. అది ఇది.

ఏ ను వి ద ప

తిక్కనప్రాసఘటితప్రయోగ మిది. ఏను పఠించిన అని యిం కొకటి ప్రాసఘటితమే యైయున్నది. ఇందుఁ దెనుఁగులమీఁది సాంస్కృతిక పరుషమున కీవాదేశ ముపుట యింకను విశేషము.

తానునేనులు గళ లనియు వానిపై గసడదవాదేశము నిత్య మనియు నన్నయకర్తృక మయినచిం. చెప్పచున్నది గదా. అట్టియెడల నానన్నయ ప్రయోగములనుండియే తానునేనులపై గసడదవాదేశమును జూపిన బాగుండెడిది. నన్నయ తనభారతమునందుఁ దానునేనులపై 'సవ'లను బ్రయోగింపలేదా? అట్లన్న నీయవి కళలును గా వవ వలసివచ్చును. కావున నన్నయప్రయోగమును గాక యెల్ల యెడలఁ దిక్కనప్రయోగము చూపు టేమి యని వింతపడక నన్నయ యిట్లు తానునేనులపై నీయాదేశమును బ్రయోగించినను బ్రాసఘటితముగాఁ బ్రబల మయినస్థలములలో (ఇతరము లిట్లు ప్రయుక్తము లైనను నయ్యది 'కవి ప్రయుక్తము' గా దనునవకాళ ముండును గావున) బ్రయోగించియుండమిం జేసి యట్టి దైనతిక్కనప్రయోగమునే స్వీకరించుచు వచ్చి రని గుర్తింతము. ప్రాసేతరస్థలములం దయినను నన్నయప్రయోగములనుండి యొండు రెం డిచ్చి యుండిన కొంత యేని బాగుండెడి దనిమాత్రము చెప్పవచ్చును.

తాను దొలగి (నిర్వ-1-30) ఏను గరంబు(నిర్వ-4) మొద లగుచోట్ల గసడదవాదేశమువలెనే సరళాదేశ మనియు వ్యాఖ్యానించుట కవకాళము కలదు. కావున నట్టివి నిర్ణాయకములు గా వనఁదగు. చపలయెడనే భేదము. తాను నేనులపై ని జపలు సవ లైన గసడదవాదేశ మనియుఁ జబ లైన సరళము లనియు (నితరస్థలములందును) సమన్వయింపవలెను. అందుకే వాదేశము గల యీప్రయోగము మిక్కిలి జల మైన దని యభిప్రాయము.

సంధిగతప్రాసమున కప్పకవి యీపద్యము నుదాహరించుటవలన దీని కింకను బ్రాధాన్యము గల్గిన దనవచ్చును. అప్రాసలక్ష్య మగుటంబట్టి యట వాదేశమే యున్న దనక తప్పదు.

కానీ యీప్రయోగము నిట్లు చూపిన యప్పకవియును వజ్రులవారివలెఁ దానునేనులు గళ లని భావింపలేదు. వాత్మాస్మత్పుత్రవివరణమున "నేనుదా ననునీమాటలకొన ద్రుతంబు లేఁగు నిలుచు హల్లు మీఁద నుండునపుడు నే మను దును నేను మనుడు నీకృప ననఁగన్ (అప్ప. 5. 134, 135) అని యుత్పత్తివిశిష్ట

ముగనే చూపియుండుటంబట్టి తానునేను లుత్పవశిష్టములే ద్రు.ప్ర. లని యప్ప.మతము నెన్నవచ్చు. నగరమునకు మహిజాతను గొని వచ్చె అనురీతిగా నీతఁడు ద్రుతమును స్వరసహితముగఁ జూపుట గమనింపవచ్చు. నేను బచరింతు నీవలె (57-9-కా.చూ.) అని పెద్దిరాజు నేను దానులపై సరళాదేశమును స్పష్టము చేసియు నుండెను.

తిక్కన తానునేనులపై నిట్టియాదేశము చేయుట విశేషమే యనక తప్పదు. అసలు యథార్థము పరిశీలించిన వజ్జులవారె రిట స్వరసహితముల నేల గ్రహింప లేదు. చి.కర్తృమతమునఁ బొల్ల నకారమే ద్రుత మని తలంచుటచేతను, నువర్ణముపై సరళము లుండుటకు వీలు లే దనియు నసలు ద్రుతము నుస్వరూపముతో నుండ దనియు విశ్వసించుటచేతను. ఇచటఁ దానునేనులను గ్రహించుచో నువర్ణము ద్రుతము గావలసివచ్చుం గావునఁ బొల్ల నకారమే ద్రుత మనుచిం.మతము ననుసరించి పొల్ల నకారమే యుండవలయుం గావున నుత్పలోపము చేసి రనఁదగును. అట్లుగాక ఆత్మాస్మదోః అని చెప్పినతావుల నెల్ల నుత్పలోపము ప్రసక్తి యెచ్చటనుండి వచ్చును? కాఁగాఁ దానునేనులు ద్రు.ప్ర.లు గాక కళలే యగుటకుఁ గారణము చిం.మతమున ద్రుతము పొల్లనకార మగుటయే యని స్పష్ట మవుచున్నది.

చిం. కనుగుణముగా నన్నయమాత్రము ద్రుతమును పొల్ల నకారముగనే ప్రయోగించె ననుకొన్నను వజ్జులవారే తిక్కనభారతమున ద్రుతము నుస్వరూపముతో నుండుటను గుర్తించి స్పష్టము చేసి యున్నారు గదా. కాఁగాఁ దిక్కన ద్రుతమునకు 'ను'స్వరూపము నంగీకరించి ప్రయోగించినవాఁడే. పొల్ల నకారము మాత్రమే ద్రుత మనుకొన్ననన్నయ తానునేనులపై గసడదవాదేశము చేయుఁ గాక. (ఇట్టి దొక్కటియు వజ్జులవారు చూపలేదు.) నుస్వరూపము నంగీకరించిన తిక్కనమతములోఁ దానునేనులు ద్వి.ప్ర. లగుటలో సందియ మున్నదా? ప్రథమాంతమే కావచ్చును గాని (పిశేషముగా) ద్రు.ప్ర. యవుట (తాన్నేను ద్వి.ప్ర.లే యనిరి గాన)కుదురుచునే యున్నది గదా. అయిన

'కను' అనుచో నువర్ణము ద్రుతము కాదు గాని కన్ అనుచో సకారము ద్రుతము. అట్లే తాన్ ద్రు.ప్ర. గాని 'తాను' కళయే యనఁదగునా? కాని శబ్దిగత సకారము ద్రుత మనుటకే యవకాశము లే దనుట స్పష్టము. కాఁగా దానునేనులు కళ లనుట యెట్లు?

తిక్కన ప్రయోగములందే కొన్నింట నితరస్థలములఁ దానునేనులపై సరళాదేశము గానవచ్చుచున్నది. వజ్జులవారే యిచ్చినప్రయోగ మొక్కటి చూతము. ఎక్కు డారయ నేను బ్రజాపతులందు (అశ్వ-2-182-1040 వ్యా. సం.స.) పై తిక్కనప్రయోగములో నేనుశబ్దముపై సరళాదేశమే యున్నది గదా. ఇంక నిట వజ్జులవారిమూలుపద్ధతిలో (నేన్+ఉన్?)నేను అనుదానిపై నున్ చేసి నువర్ణలోపము చేసి నేనున్ అని నిల్పవలె. ఇట్లు సమన్వయించినఁ బై పదుషములు సరళము లగుట సిద్ధించును గానీ యట్టి సరళాదేశమునకుఁ గారణ మైనయీద్రుత మే మగును? నేను బ్రజా-అనుచో నాదేశసరళమునకును నువర్ణమునకును మధ్యభాగమున ఖండానుస్వార మేని వజ్జులవారు చూపలేదే. సరళాదేశమునకు నిమిత్త మైనద్రుతము లోపింపరాదు గదా. పదుషపరకత్వ మున(381) ఇట్టిస్థితి యశ్రుతచర మని నారా.ను విమర్శించినవీ రిట్లు తిక్కన ప్రయోగములలో (నన్నయప్రయోగములందును) జూపుట వింతయే.

ఇంక నీయది యచ్చుపౌరషా టనియు నేనుఁ బ్రజాపతులం దనురీతిగా ఖండానుస్వార ముండవలయు ననియుఁ జెప్పవలెనా? వివాదాస్పద మగునిట్టి తావులందే యచ్చుతప్పు లుండుట విశేషమే. చిం.వి.ప.లో నన్నయప్రయో గములందలిద్రుత సుస్వరూపమును సమన్వయించుసందర్భములం దపరకత్వ మున నిట్టియచ్చుతప్పు లున్నవి. అ దేమో గాని యిట్లు సమన్వయించుసందర్భ ములం దెల్ల దాదాపు నియతముగనే యచ్చుత ప్పగుచున్నదే.

ఇయ్యది ప్రాసేతరస్థలమగుటచే నె ట్లున్నను నిబ్బంది లే దనియు నేనుఁ బ్రజాపతుల నని యుండు ననియు సూహింపవలె. కానీ ప్రాసస్థలమునందు

నొకవేళఁ దానునేనులపై సరళాదేశ మున్నను దానిని వజ్జులవా రంగీకరింపరు. ఏ లన నపుడు తానునేనులవిషయము పోయి ద్రుతము సాస్వరూపము గా దనునిం కొకసిద్ధాంతముతో వైరుధ్య మేర్పడును గదా. కావున నట్టియెడలను 'నున్'తో సమన్వయము తప్పదు. (అర్థవిశేష మేదో యొకటి తప్పదు.) ఇందలిద్రుత మునకు బిందువు (అచ్చు పొరపాటువలనఁ గానీ) ఒకవేళ లేకుండ నితరస్థలము లవలెఁ జూపఁగలరు. ఒకవేళ మఱవక ఖండానుస్వారమును జూపినను నిబ్బంది లేదు. ఏల యునఁ దిక్కన ఖండాఖండప్రాసప్రయోగమును జేసినవాఁడే, కావున విచి యట్టివానిలో నొక టగు. కాఁగాఁ దిక్కనప్రయోగములందే యైనఁ బ్రాస ఘటితస్థలము లున్నను (తానునేనులపై సరళాదేశము) నయ్యవి ద్రు.ప్ర. లని వజ్జులవా రంగీకరింపలేరు. అస లింతకుఁ గానరాలేదు గాన నిబ్బందియే లేదు. ఇంక ఖండాఖండప్రాసమును బ్రయోగింపనిచి నన్నయ యొక్కఁడే. (నన్నయయుఁ బ్రయోగించె నని యప్పకవి.) అతఁడు ప్రాసఘటితముగా సరళాదేశమునువలె గసడదవాదేశమును బ్రయోగించినవాఁడు కాదు. త్రిలోకపరాభవం బేను జేయ (అది.7-141) మొదలగుచోట్ల నున్శబ్దము చేరక తప్పదు. (లేకున్న ఏను సేయ ననునదే కవిప్రయుక్తపాఠ మయ్యెడునవకాశము నుండును.) ఇంతటి వైరుధ్యములును సముచితములు గానినమర్థనములును దెచ్చిపెట్టుకొనుటకంటె దానునేనులు ద్రు.ప్ర. లనియు (ద్రుతము 'ను'అనియు) నంగీకరింపఁదగుఁ గదా. ఇంతకును దానునేనులపై గసడదవాదేశము (చి.మతము నట్లుంచి) వజ్జులవారి కధిమతము (లేకున్న ఏను విదప ననుపాఠము కవిప్రయుక్తము గా దనవలసివచ్చెడిది.) గావుననే తానునేనులు కళ లని సిద్ధాంతము చేసి రనుట సాహసము కాదు.

(హాలంతప్రకరణమున) తిక్కన చేసినసత్యజి త్తనుతకారాంతములయగుణ వద్గణరూపము ననుసరించి యది యంగీకరించిరా? ముతుల అనునన్నయ ప్రయోగము ననుసరించి (సాంతేతరములకు)గణధ్వయపాఠము నన్నయసమ్మ

తము గా దని వ్యాఖ్యానించిరే కద. అపిదప బా.ఉ.లో సాంతములకు నట్టిపాఠము నంగీకరింపక ప్రత్యేకసమన్వయము నాశ్రయించిరి. (చూ.బా.సూ.)

తానునేనులపై సరళాదేశము బాలప్రభావమునఁ దరువాత నేర్పడిన దన్నఁ బోవునది కాదు గదా. తాను బ్రబోధించె నిత్యాదిష్టలములందు తాను ప్రబోధించె (తెనుఁగులపైని సాంస్కృతికపరుషములకును గనడదవాదేశము గలదు, అదియు భారతమున నిత్యముగా నని గదా వీరిసిద్ధాంతము.) ననురీతిగాఁ దాళవత్రప్రతులందు (గనడద)వాదేశమే యున్నదా? ఆదేశము నిత్య మనుటం జేసి (సరళములు లే వన్నను) తాను ప్రబోధించె నని యుండుటకును వీలు లేదే. బాలప్రభావ ముండిన మండవచ్చును గాని యయ్యది యంతకుఁ బూర్వమునుండి యుండుట యెట్లు సంభవము? (మఱి యేను విదప?) ఇంక నేఁడు ముద్రితప్రతులందు నన్నయభారతమునఁ దానునేనులపై సరళములు గన్పించుచోట్ల నెల్ల (జబ) గనడదవలుగా దిద్ది యదియే నన్నయప్రయుక్త మనుకొనవలసి యుండునేమో.

ఇతరస్థలములందు సరళాదేశ ముండుటంబట్టి తానునేనులు దుర్జ.ప్ర.లని నిర్ణయించుపక్షమున ఏను విదప ననుప్రయోగము సంగతి యేమి అన్నది పరిశీలించవలె. ఇట నారా. ఇట్లు పేర్కొన్నది. అది సరి యగుపాఠము గాదు. 'ఏను వెనుక' నని పాఠాంతరము గల దందురు. కొన్నివ్రాతప్రతులలో ఏఁ దివియెదను విదప అనుపాఠమును గలదు. భారతము లక్ష్మీపతిగాన తమ భారతములో నీపాఠమునే యంగీకరించిరి. అప్పకవి సందిగతప్రాసమున కూడా హరణముగ నిచ్చుట ప్రామాదిక మనఁదగు. (48) వజ్జులవారు 'ఏన విదప డిగి యెద' అనుముద్రణసంస్కర్తృసవరణము ప్రామాదికము. 'ఏను వెనుక డిగి యెద' అనురీతిపాఠములు లేఖకపాఠకాదిసాహసప్రక్షిప్తము (వ్యా.సం.స.98) లనిరి. వజ్జులవారును నట నట కవిప్రయుక్తపాఠము లనుచు ముద్రితప్రతులకు నట నట తాళవత్రప్రతులకును భిన్నముగా నూహింతురు. కానీ యట్టి

చోట్ల నన్నయాధర్వణులహృదయమున కనుగుణముగా నూహించి నిర్ణయింతురు గావున నట్టివానిని సాహసకృతములుగా మనము పేర్కొనరాదు.

తాళపత్రప్రతులలోనే ఏది వియోద ననుపాఠమును నారా. చూపుచున్నది. ఇది కొందఱచే నాదరింపఁబడుటయు స్పష్టమే. కానీ నారా. “ఏను విదప” అని యప్పకవి చూపుట ప్రామాదిక మనుట యచితమా? తాళపత్రములం దనే కము లై నపౌరపాట్లు దొర్లవచ్చును. అందుచే నప్పకవికి దొరికిన గ్రంథమున నాపాఠ మున్నపు డది గ్రహించుట ప్రామాదిక మని యెట్లు చెప్పఁగలము?

మఱి యప్పకవి తానునేనులపై గనడదవాదేశ మగు నని తలఁచెనా? అని యనుమానము. అత్మాస్మదోర్వి నా అనుచో ద్రుతప్రకృతు లౌనేనుదా నను రెండు దక్కంగ - (5-8-189) అని నేనుదానులు ద్రు.ప్ర. లని చెప్పెను. అట్టి యెడల నేను శబ్దరూపాంతర మగు ‘ఏను’ కూడ ద్రు.ప్ర.యే గదా. దానిపైఁ బరుషములు సరళములు గాక గనడదవ తెట్లగును:

వాత్మాస్మదోద్ధృతస్య స్యాట్లు క్కనుసూత్రమునొద్ద తాను నే ననుపలుకుల లోని ద్రుతము లడఁగుచో మీఁదఁ బరుషంబు లనురదమన సరళలిపు లగుఁ దద్ధృతాక్షరము లర్థబిందు లగుఁ దాఁ జనంగ నేఁ బిలిచితి నన. (5-135) అనుచో తాను జన ననురీతిగా నుదాహరింపకుంటయే కాక ఖండబిందు వగుటమాత్రమే చెప్పెను గావున (ఏను విదప నని చూపుటఁబట్టియు) వజ్జులవారివలె తానునేను లపై సరళములు గాక గనడదవ లగు నని యప్పకవియు భావించియుండెనా యని సందేహము కల్గవచ్చును. కాని నేనుదానులు ద్వి.ప్ర. లనుటయు నానువర్తమును ద్రుత మని చెప్పుటఁబట్టియు (పరుషా ద్రుతాప్రకృతికా త్తనుచో ద్రుతమునకు ఖండబిందువును జెప్పినతీరుంబట్టియు (5-140) అవికారగతే మున్నగుసూత్ర వివరణమున కనుగుణముగా తాను జనంగ నేను బిలిచితి నని యపుట యప్పకవికి సమ్మతమే యని యూహింపవచ్చును.

ఇంక గనడదవాస్యుః అనుసూత్రవివరణమున 'మునిస్తుత ద్రుతప్రకృతులౌ నేనుదా ననురెండు దక్కంగ నవని' గలుగు ప్రథమావిభక్తులపైని వచ్చు గనడదవలు (5-170) అనుటంబట్టి నేనుదా ననురెండు తప్ప నితరము లైన ప్రథమాంతములు తత్తుల్యశబ్దములమీదను గనడదవాదేశ మగును. ఇటు బొల్లనకారాంతములే గ్రహింపవలె నని యప్పచెప్పలేదు గదా. కాఁగా నేను తాను అనుసువర్ణాంతములపై గనడదవాదేశము నప్ప. చిం. కనుగుణముగనే నిషేధించె నని గ్రహింపవచ్చును. కాఁగా ద్రు.ప్ర. లైనతానునేనులపైని ద్రుతనువర్ణముపై గనడదవాదేశము లేదని (సరళములే యగు నని) యప్ప. సిద్ధాంతము స్పష్టము. అట్టియెడల 'ఏను విదప' ననునెడల నేనుపై వాదేశము నెట్లు చూపెను? ఇటు ఏన విదప అని యుండెనా? ముద్రితగ్రంథములం దన్నింట నేను విదప ననియే యున్నది. తానునేనులపై గనడదవాదేశము చిం. కనుగుణ మైనయప్ప.సిద్ధాంతమునకు విరుద్ధము. ఇంక నాపద్యమును తానునేనులపై నీయాదేశము నేల యప్ప. సూచించియుండలేదు. తిక్కనపద్య ముదాహరించినస్థల మిటుకు చూరముగా నుండుటవలన నవధానత తొలగినదా? ఎట్లును నిర్ణయింపరాకున్నది. ఏను విదప అనునదే స్వీకరించుట యప్ప.సిద్ధాంతములకు విరుద్ధము. ఏన విదప అన గ్రహించుట ముద్రితప్రతులకు విరుద్ధము.

'ఏన విదప' అనుచో నవధారణార్థకముపై గనడదవాదేశమునుగూర్చి యంతగాఁ బట్టించుకొనవలసినయవసరము గానరాదు గాని యర్థమునందు నవధారణమునకుఁ బ్రయోజన మంతగాఁ గానరాకున్నది. భారతసంశోధితముద్రణ మీపాఠమునె ప్రధానముగాఁ గైకొన్నది. ఏను వెనుక అన్నది కొన్నిప్రతులందును ఏదివియెద నన్న దొకచోను బాఠాంతరముగ నున్నట్లు భారతసంశోధితముద్రణము పేర్కొనుచున్నది. ఇట్టియెడల నేను వెనుక అన్నది ప్రధానముగా గ్రహింపక యేన విదప ననుపాఠమునకుఁ బ్రాచీన విచ్చుటలో నదియే యధికప్రతులందున్న దేమో. ఇంకను ఏను వినుము,

ఏను విదప ననియుఁ బాఠాంతరముల్లు చూపినది. అప్పకవి చూచిన భారతప్రతిలో ఏను విదప నని యుండవచ్చును. లేదా యేన విదప నన్నద యైనను నట సంధిగతప్రాసలక్షణమునకుఁ దగిన లక్ష్యమే యగును. అయిన పద్మలవారు చూచినతాళపత్రప్రతులం దెల్ల ఏను విదప ననియే యున్నదట. అయినను ఏను వెనుక అనునది లేఖకుల సాహసప్రక్షిప్త మని వారే యనిరి. కాఁగా నిటఁ దేలువంశ మొక్కటియ. తాను నేనులపై గనడదవలే యుండు సనుట కిది ప్రబల మైనయాధారము గా దనియే. పాఠాంతరములు పెక్కులుండ నట్టివివాదాస్పదస్థలమునట్టి సామాన్యలక్షణమునకు భిన్న మైనసిద్ధాంతము చేయు పెట్లు గుదురును ?

సూరి ఏను : దప ననుదానింగూర్చి ప్రస్తావింపనేలేదు. అప్ప.లో నైన నది చూచియుండఁదా? ఆతఁడు చూచినయప్ప. ప్రతిలో ఏను అని లేదా? ఉన్న నుసేక్షించెనా? అంతట నవలు బహుళం బని కొండ తాప్యలు (ఆం. శ. శా.) ము న్నగురీతిగా నితరః క్షణగ్రంథములలోఁ జేర్కొనుటలో నిట్టివి సాధింపబడుట యుద్దేశించెనా? బాల.లో పైత మీయాదేశము బహుళ మనెను. బహుళపదముచే నన్యకార్యముగా నేను అను ద్రు. ప్ర. పైఁ గూడ వాదేశ ముద్దేశించెనా? నిశ్చయింప గాధారము లేదు. ద్రు. ప్ర. లపై సరళాదేశము లేమి క్వాచిత్కముగఁ గాననవు. (ఇట వాదేశ మింకను విశేష మన్నమాట.)

అహో. తాను నేనులపై గనడదవాదేశముమాత్రమే కాక పరుషము లక్ష్మే యంటయు లే దని ప్రయోగములనుండి నిశ్చయించెను. అయిన నిట నప్ప. చూపిన - ఏను విదప ననుతిక్కన ప్రయోగమును భారతమందే గాక యప్ప. లోను జూడలే దనవలెనా?

చూచినను దిక్కనప్రయోగము నాతడు ప్రమాణీకరింపఁ దనవచ్చు. కాని సలోలోశ్చ యని యుత్పలోపము పాక్షికము గాన లోపము లేనిపక్షమున తాను చెప్పె నని యుండవలె గాని యట్టిప్రయోగములు లేవు గదా. కాబట్టి సలోలోశ్చ యని యల్లోపము చేయుటెట్లనుపూర్వపక్షమునకు సమాధానముగా నిత్యలోపమును వ్యవస్థ చేసెను. గనడదవాదేశము లే దనుపూర్వపక్షమును దిరస్కరించుట కీయప్ప. చూపినప్రయోగ ముపకరించి సలోలోశ్చ యని యల్లోపము చేయుట యుచితమే యని తన సిద్ధాంతమును బలపఱచుకొనవచ్చును గదా. అహో. చూచినయప్ప.లో ఏన విదప నని యన్నదా? 'సంబోధనే చాపిహ్యవ్యయే' యని యవధారణార్థకావ్యయముపై గనడదవాదేశము నహో. నమ్మించెను.

వజ్జలవారు పేర్కొన్నట్లుగా నన్నయ గనడదవాదేశమును నిత్యముగాఁ జేయువాఁడైనపుడు నేనుదానులు కళలై మీఁదిపరుషములకు గనడదవలె యగు నని తలచినపుడు ఏను బాంచాలపురంబున, తాను బ్రబోధించె నిత్యాదిస్థలములలో గనడదవ లేల చేయలేదు? చేసియున్నపక్షమున నట్టిగనడదవాదేశము లే దను నభిప్రాయము నహో. యేల యంగీకరించెను? అహో. నన్నయ భారతము నేని బరీక్షింపలేదా? నన్నయప్రయోగ మెల్లయెడలఁ బ్రబలమే యని గదా, అహో. యభిప్రాయము. కావునఁ బ్రాసాది ఘటితము గా దని వజ్జలవారివలె నుపేక్షించు ననుటకు వీలు లేదు.

తుదికి నన్నయాదుల ప. కో.లను బరీక్షించినను దాను నేనులపై నరళాదేశమే కాననగును. తాను ప్రబోధించె ననుకీర్తిని గొన్నియెడల మీఁదిపరుషము లట్లే యుండుట యేని గలదు గాని గనడదవ లగుట యెచ్చటను గానరాదు. వజ్జలవారిమతమున నన్న

నీయవి కళ లగుటచేత (ఈయవి ప్రథమాంతము లగుటచేత) గనడ
దవలు కావలసియుండుటచేతను నయ్యది భారతమున నిత్య మగుట
చేతను గనడదవలె యై యుండవలె గాని పైని బరుషము లట్లే యుం
డుట కవకాశము లేదు. అయ్యు వజ్జలవారు ఏను కినిసితి (శాం.
4-398-1091) నని యుద్ధరించుట వారిసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధము.
అచ్చుపొతవా టనుకొంద మయ్యది. ముద్రితప్రతులందు తాను నేనుల
పైని సరళములే కాననవుచున్నవి. కాఁగాఁ బదప్రయోగకోశముల
ననుసరించి చూచినను తాను నేనులపై గనడదవలే యగు ననువజ్జల
వారిసిద్ధాంతము నంగీకరింపరాకున్నది. (చూ. ద్రుత. 160)

‘ఆత్మాస్మదోర్వి నా’ యనుదానికి గనడదవాదేశనిషేధము
మాత్రమే ప్రయోజనము గా దని గుర్తించినయహో. ఆపర్యదానము
చేతను ఇంకను సలోలోశ్చ యనుదానిచేతను నుత్వలోపము సాధించె
ననఁగా వానికి ద్రు. ప్ర.త్వమును సాధించెను. పొల్లనకారము గాక
ను(ని) వర్ణమును ద్రుతమే యని యహో. యెల్లెడల భావించినపక్షమున
నుల్లోపప్రసంగము చేయకయే గనడదవాదేశనిషేధముచే ద్రు. ప్ర.
త్వమును జ్ఞాపకము చేసి తాను నేనులపై సరళాదేశమును జేర్కొ
నెడివాడే. ద్రుతము ను (ని,న్) స్వరూప మగుటను గుర్తించితిమి
గానఁ దానునేనులే ద్రు. ప్ర. లని యహో. సమన్వయమార్గమును
బట్టియు నిశ్చయింపవచ్చును.

కాని యహో. ఆత్మాస్మదోర్వి నా యనుదానిచేత నుల్లోపమగు
నన నేల? ద్రు. ప్ర.తకు. అది యేల? సరళాదేశమునకు. సరళాదేశము
గల్గు నని యెట్లు చెప్పఁగలము? గనడదవలు రా వన్న సరళము లగు
నని యర్థము చేయఁ దగునా? తాను చెప్పె నని యుండుట లేదు. తా
జెప్పె నని సరళమే యగుచున్నది. అట్టియెడల నాత్మాస్మదర్థకములు

ద్రు. ప్ర.: లనియో (అట్లన్నను నహో. యల్లోపము చేయక మానఁడు గదా.) లేక యాత్మాస్మదర్థకములపై పరుషములు సరళము లగు ననియో చెప్పట సూటి యైనమూర్ఖము గదా. గనడదవాదేశ నిషేధమునకును (సరళాదేశము మగుటకు) ద్రు.ప్ర.లగుటకును సంబంధము గానరాదు. తాను చెప్పె నని లేమిని గుర్తించువాఁడు గనడదవలు నిషేధించి యట్టివి సాధింప నేల? అహో. అన్నట్లు తాఁ జెప్పె ననియే యుండఁగా నాత్మాస్మదర్థకములపై సరళాదేశము నున్నదానిం గదా చెప్పవలె.

పైఁగా నహో. యల్లోపము 'నాత్మాస్మదోర్వి నా'యను దానిచే మాత్రమే చేయలేదు. ఇక్కడ సలోలోశ్చ యనుదానిచేతఁ గూడ నగు ననె. పిదప సలోలోశ్చ యనుదానిచేతనే వ్యవస్థితవిభాషతో నుల్లోపము నిత్యముగనే చేసెను. అనఁగా గనడదవాదేశనిషేధమునకును నీయల్లోపమునకును సంబంధము లేదు. (గనడదవాదేశ నిషేధమువలన సరళాదేశద్రుతకార్యములు జ్ఞాపితము లయి తత్సిద్ధికై ద్రుతత్వమునకై సకారముపొల్లకై యల్లోప మగు నని చెప్పరాదన్నమాట.) అహో. కూడ (వజ్ఞులవారివలె?) స్వరలోప మైన బొల్లనకారాంతము లగుపదము తెల్ల ద్రు.ప్ర.లే యని తలఁచె. కావుననే 'అపిశబ్ధార్థస్యేతః' అనుచో నిల్లోపమువలన రామునే సీతనేఁ గొల్తు నగు ననిను. అట్లే యల్లోపముచే దాన్నేన్లు ద్రు.ప్ర.లు గాఁగా వానిపై గనడదవ లెట్లగును? ప్రిప్తింపనిగనడదవలను నిషేధింప నేల? సీతనేఁ గొల్తు అని యెట్లయినదో యట్లే తాఁ జదివె నని యును. అట్టియొడ వీనిపై గనడదవాదేశనిషేధ మేల చేసెను. అనఁగా గనడదవాదేశనిషేధముతో సంబంధము లేకయే తాను చెప్పె నని యుండదు గానఁ బరుషపరకతలో నుల్లోపము నిత్యముగ నయి ద్రు.

ప్ర. యగు నను నహా. మతము ననుసరించియే వీని ద్రు. ప్ర. త్వము 'అత్మాస్మద్దోర్వినా' యనుదానిచే గాని 'వాత్మాస్మద్దోర్ద్వితస్య' యనుదానిచేత గాని జ్ఞాపితము చేయబడునది గా దనియు గవిని పండితుడను అనుచో నెట్లు నినులు ద్రుతములుగాను దదంతములు ద్రుతి. ప్ర.లుగాను గ్రహించుచుంటిమో యట్లే తాను నేనుల నువర్ణము ద్రుత మనియు నయ్యవి ద్రు. ప్ర. లనియు గ్రహింపవలెను.

'వినా ద్వితీయం స్యా దస్మ దాత్మనోస్వస్తయో రపి' యనుచో వి.వి. 'స్వస్తయో రపి' యనుట కళ లై నప్పటికి ననుటకు బత్యాయముగఁ గూడఁ గానఁగవచ్చు. ద్రు. ప్ర. గాకయు ద్రు. ప్ర. వలె గార్యము లంగు నని వి. వి. ఉద్దేశించుచుయే తాను నేను ద్రుతప్రకృతికతుల్యంబు లనునభిప్రాయమునకు మూల మేమో యని పించును. కాని చిం. 'వాత్మాస్మద్దోర్ద్వితస్య' యనుచో నువర్ణ మును ద్రుతముగా వ్యవహరించియున్నది. ఎల్లయెడల సకారము ద్రుతి మని భావించిన యప్పకవి విన్ను ఇత్యాదులు (ద్రుతి మున్నను ?) ద్రుతి. ప్ర.లు గా వని చెప్పినట్లే చిం. కూడఁ దాను నేనుల నువర్ణము ద్రుత మయ్యును నయ్యవి ద్రు. ప్ర. లు గానేర వని యెంచినదా? పై కీతిని దలచిన యప్ప. మాత్రము తాను నేనులు ద్రు.ప్ర. లనియే జేర్కొనెను. ఇంకను నీనువర్ణము ద్రుతి మని చిం.యే చెప్పుచుండఁగా దుదిని ద్రుత ముండఁగా దానునేనులు స్వంతము లైనను యేషాం ద్రుతో న స్యా త్తనుదానిచే గళలే యుటకుఁ గుదురదు. కాఁగా జవర ద్రుతముగా గుర్తించిన నాశబ్ద మెట్టి దైనను సన్ధ్యే యను సూత్రముచే ద్రుతి. ప్ర. గాక తప్పదు. ఇట్లు వాత్మాస్మద్దోర్ద్వితస్య యనుచున్న చిం. తానునేనులు ద్రు. ప్ర. లే యని తెల్పుచున్నది. అయినయెడల 'అత్మాస్మద్దోర్వినా' యని గనడవవాదేశనిషేధ మేలనో వైని గమనించితిమి.

కవిని బండితుండను అనుచో నయ్యవి ద్రు.ప్ర.లే. వానిపైఁ బరుషములకు గనడదవలను నిషేధించెనా? అయ్యవి ప్రథమేతరాంతములు గావు గదా. దానిపై నవసరము గాని గనడదవలనిషేషము దాను నేనులపై నేలే యని సందేహము. కవిని బండితుండను అనుచో నినులు ప్రథమపైఁ జేరినవి గాఁగా నిటఁ దాను నేనులనువర్ణము సుస్థానమున నైన దగుట వీనియందుఁ గొంతవిశేషముగా గుర్తింపవచ్చును. కవిని గదా భక్తుండవు సుమీ యనురీతిగా నట్టవానిపై గనడదవలు సమ్మతింపవలయును. కానఁ గవిని బండితుండను అన్నవి ప్రథమాంతములే యవును. తాను నేనులనువర్ణముమాత్రము సుస్థానమున నాదేశముగా నచ్చుటచేత సందేహము గల్గుకుండ నాదేశము నివారించియుండెను. (ఏ మైనను 'నాత్మాస్మదోర్విదా' యనుటనలన స్పష్టత తప్ప నెట్టి ప్రయోజనవిశేషము నేపక్షమునను గానరాదనవచ్చును.)

తాను నేనులపై గనడదవ లగు ననుటకు చిం. వి.వి. లలో నెట్టియాధారమును లేదు. అహో. వీనిపై గనడదవలను లే వని స్పష్టము చేసెను. ఇంకను నేను విషయ ననుప్రయోగమే పాతాంతరాధిక్యముచేఁ బ్రబల మనరాకుండఁగా నద్దాని నాధారముగఁ జేసికొని యాయవి కళ లనియు వీనిపై గనడదవలె యుండు ననియు భాషాసామాన్యమును నియమింపఁజూచుట సక్రమము గానేరదు. ఏచువ తించు ననురీతినొండు రెండుస్థలము లెల్లును బ్రత్యేకములుగా గుర్తింపఁదగును. తాను నేను లుత్పవ్విశిష్టములే ద్రు. ప్ర. లని సారాంశము.

తాను నేనులు కళ లనునభిప్రాయమును ఖండించుచు శ్రీచక్ల గణపతిశాస్త్రిగా రివి ద్రు. ప్ర. లే యని నిర్ధారించిరి. కాని వారి యభిప్రాయమునఁ గొంత వైరుధ్యము గోచరించుచున్నది; ఇవి

ద్రు. ప్ర. అనుటకు వారు “దానును బయి బూసికొనుట (విరా. 1-125) అనుపద్యములో దానును అని ద్రుతప్రకృతికముగా వాడఁ బడినది. ఇటు సముచ్చయము కాదు. పాదపూరణ మని త్రోసివేయుట యుక్తముగా (139-140 నారా.) డనుకీతిగా వివరించిరి. తాను నేనులు ద్రు. ప్ర. లే కాని యటఁ బ్రథమైకవచన మగునువర్ణముపై నిం కొకనువర్ణము చేరవలె. ప్రథమైకవచన మగునువర్ణము ద్రుతము గాక ద్రు. ప్ర. యగుటచే దానిపై ద్రుతము, నువర్ణము చేరు నన్న మాట. రామునిచేతను ఇత్యాదులందువలె ననే ద్రుతప్రకృతయ యను సూత్రముచేతనే యీప్రథమాంతము పుని గూడ ద్రుతము చేరు ననఁదగునా? ఏ మైనను నీ ద్రు. ప్ర.ల స్వరూపము తానును నేనును అనుకీతిగా రెం డేసి నువర్ణములతో నుండవలె ననుట విచార్యము.

వీ రింతకు ముం డప్ప.వచనముల నుద్ధరించి యస్మ దాత్మార్థకముల ప్రథమైకవచనాంతరూపాలు ద్రు. ప్ర. లే యనిరి. నే మనును, నేను మనును నను నప్ప.వచనములును నేఁ జదివి ప్రోడ నైతిని, నేను జెప్పి (నారా. 139) అను కృష్ణభూపాలీయవచనములు ము న్నగువానింబట్టి తాను నేను అనునవే ద్రు. ప్ర. లని నిర్ణయింప వలసియున్నది. ఇంకను త్రౌఢ. ప్రత్యయాత్మక మైననువర్ణము ద్రుత మనుటకు నేను అనునది చూపుటను వీరును గుర్తించిరి. సూరి యభి ప్రాయము నట్ల యగుట స్పష్టము. వాని ననుసరించి దేశ్యాదస్మ ద్యుష్మచ్చబ్దాత్సంజసోన్నమూ వురూ చ స్తః అనుసూత్రముచే సుస్థానమున నయి ప్రత్యయ మయిననువర్ణమే ద్రుత మగుచున్నది. ప్రత్యయ మగునీనువర్ణము ద్రుతము కాఁగాఁ దదంతములు ద్రు.ప్ర. లగు. అట్టివచనము లాధారముగా నాత్మాస్మదర్థకములను ద్రు.ప్ర.లని

నిర్ణయించునపుడు తానునేనులే ద్రు. ప్ర. లనవలెను గాని తానును నేనును అని రెండునువర్ణములను జూపుట యెట్లు? తానునేనులే ద్రు. ప్ర.లయినపుడు వాని ద్రు.ప్ర.త్వమునకై యె క్లేని నిం కొకద్రుతకు చేర్చరాదు.

లాక్షణికులు తానునేనులే ద్రు.ప్ర. లని (ప్రథమైకవచన) సువర్ణమే ద్రుత మని చెప్పిన్నప్పటికిని గవులు వీనిని తానును అనియే ప్రయోగించి రని చెప్ప నెంచిరా? నేనును వచ్చితి ననుకీర్తిస్థలము లందుఁ డీకాకర్తలు నేనును - నేను అని మాత్రమే. యర్థము చేసి యుందురు గాక; (నారా. 140) యట్టి స్థలములందు సముచ్చ యాద్యర్థవిశేషములు లేకున్నఁ బాదపూరణమునం దేని సుశబ్దము చేరిన దని చెప్పవలెను గదా. పాదపూరణమం దమునదియుఁ గా దనియుఁ (అయ్యది చాద్యర్థక సుశబ్దమే కా దని యభిప్రాయము) జెప్పుచో నా ద్రుత మెట్లు చేరినది? స్వంత మగుటచేఁ గళయే కావలసియున్న నెట నే దీని ద్రు. ప్ర. త్వము జ్ఞాపితము గాఁగా నన్యే యని ప్రథమాంతము లయినప్పటికిని వీనిపై ద్రుతము చేరు నని చెప్పవచ్చును. కాని దానివలన నిబ్బందులే కాని ప్రయోజన మేమియుఁ గానరాదు. తానును నేనును అనునవే యీ ద్రు.ప్ర.ల యసలుస్వరూప మైనపు డంతకు ముందు వీని ప్రస్తావించిన లాక్ష ణికులవచనములు వీ రుద్దేశించిన ప్రయోజనమును సాధించునవి గా వని గుర్తింపవలసియున్నది.

‘ఆత్మాస్మదోర్విన్యా’యను దానిచేతనే వీని ద్రు.ప్ర.త్వము జ్ఞాపిత మై యన్యే యని ద్రుతము చేరి తానును నేనును అని యవు ననుకొండము. అప్పుడు ద్రుగ్రీతమున కగుబింద్యాదికార్యములు తానును నేనును అనుచోట్ల నున్న రెండవనువర్ణమునకే కావలసియున్నది. అట్టి

యవుడు 'వినా ద్వితీయం స్యాదస్మదాత్మనో:' అని వి. వి. చేయు చున్న సంశ్లేషనిషేధ మాద్రుతమునకే' యసంగా రెండవనువర్ణము నకే యని గుర్తింపవలెను. కానీ వీని ద్రు.ప్ర.త్వమునకయి వీరు చూపిన నేనుకే వినియెడఁ గా కని-అనుకన్విప్రయోగమునం నున్నది సంశ్లేషమే కద. నేను స్వింటి నిత్యాను లసాధువులే యనవలెనా ?

ఇంకను నీపక్షమున నే మనుచు, తాఁ జదివె నిత్యాదులు సాధ్యములు గావు. నేనును+మనుచు తానును జదివె అనుచోట నేను మనుచు ననునది లోప మయినరూపమును దానుఁ జదివె నన్నది ఖండబిందు వై సరూపము నగుచున్నది. నే మనుచుఁ, దాఁ జదివె నని యవు తెట్లు? దీనిస్వరూపము రెండునువర్ణములు కల్గిన దైన వును తాను + చదివె ననుకీతిగా నుండుట కనకాశమే లేదు. ఎప్పుడు వారు చేయుదునున్ కొలిచితినిన్ అనునుత్తమచాక్షుమైకవచనా తము లలో ననుసరించినపద్ధతినే యుక్తఁడ తానును తాను అనుసాధించుట కనుసరింపవలసియుండును. ప్రథమైకవచననువర్ణము నెప్పు డైన ద్రుతముగా నంగీకరించుపక్షమున నువర్ణకాంతమే ద్రు.ప్ర. యవుచుండఁగా ద్రు. ప్ర.త్వమును జ్ఞాపితము చేసికొనుటయుఁ బ్రథమైకవచనముపై ద్రుతమును జేప్పుటయు ననవసరములే కాక యసంగతములు నని స్పష్టపడుచున్నది. ప్రథమైకవచననువర్ణమునకు ద్రుతత్వము నంగీకరింపనిపక్షమున చేయుదునున్ చేయుదును అని మైచిట్లు తానును తాను అని చేసికొన్నందునలగును దాఁ జదివె ననుకీతిరూపములు సిద్ధింపవు గదా. నువర్ణకము నిత్యముగనే విధింపఁబడినది గావునఁ బ్రథమైకవచనమే లోపించి (తానును) అనుదానిలో ద్రుతి మిగుచివరినువర్ణమే మిగులు నని యూహించుట కనకాశము లేదు.

ఇంకను బ్రథమైకవచననువర్ణము ద్రుతమే యన్నను బ్రయోజనము లేదు. అవసానద్రుతలొపము చేసి ముందఱినకారము నకు నాయాద్రుతకార్యములు చేయుటలోఁ గలయిబ్బందు లట నట గ్రహించియేయన్నాము. కావున కొలిచితిన్ + అబ్ధిజ ననురీతిగా నష్టలవాగు నిల్పుటయే యసంగతము. కాన నిటను నాపవర్ధిలో తాను + చదివె నని యుండుట యసంభవమే యగుచున్నది. కాఁగా నీద్రు.ప్ర.లు తానును నేనును అనురీతిస్వరూపము గల వని భావించు పక్షమునఁ దాఁ జదివె ననురీతిరూపములు లక్షణానుగుణములు గానేర వని నిశ్చయింపకతప్పదు. ఇట్టినియనుము కవిప్రయోగములకు విరుద్ధ మనుటయు నిశ్చయమే.

నేఁజదివితఁ దా వి నె ననురీతిరూపములకయి బ్రథమైకవచన మైన యీనువర్ణమును ద్రుతముగా నంగీకరింపకతప్పదు. అట్టి కవి ప్రయోగముల ననుసరించియే లాక్షణికులు తాను నేనుల విషయమును బ్రత్యేకముగాఁ బ్రస్తావించియుండి రని గ్రహింపవచ్చును. కావునఁ ద్రు.ప్ర.తకై తాను నేనులపై నొకద్రుతము చేరుప్రసక్తి లేదు.

వీరు సైతము ఉత్పము లోపించిన - నేన్, తాన్ అనునవే ద్రు. ప్ర. లు (నేను తాను అని యున్నఁ గళలే యగును) అనునభి ప్రాయమును దిరస్కరించుచు ద్రుతమునకు నుస్వరూపము నంగీకరించి యుండుటంజేసి నేనుదానులలో నువర్ణమే ద్రుత మని తమసిద్ధాంత మింతకుమించు స్పష్టము చేసియున్నారు.

నేను, తాను అన్నని ద్రు. ప్ర. లని యంగీకరించుచు, లాక్షణికు లిట్లు పేర్కొని యుదాహరించుటను బ్రస్తావించుచు వీరి స్వరూపమును దానును నేనును అనురీతిగాఁ దెన్నుట విరుద్ధము గదా. అట్లెంచనిచో దానును అనుచో నువర్ణము సముచ్చయార్హత విశేష

ములందు (పాదపూరణము) వచ్చును శబ్దముగా మాత్రమే చెప్పవలసి యుండ నట్టిది నుశబ్దము గా దనిరే, మఱి యానువర్ణము ద్రు.ప్ర. అవ యవను యవవలె గదా. అది సరి కా దని తాను నేను అన్నవే ఈ ద్రు.ప్ర ల సాధారణస్వరూపము లనియు నిశ్చయింపదగును.

ఇంక గవిప్రయోగములందు దానును బూసికొను నేనును నచ్చితి నిత్యాదిస్థలములలో బ్రథమైకవచనముమీఁద నున్ననువర్ణ ములన నవి ద్రు. ప్ర. లగుట లేదు. ఇంక నానువర్ణ మవ్యయ మైన నుశబ్దమే యని గుర్తింపవలసియున్నది. అవసరానుగుణముగా నర్థ విశేషమునందుఁ గాని పాదపూరణమందుఁ గాని యయిన దని గుర్తింపదగును.

కావునఁ దాను నేను అన్నవే ద్రు. ప్ర. లనుట కవిప్రయో గానుగుణమును లాక్షణికమతానుగుణము నై యున్న దని నిశ్చయింప వచ్చును.

ఏని గళ యగునా ?

‘ఏని’ శబ్దము కళయా లేక ద్రుతప్రకృతికమా ? ఇయ్యది ద్రు.ప్ర.లలో సూరిచేఁ బరిగణింపఁబడలేదు. అయినను వలయుచో వలెప్రభృతులలోఁ జేర్చి దు.ప్ర.త్వమును సాధించుకొనునవకాశము గలదు. కళలను బేర్కొన్న చిం. దీనిని కళగా స్పష్టము చేయలేదు. అయినను గళయే యని గ్రహింపవలయుచో ‘ఆద్యా సభిదధతి కళా’ యనుచోటియాద్యశబ్దముచేఁ గళగా గ్రహింపఁదగియున్నది. ‘నిబంధ నేషు ప్రాచాం చేచ్ఛబ్దోఽన్యః పరిదృశ్యతే’ అను నహోబలుని వివరణ ముచేఁ దద్వాప్తివ్యాత ‘ఏని’ అనునది కళగా గ్రహింపఁదగు నని పేర్కొనెను. కాని యది యుక్తము గా దని స్పష్టము.

ఇంతకు నీయది ద్రుతప్రకృతికమా ? కళయా ?

సూరి ఇఁకాదులకుఁ దప్ప ద్రుతప్రకృతికములకు సంది లేదు సూత్రమునొద్ద ద్రు. ప్ర. లైన యిఁకాదులను ఇఁక ఇఁగ - ఎట్టకేలకు ‘ఎట్టకేని’ అని చూపెను. సూరి యిఁకాదుల వేనికిని జివర ద్రుతమును జూపలేదు. ‘ఎట్టకేని’ అనుచోటియేని ద్రుతాంత మని భావించెనో లేదో యెట్లు నిర్ణయింపవలె ? ఇట వడ్డులవారు ఇఁక ఇఁక ఎట్టకు (ఏలకు) అనునవి ఇఁకాదులుగా భావించిరి. ఎట్టకు నను దానికి ఏలకు ఏని అను రెండుశబ్దములుమాత్రమే పరముగా నుండుటయు నపుడు సంది వైకల్పికముగా నగుటయు ననుసరించి స్పష్టతకై ఎట్టకేని అనునది చూపఁబడిన దని యభిప్రాయము. కాని ఎట్టకేలకు అనుచో నేలకు అనునదియు ద్రుతాంతమే. అట్లే యిట ‘ఏని’ ద్రుతాంతము గావచ్చును. అస లిందలినివర్ణమే ద్రుత మని యంగీకరించు పక్షమున ‘ఏని’ ద్రు.ప్ర.గా దనుట కం దెట్టియాధారము నుండదు. ఏని అనునదే దు.ప్ర. యైనను నది యిఁకాదులలోఁ జేరదు. ఏన్ +

అగు ఏ నగు ననియే యగు. ద్రుతపూర్వక మగునేకారమునకు సంధి యిష్టము గాదు గావున నేని ఇకాదులోని దని చెప్పరాదు. స్పష్టతకయి యెట్టకేలకు ననుదానితోపా టెట్టకేని నన్నదియుఁ జూపె ననుట యంగీకార్యమే.

కాని బా.వి. ఇకాదిసూత్రవివరణములో 'ఎట్టకేనిన్' అని యెట్టకేనిశబ్దమును ద్రుతాంతముగాఁ జూపెను. ఏని ద్రు. ప్ర. యే కాని యంసలినవర్ణము ద్రుతము గాదు. ద్రుతమైసనివర్ణము వే తొకటి దానిపై నున్న దన్నమాట. దీనిస్వరూప మేనిని అని యభి ప్రాయము. 'ఎట్టకేనిన్' అనుచోటియికారమునకు నికాదిత్వముచేతనే సంధి యవు నని బా. వి. భావము. అందులకే ఎట్టకేనిన్ + ఏగెను ఎట్టకే నేగెను ఎట్టకేని నేగెను అని లక్ష్యము లిచ్చినది. ఇట్టి యెడల నేనిలో నిత్తునకు సంధి రావలయు నన్న ఎట్టకున్ అన్నది దానికిఁ బూర్వముం దుండవలెనా ? కాని బా. పి. ఏని నేమ్యాదులలోఁ బేర్కొని యేమ్యాదిసూత్రమునొద్ద దేని నేనిన్ + ఇమ్ము దేని నేని మ్మని చూపినది. తుల్యత్వం బే నగు నని సూరి ప్రయో గించెను. కాఁగా నెట్టకుశబ్దము పూర్వమున లేకున్నను ఏనిశబ్దేకార మునకు సంధి రావలసియే యున్నది. కావున దీని నేమ్యాదులలోఁ బఠించుట యుచితమే. కాని యట్టిచో నికాదిసూత్రమునొద్ద నేని శబ్దేకారమునకు సంధిని జూపుట సంగతము గా దని నిర్ణయింపఁ దగును. ఇయ్యది బా. వి. నిర్వహణములోని ప్రమాదమే యన్నను దీని నొకయభిప్రాయ మిట గుర్తింపవలసియున్నది. ఏని అన్నది ద్రు. ప్ర. యని దానిస్వరూపము ఏనిన్ (ఏనిని) అని.

ఇటు ఏని అన్నది కళయూ ? లేక ద్రు. ప్ర. యా యన్నదానితోపాటు ద్రు. ప్ర. త్వపక్షమున ఏని అనియ యుండునా ?

లేక దానిసహజరూప మేనిని అని రెండునివర్ణములు గలిగియుండుటా
యని యాలోచింపవలసియున్నది.

ఇది కళ యనుటకు శ. ర. చూపిన యొకేయొకయాధా
రము 'నేనియును' అనురూపము. ప్రౌఢవ్యాకరణమునం దీతఁడు
నుశబ్దమును విధించుచో (శబ్ద. 116) కళ లగునవ్యయములమీఁద
నగు ననియు కళ లైనయనుదంతశబ్దములమీఁద యువర్ణపూర్వకము
విభాష నగు ననియుఁ జేర్కొనెను. 'ఏని' అనునది ద్రు.ప్ర. యన్న
నీయవ్యయముపై నుశబ్దము రా దన్నమాట. (యువర్ణపూర్వక మగు
టయుఁ గళలకే యనియుఁ జెప్పటచే ఏని ద్రు. ప్ర. యన్న దాని
కీకార్యము రా వీలు లేదు) 'ఏనియును' అని కాదు. అట్లు కావలయు
నన్న 'ఏని' కళ కావలయును. కాబట్టి ఏనియును అనురూపముంబట్టి
యని కళయే యని బ.సీ. శ. ర.లోనే నిర్ణయించుకొన్నట్లు గ్రహింప
వలసియున్నది. ఈ యభిప్రాయమును వజ్జులవారు సంగీకరించిరి.
(వ్యా. సం. స. 101)

కాని ఏని ద్రు. ప్ర. యైనమాత్రాన 'నేనియును' అని యగు
టలో నిబ్బంది యేమి? కళలకే యనుకీతి నియమింపకున్న ఏనియును
అని యవును. నుశబ్దము ద్రు. ప్ర.లకు రా దని వజ్జులవారు నెంచి
యుండలేదు. నాకున్ + ఉన్ 'నాకును' అనుకీతిగా ద్రు.ప్ర.లపై
'ఉన్' శబ్దమును జేర్చుటవలన వీరు చి., వి.వి.లగుతమున (ద్రుతము)
నుస్వరూపమును వాఙ్మయమున గలిగి రనుట స్పష్టము.

ప్రౌఢవ్యాకర్త యైనను గళలకే యనునియమము నవ్యయ
ములఁ జేసెనే కాని నామసర్వనామములయొడఁ జేయలేదు. కాన నట
ద్రు.ప్ర.లపై సైతియు నుశబ్ద మగును. ఇంకఁ ప్రౌఢ. ద్రుతము నుస్వ
రూపము గలిగినదిగా భావించియుండుటంబట్టి నువర్ణమే యగును.

నాచేతను అనుకీర్తిగా ద్రు. ప్ర. లపై నుశబ్ద మగుటను జూపియే యున్నాడు.

ద్రు. ప్ర. లనుదంతము లగుట ద్వితీయాసప్తమ్యేకవచన ములః గొన్నియొడలను భూతార్థక్రియాపదములందును సంభవించును. క్రియలపైఁ బ్రౌఢ. నుశబ్దమును జెప్పలేదు. కాని చెప్పనలసియుండుటంజేసి ప్రాప్తించు ననుమార్గముననే యాలోచింతము. వష్టులవారు తిజంతమలపైని గల దనియే చెప్పిరి. (వినఁడును గాఁడు నృతీయు మొ॥) రామునిని, రామునికిని (నచ్చితిని) అనువానిపైని రాకుండుట 'కళ' లగుననుదంతశబ్దములమీఁద (శబ్ద. 116) ననుటలోఁ బ్రయోజనము గావలెను. కాని యిట యవర్ణపూర్వకత్వము గదా చెప్పఁబడినది. నుశబ్దము కళ లైననామసర్వనామములకే యగు ననలేదు. కాఁగాఁ గళలు గాని యాయనుదంతమలపై యవర్ణపూర్వకత లేకుండుఁగాక. 'నాచేతను' అనుచో నైనట్లుగా నుశబ్ద మగుటలోఁ బ్రౌఢ.లో నిబ్బంది లేదు గదా. రామునినిను రామునికిని 'ను' అని యయి యకారంబుమీఁది - యనుసూత్రముచే నువర్ణమునత్వమున కిత్వము రాఁగా రామునినిని - రామునికినిని (నచ్చితినిని) అని కావలదా?

కాని యిటఁ బ్రౌఢవ్యాకర్త యదంతము లగు ద్రు. ప్ర. లపై నుశబ్ద మైనందులకు 'నాచేతను' అనుకీర్తిగా నుదాహరించెను. తృ (ద్వి) తీయాదులకు. నుగాగమము రాఁగా నాచేతను అని యవును. దీనిపైని నుశబ్దము చేరఁగా 'తనచేతనును' అనుకీర్తిగా నువర్ణములు రెండుండవలసియుండఁగా నొక్కటే చూపెనే. ఇయ్యవి నుశబ్దాంతము లగుటకు లక్ష్యములుగాఁ జూపఁబడుటంజేసి 'తనచేతను' అనుచోటి నువర్ణము సముచ్చయాద్యర్థక మగునుశబ్దమే యందము. అయిన దానికిముందు తృతీయ కైననుగాగమ మే మైనది? లోపించు నని

సూత్రమునఁ జెప్పబడలేదు. అయిన నుదాహరణసామర్థ్యము ననుసరించి ద్రు. ప్ర. లకు నర్థవిశేషమున నుశబ్ద మగునపుడు ముందటి ద్రుతమునకు (అనఁగా ద్రు. ప్ర. ల చివర నుండుద్రుతమునకు) లోపము గల్గు నని యూహింపవలెను. అట్లు నియమించుకొనఁగాఁ బైని రామునిని + ను రామునికిని + ను (వచ్చితిని + ను) అనుచో నుశబ్దపరకతలోఁ దుదిద్రుతము లోపింపి రామునిని, రామునికిని, (వచ్చితిని) అనియే యవును. కావున రామునిని అనురీతియపరూపములప్రసక్తి లే దనవచ్చును. ఇట్టియొడల నాసూత్రమున యువర్ణపూర్వకత యనుదంతము లగుకళలమీఁద ననుట సార్థక మగును. లేకున్న రామునియును రామునికియును (వచ్చితియును) అనురీతిగా నపరూపము లేర్పడవలసినప్పుడదా. కాఁగా దానిని వేరును అనురీతిగా ద్రు. ప్ర. లపై నుశబ్ద మగుట యిష్టమే. కాని యనుదంతములమీఁద యువర్ణపూర్వక మగుట ద్రు. ప్ర. లపై నిష్టము. కాఁగా రామునిని మున్నగునిదంతము లగు ద్రు. ప్ర. లపైని నెచ్చటను నుశబ్దము యువర్ణపూర్వక మగుట లేదు గావున నొక్కయేనిశబ్దముపై సూత్రమే యువర్ణపూర్వక మగు నని చెప్పబ యేల? యని శ. ర. కర్త భావించి యుండనవు. ఇంకను రామునిని నాచేతను అనురీతిగా నుశబ్దపరకత్వమున ద్రు. ప్ర. తుదిద్రుతము లోపించుచుండఁగా వేరొక సూత్రము లోపింప దనవలయుటయు భేదమే. ఇది యాతఁడు స్పష్టముగా సూత్రమునఁ జెప్పుకున్న బక్యసామర్థ్యమునబట్టి యట్టియూహ యాతని కుండనచ్చును. (ఏనిని - అనియుండునని భావించుచో ద్రుత లోపమువలకు కుదురును)

కాఁగా 'ఏని' ద్రు. ప్ర. కా దనియుఁ గళయే యనియుఁ బ్రౌఢవ్యాకర్త భావించియుండును. వచ్చులవారు నన్నయాధర్వణుల

మతమునఁ బొల్లనకారమే ద్రుతముగా నెంచిన హరగుటంజేసె-తాన్-
నేన్లు ద్రు. ప్ర. లే కాని తాను నేనులు కళలే యని యెంచినట్లుగా
ఏని కళ యని చింతామణ్యాదులమతమున నెన్నుదురు. కాగాఁ బొల్ల
నకారమే ద్రుత మనువిశ్వాసము 'ఏని' కళ యనుట కాధారముగా
వారిమతమున గుర్తింపవచ్చును.

ఇది గాక ఏని ద్రు. ప్ర. యరుటలో ని కొకయిబ్బంది
యున్నది. సూరి స్వరపరకత్వమున ద్రుతస్వరమునకు దాదాపుగా
నెల్లయెడల లోకము చేసెను. కావుననే సంధ్యభావస్థాములను
ద్రు. ప్ర. లపైని యడాగమ మెచ్చుటను లేదు. 'అంటి సంకటను'
ననునదే సంధ్యభావరూపము. గణానుకూలముగా వివక్షము నిలువనలసి
నచ్చుచో అంటి సంకట కను కీతిగా ద్రుతముపై నకారమే పయంక్ష
మవుచున్నది. అంటిని సంకటను కావకీతిరూపము అనాధువులే.
'అట్లే ఏని + అను ఏన్ + అను ఏ గను అనునది సంధరానిరూపమే
యవును. కావున నేనియగు కావకీతి ముడిరాదు. ఇట్టియెడల ద్రుత
ముపై మిఱియొకద్రుతము చేరి యేని నను అని కావలెను.
సూరి యీకీతిగనే ప్రయోగించుట గానవచ్చుచున్నది. 'ఏ గను' అను
కీతిగా నూత్రములం బ్రయోగించెను. ఏనిపై నకారమునే నీటచంద్రి
కలో నాయైయెడలం బ్రయోగించెను. మొత్తముపై నేనిపై యడా
గమము చేయుట గానరాదు. కావ్యములం గొన్నియెడల యడాగమ
మచ్చులోఁ గాననగుచున్నది.

కాగా 'ఏనియును' అనురూపమును ఏనిపై యడాగమ
మను బైకరుపములు సరళములు గామి దీని ద్రు ప్ర.త్వమునకు
బంధకాంశములు.

ఇట్లని దీనిని గళగా నిర్ణయించిన నింకొకచో భేదము గల్గుచున్నది. ఏమే గర్భము, ఎందే డెంపము, అంపితే జాలును ఇత్యాదిగా 'నేని'లోని నకారమునకు ద్రుతకార్యములు నియతముగానే కావవచ్చును. ఎంతే కృప అనున మహేష్వము గా దన్న నట నేత్వ మర్థవిశేషమునం దైన పని సమన్వయించుట కవకాశము లేకపోలేదు.

ఇంక నీరీతిప్రయోగముల ననుసరించియే శ. ర. కర్త దీని ద్రు.ప్ర.త్వమునుగూర్చి శంకించె ననవచ్చును. 'ఏనియును' అనురూపమునుబట్టి యిది ద్రు.ప్ర.గా పని చెప్పవలసినయవసర మేమి? పోని శబ్దమునెడల దాని ద్రు.ప్ర.త్వముంగూర్చి ప్రస్తావించెనా? కాఁగా ఏని శబ్దమునెడల ద్రు.ప్ర. యగు ననుటకు నవకాశము కలదు. ఏమే గర్భము మున్నగురీతిప్రయోగములునుబట్టి. అందుకే యది ద్రు. ప్ర. యను సభిప్రాయమున కవకాశ ముండ ఏనియును అను శబ్దము దాని ద్రుతప్రకృతికత్వమునకు బాధకముగా నుండుటచేతనే ఏని అనునది ద్రు.ప్ర.గా పనే నన్నమాట. కాఁగా నేనిశబ్దమునెడల ద్రు. ప్ర. ప్రస్తావన మేత్పడిన దనఁగా నిందు ద్రు.ప్ర.ఉత్తము లున్న వన్న మాట. అవి యే యేమే గర్భ మనురీతిస్థము లని గుర్తింపవచ్చును.

'ఏనియును' అనుదానింబట్టి యేనిశబ్దము కళయే యని నిర్ణయించిన వీరు ఏమే గర్భ మనురీతిరూపము లేట్లు నాధింతు రన్నది ప్రశ్నము.

శ. ర. కర్త 'ఏనియున్' అనుదానిలో యవర్ణము లోపి చి యేనిన్ అనియు నివర్ణము లోపించి 'ఏన్' అనియు నగు ననెను. ఏమే గర్భ మనుచో బిందుస్థానిక మగునది ఏనిశబ్దములోనినివర్ణము గా పనియు నియులు లోపింపఁగా మిగిలిననుశబ్ద మనియుఁ దాత్పర్యము. పద్మలవా రిట్టియభిప్రాయ మనహజ మనియు (ఏనియున్

ఏనిన్ ఏన్) ఏనిశబ్దములో నకారమే ద్రుత మ యు నందువలన శబ్ద గతనకారమును ద్రుతముగా సంగీకరింపవలె ననియు, జి.వి.ప.లో భావించిరి. కానీ వీరే వ్యా.సం.స.లో మఱి యాంశప్రాధవ్యాకర్తల నాతము నిట్లే సనుస్వయించిరి. ఇంపలిదోషమును జేర్కొనలేదు. ఇదియు సహజమే కావచ్చు ననియో లేక యెట్లా సరిపడు ననియో. కాగా చిం.వి.ప.లో శబ్దగతనకారమును ద్రుతముగా సంగీకరింపకతీర పనుదానికిఁ జూపినయీ హేతువు నిట్లు వారే పదమఁ ద్రోసి చచ్చినట్లయినది. (అట్ల యేని నిభంబు ఎందేని నొకని అనుకీర్తితములలో నెట్లు శ.ర. చూపిన సనుస్వయము తప్పదు గదా.)

కాగా ఏనియన్ - ఏనిక్ ఏన్ అనుకీర్తి శ. ర. సనుస్వయ మును నష్టమవారు నామోదించి రనవలె. కాని యూషయమున వీరు చిం.వి.ప.లో నన్నట్లుగా సహజ మనుభిప్రాయమే యుచిత మని పించుచున్నది. ఏమేఁ గర్తవ్య మనుకీర్తితములో ద్రుతకార్యములను సమ్యాపించుటకు ద్రుతత్వము కల్పించుటకు నివర్ణలోపాదిప్రసంగ మైన దనవలె.

అసలు 'ఏన్' అనునది యేర్పడుటకుఁ జూపిన ప్రక్రియ యెట్టిదో చూతము. శ.ర.లో 'ఏనియన్'లో యు-లోపమును సర్వార్థ పింఁచెను. కాని యాతఁడే చేసినప్రాధవ్యాకరణములో యువర్ణ పూర్వకత విభావగాఁ జెప్పబడియున్నది. కావున యువర్ణపూర్వకము కాకయే సుశబ్దము వచ్చిన నని చెప్పవలెను అనగా యువర్ణము వచ్చి లోపించిన వసాతిగాఁ జెప్పవలసిన యవసరము లేదు.

'ఏనిన్'లో 'నివర్ణము లోపింప 'నేన్'అని యగు నన్నాడు. కానీ నివర్ణలోపమున కేదే వాధార మున్నదా? ప్రాధవ్యాకరణమునందు నిలోప ప్రసంగము గానబడదు. అసలు 'ని' యేర్పడు లోపించును?

నుశబ్దము య వల్ల పూర్వక మై వచ్చినచో నవుడు 'ఏనియున్' అని యుండును. ఇట్టియెడల నివర్ణము లోపించిన 'నేయున్' అని కావలెను. ఏనియు ననునర్థమున ఏయు ననురూప మున్నదా? అట్టియెడల నుశబ్దము యవర్ణముపూర్వకము కాకుండ నొంటరిగ వచ్చినపక్షే నివర్ణము లోపించు నన్నమాట. ఏనిన్ అనుకీర్తిరూపము నంగీకృతమే యవుటం జేసి లోపము వికల్ప మన్నమాట. అనగా నుశబ్దము యవర్ణపూర్వకము గాకవచ్చినపుడు మాత్ర మేసిలోనినివర్ణము వికల్పముగా లోపించు నన్నమాట. ఇట్లొకపాత్రము చెప్పకపోయెనా? (అట్లు ప్రత్యేకించి సూత్రింపవలసినసంవర్ధ మెట్లును వర్ణనవుడు కళ లగున వ్యయంబులకు అనుచో కళలగు అనువిశేషణము తొలగించుటయు ఏని (ద్రు.ప్ర.)పై యవర్ణపూర్వకముగ నగుటయుఁ జెప్పిన నేని 'కళ' యని భావింపవలసిన యవసరమే యుండదు గదా. ఎట్లును ఏనిశబ్దము విశిష్టమే. ఆవిశేషము నట్లు సంగ్రహించిన నేమి? దుర్బితప్ర. యనఁ దగియుంటంజేసియే కదా శ. ర. కర్త ఏనియును రూపము శాధక మన్నది. ఏనియు ననురూపము ద్రు.ప్ర. పక్షమున నాధించుకొనఁ గల్గినచో ద్రు.ప్ర. నయ్యది యనట నిర్బాధ మనియే గదా శ. ర. తాత్పర్యముగా సిద్ధించుచున్నది.)

అట్లే సూత్రించును గాక. నుశబ్ద మిట యవర్ణపూర్వకము గాకయు రాగా నాపక్షమున ని లోపించినది. ఇట శబ్ద ముత్వవిశిష్ట మగునకారము గదా. 'ఏనియున్' అనుకీర్తిగా శ. ర. కర్త దీనిని బొల్లుగాఁ జూపుట స్పష్టతకై యచుకొనవలె. ఏ మైనను 'ను'శబ్దముతో ఏని + ను నిలోప మైన ఏను + కర్మము ఏఁ గర్మము. పక్షమున స్వత్వము కాగా నేను గర్మ మని యగునా? ఏ + ను అనుచో నువర్ణకము నుత్వమున కిత్వము రాదు. ఇకారంబు మీఁదఁ గదా చెప్పబడి

యున్నది. వసెనెను (నేను ఏను) అనుకీర్తనములు చిత్వము రాని దందులకే గదా. కావున ఏ + ను 'ఏని' కాదు.

అట్లును గాక ఏని + ను అని యుండఁగా నివర్ణము లోపిం పకముందే (యపు డీకారముమీఁద నుండును గావున) నుశబ్దము నుత్పమున కిత్వము చేసి యేనిని అని కాఁగా నప్పుడు ఏని నివర్ణము లోపించు ననవలెనా? అట్ల యందము. ఇప్పు డిది నుశబ్దమునుండి యేర్పడిన నివర్ణము గావునఁ బ్రాధివ్యాకర్త పేర్కొన్న యత్వ విశిష్టం బగునకారము అను లక్షణమున కనుగుణముగా నున్న దన నచ్చును. ఏని + కర్మము ఏ గర్మము దీర్ఘము గావున దీసిమీఁదఁ బూర్ణబిందు వుండదు. సంక్షేప మైన నే న్గర్మము స్వత్వ మైన మఱిల చేసి గర్మము అని యవును గదా.

'ఏని గర్మము' అనుకీర్తనా స్వత్వము సంగీకరించితిమా (అంగీకరింపక తప్పదు.) ఇంకఁ బైని శ. ర. కిర్తచేసిన సమన్వయము కేవలము వ్యర్థ మని నిశ్చయింపవచ్చును. ఏని గర్మ మన్నది స్వత్వ మయినప్పటికి ఏ గర్మ మనుచో నివర్ణమువకే బిందువు రాఁగా నివర్ణ మే ద్రుత మని స్పష్టము. ఎందేని + కేందము ఎందే కేంద మను రీతిగా 'న' అను ద్రుతమే లోపించిన దనుటయు స్పష్టము. అట్టియెడల సీనివర్ణమును 'ఏని' శబ్దమునందలికిగానై సమన్వయించుట యుచితము గాదా? దానిపై నిర్భవ శేషముననో లేక పాదపూరితముననో నుశబ్దము చేయుటయు దాని కత్వముచే నివర్ణమును సాధించి యచట నున్న నివర్ణ మును లోపింపఁజేసికొను ప్రక్రియ యే? (ద్రుతము 'నంపర్ణ' మని చెప్పకొనుటకుఁ దప్ప) కాఁగా ఏని గర్మ మనుకీర్తనస్వత్వస్థితి యెప్పు డంగీకార్య మయినచో యప్పుడే ఏని శబ్దమనందఁ (నలెను ప్రభృతు లలో నువర్ణమువలె) సహజముగా నివర్ణ మే ద్రుత మని నిర్ణయింప వీలు గలుగుచున్నది.

అట్లు గా దనవలె నన్న ప్రౌఢ. మతములో పొల్లనకారము మాత్రమే ద్రుత మన వీలు లేదు గదా. అది యెట్లున్నను యున్య పూర్వకమై నచ్చు (ఏవియన్ ఏవిన్) నీశబ్దమును 'ను' వర్ణమును గానే గదా న్నాకీర్త విధించియున్నాడు. అవ్యయాత్మక మై యత్వి విశిష్ట మైననకారము ద్రుత మని చెప్పియే యున్నాడు. కావున నజ్ఞులవారు నన్నచూధర్వణులమతమున సమన్వయించి అట్లుగా నుశబ్ద మునం దుత్కిము లోపింపఁగా మిగిలిననకారముమాత్రమే ద్రుత మని (ఏవియన్ ఏవిన్ 'ఏన్' అని చూచుటంబట్టియేని) ప్రౌఢవాక్యకర్తయు భావించె ననటకు వీలు లేదు. అన్నయును అనుచో 'ను' వర్ణము ద్రుతియు కాఁగా నదే నుశబ్ద మేనిశబ్దముపై నున్నపుడు స్వరిలోప మయి పొల్లుగా నిలిచియుండినమాత్రమే ద్రుత మగు నని చెప్పవలె నక్రమము గాదు గదా. కావున 'నేనియన్' అనునీతిగా శ. ర లోఁ బొల్లనకారమే చూపియున్నప్పటికిని నిటఁ బొల్లయే ద్రుత మని నిర్ణయింప వీలు లేదు.

అంపితే బాలాను అనునీతి సరళాదేశాదిసంఘాతండు ను శబ్దాంత మనియు నితరకాలముల నేరిశబ్దము కళయో యనియు భేదము నెఱివచ్చును. నాశబ్దాంతము గాక గేచి శబ్దము నిల్చియున్నపుడు నీయది కళ గావున బహుషములకు గనఁడదన యి అంపితేచి బాలాను అనునీతిగా నుండవలయును. ఏనిపై గనఁడదన లున్నవా? సరిశస్థిర పరికిత్వమున నెట్లును బాధ లేదు.

ఈశబ్దమునెడఁ జం. యభిప్రాయమును బరీక్షింపవలె యున్నది. స్వరిలోపానంతర మది ద్రుతి.ప్ర. యసియు (తాన్ నేనేనలె) నట్లు గాకున్నఁ గళ యసియు (తానునేనులవలె) నజ్ఞులవారి యభిప్రాయము.

చిం. లో 'నవిశబ్దార్థస్వేతః' అని యున్నది. ఏతత్సూత్రం
 వినరణమున నహో. రామునే నీతనేఁ గొల్తు నిత్యాద్యర్థ మిదం
 సూత్రమ్. అన్యథా కిమూచిత్యేనైవ హాపసిద్ధే సూత్రం ముధా స్యా'
 (కవిశి. 236) త్తని పేర్కొనె. అనఁగా (భా. స. భావి. చినట్లు)
 నచ్చరకతయందుమాత్రము ఏనిలో నిత్వలోప మన్నయెడల నిద్దాని
 నేమ్యాదుఁలోఁ జేర్చుకొన్న సరిపోవుదానికి మఱల నిట్లు సూత్రించుట
 వ్యర్థమ యగును. కావున నచ్చరకతయందే కాక హ్యరకతయందు
 నిత్వలోప మగుట విధానమునలని ప్రయోజనము. విశేష మే యన
 రామునే నీతనేఁ గొల్తు నని యగుట. అనఁగా (నరళ) స్థిరపరకత్వ
 మున లోపించుట పరుషపరకత్వమున (సరళాదేశ) బింద్వాది ద్రుత
 కార్యము లగుటయు నన్నమాట. అనఁగా నిత్వలోపముచే నేనిశబ్ద
 ములోని న కారము ద్రుత మగు నన్నమాట. తానునేన లసంధర్భము
 నను విట్లే ద్రుతకార్యములు నిధించునంధర్భమున నితఁడు స్వరలోపము
 చేయుట గమన్యాము. భేన మొక్కటియ. అటు ద్రుతకార్యములు
 నిధింపఁగా ద్రుతత్వమును సాధించెను. ఇటు స్వరలోపము నిధింపఁగా
 ద్రుతత్వమును సాధించెను. మొత్తముమీఁద (వృద్ధి. వారినలె)
 నహో. స్వరలోపాంతర మేనిలో శబ్దగతినికారము ద్రుత మగు
 నని భావించె నన్నమాట.

'సలోలోశ్చ' యను సూత్ర వినరణమున తానునేనులలో
 సుత్వలోపము వికల్ప మన్న తాను సెప్పె నని కావలె ననియు నట్టి
 ప్రయోగములు లేమి న్యచస్థితః భావచే స్వరలోపము నిత్వ మనియుఁ
 జెప్పట గమనించియంటిమి. ఇచ్చట 'అన్యేత' లుగ్వా న్యా త్తని
 ఏనిశబ్దమునం దిత్వములోపము వికల్ప మనఁచేఁ చెప్పెను. ఇటు
 లోపము వికల్ప మనునప్పు డింతయుముందు తానునేనులసంధర్భముల

యం మాహించిట్లుగా నిట గనడవవాదేశ మవునా? ఏని సాలును అనుకీర్తి కవులు యహో. కిష్టమే యని నిర్ణయింపవలయునా?

వృష్ణులవారిమతమున స్వత్వము వేటు. కాని యహో. స్వరసహితముగానే యుండుట సంగీకరించెను. దాని ననుసరించి ఏన్ + కొల్లు సనుచో వికారగతే మున్నగుసూత్రము ననుసరించి మాప మెట్లుండవలె? ఏన్ గొల్లు సనియే యుండునా? ఏని గొల్లు సని యవునా? ఇట్లే ఏ జాలును ఏని జాలును అని యవునా? అట్లు నిర్ణయింపవలె. తాను జెప్పె ననుకీర్తిరూపములను నిరసించుట సనుసరించి యట స్వత్వము తాను జెప్పె ననుకీర్తిగాఁ గావలయుట స్పష్టము. అదేకీర్తిగా విలుఁ గలిగిలింపఁగా ఏ జాలును అనుకీర్తిరూపమున నేని 'జాలును' అనుకీర్తిగానే స్వత్వ ముండు నవలసియున్నది. లోపము వికల్ప మని చెప్పియుండుటనుబట్టి యత్వలోపము లేననంప వ్యమూంతు తాను జెప్పె ననుకీర్తి నేని సాలు సనియఁ గావలసియుండు. అట్టియెడల ఏని జాలును అనియూ లేక ఏని సాలును అనియూ రేయి సాధువు? రెండూ సాధువులే యవునా? అట్లుగుట సరి కాదు. ఇంకఁ దాను నేనుల సువర్ణమునందువలె నిటఁ గూడ వాశ్మయుని స్వస్థి చేసి యత్వలోపము నిత్య మనుకొని ఏని సాలును అనునట్టిది సాధువులు కా నని నిర్ణయింపవలెనా? అట్లును నహో. నిర్ణయించి యుండులేదు. ఇంక వృష్ణులవారిమతమునఁ దాను నేనులైనవలె స్వర సహిత మగు నేని శబ్ద ముపైని గనడవవాదేశమే రావలసివల్లు స్పష్టము. అయినను నిది యన్వయ మని గాఁబోలును దీనిపై గనడవ వాదేశమునుగూర్చి వృష్ణులవారు ప్రస్తావించలేదు.

ఈరేపికఁ దాను నేనులతోఁ గొంతనటకుఁ బోలిక గాననవు చున్నది. స్వరలోపానంతరమే యవియు ద్రు.ప్ర. లగును. గనడవవా

దేశనిషేధమును బురస్కరించుకొని యహో. స్వరలోపము చెప్పటచే ద్రుతకార్యములు ప్రయోజనముగా నెన్నెను. అట్టియెడలఁ జిం. ఈరెంటి నేల వేటుచూర్ణములోఁ జెప్పిన దని సందేహము. స్వరలోప ముచే ద్రుతకార్యములే యుద్దేశించిన నాత్మాస్మదర్థకములయెడను నిదే యభిప్రాయ మనుచున్నాను గావున నాత్మాస్మదర్థకములతోపా టవ్యర్థమును గూడ నటనే చేర్చి గలదదవాదేశమును వారించి తాన్నే స్వతోపాటు పీఠ్లోఁ గూడ ద్రుతకార్యమునను సూచింపవచ్చునే. అనిశబ్దాధ్యక్ష్యతి యని చెప్ప నక్కట పిప్పియుండెడిది. ఇంక నట్లు గాక యాత్మాస్మదో ర్వివా యనుటచే మూని యాయేనిస్థలముననే తాను నేనులందును స్వరలోపము చెప్పఁ గునే. కవిభల్లటసూత్రముచే నగుఁ గాన వేట యుల్లోపము చెప్పనేల యన్నను నాత్మాస్మదో ర్వివా యనుట యనవసరము కాదా? దారిమోచ స్వరలోపాచారితర మైనను దాన్నే స్థనకారమునకే ద్రుతకార్యము అగుఁ గాని యితరములకుఁ గా వని ఏక లో నకారమునకు ద్రుతకార్యములు వారంపఁబడును గదా. అహో. ప్రభృతుల యభిప్రాయ మీయే నిశబ్దవిషయమునఁ జిం కర్తకు లే దేమో యనిపించుట సహజము. బా.స., అప్ప.లవలె స్వరపర కతలో నిల్లోపమే చిం. యుద్దేశించె ననుటలోనే యోచిత్యము గాన నగు. చిం.తో సన్నిహితసంబంధము గల వై.చం. క్విసితిత్కిమామితః (సం. 10) అని స్వరపరకతలోనే పిని నిల్లోపము చెప్పదున్నది. పోశ్శత దాన్యర్థవాచకేషూతః తద్వత్తిదాదిజన్య యనువానివంటిదే యగును గాన యపూర్వ మగునిబ్బంది యేమియు లేదు గదా. వై.చం. కిమ రకముతోపాటు తదర్థకమును గూడఁ గలిపి చెప్పటలోఁ గిమాదిత్వే వై న తదాదే రపి సిద్ధత్వా త్తమనహో. యభిప్రాయమునే బలపఱచు చున్నది.

ఇంకను నన్నయప్రయోగములందు స్వరలోపాసంతరము యైనను 'ఏన్'లో సకారము ద్రుత మనుటకుఁ దగినమూఢాభిముఖ గానరావు. ఏమే గర్మ మనురీతిప్రయోగములు తిక్కనాదులకాన్యములనుండి గాననవుచున్నవి. నన్నయప్రయోగములం దొక్కచో నాలుగేన్ పాడికుట్టు లని యున్నది. వజ్రలవా రిచ్చట నాలుగేన్ పాడికుట్టు లనురీతిగా సరళాదేశమును జూపిరి. పరుష మట్లే యుండుటయుఁ బెక్కుచోట్లఁ బ్రవర్తించిరి. ముగ్ధతప్రశులందు నాలుగేన్ పాడి యని పరుషమే కాననవుచున్నది. (వావిళ్ళ. 137) నన్నయ పదప్రయోగకోశము నాలుగేన్ పాడి అనుపాఠమునే చూపినది. కాని యచ్చటి 'ఏన్' అనునది ఏను(ఐను) అనునదిగాఁ జూపినది. వజ్రలవారేని అనియు గానచ్చు నని భావించిరి. 'నాలుగేన్' పాడికుట్టుల నీడె అనుచో నాలుగైదు అనురీతి కూర్చు తెలుగు నుడికారమున కనుగుణమే. ధన మోషఁ డేనియు దీక్షమాత్రకు నాలుగేన్ పాడి కుట్టుల నీడె అనుచో నాలుగు పాడికుట్టుల వైన నీయఁడా యని యెంచుటయు సందర్భానుగుణ మైయుండును. అట్టియెడల స్వరలోపాసంతరము 'ఏన్' శబ్దముపై సరళము గానరామి సకారమును ద్రుత మననగునా ? ఇటఁ దె.వ్యా.వి. ఏన్ (అయిదు) పాదాంతమున నుండుటచే నిట సంహితావిరహితముగా భావించి సరళాదేశము చేయకయే చూపఁబడె (462) నను నభిప్రాయము సంగీకరించుచున్నది. ఇట్టిసితి భారతమునం దీయొక్కచోటనే యని చెప్పకొనవలసియుండు. అయి నను వజ్రలవారి సిద్ధాంతము ననుసరించి సంహితాభావము పాదాంతమున వాక్యాంత మయినపుడే పొనఁగును. ఇట నట్లు గామింజేసి వారు నాలుగేన్ పాడి యని సరళాదేశమును జూపియుందురు. వారే పరుష మట్ల చూపుట స్పష్టము. ఈ ప్రయోగమునుగూర్చి స్థలాంతర

మున స్పష్టము. మొత్తముపై నీప్రయోగము ఏకే ద్రు.ప్ర. యని నిర్ణయింప నాధారముగా నిర్వచించుట దనవచ్చును. కావున నవిశిష్టార్థస్వేత యనుదాని నహో. వజ్జలవారును జూపినప్రయోజనమును నిశ్చయింప వీలు లేదు.

కాగా నవిశిష్టార్థస్వేత యనుమాత్రము పైతము సర్వపరక కన్ధలములం బ్రసక్తమే యనవలయును. బా.స. ప్రభృతు లెల్లరు పక్షాంతరమున నేనిపై యశ్రుతిని జూపిరి. ఏని ద్రు.ప్ర. యన్న దానిపై యశ్రుతి యపూర్వ మనకతప్పదు. వై. చూ. రామునికి యిచ్చె ననురీతివానిని పైతము ప్రస్తావించినది. (15 పుట) ఏనిపై యశ్రుతి యట్టిదియును గాదు. ఇట చుిత్రముపైనే యశ్రుతి యైనది గదా.

పదప్రయోగకోశము లేనిశబ్దమేపై యడాగమమును బకు మము (సరళాదేశాభావమును) అట్లే యుండుటయ (జూపుచున్నచోట్ల పైతము పెక్కడల ఖండితప్రతులలో లేనిశబ్దముపై నకారము (స్వరంకతయందు) పరుషముఁకు సరళము అవుటయ (గానవచ్చుచున్నది. కాని యట్టియెడ లేనినిచ్చమునకును నాదేశసరళమునకును నడుమ నటసున్నయో నెటసున్నయో కన్పించుచున్నది. కాగా నచ్చోటిశబ్ద మేనిన్ అనునదే కాని యేని కా దనవలసియున్నది. అట్లే స్వరపరకతలోఁ గానగునకారము గూడ లేనిన్ శబ్దసంబంధియే కాని ద్రుతంబుబుమీఁది నకారముగాఁ జెప్పరా దనవలె. ఇంక లేనిశబ్దముపైని యడాగమము గాని గనడదనలు గాకున్నను బకుమము అట్లే యుండుట గాని ప్రాసఘటితము లై ప్రబలాధారము అనవగినవి కాన రాకున్నవి. కళయా ద్రు.ప్ర.యా యనవివాదము గల్గినస్థల నగుటచే (శ. ర. ననుసరించియు నీవివాదమున కాధార మూహింప

వచ్చును) నిట్టియెడఁ బ్రాసఘటితప్రయోగమే నిర్ణాయక మగుప్రబలాధారముగా నెంచుట యుచితమే కదా. కాఁగా నిది ద్రుప్ర.యా? అయిన ఏనిని అని యుండునా? లేక ఏని అనియా? ఏని అనునది కళయా యనునంశమున ముద్రితగ్రంథముల ననుసరించి స్పష్ట మైన నిర్ణయమున కవకాశము చాలకున్న దనియే చెప్పవలసె.

ఏనిన్ అన్నది శబ్ద మన్న సపిశబ్దార్థస్యేత యన్నది ద్రుత పరకస్వరమునకు సంధిని జెప్పచు 'అనాదిషు, చోర్వా' యనువాని వలె విశేషస్థలమే యనవచ్చును. (నిజమునకుఁ గిషష్ఠివలె దీనిని గూడఁ గిమోదులలోఁ జేర్వనపు.) కాని యిప్పక్షమునను దీనిపై యశ్రుతి కవకాశము లేదు. ఏనిన్ + అగు ఏ నగు ఏని నగు నని యవు.

వారిని యడిగె, ఉండెడిని యతఁ డనుకీర్తిరూపములను వారించుటయు నిం కొకప్రయోజనముగా నూరి స్వరపరకత్వమున ద్రుతస్వరమునకు లోపము చేసెను. అంటిని నింపఱ కనుకీర్తిని ద్రుతముపై నకారము గన్పించు కొన్నిస్థలములందుఁ దప్ప స్వరపరకతలో ద్రుతస్వరము లోపించుట దాదాపు నియతమే యైయున్నది. ఏని అనునదియే ద్రు. ప్ర. యైనయెడలను నిష్టము ద్రుతము, కాఁగా స్వరపరకత్వమున సంపలిస్వరమునకు లోప మై ఏని - ఏన్ + అగు ఏ నగు నని యవు. ఏని నగు ననుచో ద్రుతముపై సకారమైన దనవచ్చు. కాఁగా ఏని అన్నదే ద్రు.ప్ర. యనుచోఁ అపిశబ్దార్థస్యేత యన్నది వ్యర్థమే యగును. ఏనిన్ అన్నది యన్న నది కొం తేని గుదురును. ఏ మైనను నేనిపై యశ్రుతిని జూపిన బా. స. ప్రభృతులమతములో ఏని కళయే యని నిర్ణయింపవలయును. వారివివరణము నట్లుంచి చూచిన నేనిన్ అన్నది శబ్ద మన్న సంధి

యైన నే నగు ననియు లేనిపక్షమున నేని నగు ననియుఁ బ్రయోగానుగుణముగ సిద్ధించును. ఏనిశబ్దమునందు నివర్ణము నిల్చియున్నపుడు స్వరపరకత్వమున దానికిఁ బైని నకారమే ముద్రితగ్రంథములం బెక్కెడలఁ గానవచ్చుచున్నది గదా. ఇట్లే యేనినివర్ణమునకును నాదేశ సరళములకును నడుచు ఖండబిందువు గానపగుటయు నేనిన్ శబ్దముచే నమన్విత మగును. ఇట్టియెడల నే మేఁ గర్మ మిత్థాదు లెట్లు? నన్నున్ నన్ అనుకీతిగా ఏనిన్ ఏన్ అని యవునని యూహించుకొని యిట్టిపి నాధించుకొనవచ్చును. యువర్ణపూర్వకముగాక నుశబ్దము చేరునపడుమాత్రమే నివర్ణలోప మగుటచు జెప్పకొనకుండుట మొక్కటి యిందు విశేషము. కాని ద్రుప్ర. యగు దీనిపై యువర్ణ పూర్వకముగా నుశబ్ద మగుట తప్పదు.

అయిన సూరి దీని నేమ్యాదులలోఁ బరిపక్షకుండుట యేలన్ యాలోచింపవలసియున్నది. చిం. చెప్పిన కీమ్యాదులును పదాదులును గలిపి యేమ్యాదులుగాఁ జెప్పి యేమ్యాదులలోఁ పదాదులఁ జూపిన సూరి బౌ. స. ప్రభృతుల పేవరణము ననుసరించి యేని కళ యనియే తలచినను నేమ్యాదులలో నేల మాపలేను? ఆకృతీగణమునుటఁ జేస్సుకొన వీలున్నమాట నిజమే. కాని చిం. ప్రస్తావించినయేని నాతఁడు స్పష్టముగాఁ పదాదులవలె నేల చేర్చింపఁబెట్టెను? అట్లు చేర్చిన మూఁడుసూత్రములయభిప్రాయ మొకేలక్షణమున సంగ్రహింపఁబడి యింకను విశేషముగా నుండెడిది గదా. ఏనియిత్వంబున కని సూరి తనయితరవ్యాకరణములం దేనింధిని బ్రస్తావించియే యుండెను.

ఒకవేళ నిటఁ జిం. ఏనిన్ అన్నదే యువర్ణకముగా నుద్దేశించిన పన్నును నది సూరి యంగీకరించియున్న నద్దాని నేమ్యాదులలోఁ

జేర్కొనకతప్పదు. ఇది ద్రు.ప్ర. యందు సంధి గదా. సూరి యికాదులకుఁ దప్ప ద్రు.ప్ర.లకు సంధి లే దని నిర్ణయించెను. అట్టియొక సేనిన్ + అగు ఏ నగు యనుకీతినంధి యసాధు వగును. ద్వితీయైకవచనాంతితుల్యత్వం జే నగు ననుచో సూరి యిట్టిసంధిని బ్రహ్మగింపియొయండెను. ఇకాదులలో ఎట్టకేలె అని చూపుటచే ఏనిశబ్ద మికాదులలోని దనియ నందుచే సంధి వికల్పముగా వచ్చు ననియఁ జెప్పటకుదురదు. అట్టి యభిప్రాయ మున్నచో సేనిశబ్దమును వేరుగాఁ జూపుటయే యుక్తిము. ఎట్టకుశబ్దముపైఁ జేర్చిచూప నేని? సూరి కట్టి యభిప్రాయ మున్న సేని సింకాదులలోఁ గాక యేమ్యాదులలోనే చేర్చెడివాఁ డనవచ్చు. కిషస్థి సింకాదులలోఁ గాక యేమ్యాదులలో నెట్లు చేర్చెను? ఇట్టిసంధిని విధించునలమునఁ గిషస్థితోపా దేనియ గ్రహింపబడుట సక్రమము. ఇంక ఇంక అనుచో సత్త్వన కనుసూత్రముచే సంధి వికల్ప మయ్యెను నట ఏనిని బ్రహ్మగింపించుట కేమ్యాదివలె గుదుర దని గ్రహింపవచ్చును. కాఁగా సూరి యశ్వర్థక మేనిన్ అను నదిగా భావించియన్నయొడల నద్దాని సేమ్యాదులలోఁ గిషస్థితోఁ జూపెడివాఁడే యని నిర్ణయింపవచ్చు. అట్లు చూపకుండుటంబట్టి శబ్ద మేనిన్ అన్నది కాదు. కళ యైనను ద్రు.ప్ర యైనను శ్వర్థక మేని అన్నదే యని మాత్రము సూరిమతమును నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇంక ఏని కళయె యైనను సేమ్యాదులలోఁ జూపకుంట విశేషము. కిమాదులలోని దనఁదగిననుజితశబ్దమును జూపుటకంటె గూడ సేనిశబ్దమును జూపుటలోఁ జిం. యభిప్రాయమును సంగ్రహించుటలోఁ బ్రయోజన మధికము గదా. ఏమ్యాదివివరణములో సూరి చిం. యభిప్రాయమును గ్రహింపఁబూనుట స్పష్టమే. తదాదుల నెల్లఁ జూపినసూరి యేని అన్న దొక్కటి యధిక మగు నని యుపేక్షించె

ననరాదు గదా. కాఁగా నేనిని బ్రత్యేకాభిప్రాయముతోనే సూరి యిటఁ బరిహరించుచుండనలె.

అది యేని అనునదే దుర్ఘ. ప్ర. యని యెంచుట యైయుండ నలె. ఏని ద్రు. ప్ర. యైసపు డండలినివర్ణము ద్రుతము. స్వరపరకత్వ మున సూరి ద్రుతస్వరలోపము చేసి చూపట స్పష్టమే. కావున నిందును ద్రుతస్వరము స్వరపరకత్వమున లోపించును గదా. (ఏని - ఏన్ + అగు) ఏ నగు నని యగు కావున బిట్టిరూపములకై దీని నేమ్యాదులలోఁ బరింపవలసినయవసరము లేదు. కావున సూరి చూపలే దని గుర్తించనచ్చును. ఎట్లకేని అనుచో నీకాదులయందు ద్రుత మైననివర్ణమును జూపుట స్పష్టత కలదుగను. ఇంక ఇంక ఎట్ల కేలకు అనుచోఁ బూర్వస్థలమున ద్రుతము చూపలేదు గదా. ఇట నట్లే ఎట్లకే అని చూపిన నస్పష్టముగా నుండు నని స్పష్టతకై యెట్ల కేని అని యిట నిద్రుతమును జూపట విరుద్ధము గానేరదు గదా. సూరి బాలలో నేనిశబ్దముపై నెచ్చటను యడాగమును చేయక యే నగు ననురీతి సంధ్యభావరూపమును దుర్ఘ. ప్ర. సాధారణముగాఁ బ్రయోగించుట గానవచ్చు. ఈతనిసీతీచంద్రికయందు పైతమేని శబ్దముపై యడాగమును గానరాదు. ఏని నతిని యు న్నగురీతిగా (అంటిని నింపటకు) ఏనిపైని మఱి యొకద్రుతమే కానవచ్చుచున్నది. ఇంకను సంపితే జాలు ననురీతిగా నేమే గర్భ మనువిధము లైన ప్రయోగము లధికముగాఁ గానవచ్చును. అవ్వానింట నెల్ల సముచ్చ యాద్యర్థకనుశబ్దమునే సూరి ప్రయోగించె ననుట సముచితనూ? కాన నీతిచంద్రికప్రయోగముల ననుసరించి చూచినను మీరి ఏని ద్రు.ప్ర.గా నెంచె నని తోఁపకమానదు.

అయిన ఎక్కడో జనుము అంపితే జాలు ననురీతిస్థలము లనుబట్టి ఏని ద్రు.ప్ర. యని సూరియభిప్రాయము నెన్నరా దనియు

నహా. వలెనే స్వరలోపానంతర మేన్లో సకారము ద్రుతి మగు ననియు సూరి యెంచె నననచ్చును గదా. కన్ + దోయి యని యిచ్చునోఁ గన్నాదుల స్వరలోపానంతరమే సకారము ద్రుతి మగు ననుకభిప్రాయము సూరికిఁ గల దేమో యని యింతకు ముందు నూహింపఁబడినది. ఏని యన్నదియు నట్లే. అనఁగా ఏని కళ. ఏన్ ద్రు.ప్ర. అని సూరి యెంచె నననచ్చును గదా యని సందేహింప నవకాశము గలదు. చిం. వలె సూరి ఏనిలో నిల్లోపమును బ్రత్యేకముగాఁ బ్రస్తావించలేదు. పదాంతంబు లయి యసంయుక్తంబు లయిన నులురులయత్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు ననుసూత్రము సంకలి బహుళపదము నాశ్రయించి దేనిశబ్దేశ్వర మెల్లయెడల (స్వర పరకతయందును) వికల్పముగా లోపించు నని చెప్ప వీలున్నది. కాని యీవిషయము నాసూత్రముకిడ నేని సూరి కేర్పొనియింపలేదు. కన్ ప్రభృతుల స్వరలోపానంతర మావయవికసకారము ద్రుతి మగు ననుటకు క్షిప్రోల్లోపస్తనాదిభ్యః కపానాం గజా మతాః అనురీతి సూత్రాంధ్రలక్షణ మేని గొంతయాధారము గలదు గాని దేనిశబ్దము విషయమున నట్టియూహ కాధారము సూరిగ్రంథముల నెందును స్పష్టము గాకున్నది. క్షిప్రోయెడల నహా. ప్రభృతులయభిప్రాయము సూరి యాదరించె ననుటకు వీలు లేకున్నది.

శాల. మతమున స్వరలోపానంతరము కన్ ప్రభృతుల నావయవికసకారము ద్రుతి మగు నని రమ. మొ॥ వ్యాఖ్యలు కొన్ని భావించినవి. కాన శ. ర. కర్త శాల.లో నట్టియభిప్రాయము నూహింపలే దనవచ్చును. వ్యా.సం.స.లో నడ్డలవారు నీరీతియభిప్రాయము నామోదించినవారు గాదు. కావుననే శ.ర.కర్తయుఁ దదనుగుణముగా నడ్డలవారును నుశబ్దముతో సమన్వయము చేసిరి. చిం., వి.వి.లమత

మునఁ బొల్లనకారము ద్రుత మని భావించినవారు గావున వజ్రలవారి
మతము ననుసరించి ఏనిపైఁ (యశ్రుతియును?) బరుషములు సరళములు
గాక గనఁపదన లట్లగుటయో లేక పరుషము లట్లే యుండుటయో
చెప్పవలె. కాని సూక్తిమతమున స్వతసహితమే కదా, ద్రుతము.
స్వత్వము విషయమున సూక్తిమతమున భేదము గల్గును. ఏని - కళ,
ఏన్ ద్రు.ప్ర. యనుకీర్తిగా నొకేశబ్ద మేకదేశమాత్రవికృతిచేఁ గళయు
ద్రు.ప్ర.యు నగు ననుట యసహజముగా నున్నది గదా.

అప్యగ్గకము ద్రు.ప్ర. యని యంగీకరించుపక్షమున దీనిపై
యడాగమము గాని పరుషములు సరళములు గాకుండుట గాని
కుదురదు.

పదప్రయోగకోశముఁకు వేర్వేలుముద్రితప్రతులందుఁ గాన
వచ్చుదానికిని భేదము మిక్కిలిగాఁ బొడఁగట్టుచున్నది. ఏనిపై స్వర
మునకు యడాగమమున బరుషము లట్లే యుండుటయు ఏనినివర్ణముపై
ద్రుతము నాదేశసరళములకు ముం దేనినివర్ణముపై ఖండానుస్వార
ముండుటయుఁ బదప్రయోగకోశములఁ చూపినట్లుగనె భారతస.శో
ధితముద్రణమునఁ గానవచ్చుచున్నది. భిన్నస్థానము లత్యల్పములు.
తి.ప.కో., (శాం. 5-337) ఏని నట్టి అని చూప సం. ము. ఏని యట్టి
యనిమాత్రమే చూపె. ఏని నుభయ-అని కోశము చూపుచుండ
సం. ము. యడాగమముతోడిది సాతాంతరముగాఁ జూపినది. సం.
ము. ఏని ద్రుతాంతముగా గ్రహింపఁబడుట కొన్నిప్రతులందును
గళగాఁ గొన్నిప్రతులు గ్రహించుటయు నట నటఁ బ్రస్తావించినది.
I 392, 415, V-45, మొ॥ ఒకచో ఏని నట్టి అని చూపుచునే యిది
ద్రుతాంత మగుట కాకరము లే దన్నది. (V 330) తాళపత్రప్రతు
లలో ఏనిశబ్దము కళగా కన్పించుచున్నది (IV. 607) యన్నది. కాని

తాళపత్రప్రతులలో ద్రు.ప్ర.లపై యడాగమాది కళాలక్షణము లుండుట ప్రచురమే. కాన దానింబట్టి నిర్ణయించుట కుదురదు. ఇంతకు నేనిని గళగాఁ జూపినపెక్కెడల వావిళ్ళ. ప్రతి ద్రుతాంతముగనే చూపుట గమనార్హము.

తి. ప. కో. (సూ.ని.) ఏని యన్యాయంబు (ఆను 4-136) ఏని యోకమలమిత్ర (వి. 2-108) అని యడాగమము చూపఁగా ఆం. భా. ని. 'ఏని నన్యాయంబు ఏని నో' అని పైని ద్రుతము చూపినది. వావిళ్ళ. ప్రతియం దిది యిట్లు యున్నది. ఆం. భా. ని. ఏని కళగాఁ గూడఁ గొన్ని ముద్రితప్రతులం గానవచ్చుచున్న (1459) ధనుటంబట్టి దీనిని బ్రధానముగ ద్రు.ప్ర.గనె యెంచిన ధని గుర్తింపవచ్చును. ఇది కళ యనుటకు ఆం.భా.ని. ఎట యేని హోయెదన్ (ద్రో. 2-288) అన్నది చూపినది [అంతకుముందు ఏనియింటకి (వి.2-13) అన్నది చూపినది కాని యటఁ గళాత్వప్రసంగము చేయలేదు.] తి.ప.కో.లోను వావిళ్ళ. ప్రతిలోను నిటఁ బరుష మట్లయున్నది. కాని యానందముద్రణప్రతిలో ఎట యేనిఁ బోయెదన్ అని యాదేశసంశయము గానవచ్చుచున్నది. ఏనియింటి కనుచో నానందముద్రణమునను నట్ల యున్నది. తి.ప.కో. ఏని చాల (వి. 1-47) అని చూప ఆం.భా.ని. ఏనిఁ జాల నని ద్రు.ప్ర.గాఁ జూపినది. వావిళ్ళ. ప్రతియం దిట్ల యున్నది. శ్రీనాథాదిప్రయోగకోశములయెడను స్త్రీవైవిధ్యము గోచరించును.

ఇట నిన్ని భేదములు గల్గుట (కివి ప్రాసగతములు గాకుండుట కారణముగా గుర్తింపవచ్చును. ప్రాసేతరస్థలములనుబట్టి తాళపత్రప్రతు లాధారముగాఁ గళయో ద్రు.ప్ర.యో నిర్ణయించుట కుదురదు గదా. ఏని ద్రు.ప్ర.త్వ మిందుచే నిర్ణయింపరామి వివాదాస్పద మగు

టచేతనే ముద్రితప్రతులలోను గళాలక్షణములు చోటుచేసికొన్న నని గుర్తింపవచ్చును. కాన నిట్టియెడల బ్రాసఘటితముల నిర్ణాయకము లని యెంచుట యుచితము.

జైమినిభారతే - “ముచుకుండవరదుఁ డెంతేని చులకన యొనర్చి పోయెనను? ఏనవే - మిచెలియవానికిఁ దగునెమఱి చిన్నవాఁడనుచు నోపి ప్రేలదెనునశోన్” (సా.త్రి.శ.పరి. 25రూ.) అనుచోఁ బ్రాసస్థానమున నేనినిర్ణయముపై బరుషములై యన్నది. కాని యిది పిల్లలమఱిగ్రంథమునఁ గానరాలేదు. ఎక్కడిదో యెప్పటిదో నిశితముగఁ బరిశీలింపవలె. అట్టి యిది యంతవఱకు నిర్ణాయకము?

ఏని దొల్లి (ఆర. 1-33) ఏని గలుగుదురు (క. 2-47) ఏని గల్గుషంబు (శాం. 5-23) ఏని తత్క్షణంబున (కాశీ. 6-60) అనుకొని గొన్నియెడల సరళములకు నేనినిర్ణయమునకు నడుచు ఖండబిందువును గానరాదు అది యచ్చునొరచాటవచ్చు. సంఘ.లోఁ గూడ నాదేశ సరళములకు ముండుటి ప్రతస్థానముల ఖండబిందు వేని రానరాకుంట గొడు ఇట్టి ప్రమాదములు ప్రధానముగాఁ బరిగణింపఁదగినవి గావు. కావున ఏనిచే న్నేనినిర్ణయమును జేయవలెను. పైగా నేనినిర్ణయముపై చహు గలసలములను గానరాలేదు. కాగా బైని గనఁప దవాదేశ మని యేని జెప్పవలెను (అయిన నాంస్కృతికపదము ములను గనఁపవలగుట విశేషము) పైగా బైప్రయోగములు ప్రాసఘటితము లేని గావు అయ్యు. ఖండా ఖండప్రాస మన వలె గల్గి నట్టివి నిర్ధారింపలేవు.

కాగాఁ గళాత్వమును నిరూపించునని ఏనిపైఁ బరుషము లట్ల యుండుటయు యదాగమమును కాగాఁ బ్రమాణీకరింపఁదగిన ప్రాసస్థలముల నేని నిర్ణయముపైఁ బరుషములస్థితియే కానరాదు. అ

యట్లేయుండునో గనడదవ లగునో సరళము లగునో నిర్ణయించుట యింకెట్లు? అట్లే ఏనినివర్ణము వర్ణిస్తానమున నుండ దానిపై స్వరము గల్గుతావులు ప్రాసఘటితము లైయున్నవి. కాని యట యడాగమము లేదు. ఏ-నినిభంబు (ఆను. 1-218) ఎంచే - నినొకని (శాం.5-328) (ఏ-నిని శ. 1-58) అనురీతిగా నకార మగుటయే కానవచ్చు.

కాఁగా లభ్యము లగుచున్నప్రాసస్థలములందలిప్రయోగములనుబట్టి చూచిన నేనిశబ్దము కళ యనుట కవకాశము లేదనియే నిశ్చయింపఁదగియున్నది గదా.

శ. ర. కర్త యేని గళ యనుటకు నట్టికళాత్వనిరూపకప్రాసఘటితప్రయోగము చూపకుంటుంటేని యట్టివి యాతనికిని లభ్యముగా లేదని గుర్తింపవచ్చును. అందుకే యాతఁడేని గళ యనుటకు నేనియును అనుదానినే యాధారముగాఁ జెప్పట గమనార్హము. అనఁగా నేనిపై యడాగమము లేదా పగుషము లట్ల యుండుట (లేదా గనడదవ లగుట) యనుసంశయములు ప్రస్తావింపలేదు. అట్టి ప్రయోగము లున్న నవియే దీనికళాత్వమును నిరూపింపఁజాలును గదా. అట్లు వివరింపకుండుటయే కాక యట్టిప్రయోగములను జూపలేదు. (సూ. ని. చూపినప్రయోగములు సైతము ప్రబలములు గావు.) కాఁగా యడాగమము సరళములు గాకుండుట యనువానిని శ. ర. కర్తయే ప్రస్తావింపకుండుటంటేని యట్టిస్థితు లెటనేఁబ్రయోగములుఁ గాననైనను నవి నిర్ణాయకములు గామి నుపేక్ష్యము లనియే శ. ర. ననుసరించి గుర్తింపఁదగియున్నది.

ఏనియును అనురూపమునుబట్టి యేని గళయే యని శ. ర. పేర్కొనుటలో దీని ద్రు.ప్ర.త్వ మనుమానింపఁదగిన దగుట స్పష్టము. ఒకవేళ నిది ద్రు.ప్ర. యైన నేనిన్ అని యుండవలె నని శ.ర. శంకించె

శన వీలు లేదు. ఇంక ఏనియున్ ఏనిన్ ఏన్ అనురీతిగా ఏన్ అన్నది యేర్పడుటను వివరించుటనుబట్టి చూడఁగా ఏనిశబ్దమే కళా లేక ద్రు. ప్ర.చూ యని యెన్నిన ట్లూహింపవచ్చును.

ఇంక నేని గళ యనుటకు (శ. ర. ననుసరించియు) నొకే యొకయాధారము ఏనియును అన్నరూపమే. ఇది ద్రు.ప్ర. యన్న నీరూప మగుచో ద్రు.ప్ర. యనఁదగు సనియే శ. ర.నుబట్టి నిర్ణయింప వచ్చును.

ద్రు.ప్ర.లపై నుశబ్దము సంకీర్తించిన ప్రౌఢ. నన్నును తనచేతను అనురీతిగా నుదాహరించుట గమనించితిమి. నన్నును అను ద్వితీయాంతమునుండి యుదాహరించుట ద్రు.ప్ర.లపై నెల్ల నుశబ్దము చేరుట సూచించుటయే. నన్నును అనుచో నుశబ్ద మాగమాత్మక ద్రుతమున కుదాహరణముగా సకారం బసాధారణంబు ద్రుతం బనుచోఁ జూపెను. అటనే యవ్యయాత్మక మయినదానికి అన్నయును అన్నదియుఁ జూపె. మఱి నన్నును అన్న దీట నుశబ్దాంత మెట్లయి నది? నన్నును అనునాగమాత్మకద్రుతముపై నుశబ్దము చేరఁగా నన్నునును అని యీవలెను గదా. నన్నును అనియే చూపి యది నుశబ్ద మైనస్థలముగాఁ జెప్పటచే నిండలిచివరినువర్ణ మవ్యయ మగు నుశబ్దమే యగును. మఱి యంతకుముందఱి యాగమనువర్ణ మే మైనది? లోపించిన దని యూహింపవలె. లోపమును బ్రౌఢవ్యాకర్త లక్షణ మున విధించియుండలేదు. విధింపవలసినదే. నన్నును అనియే చూపె నేమి? నన్నునున్ అనియుండదా? ఉన్న నట మఱల ద్రుతంబు మీఁద సకార మయినట్లుగా అదియునున్నాకేత్యాదులవలె గుర్తింప వలెనా? న న్నేలిన దేవయానికి నరేశ్వర భర్తవు గావున నాకునుం బోలఁగ భర్త వీవ (ఆది ౩-171) యనుచో నెట్లు? ఇట సముచ్చ

యార్థము స్పష్టమే. నాకును అను ద్రుతప్రపై సుశబ్దము చేరగా నాకును + ను అనియుండ నాగమనద్రుతము లోపించి నాకును అని కాగా మఱల ద్రుతముపై నకారము చేరి (అదియనన్దాక) నాకుసం బోలంగ నని యయ్యె నని సచుస్వయించుట యుచితమా? సుశబ్దపర కర్తవ్యమున ద్రు.ప్ర.ల ద్రుతము నిత్యముగా లోపించు ననిరాదు. సన్నునున్ అనుకీతిగాఁ గూడఁ జూపఁదగును. ఇట నాకునును అను కీతిస్వత్వరూప ముండదు. బిందువులు లేకున్న సంశ్లేషము నిత్య మని నియమించుకొనఁదగును. ద్రుతంబుమీది ద్రుతంబునకు స్వత్వంబు లే దని నియమించుకొనుట పెక్కుచోట్లఁ బ్రయోజనమును సాధించు. కాగా సుశబ్దపరకర్తవ్యమున ద్రు.ప్ర.ల ద్రుతము వికల్పముగ (తెలుచు గనో) లోపించు ననవలె. అవిశేష మెల్లును జెప్పవలసినదే కదా. దానితో నేని ద్రుత మేమాత్రము లోపించు వని చెప్పనవునే కదా. నేను తాను అనుచోఁ బ్రత్యయాత్మక మయినద్రుతముగా సీతాశు స్పష్టము చేసెను. ఇట నేనును దానును అని సుశబ్దమునకు ముదటి ద్రుత మనలు లోపి పను గదా. అట్లే యిటఁ గూడ. నానునుం బోలంగ ననుకీతిగ్ధాములమాత్రమే ద్రు.ప్ర.లపై సుశబ్దము చేరిం దని చెప్పచో సుశబ్దపరకతలో ద్రు.ప్ర.ల ద్రుతము లోపించు నని చెప్ప నవసరమే లేదు.

అయిన నేని అవ్యయము కదా, అవ్యయములయొక్క గళ లకే కదా యవు ననెను. (శబ్ద 116) ఏని ద్రు.ప్ర. యైన ననలు సుశబ్ద మగు తెల్లు? పండింపనుం గావ న్నేర్చి (శాం. 1-181) చంప నుం జెలుప వేచుట (శాం. 2-20) అనుకీతి ప్రయోగములంబట్టి ద్రు.ప్ర. లగునవ్యయములపైఁగూడ సుశబ్దమును జెప్పవలసినదే యని స్పష్టము. (చూ.త్రి.శ్రే.)

ఇంక నేనిశబ్దమువిషయమునమాత్రమే కాననగువిశేష మొక్కటే. అది యువర్ణపూర్వక మగుట. యువర్ణపూర్వక మగుట కళ లగుననుదంతశబ్దములపై నని ప్రౌఢ. చెప్పచున్నది. రామునికిని + ను-రామునికినియును అనురీతిరూపము లుండవు గావున కళ లగుననుదంతములపైనే యనుట యవసరమే. ఏని అన్నది యనుదంతమయైనను ద్రు.ప్ర.యె. ద్రు.ప్ర.లలో నిర్ధానిపై మాత్రమే యువర్ణ పూర్వకముగా నుశబ్దము చేరుట విశేషము. ఆయొక్కటి విశేషముగా వినరించియున్న నేనియును అనురూప మగుటలో నవరోధము లేదు. నుశబ్దమున విధించు ప్రౌఢ. లక్షణము సమగ్రముగా లక్ష్యసాధక ము గాకుండఁగా (చూ.త్రి.శే) దానింబట్టి యేనియును అనురూప మసాధ్య ఏని యది ద్రు.ప్ర. గాదని చెప్పట కుచునా ?

కావున నేనిని ద్రు.ప్ర.గాఁ బ్రయోగానుసారముగా గుర్తించి దానిపై నుశబ్దము యువర్ణపూర్వకముగా విభాషగా వచ్చుటను విశేషముగా గుర్తించు తేసి నుచితిము గాని యట్టి యొకరూపమునుమాత్ర మాధానిముగాఁ జేసికొని యిది కళ యని నిర్ణయించు టుచితిమా ? ఏసియన్ అనుదానినుండి ఏన్ పాధించిన ప్రక్రియకంటెఁ బైకితే నేనిపైమాత్ర మింత మగు ద్రు.ప్ర.పై నుశబ్దము యువర్ణపూర్వకముగా విభాషగా వచ్చు నను టుచితిమే యని నిశ్చయింపఁగలుగు.

కాఁగా నేని గళయో యని నిశ్చయించుటకుఁ బ్రబల మైన ప్రమాణమే లేదని గుర్తించవచ్చును. అపిశబ్దార్థస్యేత యనుచోబా.న. ప్రభృతులమతియు ననుసరించి యేని కళ యని గాని లేదా ఏనిన్ శబ్ద మనిగాని తఱచిననే యావిధి కొంతవఱ కేని సరిపడును. దీనికళాత్వమును

నిర్ణయించునందర్భమున శ. ర దీని నుద్దేశి. చిట్లు గానరాదు. ఏనిన్ అన్నదే యప్యర్థక మనుట సరి కా దని సూరిలక్షణము ననుసరించి నిర్ణయింపవచ్చును. చిం.లోఁ గొంతభిన్న మైనమ్యాము సూరి యనుసరించె ననవలసియుండును. అట్లని సూరియఁ గళ యని యెఱచె నంద మన్నను నేమ్యామలలో దీనిఁ బరింప లేదే.

కాఁగా నప్యర్థకము ఏని అనునదే కాని దానిసహజరూప మేనిన్ అని కా దని మొట్టమొదట సిశ్చయింపవచ్చును. ఏని అను నది కళ గా దనియు ద్రు.ప్ర.యే. యనియుఁ బిదప గుర్తింప వచ్చును. దీనిని వలెప్రభృతులలోఁ జేర్చుకొనఁదగును. సూరి యట్లు నుదాహరింపకున్నను నట్లు గ్రహ్యము.

ఇంకఁ జివరకు సారాంశముగా నొక్కయంశము. ప్రాస ఘటితమై యేనినివర్ణముపై యడాగమము గన్పించినయెడలఁ బై విచారణ మెల్లఁ గుదురక యది కళయే యని చెప్పుకొనవలసియుండును. ప్రాసఘటిత మై యేనినివర్ణముపైఁ బరుషము గపడవలె న ప్రయోగము లభించినను నంతే. ఇంకఁ బరుష ముట్లే యున్నను నేని గళయే యనవచ్చును గాని యట్టియెడఁ గాన తగం బొందుట యనుకీర్తిప్రయోగములతో సాదృశ్యము నాలోచింపవలసియుండును. మొత్తముమీఁద నేనినివర్ణముపై యడాగమము (లేదా పరుషములకు గపడదవలు) ప్రాసఘటితముగా దొరకునంతదనుక యేని ద్రు.ప్ర.యే. యని చెప్పదగు నని తోచుచున్నది.

ధాతుజవిశేషణములు

ధాతువునందు జనించిన విశేషణరూపములు ధాతుజవిశేషణములు. క్రియా ధాతుః అని చిం. షేర్కొనుటచే గాబోలు నిట్టి వానికిఁ గ్రియాజన్యవిశేషణము అనియు న్యవహారము గానవచ్చు. (ప్రా. ఢ. సమా. 10 ము॥) కర్మాదికర్తృతాయాం చ క్రియాజవిశేషణమ్ (క్రియా చ విశేషణ మ్మచి పాఠాంతరము.) అని వి.వి.లోఁ గానవచ్చును.

ఎడి - ఎడు - తల్లోపను-ఉన్న - కల-న-ని-నర్ణకాంతము లేడును ధాతుజవిశేషణములు. పిదవి బాల. స్పష్టము చేసినది. చిం. క్రితిషేషవాచినా నిః అని . సినర్ణమును భూతార్థానాం తు సః క్రియాణాం న్యా త్తచి సినర్ణమును స్పష్టము చేసినది. ఇంకను జిం లో నాధింపఁదలచిన ననతి రనుబంధః (ఉర్న) అస్తి రనుబంధః (కల) అనులక్షణములనుండి ఉన్నకలలు నాధించుననవచ్చు. ఇంక ఎడి, ఎడు, తల్లోపనులు నాధించుటకు జి లో ననకాశ మేమాత్రమును లేదు. పి. వి. తద్ధర్మప్రపణమే న్యాతాం డుడివల్లా చ నాస్తౌ డోస్తు భేవకతాపి న్యా దితి కేసాంచి పీరణా యన్నది. 'డుడ్వాదినల్లే భూతార్థేచాపి తన్వద్భవేత్సదా' యని యిటు ధాతువున కెత్వము చెప్పినది. ఈయెత్వమును డిమలతో గలిపి ఎడి, ఎడు అని న్యనహరింతము. ఇందు డోస్తు భేవకతాపి న్యా త్తచి యెడ్వంతమునకే భేవకెత్వము చెప్పబడినది. (పైగాఁ గేసాంచిపీరణా యనె. వి. వి. కర్తృకిన్వము లేదా? మఱి యెవ్వ రే యంగీకరింపలేదా?) వ్యుత్పాదము డుడివర్ణములలో నొక టగు 'డు' అనుదానినిమాత్రమే యంగీకరించుచు

డోస్తు అని వక్కాణించుటచే డిప్రత్యయ మధర్వణసమ్మతము గా దని తెలియుచున్నట్లు (వ్యా.సం.స. 1484) పేర్కొనిరి. డోస్తు అన్నప్పటి తుశబ్దముచే నిట్ల నిర్ణయింపఁదగును. కాని యెడివర్ణకాంతము విశేషణము గాదా ?

శత్రురేతుతశ్చోన్ః అనుసూత్రవివరణమున నహో. తు శబ్దోఽత్ర చార్థే యని తుశబ్దము చార్థక మనెను. అటఁ బ్రయోజన విశేషము గ్రంథాంతరమున గ్రహింతము. ఇక్కారికయందు తుశబ్దమును జార్థికముగా గ్రహించిన డువర్ణముతోపాటు డివర్ణమును గ్రహింపఁబడి యెడ్యంతమును విశేషణ మగుట సిద్ధించును. కాని యహో. కూడ దీనిని సమ్మతంపలేదు. ఇంక నెడియెడులలోపముతో సూరి సాధించినరూప మొం డున్నది. వి.వి. తద్ధర్మప్రకమే న్యాయాంతం డుడివర్ణా చ నాన్తకౌ యనుచో చశబ్దముచే డుడివర్ణములు రాని స్థితియు నంగీకృతము. చిం. ప్రకమైకవచనలోపముచే సాధించిన - ఘటించున్ అనురీతిరూపములును గల వని తేలును. డోస్తు అను చోటిచార్థకతుశబ్దముచే డివర్ణముతోపాటు డిడులు చేరనిరూపములు సైతము (డుడ్యాదివర్ణే యనుటచే డిడులు రాకున్న నెత్వమును రాదు గదా.) విశేషములుగా గూర్తింప నవకాశము గల దనవచ్చును.

మొత్తముమీఁద నే దే మైనను నీరూపు నొక్కవిధములై సవిశేషణరూపము లెల్లధాతువులనుండి యేర్పడుచు ధాతుజవిశేషణము లగుచున్నవి.

స్త్రీ స మ ము లా ?

ధా.వి.లు స్త్రీసమము లని వడ్డలవారు పెక్కుచోట్ల (వ్యా.సం.స. 88,841,446,706 మొ॥) పేర్కొనిరి. అది యుచితమా? అసలు స్త్రీసమ మన నేది ?

చిం. వికృతౌ సర్వేశ్వరైః స్త్రీసమాః క్లీబసమా శ్చ నాన్యే
 స్యుః అనుసూత్రమున స్త్రీసమక్లీబసమములను బేర్కొన్నది. అనుతాం
 స్త్రీయాం సమానాం సర్వస్య స్త్రీసమస్య చ అనుకీతిప్రయోగమును
 బట్టి స్త్రీసమమునునది (క్లీబసమమును) సంజ్ఞగా గ్రహింపఁదగి
 యున్నది. 'స్త్రీ'తో సమ మైనవి స్త్రీసమములు. శబ్దప్రపంచమున స్త్రీ
 లింగశబ్దములతో సమ మైనది స్త్రీసమ మని స్పష్టము స్త్రీలింగమే
 యైనది. దత్తునుత్పత్తివిధాన మనవసరము. కాఁగా స్త్రీలింగములు గానవి
 స్త్రీలింగశబ్దములతో సమ మైనవి స్త్రీసమములు. అనఁగా నిట స్త్రీ
 లింగము అయినశబ్దము లెట్టికార్యములను బొందుచున్నవో యట్టి
 కార్యములను బొందుటయే స్త్రీసమత్వఫలము. స్త్రీలింగములు గాక
 స్త్రీలింగకార్యమునను బొందునవి స్త్రీసమము అనునర్థమున నీసంజ్ఞ
 యర్హము నగుటచే నర్థము చెప్పుకొనవచ్చును చిం. స్త్రీవత్ స్యుః
 స్త్రీసమాః అని స్త్రీసమములు స్త్రీలింగములవలె (నట్టికార్యములను
 బొంది) ఉండు నన్నది. వికృతౌ అనుసూత్రమునుబట్టి యాచ్ఛిక్తభాష
 యం దని గ్రహింపఁదగు.

చిం. ననుసరించి భా.ల. సైతము స్త్రీసమక్లీబసమసంజ్ఞానా
 స్వీకరించినది. చిం.లో వలెలే స్త్రీసమక్లీబసమభేదమును (వ్యవహార
 మును) నాచ్ఛిక్తశబ్దములందే చూపఁటయు గమనార్హము. రహ. ప్రభృతి
 వ్యాఖ్య లీభేదమును గుర్తించి యుట్టివ్యవహార మాచ్ఛిక్తశబ్దములకే
 యని నిశ్చయించుట యుక్త మయినది. కాఁగా స్త్రీలింగము
 కాకయు స్త్రీలింగకార్యమును బొందునట్టి యాచ్ఛిక్తశబ్దము స్త్రీసమ
 మని తెలియచున్నది. అట్టిదే సంస్కృతసమ మైన దాని కీసంజ్ఞ
 చెల్లదు. అట్టివానిని స్త్రీసమ్యము లిత్యాదిగా వ్యవహరించుచు సూర
 స్త్రీసమత్వ సూచ్ఛికములయొడ స్థిరపఱచియున్నాఁడు.

ఇది యాచ్చికములయెడనే యని నజ్ఞులవారు తలంపలేదు. బాలలో సైతము ఈసందర్భమునందలి స్త్రీసమశబ్ద మాచ్చికమాత్ర) విషయకము. పిత దూత మున్నగునవి ప్రథమైకవచనలోపాదికమునకై స్త్రీసమములుగా సూరిచే సూత్రింపబడినను నట్టితత్సమముల నిచటి స్త్రీసమములలోఁ జేర్పరాదు. (వ్యా.సం.స. 342) ఈ (నుగాగము) సందర్భమునందే గా దేసందర్భమునందైనను స్త్రీసమశబ్దముచేఁ సంస్కృతసమములు గ్రహింపబడవు, పైఁగాఁ బ్రథమైకవచనలోపాదికమునకై పిత దూత మున్నగువానిని సూరి స్త్రీసమములలోఁ జేర్చెననుట పొరపాటు. ఆచ్చికశబ్దంబు లెల్ల-ననుము న్నగుసూత్రముచే స్త్రీసమములుగా సంగ్రహింపబడుట కివి యాచ్చికములు గాదు గదా. ఒకవేళ నెట్లే నాసూత్రముచేత సంగ్రహింపబడి యాయవి స్త్రీసమములయినచో (అనఁగా నిం కొకసూత్రము బాలలో స్త్రీసమములను జెప్పనది లేదు గావున నిది యొక్కటి కాకతప్పదు.) స్త్రీసమములకు సామాన్యముగా విధింపబడినకార్యము కొన్నింటికి రా దని నియమించుట కే దేని బ్రమాణము చూపినఁ జక్కగా నుండెడిది. ఇంతకును సూరి పినిని స్త్రీసమములలోఁ జేర్పనేలేదు. ప్రథమైకవచనలోపాదికమున కయి పిత్రాదులకు స్త్రీవద్భావమును దూతాదులకు స్త్రీత్వమును విధించియున్నాఁడు. సంస్కృతసమములయెడ సీరీతివ్యవహారము గానరాదు. స్త్రీలింగకార్యములు పొందవలసియున్నను సంస్కృతప్రాతిపదికలకు స్త్రీత్వమో స్త్రీవద్భావమో స్త్రీతుల్యతయో చెప్పబడుట గమనింపవచ్చును.

ఇట్లే క్లీబసమములు నాచ్చికములే కంధరాదులు క్లీబతుల్యములు, మున్నగురీతిగా సంస్కృతప్రాతిపదికలయెడఁ జెప్పట గమనింపవచ్చును. ఇట్టిప్రత్యేకదృష్టి లేనపు డెచ్చట నేని సాంకర్య ముండె

డిదే యనవచ్చును. కాఁగా నాచ్చికశబ్దంబు లెల్ల అనుసూత్రము ననుసరించి స్త్రీసమక్రీబసమవ్యవహార మాచ్చికశబ్దములయొడనే యని గుర్తింపఁదగియున్నది. కావున సంస్కృతప్రాతిపదికయొడ స్త్రీసమవ్యవహారము విరుద్ధము. అందువలననే స్త్రీసమశబ్దము ప్రయుక్తమైనయొడల పిత మాత మొదలగుసంస్కృతసమము లేనలమునందైనను గ్రహింపఁబడవు.

ఆయొయొడ స్త్రీసమశబ్దమును బ్రయోగించుటలో నీయవి (క్రీబసమము) సంజ్ఞలుగా పైత గూడఁగింపఁబడిన వని గ్రహింపవలసియున్నది. కావునను స్త్రీలింగకార్యముల నెఱుఁగి యనులక్షణముగల నెల్ల స్త్రీసమములే యని తెలంపరాదు. స్థూలవా రట నట స్త్రీసమము లనునర్థమున స్త్రీలింగసమము లనకీకరము జేర్కొనుట గాన నచ్చును. పరుసనదికాదుఁ గను వదర్థమున నితరశబ్దము లెట్లు ప్రయుక్తమవుట లేదో యట్లే యీస్త్రీసమక్రీబసమముయొడను ననవచ్చును.

నష్టలవార పైత మొకచోట నెల్లు జేర్కొనిరి. 'స్త్రీసమములు ప్రథమైకవచనమున డ్వాదశత్రయములు లొపించునాచ్చికములు.' (వ్యా.సం.స. 372) ఇచ్చటనిట్లు చెప్పి దీనికిఁ బ్రమాణముగఁ బై వాక్యములు చూడు మనిరి. ఇంతకు ముందు మనము చూచిన యావాక్యము లిచ్చటయూచుభివ్రాయమునకు విరుద్ధములుగా నుండుట స్పష్టమే కదా.

కానీ నష్టలవా రిటు జేసిన స్త్రీసమశబ్దార్థవిన్యాయమును సంగతము గానేరదు. ఆచ్చికశబ్దములు అనుట సమంజసమే యైనను ప్రథమైకవచనమున డ్వాదశత్రయములు లొపించిన ననుట యయథార్థము. డ్వాదు లన డుముపులు. ఇందు పువర్ణకమాచ్చికములపై రాదని నిర్ణయించిరి గాన డ్వాదు లన డుముప్రత్యయముల యగును. ఇవి

లోపించినవి స్త్రీసమములు. అని లివి వచ్చినఁ గదా లోపించుటకు ? ఉదాహరణమున కన్నశబ్ద మున్నది. ఇది మహద్వాచకమే కాని పుంలింగము కాదు. కావున నుత్పమును డుజ్జును రావు. పుంలి గం బయి మహద్వాచకం బైననామంబు తుదియత్సంబున కుత్సం బగు, పుంలింగ మగుమహద్వాచకమునకు డుజ్జగు ననుసూత్రములచే మహద్వాచకమగుటతోపాటు పుంలింగము గూడ నయినఁ గాని డుజ్జు త్యయము రాదు గదా. మఱి డుజ్జే రానపు డది లోపించుట యెట్లు? పుంలింగతుల్యత్వము లేనిదే యాచ్ఛికశబ్దములకు డుజ్జు రాదు. (కయిరానులకుఁ వచ్చు) పుంలింగతుల్యత్వము డుజ్జాద్యర్థ మవుటచే నట్లయిన డుజ్జు లోపింపదు. ఇట్లే సూరి వివరణానుసారముగా స్త్రీసమత్వము లేనిదే మువర్ణకము నా దాచ్ఛికములకు. అట్లు వచ్చిన మువర్ణకము లోపింపదు అట్టియెడల 'ద్యాదీప్రత్యయములు లోపించుట' యనున దెట్లు గుచుదు నిట. కాఁగాఁ బ్రథమైకవచనములోపము గలవి స్త్రీసమము లనట కొంతనట కొప్పును. నిజమునకు స్త్రీసమ త్వాతిదేశమువలనఁ బ్రథమైకవచనలోపాదిక మగును. కాని ప్రథమైకవచనలోపాదిక మగుటచే నయ్యది స్త్రీసమ మగుట లేదు. కానీ యాయవి స్త్రీసమము లిత్యాదిగా గుర్తింపఁబడుటకుఁ బ్రయోగము లం దాయాశబ్దములయిట్టిలక్షణములే యాధారములు గావున స్పష్టత మాత్రమే యుద్దేశించి ప్రథమైకవచనలోపాదికము కలయాచ్ఛిక శబ్దములు స్త్రీసమము లనురీతిగాఁ జేర్కొనుట జరుగుచున్నది.

ఇంక వజ్రలవా రీయొక్కచోట నైనను స్త్రీసమము లాచ్ఛికములే యని గుర్తించుట బాగున్నది. కాని యాయభిప్రాయము వారికి స్థిరముగా లేదు.

స్త్రీసమత్వాతిదేశంబునంజేసి అసుర - దూత శ్వత్థామ బ్రహ్మ-ఆత్మ ము న్నగుసంస్కృత స్త్రీసమములకు ఆవు మన్నగు

నాచ్చికస్త్రీసమములకును చదివినన్ మెః॥ స్త్రీసమశబ్దముఁ గుఁ బ్రకృత
సూత్రముచేతనే ప్రథమైకవచనలోపము గల్గును. (583-586) అనిరి.
ఇట్లే పుట 582 లోను సంస్కృతస్త్రీసమముల ప్రసంగము కన్పించు
చున్నది. ఇట్లు తరువాతిస్థలముల సంతకుముందు పేర్కొన్నట్లుగా
నాచ్చికశబ్దములే యనునభిప్రాయమును విడిచిపుచ్చుట గమనార్హము.
దీనినిబట్టి చూడఁగా స్త్రీసమశబ్ద మాచ్చికమాత్రవిషయక మని వీరికి
నిర్ణయము లేదు. కానీ సూరి యట్టినిర్ణయము గల్గినవాఁ డగుటంజేసి
తఁడేక్షణములం దీనియమమును నియతముగాఁ బాటించెను. ఆపద్ధిని
మార్చిన వష్టులవారి కంచువలననే తత్తత్సూత్రార్థనిర్ణయసమయమునం
దాచ్చికములకే యని ప్రత్యేకించి చెప్పకొననాసిన యవసర మేర్పడి
నది. స్త్రీసమశబ్దమునకు బ్రయోగించిన సూరిసూత్రస్థలములం దెల్ల
నిర్ణయవసరము తప్పకుండుట ననుసరించి యైనను నాతఁ డాచ్చికముల
యెడనే స్త్రీసమసంక్షుం జేర్కొన్నట్లుగా గుర్తింపవచ్చును గదా.

ఇట్లే వీరు చింతలో నయితము స్త్రీసమశబ్దమును సంస్కృత
సమశబ్దముల విషయమునకు బ్రయోగించుట కావచ్చును. ఒకచోఁ
జి.వి. వినరించుచు అనుర-యోధ-మాత మున్నగుసంస్కృత స్త్రీసమ
ములకు సులోపము (వ్యా. సం. స. 582) మొదలుగాఁ జేర్కొనిరి.
కాని స్త్రీసమశబ్దము నాచ్చికమాత్రవిషయకముగా సూరి పేర్కొనుట
చింత. కనుగుణముగనే యుచి. బట్టి గ్రహింపఁదగియున్నది.

వికృతౌ చ సర్వే శబ్దాః క్లీబసమాః స్త్రీసమాశ్చ యని
చింత. పేర్కొన్నది. ఆచ్చికశబ్దంబు లెల్ల సనుసూరిలక్షణము నిట
స్మరింపఁదగు. వికృతిశబ్దార్థము విషయమున భిన్నాభిప్రాయము గలవా
రయ్యును వష్టులవారు గూడ నేతత్సూత్రమునొద్ద వికృతిశబ్దమున
కచ్చ తెను గనియే (వ్యా. సం. స. 702) యర్థము చేసిరి ఇట్లు

స్త్రీసమక్లీబసమశబ్దముల సచ్చతెనుఁగుల విషయముననే చిం. ప్రయోగించినది. సూరి దీని ననుసరించెను.

ఇచ్చట నున్న సమశబ్దమునకు వజ్రలవారు స్త్రీలింగసమము లని యర్థము చేసిరి స్పష్టత కిట్లు చెప్పట యుక్తమే కానీ ఇచ్చటి స్త్రీసమశబ్దము స్త్రీలింగము లైన శబ్దములతో నమ మైనకార్యములను విధించునది మాత్రము గా దనియు స్త్రీసమము లనుసంజ్ఞను లేర్పొను నదే యనియు గ్రహింపఁదగియున్నది. స్త్రీసమ మనునది సంజ్ఞ గావు ననే యట్టిశబ్దములఁ జూడ మేమి యన 'స్త్రీనత్ స్యుః స్త్రీసమా' యను సూత్ర మారంభింపఁబడినది. కాఁగా స్త్రీసమ మనుసంజ్ఞ కలిగిన తూయయిశబ్దములకు స్త్రీలింగములనంటికార్యములు విధించునది స్త్రీనత్ అనులక్షణమే కాని వికృతౌ చ అనుసూత్రమునందలి స్త్రీసమ శబ్దము గానేర దని స్పష్ట మగుచున్నది. కాఁగా నీ చుది సంజ్ఞగా నుద్దిష్ట మగుటచే స్త్రీసమములయెడ (నట్లే క్లీబసమములయెడను) ఐత్యర్యాదులుగా స్త్రీలింగసమములు స్త్రీశుల్యము లిత్యాదిశబ్దములు ప్రయోగింపరా దనియే చింతామణ్యాదుల యభిప్రాయము నెన్నఁ దగు. (ఇట్లే క్లీబసమ మనుసంజ్ఞ వికృతౌ చ అనుసూత్రమునలనఁ గొన్నింటికే గుదురఁగా ననఁగా నాసూత్రముచేత వికృతిశబ్దములు గొన్ని క్లీబసమములు కాఁగా నట్టిక్లీబసమత్వమునలనఁ బ్రయోజన మును క్లీబసమా అనువాక్య శ్చనులక్షణముచే జం. స్పష్టము చేసినది. కావునఁ క్లీబసమమనుటవలన మువ్వుక మగు నని యాఁకృతౌ చ అనుసూత్రమునొద్దనే యర్థము చేయ వీలు లే దన్నమాట.)

ఇట్లు స్త్రీసమక్లీబసమముల సంజ్ఞలుగా గుర్తింపఁదగియుం డఁగా వజ్రలవా రట్లు గుర్తింపమిచేతనే 'స్త్రీశేషణే' యనుదానికి స్త్రీసమ మగునట్టిశేషణమున కని యనఁదిపార్థము చేసిరి. (వ్యా.సం.

స. 1071) ఇయ్యది వికృతిశబ్దములకే చెల్లున దని చి. మతమను. అందువలననే సంస్కృతముల కస్త్రీలింగములకు స్త్రీలింగకార్యములు చెప్పఁదలచినపుడు స్త్రీసమము లనురీతిగా వ్యవహరించుట బాల.లో వలెనే చి. లోను గానరాదు. 'స్త్రీవద్ స్తాః' - అనుచో స్త్రీశబ్దమునకు స్త్రీనర్త్యము చెప్పబడినది. స్వీత్వ బహుతే యనుసూత్రమున సురశబ్దమునకు స్త్రీత్వము చెప్పబడినది. ఇంతే గాని స్త్రీసమత్వ మెచ్చటను జెప్పబడలేదు.

అనుతాం స్త్రీయా సమానాం సర్వస్య స్త్రీసమస్య చ సులోపః అనుసూత్రము స్త్రీసమము లాచ్ఛికములే యని స్పష్టము చేయఁజాలియున్నది. ఇటు సర్వస్య స్త్రీసమస్య అనుదానికి నిష్ఠిల వారు ఆచ్ఛికస్త్రీసమములకే కాక వాచనికస్త్రీసమములకు యోధ అనురము న్నగుసంస్కృతశబ్దములకును సులోపము కల్గు (వ్యా.సం. 581) ననిరి. యోధాసురాది సంస్కృతశబ్దములను గూడ స్త్రీసమము లనట విశేషము. చి. యోధాసురాదులను స్త్రీసమము లనలేదు. స్వీత్వ స్త్రీవత్త్వాదులు (రమా తుల్యత్వాదులు) విహితము లైనను నటు వానికి అనుతాం స్త్రీయా మ్మనుదానిచేతనే సులోప మవును గాని సర్వస్య స్త్రీసమస్య చ అనుదానిచే గాదు. ఇటు స్త్రీసమశబ్దము (సంస్కృత) సవేతర మని స్పష్టము చేయుట గమనార్హము.

సమానాం అనుతాం స్త్రీయాం సులోపః అని సంస్కృత సమములలో స్త్రీలింగసమముల కనుసంతములకే సులోప మగును. ఇయ్యది స్త్రీసమస్య సర్వస్య అనఁగా స్త్రీసమముల కన్న నిన్నింటికి వచ్చు నని చెప్పచున్నది. (వ్యా.సం. 581) ఈక్రమమునుబట్టి చూచినచో స్త్రీసమములు సమభిన్నములు. అనఁగా సంస్కృతసమేత రములు. అనఁగా నాచ్ఛికము లన్నవిషయము స్పష్టమే కదా. కాఁగా

సంస్కృతసమముల కనుదంతముల కగుసులోపము సంస్కృతసమేతి
రము లైనయాచ్ఛికము లగుస్త్రీసమముల కన్నింటికిని ననఁగా నూరు
పేరు మఃన్నగునుదంతములపైని సయిత మగు నని యర్థ మగుచున్నదే
కదా. చిం. స్త్రీసమశబ్దము నీరెండుసూత్రములందుమాత్రమే ప్రయో
గించినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఈ రెండింటఁ గూడ నిది యాచ్ఛిక
శబ్దములయొడ మాత్రమే వర్తిల్లుట స్పష్టము.

స్త్రీత్వము విధింపబడిన సంస్కృతప్రాతికపదికలకు స్త్రీసమ
వ్యవహారము లేమి సర్వస్య స్త్రీసమస్య చ యనుదానిచే లోపము
రానేరదు. స్వీత్వాదివిధానమువలన నట అనుతాం సమానా
మ్యనుదానిచే నగు నని గ్రహింపవలెను. వజ్జలవారు యోధాసు
రాదులను స్త్రీసమములుగా నెంచి అనుతాం స్త్రీయాం అను
దానిచే గాక సర్వస్య స్త్రీసమస్య చ అనుదానిచే లోప మగు
ననిరి. 'ఇట్లని స్త్రీత్వము విధింపబడినవాని కెల్ల స్త్రీసమస్య అను
దానిచే లోప మగు నని వా రెంచియుండకపోవచ్చును. ఏల యన
డుస్సౌత్సదారాజ్ఞః అనుచో రాజనశబ్దమునకు డుప్రత్యయము విహి
తము. ఇట వారు అది డావలె స్త్రీప్రత్యయమువంటిదే గావలసి
యున్నప్పటికిని నాపక్షమున సర్వత్తోదోతోర్వ్యుభవతి మువత్ అని
పువర్ణక మై దానికి స్త్రీత్వమునందు లోపము లేమింజేసి తనువు వధు
వులవలెనే రాజువు మునిరాజు నని గావలసివచ్చు ననిరి. ఇందలి
యితరాసౌచిత్వములపరిశీలనమున కిటఁ బ్రసక్తి లేదు. ఇంకఁ
బ్రస్తుతము వధు అనురీతిగా నిటఁ బ్రథమైకవచనము లోపింప దను
టచే నీడుప్రత్యయము స్త్రీప్రత్యయమువంటి దైనను అనుతాం
స్త్రీయాం సమానా మ్యనుదానిచేతనే లోపము చేయవలయు నన్న
మాట. అనఁగా స్త్రీత్వాదులు విధింపబడిన (యిట్టి) సంస్కృత

శబ్దము లెల్ల స్త్రీసమములే యనుచో సర్వస్య స్త్రీసమస్య చ అనుదానిచేఁ గదా లోపము రావలసినది. అనుతా మృచునియమము సంస్కృతసమముల కయినను యోధాసురాదులకు స్త్రీసమస్య అనుదానిచే లోపము చేరుగా స్త్రీసమములకు కుదంతములకును లోపము రావచ్చును గావున రాజు అనుదానిపైఁ గూడ నట్లు నచ్చుచే కదా నష్టలవారు వు (సు) లోపింప రావని తలంచుటచే అనుతా... సమానా మృచుదానిచేతనే చేయఁబూనుట స్పష్టము. యోధాసురాదుల నైన నష్టలవారు స్త్రీసమములుగాఁ బేర్కొనుటకు యోధాసురాదిశబ్దానాం స్త్రీసమత్వ మిహోచ్యతే యను వి.వి. లక్షణము కారణము. చిం. యిట్టి సంస్కృతశబ్దములను స్త్రీసమములుగా న్యవహరింప లేదు గావున నా చిం. సుతమునమాత్రము స్త్రీసమము లాచ్ఛికములే యని నిర్ణయించుటలో వైరుధ్యమే లేదు.

కాగా చిం. యభిప్రాయమున కనుగుణముగనే సూరి స్త్రీసమక్షీబసమన్యవహార మాచ్ఛికములకు మాత్రమే పరిమితము చేసె నని గుర్తింపవచ్చును.

ఇంక భేషము వి.వి. వచనమున నున్నది. ఇట నహో. చిం. యభిప్రాయము గుర్తింపలేదో లేక వి.క. సమసరించియో కాని యిట్లు పేర్కొనఁబడు.

‘అనుకేళి స్త్రీసమప్రయోగ స్తు-యోధ శుంత-ఇత్యాద్యాః స్త్రీసమాః ప్రసిద్ధాః’ అని సంస్కృతశబ్దముల నీతఁడు స్త్రీసమము లనుట గలను. దీనికిఁ గారణము వి.వి. అనునా? వి. వి. స్త్రీసమశబ్దమును ప్రయోగించిన తావులను బరిశీలింతము.

1. ‘అమిత్రే స్త్రీసమాః క్షేచితః ప్రయోగశ్శరణం కవేః’—నష్టలవారిట అమిత్రే మిత్రేతరసమాసమునందు అనగా నాచ్ఛిక

సమాసమం దని (వ్యా.సం.స. కిరిరి) యర్థము చేసిరి. కాఁగా నిచ్చట స్త్రీసమశబ్ద మాచ్ఛికములనే బోధించుటలో బాధ లేదు. అయినను సూరి పేర్కొన్ననుగాగను లక్షణమునకు నాధార మైనయిద్దానియం దల్లు గ్రహించుట యుక్తమే.

2. 'భవేత్కః స్త్రీసమాన్నామ్నః' - అనుచో వివరణమున వజ్రలవారే స్త్రీసమాన్నామ్నః - స్త్రీసమనామముకంటె బరముగా ననఁగా నాచ్ఛిక మగుస్త్రీసమప్రాతిపదికమునకంటె బరముగా (వ్యా. సం.స. (276) ననిరి. కాఁగా నిచ్చట స్త్రీసమశబ్దము సంస్కృతసమ ములను గ్రహించునది కాదు.

3. 'సిద్ధయ్యంత స్త్రీసమయోః' - అనుకారికయొద్ద స్త్రీసమ మనునది యాచ్ఛికమే గావలయును (10/1) అని వజ్రలవారే చెప్పిరి. ఈ 2-3 స్థలములయందు వజ్రలవారే నిర్ణయము ప్రయోగానుసార ముగా జేసియుందురు. యోధాసురాదులు స్త్రీసమములే యని భావించుపక్షమున యోధున్ అసురున్ అనురీతిరూపములైన క్తి లేక పోవునా? ప్రయోగములే యాధారములు. స్త్రీసమములకు నన్నింటికీ నిట్టిప్రయోగము లుండవు గదా. అయినను నిచ్చటస్త్రీసమశబ్ద మాచ్ఛికమాత్రములకే చెల్లిన నిబ్బంది లేమిమాత్రము స్పష్టము.

4. 'స్త్రీయశ్చ స్త్రీసమస్యేత' ద్రుతస్యేత స్యాన్నిశ్చితః క్వచిత్' - వజ్రలవారిపాఠ మిది. ఇట పేరిన్నియు నాచ్ఛికములనే యుదాహరించిరి. సంస్కృతశబ్దములకు గ్రహణము లేదు. స్త్రీసమస్యేత చ ఇతిః అమటచే (స్త్రీలింగములు పూర్వోక్తములు) సంస్కృత సమములు గ్రహింపబడవలయు నన్న నిదంతములే గదా! ఇదంతములకు బ్రథమైకవచనలోపమునకై స్త్రీకుల్యతావిధాన మవసరము. సోర్లుగితిః అని యున్నది గదా. తండ్రి తల్లి మున్నగు

నాచ్చికకేదంతములకు సోర్లుగిత యనుదానిచేతనే సులోప మవుచున్నను స్త్రీసమము లవుచునే యుండును. స్త్రీసమక్లిబసమము లగుననియు 'ఏకృతియందు నాన్యే స్యుః' అనుటచే నితరము లుండ వీలు (నామాన్యముగా) లేదు. కావున నివి స్త్రీసమములు గాక తప్పదు. కాగా నిచ్చోటిస్త్రీసమశబ్దమునయితము కేవల మాచ్చికములనే బోధించుచున్నది.

5. 'యోధాసురాదిశబ్దానాం స్త్రీసమత్వ మిహోచ్యతే'— ఈ యైదింబుల వప్ప వి.వి.లో సైతము మిహోకచోట స్త్రీసమశబ్దము శబ్దము బ్రయుక్త మైనట్లు గానరాదు. దీనిలో గూడ నిదియే విరుద్ధముగా నున్నది యోధ అసుర అని సంస్కృతశబ్దముల నుచ్చరించి స్త్రీసమత్వము విధించుటచే నిట సంస్కృతశబ్దములే స్త్రీసమము లయినట్లు చెప్పకతప్పదు.

ఈయొక్కచోట వప్ప వి.వి.లో సైతము స్త్రీసమశబ్దము సంస్కృతశబ్దములనెడఁ బ్రయుక్త ము కానరాదు విశేష్యమాత్రే స్త్రీతా స్యా స్త్రీసువో షటల స్థితిసంవర్ధముననే స్త్రీత్వము చెప్పబడి యున్నది. కాని యంతకుముం దహో. అనురేతి స్త్రీసమప్రయోగస్తు— 'యోధశుంరేత్యాద్యాః స్త్రీసమం స్థిధాః' అనుకీర్తి నన్నమాట లెట్టివి? వి.వి.కారకనబట్టి యహోబలుఁ డన్నాఁడా లేక యహోబల పతిప్రమాదమే వి.వి.లో జోటుచేసేకొన్నదా? అక్షణ మియ్యది యహోబలేతిర (అధర్వణ) కృత మగుచోఁ దత్కర్త స్త్రీత్వబహుతే మున్నగుసూత్రస్థలముల లక్ష్యములును స్త్రీసమము అని తలఁచెనా? అయినఁ జి.వి.లో నిట వైరుధ్య మేర్పడిన దని చెప్పట నాహసము గాదు. ఇంక వి.వి. ఇతిరస్థిములలో నీస్త్రీసమశబ్దమును నాచ్చికముల విషయమునఁ బ్రయోగించుట స్పష్టమే. సంస్కృతశబ్దములయెడఁ గ్లిబసమశబ్దమును ప్రయోగించుటయు వి.వి.లో గానరాదు.

కాగా నహోబలాదులు కొందఱు సంస్కృతశబ్దములను స్త్రీసమములుగా వ్యవహరించుట గల దని మాత్ర మంగీకరింపవలసి యున్నది. వజ్జలవారు నహో. వలెనే భావించి రన్నమాట. కాని చిం. బాల.లందు మాత్రము స్త్రీసమ క్లీబసమశబ్దము లాచ్చికశబ్దము విష ముననే నియతముగా నుండుట స్పష్టము. అయ్యచి శాస్త్రమున ననేక సలములయందు బ్రయోజనవంతము నైయుండుటచే నది యట్లే గ్రహించుట యుక్తము.

కాగా బ్రథమైకవచనలోపాదికము గలయాచ్చికశబ్దములకే స్త్రీసమము లనువ్యవహారము చిం. కర్తృప్రభృతిలాక్షణికసమ్మతము. ప్రౌఢవ్యాకర్తయు నహోబలాదులవలె సంస్కృతశబ్దములయెడ గూడ నిట్లు వ్యవహరించుట (సమా. 33) గాననగుచున్నది. చింతామణ్యాదుల ననుసరించి యది యుచితము గాదు.

ధాతుజవిశేషణము లిట్టి స్త్రీసమము లగునా?

ఎడియెడు ప్రత్యయాంతాదు లగుధాతుజవిశేషణ బు లేడు. ఇవి యెల్లధాతువులనుండి యేర్పడుచున్నవి. ఆచ్చికధాతువులనుండియే కాక సంస్కృతధాతువులనుండి నైత మీవిశేషణరూపము లించుగంత నులనై యేర్పడును. ప్రహరించెడు మున్నగునవి యాచ్చికములు గావు గదా. వీనికి స్త్రీసమత్వము గుఱునా? వండుట-వండక మొదలగు నవి స్త్రీసమము లనవచ్చు. ఇంక బ్రహరించుట ప్రహరింపక మొదలగువానిస్థితి యేమి? ఈ యవి కృషంతము లగుటచే బ్రాచిపదిక ములు గాక తప్పదు. నచ్చుటచేత నచ్చుటబట్టి యత్యాదిగ నుండును. అట్లే వచించుటవలన ము|| మఱి ప్రథమైకవచనలోపము వీని కెట్లు? ఇట్లే రామునితన (ము) ఇత్యాది తద్ధితాంతములును గ్రాతిపదికలే కదా. అందుకై యాచ్చికశబ్దంబు లెల్ల (ఏకృతౌ సర్వే శబ్దః) అనుచో

శబ్ద మనుదానిచే నిట్టికృత్తద్ధితప్రత్యయములును గ్రహింపబడుట యుచితమని తోచుచున్నది. శబ్ద మనుదానిచే బ్రత్యయములనుసయితము గ్రహించుటలో నవరోధము లేదు గదా. ఉన్నశబ్దంబు పరంబగునపు డనుచో నున్నాబంధముతోపాటు ఉన్నవర్ణకము సయితము గ్రహింపబడుట స్పష్టమే. కాగా నిటు నాచ్చికశబ్దంబు లెల్ల ననుదానిచే గృత్తద్ధితప్రత్యయములను గూడ గ్రహించుటలో నవరోధము లేదు. ఇట్లు బ తన మున్నగువానిని గ్రహించి స్త్రీసమ స్త్రీబసమాదులుగా నెన్నఁదగును. అప్పుడు ఈ ప్రత్యయాంతములును స్త్రీసమాదు లగుట సంప్రదాయానుగుణమే. కాగా బ స్త్రీసమము. తదంత మగుప్రహరించు టేత్యాదులును స్త్రీసమములే. వీనికిఁ బ్రథమైకవచనలోప మగుటలో బాధ లేదు. ఇట్లే స్త్రీబసమ మగుటంజేసి రామునితనము ఇత్యాదులందు మున్దర్శకాదులు నని యెఱుంగ నచ్చును.

ఇట్లు పరిశీలింపఁగా నెడియెడప్రత్యయాదులను సయితము ఆచ్చికశబ్దంబు లెల్ల ననుదానిచే వత్తెమాపములనుబట్టి స్త్రీసమమో నుజ్జ యేదియో గుర్తింపవచ్చును. కాగా బ్రథమైకవచనలోపాది కముతోనే యియప ప్రయోగవృష్టము లగుచో ప్రహరించెడు మున్నగువానిని సైతము స్త్రీసమములుగా గుర్తింపవచ్చును. కాని యివి ప్రయోగముల పట్లున్నవా?

స్పష్టమైయున్న బాల. మార్గమును ముందు గమనితము. మూరి ధాతుజవిశేషణంబులకు విభక్తి వివక్షించునపుడు తచ్చబ్ధిం బను ప్రయక్తం బగు నని కేర్పొనెను. దీనిచే విభక్తివివక్షలో ధా. వి. సూపమునకుఁ దచ్చబ్ధిమా'లనుప్రయక్త మగును. (ఇయ్యది ప్రాతిపది కాపయనమ యగు నన్నమాట.) దీనిపై వినతానుసారముగా

నాయునిభక్తులు చేరగా ఆ ప్రాతిపదికము) తత్త్వద్విభక్త్యంత
రూపముల నందు. మహాదర్శమున వాడు ఇత్యాదిగా నగును గావున
ప్రహరించినవాడు వచ్చినవారియందు అనురీతిగ నవు. అనుహదర్శ
మున అది ఇత్యాదిగా నవును గావున వచ్చినది ప్రహరించినవాని
యందు ననురీతి నగును. కాగా వచ్చినవాడు మున్నగురీతి
రూపములసిద్ధి ననుసరించి ధా.వి.లపైఁ బ్రథమైకవచనలోపాదికము సం
గమే లేకుండుట స్పష్టమే కదా. ప్రాతిపదికమునకే సూరి తచ్ఛబ్దము
ననుప్రయుక్తము చేయటచే వచ్చినదీక్షాకలలో తచ్ఛబ్దము తద్ధక
మైయుండక యే ధా. వి. కుఁ జేరినదో యాయర్థమునందే యుండుట
సిద్ధించుచున్నది. వీడు వచ్చినవాడు మున్నగుచోట్ల నిశ్చింతి స్పష్టమే.
వీని విడువుము యని నోడినవాని హేను నయశో పీర్వున్ (ఆది7-47)
వీరి సుఖ సుప్తులై యన్నవారి (ఆది 8-199) (వ్యా. సం. సం. 1176)
ఇట్టిప్రయోగాలు సూరి ప్రణాళికసామంజస్యమును స్పష్టము చేయు
చున్నవి.

ఏ దే మైనను బ్రథమైకవచనలోపాదికము లేకు నివ్యానిని
స్త్రీసమము లనుట సూరి యభిప్రాయమునకు విరుద్ధము. సూరియు
వీనిని స్త్రీసమము లని భావించెనని వజ్రలవారు తలచుట సరికాదు.

‘కర్మధారయంబు’ త్రికస్త్రీసమముగంతథాతుజపిశేషణ
పూర్వపదం బయియుండు ననుమాత్రమున స్త్రీసమములతోపాటు
థాతుజపిశేషణములను గూడఁ బ్రత్యేకముగాఁ జేర్కొనుట దీనిని
స్పష్టము చేయుచున్నది. ధా.వి.లు స్త్రీసమములే యైనవో స్త్రీసమ
శబ్దముచేతనే యవి కూడ సంగ్రహింపఁబడుచుండఁగా వానిని ప్రత్యే
కముగాఁ జేర్కొనక స్త్రీసమములనుమాత్రమే పేర్కొన్నచోట్ల
నాయాకార్యములు ధా. వి. లకు రాకుండుటయు గమనింపవచ్చును.

స్త్రీసమములకుఁ బరుషసరళపరకతలోఁ జెప్పిన (సంధి. 25) నుగాగ నుచు ధా.వి.లకు లేదు. ముద్దు చెయుకొడుకు మొ॥ ధా. వి. లపై విభక్తి తచ్చబహువ్యక మై (విశేషణావయవ మీతచ్చబహు) నిలిచియే యుండఁగా వీనికి (స్త్రీసమత్వము లేక) పదత్వము సిద్ధించుట స్పష్టము.

కానీ వీనిపదత్వసిద్ధినిగూర్చి వృజులవా రొకచో నిట్లనిరి. “ధాతుజశేషణములు పుంస్త్రీక్షీబసమములలో నేతరగతియందును జేరకుండుట సరి కాదు. మఱియు వీనికి స్త్రీసమత్వము లేనపుడు ప్రథమైకవచనలోపమునకు మార్గము లేమిజేసి పదత్వసిద్ధియుఁ బొంద గదు. (వ్యా.సం.స. 342) ఇట్లుచుటలో బాల. సనుసరించి ధా.వి.లకుఁ బదత్వము సిద్ధింప లే నని సిద్ధాంతికిరించి రన్ననూట. స్త్రీసమత్వము లేమి యింతకు ముందు స్పష్టము. ప్రథమైకవచనలోపము లే కున్నఁ బదత్వమే సిద్ధింపదా? అట్లని వీనిని స్త్రీసమములే యుండము. ప్రథమైకవచనము లొపించి నచ్చెడు మున్నగునెల్లఁ బదత్వమును బొందు. కాని ప్రథమైకవచనమున వాఁడు నచ్చెడు అది రాని ఇత్యాదిగనే ప్రయుక్త మవుచున్నవా? అది యట్లుండ లోప మైనను ప్రథమైకవచనమునకే గాదా ఇతిరవిభక్తులు లోపింపనేర వివి స్త్రీసమములే యైనను. అన్నలు అన్నట్లుగా నచ్చెడులు అని యుండవలయును. ఇట్లే వచ్చిన వచ్చినకై రాంగలకున్ వచ్చునన్ - అని తిప్రయోగము లున్నవా? వీనిని స్త్రీసమములుగా వంగీకరించిన సమూహము త్రైసయిట్టి పదములెన్నో యేర్పడును.

వృజులవారే వే టొకచో నిట్లు పేర్కొనిరి. ఆచ్చికివిశేషణములకు విభక్త్యంతరూపభేదము యుండవు. అవి స్త్రీసమములు గానఁ బ్రథమైకవచనలోపము గల్గి పదత్వము సిద్ధించును. ఉదా. చదివిన

పుస్తకము మొ॥ (వ్యా.సం.స. 1175) ఆచ్చికవిశేషణము లని సామాన్యముగాఁ జెప్పినప్పటికిని (సూత్రసంధర్భమునుబట్టియును) సుదాహృతిగాఁ జదివినపుస్తకము నిచ్చుటనుబట్టి థా.వి.లను గూడ వీని స్త్రీసమములుగా భావించుట తెల్ల మైనది. అందువలననే ప్రథమైకవచనము లోపించి పదత్వము సిద్ధించిన దనిరి.

వీరే యిం కొకచో చేసి - మున్నగులాక్షణికాన్వయములకును (చేసినన్...మున్నగు ధాతుజవిశేషణములును ఇవి చింతామణి పక్షమందలివి) చేసిన ... మున్నగుధాతుజవిశేషణములకును తెల్ల... మున్నగుగుణవిశేషణములకును స్త్రీసమత్వము నంగీకరించి స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచనలోపమును జేసి పదత్వమును సంపాదించి...(వ్యా.సం.స. 446) అనుట యీయంశమునే స్పష్టము చేయుచున్నది. చిం. పక్షమున ద్రుతాంతములుగాఁ బ్రత్యేకముగా నిచ్చిరి. కథలుగాఁ జిన్నయ మతము ననుసరించి పేర్కొనుటనుబట్టియు బాల.లోనే వీరు వీనిని స్త్రీసమములుగా భావించినా రని స్పష్టము. ఇదే యభిప్రాయమును వీరింకొకచోట (88) నిట్లే సూరసూత్రమునొద్దనే ప్రకటించిరి.

కాఁగాఁ బ్రథమైకవచనలోపమును విభక్త్యంతములుగాఁ ప్రయోగాభావమును బ్రథమైకవచనాంతములు సైతము విశేష్యముతో సమసించు ననియుఁ బేర్కొనుటచే వచ్చెడు - వచ్చెడునకు ఇత్యాదిరూపము లుండ వని తెలియవచ్చును. ఇంతకు ముందూహించినయపరూపము లిట్లు వారితము లైన నన్నమాట.

కాని యాచ్చికవిశేషణము లని పేర్కొన్నవీరమాటల ననుసరించి తదితరములగతి యేమి? ప్రహరించెడు మొదలగు సంస్కృతసమవిశేషణరూపణరూపములు గూడ నవిభక్తికములే యగునా? తెల్ల మున్నగువిశేషణములు విభక్త్యంతములుగా విడిగాఁ

బ్రయక్షములు గా నని యాగీకరింతము. వ్రహ్మచేడు మున్నగు సంస్కృతసమధా వి. లును బ్రయోగింపబడవా? ఇట్లని లాక్షణికు లితరులు చెప్పినట్లు గానరాదు. సూరి తచ్ఛబ్దానుప్రయోగముతో ధా.వి. లన్నింటికీ బ్రత్యేకప్రయోగమును సాధించియేయున్నాడు.

వీరి సయితము స్థలాంతరమున నిట్లు పేర్కొన్నారు. (సమాస. 9) సూత్రమచోష్ఠనః పచ్ఛబ్దము ధాతుజవిశేషణముల కనుప్రయక్ష మగును. ఈ సూత్రములోని ధాతుజవిశేషణము లన్ని వి తక్కినవిశేషణములకు నుపలక్షక మగుటచేసి విశేషణముల కెల్ల విభక్తి వివక్షయంగూఁడ పచ్ఛబ్ద మనుప్రయక్ష మగును. (వాఙ్. సం. స. 107) ఇతిరవిశేషణమునంగతి యిట సప్రస్తుతిము. సూత్రమున స్పష్టముగా నిర్దేశించిన ధా. వి. లకుఁ దచ్ఛబ్దానుప్రయోగము స్పష్టమే కదా. ఇచ్చటఁ బ్రథమైకనచనలోపక్షాన్నితే మేని నన్నదా స్త్రీసమత్వ మెట్లు ?

మఱి యొకచో ఇట్లే ధాతుజవిశేషణములు తచ్ఛబ్దార్థకా లగు అతి అపి వాచక మున్నగువానితో ననుసించును. వానియందలి తచ్ఛబ్దముల కర్థవిశేష ముండు (1176) దసిరి. ఇవి ధా. వి. లకు విభక్తి వివక్షించునా డనుసూరిసూత్రములకుఁ జెందినవివరణము. ఇట సూత్రాన సమాసప్రసంగమే కానరాదు. మఱి వివరణాన వీనిని సమాసము లని యెట్లు పేర్కొనిరో? ఇంతకు ముందు వాక్యములను బట్టి యివి స్త్రీసమములు గావునఁ బ్రథమైకనచనము లోపించి విశే ష్యముతోఁ గర్మధారయము నందు ననుట స్పష్టము. ఇట ఇట్టికర్మచార యమే విధింపబడినదా? కర్మచారయంబు త్రికస్త్రీసమ - మున్నగు సూత్రముచేఁ గర్మధారయ మేర్పడదా? ఇవి స్త్రీసమము లనుపక్షము ననుసరించి కర్మచారయమును జెప్పినయూసూత్రమునందే స్త్రీసమశబ్ద

ముండగా ధా.వి.ల పృథగ్గ్రహణము వ్యర్థ మవుచుండగా నది చాలక మఱియు నిట సమాన మేల చెప్పట? ఇంక నిట విశేష మేమనఁ దచ్చబ్రహ్మ తదర్థకము గా కుండుట. ఇంకను జెప్పదలచిన నీవిశేషాంశమును జెప్పక సిద్ధించుసమాసమునే చెప్పటేల? అస లీసూత్రము సమాసమునే విధించుట లే దనుట స్పష్టము. ఆవిషయమును వజ్రల వారును గుర్తింపకపోలేదు.

ఇట వీరివలె బా.సా.పే. సమాస మనుటను సలాంతరమున విమర్శించుచు మఱియు (సమాస. 9) సూత్రమునఁ దచ్చబ్రహ్మ మను ప్రయుక్త మని చెప్పబడెను గాన నది సమాసస్థలము గాదు (406) అని తిరస్కరించిరి. మఱి వీ రిచ్చటఁ జెప్పిన దేమి? స్పష్టముగా సమసించు ననియు నై సను దచ్చబ్రహ్మన కర్థవిశేష ముండ దనియు. వజ్రలవారు పేర్కొన్నద్వివిధాభిప్రాయములలోను బా.సా.పే.ను విమర్శించుచోఁ జెప్పిన సమాసము గా దనునీయభిప్రాయమే సమంజసము. దీనికిఁ దరువాతసూత్రమున నెల్లయెడల సని సూరి వచ్చినట్టిరాముఁడు సమాసమునకును వచ్చినట్టివాఁ డన్నది వ్యస్తస్థితికిని లక్ష్యముగాఁ జూపియున్నాఁడు. కాఁగా విభక్తివివక్షలో ననుప్రయుక్తముగాఁ జెప్పినతచ్చబ్రహ్మ మయినస్థలములు సమాసములు గా వని స్పష్టముగా గుర్తింపఁదగియున్నది. (406-407) (విభక్తివివక్షలో) ధా.వి.ల కను ప్రయుక్తముగాఁ జెప్పటచేతనే నిచ్చటఁ దచ్చబ్రహ్మ ధాతుజవిశేషణముల యర్థముతోనే యుండును గాని యర్థవిశేషమునం దుండ వని స్పష్టముగా గుర్తింపనగును.

కాఁగా వచ్చెడు మొదలగు ధా.వి.లు వచ్చెడువాఁడు రానివారియందు సనురీతిగాఁ వత్తద్విభక్త్యంతములుగాఁ బ్రయోగింపఁ బడుచునే యున్నవని స్పష్టము.

కాఁగా ధా. వి. లకు విభక్త్యంతరూపములుండ వని వజ్ఞులవా రింతకు ముందు పేర్కొన్నయంశము సముచితము గాదు. వచ్చెడు అను ధా. ని. యొక్క ప్రథమావిభక్త్యైకవచనాంతరూపము మహాదర్శమున వచ్చెడువాఁడు మొ॥ ఇట్లే యితరస్థలములయందును నాయవి గుర్తింపఁదగియున్నవి.

ఇంక నిల్లు ప్రథమైకవచనము వీనిపయిలోపించుట లేదు. కాఁగా వీనికి స్త్రీసమకార్యము లేవియు లేవు. కాన నీయవి స్త్రీసమములు గా వనియు నందువలననే ప్రథమైకవచనలోపాదికము లే దనియు స్పష్టము. కాఁగా వజ్ఞులవా రట నట వీనిని స్త్రీసమము లనఁట పొరపాటు.

సమాసంబుల నుదంతంబు లగుస్త్రీసమంబులకు—అనుసూత్ర) మునఁ జెప్పిననుగాగమము ముద్దు చేయకొడుకు మొదలగుచోట్ల ధా. వి.లపై రాకుంట కవి స్త్రీసమములు గాకపోవుటయే యని స్పష్టముగాఁ జక్కగాఁ జెప్పిన వజ్ఞులవా రాయైయొడల వీనిని స్త్రీసమములుగాఁ బేర్కొనుచుండుట పొరపాటే యనఁదగును గదా. ఇంక నీయవి స్త్రీసమము లనఁ జెక్కులబోలుండెలనాకు లనుకీతియల్ప ప్రయోగములు సాధింపఁబడుఁ గాక. ముద్దునేయకొడుకు నంటియనల్ప ప్రయోగము లసాధువులు చేయుట యుక్తము గాదు. వీనిని స్త్రీసమము లనియు నిట్టివైరుధ్యమునకుఁ బరిష్కారము వజ్ఞులవారు చూపలేదు.

ఇట్లు ధా.వి.లు స్త్రీసమములు గావు గనుకనే బాల.లో నాయైలక్షణములందలి స్త్రీసమశబ్దము ధా.వి.లకు గ్రాహకము గాలే దని సముచితముగా గుర్తింపఁదగియున్నది.

కాగాఁ దచ్చబ్బానుప్రయోగమును స్పష్టము చేసినభావ. మతమున నీయవి స్త్రీసమములు గా వని యంగీకరింపకతప్పదు కాని చిం కాని వి. వి గాని ధా.వి. లపై నిట్లు తచ్చబ్బానుప్రయోగమును జెప్పియుండలేదు. మఱి యాలక్షణగ్రంథములయభిప్రాయము ననుసరించి యివి స్త్రీసమములే యనవలయు నేమో యని యనుమానము గల్గుట సహజమే. చిం., వి. వి.లు స్పష్టముగాఁ జెప్పని లక్షణోత్తిలో నిదియుఁ జేరఁగలదు.

తచ్చబ్బనస్య లోపస్య త్తను వి.వి.లక్షణముచేతనే తచ్చబ్బానుప్రయోగమును జ్ఞాపితము చేసికొనవచ్చును. ఆపద్ధతిలోనే నన్నయాయులప్రయోగములం బ్రసిద్ధము లై న యిట్టిరూపముల కవకాశ మావ్యాకరణములందుఁ గలదు.

కాగా నెల్లరచుతమునను ధా.వి.లు స్త్రీసమములు గా వనియు — నీయవి తచ్చబ్బానుప్రయోగముతోఁ దత్తద్విభక్త్యంతము లయి ప్రయోగింపఁబడఁచునే యుండు ననియు సముచితముగా గ్రహింపఁదగును.

ద్రుతప్రకృతికముల ?

ధా.వి. లు ద్రు.ప్ర.లా యను ప్రశ్నయే బాల. ననుసరించి యసంగత మైనది. విభక్తివివక్షలోఁ దచ్చబ్బానుప్రయోగము చెప్పబడఁచే దచ్చబ్బవిరహితముగా ధా.వి. వేఱుగాఁ బ్రయోగింపఁబడదు. కావున నిది ద్రు.ప్ర.యా? కాదా? అని ప్రకృతినిగూర్చి విచారింప రాదు గదా. ధా. వి. లు తచ్చబ్బముతోఁ దత్తద్విభక్త్యంతము లై యుండును. కావునఁ దదంతమ ద్రు.ప్ర. యగునా యని ప్రశ్నింపవలె. అట్టియొడఁ బ్రథమాకయిపట్టి యొక్కేతరములు ద్రు.ప్ర. లను వివర

రణము ననుసరించి ధా.వి. లును (అనుప్రయుక్తతచ్ఛబ్దముపై నున్న) ప్రథమాకయిపట్టి యొక్కాంతములు కళలును నితరవిభక్త్యంతాలు ద్రు.ప్ర.లు నగును. వచ్చినవాడు ప్రథమాంత మగునీధా.వి. కళ. వచ్చినవానిన్ ద్వితీయాంత మగునీయది ద్రు. ప్ర. ఇట్లు సామాన్య లక్షణము ననుసరించియే గుర్తింపవలసియండ ధా.వి.లు ద్రు.ప్ర.లా? అనుప్రశ్న యెట్లు? రామశబ్దము ద్రు. ప్ర. యగునా? యని ప్రశ్నించుట యెట్లసహజమో యట్లే ధా.వి.లు ద్రు.ప్ర.లా యని ప్రశ్నించుటయు నని గుర్తింపవలెను. అందునైన నే ద్రు. ప్ర.లో ధా. వి.లు సూరి ప్రత్యేకముగాఁ జేర్కొనలే దని గుర్తింపవచ్చును.

కాని వింత యదియే. ధా.వి.లు ద్రు.ప్ర.లా? కళలా? యను ప్రశ్నము గల్గుటయే కాక సన్నయాధర్వణులమతమున నీయవి ద్రు. ప్ర. లనియు సూరిమతమున నీయవి కళ లనియు సభిప్రాయము వజ్రలవారివచనములం దింతకుముందు గమనించియుంటిమి. ఇట్టి ప్రశ్న వజ్రలవారికి ముందే యెప్పుడో యేర్పడినదా యనిపించు.

‘సస్యాత్తద్ధర్మోత’యను సూత్రవివరణసంపదర్భమునం దహో. ‘తద్ధర్మసదేన తద్ధర్మక్రియా తజ్జన్యవిశేషణశ్చ గృహ్యతే’యని పేర్కొని ‘రక్షణ మొనర్చునంబుజాతాక్షున్’ అని యుదాహరించె. సంధి లేదని చెప్పటనుబట్టి యిచటఁ జూపిననకారము పూర్వపదసంబంధి యని గ్రహింపవలె. కాఁగా ముం దున్న ధా.వి. ద్రుతాంత మని తేలు చున్నది. దీనికి వి. వి. కొంతకారణము గావచ్చును. తద్ధర్మప్రథమే స్యాతాం డుడివర్ణా చ నాస్తకౌ డోస్తు భేదకతాపి స్యాత్తిని డుడివర్ణ ములు (తద్ధర్మప్రథమైకవచనమున) ద్రుతాంతములుగాఁ జెప్పటంజేసి యిచట డువర్ణమును (భేదకము) ద్రుతాంత మగుటయు దాని ననుసరించి ధా. వి. లన్నియు ద్రుతాంతములు గావఁ సియుండుటచేత

ధా.వి.లను ద్రు.ప్ర. లని యహో. భావించుటకు బా. స. వాక్యము నాధారము గావచ్చును. బా. స. క్రియ లనియే చెప్పి ధా. వి. లను జెప్పకున్నను (సూపై క్యత ననుసరించి) రక్షించునంబ అని యువాహరించెను. రక్షణ మొనర్చునంబుజాతాక్షున్ అనునహో. లక్ష్యమునకు దీనితో బోలిక గల దనఁదగు. అహో. వివరణ మప్పు. నాధారము గల్గినది గావచ్చు.

‘సస్యాత్తద్ధర్మోత’ యను సూత్రస్థలమునఁ గ్రియాపదము లనుమాత్రమే యప్ప గ్రహించెను. ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత గాఢా ను మచి యనుసూత్రముచే ధా.వి.ల కుపంతముల కచ్చరకత్వమున నుసూగమమును భిన్నలక్షణముచే సాధించెను. ఆ పాఠము ప్రక్షిప్త మని మని బా. స. పాఠమునే యనుసరించి యామాపములనుగూడ సిద్ధింపఁజేయునుద్దేశముతో నహో. తద్ధర్మాత్థక ధాతుజవిశేషణములను సైత మిచ్చట సంధినిషేధసందర్భముననే గ్రహించియుండవచ్చును.

ఏది యెట్లున్నను సంధినిషేధము క్రియాపదములందు మాత్రమే సమన్వయించి ధా. వి. లకు సుసూగమమును సాధించిన యప్పు. మతములో ధా.వి.లు ద్రుప్ర.లన నవకాశము లేదు. అహో. సమన్వయదృష్టిలో నయ్యవి ద్రు.ప్ర.లై నవి. ఇట్లు రెండుమతము లేర్పడె.

వజ్జలవారు నహో. మార్గములో సస్యాత్తద్ధర్మోత యను సూత్రముచేతనే తద్ధర్మాత్థక ధా. వి. లయందును సంధినిషేధమును జెప్పిరి.

ఈ ధా.వి.లను సాధించినది వి. వి. సస్యాత్తద్ధర్మోత యను సూత్రమునకు వివరణ మయిన యాకారిక ప్రథమశ్లోత్తమశ్చైవ తాను తద్ధత్మసంజ్ఞకౌ భూతాద్యవిషయా తత్ర యైకత్వార్థాభి

భాయకొ ఉపనౌ చ నదా నానౌ స సంధి స్తత్ర కల్ప్యతే - యను నది. నన్యా త్రినుసూత్రమునందలి తద్ధర్మశబ్దముచే దద్ధర్మాధికము లై సప్రథమోత్తనువును పైకవచనములుమాత్రమే గ్రహింపవలయునని యిది చెప్పుచున్నది. వి. వి. చెప్పిన ధా.వి. లకు తద్ధర్మశబ్దముచే గ్రహణము లేదు గదా. ఇట్టి ధా.వి. లను జెప్పిన వి. వి. కర్తయే సూత్రగతతద్ధర్మపదముచే దద్ధర్మకము లైన ధా.వి.లను గ్రహింపవలె నని చెప్పఁ జూయె.

తత్ర చైకత్వార్థాభిధాయకౌ యను కారికయందలి వివరణము క్రియారూపములనే యుద్దేశించుటను స్పష్టము చేయఁజాలి యున్నది. ఇయ్యది క్రియారూపములయొడనే సరిపడును. రక్షింపఁబడు నార్తులు రక్షించునపర్యాయపరమేశులు అనురీతిసలములయందు ధా.వి.లు ఏకత్వార్థాభిధాయకము లవునా? ఆకారికకడ నున్నయట్లో. వివరణము సైతము ధా.వి.లనుగూర్చి ప్రస్తావించుటలేదు. (అస లీకారికయే యప్పకవీయ 'నన్యాత్తద్ధర్మోత్త'సూత్ర వివరణమూలక మేమో యని యనుమానము. ధా.వి.లకును సంధినిషేధమును వి.వి.కర్త యుద్దేశించిన నన్వానిని స్పష్టముగా నేల చెప్పలేదు? కాఁగా సహో. వజ్ఞుల వారును నిట ధా.వి.లనుట గ్రహించుట పై వి.వి. కారికచే గ్రహింపఁ బడునది కా దని స్పష్టము. అందుకేకాఁబోలును వజ్ఞులవారు 'తద్ధర్మార్థక విశేషణోకారసంధి నిషేధింపఁబడమింజేసి—వ చ్చత్రాడు మున్నగుననిష్ట రూపములు దుర్వారము లగును. కాన నీపక్షమున భాతుపదసంభవా నాం విశేషణానా ముత స్తథా ను మచి అను నప్ప. చిం. పాతము ప్రక్షిప్తము గా దని యంగీకరింపవలసియందు. (246) అసిరి. ఆధర్వణముచే నుదంత ధా. వి గ్రహింపఁబడమింజేసి—భాతుపద—అనునప్పకవిపాఠము ప్రక్షిప్తము గాదా ? అప్ప చిం. లోనియనేకములలో నది యొక్కటే

గ్రహింపవలసియుండుట నిచిత్రమే. పై శ్లోకమునం దీయోక్కయర్థమే గ్రహింపబడుటయఁ బ్రక్షిప్తము గానగుట నింతయే.

ప్రక్షిప్తము గా దని యిట నొక్కమాటలోఁ దేల్చిరి కాని దీనివలన వారు చేసికొన్నయిం కొకసిద్ధాంతము నర్థమయిపోయినది. “ధాతుకారసంధినిషేధస్వారస్యముచే ద్రుతస్య సర్వత్ర ఋక్సమాసే షు అనుచోప్పన ద్రుతలోపము గలుగజరదు. తక్కినధాతుజవిశేషణములచోటులందు...ద్రుతలోపము గల్గి” (245) మొదలుగా ననిరి. పై వాక్యములనుబట్టి వి. వి. నుతానుసారముగా నస్యాత్సూత్రమునొడ్డ ధా.వి.లు గ్రహింపబడలేదు. కావున నీసూత్రముచే (కారికచే నెల్లును) ధా.వి.ల యుకారమునకు సంధినిషేధము లేదు. అట్టియెడల సంధినిషేధ స్వారస్యముచే నింతకు ముందు సాధించుకొన్నప్రయోజనము భగ్నమయినట్లే కదా కాఁగా ద్రుతస్య-అనుసూత్రముచే ధా.వి.లకు నెల్లయెడల ద్రుతము లోపించు ననియే చెప్పనలెను. నుమాగమము చెప్పచున్నప్రక్షిప్తము కాని యప్ప చిం. వారము ననుసరించి చేసెడు నతఁడు చేయునతఁ డనుస్థలములందు సయితము మొదట ద్రుతము లోపింపఁగా నాపిదప నుమాగమమును జేయవలసియున్నది. వచ్చిన యాతఁడు చేయుకొడుకు ఇత్యాదులం దెల్లును ద్రుతము లోపింపక తప్పదు.

ఇట్లెల్లయెడల నాద్రుతము లోపించునపుడు వీనిని ద్రు.ప్ర. లని పేర్కొనవలసినయవసర మేమి? ప్రక్రియాగౌరవమునకా?

ధాతుజవిశేషణములు కళలపట్టికలోఁ జేర్చబడలేదు. అట్టియెడలఁ బ్రయోగములనుబట్టియే గ్రహింపవలసియుండును. ప్రయోగములం దీధా.వి.లపై ద్రుతము గానవచ్చుట లేదు. చేయునతఁడు అనురీతిస్థలములో నకారము గానవచ్చుచున్నది. కానీ యది నుమాగమ

సంబంధియే కాని ధా.వి.లకు (సహజముగా) సంబంధించినద్రుతము కాదు. (చెప్పలబోయిం దెలనాకు లనురీతియల్పప్రయోగము లెల్లను విశేషములే.) అనగా ధా.వి.లపై నెచ్చటను ద్రుతము కానరావన్నమాట. కాగా ద్రుతో నయేషాం స్యా త్తన్నలక్షణమున కనుగుణముగా నీట జనర ద్రుతము లేదు గావునఁ గళాలక్షణమే యున్నది. కావున 'ఆద్యా నభివధటి' యనుచోటి యాద్యశబ్దముచేత గ్రహింపవచ్చునే కదా. బాల.లో నిట్టియద్దేశముతోడనే కళలుగా గణింపబడిన వన్నభావమును వీరు వ్యక్తీకరించియున్నారు. (౮౮) ఈపక్షమున నప్పకవీయముసంపదలనుమాగమసూత్రము ప్రక్షిప్తముగా దనుచున్నారు. కావునఁ జిన్నయ గ్రంథముసంపదలె నకారాగమము చెప్పబడినట్ల యయినది. దీనివలన నీపక్షమున నిందును ధా.వి.లు ద్రు.ప్ర.లు గా వని నిర్ణయింప నవకాశ మేర్పడినట్లే కదా. సూరియతి వింతకుమందు స్పష్టము.

కానీ వీరిం కొకచోట చేసెడునతఁడు చేయనతఁడు మున్నగు చోటులందు ద్రుతాగమమును విధింపనినన్నయాధర్వణులకు ధాతుజవిశేషణముల ద్రుతప్రకృతికత్వ మభిప్రేతమే (88) అని చెప్పిరి. ఇంతకును ద్రుతాగమమును జెప్పచున్న ధాతుపదసంధవానా మ్మను సూత్రము ప్రక్షిప్తమా?కాదా? ప్రక్షిప్తము కాదన్న నుమాగమము చెప్పచున్న చిం. పక్షమునను సంధినిషేధింపని వి. వి. పక్షమునను అనగా ఎన్నయాధర్వణులపక్షమునను ధా.వి.లు ద్రు.ప్ర.లు గావు.

ఇంక నీసూత్ర మప్పకవీయము దున్నది ప్రక్షిప్తమే యన్న ధా.వి. లకు వి. వి. సంధినిషేధము చెప్పలే దని గుర్తించిరి కదా. అయ్యది సస్యా త్తనుసూత్రముసంపది తద్ధర్మశబ్దమునకు వివరణమే యగుటంజేసి వి. వి. అనుసారముగాఁ జిం. మతమునను ధా.వి.

లకు సంధినిషేధము తే దనవలె. అపు డీనన్న యాధర్వణులపక్షమున వచ్చుతఁ డనురీతిరూపములు సిద్ధింపక తప్పదు.

అప్ప. చిం.లో నున్న యీనుమాగమసూత్రము బా.స. చిం.లోను దాని ననుసరించినవానియందును లేమిఁ బ్రక్షిప్తమే యుండుము. నుమాగమవిధానము లేదు. ఇది వాని ద్రు.ప్ర.త్వమును నిశ్చయింపఁగలదా?

వి. వి. లక్షణమున ధా.వి.లకు సంధి నిషేధము కాకుంట వజ్జులవారే స్పష్టము చేసిరి గదా. అయినఁ జిం.లో 'తద్ధర్మోతః' అనుడానికిఁ దద్ధర్మధాతూకారమున కని వజ్జులవారథము చేసితమవలె నర్థము చేయనివారిపక్షమునందు పై వి.వి. లక్షణము చెప్పఁబడినట్లు చెప్పిరి. కాఁగా వజ్జులవారివలె ధాతూకారమున కని యర్థము చేయనిపక్షమునఁ జిం., వి.వి.లు రెండింటిమతమునను ధా. వి.లయు కారములకు సంధినిషేధము లేదన్నమాటయే. ఇంకను వి.వి. ననుసరించుచూచిన వీరు ధా.వి.లకు నిషేధించుట చిం. సమ్మతము గా దనవలె. కాఁగాఁ జిం.లోనైనను ధా.వి.లకు సంధినిషేధము గల దనవలె నన్న వజ్జులవారివ్యాఖ్యానపద్ధతి ననుసరించిననే కుదురును. ధాతూకారమున కనురీతిగా నర్థము చేయుటవలనియనౌచిత్యములు స్థలాంతరమున స్పష్టము. (చూ. ద్రు.కా. ద్రుతపూర్వస్వరసంధి) కాఁగా నట్టి యర్థముచితము గాదు. కాఁగాఁ జిం., వి.వి.మతములు రెంటు ధా.వి.లకు సంధినిషేధము తేకుంట సార మైనది.

సంధినిషేధస్వరస్యముచే నిట ద్రుతము లోపింపక చేయు నతఁ డిత్యాదు లగు ననిరి. (ఇదియు సరి కాదు) సంధినిషేధము లేమి పైని స్పష్టము. కాఁగా ద్రుతము లోపింపకుంటకు వీలు లేదు. ద్రుతాంతత యనర్థకమే.

వాలారుంగొనగో శ్లిత్యాదులలో ద్రుతము కన్పించు. కానీ యిట ద్రు.ప్ర.లై స ధా.వి లయొక్క ద్రుతలోపము వారింపబడుట కేది సాధనము? వజ్ఞులవారిసమన్వయ ముచ్చరకతలోనే కుదురలేదు. కాఁగా నిట ద్రుతమును లోపింపజేసి యాపిసప నెట్లో సుమాగమము చేయనలె యవి ద్రు. ప్ర. లనుటపలనఁ బ్రయోజన మిట్టి ప్రక్రియా గౌరవమే కావలెను.

సస్య త్తనుసూత్రమునొద్ద ధా.వి.లను గ్రహింపఁగా సంధి నిషేధస్వారస్యముచే ద్రుతలోపము లే దని వీరిమతము. కానీ సంధి నిషేధమునకు ద్రుతలోపమునకును నెట్టిసంబంధ మున్నదో యర్థ మగుట లేదు. సామాసికద్రుతలోపము వచ్చినపుడు సంధినిషేధము వర్తింప వీలు లేదా? అ ట్లయ్యను వృద్ధార్థకక్రియాపదములందు నావిధానము సార్థకమే యగుటంజేసి వైయర్థ్యమే లేదు గదా. ఇంక సామర్థ్యము నాశ్రయించుట కాధార మేది? ధా.వి. లకు మాత్రమే నిషేధము చేయబడలేదు. ఇంక ధా.వి.లకును గల దని వానిని బ్రత్యే కముగా నుచ్చరింపనులేదు కావున సామాసికద్రుతలోపము వచ్చినచో సంధినిషేధము ప్రవర్తింప నవకాశము లేనపు డచ్చటమాత్ర మీ సంధినిషేధము వర్తింపకపోవు గాక. శాస్త్రమున బాధ యేమి ? పైఁగా సామాసికద్రుతలోప మగుచో సంధినిషేధము వర్తించుటలో బాధ యున్నదా? ధా.వి లు ద్రు.ప్ర. లై సవీరిమతములో సామాసిక ద్రుతలోపానంతరము సంధ్యభావముచేత యశృతితో రానియది యనురీతిరూపములు లేవా? అట రా నది యని సంధి వచ్చినరూపము లేదు గదా. కాఁగా సంధిర్నాచోఽచ్యుతత యనుదానిచే సంధి నిషే ధమే. ఇంకను వి.వి. 'వినా లవర్ణం నో సంధిః మిత్రతత్సమయో ధ్లుకి' యున్నది. అచ్చో సామాసికద్రుతలోపము రాఁగా లవర్ణమునకుఁ జప్ప

మిగిలినయకారములకు సంధి లేదని వజ్రలవారును వ్రాసియున్నారు. అచ్చట ద్రుతము లోపించినను సంధినిషేధము వర్తింపలేదా? అట వర్తించినది యిట మాత్రం మేల శాధిత మవుచున్నది. చెలువనూసన మనుకీతిగా నట యశ్రుతి వచ్చుచున్నది. అట్లే యిటను యశ్రుతి వచ్చి చేయుయతఁడు చేసెడుయతఁడు అనుకీతిగాఁ గావలయును. ఉత్త్యముపై యశ్రుతి ప్రయోగవిరుద్ధ మనుమాట యధార్థమే. కాని ప్రయోగవైరుధ్యము ననుసరించి ద్రుతము లోపింప వలనవచ్చునా? అయినను నట్టియొక సంధినిషేధస్వారస్యముచే నని కాక ప్రయోగ వైరుధ్యము కారణముగాఁ జెప్పవలయును గదా. శాస్త్రమునం దెట్టి యాధారము లేకుండఁగాఁ బ్రయోగైకహేతుత్వమునుబట్టి నిర్ణయింప వలసివచ్చుచో నిట్లే యేల? ధా. వి. లీయవి కళలే యనియుఁ బ్రయోగనానుభ్యముచేత నుమాగమ మగు నని యేని జెప్పవచ్చు గదా.

ఒకవేళ వజ్రలవారిమతము ననుసరించి సంధినిషేధ మిట నున్న డన్నను నది కారణముగా ద్రుతము లోపింప వల వీలు లేదు. అందుకే గాణపతగ్రంథమున నీద్రుతిలోపాభావము (సంధినిషేధము నకు బదులుగా) ప్రత్యేకముగా మూత్రింపఁబడిన నని గుర్తింపఁడగును. అయినను ధా.వి.లకు సంధినిషేధము (స్పష్టముగా) చిం. గాని వి.వి. కాని పేర్కొనలేదు. పేర్కొననిదానిం బురస్కరించుకొని చేయు యతఁ డనుకీతివానింగూర్చి ప్రశ్న యేల? ఇట్టియపరూపముల యాపత్తి వజ్రలవారి వివరణమువలననే గదా కల్గినది. అయిన ధా.వి.లు ద్రు.ప్ర.లు గా నన్నను చేయుయతఁడనియే కావల యును గదా యనవచ్చును. నుమాగమము చెప్పలేదు గదా. కానీ యపు డది యనుక్తలక్షణ మగునే కాని యపరూపములను సాధించు ప్రసక్తి శాస్త్రమునం దుండదు గదా. ఉదాహరణమునకుఁ దెలుఁ

గున ద్వంద్వసమాస మేర్పడుటఁగూర్చి చిం. నియమింప లేదు. అట్లని తచ్చుతమున మగబిడ్డలు (మగఁడును బిడ్డఁలును) సనురీతియపరూపము లేర్పడుచున్న వని చెప్పవచ్చునా? ఇట్లే వి.వి.లో.

కాఁగా నన్యాయాత్మకతనందర్భమున ధా.వి.లు గ్రహింపఁబడు ననుటయు, సంధినిషేధస్వారస్యముచే ద్రుతలోపము లే దనుటయుఁ గుదురునవి కావు.

సలాంతరమున 'తదర్థార్థకవిశేషధాతుకారమునకును బర రూపసంధి-షేధముచేతనే యిష్టరూపసిద్ధి గల్గుటంచేసి ధాతుపదసమ్భవానా మిత్యాదిపునరుక్త మగుచుఁ బ్రక్షిప్తముగాఁ దలంపఁబడుచున్నది. (300) అని వీరు పేర్కొనిరి. వచ్చుతఁడు మున్నగురూపము లధర్వణ మతానుసారముగా నివారించుట కిది ప్రక్షిప్తముగా దన్నవీరే యిచట విట్లు పేర్కొనుట వింతయే. మఱి యీపక్షమునందు వారీయధర్వణునిమతమున వచ్చుతఁడువంటిరూపములనే సాధితురా? వీరివలె వ్యాఖ్యానింపనిపక్షమున నధర్వణుఁ డట్లు, పేర్కొనె ననుటచేఁ దదనుసారముగాఁ జింతామణియు నిట్టిరూపములే సాధించు నందురా? ఇంకఁ జై పురీషీలనమునలన నిష్టరూపసిద్ధి గల్గుట లేదు గావున ధాతుపదేత్యాద్యప్ప. చిం.సూత్రము ప్రక్షిప్తము గా దనవలయునా?

అస లప్ప. చిం.సూత్రములు ప్రక్షిప్తము లనియుఁ గా దనియు నిర్ణయించుటకుఁ బ్రమాణ మేది? ణా.న. చిం.లో నుక్తము గాని మంశము పునరుక్త మయ్యెడునవకాశము లేదు గావున నట్టిదప్ప. చిం.లో నున్న నది ప్రక్షిప్తము గా దనియు నన్నయకర్తృకమే యనియు నిర్ణయింపవచ్చునా? లేక యధర్వణోక్తమును గానపడే యది పునరుక్తము గా దని యప్పు. చిం. పాఠము ప్రక్షిప్తము గా దనవలెనా? ఇట్టి ఈపద్ధతిలోని సామంజస్యముగూర్చి విచారింపఁ బని

లేదు. అప్ప.చిం.లో నొకటి ప్రక్షిప్తమును మఱి యొకటి గా దనియు నిర్ణయించుటకుఁ బ్రబలములును బ్రమాణములు నై సహారితకాద్య భారములిం కే వేని జూపఁదగును.

కాఁగా కా.స. అప్ప. ప్రభృతు లగునాయయివ్యాఖ్యా తలమతము ననుసరించి సస్యాత్మతస్థలమున ధా.వి.లు గ్రహింప కుండుటయే సమంజసము. వానిని గూడ సంగ్రహింప నెంచినయహో బలాదులపక్షమునంపలియిబ్బందులనుబట్టి ధా.వి.లను గ్రహించుట యిట యుక్తము గాను.

కాఁగా సీకారణములనుబట్టి ధా.వి.లు ద్రు.ప్ర. లని నిర్ణయించుట యుచితము గా దనకతప్పదు.

ఇవి ద్రు.ప్ర.లే యనుటకు నజ్ఞులవా రిం కొకహేతువు నిట్లు పేర్కొనిరి. “మఱియు నుదంతములకుఁ గర్మధారయాదులలో నుమాగమవిధాన ... (నుష్ఠాతః తథాకుంజెక్కులు) సయితము వానిద్రుతాంతత్వమును వ్యక్తపఱుపఁజాలును.” (88)

ఇచటనే తెల్లందన మన్నప్పటినుమాగమము పైత మిట్టిదే యన్నారు. ఇట్టి దన నెట్టిదో యర్థ మగుట లేదు. పైని గూడ నుదంతములకు నుమాగమము చెప్పబ ధా.వి.ల ద్రుతాంతత్వమును వ్యక్తీకరించుచున్న దన్నారు. సంబంధము స్పష్టము గా లేదు. కాఁగా వారి యభిప్రాయము నిట్లుగ్రహింపవచ్చును. కర్మధారయములం దుదంతములకుఁ జెప్పిననుమాగమము ధా.వి.లకు (ఇట్లే తెల్లదులకు) విధింప లేదు. అనఁగా నవి సహజముగా నకారాంతములు అని.

కానీ యాయభిప్రాయము సమంజసము గాను. తెల్లదులకుఁ జిం. నుమాగమము విధింపలేదు. కాని ‘తనే చ కుత్రచిదతః’

అని వి.వి. చిం. సూత్రవివరణసంకర్షమున జెప్పినది. కావున వి.వి. మతమునఁ దెల్లములు ద్రుతాంతములు గా నన్నమాట విధింపని చిం. మతమున నీయని ద్రుప్ర.లు. విధించుచున్న వి.వి. మతమునఁ గళలై చిం. యభిప్రాయమును వి.వి. తిరస్కరించిన ననవలెను. లేక కారిక చిం. సూత్రవివరణమే యనియు నందువలన నయ్యది చిం-యభిప్రాయమే యనియుఁ జెప్పినఁ జిం. మతమునఁ దెల్లమువిశేషణములు కళలే యనవలయును. అందు చిం, వి.వి.ల ననుసరింపఁ దెల్లములు కళలన్నయంశమున విరోధము లే ననవచ్చును.

ఇంక ధా.వి.లసంగతి. ‘సమ్మోత’ యన్నది కర్మకారయములలోఁ బరుషసర్వభవకర్త్యముననే సుమాగమము చేప్పుచున్నది. ధా.వి.లకుఁ జెప్పలేదు. అంతమాత్రాన నవి ద్రుతాంతము లనుటెట్లు? చేయుకొడుకు మొదలగువిధముగ హల్పరకర్త్యమున ధా.వి.కు సుమాగమము గన్పట్ట నని వారే స్మరించి గదా. “చేయు-చేసెడుమున్నగుధాతుజవిశేషణస్థలములయందును నుమ్మ భారతాదిప్రాచీనకావ్యములం దెంతమాత్రమును లేదు.” (337) కాఁగా వీనికి సుమాగమము లేమి విధింపకుండుటయే యుక్తము. తథాకుంజెక్కు లను కీతిగాఁ జేయుం గొడు కనుకీతి సయోగము లున్నపుడు సుమాగమము విధింప కున్నను ద్రుతము గానవచ్చుచున్నది గావున నయ్యది శబ్దమున సహజముగా నున్న దనియు (నందులకే విధింపలే దనియు) గావున నవి ద్రుప్ర.లనియుఁ జెప్పట యొప్పును కాని చేయుం గొడుకునంటిహాపములే లేనపుడు సుమాగమవిధానము చేయమివలన నయ్యది ద్రుతాంతము లనుట యుక్తము గానేరదు.

వాలాసుంగొనగోళ్లు, చెక్కులఁ బోలుదెఱవాకులు అని యాధునికప్రయోగములలో నెరుదుగ సుమాగమ ముండుటను వారును

జేర్కొనిరి. అందుచేతనే ప్రయోగశ్రేణి మృని యధర్వణుడు చెప్పె నన్నారు. అనగా నేమి? ప్రయోగానుసారముగా ధా.వి.లపైఁ గూడ నుమాగమము చేయఁదగు ననియే యధర్వణాభిప్రాయ మైనది. ప్రయోగశ్రేణిము గావున చేయుకొడు కిత్వాదులలోఁ బ్రయోగము లలో లేమి నుమాగమము చేయరాదు. వాలాభంగొనగో శ్లన్నప్ప డున్నది గావునఁ జేయవలె. ఇట్లు ప్రయోగములం దున్న పుడు నుమా గమము చేయవచ్చు నని యధర్వణుఁ డంగీకరించిట్లు వీరివివరణము ననుసరించియే స్పష్ట మగుచుండఁగాఁ గర్మధారయములో నుమాగమము తఱుకు మొ॥ వాసికే యన నేల? ప్రయోగానుసారముగా నుదంత ధా.వి.లపైఁ గూడ విధింపఁబడియే యున్నది గదా. పైఁగా ఉదంత శబ్దముచే నుదంతములైన ధా.వి.లను గ్రహింపరా దనుటకు నాధార మేమి? అట్టియాధారము లేదు గనుకనే గదా వీరు ప్రయోగములందు లే దని సమర్థించుకొన్నారు. ధా.వి.లు స్త్రీసమము లనియే వీరియభి ప్రాయము. అమిత్రే స్త్రీసమా శ్తనుచో నివి యేల గ్రహింపఁబడవు? తఱుకు అనుదానిపై నుమాగమము (స్త్రీసమ మపుట) వచ్చినట్లు చేయు చేసెడు అనుస్త్రీసమములపై రాక తప్పనా? అందుకే ధా.వి. లకుఁ బ్రయోగములందు లే దని వీరికి సమర్థించుకొనవలసియవసర మేర్పడినది. ఇవి స్త్రీసమములు గా పని గమనించితిమి.

ఒకవేళ ధా.వి.లు ద్రు.ప్ర.లే యైనను నాద్రుతమునకు సమాసమున లోపము చేసికొనకతప్పదు. 'వాలాభంగొనగో శ్ల'ననుచోఁ బ్రయోగానుసారముగా (నీద్రుతాంతములచినద్రుతమునకు లోపము చేసి యాపిదపనే) నుమాగమము చేయవలసియుండు. (రామున్నాజ్ఞ మొదలగువాని ప్రక్రియను స్మరింపఁదగు) ధా.వి. ద్రుతాంత మన్నవారు ద్రుతమునకు లోపము చేసి నుమాగమము చేయఁ గలయనువా

రట్టి దుగ్రితలోపహుపప్రక్రియాగౌఢము లేకయే నుమాగమము చేయదురు.

అస లిది యిట్లుండఁ బ్రాచీనకావ్యములం దిట్టియొడ ఛా.వి. లపై నుమాగమము లేదు గదా. ప్రయోగానుసారముగా వాలాకుం గొనగోళ్ల నిత్యాదులందలినుమాగమము సాధింపఁ జెప్పటకుఁ దత్కర్తయొప్పటివాఁడు ?

కాఁగా నేవిధముగాఁ జూచినను నుదంతములకుఁ గర్మచారములఁ జెప్పిననుమాగమువలన ఛా.వి.ల ద్రు.ప్ర.త్వము వ్యక్తమగుచున్న దనుట సమంజసము గానేరదు.

ఇట్లే నల్లండన మన్నప్పటినుమాగమము పైతము వీని ద్రుతాంతత్వమునకు వ్యంజకము కానేరదు. “భాతుజవిశేషణములతో పాటు గుణవిశేషణములును జింతామణిపక్షమున ద్రుతప్రకృతికములే యనకతప్పదు” (67) అనుటయు సరి కాదు. నల్లాదులు సయిత మొక వేళ ద్రు.ప్ర. లన్నను దద్ధితనృత్తిలో నాద్రుతము లోపింపకతప్పదు. ఆపిదపనే నుమాగమము. కాఁగా వజ్రలవారు ఛా.వి.లును వానితో పాటే నల్లాదిగుణవిశేషములును ద్రు.ప్ర. లనుటకునుఁ జూపినహేతు వేదియు సముచితము గా దనియు నింకను నావివరణమునుబట్టి ద్రు. ప్ర.లు గా వనియె (త్రేళుకు మొ॥ వానింబట్టియు) నిశ్చయింపఁదగి యున్నది.

ఛా.వి.లతోపాటు గుణవిశేషణములును జిం. పక్షమున ద్రు.ప్ర. లనకతప్ప దందుకు గాని యంత తప్పనికారణ మేమియుఁ గానరాదు. ఇంక తనే చ కుత్రచిదతః అనియుఁ బ్రయోగశ్చరణ మ్మనియుఁ జెప్పినది వి.వి. కావున వి.వి. మతమున సీనువి ద్రు.ప్ర. లన నక్కర లే దనునభిప్రాయముతోనే వీ రొకవేళఁ జై ని ‘జిం.

పక్షమున నని యన్నా రేమో యన్న నట్లును జెప్పనక్కరలేదు. థా. వి.లపైఁ బరుషసరళపరకతలో నుమాంగము మాధునికము. ప్రాచీన ప్రయోగముల లేమిఁ జెప్పకుండుటయే యుచిత మని స్పష్టము. (గుణవిశేషణములసంగతి పైని స్పష్ట మగు.)

ఇంకఁ జిం. పక్షమున నీధా.వి.లు ద్రుప్ర లే యనకతప్పని హేతు వేదియు లేమి స్పష్టము (వృద్ధులవారు స్పష్టము చేయకున్నను నీయవి) కళలపట్టికలో ననఁగాఁ దిక్కుధ్యశేషషష్ఠీత్యాదిను త్రమన గణింపఁబడియుండమింజేసి యన్యే యనుసూత్రముచే ద్రు.ప్ర.లు కాక తప్ప దని యూహింపవీలులేదు. అట్టియెడల నందు గణింపని వచ్చు చున్నాఁడు రామునికై మొదలగునవియు ద్రు.ప్ర.లే కాకతప్పదు. అంతే గాక యంగుఁ జెప్పఁబడినవే గ్రహింపవలసినవచ్చుచో నాక్షణ మున నింక నాద్యశబ్ద మేల? ద్రుతో న యేహం స్వస్య త్తనునిర్ణయ మేల? కాఁగాఁ బ్రయోగానుసారముగాఁ నందుఁ బరింపకున్నను నాద్య శబ్దముచే థా.వి.లను నల్లాదిగుణవిశేషణములను గళలుగా గుర్తింప వచ్చును. సూరి వీనిని ద్రు.ప్ర.లలోఁ బరిగణింపలే దనియే వీ రివి సూరిమతమునఁ గళలుగా నిర్ణయించి రేమో. థా.వి.ల విషయమున నది యొప్పుదు.

ఉదంతము లగుథా.వి.లకు నచ్చరకత్వమున నుమాంగము గలమాట నిజమే. దానికి నుమ్మోత యన్నదానితో సంబంధ మెంత వఱు? అనుక్తలక్షణముగా గ్రహించుట కొంతవఱు కేని యుక్తము కావున థా.వి.లు (గుణవిశేషణములు) ద్రుప్ర. లనుట కెట్టియాధార మును లేదు.

ఇంక థా.వి.లు ద్రు.ప్ర. లనుటవలన నష్టములే కల వని యిట్లు సారాంశము గుర్తింపనవు. భాషయుఁ దివి ప్రధాంతములు గాకయే

కనిపించుచుండగా ద్రు.ప్ర. అని నిర్ణయించుట అన్యే ద్రుతప్రకృతయ
యనులక్షణమునకే విరుద్ధ మనడగియున్నది

ప్రక్రియాగౌరవ మేర్పడుట యన్నది పెద్దలోపము. ఇవి
ద్రు.ప్ర. అన్నను హల్పరకత్వమున ద్రుతస్య సర్వత్ర అని నియత
ముగా లోపము చేయవలసియున్నది. ఇవి యెప్పుడును విశేష్య
ముతో సమసించియే యుండు నని వీరు చెప్పిరి. (89) కావున నెప్పుడు
సమాసమునే యందుటచే లోపింపక నిల్చియుండుస్థితి యెచ్చటను
లేదు. ఉదంతము లగునానికి సైతము ద్రుతలోపము రాకతప్పదు.
చేయు నతః డిత్వాదులందలి నకారము నన్యథా సాధించికోసవలసినదే
కాని ధా.వి.యొక్క ద్రుతమే లోపింపక నిల్చియుండె నని భావింప
నవశము లేదు. వాలాసుంగొనగోళ్లు (నల్లందనము) ఇత్యాదులు
సైతము సాధింపఁ దలచినచో వజ్జలవారు పేర్కొన్నట్లుగా ప్రయోగ
శ్చరణం కివే? అనుదానిచేతనే సాధించునడగును. అయ్యది చిం.
కూడ సాధింపకతప్ప దన్న నావి.వి.వచనము చిం. వివరణమే కావునఁ
దద్వివరణానుగుణముగ నుచ్చౌతి యనుదానిచేతనే గుర్తింపవలె.
ఏమైనను (పూరియుఁ బ్రస్తానింపని) ఈమూఢునకప్రయోగములు
చిం., వి.వి.లచే సాధింపవలె ననునాగ్రహమే యననసర మను టుచి
తము. చేయునతః డిత్వాదులకై చూ.ద్రు.కా.ద్రుతపూర్వస్వరసంధి.
ముందు ద్రుతమునకు లోపము చేసి యాపిడపనే నుమ్ము చేయవలె.
కాఁగా నీద్రు.ప్ర.లద్రుతమున కెల్లయెడల లోపము చేయవలసియే
యుండుట ప్రక్రియాగౌరవమే కాని ప్రయోజన మేమియు లేదు.

వజ్జలవారే 'ధాతువిశేషణములు ద్రుతప్రకృతికములే
యైనను నవి సదా విశేష్యములతోఁ గర్మధారయముగ సమసించు
చుండును గాన వానిద్రుతమునకు సదా సామాసికలోపము కల్గును.

ఇట్టిస్థితి నరసియే కావలయు సూరి ద్రుతాగమమును విధింపక వానిని గళలుగ సాధించె' (వ్యా.సం.స. 88) ననిరి. ద్రుతము సదా లోపించుటను కుర్తించియు వీరు వా.వి.లు ద్రు.ప్ర.లే యనట యుచి తము గా దని వారివచనములవలననే యిట స్పష్టమగుచున్నది గదా.

వీనికి విశేష్యముతో నియతముగా సమాసము సంగీకరించుటచే వజ్రలవారిమతమున వా.వి.లు వ్యస్తముగా బ్రయోగింపబడ ననవలసివచ్చినది. కాగా వచ్చెడువాడు మొదలగునవి సయితము వీరిమతమున సమాసములే యైనవి. అట్లు గాక బాల.లోవలె వచ్చెడు వాడు మొ॥ వ్యస్తము లన్న ద్రు.ప్ర.పక్షమున (సంధినిషేధము సాధించుకొన్న) వచ్చునతడు వచ్చెడునతఁ డనురీతివి సిద్ధింపఁగలవు కానీ హల్పరకస్థితిలో నపరూపము లవును. వచ్చెడున్ + వాడు అనుచో స్థిరపరకత్వములో ద్రుతము లోపించి వచ్చెడువాఁ డని యగు. లుగ్వా యనుటచే లోపము లేనపుడు సంశ్లేషస్వత్వము లయి వజ్రల వారిమతమున వచ్చెడున్ వాడు వచ్చెడు న్వాఁ డనియు సహా. మతములో వచ్చెడు న్వాఁడు వచ్చెడును వాఁ డనియుఁ గావలసి వచ్చును. ఇట్లే యితరస్థలములందుఁ జేసెడినట్టివాడు రానినట్టివాఁ డనురీతిగాఁ గూడ సపరూపము లె న్నని నేర్పడవలసియున్నది. వచ్చెడువాఁ డనురీతివానిని వజ్రలవా రొక్కచో వ్యస్తస్థలము లుగాఁ గూడ సంగీకరించిరి. (447) అందుకే వజ్రలవా రీచింతామణ్యాదుల పక్షమున నెల్లయెడల సమాసముగనే సమన్వయించిరి. ఈయవి సమా సము లనుట విచార్యము.

చేసినన్ - చేయనిన్ వంటివి స్త్రీసమము లగు ననియు నిట్టి వానికిం బైని సువిభక్తి లోపించు ననియు (481) అనుకాం స్త్రీయాం అను మొదలగుసూత్రములయొద్దఁ బేర్కొనిరి. ప్రథమైకవచనమునందు

వచ్చినన్ - రానిన్ మొదలగువిధముగా నేర్పడుచున్నయాయవి ప్రత్యేకముగాఁ బ్రయోగింపఁబడ వని వారినిర్ణయము. నిజమునకుఁ దెలుఁగునఁ దెల్లదు లగువిశేషణములును విభక్త్యంతము లయి - యునఁగా వ్యస్తముగాఁ బ్రయోగింపఁబడుట గానరాదు. వానివలె చేరనన్ వచ్చినన్ మొదలగునీధా.వి.లు కూడ విడిగాఁ బ్రయుక్తములు గాకుండుట యొకలోపము గా దనవచ్చును. సూరి విభక్తివివక్షించునపుడు తచ్చబ్ద మనుప్రయుక్త మవుటను జెప్పి వచ్చినవాఁడు మొదలగునీతిగా ధా.వి.లు ప్రథమాదివిభక్త్యంతము లై ప్రయోగింపఁబడుటను సాధించియుండెను. వజ్రలవారిమతమున నీయవి తచ్చబ్దముతో నై సమాసములు.

“పెద్దదన్న మొదలగుధర్మవాచకములు స్త్రీసమవిశేషణములు గావున వానిపయి షష్ఠీవిభక్తి నిలువనేరదు. కానఁ దద్ధితవృత్తి విగ్రహరచనకై వానికి విభక్తి వివక్షించునపుడు తచ్చబ్దముతో నవి సమసించు” (1262) ననిరి. ధా.వి. లిందే చేర్పఁబడినవి. కానీ వీరు బాసా.పే.ను విమర్శించునపుడు డప్ప (406-407) బాల.లోఁ గూడ నిట్టివి సమాసము లనుట మిక్కిలివిరుద్ధము.

సూరి విభక్తి వివక్షించునపు డని సామాన్యముగాఁ జెప్పఁగా వీరు తద్ధితవృత్తివిగ్రహరచనకై విభక్తి వివక్షించునపు డనుట విశేషమే. అప్పుడుమాత్రమే యిట్టి దంగీకరించినయెడల వచ్చినవాఁ డిత్యాదు లెట్లు సిద్ధించును? చిం.లోను శబ్దాత్తచ్చబ్దాత యనుచో రానిది ఇత్యాదులు సిద్ధించుచున్నవి గదా. అట్టిచోట్ల తద్ధితప్రసక్తి యనలేమున్నది. ఇచ్చోటిసమాస మెట్లు? విభక్తివివక్షించునపుడు తచ్చబ్దముతో సమాస మనఁగా సప్పటికింకను విభక్తివివక్షయందే యున్నది గావున ధా.వి.సుబంతము కాలేదు. వారే స్పష్టము చేసిన (1109పుట) సమాసలక్షణమునుబట్టి యిటు సమాస మెట్లు?

సూరిసూత్రమునకు (సరి కాని) వ్యాఖ్యచేయునపు డైనఁ గొంతజాగ్రూకతతోఁ జెప్పట గనిపించు. శ్రీసమములు గావున నానికిఁ బ్రథమైకవచనలోపము గల్గి పదత్వము సిద్ధించును. అట్టివిశేషణము విశేష్యముతోఁ గర్మధారయముగ సమసించును. ఇట్టిధాతుజవిశేషణములు తచ్చబాధకము లగు అది-అవి-వాడు మున్నగువానితో సమసించు. కాని యందలి తచ్చబాధకమున కర్థవిశేష ముండదు (1175) ఇలఁ బ్రథమైకవచనలోపముచే (శ్రీసమత్వమువలనఁ) పదత్వము సాధించియుండుటచే సమాసము గుదురునడియన్నది. అట నట్లు చేప్పియు నిట సమాసలక్షణమును బొసఁగకుండ విభక్తి వివక్షించు నపుడు తచ్చబంధముతో సమసించు ననుట యుక్తము గాదు గదా.

ఇంక పే రనుసరింపవలసినసమార్థము నిట్లుఁహింపవచ్చును. ధా.వి.లు శ్రీసమము లై ప్రథమైకవచనలోపము నందును. ఇవి యొప్పుడును విశేష్యముతో సమాసము నందియే యుండు. ధా.వి.లు విడిగాఁ బ్రయక్తము గావు. తచ్చబంధముతో సమసించియే యట్టియొడలఁ బ్రయక్త మవును. తద్ధితవిగ్రహము ననుత మ్మిత్తతచ్చబంధముతో సమసించిన ధా.వి. రూపముపై నే జరుగు ననుకీర్తి నెన్నుట వా రనుసరించినసం పదాయమునకు ననుగుణము. కాఁగా విభక్తివివక్షలోఁ దచ్చబంధముతో సమసించు ననుటయే పొరపాటు. అట్టియొడ నాకొన్న వానియొక్క అనుసమానరూపముపై నే తద్ధితమును జేయవలెను.

స్పష్టముగాఁ జెప్పనచిం., పే వి.లక్షణమున పే రెట్లన్న పట్టుండుఁ గాక. స్పష్టముగాఁ జెప్పినసూరిసూత్రమునను భిన్నముగాఁ జెప్ప నే? విభక్తి వివక్షించునపుడు ధా.వి.లకుఁ దచ్చబంధమనప్రయక్త మగు నన్నదానికి సమాసముగా సమన్వయము గుదురదు విభక్తి యింకను వివక్షావస్థలోనే యున్నది గాన నిప్పటికి ధా.వి.లపై విభక్తి

చేరలే దన్నమాటే. ధాతువుకంటె డుభిన్నప్రత్యయ మైనది కావునఁ దదంతము కృతంతము. కాఁగాఁ బ్రాతిపదికము. ప్రాతిపదికకుఁ దచ్చబ్దముతో సమాస మైన దని వజ్జలవారియభిప్రాయ మన్నమాట. (ఇంకను విభక్తి వినక్షలోఁ దచ్చబ్దముతో సమాసమున నాతచ్చబ్దమును ప్రాతిపదిక యైన రెండప్రాతిపదికలకు సమాస మగును.)

సూరి యాతగువాతినూత్రమున నెల్లయెడల ధాతుజవిశేషణముల కట్టియనుపనము విభాష ననుప్రయుక్త మగుటచు విధించెను. ఎల్లయెడల ననుటచే ననున్తవ్యస్తస్థితులు రెంటు నని తత్తద్వాన్యభివ్యలలో స్పష్టము. (ఘం బా. వి.) వచ్చినట్టిరాముఁడు వచ్చినట్టివాఁ డను నచ్చోటిలక్ష్యము లీయంశముచు స్పష్టము చేయఁజాలియున్నది. విభక్తి వినక్షించునపు డచునానూత్రమునందలిదశమును నిచ్చటియభిప్రాయమునే చెప్పుచుండె. కాని వజ్జలవా రది సమాస మనుచు నందలితచ్చబ్దార్థమున కర్థవిశేష ముండ దన్నారు (1175) ఆలుశబ్ద మర్థము మాఱఁగా నిరూపించిన పూరి యిచ్చటఁ దచ్చబ్దము తదర్థముగా దని యేల చెప్పలేదు? దీనికిఁ బూర్వముపూత్రము 'సర్వశబ్దములు సంబంధంబునందుఁ దచ్చబ్దంబుతోడ ననుసించు' నని చెప్పుటచే నచట సమసించినతచ్చబ్దము సంబంధార్థముమాత్రమే కలిగియుంట స్పష్టము. ఈనూత్రమునందలిసమాసముల కట్టియనకాశము కల్పింపఁ జేల ? (విభక్తి వినక్షించునపుడు) అనుప్రయుక్త మనుటవలననే యర్థవిశేషము లే దని స్పష్ట మగుచుండుటనుబట్టి. కాను ననుప్రయుక్తముగా సూరి విధించుటచు విమర్శించుచో వజ్జలవారనుప్రయుక్త మనుటవలన నది యర్థవంతము గాకుండఁబోయిన దనుట గమనింపవచ్చు. (చూ. బా.సూ.)

ఈసమాసప్రకరణమున ధా.వి.ల విభక్తివ్యంతరూపముల నేల ప్రస్తావించె నని యనుమానము గల్గవచ్చును. (తత్సనుపరిచ్ఛేదమునందో లేకయాచ్ఛికపరిచ్ఛేదమునందో చెప్పవలెనన్నమాట.) కారకపరిచ్ఛేదమున సప్తమీనవర్ణకము చెప్పట స్మరింపవలెను. సర్వశబ్దంబు లనుపూర్వసూత్రము పృథ్వీతములకుఁ దచ్చబ్దముతోసమాసము చెప్పచున్నది. ధా.వి.లకుఁ దచ్చబ్దమే భిన్నస్థలమునఁ జేరుచున్నది. అట్టి పదానుప్రయోగము ధా.వి.లకు సమస్తవ్యస్తస్థితులు రెండఁ గలదు. దానినే తరువాతీసూత్రము చెప్పుచున్నది. ఇట్లు నడుమ ధా.వి.ల విభక్తివ్యంతరూపనిరూపణ మిట సుప్రసక్తమైయున్న దని గ్రహింపవలెను. పూర్వసూత్రమున సమసించుటను బేర్పాని యిట సనుప్రయుక్తమగు ననుటయు నీయంశమున స్పష్టము చేయుచున్నది.

ఇంక నిట్టియభిప్రాయమునుబట్టి చూడ వీనిని సమాసము లనుటయే యనవసర మని గుర్తింపవలయున్నది. విభక్తి వివక్షలో వీనికిఁ దచ్చబ్ద మనుప్రయుక్త మగు నని సూరి చెప్పఁగా వీరు స్త్రీసమములై ప్రథమైకవచనము లోపించి యెప్పుడును దచ్చబ్దముతో (ఇతర విశేష్యములతో) సమసించియే యుండు ననుచున్నారు. ఇతరవిశేష్యములతో సమసించినపుడు వచ్చినరాముఁ డిత్యాదిస్థలములలో నావిశేష్యమున కర్థమునా బ్రాభాన్య ముండును. తచ్చబ్దముతో సమసించినపుడుమాత్ర మాతచ్చబ్దమున కర్థవిశేష ముండదు అందలివిశేషమేమి? అట్టియర్థవిశేషము లేమిని నష్టలవారు 'సంబంధే క్వచిదర్థః స్యాదసంబంధే విలక్షణః' అను వి.వి.వచనముచే సాధించిరి. ఇది సరికాదు. వ్యస్తతయం దొకయర్థము గలిగినశబ్దము సమస్తతలోఁ దద్విలక్షణార్థము నిచ్చుచున్న దని యాకారిక చెప్పుచున్నది. అది వీరును జెప్పిరి. ఆలుశబ్దము వ్యస్తతలో భార్యార్థకమైయుండఁగా ధీరురాలు

ఇత్యాదికర్మధారముఖములందుఁ దద్విలక్షణముగా స్త్రీయనునర్థము మాత్రమిచ్చుచున్నది. అది లక్ష్యము.

కాని ప్రస్తుతస్థల మట్టిది గా దనీ గుర్తింపఁదగు. వ్యస్తతయందుఁ దదర్థక మైనతచ్చబ్దము ప్రస్తుతసమాసములలో (వచ్చినవాఁడు) నర్థవిశేష మేమియు బోధించుట లేదు. తదర్థకము సగుట లేదు. మఱి యర్థవై లక్షణమున కీయది లక్ష్య మగు టెట్లు ?

ఇంక నీయవి స్త్రీసమము లనియుఁ బ్రథమైకవచనము లోపించుననియుఁ జెప్పిరి. కాని యివి యెప్పుడును విశేష్యముతోనో తచ్చబ్దముతోనో సమసించియే యండవలయుటచే నచ్చెడున్ మున్నగు రీతిగాఁ బ్రథమైకవచనాంతములుగాఁ గూడఁ బ్రయుక్త మవుటయే లేదన్నమాట. అట్టియెడల వీనికిఁ బ్రథమైకవచనలోపమును నందులకై స్త్రీసమత్వమును జెప్పవలసినయక్కర యేమి ? అనఁగా విశేష్యములతోనో లేక తచ్చబ్దముతోనో సమసించుటకుఁగాను వీనికిఁ బదత్వము సిద్ధింపఁజేయుటకయి వీనిని స్త్రీసమము లన్నా రన్నమాట. కాఁగా వీనిస్త్రీసమత్వమువలనఁ బ్రయోజనము సమాస మగుటయే. ఆసమాసమును దచ్చబ్దముతో జరుగునపుడు తచ్చబ్దమున కర్థవిశేషము లేదు. దీనివలన నీవచ్చెడు మొదలగువానినలెనే ప్రహరించెడు మున్నగు తత్సమవిశేషణములు పైతము విభక్త్యంతములుగాఁ బ్రయుక్తములు కా వని చెప్పవలసియున్నది. స్త్రీసమము లగుట మొదలుకొని యేర్పడినయిట్లుండులను దొలగించినచిన్నయప్రణాళిక యెంతయు నుచిత మైయున్నది.

విభక్తి వినక్షలోఁ దచ్చబ్దానుప్రయోగవిధానమువలన నాతనిమతమున నీయవి స్త్రీసమము లన నక్కర లేదు. దీనివలన చేయు

కొడుకు మున్నగు సమాసములలో నుగాగము మొదలగువాని ప్రసక్తి వారింపబడినది.

విభక్తివివక్షలో ధా.వి.ల కనుక్రయ క్తమవునదిగాఁ జెప్పటంజేసి తచ్ఛబ్దము తదర్థకము గానుండుట సముచితముగా సాధింపబడినది. విభక్తివివక్షలోఁ జెప్పట నాయావిభక్త్యులయందు వచ్చినవాఁడు వచ్చినవానియందు ననుకీతిగా వ్యస్తముగాఁ (దత్తద్విధక్త్యంతముగాఁ) బ్రయోగము సాధింపబడినది.

ఇట్టిసూరిప్రణాళికలో వీనిని సమాసము లను తెల్లు? ఆను ప్రయుక్త మనుటచే నీయవి సమాసములు గా వని (406-407) వీరే సముచితముగా బా.సా.పే.ను దిరస్కరించిరి. అమార్గము యుక్తము. వజ్ఞలవారు నీకీతి ననుప్రయుక్తముగాఁ జేర్చొనక నడపినప్రక్రియలో ప్రయోజనము, వి.వి. ఐనను సాధించినమార్గము సముచితముగా లేదని మాత్రము చెప్పఁదగియున్నది.

అయినఁ జిన్నయవలెఁ జిం. గాని వి.వి. కాని యిట్టితచ్ఛబ్దానుప్రయోగమును బేర్కొనియుండలేదు గదా. తస్మత్తమున సమస్వయము వజ్ఞలవారిపద్ధతిలోనే నడపవలయునా? అని సందేహము గలుట సహజము.

కాని యాదికవియే వర్తమానార్థకక్రియారూపము లన్నింట నిట్లే (తచ్ఛబ్దానుప్రయోగము గల ధా.వి.గా) ప్రయోగించె నని వజ్ఞలవారు స్పష్టము చేసిరి. (1327)

పొరపాటునఁ గావచ్చును గాని వజ్ఞలవారు వికృతివివేకమునందు ధాతుజవిశేషణములకుఁ దచ్ఛబ్ద మనుప్రయుక్త మగుటను సూర్చి ప్రస్తావించిరి. నామ్నః-తచ్ఛబ్దానుప్రయోగము లేనిశబ్దములకు.

పూత్రమే - ఇట్లనుటచేత నుముపురు - అనునవి ద్రవ్యగుణవాచక శబ్దములకు గ్రీయాజన్యవిశేషణములకు బరముగా సయితము నిలుచు చుండు (1089) అని చెప్పి నల్లనివాడను వచ్చినవాడను అని చూపి యుండిరి. దీనిబట్టి 'వచ్చినవాడను' అన్నప్పటితచ్చబ్ధ మనుప్రయుక్త మయినట్టి దని వి.వి.అభిప్రాయముగాఁ దేలినది. అనుప్రయుక్త మైన దని చెప్పబడవలసిన నియ్యది సమస్త మయ్యెడునవకాశము లేదు. కా దని పేరే చెప్పిరి గదా. (406-407) 'నామ్నః' అనుదానికి కీయర్థ మున్నదా? మున్నగునంశము లప్రస్తుతములు గ్రంథాంతరమున స్పష్టము లగు. పైని ధచ్ఛబ్దానుప్రయోగ మున్నరూపములవిషయము చెప్పఁ బడినది. కాని తచ్చబ్దానుప్రయోగమును జెప్పినలక్షణమును నాగ్రంథ మున వష్టలవా రెచ్చటను జూపియుండలేదు. ప్రయోగప్రసిద్ధ మైయున్నయద్దాని నెట్లు గుర్తింపవలె సీలక్షణమున.

ఉన్నకలనవర్ణకంబులమీఁది తచ్చబ్ధవకారమునకు లోపము చెప్పినది వి.వి.లోని 'తచ్చబ్ధవస్య లోప స్స్యా దధతోః క్వచిదేకతా' యనునది ఇటఁ దచ్చబ్ధవకారమునకు లోపము చెప్పట నాధారముగాఁ జేసికొని డా.వి.లపైఁ దచ్చబ్ధ మనుప్రయుక్త మవుటను జ్ఞాపకము చేసికొనుట యుచితముగా నుండు నేమో యని తోచుచున్నది. నవ గ్ణకమును విధింపకయే చిం. 'కేషాంచదుదంతానాం నేతివిభక్తా వ్రునో లుక్యాత్' అని యన్లోపమును జెప్పెను. ఉన్లోపవిధానము ననుస రించి యాసూత్రముచేతనే ఊరునన్-ఇత్యాదులందును ననమున ధేనువునన్ - ఇత్యాదిస్థలముల నుదంతములపై నవర్ణకము జ్ఞాపిత మయినట్లుగా నిచ్చట డా. వి.లపైని దచ్చబ్ధవకారలోపవిధానమును బట్టి తచ్చబ్దానుప్రయోగమును జ్ఞాపితము చేసికొనుట యుచిత మగు నని తోచుచున్నది.

వజ్జులవా రీకారికయొడ్డఁ గూడఁ దచ్చబ్బముతోడిసమాస మనురీతిగనే వివరించిరి. కాఁగాఁ బైని 'నామ్నః' అనుచో ననుప్రయుక్త మనురీతిగా సర్థము చేయుట పొరపాటు గావచ్చును. బాల.ణోఁ గలిపి వివరించుటవలన (చిం., వి. వి. లను) నిట్టితడఁబాట్లు గలిగియుండు.

అయిన నిట వజ్జులవారివలె సమాసములనే యేల గ్రహింపరా దనవచ్చును. నిజమున కనుప్రయుక్త మయిన డని చెప్పటకు బల మైనయాధారము లేదు. కాని 'అదాతోః' అనునది వజ్జులవారు చూపిన పాఠము. అథాతోః - అని యహో. చూపిన పాఠము. దాని చేతనే నాతఁ డిక్కార్యమును నవర్ణకాంతముపైనే యని బెప్పెను. 'అదాతోః' రిత్యుక్తేః వస్య నకారాత్పరత్వం జ్ఞాయతే తేన వచ్చువాఁడు పోవువాఁడు ఇత్యాదౌ నాతిప్రసక్తి రితి జ్ఞేయం. ధశరథేశునడుగులకుఁ దప్పినాఁడ' 'అథాతోః' అని చూపి వజ్జులవారు అదంతము లెల్ల గ్రహించిరి. అయిన నిక్కార్యము ధా. వి. లపైనే యని యహో. వినరణమునుబట్టి స్పష్టము. దానికి సూత్రమున నాధార మేదియుఁ గానరాదు. ఇదియు నట్లే విశేషముగా గ్రహింపఁదగును. ఇంతకంటె వే తొకయాధారము గానరాదు. ఇందే గొంత యేని సంబంధము గలదు. కావుననే యెట్లో దీనికి ముడివెట్టుకొనుట యొకమార్గము. ధా. వి. లను నదిమాత్రమే గ్రహింపనలెను గాని యాతచ్చబ్బ మనుప్రయుక్త మైన డని తలంపరా దన్న నింక నొకమార్గము లేదు. పూరిలక్షణమున కిది గొంతవఱకే నాధార మైనఁ గావచ్చును. అట్లుగాక సమాసము లను రీతిగాఁ బెక్కిబ్బందులను గొనితెచ్చుకొనుటకంటె యచితమే యని పించుచున్నది.

ప్రయోగములంబట్టియు వజ్జులవారి వివరణసారమునుబట్టియు సూరిప్రణాళిక సముచిత మనుట స్పష్టమే. ఆయంశమును నీచిం., వి. వి. లు

స్పృశింపలే దనడగు. (అది యెట్లును దప్పదు. జ్ఞాపితము చేసికొన్న గొంతయధారము గమనింపవచ్చు.) ధా.వి. లని చిం. వ్యవహరింపనే లేదు. వి. వి. ఒకచో క్రియాజవిశేషణ మ్మనుట గానవచ్చు. (ఇట గ్రియా చ విశేషణ మ్మని నారా.చూపినది.) భాతువులకు జేందిన యాయయిసూపములలక్షణము బాల.లోవలెఁ జిం., వి.వి.లలో విస్తృతముగను జెప్పబడలే దనుట స్పష్టమే. ఇట్టియంశ మనుక్తకోటిలో జేరుట లోపమును గాదు.

ఇంకఁ దచ్చబైనుప్రయోగము గలసూరిమతమున (రామా శబ్దములవలె) ధా.వి.లు ద్రుతప్రకృతికములా? కాదా? యన్నప్రశ్నయే లేదు. ప్రథమాకయిపట్టియొక్కంత మైనపుడు కళ యగుటయు దదితరవిభక్త్యంతము లైనపుడు ద్రు.ప్ర. లగుటయు సిద్ధమే. కావున ధా.వి.లను సూరి ద్రు.ప్ర.లలో జేర్చలేదు గావునఁ గళలలో జేర్చబడినట్లును ధా.వి.లు కళ లైనట్లును సూరియభిప్రాయముగా వర్ణించుట సమంజసము గాదు. తత్తద్విభక్త్యంతము లీయవి కళలును ద్రు.ప్ర.లు నాయవి యగును.

ఇంకఁ జిం., వి.వి.లమతములను బై కీటి తచ్చబ మను ప్రయుక్త మయినదిగాఁ దలంచినఁ బై సూరిమతమే వీనియందును సమన్వయింపబడును.

అట్లు గాక తచ్చబ మనుప్రయుక్త మని స్పష్టముగాఁ జెప్పమి దానితో సమాన మందురా? అయినను ధా.వి.లు చిం., వి.వి.లమతాన ద్రు.ప్ర.లు గా వనియే నిర్ణయింపవలసియున్నది. ఎట్లనఁగా నీవచ్చెడు మొదలగు ధా.వి లకు విడిగాఁ బ్రయోగమే లేదు. ప్రథమాబహువచనము మొదలుకొని యేవిభక్తియు లేదు. వచ్చెడులు వచ్చెడులం శని యుండదు గదా. ఇంక స్త్రీసమ మనియుఁ బ్రథమైకవచనలోప

మనియుఁ జెప్పఁగాఁ (బ్రథమైకవచనాంతస్థలమునఁ బసత్వము) సాధించఁ బడినది. అయినను సీ ప్రథమైకవచనాంతము సైతము విడిగాఁ బ్రయుక్త మగుట లేదు. వాఁడు వచ్చెడున్ అది రానిన్ అని యుండదు గదా. ఇంక నిది యెప్పుడుఁ దచ్చబాదులతో సమసింపవలె. సమాస మనుట తోనే లోపము తప్పదు. అట్టియెడల ఏనిద్రుతాంతతివలనఁ బ్రయోజన మేమి? ఎప్పుడును లోపించుద్రుత మున్న దన్న నేమిప్రయోజనము? లే దన్న నేమి నష్టము. కావున నీయవి ద్రుతాంతములుగాఁ గానన రామింజేసి ద్రుతో న యేషాం స్యా త్తనులక్షణమునుబట్టి ద్వా సభిదధతి కళా యనుచోటియాద్యశబ్దముచేఁ గళలుగా (వచ్చుచున్నాఁడు రామునికై మొ॥ వలె) గుర్తింపఁదగు గదా.

అస లింతకును ఛా.వి.లు స్త్రీసమము అన నేమి లాభము? ప్రథమైకవచనమున సైతము తచ్చబ్బముతో సమసింపక ప్రయోగింపఁ బడుట లేదు. వచ్చినవాఁ డనియే యుండను గాని వచ్చినన్ అని ప్రయోగింపఁబడుట లేదు. చిం. పేర్కొన్న స్త్రీసమత్వమును సమన్వయించిన ప్రయోజనము లేదు. అవసర మైనది తచ్చబ్బముతో సమసిం చుట. అది చిం పేర్కొన నేలేదు. చిం, వి.వి.లు పేర్కొనని తచ్చబ్బ ముతోడి సమాస మనున దంగీకరించునపు డట్లే యేల చెప్పవలె? తచ్చబ్బము తదర్థముతో నుండుట లే దనియు గుర్తించి, స్త్రీసమ మన్నను బ్రథమైకవచనమున నేని ప్రయోగము లే యింకఁగా స్త్రీసమ త్వమువలనఁ జేయ కొడు కిత్యాదుల నుమాగమ మపుట మొ॥ ఇబ్బాదు లుండఁగా, తచ్చబ్బముతో సమాస మన నేల? సమాససిద్ధికై స్త్రీసమత్వ మేల? ఎట్లును జిం., వి.వి.లు చెప్పని లక్షణమునే గుర్తించు చుండిరి గావున నయ్యది సూరి పేర్కొన్నట్లుగా ఛా.వి.లు విభక్త్యంత ములుగాఁ బ్రయోగించునందర్భమునందు విభక్తివివక్షలోఁ దచ్చబ్బ

మనుప్రయుక్త మగు ననియే చెప్పకొనఁదగును గదా. అదియే యుచితము. అన్తాత్తు గురొ తయోః క్రమేణ స్తః అన్నది. చిం. దానినిబట్టి బాలురచేతను అన్నది కుదుర దని బాలురచేతను అనియే యుండవలయు నని చెప్పుదుమా? అట్లే ధా.వి.లనే స్పష్టముగా నిరూపింపని చిం. విభక్తివివక్షలోఁ దచ్చబ్రానుప్రయోగము చెప్పకుంట పింతగాదు. చెప్పకున్నను బాలురచేత నిత్యాదుల రత్వమువలె నీధా.వి లకు విభక్తివివక్షలోఁ దచ్చబ్రానుప్రయోగ మంగీకరింపఁదగు. అయ్యది నిం. వి.వి.లు చెప్పనిలక్షణభాగములో నొకటి. కాఁగా నిట్టియెడల ధా.వి.లు ప్రదు.ప్ర.లా కాదా యనుప్రశ్నము బాల.లో వలెనే ననమంజన మని గుర్తింపవచ్చును.

వద్ధులవారే యొకచోఁ దదితవృత్తివిగ్రహరచనకై విభక్తివివక్షింతురపుడు తచ్చబ్రముతో సమాసము చెప్పట విశేషము. విభక్తివివక్షలోఁ దచ్చబ్రముతో సమాస మైన దనుటకంటెఁ దచ్చబ్ర మను ప్రయుక్త మైన దనుట కొంతచయము. నచ్చినవాఁ డిత్యాదులు సమాసము లనియు నయ్యును దచ్చబ్రము నిర్ధరక మనుటకంటె నొక్కతదితవిగ్రహరచన కగుపక్షీవిభక్తివివక్షాస్థలములందే కాక సాధారణముగా విభక్తినవక్షయం దని చెప్పట యొకను బ్రయోజనవంత మనుట గుర్తింపఁదగును. అందుకే సూరి యట్లు చెప్పె. అది సర్వత్ర యంగీకార్యము.

విభక్తివివక్షింతురపు డనుటలో ధా.వి.లకుఁ దచ్చబ్ర మను ప్రయుక్త మగుట యవ్యానిని విభక్త్యంతములుగాఁ బ్రయోగింప నెంచునప్పడే యనిపించుచున్నది. ధా.వి.లకు మీఁదివిశేష్యముతో సమాసమును గాని లేదా తద్ధితప్రత్యయము మొ॥ వానినివక్షయందుఁ దచ్చబ్ర మనుప్రయుక్తము కాదనిపించు. వచ్చునట్టివాఁడైన రాముఁడు

అనుసర్థమున నచ్చు అను ధా.వి. అట్లే సమసిండు నని తోచుచున్నది. ప్రాతిపదిక లై నవీనికి సమాస మెట్లు? 'కర్మధారయంబు త్రికస్త్రీసమముగంతథాతుజవిశేషణపూర్వపదం బయియుండు'ననుచోఁ ద్రికమువలె ధా.వి.పూర్వపదత్వనిర్ణయమునుబట్టి యట్లు సమన్వయింపవచ్చు. లేక వచ్చువాడు రాముఁడు అనువానికి సమాసము చేసిన ధా.వి.ల కనుప్రయుక్తముగాఁ జెప్పినతచ్చబ్దము విభక్త్యనయవము గామి విభక్తి లోపించునపు డీతచ్చబ్దము లోపింపదు గాదా. సూరి వచ్చినరాముఁడు మడిసెడుపడము లనురీతినమాసములలోఁ దచ్చబ్దమును జూపలేదు గదా. ఆ-అనుదానికే కన్య-యనుదానితో సమాసమయి యాకన్య యని యవుచున్నదా? త్రికపూర్వపదత్వవిధానమును బట్టి ఆఈపలు పడములు గాకయు మీఁదిపడముతో సమసించిన వనవలెను. అట్లే మడిసెడుపడము లిత్యాదులును.

అట్లు కానియెడల నదిశబ్దమునకుఁ గన్య యనుదానితో సమాస మయి అది-కన్య-అనుచోఁ ద్రికపూర్వపదత్వవిధానముచే నది యనుదానికి బదులుగా ఆ (ఇది-కన్య-ఈకన్య-ఏది-కన్య-ఏకన్య) నిల్చు ననురీతిగా సమన్వయించుట కవకాశ మున్నది. కాని మడిసెడునవి యైనపడములు అనువిగ్రహము చొప్పున మడిసెడునవి పడములు అనుచో మడిసెడుపడములు అని యగు టెట్లు? విభక్తి యగు వివర్ణకము పోయినను తన్నిమిత్తకము లగునానువికారము లట్ల యుండును గావున (ప్రహస్య మట్లే యుండఁగా) మడిసెడునపడము లని గదా కావలయును. తచ్చబ్ద మెట్లు లోపించు. ఆఈపలు త్రికము లనుటచేఁ (ననుచిత మనఁదగినను) అది వాఁడు మున్నగువానికి నాప్రభృతులు చేయుదమే కాక. ధా.వి.లు నిల్చు నన ననుప్రయుక్త మైనతచ్చబ్దము ధా.వి.అవయవమే యగుటచే నిల్వ నడ్డంకి లేదు. ఇది యెట్లును సిద్ధిం

చును గాన డా.వి.పూర్వపదత్వ మిట విశేషముగాఁ జెప్పవలెనని యనవచ్చును ? అచ్చోటిపివరణము ననుసరించి బల్లిదుఁడు మల్లుఁడు అను రీతివానికిఁ గర్మధారయము కుదుతదు. కాన వచ్చినవాఁడు రాముఁడు (వచ్చినరాముఁడు) అనుచో వచ్చినవాఁడనునది త్రికస్త్రీసచుముగంతములలో నేదియను గాదు. ఉపసంకము పూర్వపదముగా నిల్వ వీలు లేదు. కాని డా.వి. లట్టివియు నిల్చుచున్నవి. కాఁగా మడిసెడునవి యన్నది స్త్రీసచుము గాదు గదా. డా.వి.లకును బూర్వపదత్వము సిద్ధించుటకు వీలుగా డా.వి.లను బ్రత్యేకముగా సూత్రమున నిర్దేశించుట జరిగిన దనవచ్చును. కాన నిట్టిప్రత్యేకనిర్దేశమువలన నెయ్యదియో విశేషము సిద్ధించు నని యూహింప ననకాశము లేదు.

కాఁగా విభక్త్యంతములుగాఁ బ్రయోగించునట్లే తచ్చి నక్షతోనే డా.వి.లకుఁ దచ్చబ్దము చేరు నని చెప్పవలెను నని తోచు (ఘం) ఇట్టిదానివలన సమాసములందును దద్ధితవృత్తియందును దచ్చ బ్దానుప్రయోగ మన్నదే లేదు కావున నద్దానికి లోపప్రసక్తియే లేదు. మడిసెడుదడము లిత్యాదిగా నిట డా.వి.లు సుసంకములుగాకయే కర్మధారయము నందుచుండుటంజేసి పనికి సూత్రమునఁ బృథగ్గ్రహణము ప్రస్తుతస్థితియందును నవసర మై ప్రయోజనవంత మగుచున్నది. ఈయంశమున విస్తరమునకై చూచితిమి.

ఇట్లు సమాసవృత్తియందును దద్ధితవృత్తియందును దచ్చబ్దానుప్రయోగము లేక డా.వి లట్ల యున్న నయ్యవి దు.ప్ర.లా కిశలా యనుప్రశ్నకుఁ దావు లేదు. అట నవి ప్రకృతులుమాత్రము యవును గదా. దు.ప్ర.కళావివక్ష ప్రకృతులయెడ నసంగత మగుట వజ్జలవారును స్పష్టము చేసిరి. తచ్చబ్దము చేరని డా.వి.లు సమాస గతము లయియో తద్ధితాంతము లయియో మాత్రమే యున్నవి.

కళాద్రు.ప్ర.వివక్ష పదములయెడనే ఛా.వి. ల్లు ప్రథమాది విభక్త్యంతముగాఁ ప్రయోగింపబడునపు డనప్రయుక్తతచ్చబ్ధాంతా లై యుండును గావున నటఁ బ్రథమాకయిపట్టియొక్కేతరములు ద్రు. ప్ర. లనువివరణము ననుసరించి ఛా.వి.లు తత్తద్విభక్త్యంతములు కళ లును తత్తద్విభక్త్యంతములు ద్రు ప్ర.లు నపు నవి గుర్తింపఁదగును.

(గుఱ)విశేషణములు-ద్రుతప్రకృతికవల ?

ఛా.వి.లు ద్రు.ప్ర.లుగాఁ జెప్పటనుబట్టియుఁ గావచ్చును గాని వీరు నల్లాదిగుణవిశేషణములను పైతము ద్రు.ప్ర.లుగనే తలఁచిరి. అనఁగా వీరిమతమున నల్లన్ - తెల్లన్ అనురీతిగా నీవిశేషణము లును ద్రు.ప్ర.లే.

దీనింగూర్చి యొకచో “తెల్లన్ + కన్ - తెల్లంగన్ తెల్లంగన్ మున్నగునవిప్రమాపములు గల్గవా యని శంకింపరాదు. తెల్లమున్నగు విశేషణములకు విశేష్యతావివక్షచే నవి ప్రథమాంతములే యగును కాన నట్టిశంకకుఁ బ్రసక్తి లే” (88) ధనిరి. తెల్లన్ అని యివి ద్రు. ప్ర.లే యగుచోఁ దెల్లంగన్ మున్నగురూపము లేర్పడకతప్పదు. వజ్రలవారు వారించినపద్ధతి యుక్తముగా లేదు.

ఈ విశేషణము విశేష్యముగానే గ్రహింతము. అయిన దానిద్రుతాంత యే మగును? విశేషణములు ద్రు.ప్ర. లనుటచే నీ శబ్దములే విశేష్యము లగుచో ద్రు.ప్ర.లు గాక కళలే యగు నని వీ రభిప్రాయపడిరా? కాని తరువాత విశేష్యతావివక్షలోఁ బ్రథమాంతములే యగు ననిరి. అనఁగా విశేష్యము లవుటవలనఁ గాక తద్వివక్షచేఁ బ్రథమాంతము లవుటవలన నీయవి (విశేష్యపక్షమున) కళ లగు నన్నమాట. తిక్కభ్యశేషషష్ఠీ సు స్సమదానినింబట్టి సుసంతతవలనఁ గళాత్వము సిద్ధించు నని యభిప్రాయము. ఇది యుక్తమే. కాని యిట

ననుమానము. విశేష్యతావివక్షచే బ్రథమాంతము లగు (తన్మూలమునఁ గళలును) ననఁగా విశేషణపక్షమున నీ తెల్లములు ప్రథమాంతములు గావా? ఇంతకుముందీ గుణవిశేషణములును స్త్రీసమములే యనియుఁ బ్రథమైకవచన మందువలన లోపించు ననియుఁ జేర్కొన్నారు గదా. అది దేనికిఁ బదత్వమునకు. స్వంతతఁ బదత్వము గల్గినదన్నమాట. ఇట్టివియును బ్రథమాంతములే యవుటచేఁ గళ లేల కావు? ప్రథమాంతతనుబట్టి విశేష్యములు కళ లయినపు డదే విధముగాఁ బ్రథమాంతములే యయినవిశేషణములు కళలు గాకపోవుటేమి? అట్టియెడలఁ బ్రథమాంతము లవుటచే సున్ అనుదానిచే నీయవి కళలే. కాఁగా 'అన్యే ద్రుతప్రకృతయః' అని ద్రుత మెట్లు చేరినది?

అయిన నిట వాదముకొను నొకవిధముగాఁ దలఁపవచ్చును.

'సపదాన్యవ్యయసు ప్తిజ్ఞాతుమునామ్' - అనుసూత్రమున నన్యయశబ్దముచేతనే నిషేధము సిద్ధ మగుచుండఁగా క్త్యాతుమున్నంతములకుఁ బ్రత్యేకముగా గ్రహణమువలన నన్యయముల కెల్ల నిషేధము లే దని వ్యాఖ్యాతము. అదేవిధముగా నిచ్చటఁ గూడ 'తిష్ఠధ్యశేష పక్షీసున్' - అనుచో సున్ - అనుశబ్దముచేతనే సుసంతములకుఁ గళాసంజ్ఞ సిద్ధించుచుండఁగా 'యదా, తదా' - మొదలగువిధముగాఁ బ్రథమాంతములను బ్రత్యేకించి పేర్కొనుటవలనఁ బ్రథమాంతములలోఁ గొన్నింటికిఁ గళాసంజ్ఞ లేక ద్రు.ప్ర.త్వము సిద్ధించు నని వ్యాఖ్యానించుకొనవచ్చును. అపుడు తెల్లన్ - మున్నగువిశేషణములు ప్రథమాంతములే యైనను ద్రు.ప్ర.లే యనవచ్చును. కాని యిచట నన్యవారు విశేష్యతావివక్షచే బ్రథమాంతములే యగు ననుట యందులకు విరుద్ధము గదా. 'ఆమాట ప్రథమాంతము లైన వెల్లఁ గళలే' యగు ననియే చెప్పుచున్నదే కదా ! అట్టియెడల విశేష్య

ములకుఁ గళాత్వమే యిష్ట మగునెడల వానిప్రథమాంతత్వమును గూర్చి ప్రస్తావించకుండుటయే యుచితము.

అందుకే కాబోలును వజ్రులవారు ప్రయోగార్హతకై పదత్వ సిద్ధి కీర్తిగా స్త్రీసమములుగా గుర్తించి ప్రథమైకవచనప్రత్యయము లోపింపజేయుచో నది కళాత్వసంపాదకము కా దని నన్నయాధర్వణులమతమనిరి. కళాత్వసంపాదకము గాదు గాని ద్రు!ప్ర.త్వసంపాదక మగు నదియే విశేషము. ఏమైనఁ (బ్రయోగార్హతకై) పదత్వసిద్ధికియి ప్రథమైకవచనము లోపింపజేయుశబ్దములు కళలు గా నన్నమాట. స్త్రీసమము లెల్ల నిట్టివే కదా. అమ్మ అన్న మొ॥ వానికి సులోప మేల? అట్లు చేయనిచో నవి నామమాత్రము లవుటచేఁ బదత్వము లేదు. కావునఁ బ్రయోగార్హత యుండదు. అందుకై పదత్వము సిద్ధించుటకే ప్రథమైకవచనలోపము. దానికై స్త్రీసమత్వము చెప్పఁ బడినది. స్త్రీసమము లేవియుఁ గళలు గావా? పదత్వసిద్ధి ప్రయోగార్హతకే యని వీ రారంభించుట గయనార్హము. స్త్రీసమములుగాఁ జెప్పినయన్నాదులే యట్లు ప్రథమైక వచనము లోపించి ప్రయోగింపఁ బడుచున్నవి. కాని ప్రయోగార్హతకై పదత్వమునకై స్త్రీసమముగాఁ జెప్పి సాధించినయీ తెల్లాదిదుఁడ్ర. విశేషణములు ప్రథమైకవచన లోపముతోఁ ప్రయోగింపఁబడుచున్నవా! ప్రయోగార్హతకై యని ప్రారంభించుటతో నజ్ఞులవారివాక్యము వా గుద్దేశించిన నానికి విరుద్ధ మైనయర్థమును సాధించుచున్నది.

ఇంక నితరవిభక్తివచనములలో నెవలు ప్రయోగమే లే నప్పుడు మాత్రమే యిట్లు పదత్వమునకు (ప్రథమైకవచనస్థలముం దేని బ్రయోగ ముండవలెనో యక్కర లేదో) స్త్రీసమత్వము నంగీకరించు నవి మాత్రమే కళలు గాకుండునా? వా రీయభిప్రాయము స్పష్టము

చేయలేదు ఇతరవిభక్తులందు లేక ప్రభవాయందును లేక స్త్రీసమత్వమువలన నింకఁ బ్రయోగార్హత సిద్ధింపఁజేయు శేలో యర్థము గాదు. ఇంతకును వీరు విశేష్యము లన్న తెల్ల పుల్ల ఇత్యాదులకు నట్టి ప్రయోగము లున్నవా? అయ్య నయ్యని కళలే యైన వేమి? (నల్లాదులు విశేష్యములుగాఁ బ్రథమైకవచనస్థలమందేయరుదు. ఇతర విభక్తిస్థలముల నల్లను నల్లచేత నిత్యాదిగాఁ గానరావు.) ఇది నన్నయాధర్వాణాశయ మనుట కేమి యాధారమో స్పష్టము చేయరే. తెల్లాదుల కిట్టి స్త్రీసమత్వమువలనఁ దచ్చబాదులతోడిసమాసమే యని వీరి వినరణము ననుసరించి గ్రహింపవచ్చును. కాని దానికిని ద్రుప్ర.త్వము నకును సంబంధ మేమి? పదత్వమునకుమాత్రమే సులోపము చేయుచో నది స్వంతము గాదా కళ గాకుంటును. విశేష్యమునకు విశేషణము నకు రెంటికి స్త్రీసమత్వము సులోపము సమాన మైయుండ సం దోకటి కళయు నొకటి ద్రుప్ర.యు నవుటకు లక్షణప్రమాణ మేమియఁ గానరాదు.

ఇంక 'తెల్లంగా' మున్నగునపరూపములను వారించుటకు వజ్ఞలవారు పేర్కొన్నట్లు తెల్లయునువిశేష్య మగుకళాశబ్దమే యున్న దనియు, తెల్లన్ అనుద్రుప్ర. యగువిశేషణము కా దనియు నిప్పటికి సంగీకరించి చూతము. వే తొకవోఁ గలయిబ్బంది నిట్లు గుర్తించుము.

చిన్నయ గుణవచనంబు లగునల్లాదులకు నవర్ణకమును ద్వార్థమున విధించియున్నాఁడు. చిం. (వి.వి. కాని) యిది స్పష్టము చేయలేదు. కాని వి.వి.చే వీరు సాధించిరి. భావార్థమున సూరి చూపిన టిక-ఇమి-న-ఇక-మున్నగు ప్రత్యయములను-అధర్వణోపదిష్టములే (1278) అని యన్యే చ దేశ్యావర్ణకాః యనుకారికచే నవర్ణకమును

సాధించియున్నాను. 'నల్లన్' అనువిశేషణముపైని నవర్ణకమును జేర్చిన నల్లన్న-మున్నగునవిప్రకాశములు గావా? త్వప్రత్యయము వలెనే తనప్రత్యయము పైతము ధర్మివాచక(విశేషణ)ములపైనే నిల్చును-- ఇట్లుగుటచే నీభావార్థకప్రత్యయములు పోడిమి వాడిమి మున్నగుధర్మవాచక (విశేష్య)ములపై నిలువనేరవు - (1262) అని వీరు స్పష్టము చేసినదానింబట్టి నల్లమున్నగువిశేష్యములనిట గ్రహింప రాదు గదా.

అయిన నల్లన్ అనుదానిపై నవర్ణకము రాదు. పెన్-చిన్న-అన్నవి ధర్మివాచకస్త్రీసమవిశేషణములు కావున వానిపయి పస్తీ విభక్తి నిలువనేరదు. కానఁ దద్ధితవిగ్రహవృత్తిరచనకై వానికి విభక్తి వినష్టించునపుడు తచ్చబ్దముతో సవి సమసించును-(1262) అన్నారు. ఇందలి యనౌచిత్యములు స్పష్టమే. ఛా.వి.లయొడ నేర్పడినయిబ్బం దులే యిటఁ గూడఁ బ్రాప్త మవుచున్నవి. కాఁగా ద్రుప్ర.లె న నల్లాదులును బృథమైకవచనస్థమునందు సయితము విడిగాఁ బ్రయుక్తము గా వని యంతకు ముందు ఛా.వి.లసంకర్షణమునఁ జేసినవివరణ మునుబట్టియే స్పష్ట మగుచున్నది. అట్టియొడల వీని ద్రు.ప్ర. లన నేల?

అవుఁ గాక. నల్లాదులు నిశ్చే యిట విభక్తివివక్షలోఁ దచ్చబ్దముతో సమసించు నని యంగీకరింతము. నల్లదానియొక్కభావము. నల్లదాని - న అనియవును. ఇటఁ దచ్చబ్దలోప మెట్లు? విభక్తితో పాటు తచ్చబ్దముసయితము లోపించు నని (1262) విభక్తివివక్షలో సమాసము చేయఁబడినసమాసము గదా యని విభక్తితోపాటు తచ్చబ్దమును లోపించు నని వారీయభిప్రాయము గావచ్చును. కానీ యది సరి కాదు. విభక్తిలోపముచే ముందటితచ్చబ్దమునకు లోపము రావీలు లేదు. రామునితనము ఇత్యాదులలో విభక్తి లోపించినను నిగాగమ య

లోపింపకుంటు గనునాన్వయము. ఇట్లు తచ్చబ్ధము ప్రాతిపదికావయముగాకున్నను నాసమాసమున నుత్తరపదమువిభక్తి లోపించునన్న నుత్తరపద మెల్ల లోపించుననుటెట్లు ?

ఇదియు సంగీకరించినను నిం కొకయిబ్బంది లేకపోలేదు. నల్లదానియొక్క భావము అను అర్థమును వివక్షింతము. అట నల్లదానియొక్క అనునది సమాసమే కదా. 'నివర్ణకస్యాస్యద్భహుళ మదంతాద్గుణవాచకా త్తని నివర్ణము వచ్చినచో 'నల్లనిదానియొక్క' అని యగును సవర్ణకము చేయఁగా విభక్తితోపాటు తచ్చబ్ధమును లోపించినను 'నల్లనిన' అని కావలయును గదా. ఈనివర్ణము నెట్లు లోపించును ? పెద్దచిన్నాదులకు లేనినివర్ణకము (నిగాగ మని సూరి) నల్లాదులకున్నది.

ఇంక సచ్చటఁ దచ్చబ్ధము లోపించుటచేత సమాసమును బోవునా ? అట్టియొక సమాసము కామి నివర్ణకమును బోవు ననవగు. కాని యిట సుకొకయిబ్బంది. విభక్తివివక్షలోఁ దచ్చబ్ధముతో సమాసమైనది. తచ్చబ్ధముతో సమాస మగుటవలన నీద్రు.ప్ర.లద్రుతము లోపించినది. తద్ధితప్రత్యయపరకతలో విభక్తి లోపించినది. (విభక్తి నిమిత్తకమగు) తచ్చబ్ధముపైతము లోపించినది. కాని తచ్చబ్ధముతో సమాస మగుటవలన లోపించినద్రుతముచూతము లోపించియే యుండునా ? విభక్తితోపాటు తన్నిమిత్తక మగుతచ్చబ్ధము లోపించఁగాఁ దచ్చబ్ధముతోఁడిసమాసమున లోపించినద్రుతముపైతము నెఱుకొనురాగా 'నల్లన్న - తెల్లన్న' అని కావలయును గదా.

ఇంక నీయది తద్ధితవృత్తియే కావున 'దుర్భిక్ష్య సర్వత్రి' అనుదానిచే ద్రుతమును లోపించు సవనలయును. ఇ. తద్ధితప్రక్రియాశార

వమునలన సాధింపబడిన దేమి? నల్లాదులకు పవ్యంతిరూపమా? సనన్ధికమునకై వీనిని పవ్యంతములు చేయటకు యితటిప్రక్రియ యేల? నల్లాదులు, నల్లన్ నల్ల(న్)లు అనురీతిగా విధక్త్యంతములై ప్రత్యేకముగాఁ ప్రయోగింపబడునని కావు. తదితవృత్తిసలమునను విగ్రహారచనమునకై నల్లదానియొక్క అని సాధింపబడినది. కాని యటఁ దచ్చబద్ధము లోపింపకతప్పమి గమనార్హము. నల్లదానితనము నల్లదానిన-అనురీతివై భాషికరూపములు వజ్జలవారికి సమ్మతము లన లేము కదా. అనఁగా నీయుత్తరపద మగుతచ్చబద్ధము నియతముగానే లోపించు నన్నమాట. అంతమాత్రమే కాక విగ్రహారచనకియి తచ్చబద్ధముతో సమాన మగుటకు నాధారమును లేదు. చిం., వి. వి. లే కాక సూరియుఁ (బాల.లోను) జెప్పలేదు. (ప్రౌఢవ్యాకర్త నల్లనివాఁడు నల్లవాఁ డనురీతివానిని సమాసములుగా భావించెను.) ధా. వి. లపై వలే నీనల్లాదులకు విభక్తివివక్షలోఁ దచ్చబద్ధానుప్రయోగమును సయితము చెప్పియుండలేదు. నల్లనివాఁడు పద్మనయనమ్మలవాఁ డనురీతిగా నిగాగమాదులనుబట్టి వీనిని సమాసములుగనే సూరి బాల.లో నభి ప్రాయపడియుండవచ్చును.

కాఁగా వజ్జలవారనుసరించినయీసమాసకల్పన మెట్లును నిరాధారమే. అదియును నిర్దుష్ట మయినప్రణాళిక కలది గాదు గదా. సూరి నల్లాదు లని సూత్రించి నల్ల తెల్ల - ఇత్యాదిగా నుదాహరించుటచే నల్లయొక్క అనురీతిగా వివక్షించుటయే యద్దిష్ట మనవచ్చును. నల్లయొక్క అనురీతిగాఁ గూడ విడిగా వ్యవహారము లేదు కాని యట్లని వజ్జలవారు సాధించికొన్ననల్లదానియొక్క అనువిభక్తివిక్షలోఁ దచ్చబద్ధముతో సమాన మయినరూపములును లేవు గదా. నల్లాదిస్త్రీసమములు తచ్చబద్ధముతో సమాసము లై నవోనినుండి యిట్టివి కలవు. కాని

యట్టితచ్చబమ్మతో సమాన మైనరూపము లిచ్చట తద్ధితప్రత్యయ మగు నవుడు ప్రసక్త మగుట లేదు అట్టియెడల సాధించియట్టిరూపము తద్భిన్న మని గమనింపవలెను. అయ్యది కేవలతద్ధితప్రత్యయ మగుటకై కల్పింపబడినది. తద్ధితవృత్తిగ్రహరచనలో నని స్పష్టముగా జెప్పియే యున్నారు. కావున నియ్యది విడిగా బ్రయుక్తము గా పనుట స్పష్టమే. అట్టియెడల తచ్చబమ్మతో సమాన మనుటలోను నల్లాదులపై యొక్క చేయుటలోను బ్రయోజన మొకటే. ఇంక సమానపక్షమున సమన్వయమున నున్నయిబ్బందులు సూరిపక్షమున లేవు గావున నది యుచిత మయి గ్రాహ్య మయి యున్నది.

తెల్లంగ ననురీతిరూపములును దుర్వారములే. ఇట్టివి కాకుండుటకై ఏ రిట తెల్లయనువిశేష్య మైనకళయే యున్న దనిరి. 'తెల్లగన్ - తెల్లన యగునట్లుగా' అని గదా యర్థము. (88) అనిరి. ఇది సరి కాదు. హంస తెల్లగా నున్నది అనగా తెల్లన-యగునట్లుగా - (ఈకాను అనుప్రయుక్తము కా పనియు సన్వయించుప్రత్యేకపద మనియు వీరిసిద్ధాంతము. చూ. బా. సూ.) ననురీతియర్థము సహజము గాదు. తెల్లగా నున్నది అనుచో దెల్ల అనునది క్రియావిశేషణము గావున గా ననుప్రయుక్త మయిన పని సూరిమితానుసారముగా గ్రహింపవలె. అట్టియెడల నిట నీయది విశేషణమే. హంస తెల్లనిది గా నున్నన పనురీతి నీ తెల్లశబ్దము ధర్మియే విశేషణమే యగుచున్నది. అయ్యది ద్రు.ప్ర. యని వీరిమతము. కావున తెల్లంగ - ఇత్యాదిరూపములు తప్పవు. (కాగా చక్కంగ అనురీతిప్రకృతిములో సవర్ణమునం దత్విలోపానంతరావశిష్టనకారము ద్రుత మై ద్రుతకార్యముల నందు సనురీతిసమన్వయ మనవసరము.) ఇట్టిరూపములను వారిం చుటకొఱకే యిట విశేష్య ముండు ననిరి. క నీ యది సరిగామి కుదురలేదు.

ఇటఁ బూర్వోక్త మగునొక్కయంశము స్మరింపఁదగియున్నది. వజ్రలవా రింతకుముందు గుణపితృపణము లిచ్చి ద్రు.ప్ర.లనుటకుఁ జిం. నుమాగమమును విధింపకుంట నొకహేతువుగాఁ జూపుట గమనించితిమి. ప్రస్తుతవివరణమునుబట్టి యది కొంతవిరుద్ధ మగుచున్నది. తనవర్ణము త్వార్థమునం దవునది. అది వ్యవస్థితముపై వచ్చునది గావున నీరతి సమాసాదికముతో నల్లదానియొక్క - తన అని గదా నిలుచున్నది. విభక్తియుఁ దచ్చబ్రహ్మమును లోపింప నల్ల - తన అనియందను-ఇప్పుడు నుమాగమము విధింపలే దనుకొందము. గ్రుతి మెట్లు వచ్చును? నల్లా దులు ద్రు.ప్ర.లే యన్నను నీప్రక్రియ సనుసరించి ద్రుతియు నిలువదే. అట్లు పూర్వోక్తమార్గములో విభక్తితచ్చబ్రహ్మము లోపింపఁగా సమా సమున నింతకుముందు పోయినద్రుతియు వెనుకకు వచ్చిన దనియే వజ్రలవారు నెంచిరా? అపడే యిది ద్రు.ప్ర. యపుటవలన నుమా గమము విధింప నక్కర లేకపోవుటయుఁ జిం. నుమాగమము విధింపక పోవుటంబట్టి యిది ద్రు.ప్ర.యే యని వ్యక్త మగుటయు సిద్ధించును. ఇట్లు ద్రుతము తిరిగి వెనుకకు వచ్చినపుడు నల్లందన మనునూపము నుమాగమము లేకయు సిద్ధించుట బాగుగనే యున్నది. కానీ పై ని బేర్కొన్నట్లు నల్లన్న - అనునీతిరూప మవార్యమే. స్థిరపరకత్వమున సంశ్లేషము రావలెను గదా. వజ్రలవారిమతమున నన్న స్వత్వసంశ్లే షముల నల్లనీస నల్లన్న యని యవు. అదే యహోబలాదులమతము సనుసరించిన నల్లన్న నల్లనుప-అని యవును.

వజ్రలవా రివి దుగ్ధ.ప్ర. లనుటవలన నేర్పడిన యపరూపము లన్నమాట యివి.

ఇటఁ దదితవృత్తియందు విభక్తిలోపించినది (తచ్చబ్రహ్మ మైతము లోపించినది) అనఁగా సమాపమునవలె నైనది. మఱి 'ద్రుతస్య

సర్వత్రలుక్పూసేషు' అనుదానిచే నాద్రుత మేల లోపింపదు? అన్న మఱిల నిట సమాగమము విధింపనిసామర్థ్యమున లోపించిన దని యెంచవలయునా? సక్రమముగా ద్రుతమును లోపించు నని యెంచుచో నల్లన్న యనుకీర్తిరూపములు గావు. ద్రు.ప్ర. గదా యని సమా గమము విధింపనిచిం, మతమున నల్లందన మనుకీర్తిరూపములును గావు. ఇంక ద్రుతము లోపించుచునేయుండ ద్రు.ప్ర. యని సాధించినప్రయో జనమేమియు లేకుండుటయు గమనార్హము.

ఇంక నేకారణముచేత నైనను నీధా.వి.లును గుణవిశేషణ ములును స్త్రీసమము లని వీరు పేర్కొన్నారు గదా. స్త్రీసమము లన్నతరువాతఁ బ్రథమైకవచనలోప మవుఁగాక యవ్యానిపై నితర విభక్తులు లేమి విశేషముగాఁ జెప్పుకొనవలసినదే. కానీ స్త్రీసమ ముల కితరవిభక్త్యంతరూపము యుండకపోవుట సహజము కాదు. అసఁగా నట్టిది స్త్రీసములక్షణ మని చెప్ప వీలు లేదు. అమ్మ - అన్న మున్నగుస్త్రీసముల కితరవిభక్త్యంతరూపములు లేవా? వజ్రలవా రొక్కచో 'పెద్ద-చిన్న-తెల్ల'మున్నగుభక్తి (విశేషణ) వాచకశబ్ద ములు గాన వీని కితరవిభక్తులు లేమి తద్ధితవృత్తివిగ్రహరచనలో - ననుకీర్తిగాఁ జేర్కొనిరి. అది యసమంజసము. (త్రి.శే.) అట్టియెడల 'నల్లన్' అనునది ప్రథమైకవచనాంతి మగుపదము. పశ్యంతము నైన దానిపై తగాదులు వచ్చు ననియుఁ జెప్పవచ్చును. దానికే తచ్చబ్ద ముతో సమాన మని మున్నగుకీర్తి సమర్థయ మేల? 'నల్లన్' అనుకీర్తిగా వీనిని ద్రు.ప్ర.లుగా భావించినపుడు షష్ఠిలో నల్లన్ యొక్క అని యవునా? నల్ల యొక్క అవునా? అనుకీర్తివిచారణముతో వజ్రలవా రామార్గము సనుసరించియుండకపోవచ్చును. అసలు ప్రథమైకవచనాంతిమే విడిగాఁ బ్రయుక్త మవుట లే దని పేర్కొన్నారు గదా.

ఏది యే మైనను నీవానిని స్త్రీసమము లనుటయు ద్రు.ప్ర. లనుటయు సమానము నుద్దేశించి కల్పింపబడినయంశములే కాని యథార్థములు గా డని మాత్రము గుర్తింపనగు ఆసమానకల్పనాదు లుచితములు గామి సీమార్గ మనుసరిణీయముగా లేదు.

ఈగుణవిశేషణములును (ధా.వి.లును) స్త్రీసమము లనియం గావునఁ బ్రథమైకవచనలోపము చేసి పదత్వము సాధించి ప్రయోగించి కొనవలయు ననియం జెప్పిరి గదా. (68-706-581) ఇట్లు వీనిపై నేకారణముచే నైనఁ (స్త్రీసమము లని) బ్రథమైకవచనలోపము చేసి యున్నారు కావున నీయవి స్వంతము లైనవి. ఇట్టివే యయిన (స్త్రీసమము లయి ప్రథమైకవచనము లొపించిన) అన్న-అమ్మమున్నగు నవి కళ లవుట లేదా? అట్టియెడల నన్యే ద్రుతప్రకృతయ యని ద్రుతము చేరు తెట్లు? ఈనల్లాదులు విడిగాఁ బ్రయోగింపబడకపోవుం గాక. అంతచూత్రమున వడ్డులవారు వీనిని ద్రు.ప్ర. లగుట యెట్లని యనునూనించియున్నారా? ఎవ్వడును విశేష్యముతోనో తెచ్చబ్బము తోనో సమసించియో యివి కళలలోఁ గాని ద్రు.ప్ర.లోఁ గాని పరిగణింపబడ వని తెలఁపలేదు గదా. అట్లయ్య నివి కళలా ద్రు.ప్ర.లాయని యాలోచించుసమమున (బ్రథమాంతతనబట్టి) ద్రుితాంతము లనుటవలనఁ బ్రయోజనము లేమి వీనిని గళ లనియే పేర్కొనుట యుక్త మని స్పష్టము.

విశేషణము లెల్ల సామాన్యముగా ద్రు.ప్ర. లని చిం., వి.వి.లమత మనియు ద్రు.ప్ర.లపట్టికలోఁ జేర్పమిం గళ లని సూరి మత మనియుఁ జెప్పి చిం., వి.వి.లలో ద్రు.ప్ర. లనుట కొకయాధారము నిట్లు చూపిరి. తెల్లన-తెల్లనివస్త్రము మున్నగురూపముల నరసినపుడు తెల్లదివిశేషణములు ద్రు.ప్ర. లని తోఁపకమానదు. (87)

బహుశః చారిత్రక మైనదృక్పథముతో వీ రిట్లూహించి యుందురు. తెల్లన అనుచో నవర్ణము గాని తెల్లనివస్త్రమునుచో నివర్ణము గాని దానిద్రుప్ర.త్వమునకు సూచకము లగుట యీశబ్ద శాస్త్రమునుబట్టి నిర్ణయింపరాదు. చిన్నయ నవర్ణకనిగాగమము లనుగా నీవానిని సాధించియుండుట స్పష్టమే. చిం. పీనిని జేర్కొనలేదు. 'అన్యే చ బహవో దేశ్యావర్ణకాః' అనుకారికచే నవర్ణక మధర్వణోపదిప్త మని వజ్ఞులవారు చెప్పియుండుట గమనించి తిమి. 'నివర్ణకస్యా దృహుళ మదస్తాద్గుణవాచకా'త్తనుచో వి. వి. నివర్ణకమును జెప్పి తెల్లనివస్త్రము ఇత్యాదులను సాధించుచున్నది. ఇట్టి ననివర్ణకవిధానములచే నీయవి ద్రుతము లని గాని ద్రుతసంబంధు లని కానీ నిర్ణయించు టెట్లు ?

వి.వి.కర్త అవస్తాద్గుణవాచకా త్తనుట గమనింపఁదగియున్నది. ఒకవేళ నీయవి ద్రు.ప్ర.లే యందము. తెల్లన అనుచో నవర్ణ మా ద్రుతమునకుఁ జెందినవికారమా? నివర్ణక మట్టిదా? తదితనమాన నృత్తులందు ద్రుతమునకు లోపము తప్పదు గావున ననివర్ణకములు చెప్పఁబడినవా? తెల్లన అనుకీతివానింగూర్చి యింతకుముందు గమనించియుంటిమి. కాఁగాఁ దెల్లన తెల్లనివస్త్రము అనుచో 'తెల్లశబ్దముపైఁ గనిపించుచున్న నకారము దానిద్రుతత్వమును (తెల్లా దులద్రుతాంతతను) నిరూపించుచున్న దనుటకు నీవ్యాకరణములయం దాధారము లే దనుట స్పష్టము.

తెల్లబడు పుల్లబాటు చక్కబడు చక్కంబెట్టు ఇత్యాదు లున్నవి కాని యట్టివి సైతము పీనిద్రుతాంతతకు నిరూపకములు కాఁజాలవు. వి.వి.కర్త 'కేచిచ్ఛబ్దవిశేషాః స్యుః క్రియా యోగే ద్రుతా న్వితాః' అనిచెప్పెను. అహోబలుఁ డాకారికకు తెల్లబడు ఇత్యాదు

లనే యుదాహరించె. ఈకారికార్థనిర్ణయమున వజ్రలవారు సహా బలుని బ్రమాణీకరించిరి. (వ్యా.సం.స. 1689) సూరి శబ్దపల్లవములలోని వర్ణవికారములనుగూర్చి చెప్పబూనినవాడు గాదు. చక్కగా ఇత్యాదులు స్థలాంతరమునఁ బరిశీలింపబడినవి.

కాఁగా విశేషణములు ద్రు.ప్ర. లనుటకు నెట్టియాధారమును లే దని స్పష్టము.

ఇట్టిమార్గమననే వజ్రలవారు 'చేయచున్' మొదలగు వానినిసైతము స్త్రీసనుములుగా గ్రహించి ప్రథమోకవచనము లోపింపఁ జేసిరి గదా. ప్రథమాంతముఁ గుటంబట్టి లయ్యువియుఁ గళలే యన వలయునా ? అని యనమానము గల్గును.

సూరి ప్రథమాకయిపట్టియొక్కేతరము లయినవిధక్తు లని చెప్పి 'శతృతుమానంతర్యచేదాన్వికమలను (నేనుతానుపదములు, వలెప్రభృతుఁ వలె) బ్రత్యేకముగాఁ జేర్కొనుటవలనఁ బ్రథమాంతముల యైనను గళాత్వము గల్గక ద్రు.ప్ర.త్వము సిద్ధించినది. ఈ యేర్పాటు చిం.లో నెట్లు ?

వజ్రలవారు 'కిష్కత్ప్రశంసనేత్యాదులచేఁ గొన్నిప్రతిపదోక్తావ్యయములకుఁ గళాత్వోపదేశమే యిట్టివ్యాఖ్యకు మూలము కా నోవు' నని చేయచున్ మున్నగువానిద్రు.ప్ర.త్వమును నాధించుచున్న దనిరి. ఆహా అయ్యో మున్నగునవి స్వంతములే కళలే యవుచుండఁగా మఱలఁ గళాత్వోపదేశ మేల ? కావున స్వంతము లెల్లఁ గళలు గావు.) తెల్లన్ మున్నగునవి (విశేషణములు) స్వంతము లయ్యు ద్రు.ప్ర.లే. తెల్ల విశేష్య మిది కళయే. ఏ రిల్లు జ్ఞాపకము చేసిన యర్థమువలనఁ బ్రయోజనము లేదు.

‘తిశ్మధ్యశేషషీ’ మున్నగుసూత్రమున బ్రత్యేకముగాఁ బరింపబడిన బెక్కునగా నవ్యయములే. అవ్యయేతరములు ‘యనా తదాకిమ్’-శబ్దములుమాత్రమే ఇట్లుచెప్పట (యనాతదా) ప్రపంచార్థమని సూరి పేర్కొనియున్నాడు. స్పష్టతమాత్రమే ఫలమున్నట్లు. ‘కిమ్’-శబ్దమును జేర్చుటకూడ నిట్టిదే యవచ్చును. నేనుతానుఅను స్వంతములు ద్రు.ప్ర. లగుట కలదు. ‘యేహం ద్రుతో నస్యాత్మనుదాని ననుసరించి యిది స్వంత మైనను ద్రుతము గలిమి కళ గాక యన్యేయని ద్రు.ప్ర. యగును. కాఁగా సూరి పేర్కొన్నట్లు యదాతదా (కిమ్) గ్రహణము ప్రపంచార్థమే యనుట లెస్స. (అవ్యయేతరములు తాను నేనభిన్నములు ప్రథమాంతములు ద్రు.ప్ర. లవుట లేదు గదా.) కాఁగా దీనింబట్టి స్వంతము లైనను గొన్నిశబ్దములు (విశేషణములు) ద్రు.ప్ర.లే యవు సనుకీర్తిని బ్రయోజనము లేనియర్థకల్పన ముక్కరయే లేదు.

తిశ్మధ్యసూత్రమున బెక్కు అవ్యయములే. కించిత ప్రశంసన-అన్భుత-సంతాప-ఏవ-క్వా-కిల-తూస్థీమ్ - అనుకీర్తిగా నివి ప్రత్యేకముగాఁ బెక్కులు పేర్కొనబడియుండుటంజేసి యవ్యయము లెల్ల గళలు గా వని గ్రహింపవచ్చును. అనఁగా గొన్నియవ్యయములు ద్రుతాంతము లై ద్రు.ప్ర. లవుట గల వని గుర్తింపవచ్చును. చేయుచున్-చేయన్ ఇత్యాదులు గళలు గానేర వనియు నింక నన్యే ద్రుతప్రకృతయ యని ద్రు.ప్ర. లగు ననియు నూహింపవచ్చును. కాఁగా వానికి నన్యే యనుసూత్రముచేతనే తుదిని ద్రుతము చేరి యవి ద్రు.ప్ర. లగుట సిద్ధించును. ఇట్లు చేయుచున్ మొ॥వానిద్రు.ప్ర. త్వమును జిం.లో గుర్తింపవచ్చును.

మొదలగునవి గమనార్హములు. ఇట్టియెడల వీనిపై పస్తీవిభక్తి నిల్చుట విశేషము. నామధ్య మాశ్రయణీయము. ప్రత్యేకముగా నుచ్చరింపని 'సర్వశబ్దంబు' లనులక్షణమున సర్వశబ్దమే యాశ్రయణీయము. (చూ.త్రి.శే.)

సూత్రాంధ్రాదులతో ధా.వి.లపై వలె వీనిపైని దచ్చబాను ప్రయోగమును జెప్పినసూరి బాల.లో ధా.వి.లుమా తమే గ్రహించుటంజేసి నల్లనివాడు నల్లనిది యనురీతి విట్టివి కా దనియే భావించియుండునని నిర్ణయింపవలె. (మూడవవాడు మూడవది యనునలొంతరలక్ష్యములకు వీనికి నేదేని సంబంధ మున్నదో పరిశీలనార్హము) చిం.,వి.వి.లు ధా.వి.లయెడవలెనే యటఁ గూడ స్పష్ట మైననిర్ణయము చేసి యున్నవి కావు.

వీనిని స్త్రీసమములుగా నంగీకరింపవలె. ఐతను వీయవి ద్రు.ప్ర. లనుటకుమాత్ర మెట్టియాధారమును లేదు. ద్రుతిము సంతమందుఁ జేర్చుటవలనఁ బ్రక్రియాగౌరవమే. కాని ప్రయోజన మావంత లేదు. విశేషణములయెడ సూరిమతవర్ణనములో వర్ణనవారు సీయంశమును గుర్తించియే యున్నారనవచ్చు.

అయినను వారు ద్రుతాంతములే యని చిం.,వి.వి.లసంతమున సాధించిన దేమియు లే దని గమనించితిమి. ఒకవేళ కళలపట్టికలోఁ జేర్చుకుండుటయే ద్రుతప్రకృతికనిర్ణయమున కాధార మైన నది బలమైనది గాదు అచోటియాద్యశబ్దము వీనిని సంగ్రహింపఁగలదు. 'చేయు నతఁడు తెల్లందనము' అనునవే యుద్దేశించిన ద్రు.ప్ర. పక్షమునను నవి యసాధ్యములే. కాఁగా విశేషణములు ద్రుతప్రకృతు లని చిం., వి.వి.లమతమునను నిర్ణయింపరాదు.

వలెప్రభృతులలోని ద్రుతము శబ్దావయవయమే కాన నట నన్యే యని ద్రుతము చేటుట లేదు. ద్రుతో న యేషాం న్యా త్తమిట ననుసరించి వలెప్రభృతులు ద్రుతము గలిగిన వగుటచే గళ్లు గా వనియు నింక నన్యే యని ద్రుప్ర లే యవు ననియు గుర్తింపవగును.

సూరి ధా.వి.లకువలె గుణవిశేషణములకు విభక్తివివక్షలోఁ దచ్చబ్ద మనుప్రయుక్త మగు నని చెప్పియుండలేదు. (బాల.లో) నల్లనివాఁడు నల్లనిది యనురీతిరూపముల ననుసరించి యయ్యవి సమాస ములే యని భావించియుండును. ప్రౌఢవ్యాకర్త తెలుఁగున నాధార ణంబుగ విశేషణంబు లవిభక్తికంబు లని పేర్కొనుచు అట్టివాఁడు (అట్టిఁడు) అనురీతివానింగూర్చి ప్రస్తావించుటంబట్టి యాతఁడు నయ్యవి సమాసములే యని భావించినట్లు గుర్తింపవగును. అట్టియొడల వీవిశే షణ లు విడిగాఁ బ్రయుక్తము గా వని యంగీకరింపవలసియున్నది. విభక్తి లేకుండఁ గేవలప్రకృతి ప్రయోగింపబడు తెల్లు! అయినను నల్లనకలువ-ఇత్యాదిగా నీనల్లదులకుఁ గర్మధారయము ఘటియిల్లి వలయు నన్న నివానిని స్త్రీసమములుగా నంగీకరింపవలె. (లేక గుణ వచనంబు లగునల్లదులకుఁ గర్మధారయంబున అనుటచే నల్లమొవలగు వానికి స్వంతములు గాకయే సమాసమును జ్ఞాపితము చేసికొని నిగా గమము చేయవలసియుండు. నవ ర్ణకంబు గుణవచనంబు లగునల్లదుల కగు ననుచో నల్లమొక్కభావము నల్లన అనురీతిగనే విగ్రహముచేప్పు కొనవలె.) నల్లనివాఁడు మున్నగుసమాసములందుఁ దచ్చబ్దము తస్మాక్ మప్రట లేదే. వచ్చినవాఁడు అనుచోటవలె నున్న దనవచ్చు. సర్వశబ్దం బులు సంబంధంబునందుఁ దచ్చబ్దంబుతోడ సమసించు నని సమాసము చేసికొన్న నల్లమొక్కవాఁడు (ఆధారాధేయసంబంధమగు) నల్ల వాఁడనుచోఁ దచ్చబ్దము సంబంధార్థమాత్రబోధక మైయుండును. నాది

అ ను బ ం ధ ము

షష్ఠికి ద్వితీయాతుల్యత

ద్వితీయానినువర్ణములు ద్రుతము లగు ననందగిరయవకాశమునుగూర్చి యిటుఁబరిశీలించెము.

షష్ఠీ భవేద్ద్వితీయాతుల్యా తత్పురుషసంస్థితా నామ్నా మ్మనుచోఁ జిం. ద్వితీయాప్రసక్తి తెచ్చినది. తత్పురుషసమాసగత మగుప్రాతిపదికములపయి నిల్చియున్నషష్ఠీవిభక్తి ద్వితీయావిభక్తి తుల్య మగునాకారము గలది యగు (వ్యా.సం.స.1166) చనుచున్న దీలక్షణము. షష్ఠికి ద్వితీయాతుల్యత యన నెట్లు?

షష్ఠ్యంతరూపము ద్వితీయాంతతుల్యరూపము నందు నని యొకమార్గము. నివర్ణాగమ మున్నషష్ఠ్యంతమునకు నివర్ణక మున్న (ద్వితీయారూపమును) నివర్ణాగమము లేనిషష్ఠ్యంతరూపమునకు నివర్ణకము లేని (అమ్మ లోపించిన) ద్వితీయాంతరూపము నిల్చు నిత్యాదిగా నిప్పక్షమున గుర్తింపవలె. కానీ యట్టియెడల సూత్రమునందు నామ్నా మ్మనుట ప్రయోజనహీనమే. నామములయొక్క షష్ఠ్యంత రూపమునకు ద్వితీయాంతతుల్యరూప మగు నన నేల? వజ్రలవారును జైని ప్రాతిపదికములపయి నిల్చియున్నషష్ఠీయే ద్వితీయాతుల్యాకారము గల దగు నని చెప్పెట సక్రమ మైయున్నది.

నామములషష్ఠికి ద్వితీయ యనుటచే షష్ఠీవిభక్తిస్థానమున ద్వితీయాతుల్యవిభక్తి చేయవలయును. రామునియొక్క గుణములు అనుచో యొక్క షష్ఠిస్థానమున 'ని' అనుద్వితీయ వచ్చును. ఇట్లే నీత యొక్క శక్తి, నీతనుశక్తి యని యగును. యొక్కకు ముందు నామము

నకు నివర్ణాగమ మైన రామునియొక్క, రామునిని (న్) గుణము లని యగు. నివర్ణాగమము లేనిపక్షమున రాముయొక్క, రాముని (న్) గుణము లని యగు. కాఁగా రాముగుణములు రామునిగుణము లని యిష్టరూపములతోపాటు రామునినిగుణము లనుననిష్టరూపము నేర్పడు. సీతయొక్క, సీతను(న్) శక్తి యనుచో సీతశక్తి యనుదానితోపాటు సీతనుశక్తి యనియుఁ గావలయును.

అయిన నిట ద్వితీయానిశులే ద్రుతము లన్న సవానిపై మఱల ద్రుతము చేరదు. రామునిని + గుణములు, సీతను + శక్తి యనుచో సమాసమున ద్రుతము లైనదినులే లోపించి రామునిగుణములు సీతశక్తి యని యగును. నివర్ణాగమము లేనిపక్షమున రాముయొక్క రాముని - గుణములు రాముగుణము లని యగు. సీతనుశక్తి, వసమును వర్గఙ్గ అనురీతియపరూపములకుఁ బ్రసక్తియే యుండదు. కాని యీ పక్షమునను ద్వితీయలో సమ్మోహము నేల చెప్పె ననుదానికి సమాధానము దొరుకదు.

ఇంకను బహువచనస్థలమున సిద్ధింది. రాములయొక్క యనుచో యొక్కస్థానమున నేమి చేయుదుము? 'లుజసోలశసః' అని లవర్ణమే ద్వితీయాబహువచనము. రాములగుణము లనురీతిరూపములుమాత్రమే యేర్పడి రాముఁ గుణము లనురీతికవిప్రయుక్తరూపముల కనకాశమే యుండదు.

కావున వష్టికి ద్వితీయ యనుచో యొక్కవష్టిస్థానమున ని,ను,లద్వితీ నులను జేయుపద్ధతిని జిం.కర్త యుద్దేశింపలే దని నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇంక వష్టికి ద్వితీయ చేయవలె నన నొక్కటియే మార్గము. తెలుఁగువష్టికి (తెలుఁగు) ద్వితీయ కుదురనప్పడు సంస్కృతవష్టికి

(సంస్కృత) ద్వితీయ చేయుటయే. రామునియొక్క గుణములను విగ్రహమున రామ + శన్ అని యున్నపూర్వపదపక్షికి ద్వితీయ రాగా రామ అమ్ అని యగును. ఇట్లే రాములయొక్క రామ + అమ్ రామ + శన్-అనుపద మైనప్రక్రియలో నిబ్బందులు లేవు. అమ్మునకు నివర్ణ మైన రాముని(న్) గుణములు, అమ్ము లోపించిన రాము (న్) గుణము లనియు రామ + శన్, అనుచో శస్సునకు నివర్ణక మైన రాముల(న్) గుణము లనియు నిష్టరూపములుమాత్రమే సిద్ధించును. కాని ద్వితీయకు నువర్ణ మగునలమున నిబ్బంది గలదు. సీత + శన్, సీత + అమ్ అని కాగా నమ్మునకు నువర్ణ మైన సీతను(న్) శక్తి యని కావలె.

షష్ఠికి ద్వితీయ చేయుటలో నిం కొకమార్గము లేదు గావునఁ బ్రయోజనవిశేషము ననుసరించి (సంస్కృత) ద్వితీయ చేయనీవర్ణ తియే యనుసరణీయ మైన చింతిత మనఁబడియున్నది.

నజ్జలవారు సీతయొక్క సీతనున్-సీతన్ శక్తి (1167.) అని వినరించిరి. అంతకు ముందు మాత్రమున కిర్ణము చెప్పవోఁ బ్రాతిపది కలపయి నిల్చియున్న పక్షివిభక్తి ద్వితీయాతుల్య మగునాకారము గల దగు సనిరి గాన యొక్క ప్రత్యయస్థానమున ద్వితీయానుప్రత్యయ మైన జని యెంచి రేమో. ఆ ట్లయిన రాములయొక్క యనుచో యొక్కస్థానమున నేప్రత్యయ మగును. ఇట్టివానిని వా రటఁ బ్రస్తా వింపలేదు. ఇట్లే 'రామునియొక్క + బాణము రామునిన్ + బాణము రామునిబాణము (1167) అనుటలోఁ దెలుగువిభక్తికే తెలుగువిభక్తి చేసిరా యని సందేహము కల్గును.

కాని యంతకు ముందొకచో నజ్జలవారు 'కన్ను ఓన్ + కవ + సు అనునపుడు షష్ఠిభవేదిత్యాదిచొప్పున రూపసిద్ధి చికిత్సిత

మగునపుడు సమాసరూపప్రాతిపదికయొక్క యనయవములోని ఓన్ ప్రత్యయము లోపింపక దానిచో ఔట్ ప్రత్యయరూపద్వితీయా కారము నిల్చును. కనశబ్దముమీఁదిసుప్రత్యయముమాత్రము లోపించును. కన్నులకవ అని రూప మేర్పడు (1161) ననిరి. దీనినిబట్టి సంస్కృతషష్ఠిస్థానమున సంస్కృతద్వితీయయే యగు నని యెంచి రనవచ్చును. కాని ప్రధాన మగునీషష్ఠిభవేదిత్యాదిసూత్రవివరణస్థలమున నాయంశమును స్పష్టముగాఁ జెప్పిన బా గుండెడిది. నీతయొక్క శక్తి యనుచో నీత + జన్ + శక్తి + సు అనువిధముగాఁ జూపఁదగును గదా. అట్లు చెప్పకున్నను సూత్రవివరణమున వారియభిప్రాయ మిదియే యన్న నది యుచితమే. కాని యట వివరణము ననుసరించి తెలుఁగుషష్ఠిస్థానమున (దెలుఁగు) ద్వితీయ యగు నని భావించిన మాత్ర మది యసంగత మనకతప్పదు. సమాసకములం దలొకికవిగ్రహమున సంస్కృతవిభక్తులే లోపించు నన్నవీ రిచట షష్ఠికి ద్వితీయ చేయ నపుడు గూడ నట్లే సంస్కృతషష్ఠికి ద్వితీయ చేయుట సక్రమము గదా. కన్ను + ఓన్, కన్ను + ఔట్ + కన + సు కనశబ్దముమీఁది సుప్రత్యయముమాత్రము లోపించు (1161) ననిరి. ఉత్తరపదవిభక్తి లోపింపఁజేయనపుడు తెలుఁగుషష్ఠికి ద్వితీయ చేయుచో నుత్తరపదముపై మాత్రము సంస్కృతవిభక్తి యుండునా? లేక యటఁ దెలుఁగు విభక్తి లోపించు ననుట కుదురా?

ఇంతకును బైని వీరు కన్ను - ఓన్ అని ద్వివచనమును జూపుట విశేషము. కన్నులు సాధారణముగ నెల్లరకు రెండే యుండును గదా యని ద్వివచనము చూపియుందురు. కాని తెలుఁగున ద్వివచన మేది? ఇద్దరు రామా లని చెప్పాచో రామశబ్దముపై ఔ విభక్తి చేయుదురా? సంస్కృతమున నట్ల యైనను తెలుఁగున

నాయర్థమున ద్వివిచనమునకు బహువచనము చేయకతప్పదు గదా. (వ్యా.సం.స. 454) ఏ ఓట్లే యావష్ఠికి ద్వివీతీయ చేయునపుడు ఓన్ ప్రత్యయమును జేసి కన్నులకన యగు నని తేల్చిరి. కాని ఓన్ చేయఁగా దానికి లవర్ణ మెట్లు వచ్చినది? లు జసో ల శసో లలాంతా త్తని లవర్ణము శశ్చునకుఁ గదా విధించినది. ఇటు వడ్డులనారు చేసిన ఓస్సునకు లవర్ణ మెట్లున్నదో? విశేషము గాన వినరింపవలసినది.

కాఁగా ఏ రిట కన్ను + ఓన్ కన్ను + బౌట్ అని చూచుట ప్రామాదిక మనియు కన్ను + ఆమ్ కన్ను + శన్ అని చూపుటయే యుచిత మనియు నట్లు చూపినమాత్రమునఁ గన్నులు రెంటికంటె నెక్కువ యున్న వని తెలిప నక్కఱ లే వనియు గ్రహింపఁదగును.

శాంత్రికశక్తి :

సంస్కృతపష్ఠికి ద్వివీతీయ చేయుపక్షమునను నీతనుశక్తి యనుకీతి ననిష్టరూపము లేర్పడుట గుర్తించితిమి. ఇట్టిరూపములను వారించుటయు నుద్దేశించి వడ్డులవా రొకవిశేష మిట్లు వేర్కొనిరి. 'సూత్రమునందలి ద్వివీతీయాతుల్యా అనుదానికిఁ దంత్రముచే నావృత్తి నంగీకరించి పష్ఠి ద్వివీతీయాతుల్యాకారము గల దగునపుడే ద్వివీతీయాతుల్యా - అట్టిద్వివీతీయాంతమునంటిరూపము నిల్చు నని వ్యాఖ్య చేసి కొనవలయు (1167) ననిరి. ఇందు పష్ఠి ద్వివీతీయాతుల్యాకారము గల దగుట యెట్లు? పవ్యంతమునను ద్వివీతీయాంతమునను విభక్తికిఁ బూర్వ మందలిప్రకృతి తుల్యాకారముననుండవచ్చుఁ గాని పష్ఠిద్వివీతీయా విభక్తులు తుల్యము లగుట సంభవమా? అందుకే కావచ్చును. వారు పై యభిప్రాయమును వివరించుచు 'అనఁగా యొక్క లోపించినపష్ఠి రూపము తిశ్మధ్యసూత్రముచేత ద్రుతము చేరకముందటిద్వివీతీయాంత రూపమును బోలియున్నపుడే యీసూత్రము వర్తిల్లు (1167) ననిరి.

షష్ఠి ద్వితీయాయాతుల్య మగుట యనువాసి కీచెప్పినయర్థము వర్తియై యెంతయాత్రమును లే దని చెప్పబడు సంశయము నశింపజేయు లేదు. ఇట్టియర్థమే సహజముగా లే దనకతప్పదు.

అవును కాక, తంత్రావృత్తిచే ఏరు సాధించిన దేమి? సీత యొక్క శక్తి = సీతనున్ + శక్తి సాక్షికనులోపము సీతను - శక్తి సీతశక్తి ఇట్లే రూపసిద్ధి సంగీకరింపవలయును గాని సీతనుశక్తి మున్నగుననిష్టరూపసిద్ధి సంగీకరింపరాదు. (1167) సీతయొక్క + శక్తి యనుచో షష్ఠికి ద్వితీయ యై సీతనున్ + శక్తి యైనది. ఇచ్చడు సాక్షికనులోప మేల చేయవలె? సీతనుశక్తి యనుననిష్టరూపము గాకుండుటకు దప్ప. లక్షణముచేత దాని ఏరు విశేషముగాఁ జెప్పినంతా వృత్తిచేత నీయర్థము సిద్ధించుచున్నదా? సీత(యొక్క) యున్నది (షష్ఠి) సీతను(న్) అనుద్వితీయతోఁ దుల్య మైనయాకారము గలది గానపు డేమి చేయవలె? ఏ ర్పితము ముం దేమి చెప్పిరి? షష్ఠి ద్వితీయాయాతుల్య మగునపుడే యీయాత్రము వర్తిల్లు ననిరి. అనఁగా నపుడే షష్ఠికి ద్వితీయాయాతుల్యత యగును. షష్ఠి ద్వితీయాయాతుల్యముగా లేనపు డీయాత్రము వర్తిల్లదు. అనఁగా నపుడు షష్ఠికి ద్వితీయాయాతుల్యత రాదు. సీతయొక్క శక్తి యనియే యుండు నన్నమూల.

ఇంక సీతంత్రావృత్తితో వజ్రులవారు వ్యాఖ్య చేసినవారు లక్షణమునకే కాక దానికి ఏరే యింతకు ముందు చేసినవివరణమునకు ననుగుణము గామి గమనింపవలసియున్నది. ఇట్ల ఏరు షష్ఠి ద్వితీయాయాతుల్యాకారము గల దగునపుడు ద్వితీయాంతమునంటిరూపముతో నిల్చు (1167) ననిరి. షష్ఠి ద్వితీయాంతరూపముతో నిల్చుట యసంగతము గావున షష్ఠ్యాంతము ద్వితీయాంతమునంటిరూపముతో నిల్చునని యభిప్రాయముగా గుర్తించెము. అంతకుముందు షష్ఠి ద్వితీయా

తుల్యకారము గల దగునప్పు డన్నది సైత మిట్టిదే. సీత(యొక్క) యనుషష్ఠ్యంతము సీత(న్) అన్నద్వితీయాంతముతోఁ దుల్య మైన యాకారము గల దనియు నట్టిషష్ఠ్యంతమునకు ద్వితీయాంతమునంటి రూపము నిల్చు ననియు వజ్రలవారియభిప్రాయము నెన్నవలెను.

కాని వీరింతకు ముందరసూత్రమున కర్థము వ్రాయుచోఁ బ్రాతిపదికపయి నిల్చియున్న షష్ఠీవిభక్తి ద్వితీయాతుల్య మగునాకారము గల దగు (1166) ననిరి. కాన విభక్తియే మాటును. ఇట విభక్త్యంతమును బ్రస్తావించుట దాని కనుగుణము గాదు గదా. ఇటఁ గూడ షష్ఠీవిభక్తి ద్వితీయావిభక్తితోఁ దుల్యకారము గల దగు నపుడు షష్ఠీవిభక్తి ద్వితీయావిభక్తివంటిరూపము గల దగు ననియే భావించి రనుటకు పీలు లే దని వారిలక్ష్యవివరణమునుబట్టియే గ్రహింపవచ్చును. వీరిసూత్రవివరణమార్గము ననుసరించి (అట్టితుల్యతకా?) ద్వితీయానువర్ణమును లోపింపఁజేయవలె నని యెంచుట వివరణమున కనుగుణమా? కా దని వారిమాటలనుండియే గ్రహింతము. సీతనున్ శక్తి యనుచోఁ బాక్షికనులోప మేల చేయవలెనో తెలుపుటకుఁ గాఁబోలు నిట్లు పేర్కొనిరి. 'సీతనున్' అను ద్వితీయారూపము లోని ను అనునది లుక్చ స్యా త్తనుసూత్రముచొప్పున విభాషను లోపింపఁగా సీతన్ అని యేర్పడును. అట్టిరూపములోనితిజ్ఞధ్వ సూత్రసిద్ధద్రుతము చేరక ముందటిసీత అనునది సీతయొక్క అనుదానిలోనియొక్క లోపించినదానిని బోలియుండునే కాని సీతనున్ అనుదానిలోనిద్రుతము చేరక ముందటిసీతను అనునది యద్దానిని బోలియుండదు గదా. కాన చిట్టిద్వితీయాతుల్యకారము నిల్వనేరదు. (వ్యా.సం.స. 1167)

ఇట సంతకు ముందటివివరణముందలియభిప్రాయము తిరుగఁ బడుట గానవచ్చును. ద్వితీయాతుల్యకారము గల దగునపుడు షష్ఠీకి

ద్వితీయాతుల్యత యగు నని యింతకు ముందు వివరణము. కాని యిప్పుడు షష్ఠితోఁ నుల్యత గలిగిన దగుటచేత సీతన్ అని ద్వితీయాతుల్యత యగును గాని షష్ఠితో నట్టితుల్యత లేకపోవుటచేత సీతనున్ అనుద్వితీయాతుల్యరూపము నిల్వదు. షష్ఠి ద్వితీయాతుల్యముగా నున్నపు డాషష్ఠికి ద్వితీయాతుల్యత యగునా? లేక షష్ఠితోఁ దుల్య మైనరూప మేదియో యదియే యగునా? ఇంకలిభేదము స్పష్టమే. మొదటిపక్షము ననుసరించి షష్ఠి ద్వితీయాతుల్యాకారము గలది గానిచో బానికి ద్వితీయాతుల్యత రాదు. రెండవపక్షము ననుసరించి షష్ఠికి ద్వితీయ యగును. కాని యది షష్ఠితోఁ దుల్య మైనరూపాకారమే యగును. అట్టియొడలఁ దంత్రావృత్తివలనఁ బ్రయోజన మేమి? ద్వితీయాతుల్యా షష్ఠీ ద్వితీయాతుల్యా భవే త్తన నేమి లాభము? సీత(యొక్క) అనుదానితోఁ దుల్య మగుట సీత(న్)అనునదే యగును గాని తుల్యము గామి సీతను(న్) అన్నది కలుగ దని చెప్పవో షష్ఠి షష్ఠీతుల్యా ద్వితీయా భవే త్తని చెప్పవలెను గదా. వజ్రలవా రట్టి యర్థమును సూత్రముచే సాధింపఁగల్గిన నపుడు వజ్రలవారిపై లక్ష్య వివరణము లక్షణవివరణముతో నరిపడును.

కాఁగా వజ్రలవా రుద్దేశించినప్రయోజనము సాధింపఁ జాలమి 'ద్వితీయాతుల్యా షష్ఠీ ద్వితీయాతుల్యా భవే' త్తనుతంత్రము తోడి వివరణము నంగీకరింపరా దని వారిలక్ష్య వివరణమునుబట్టియే గ్రహింపవచ్చును. కాఁగా నామూల షష్ఠీ ద్వితీయాతుల్యా భవే త్తన్నది యట్లే ముఖ్యయింపనాసియున్నది. కాన విశేష మగునీ ముఖ్య యము తత్కర్తచే నుద్దిష్టము గా దనియుఁ దంత్రావృత్తికర్తచే నుద్దిష్టము లే దనియు నిశ్చయింపఁదగును.

అట్లే షష్ఠివిభక్తికి ద్వితీయా (తుల్య) విభక్తి యగు నని చెప్పవలసితీరులోఁ జెప్పినవీరు పశ్యంతరూపమునకు ద్వితీయాంతరూప

మగు నని చెప్పట విరుద్ధము. ఇప్పుడు మన నామ్నా మన్నది వర్ణముని మొదటనే గుర్తించియుంటిమి.

ఏ మైనను వజ్రలవారు నీతనుశక్తి యనురూపము లక్షణానుగుణముగ వారింపలే దని గుర్తింపవలసియున్నది.

నీతనుశక్తి యనురీతిరూపములు వారింపబడనలె నన్న సీద్ధిత్వీయానువర్ణము ద్రుత మననలె. అటు కీద్రుతిముచే దనంతము నకు ద్రు.ప్ర.త సిద్ధించుట నన్యే యని యిం కొకద్రుతిము చేరదు. ఈద్విత్వీయానువర్ణము ద్రుతమే యగుట ద్రుతిస్య సర్వత్ర లు క్కని లోపించు గాన నీతశక్తి యనియే యగును గాని నీతనుశక్తి యని యుండదు. (అప్పు డమ్మునకు నువర్ణము నిత్యమా ?)

అయ్యును రామునిగుణము లనురీతివాని ననుసరించి ద్వితీయా నివర్ణకముమూత్రము ద్రుతము గా దననలెను. ప్రౌఢవ్యాకర్త ద్వితీయా నువర్ణము ద్రుతమే కాని నివర్ణము ద్రుతము గాదని యెంచె ననియు నందుననే దానిన్ అనుచో నివర్ణముపై ద్రుతిమును జేర్చి ధనమును అనుచో నువర్ణముపై జూపలే దనియు గుర్తించితిమి. కాని ప్రౌఢ. నువర్ణమే ద్రుతి మని యెంచుటచే నివర్ణము ద్రుతిము గా దనుకొనుట యొప్పినది. కాని అస్మద్యుష్మద్వాచ్యాదేకత్వైకత్వోసిపీ యనుచో జెప్పబడిననివర్ణము ద్రుతమే కదా. అహో. దీనిని ద్రుత మని యెంచి నట్లు చెప్పలేము. నే మహాకవి వచ్చితి ననుచో 'నిర్విశ్చ వా క్వచి' త్తమనాధర్వణముచే నివర్ణము రాలే దనెను. (కవిశి. 600) ద్రుత మని యెంచిన నివర్ణము వచ్చినను ద్రుత మగుట స్థిరపరకతలో (వచ్చితి) లోపించిన దనవచ్చు. కావున స్వరపరుషపరకస్థల మేదియో చూపెడివాడే. స్థిరానసానపరకస్థలము బలీయము గాదు గదా. కాగా నీనివర్ణము ద్రుత మని యహో. యెంచలే దనిపించు. కాని యిది

ద్రుత మనుటలోఁ బ్రౌఢ. కభిప్రాయభేద మనవసరమే. అహో. పరేషాం తు అని యైనను నర్థమును గూర్చి యిట్లు చెప్పెను. నహుషు ఐత్రుఁడఁ బూరుఁడను - జనకుఁడ యయాతి ఇత్యాదిశబ్దానుశాసన వచనాదుల్లోపే ద్రుతప్రకృతికకార్యం చ సిద్ధతీతి ధ్యేయమ్ (కళివి. 601.) అహో. కూడఁ (వజ్రలవారిపలె) బొల్లునకాతమే ద్రుత మని భావించుటంజేసి తానునేనులలోను సముచ్చయాద్యర్థక నువర్ణములోను నుల్లోపమును జెప్పినట్ల యిటఁ జెప్పెను. ఇటఁ బ్రౌఢ. నువర్ణమే ద్రుత మని యెంచు ననుట స్పష్టమే. పండితుఁడను అనుచో నువర్ణము ద్రుతము గాఁగఁ గవిని అనుచో నివర్ణ ముట్టిది గా దని ప్రౌఢ. తఁచునా ?

ఏ మైన నీనువర్ణకస్థామున (జనకుఁడ యయాతి) ద్రు.ప్ర. కార్యమును జేర్కొన్నయహో. నే మహాకవి వచ్చితి ననుచో ద్రుతకార్య మని కాక నివర్ణము రాలే దని యెంచుటనుబట్టి నువర్ణము ద్రుత మైనను నివర్ణము ద్రుతము గా దనిన ట్లయినది ఇదేపద్ధతి ననుసరించిన ద్వితీయానువర్ణము ద్రుతమే కాని ద్వితీయానివర్ణము ద్రుతము గా దని (ప్రయోగానుసార మగుట యింకను విశేషము) నిర్ణయించుట కనికారము గల్గుచున్నది, కాని యప్పక్షమునఁ జిం. నినాలు విధించినచోట్ల నెల్ల నయ్యవి ద్రుతము లగుచుండ ద్వితీయా నివర్ణ మొక్కఁడే ద్రుతము గాలే దనవలసివచ్చుచున్నది.

అహో. షష్ఠీ భవేదిత్యాదినూత్రము వినించుచు నామ్నాం తిత్పురుషసమాసే యి షష్ఠీ సా హీ ద్వితీయాతుల్యా స్యాత్ రామునిగుణములు రాములగుణములు - వంముదగ్గఱ (కళివి. 597) అనెను. రాములగుణము లనుకూషము సిద్ధింపవలె నన్న సంస్కృత పక్షికే (సంస్కృత) ద్వితీయ చేయవలె నని గుర్తించితిమి. అహో.

స్పష్టము చేయలేదు గాని యట్లు చేసే సనుకొందము. అట్టియెడ వనముయొక్క + దగ్గఱ అనుచో (వన + జన్) వన + ఆమ్ అని యుండ అమ్మునకు నువర్ణము రావలె. రామునిగుణము లయినట్లుగా వనమునుదగ్గఱ నని కావలదా? అయిన నహో. నువర్ణక మెప్పు డును దఱచుగా లోపముతోనే వినిపించుచున్న దనెను. అరుదుగ నైనను వనమునున్ అని యుండనగును గదా. లేకున్న నువర్ణమును ద్వితీయగాఁ బరిగణించుటయే వర్ణ మగును. అయిన నహో. రాముని బాణములు రాముబాణము అని నివర్ణకస్థలమున రెండురూపము లిచ్చియు నువర్ణకస్థలమున ద్వితీయైకవచనము లోపించినయొక్క రూపమే యిచ్చే నేమి? ఏ మైన రామునిగుణము అని నివర్ణము గొన్నియెడల నిల్చుచుండఁగా వనముదగ్గఱ నని నువర్ణముమాత్రీ మెప్పుడును నిల్వకుండుటనుబట్టి నువర్ణము నివర్ణముకంటెఁ గొంతభిన్న మైనలక్షణము గలదిగాఁ దోఁపకమానదు. అదే నివర్ణము ద్రుతము గాకుండఁగా నువర్ణము ద్రుత మగుట యనవచ్చును.

లక్షణము వస్త్రీ భవే ద్వితీయా తత్పురుషసంస్థితానామ్నా నున్న జాలదా? తుల్యశబ్దమువలనిప్రయోజన మేమి? ద్వితీయా తుల్యా వస్త్రీ ద్వితీయాతుల్యా భవే త్తనువజ్జలవారితంత్రోచ్ఛారణ మున నిది యుపకరించునట్లు తోచును. కాని యట్టిసమన్వయము ప్రయోజనవంతము గా దని గుర్తించియున్నారము. వస్త్రీవిభక్తి ద్వితీయా విభక్తివంటియాకారముతో నిల్చు ననిరి. కాని వజ్జలవారను ద్వితీయా విభక్తియే చేసిరి. వస్త్రీకి ద్వితీయయే యగునపుడు ద్వితీయా న్య త్తనక ద్వితీయాతుల్యా యన నేల? అర్థమునకా? శబ్దమునకా?

ఇతరత్ర చ ద్వితీయా యని హేతి న్నటకెన్ అనుతీరుగాఁ ద్వితీయకు ద్వితీయ రాగాఁ ద్వితీయాస్థానిక మగుద్వితీయ తృతీయార్థ

కమే కదా. అట్లే లంకం గలకలం బనుచో సప్తమీస్థానికం బగు ద్వితీయ సప్తమ్యర్థకమే. అదేవిధముగా నిటఁ గూడ రామ + జన్, రామ + అమ్ అనురీతిగా పాపి కై నద్వితీయ పఞ్చమ్యర్థకమే యగును. కావున ద్వితీయ యైనను నది ద్వితీయార్థకము గాక పఞ్చమ్యర్థకమే యగుటకై తుల్యశబ్దము ప్రయోగింప నక్కఱ లేదు. అఁగా నర్థమునకై తుల్యశబ్ద మక్కఱలేదు.

శబ్దము నుద్దేశించియే తుల్యా యనెనా! పఠ్యవిభక్తికి, ద్వితీయావిభక్తి చేయటలో నెట్లును భేదము చూప వీలు లేదు. ఇంక నమ్మునలన నేర్పడుశబ్దస్వరూపమునే భేద మే దేని గల దేమో చూడవలె.

రామ + జన్ రామ + అమ్ అనుచో రామునిన్ రామున్ అను రెండురూపములును నిల్చును. అట్లే రాములన్ అనుచోను. కాఁగా నిలవణ్ణములవిషయమున ద్వితీయారూప మట్ల నిలిచి యుండుఁ గావున నటఁ తుల్యశబ్దముప్రయోజన మేమియు లేదు. (ద్వితీయాతుల్య మనుటచే ద్వితీయాంతము గాదు గావున ద్రుతము చేరక రాముని రాము రాముల నిల్చు నన్న నిట ద్రుతలోపప్రసంగ ముండదు. కాని వజ్రులనా రిట్లు గాక రామునిన్ అనురీతిద్వితీయాంత రూపమునే నిల్పి ద్రుతస్య సర్వత్ర యని ద్రుతలోపము చేసిరి. అహో. కూడ నిట్లే.)

ఇంక నువర్ణకసలమున నీతనుశక్తి యనురీతిరూపములు లేవు గావున నిట్టియెడల నువర్ణకరహిత (అమ్మ లోపించిన) రూపమే నిల్చును గాని నీతనున్ అనురీతి నువర్ణకఘటితరూపములు నిల్వ వన వచ్చు నదియే తుల్యశబ్దమునకుఁ బ్రయోజనము. వజ్రులనా రొకచో రుక్ రుగ్ అనురీతిని సంస్కృతమునఁ బ్రథమైకవచనరూపములు

రెండువిధముల నున్నను నందు చర్త్యరూపములే యనగా కచటత పాంతరూపములే తెల్లనఁ బ్రాతిపదిక లగును. (6:5) గున్, రాడ్ అనునవి గూడఁ బ్రథమైకవచనాంతములే యైనను నవి తెల్లనఁ బ్రాతిపదికలు గావు. ఈయర్థము నానూత్రమునందలితుల్యశబ్దము (ప్ర)థమైకవచనతుల్యం సర్వత్ర) సాధింపఁజూలుచున్న దనియుఁ జేర్కొనిరి. అట్లే యటఁ గూడ ద్వితీయాంతల్యా యనునొకటి తుల్యశబ్దముచే సీతెనన్ అన్నదియు ద్వితీయాంతరూపను యైనను (అమ్మునకు నువర్ణక మగుట యున్నను) సీతన్ అనురీతిదే (అమ్ము లోపించియే) నిల్చు నని చెప్పకొన్న సరిపడెడిదే. కాని వజ్ఞులవా రట్లును జెప్పలేదు. నిలయెడల నట్లు నియమింపరాకున్నను నవసర మగుటంజేసి నువర్ణకస్థలముల మాత్ర మట్లు గ్రహించినఁ దప్పు లేదు గదా.

కాఁగా ద్వితీయాంతల్యా యని తుల్యశబ్దముచే పష్టి కై న ద్వితీయ లోపించుటయే జరుగు చనియు (హరితమ్మఁడు, సీతశక్తి) డుమంతములయెడఁ మాత్ర మమ్ము లోపింపనిరూపము గూడ నుండు ననియు (రాములగుణములు రాముగుణములు) శక్తునకు లోపము చెప్పఁబడనే లేదు గావున శక్తు లోపించురూపము ప్రసక్తియే లే దనియు (రాములగుణములు, హరులతమ్ములు) గ్రహింపవచ్చును. ద్వితీయయం దమృస్సు లైనను వద్రూపములు నిల్చుటలోఁ గలభేదము నుద్దేశించియే తుల్యశబ్దమును బ్రయోగించె నని చెప్పఁదగును.

ఇట్టియెడల ద్వితీయానినవర్ణములే ద్రుతము అన్నమాత్ర మిబ్బంది యేమి? నినులే ద్రుతము అనటవలన నేతిదంతములద్రు.ప్ర. తకై వీనిపై ద్రుతము చేరిదు.

అందు మొదటిది యయ్యోపము. అయ్యోపవిధానమువలన నాపక్షమున (రాముని) రాము (నీతను) నీత అని యగును ఈపక్షమున నది ద్రుతాంతములు గామి ద్రు.ప్ర.తకై ద్రుతము చేరిన రామున్ (ని), నీతన్ (ను) అని యగును. అమ్ము లోపింప కున్నట్టి రూపములే యయ్యోపక్షమునను నేర్పడుచుండ నయ్యోప మేల?

అయ్యోపము షష్ఠికి ద్వితీయ యగుస్థలముల నుద్దేశించియే చెప్పబడిన దనఁదగును. అలికై ఇందును సప్తమిగాఁ బరిగణించినట్లే రాముగుణములు వసముదగ్గల హరికొడుకు అనుకీతి షష్ఠికి ద్వితీయ యైనస్థలములందలి రాము, వసము, హరి అనుకీతిరూపముల నుద్దేశించియే యయ్యోపము చెప్పె ననుట యుచితమే గదా.

ద్వితీయాంతముగాఁ బ్రయుక్త మగుచో ద్రు.ప్ర.తకై దానిపైని ద్రుతము చేరి రాముని, హరిని, నీతను అనుకీతిగా నగును. షష్ఠికి నగుచో ద్వితీయ కాక ద్వితీయాతుల్యా యనుటచే నమ్ము లోపించినను నిది ద్వితీయాంతము గాదు. (ప్రథమైకవచనతుల్య మ్మని వాక్ అన్నది నామ మైన నది ప్రథమైకవచనాంతము గాదు గదా.) కావున నిది ద్రు.ప్ర.యును గాదు. కావున నందుకై దాని పైని ద్రుతమును జేరదు. సమాసములం దిట్టిరూపమునకై యయ్యోపము చెప్పబడిన నవి గ్రహించిన నది యొకయవరోధము గానేరదు.

ద్వితీయానివర్ణము ద్రుత మనఁగా రామునితమ్ముఁ డనుచో సమాసమున నిద్రుతము లోపింపవలెను గదా. అపుడు మఱల రాము తమ్ముఁ డనియే యగును. అందుకై యయ్యోప మేల? యని సందేహము. అట్లని యాద్రుతము లోపింప దన్న (దలంబ్రా లనుకీతి గా) రాముండమ్ముఁ డిత్యాదిగఁ గావలెను. ద్వితీయానివర్ణము ద్రుతమే. కాని యిట నివర్ణము ద్రుతము గాదు. తుల్యశబ్దముచే షష్ఠికి

ద్వితీయ యైశ్వర్యమునందలినివర్ణము ద్వితీయవంటిదే గాని ద్వితీయ గామింజేసి యది ద్రుతము గాదు. కావున నీనివర్ణమునకు లోపము ప్రసక్తి గాని ద్రుతకార్యములప్రసక్తి గాని లేదని గుర్తింపవచ్చును.

అట్లయిన వన + జన్, వన + అమ్ వనమునుదగ్గఱ ననుచో నువర్ణమును ద్వితీయవంటిదే గాని ద్వితీయ గామి ద్రుతము గాదు గదా. వనముదగ్గఱ నని యగు టెట్లు? ఇట్లే హరిసికొడుకు. కాని నువర్ణకము రాదగినస్థలము లందును ఇదంతాదులయెడను షష్ఠి కైన అమ్ము లోపించుటయే జరుగు నని యింతకుముందే యనుకొంటిమి గదా.

ఈపక్షమున నువర్ణకస్థల . నను నమ్మోప మంగీకరింపవలె. అది విశేషమును గాదు. చిం. నువర్ణకమును బ్రత్యేకముగాఁ జేర్కొనలేదు. కాని చిం. చెప్పిన నివర్ణకామ్మోపములనుబట్టి వ్యాఖ్యాత లితరస్థలముల నువర్ణకామ్మోపములను వ్యాఖ్యానించియే యున్నారు గదా. హరి అనురీతి మహత్పులింగములపై నివర్ణకామ్మోపములు చిం.చే సిద్ధముల.

ఇదేపద్ధతిలో రామ + ఆమ్ రామ + శన్ రాముల-అని యగుచో నిదియు ద్వితీయవంటిదే గాని ద్వితీయ గామింజేసి ద్రు. ప్ర.తయు నందుకై దానికిఁ బైని ద్రుతము చేసప్రసక్తియు లేదు. అనఁగా షష్ఠికి ద్వితీయ యైశ్వర్యమున నెచ్చటను ద్రుతస్య సర్వత్ర యను ద్రుతలోపప్రసక్తి లేదు. అందుకే ఆం.సా.ప.బా.స.లోను కవిజ.లోను ద్రుతస్య సర్వత్ర యనుసూత్రమునొద్ద షష్ఠీతత్పురుషములుదాహరింపబడ లేదని గుర్తింపఁదగును. కాఁగా రామునియొక్క + ఆజ్ఞ - రాము + అమ్ రాము + ఆజ్ఞ, సుమాగమ మై రామునాజ్ఞ ఇట్లు ద్రుతలోపముప్రసక్తి లేమి నొకలాఘవముగా గుర్తింపఁ

దగును. నిజమునకు షష్ఠీతత్పురుషముల షష్ఠికి నెల్లయెడల ద్వితీయ
యగుచుండగా ద్వితీయకుఁ జివర ద్రుతి ముండఁగా రాము
నాజ్ఞ యనుచో దానిని లోపింపజేసి సుమాగమమును నిధింప
నేల? రాముతమ్ముఁ డిత్యాదులందువలె నిట లోపింపవలసియుండఁగా
సూరి యెట్లు తలఁచెనాల్వాదుల ద్రుతమునకు లోపము లేమిని సూత్రం
చెనో యట్లే యిటుఁ గూడ షష్ఠీసమాసమునం దుత్తున కచ్చు పర
మగునచుడు ద్రుతమునకు లోపము లే దనుట యచితము గదా.
నకారము నాగమముగాఁ జెప్పవలయుచో నానకారమునే లోపింపఁ
జేయ నేల? కాఁగా షష్ఠ్యా ఉతోఁచి నుమే యనునుమాగమవిధా
నమే షష్ఠీతత్పురుషములందు ద్రుతస్య సర్వత్ర యని ద్రుతలోపము
ప్రసక్తి లే దని స్పష్టము చేయుచున్నది. అది సూరిలక్షణమువంటిదే.
నీచేతిప్రాస ఇత్యాదుల ద్రుతలోపము నది సాధించును. (వినా ల
వర్ణం నోసంధిర్మిత్రతత్పురుషాల్లకి యను వి.వి.వచనము దీనికి బాధ
కము గాఁ గనిపించును. కాని యది వివాదములకు లోనైనది. దాని
విషయము గ్రంథాంతరమునఁ జూతము.)

ద్వితీయానినువర్ణములు ద్రుతము లనుటలో పి. వి. వితో
ధించు నేమో చూతము.

వి.వి. 'సుహతోఽనుస్తు నిర్లుక్ స్వా దస్యతస్త్వత్ర సు
ర్భవే త్తన్నభాగము నిరమో సుహతాం లుక్ స్వా త్తనుదాని
యర్థమునె యిచ్చుచున్నది. సుహతోఽనుస్తు నిర్లుక్ స్వా త్తనుచోట
తుశబ్దము చార్థకమని వజ్ఞులవాగు లుక్ తులోపమును వచ్చు నని
యర్థము చేసిరి, అమః నిః స్వాత్ అమః లుక్ స్వా త్తని
అమ్ముకై నివర్ణు ను లోపమును వచ్చును.

పివప సస్యతస్త్వత్ర సుర్భవే త్తని నువర్ణము విహితము.
ఇటుఁ గూడ తుశబ్దముచేఁ బాక్షికలోప మగు ననిరి వాచి. (468)

కాని మహత్పుంలింగేతరముల కన్నచో నని తుశబ్దము భిన్నక్రమము నుద్దేశించినదిగాఁ దోచును. అహో. ఇట నువర్ణకము నిత్యముగనే విధింపఁబడిన దని తలఁచుటచేతనే పైని ఉదంతా త్తు అని యదంతములపైనే వికల్ప మన్న నెల్లయెడల నువర్ణక(అమ్)లోపము వాశబ్దవ్యవస్థతో గ్రహింపవలె ననెను.

చిం. మతమునఁ బరిశేషన్యాయముచే నువర్ణమను సాధించి యట దానికి లోపము వికల్ప మనియే యహో. కూడ వివరించెను. నివర్ణకస్థలమున నమ్లొపము చెప్పఁబడుటచే నద్దానిచే నూహింపఁబడెనువర్ణకస్థలమునను నమ్లొపము వికల్పముగాఁ జెప్పట సక్రమమే యనఁ దగియున్నది. అందుకే బా.స.ప్రభృతులు నట్లు భావించి రనఁదగు. అట్టియెడల వి.వి. నువర్ణము నిత్య మని యెంచినదా? కారిక కి ట్లర్థము చెప్పఁదగు. అత్ర - ఈ యాంధ్రమున మహతః తు అమః - మహత్పుంలింగములై నశబ్దములకుఁ బర మైనఅమ్మనకు నిః - నివర్ణము అన్యతః తు - మహత్పుంలింగేతరస్థలముల నన్నచో నమ్మనకు నుః - నువర్ణము భవేత్ - అగును. లుక్ స్యాత్ - ఆ (నినువర్ణములగు) అమ్మనకు లోపము వచ్చును. ఇంకను మహతః అమః తు నిః, లుక్ స్యాత్, అన్యతః తు నుః భవేత్, లుక్ స్యాత్ త్తనియు లుక్ స్యాత్ త్తన్నదానిని రెండింటితోడ నన్వయింపఁదగు. కాఁగా నినులగుట వికల్ప మనియు నొకపక్షమున నమ్మ లోపించుటయు నన్వయింపఁదగును.

ఇ ట్టికారికపూర్వార్థము చిం.అభిప్రాయము ననుసరించి దానిని స్పష్టము చేయుచున్నది. తరువాతియర్థము విశేషము.

గ్రంథము (ద్రు)త.) 117 పుటలోని రెండవపేరా ప్రమాద పతితమైనది యది తొలగింపఁదగును.

ఇదాదిభ్యస్తు నిత్యం లుగుదంతాత్తు స వా భవే త్తనుసహో. పాఠము నట్లే వజ్రలవారును స్వీకరించి ఇతావవర్ణాంతశబ్దములకన్నఁ బర మైనఅమ్ప్రత్యయమునకు నిత్యముగా నివర్ణకముమాత్రమే యాదేశ మగు నని, లుక్ తు భవతి - తుశబ్దము చార్థకము. దానికి లోపమును వచ్చు (489) ననిరి. (లుక్ తు భవతి యనుచో వజ్రల వారివినరణమున భవతి యన్నది యధ్యాహృతము. ఇదా దిభ్యస్తు అనుచోటితుశబ్దము లుక్తు అని పిదపఁ జేర్చి యది చార్థక మనిరి. కాని యదియు భిన్నక్రమమునే దెల్పుచున్న దనఁదగు.) నివర్ణకమే వచ్చు ననుట విశేషము. నిజమునకుఁ బూర్వోక్తము నువర్ణము గావున నువర్ణమే నిత్యముగా నగు ననవలెను. కాని యది ప్రయోగ విరుద్ధము. అందుకే నివర్ణక మని యందురు. ఇది నిత్యముగాఁ జెప్పచో లుక్ - అని లోపము నేల చెప్పెను? లోపమును జెప్పఁ బోవుచు ముందు నిత్య మ్మనుట యుచితము గాదు గదా.

నివర్ణకమును (అమ్ము) లోపించుచున్నది యట నిత్య మని చెప్పెనా? ఇట నిత్య మను నేల? 'ఇందలినిత్యశబ్దము నువర్ణకాత్మ్యంతా భావమును బోధించు నని యెఱుంగునది' (489) యనిరి. నిత్యశబ్దము ప్రయోగించుటవలన నిది ప్రయోజననూ? అయిన నిత్య మన కున్న నువర్ణము వచ్చెడిదా? మహత్త్వంలింగేతరములకు నువర్ణకముతో చాటు నివర్ణకము ను వచ్చునా? అట నిత్య మనలేదు గదా. నివర్ణ మగును. దానికి లోప మగు నని నిత్యశబ్దము లేకుండఁ జెప్పిన నిట నువర్ణకము వచ్చెడి దనుట సరి కాదు. కాన నిత్యశబ్దమునకు వజ్రల వారు చూపినప్రయోజనము సమంజసము గాదు. అది వీరును గుర్తించి రని తరువాతివారిచూటలవలన గ్రహింపవచ్చును. పరీక్షింపఁగా నిత్యమ్ అనుచో నిత్యమ్ అనుపాఠము గ్రంథకృతభిప్రేత

మనుట లెస్స' (489) యనుటలో నిత్యపాఠము వారియర్థముతో సముచితముగా లేదని, దానికి వారు చూపినప్రయోజనమును సరిగా వని వారే గుర్తించి రసవచ్చును. ఏ మైన నిత్యమ్ లేదా నిత్య మ్మని వజ్ఞులవారు సాధించుహరినిన్ అనుకీర్తిరూపములు కేవల నుసాధారణములు. అట్టివానిని సాధారణముగా సాధించుట యొప్పుదు గదా.

కావున నిత్యముం దనుకొన్నట్లుగా ఇదాదిభ్యస్తు నిత్యం లు క్కని యమ్మనకు నిత్యముగా లోప మగు ననుట యొప్పును. నిత్యలోపముచే హరి అనియే యుండును గదా. అనగా నిది ద్వితీయాంత మగునపుడు దుర్బితప్ర. కావునఁ జివర దుర్బితము విధింపబడమి నన్యే యని నిద్రుతము చేరి హరిని అని యగును. అమ్ము లొపించినను నన్యే యని నిద్రుతము చేరునపుడు నివర్ణమే నిత్యముగా నగు ననక యమ్మోపము చెప్ప నేల యని సందేహము

హరి యనుచో మహత్స్వంలింగము గాన హరిని అని నివర్ణక మగును. కాని గిరి అనుచో నమహత్త్వ గావున నువర్ణక మై గిరిను కావలెను గదా. ఇట్లే రైను పైను శ్రీను మొ॥ అట్టియెడల నిత్య మ్మనుట యెట్లును గుమరదు. వజ్ఞులవా రూహించినట్లు నిత్య మ్మని యుండవలె. నిజమునకుఁ బూర్వోక్తము నువర్ణ మగుటచే హరి మొదలగువానిపైఁ గూడ నువర్ణకము నిత్యముగా నగుటయో యమ్మోపము నిత్య మగుటయో చెప్పవలె. ఇటు నమ్మోపమును జెప్పటయే యచితము గదా. నిత్య మ్మని హరిని, గిరిని అని సాధించిన నొప్పునా? రాముని రాము అనుచో నమ్మోపము షష్ఠికి ద్వితీయాతుల్యత యగు స్థలము నుద్దేశించిన దనుకొంటిమి. ఇటు హరినితమ్ము డని యుండదే.

ఇదాద్యంతములయెడల షష్ఠికి ద్వితీయాతుల్యత యగు సందర్భమున హరితమ్ముడు గిరికూతు రనుకీర్తిగా నివర్ణరహితరూప

ములు మాత్రమే నిల్చుచున్నవి. కావున రాముని ఇత్యాదులందువలె నిట నివర్ణస్థితి కనకాశమే లేమి నమ్మోపము నిత్యముగాఁ జెప్పఁబడిన దని గ్రహింపవలెను. షష్ఠీకి నచ్చుచోట నమ్ము లోపించినను నది ద్వితీయాతుల్యమే కాని ద్వితీయాంతము గామి పైని ద్రుతము చేరదు. ద్వితీయాంత మగుచో ద్రుత్రు. కావున ద్రుతము విధింపఁబడమింజేసి యన్యే యని ద్రుతము చేరఁగా హరిని గిరిని అని యగును.

అయిన నీతనుశక్తి వనముపగ్గట ననురీతిస్థలముల నువర్ణక మును నిల్పుట లేదు గదా? అట నుర్భవే త్త్వి యేల విధించెను? ఇదాదులపై నలెనే మహాత్పుంలంకేతరస్థలములను నమ్మోపమే నిత్యముగా నగు నని యేల చెప్పఁడు? అని సందేహము. నిజమున కట్లే చెప్పవలసియున్నది. కాని యట్టియెడల నువర్ణము రావగినచోట్ల నెల్ల నమ్ము నిత్యముగ లోపించు ననవలె. అట్టిచో నువర్ణము నిల్చుచోటే యుండదు. మఱి కూర్చులనునయో భవే ద్వితీయా తు అని నువర్ణమును ద్వితీయగాఁ జెప్పట వ్యర్థము గదా. కాఁగా ద్వితీయగాఁ బరిగణించుట స్థానక నుగుబకై నువర్ణకము నచ్చటను జెప్పవలసినదే. నీతనుశక్తి వనముపగ్గట అనురీతిగా షష్ఠీకి ద్వితీయాతుల్యత యగుస్థలముల నుద్దేశించి యమ్మోపము ననుసరిమే. ఇందుకై నువర్ణకా మ్మోపములు రెండును జెప్పఁగా షష్ఠీకి ద్వితీయాతుల్యత యగుసందర్భమున నమ్ము (లోపించినరూపమే) లోపించుటయే యుండు నని తుల్యశబ్దముచే గ్రహింపఁపగును.

రామునితమ్మ (రాములేమ్మ) డనుచో నువర్ణము నిల్చుట ననుసరించి యట నమ్మునకు నివర్ణము చెప్పఁబడిన దనియు సందుకై నివర్ణమును ద్వితీయగాఁ బరిగణించుట యవసర మనియు గ్రహింపవచ్చు. రాముని అనుచో నివర్ణము ద్వితీయగాఁ జెప్పట ననుసరించి

సీతను అనుచో నువ్వర్థము చెప్పి చిం. నువ్వర్థమును ద్వితీయగాఁ జెప్పిన దని యూహింపవచ్చును, ఇంకను జిం. హరిని హరి అని నివర్ణము నమ్మోపము నుద్దేశించి రాముని, హరిని, సీతను అని ద్వితీయంత ములను దీక్షించె ననఁదగు. గిరి ఇత్యాద్యమహదిదంతాదులపైని జిం. ననుసరించి నువ్వర్థము రా వీ లుండ నట్టివానిని గూడ నుద్దేశించి వి.వి. ఇదాదులపై నమ్మోపముమాత్రమే చెప్పియుండు. అహో. ఈభాగమునుమాత్ర మిట వివరింపకుంటకుఁ గారణము స్పష్టము గాదు.

ఉదస్తాత్తు స వా భవే త్తనుదానికి వజ్రులవారు చెప్పిన యర్థముంగూర్చి యింతకుముందు చూచితిమి. సః - అమ్మోపము (ఇదాదులపై నిత్యముగా నగునది.) ఉదస్తాత్తు ఉదంతములపై నన్నచో వా భవేత్ - వికల్పముగా నగును. ఇచ్చోటితుశబ్దముచే మహత్పుంలింగము లై నయదంతములే గ్రహింపఁదగును. (లేదా వాశబ్దమునకు మహత్పుంలింగేతరము లిట గ్రహింపఁబడ వని వ్యవస్థ చేసికొనఁదగును.) దీనివలన మహత్పుంలింగేతరములకు నన్యతస్త్వతీ) నుర్భవేత్ లుక్ స్యా త్తని వైకల్పికలోప ముదంతానుదంతములకు నెల్ల (పూర్వోక్తనిత్యలోపస్థలములఁ దప్ప) నగు నని గ్రహింపవచ్చును.

మహత్పుంలింగములకుమాత్ర మిట్లు చెప్ప నేల? మహతోఽ మస్తు నిభవేత్ లుక్ స్యా త్తని వైకల్పికామ్మోపము పూర్వసిద్ధము గాదా? కాన నిది వ్యర్థమే. అయ్యుచు నిది పైని మహత్పుంలింగములకుఁ జెప్పినయమ్మోపము మహత్పుంలింగముల కుదంతములకే యని నిను మించును. అనుదంతము లగుమహత్పుంలింగములపై నమ్మునకు లోప మసలు లే దని గ్రహింపవచ్చును. మగని వన్నె కాని అనురీతిగా నివర్ణక మగుట నిత్యము. మగనిమాట ఇత్యాదిస్థలముల మగమాట యను రీతిరూపములు లేకుండుట స్పష్టమే గదా. సవిత్పవిధాత్మమాం

ధాత్యశబ్దములగుమాత్ర మనుదంతముల యైనను తా వృభౌ రమేశ
పమా యని యీశసనుత్వవిధానము సనుసరించి యీశుని ఈశు
అనుకీర్తిగా విధాత్యని విధాత్య అని యగును. విధాత్యనానతి, విధా
త్యనియానతి మొ॥

డుశభావశక్తుమున సర్వత్రోదోతోః అని వ్రవర్ణ మగుపక్ష
మున శంభు మొ॥ మహత్పులింగము లైనను సవర్ణకమే యగును.
వనమును మొ॥ వానివలె.

కాగా వి.వి.లో ద్వితీయానినులు దు) తా లు గా
గుర్తి పవచ్చు.

అయిన సూరి డనుంతములయెడ రామునిని రాముని మగ
నిని అనుకీర్తిగా సాధింపగాఁ జిం., వి.వి.లు రాముని మగని అని
మాత్రమే సాధించిన ట్లయినది. సూరికి ముందు తె.వ్యా. కూడ
సీరూపములను జిం , వి.వి.లవలెనే పై నట్లు చూపినది. శా.స.ప్రభృతి
వ్యాఖ్యలు నిట్ల నిరూపించినవి. మహతో నీతా - టాడా యనుచో
సమాదా యని చెప్పవచ్చు. ఏకారణముచేతఁ గాని చిం. ప్రణాళిక
భిన్న మైనది.

మగని + చూచెను. మగఁ జూచె సనుకీర్తి సపరూపము
లేర్పడవలసినవచ్చుమాట యధార్థము. మహత్పులింగేతరములకు బహు
వచనపరకతిలో లాగమమునలె బాలురిచేత సిత్యాదుల రత్వమునలె
నిది చిం. (వి.వి.)లో చనుక్ష మనుటయే లెస్స. రాముఁ జూచెను
రాముని జూచె సనుకీర్తివి సాధ్యముల. కాని రామునిని జూచె సిత్యా
దులు గావు. అయ్య సతనిం బరమపావను అని చూపినయహో.
సన్నపార్శ్వనిని దిక్కు - అన్నది సాధువు గా డనుట విచార్యమే.
మగనినిగుణము అనుకీర్తిగాఁ గాని మగగుణము అనుకీర్తిగాఁ గాని పక్షికి

ద్వితీయాతుల్యత యగునందర్థమున లేక మగనిగణము ననుసరింప
మాత్రమే యంట ననుసరించి మగని అనియే ద్వితీయాంతరూపము
చిం. (వి.వి.) సాధించె నని గుర్తింపవచ్చును.

మగనిని అనురీతివానిని వజ్రలవారు సాధించిరి నబ్ధికుశస్య
డోః స్థానే నిర్మిత్య ముపతిష్ఠతే యనుకారికచే నేకాదులకు కావ్యత్వ
సాంతాదులకును ద్వితీయాద్యేకవచనపరకత్వమున నివర్ణము నిత్య
ముగా నగు నని వివరించిరి. (492) ఈకారిక నేకాదులయెడ నుపయో
గించుట ట్లుండగా దీనివలన మగనినిన్ అనురీతిరూపములు వీరు
సాధించిరి. రాముని జూచె నన్నట్లు మగనినిం జూచె ననురీతిరూప
ములు సాధింపఁబూనుట విశేషము. వన్నె కానిని అనురీతిగ మాత్రమే
వి.వి. సాధించె ననుట హరిసమ్మత మగుమార్గము గృధా. ద్వితీయా
ద్యేకవచనపరకతలో నువర్ణము నిత్య మగుటచే వన్నె కానిచిన్న
లగుచో (నీతమశక్తి వలెనె) వన్నె కానిని చిన్నలనియఁ గావలె. వన్నె
కాని + అమ్మ అనుచో నిట నామ మిద్దంత మైనది. గావున ఇబాది
భ్యస్తు నిత్యం లుక్ అని అమ్ము లోపించును. హరి + అమ్ అనుచో
పలె. కాన వన్నె కానిచిన్న లనియె యగును. ద్వితీయాతుల్యము
గాక ద్వితీయాంతమ యగునపు డీనివర్ణముపై నన్యే యని ద్రుతము
చేరి వన్నె కానిని అని యగును. నివర్ణకప్యార్థహుళ మతస్తా త్తనుచో
పలె నీనివర్ణము ద్రుతము గాదు గావున ద్వితీయాంతము గాన దుర్.
ప్ర.త్యకై-ద్రుతము చేరుట యొప్పుచున్నది. హరి ఇత్యాదులయెడ
హరిని అని మాత్రమే కాగ్గా నిట శబ్దమునకు నివర్ణవిధానమువలన
వన్నె కానిని అని యగుచున్నది.

‘లవర్ణకాదులపై ద్రుతమును విధింపనిచిం., వి.వి.లు ద్వితీయ
యందుమాత్రమే నినులు ద్రుతములుగా ద్రుతమును జెప్పటను

గూర్చి సందేహింప నక్కర లేదు. భూతతత్వర్థార్థముల బ్రథమైక
వచనలోపమునూత్రము చెప్పిన చిం. ఉత్తమపుష్కలవచనముగా
నుగ్రుతమును విధించినది గదా. డుడివల్లా చ నాన్త కౌ యన్నవి.వి.
తత్వర్థార్థమున డిడులు ద్రుతాంతములుగాఁ జెప్పినది గాని ప్రథమైక
వచనస్థలమున డిడులు లేనపుడు ద్రుతాంత మగుటను బ్రస్తావించలేదు.
భూతార్థేచ్ఛాపి తస్యైర్భవే త్తన్నది గాని ద్రుతమును బ్రస్తావించలేదు.
కాఁగా జి., వి.వి.లు ద్రు.ప్ర.ల ద్రుతమును జెప్పచో నొకవిధ మైన
ప్రణాళిక యేర్పఱచుకొనలే దని గుర్తింపవచ్చు.

ఇట్లు చిం, కి.వి.లలో ద్వితీయానినులే ద్రుతము లనఁదగును.

చిం.,వి.వి.లలో ద్వితీయానినులు రెండును ద్రుతములు గా
వనియుఁ దదంతముల ద్రు.ప్ర.తకై వీనిపై నన్యే యని ద్రుతము చేరు
ననియు వజ్రలవారి మతము. సీతసున్ హానిన్ వన్నెకానినిన్ అను
రీతిగాఁ బ్రయోగప్రసిద్ధములు గాసిరూపము లేర్పడుట ననుసరించి
యది యంగీకారయోగ్యముగా లేదు.

ద్వితీయానువర్ణము ద్రుతము గా దని యెంచినయఁజో.
అది సాధారణముగా లోపించు నని చెప్పవలసివచ్చెను. సింహమును
వనమును అనురీతిగామాత్రమే సాధారణముగాఁ బ్రయోగము లుం
డుట ననుసరించి యట్టిలోప మంగీకార్య మనక తప్పదు. కాని యట్టి
యెడల ద్వితీయానువర్ణ మెల్లయెడల లోపించి యాగమద్రుతము
నిల్చు ననుటకంటె నువర్ణము ద్వితీయగాఁ జెప్పినచిం.,లక్షణ మెం
తయు సార్థక మగునట్లుగా. సింహమును ఇత్యాదులందలినువర్ణమే
ద్రుతమే ద్వితీయావిభక్తి యను టుచితము గదా. కాఁగా ద్వితీయా
నివర్ణమువిషయ ముట్లుండ నువర్ణము ద్రుతము గా దనుట
యొప్పుకున్నది.

ద్వితీయానివర్ణము ద్రుతము గాదు గాని నువర్ణముమాత్రము ద్రుతమే యనియఁ బ్రాథవ్యాకర్తృసతము. నివర్ణము ద్రుతము గాదన్న దానిన్ అని ప్రాథవ్యాకర్తయే చూపినట్లుగా హరినిన్ వన్నె కానినిన్ అని కావలదా? అక్క యనుటచే నిదంతములపై మాత్రము నిత్యముగా లోపించు సవచ్చు. అప్పుడు (దానిన్ హానిన్ (ని) అనియే యగును. కాని నివర్ణము ద్రుతము గా దంటకు మూలముగాఁ జిం.లో నువర్ణముమాత్రము ద్రుతము గాని నివర్ణ మెప్పుడును ద్రుతము గా దనుట కవిని ఇతాదులనుబట్టి కుదురువది గాదు. అయినఁ జిం.లో నివర్ణమును ద్రుత మగుట కలదు గాని ద్వితీయావిభక్తి యగునివర్ణముమాత్రము ద్రుతము గా దనుట సక్రమమే యనఁ గల్గుచో సీమార్గ మవలంబింపవచ్చు. అయిన సీపక్షమునను పక్షి సమాసమున ద్రుతలోప మంగీకరింపవలసియన్నది గాన పప్యో ఉతోఽచి నుమ్నే యని నుమాగమ మేల చెప్పె నట ద్రుతలోపము లే దనియె చెప్పఁజాలును గదా యన్నదానికి సమాధానము వెదుక వలసియేయున్నది.

ఇక ద్వితీయానినువర్ణకములు రెండును ద్రుతములే యనుట కొందఱిచుతము. రాముని రాము అనుకీర్తిగా బా.స. ఉదాహరించిన తీరు ననుసరించి యిది బా.స.మతముగా నెన్నుట దోషము గాదు.

విరాధుని జావ మొత్తై, మహీజాతిను గొనివచ్చె నని ద్వితీయానినువర్ణములే ద్రుతము లని యప్పకవిమతము స్పష్టమే. ఇయ్యది సూరిసమ్మత మగుమార్గ మనుట నిర్వివాదమే. రామునిని అనుకీర్తివానికై నిగాగమమును విశేషముగా విధించెను సూరి.

పద్మలవారు మతినిన్ నిధినిన్ అశ్వత్థామనున్ విశ్వకర్మనున్ గురువునున్ అనువానికి స్థితి లేకపోవుచున్న (490) దని యొకయిబ్బంధిని జూపిరి. కాని యట్టిహరినిన్, వన్నెకానినిన్, నీతనున్ అనుకీర్తివి

ప్రయోగప్రసిద్ధము యగుటను నిరూపింపరైరి. సూరిసమ్మతము లగు హరిని వన్నెకానిని నీతను అనియే సాధారణముగా నెంచుట యెంతయు నుచితము

ఉత్వయుతో ననకాకా యని విధించిననువర్ణమును (భూతాదుతాం పరేషా మి త్తని యిత్వ మందినదియు) అస్మద్భ్యష్మద్వాచ్యాత్తని చెప్పిననివర్ణమును గ్రుతములే ద్వితీయానువర్ణము గ్రుత మనక తప్పను. అట్లే ద్వితీ గానివర్ణము గ్రుత మని గుర్తించినచో బదాంతమునం జిం నినులు విధించినచోట్ల నెల్ల నవి గ్రుతములే యగుట యన్నది సమానముగ సిద్ధించును.

ఈవిషయమున నింకను సాధక బాధకములు నిశితముగఁ బరీక్షింపఁదగు నని గుర్తించుచు నిప్పటికిఁ జిం., వి.వి.లమతమున ద్వితీయానినులు గ్రుతములే యని స్పష్టముగా నిరూపించినయప్పకీవిమతము నమంజసమై యామోహయోగ్య మైయున్న దని నిశ్చయింపఁదగును.

సమాసకము - షష్ఠీకి ద్వితీయ :

చిం. షష్ఠీ భవే ద్వితీయాతుల్యా యన్నవిదప నాచ్చిక సమాసములందు లోపశ్చ విభక్త్యాదేశ్యభేషు స్యా త్సమాసకాజ్ఞేషు అని విభక్త్యాదిలోపమును జెప్పింది. సాంస్కృతికాచ్చకిమిత్రసమాసములలోఁ బెలుగున సాంస్కృతికమిత్రసమాసములందు షష్ఠీకి ద్వితీయాతుల్యత యగును. సమాసకములందు షష్ఠీకి లోప మగునా? ద్వితీయాతుల్యత యగునా?

అ.లో. లోపశ్చ యనుసూత్రమునొద్ద వేల్పుదొర కైదువు దారి ఇత్యాదౌ విభక్తిలోపః (కవిశి. 643) అనె. వేల్పు(ల)యొక్కదొర యనువిగ్రహము ననుసరించి యిట షష్ఠీవిభక్తి లోపించినది. అంతకు ముందు షష్ఠీ భవేద్ద్వితీయాతుల్యా యనుసూత్రమునొద్ద

సహా. — శంభునిచేయవలసిన ముదగ్గట కొండలరాయఁడు ఇత్యాది (597) అనెను. ఇందుఁ గొండలరాయఁ డన్నది సమాసకము. కొండల యొక్క రాయఁ డనువిగ్రహముచొప్పున నిట పఠికి ద్వితీయాతుల్యత యైన దన్నిమాట. ఇట్లుదాహరించుటలో సభిప్రాయ మేమి? సంఘి పరిచ్ఛేదమున గమనింపవచ్చును.

ద్రుతస్య నర్వత్ర లుక్సమానేషు అనుసూత్రమునొద్ద ‘ముద్దులగుమ్మ ఒకపలకుప్ప వారలనేర్పు ఇత్యాది సమాసకబహు వచనతత్పురుష శ్చాస్త్రోదాహరణమ్. వారిపెంపు వీరిసొంపు ఇత్యాది సమాసకానాం లోపశ్చ విభక్త్యాదేరిత్యనేనై వసిద్ధిః (కవిశి. 314) అనెను. దీనినిబట్టిసమాసములలో పష్టిబహువచనతత్పురుషములందు (కొన్నింట) పఠికి ద్వితీయాతుల్యతయే యగు ననియు పష్టేకవచన సమాసకములందుమాత్రము విభక్తిలోప మగు ననియు సహా. యభి ప్రాయము గుర్తింపవచ్చు. పష్టి భవే త్త్రుతసూత్రమునొద్ద కొండల రాయఁ డని బహువచనతత్పురుషమును లోపశ్చ యనుసూత్రము నొద్ద వేల్పుదొర కైదునదారి యని పష్టేకవచనసమాసమును జూపుట తదనుగుణముగ నున్నది. ఇట్లు భేద మేర్పడుటకుఁ గారణ మేమియో యహా. స్పష్టము చేయఁ డాయె.

అందుకే కాఁబోలును నష్టలవారు “పష్టి భవే ద్వితీయా తుల్యేత్యాదిసూత్రముచొప్పున నన్నచో సాంస్కృతికమిశ్రసమాస ములే కాక ఆచ్ఛికసమాసములును ధారాళముగా నేర్పడు (1161, 1167) నని పష్టేకవచనసమాసములందును ద్వితీయాతుల్యతను జూపిరి. విభక్తిలోపము గాక పష్టిసమాసకములందు ద్వితీయాతుల్యత యేల చేయవలెనో కారణము వినరించిరి. ‘తమ్మునికొడుకు వేల్పుల దొర విభక్తి పరం బగునపుడు ప్రకృతికి విధింపఁబడినవిలు విభక్తి

సంబంధులు గాక ప్రకృత్యనయవము లగుటంజేసి వానికి లోపము రావన్న గాణను నిరసించుచు వీరు 'ఇది సరి కాదు. అలౌకికవిగ్రహవాక్యములోనే సమాససంజ్ఞ కల్గగా నట్టిసమాసరూపప్రాతిపదికమున కవయవము లగుసుబ్విభక్తులు లోపించుటచేత నిలలు వచ్చుటకుఁ బ్రసక్తిలేదు. (1160) అని పై.గాణ. ఉదాహృతులు షష్ఠీ భవేత్తను సూత్రమునకే గాని లాఘవ్య సూత్రమునకుఁ గా వని తేల్చిరి.

కాని వజ్రలవారే నిలలు నిలువనిషష్ఠీసమాసములందు ద్వితీయాతుల్యత చేసికట్లు గానరాదు. గాణ. చెప్పినది తప్పన్న వీరు 'వేల్పు + ఆమ్ + దొర + సు అనుసమాసరూపప్రాతిపదికావయవము లగు ఆమ్, సు అన్నవి లోపింపగా వేల్పుదొర అని మిగులను (1160) ఇట్లే కన్ను + ఓస్ + కవ + సు అనువిగ్రహమున సుబ్విభక్తులు లోపించగా కన్నగవ అని సిద్ధించు (1161) సరి. షష్ఠీభవేత్తన్నది ధారాళముగా నాచ్చికసమాసములయెడఁ బ్రవర్తించు నన్నవీ రిట్లు ధారాళముగ విభక్తిలోప మెట్లు చేయఁగలిగిరో.

అలౌకికవిగ్రహము నందే సుబ్విభక్తులు లోపించుటచే తమ్ముకొడుకు, సనదండ, వేల్పుదొర యగు (1161) నన్నవీరు తమ్ము అని యాప్రాతిపదిక యదంత మని యెంచి రనిపించును. కాని తమ్ము యని యది యదంతమే యని సూరిమతము ననుసరించి గుర్తింపవలసి యున్నది. కృతోత్కం బగుసంస్కృతనామంబు సంబుద్ధిజ్ఞునకు లోపంబు విభాష నగు ననుసూత్రవివరణమున సూరి 'సంస్కృతనామంబున కనుటంజేసి ఓతమ్ముడ ఓబల్లిదుడ ఇత్యాదులందు లోపంబు లేదనెను. ఇటఁ దమ్ము అని నామ మదంత మగుచో సంస్కృతనామంబునకున్నను గృతోత్క మనుటంజేసియే (యది కృతోత్కము గామి) దుజ్లోపము లేదు గదా. సంస్కృతనామం బనుటవలన లేదను టెట్లు

గురుసును. ఆ ట్లనుటచేతనే తమ్ముడ బల్లినుడ అనుచో నానుములు కృతోత్కములే యనియఁ గాని సంస్కృతములు గామింజేసి లోపము రాలే దనియు సూరియభిప్రాయము స్పష్టము. ఆచ్చికమునకు, (తమ్ము) సంస్కృతత్యు మైనప్పటికిని (బల్లిద) సంస్కృతము గామి డుజ్జో పము రాలే దని భావము. తమ్ము అన్నది కృతోత్క మన్నఁ బ్రాతి పదికము తమ్ము యని యదంతమే కదా. వజ్జులవారును కృతోత్కం బగు - ననుసూత్రమునొద్దఁ దమ్ము అనుదానింగూర్చి ప్రస్తావింపలేదు గాని యంతకు ముం దొకచోఁ అట్ల తమ్ము పగలే ము న్నగువాని కుత్వడుజ్జులు వచ్చు (493) చనిరి. అనఁగా సీప్రాతిపదిక మదంతమె యని వారును గుర్తించి రనవచ్చు.

కాఁగా నిట తమ్ము + జన్, కొడుకు + ను అని యుండ, విభక్తి లోపించినఁ దమ్ముకొడు కని యగునే గాని తమ్ముకొడు కని గాదు. కాఁగా విభక్తిలోపముచేఁ దమ్ముకొడు కని యగు ననుట ప్రామాది కము. అనఁగా దమ్ముకొడు కని కావలె నన్నను వష్టికి ద్వితీయా తుల్యతయే చేయకతప్ప దని చెప్పవలెను.

కాఁగా వజ్జులవారు వష్టికి ద్వితీయాతుల్యత ధారాళ మనితే కాని యెచ్చట విభక్తిలోపము? ఎచ్చట ద్వితీయాతుల్యత? అనఁగా సమాసకములందుఁ బూర్వపదము ప్రాతిపదికతోఁ గేనలము సమాస మైనరూపముతో నిల్చియున్నపు డట విభక్తి లోపించు ననియ, నట్లుగాక ప్రాతిపదిక ముత్వము ని, ల మొద లగువికృతు లతో నిల్చిన నట వష్టికి ద్వితీయాతుల్యతయే కాని విభక్తిలోపము గా దనియు వారివివరణమార్గము ననుసరించి చెప్పవలె. ఇట్టివిర్ణయ మునకు లక్షణమున నేమి యాధారమో వారు స్పష్టముగాఁ జెప్ప లేదు. అహో. కొన్ని యెడల విభక్తిలోపమును గొన్ని యెడల ద్వితీ

యనుచో జేయ నజ్ఞునా రట్టిచోట్లనే చేయకున్నను పక్షితత్వుగుప సమాసకములందును రెండుమార్గములు వనుసరించిరి.

ప్రాతిపదికపటియాకృతితో నిల్చినను సమాసకములందు పత్రిక ద్వితీయాశుల్యత చేసిన నిబ్బంది యేమి? వేల్పులదొర యనుచో నెట్లు ద్వితీయ యెనదో యట్లే వేల్పుదొర యనుచోఁ గూడ ద్వితీయ యెన దనఁ జగును గదా. సీతనుశక్తి యెట్లు వారిచికోనిరో యట్లే వేల్పుదొర యన్నదియు వారింపఁగలరు.

సమాసములందు పత్రిక ద్వితీయాశుల్యత! చేయ నేల యన్నది ప్రశ్న. తమ్మునొడుకు ననలపండ (తమ్మునొడు కనుచో నుత్వము) - అనుచో నలొకికవిగ్రహమున సుబ్బోపముచే సిద్ధిపపు గాన పత్రిక ద్వితీయ చేయవలె నని యొక హేతువు చూపిరి. అనఁగా నిట ముఖ్య మైనయంత నులొకికవిగ్రహమును సంస్కృతవిభక్తుల లోపమును. అట్లు గాక తెలుఁగువిభక్తులు లోపించు నన్నఁ బ్రకృతి సంబంధిషకృతులు నిలిచియుండుఁ గాన నన్నిడు ద్వితీయాశుల్యత యొక్కర లేదు.

స్వప్నము చేయకున్నను వహో. కూడ నజ్ఞులవారివంటి యభిప్రాయమే కల్గియుండెనా? ముద్దులగుమ్మ యనుచో ద్వితీయా శుల్యత యగు ననె. లోపశ్చ యనుమాత్రముచే సంస్కృతవిభక్తికే లోపము చేయవలె గాన మద్దు + ఆమ్ + గుమ్మ . ను అనుచో విభక్తులు లోపింపఁగా ముద్దుగుమ్మ యగును. అనఁగా విభక్తి లోపమువలన బహువచనసమాసకము నేకవచనసమాసకమువలెనే యగును. కావుననే బహువచనస్థలమున పత్రిక ద్వితీయాశుల్యత యగు ననె నన్నమాట. అట్లయిన తమ్మునిమాట మగనియానతి

యనుచో తమ్ముమాట మగయానతి యను కావలదా? పశ్యేకనచన సమాసములందును విభక్తిలోప మెల్లెడలఁ గూడురు తెల్లు? అయిన నట్టివాని నహో. ఉదాహరించినట్లు గానరాదు. కావున నిపి యాతిని దృష్టికి రాకపోవుటచే బహువచనస్థములనే ద్వితీయాతుల్యతను బ్రస్తావించె ననియు తమ్మునిమాట యనురీతిని స్ఫురించిన వజ్రలవారివలె నేకవచనసమాసకములందును ద్వితీయాతుల్యత చెప్పెడివాఁడనియు నూహింపవచ్చునా? శంభునిచెలువ యనురీతివాని నిట సుదాహరించిన యహో. సమాసకములం దట్టివానిని మఱచె ననవలసివచ్చుట విశేషమే.

ఇంక బహువచనసమాసకములందును వారిపెంపు వీరిసాం పనుచో విభక్తిలోప మనియెనే కదా. వారియొక్క పెం పనుచో : + అమ్ + పెంపు + ను అని యుండ విభక్తి లోపించిన నాపెం పని యగునే కాని వారిపెం పగు తెల్లు? వజ్రలవారు వారిమాట అనుచో ద్వితీయాతుల్యత (1167) చెప్పఁగా సంస్కృతవిభక్తులే లోపించు నని యహో. యెంచిన వారిపెం పనుచో విభక్తిలోప మును గాక వజ్రలవారివలె ద్వితీయాతుల్యత చెప్పఁదా? అనఁగా వారియొక్క + పెం పని యుండ యొక్క యనుతెలుఁగువిభక్తి లోపించు నని యెంచినపక్షముననే వారిపెం పని విభక్తిలోపముతో సమాసరూపము సిద్ధించును. తమ్మునియొక్క మాట తమ్మునిమాట యని యవుచు పశ్యేకనచనసమాసకములందు ద్వితీయాతుల్యత గాక విభక్తిలోపమే యగు ననుటయు సమన్వయించు. అట్లయిన వారల యొక్క + పెంపు అనుచోఁ గూడ విభక్తిలోపముచేతనే వారలపెం పని యగుచుండ నట ద్వితీయాతుల్యత యేల చెప్పి ననుదానికి సమాధానము దొరుకుట లేదు.

అహో. ఈ మండలి చిం.వ్యాఖ్యాత లేదును సంస్కృత విభక్తికే లోప మగు నని యెఱచినట్లు నిశ్చయింపరాకున్నది. మొదటి వ్యాఖ్యాత యగు బా.స. లోపశ్చ - సూత్రవివరణమున వేల్పుల యొక్కదొర వేల్పు(ల)దొర ఇచ్చట పష్టికి లోపము. కైదువయొక్క దారి కైదువదారి ఇచ్చటను పష్టికి లోప (247) మనెను. అనగా యొక్క యనుతెలుగు విభక్తియే లోపించు నని యెంచె ననిపించు. అయిన వేల్పులయొక్క దొర వేల్పుదొర యగుటెట్లు? అట్లు గావలె నన్న వేల్పు + ఆమ్ + దొర + ను అని యండఁగా సంస్కృత విభక్తుల లోపించె ననవలయును. లేకున్న వేల్పులదొర యని కానలదా? కాని బా.స. యాపిదప 'విభక్తి లోపించినను నిలఁకు లోపము లేదు' అని యండఁగా వావిళ్లప్రతిలో నాపిదప వేల్పుల తేనియింటి రామునిగుణములు రాజులసభ కవులవార్తలు ఇవి యలుక్స మాసము(247)లని యున్నది. నిలఁకు లోపింపనియవి యలుక్సమాసము లగునా? విభక్తి లోపించినను అనుచునే యివి యలుక్సమాసము లనుట యెట్లు? రామునిగుణము లనుకీతీసాంస్కృతికసమాసములను గూడఁ జూపుటచే నవి పష్టికి ద్వితీయాతుల్యత యైవసమాసములు గావున నలుక్సమాసము అనియు (పష్టి లోపింపలేదు గదా.) నట్లే వేల్పులతేనియింటి వేల్పులయొద్ద యిత్యాదులందును (రామునిగుణ ములు రాజులసభ అనుకీతిగా) పష్టికి ద్వితీయ యయ్యె ననియు నెంచెనా? కాని సంస్కృతవిభక్తులే లోపించు నని యెంచి నపక్షమున నింతకు ముందు విభక్తి లోపించినను నిలఁకు లోపము లే దనుట సందర్భపడదు. పైఁగా సమాసకములస్థలమున రామునిగుణము లను కీతివానిం జూపుటయు సనుస్వయింపదు. ఇంకను వావిళ్లప్రతిలో సూత్రార్థవివరణమున విభక్తులకు సిద్ధసమాసములందువలెనే లోపము

నచ్చు నని యుంట విశేషము. విభక్తి లోపించిన నిలలు లోపింప వనుటలోఁ దెలుఁగువిభక్తులె లోపించు నని యెంచినట్లును వేల్పుల జేనియానతి, రామునిగుణము లని నిలలు లోపింపనియట్టి వెలుక్కమాన ములనుచు సమాసకముల సిద్ధసమాసములందువలె విభక్తిలోప మగు ననుటయునుబట్టి సంస్కృతవిభక్తులే లోపించు నని యెంచినట్లును భిన్నాభివ్రాయములు దోచుచు నిది వివాదాస్పద మయినది.

కాని ఆం. నా.ప.ప్రతిలో సిద్ధసమాసములందువలె లోపించు ననుమాట లేదు. విభక్తిలోప మైనను నిలలకులోపము లే దనిమాత్ర) ముండఁగా వావిళ్లప్రతిలోవలె రామునిగుణము లిత్యాదులవివరణము లేను. వావిళ్లప్రతిలో షష్ఠీభవే త్తనుసూత్రము వివరింపబడి మలపట్టి కలుములపడఁతి యని సమాసకములు నుదాహరింపబడినవి. కాని ఆం.నా.ప ప్రతిలో వివరణోదాహృతు లీసూత్ర)మునకు లేవు. అనఁగా నాచ్చికసమాసములందు షష్ఠీకి ద్వితీయాతుల్యత యగు ననుటకు ఆం.నా. ప ప్రతి ననుసరించి యెట్టియాధారమును లేదు. ఇంకను విభక్తి లోపించి నను నిలలు లోపింప వని మాత్రమే యుండుటచే ఆం.నా.ప.ప్రతి ననుసరించి సమాసములలోఁ దెలుఁగువిభక్తులే లోపించు ననియే చెప్ప వలె. ఇప్పక్షమున వేల్పులదొర వేల్పుదొర యగు పెట్టు! ఆం.నా.ప. ప్రతిలో వేల్పు(ల)దొర యని లవర్ణకమును గుండలీకరణమున నుంచఁ బడినది.

వేలుపులయొక్క దొర వేలుపుదొర కైదువయొక్క+దారి కైదువదారి ఇట్లు అన్నిటికి విభక్తిలోపము తెలియునది. విభక్తిలోప మైనఁ దదాశ్రితము లైననిలలకు లోపము లే (108) దని కవిజ. స్పష్టము చేసెను. ఇట బా.స.వాక్యములె యుద్ధరింపబడిన వననచ్చు. కవిజ. తెలుఁగువిభక్తులకె లోపము చేసె నని స్పష్టము. అయినను

నిలలకు లోపము రావని చెప్పచు వేలుపులయొక్క దొర వేలుపుదొర యని చూపుట వింత. బా.స.లో నిట్టిస్థితి వావిళ్ల ప్రతిలో నున్నది. విభక్తి లోపించినను వదాశ్రితము లగునిలలు లోపింప వనుటలో నిలలు విభక్త్యాశ్రితము లని యెంచుట లోచును. కాని మహతో నితా లూడా యని టాడివిభక్తిపరకత్వమునఁ బూర్వ ముండలిప్రాతిపదికకు నచ్చినవి కావున విభక్తి లోపించినను ప్రాతి పదికాశ్రితము లగుట నొన నన్న బా గుండెడిది. విభక్తి పర మగు నప్పుడే యున్నను నివి ప్రాతిపదికావయవములే కదా. మారి యందు చేతనే గదా లట్టునకుఁ గా దనఁ గాని నిగాదులకుఁ గా దని వేట చెప్పలేదు.

ఇంక విభక్తి పర మగుచుండఁగా నచ్చునవి కావున విభక్తి నిమిత్తకములు. విభక్తిని నిమిత్తముగాఁ జేసికొని నచ్చినయూయవి విభక్తిలోపింపఁగనే లోపింపవలె నని యెంచి కవిజ. ఇట్లు పేర్కొన్నదా? అహో. రాముగుణములు ఇత్యాదౌ విభక్తిలోఁకేలపి నోత్పన నివృత్తి; అకృతశ్శూహపరిభాషాయాః అనిత్యత్వాత్ తత్ర మానం తు న బహుప్రసహాపిత్యాదిక (కవిశి ౪97) స్థానుట గమ నార్హము. అది యెఱిగియుఁ గవిజ ఇట్లు పేర్కొనబడి పోత.

రాముగుణము లనుచో విభక్తి లోపించిన సుత్వము నివృత్తము గా దనునహో. యభిప్రాయమును బరామర్శించుచు శ్రీరాజే శ్వరశర్మగారు “యథార్థ ములోపించినచో నిక్కడ విభక్తిలోప మున్నట్లు చింతామణికర్త వచించుటయే లేదు షష్ఠికి ద్వితీయాతుల్య త్వమును దానిలోనిద్రుతమునకు ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు అనుసూత్రముచేత లోపము గావించి చింతామణికర్త షష్ఠితత్పురుష సమాసములను సిద్ధింపఁజేసినాఁ (కవిశి. ౪98) డనిరి. రాముగుణము

లనుచో విభక్తి లోపించిన దన సమానమున విభక్తి లోపించిన దని యహో. యెంచినట్లు దలచి వీరిట్లు పేర్కొనియుందురు. కాని వష్టికి ద్వితీయాతుల్యతచే రామ + జన్ రామ + అమ్ అని కాగా ద్వితీయాంతరూపము రామున్ అనునది యేర్పడుటకు అమ్ము (లేదా నివర్ణము) లోపించవలెను గదా. (పిదప ద్రుతము లోపించి రాము గుణము లగునది.) సమాన మగుటవలన గాక ద్వితీయాంతరలో అమ్ము లోపించుటచే విభక్తిలోప మైనది గావున దన్నిమిత్తక మైనయత్వము నిల్చుటెట్లని సందేహమున కనకాశ మేర్పడినది. రాముగుణము లనుకీర్తిస్తలములనె కాక రాముఁ జూచె ననుకీర్తిస్తలములందును నీయహో. వివరణము సమన్వయింపవలసిన దని గమనింపదగు. ఇంక నాపరి భాషయే నిర్మూల మని శర్మగారు పేర్కొన్నచూని సనుసరించి అహో. వివరణ మది యనవసర మగు గాక. విభక్తిలోపప్రసంగ ముచితమే.

కాగాఁ దెలుఁగువిభక్తులకు లోపము చేయుపద్ధతియు బా.స. మొ॥ వానినుండియూహింపవచ్చును.

అహో. కూడఁ దెలుఁగువిభక్తులకే లోపము చేసినట్లు గమనించియుంటిమి. (వారిపెంపు) వేలుపులయొక్కదొర వేలుపు దొర యని యగు ననియు ననగా వేలుపు + ఆమ్ + దొర + మ అని యుండ విభక్తిలోపవిధానముచే సంస్కృతవిభక్తియే లోపించు ననియు నహో. కూడ నెంచెనా? వేలుపులయొక్కదొర వేలుపు దొర యనియే యగు గాని వేలుపులదొర కాదు. అట్లు లవర్ణము నిల్చు ముద్దులగుమ్మ ఇత్యాదుల విభక్తిలోపము గాక ద్వితీయా తుల్యత చెప్పట యందువలననే యనవచ్చు. అది యట్లే యైనను వారిపెం పనుచో విభక్తిలోప మనె గదా అటఁ బ్రాతిపదికము వారి

అని కాదు గదా. ఒకవేళ అహో. తెలుగువిభక్తియే లోపించు నని యెంచినచో కొండలయొక్క + రాయడు కొండలరాయు డని యొక్కలోపముచే సిద్ధించును గాన లవర్ణము నిల్చుబహువచనపక్షి తత్పురుషసమాసకములందు ద్వితీయాతుల్యతయే యగు నని చెప్ప నక్కఱ లేదు.

పక్షి భవే త్తనుమాత్రమునకు బా.స.వివరణము ఆం.నా.ప. ప్రతిలో లేదు. వావిళ్ళ. ప్రతిలోఁ జేరినది. అందు రాముగుణములు రామునిగుణములు కవినేర్పు ననమునగ్గఱ నన్నవి కవిశి.లో (597) వైనవి. బా.స.లో శంభురాణి కవిశి.లో విష్ణురాణి. బా.స.లో మలపట్టి కలుములపడతి యని సమాసము లేకబహువచనస్థలములు రెండు నిట నున్నవి. అహో. చూపినకొండలరాయు డన్నదానివంటిదె యీకలుములపడతి. ఏకవచనసమాసకముల విభక్తిలోపమే యని అహో. తలంప వచ్చులవారు సమాసకములందును ధారాళముగాఁ ద్వితీయాతుల్యతయే యని యెంచిరి. వచ్చులవారు సంస్కరణము తోడివావిళ్ళప్రతిలోని బా.స వివరణము వచ్చులవారిసిద్ధాంతమున కనుగుణ మైయున్నది. వావిళ్ళ. బా.స.లోనే కైదువదారి యనుచో విభక్తిలోప మైనదనియు మలపట్టి యనుచో ద్వితీయాతుల్యత యైన దనియు భేదము చూపుటలో విశేషమేమియో స్పష్టము గాదు. కవిశి. వావిళ్ళ. బా.స.లోఁ బోలిక గల యీలక్ష్యము తెలుసుండి యెటు చేరినవో.

కాగా నహో. తెలుగువిభక్తులకు లోపము చేయ నెంచిన కొండలరాయు డిత్యాదుల ద్వితీయాతుల్యత చెప్పనక్కరలేదు. (సాధ్యసాంస్కృతికమిశ్రములందును) సంస్కృతవిభక్తులకే లోపము చేయ నెంచిన లవర్ణము నిల్చుబహువచనస్థలములందుమాత్రమే

ద్వితీయాతుల్యత యగు ననుట కుదురదు, తమ్మునిమాట. ఇంకను వారిపెం పనుచో విభక్తిలోపమే యనుట యొప్పుదు. అహో. ఇట గొంత ప్రమాదపడె నని యేపక్షమున నైనను జెప్పక తప్పదు.

అయిన జింకర్త లోపశ్చ యనుసూత్రముచేఁ దెలుఁగు విభక్తులే లోపించు నని యెంచెనా? తేనియొక్క యానతి వారియొక్క పెం పనుచో యొక్కవిభక్తి లొపించిన తేనియానతి వారిపెం పని యగును. కాన నట ద్వితీయాతుల్యత యక్కట లేదు. కాని యదే పక్షంలో రామునియొక్క గుణములు రామునిగుణములు రామునియొక్క గుణములు రామునిగుణము అనుకీర్తిగా సాధ్యసాంస్కృతిక మిశ్రసమాసములందు నగును గదా. అట గూడ విభక్తిలోపమే చెప్పఁదగియుండ పక్షికి ద్వితీయాతుల్యత చెప్పటలోఁ బ్రయోజనము లేదు. సమాసకాంగేషు అనక సమాసాంగేషు అన్నఁ జక్కగా నెల్ల సమాసములకు నరిపోయెడిది. సూరి సమాసములం దిల్లు విభక్తి లోపము సామాన్యముగాఁ జెప్పి పెంతయు సూటియు సుగనుము నైయున్నది. ప్రయోజనము లేకున్నను జింకర్త భిన్న సుగుప్రణాళిక నేర్పఱచుకొనెను గావునఁ దన్మతము భిన్న సునక తప్పదు. కాఁగా సమాసకములందు విభక్తిలోప మనుచోఁ దెలుఁగువిభక్తులకే లోపము చేసిన పక్షి భవే ద్వితీయాతుల్యా యనుసూత్రము స్వర్థ మగును గావున నట్లని చిం.మతముగాఁ జెప్పరాదు. కాఁగా లోపశ్చ యనుచో సంస్కృతవిభక్తులకే లోపము చేయుట చిం.మతముగా నర్హులవారు చెప్పట స్థలము మైయున్నది. (వ్యా.సం.స. 1160)

ద్వంద్వబహువ్రీహు లాచ్ఛికములే ప్రసిద్ధము లైనను దత్పురుషసమాసములయొడ మిశ్రసాంస్కృతికములు గలవు. అట విభక్తిలోపము లేదు గదా. సమాసకములంద యైనను సంస్కృత విభక్తులకు లోపము చేయుటలో సమగ్రత కుదురునా?

దొంగయలు కనుచోఁ బ్రాతిపదిక మెట్టివికృతియు లేక సమాసమున నిల్చియున్నది గాన నిట (సంస్కృత) విభక్తిలోపము చెల్లినది. దొంగలయలుకు అని బహువచనమున నెట్లు? దొంగ + భ్యస్ + అలుకు + సు అని యుండఁగా విభక్తిలోపించినచో దొంగయలు కనియే యగును. ఇట షష్ఠీ లేదు గాన ద్వితీయాతుల్యతాప్రసక్తియే లేదు. కాఁగా షష్ఠీతరసమాసకములలోను బహువచనమున లన్గము నిలుచుకొనవలె నన్న సీసమాసవిభక్తిలోపమువలనఁ బ్రయోజనము లేదు. ఇందుకై యిట నెట్లేని షష్ఠీ వ్రాసికొని ద్వితీయ చేసికొనవలె. (దొంగభయము.)

ఇట్లే వానివలనియలుకు వానియలుకు అన్నది యెట్లు? ఆ + భ్యస్ + అలుకు + సు అన్న నాయలు కని గదా కావలె! ఇటఁ గూడ నెట్లే షష్ఠీ చూపవలె.

సమాసకములందే విభక్తిలోప మనుటవలన దొంగయలు కనుచో విభక్తిలోపము కాఁగా నదే యర్థమునందు దొంగభయ మనుచో నెట్లో షష్ఠీ చేసికొని షష్ఠీతత్పురుష మనవలె.

సంస్కృతసంప్రదాయమును దెలుఁగున ననుసరింపవలె నను యత్నమువలననే చిం లో సమాసకముల విభక్తిలోపమును షష్ఠీకి ద్వితీయాతుల్యత చెప్పుట జరిగిన దని గుర్తింపవచ్చును. (ఆలోకక విగ్రహము,) సంస్కృతవిభక్తిలోప మార్గమును విడచి సూరివలెఁ దెలుఁగువిభక్తులకే లోపము చెప్పినఁ జక్కగా నుండెడి దనుట నిజము. కాని చెప్పినలక్షణములనుబట్టి తత్కర్తయభిప్రాయ మెఱుంగవలసి యున్నది గావున లక్ష్యానుగుణముగా బైతీసి జెప్పక తప్ప దాయె.

దీనివలన మిశ్ర (ఆబృందము) సాంస్కృతిక (రక్షించు రామఁడు) సమానాధికరణసమాసములందును షష్ఠీతరమిశ్రసాంస్కృ

తికవ్యధికరణసమాసములందును (దొంగభయము) నివర్ణాదినామకృతులు సల్పియుండుపష్టితరాచ్చికవ్యధికరణసమాసములందును విభక్తిలోప కార్యమెట్లు? అన్నది ప్రశ్న మైనది.

లోపశ్చ విభక్త్యాదేశ్యభేషస్యాత్సమాసకాంగేషు అనుచో సమాసకాంగేషు చ శబ్దేషు విభక్త్యాదేః లోపః స్యాత్తేని యస్య యించిన తత్సమిశ్రసమాసములందును విభక్తిలోప మీసూత్రముచే సాధ్యమయి ఆబృందము రక్షించెడురాముడు దొంగభయము మొదలగు రూపము లెల్ల సిద్ధించును. తత్సమిశ్రసమాసకములందును సమాసకములందు నెల్లెడ విభక్తిలోపించుచో సమాసకములను విశేషముగా నుచ్చరింప నేల యని సందేహము. తత్సమిశ్రసమాసములు తత్పురుషములందే కాని ద్వంద్వబహువ్రీహీలలో లేవు. కావున సమాసకముల విభక్తిలోపము సాధారణమైయుండ సితరము లగు మిశ్రతత్సమసమాసములు తత్పురుషమందే కావున నటనె విభక్తిలోపము గాన నది సమాసకములంతటివిస్తృతస్థానము గా దని సమాసకము లని యుచ్చరించె ననఁదగును.

ఈ పక్షమున పష్టిభవే త్తేన్నది లోపశ్చ యనుదాని కపవాదశాస్త్రము కాగలదు. కావున వజ్జలవారు పేర్కొన్నట్లుగా నావిధి మిశ్రతత్సమములయందే కాక సమాసకములందును ధారాళముగా వర్తిల్లు ననుట సాధారణ మగును. వేల్పుదొర వేల్పుదొర యనురీతిస్థలము లెల్ల లోపశ్చ యనుదానికిఁ గాక పష్టి భవే త్తను దానికే లక్ష్యము లగును. కొన్ని పష్టిసమాసకములను పష్టిత్యాదివిధికిని మఱి కొన్నింటిని లోపశ్చ యనుదానికిని లక్ష్యములు నేయుట సరికాదు గదా.

(కొంత విశేషముగాఁ గన్పట్టినను) సమాసకాంగేషు చ శబ్దేషు అనునవ్యయమువలన నిం కొకప్రయోజనమును గలదు. రాముని

యొక్క + గుణము అనువిగ్రహముచొప్పున రామ + జన్ గుణ + జన్ అని యంశ లోపశ్చ యని రావలసిన విభక్తిలోపమును బాధించి షష్ఠీభవే త్తని ద్విత్వీయాతుల్యత కాగా నుత్తరపదవిభక్తి నేమి చేయవలె? అది లోపింపకున్న నీసమాసము ప్రాతిపదిక మగుట యెట్లు? అందుకై సుబోధాత్మప్రాతిపదికయో: అన్నదో ఎఱియేదో యాశ్రయించుటకంటె నీక్షణముచే సాధించుకొను టుచితము గదా. కాగా లోపశ్చ యని పూర్వోత్తరపదములు రెండింటి విభక్తికి లోపము చెప్పుచుండగా షష్ఠీభవే త్తనునపవాదలక్షణము పూర్వపద షష్ఠికి ద్విత్వీయాతుల్యత చెప్పుచున్నది గాని యుత్తరపదవిభక్తిగూర్చి యేమియు జెప్పబ లేదు గాన దానికి లోపశ్చ యని లోప మగుటలో భాధ లేదు గదా. ఇట్లు షష్ఠీతిత్పురుషములందుఁ బూర్వపదషష్ఠికి ద్విత్వీయ కాగా నుత్తరపదవిభక్తి (లోపశ్చ యని) లోపించును. రామునిగుణ అన్న సమాసము ప్రాతిపదిక మై రామునిగుణము తిత్వాదిగా సిద్ధించుట యుచితముగా నుండును గదా.

ఇట్టియన్వయముచొప్పున మిశ్రితత్వసమాసములందు (తత్పురుషముల) విభక్తిలోప మగుటయు నివర్ణాదిప్రాతిపదికపేక్షతులు నిల్చునాచ్చికషష్ఠీతిత్పురుషసమాసములును సాధ్యములు కాగా నింక మిగిలియుండునవి నివర్ణాదిప్రాతిపదికపేక్షతులు నిల్చియుండు షష్ఠీతరతత్పురుషసమాసములుమాత్రమే. దొంగలయలుకు దొంగల భయ మనురీతివి. ఇవి ప్రస్తుతస్థానముననే సాధ్యము లగుట కవకాశము గాన రాకున్నది.

స్వస్వవిభక్తివికారై ర్భవావ శ్చ యథాయథం సమస్యస్తే యని చిం. పిదపఁ జేర్కొన్నది. ఈ సూత్రార్థమునే విస్తరించి వ్రాసెనని వడ్డలవారును జేర్కొన్నది - సంస్కృతాన్ధ్రపదాన్యత్ర సమస్యస్తే యథాతథమ్ శ్రుతిరజ్ఞనమాదాయ విభక్త్యుపవిభక్తిభిః అను వి.వి.

లక్షణము ననుసరించియు నిట్టివి సాధించుకొనఁదగును. పూర్వోక్తములైనదొంగభయము ఆశ్చర్య మనుకీర్తివిస్తే త మిటనే సాధించుకొనఁదగు ననవచ్చును. అప్పుడు సమాసకాశ్లేషు చ శబ్దేషు అని యన్వయింపవలసినయవసర ముండదు. కాని షష్ఠీతత్పురుషములం దుత్తరఙదవిభక్తిలోపమున కేట నాధార ముండదు. ఇంకను షష్ఠీతత్పురుషసమాసకములు స్వస్వవిభక్తివికారై యనుదానికి లక్ష్యములై లోకశ్చ యనుదానికి లక్ష్యములు తక్కువే యగును. నష్టలవా రీపక్షమునను షష్ఠీభవే త్తనుదానికి లక్ష్యములుగాఁ జెప్పదురు గాని దాని కాధారము లే దనకతప్పదు. కావుననే సమాసకాంగేషు చ శబ్దేషు అనునన్వయమే యుచితముగాను నిశ్చయింపఁదగియున్నది

ఇట్లు చిం. పెక్కులుగా వింగడించి చెప్పినవిషయ మెల్ల సూరి తెలుఁగువిభక్తులకే లోపము చేయుటతో నొక్కచోటనే సంగ్రహించెను. ఈప్రణాళిక యెంతయు సముచితమే యైయుండఁగా దీనిని వష్టలవారు తిరస్కరించు టుచితముగా లేదు. (చూ. ఖ. సూ.)

బహుశః సంస్కృతసంప్రదాయము ననుసరించునభిప్రాయము వలననే కావచ్చును గాని చిం. లోపశ్చ యని సంస్కృతవిభక్తులకే లోప ముద్దేశించినది. అందువలననే బౌపవిభక్తికములు సమాసములందు నగు నని విశేషముగాఁ జెప్ప నవసరము చింతానుణీకిఁ గల్గినదనవచ్చు. (ఈసంస్కృతసంప్రదాయము దెలుఁగుసమాసముల సమగ్రముగా సరిపడమింజేసియే షష్ఠీభవే త్తని మొవలుగాఁ బెక్కులక్షణములు చెప్పకొనవలసినవచ్చిన దనియుఁ జెప్పవచ్చును.)

ఏ మైనను లోపశ్చ యనుచో సంస్కృతవిభక్తులలోపము ననుసరించి షష్ఠీ భవే త్తనుచోఁ గూడ సంస్కృతపద్ధికే (సంస్కృత) ద్వితీయాతుల్యత చేయుట సక్రమ మని నిశ్చయింపఁదగియున్నది.

ఇ త ర గ్రంథములు

మూర్తితములు

1. ద్రుతస్వరూపాన్వేషణము

(ద్రుతవిషయసామగ్రి-ప్రథమభాగము)

2. ద్రుతకార్యానుశీలనము

(ద్రుతవిషయసామగ్రి) - తృతీయభాగము

3 బాలవ్యాకరణ

వికాసవివేచనము

—*—

అ మూర్తితములు

1. అర్థదీపిక

(బాలవ్యాకరణవ్యాఖ్య)

2. బాలవ్యాకరణసూక్తులు

(బాలవ్యాకరణోద్యోత, సంజీవనీ వ్యాఖ్యానుశీలనము)

3. త్రివింగలక్షణశేషము

(ప్రౌఢవ్యాకరణవ్యాఖ్యానవిషయానుశీలనము)

[పి.హెచ్.డి.పట్టమునకై నాగార్జునయూనివర్సిటీకి

సమర్పిత మైనసిద్ధాంతవ్యాసము]